శ్రీరస్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

శ్రీమదతిపతిత నిఖిల పురుష శేముషీదోషమషీ మాలిన్య
వేదవేదాన్త కృతాన్తనిరన్తర విచిన్తనకరతలామలకీ
కృతపరావరతత్వ యాథాత్మ్య శ్రీమద్వ్యాసపరా
శర శుకశౌనకాది పరమ సాత్వికమహర్షిగణైక
సముపాసిత నిఖిలజగదేక కారణపరబ్రహ్మాభిధాన
పురుషోత్తమ శ్రీమన్నారాయణ పరత్వవ్యవస్థాపకమ్
శ్రీమత్పరమహంసేత్యాది-
శ్రీ శుకభగవత్పాదాచార్య విరచితమ్

శ్రీశుకభాష్యమ్.

శ్రీమత్ప్రచేతసవ్యాసశుకాదినిబన్ధనానుసన్ధాన
సన్తుష్టాన్తఃకరణానాం,
అర్థిజనసాత్కృతన్యాయార్జిత సర్వ ద్రవిణానామ్
తుముకూర్ డిస్ట్రిక్టు-శిరాతాల్లూకు ప్రభువరతా
ముపాగతానాం,
సి. వేఙ్కటాచలాఖ్యానాం ద్రవ్యసహాయేన
తదేకాశ్రయేణ- బెంగళూరు తులసీవనవాసినా
తూప్పుల్. వేఙ్కటాచార్యేణ
యథా మాతృకం యథా మతి పరిష్కృత్య

బెఙ్గళూరు వాగీశ్వరీముద్రాక్షరశాలాయామ్,
బెఙ్గళూరు బుక్కుడిపోముద్రాక్షరశాలాయాంచ
ముద్రితం సద్విజయతేతరామ్,
౧౮౯౨ బెఙ్గళూరు.

రాజన్తే తావదన్యాని పురాణాని సతాంగణే ।
యావన్నదృశ్యతేసాక్షాచ్ఛ్రీమద్భాగవతంపరమ్ ॥
సంసేవ్యావిబుధైరనన్తమహితా స్వర్గాపవర్గాస్పదా
స్వచ్ఛస్వాదుసహావిశుద్ధసుభగా దివ్యాభవోన్మూలినీ॥
ఆకల్పంత్రిపథాతిగాశుకమహా భాష్యార్ఘమందాకినీ
మందానామపిమాదృశాంవిజయతే సర్వార్థసంసిద్ధయే ॥

అవతారికా.

శ్లో ॥ శుకభాష్యమిదంచిరాయజీయాద్వికసద్వారిజసా
రససారభాష్యమ్ । ప్రకటంవిషయత్వమేతియస్మిన్ సకలంభా
గవతీయమేవపద్యమ్॥ ౧ ॥ విదితమిదంకిలనిఖిలైర్యదిహాగజా
రణ్యసంజ్ఞకంక్షేత్రమ్ । సదభినవబాలకృష్ణానందస్వామిప్ర
సాధితంజయతి ॥ ౨ ॥ జాతుసమాశ్రితరక్షాకౌతుకవివశీకృ
తాన్తరాత్మానః । సపదిశిరాప్రాన్తమమీస్వపదరజోభిఃప్ర
సాధయామాసుః॥ ౩ ॥ అద్ధాభాగవతశ్రీసిద్ధాన్తస్థాపకన్త్వి
దంభాష్యమ్ । నిర్ధార్యనైజపీఠేబద్ధాదరణైస్తదాదిసంగ్రా
హ్యమ్ ॥ ౪ ॥ భద్రామిమాంకృతింత్వంముద్రాపయవేఙ్క
టాచలార్యేతి । తద్రాగపూర్వపత్రప్రద్రావణతస్తథాచికీ
ర్షురయమ్ ॥ ౫ ॥ గురుణాయతనేనతామ్రపర్ణీసరణాల
ఙ్కృతదివ్యదేశలీనమ్ । కరుణానిధి వేఙ్కటాచలార్యో ధర
ణావత్రసమానయత్తదేతత్ ॥ ౬ ॥ రతిమాతనుతేహరౌన
రాణామతిమాత్రంశుకవాక్సుధామయత్వాత్ । ఇతిసద్భిర
వశ్యకాంక్షణీయాకృతిరేషాకిలతేనముద్రితాసీత్॥ ౭ ॥ **

శ్రీ శ్రీ కృష్ణానందస్వామిగళ శ్రీముఖవు.

ఇల్లి శ్రీమఠద మొహరి ఛ.

ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ವರ್ಯಪದ
ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಪಾರಾವಾರ ಪಾರೀಣಯಮನಿಯಮಾ
ಸನ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ ಧ್ಯಾನ ಧಾರಣಾ
ಸಮಾಧ್ಯಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನನಿಷ್ಠ ಗರಿಷ್ಠ ತ
ಪ ಶ್ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯನಾದ್ಯವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಗುರು ಪರಂಪರಾ
ಪ್ರಾಪ್ತ ಷಡ್ದರ್ಶನ ಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಸಕಲ ನಿಗಮಾ

ಗನು ಸಾರಹೃದಯ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ನಿಖಿಲ
ವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರಕಾಶಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀ
ಶ್ವರ ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರಾದಿ ರಾಜಧಾನೀ ವಿದ್ಯಾನ
ಗರ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ತುಂಗಭದ್ರಾ
ತೀರವಾಸ ಋಶ್ಯಶೃಂಗಾಶ್ರಮ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಶ್ರೀಮುಳ
ವಾಯ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ಕಾವೇರೀತೀರವಾಸ ಗ
ಜಾರಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಶ್ರೀಶಂಕಾಚಾರ್ಯಾ
ರಾಧಿತ ಸ್ವಪ್ತಿ ಸಮಸ್ತೋಪ ನಿಷತ್ಸಂಸ್ತೂಯಮಾನ
ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮ
ತ ಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀಮದ್ಗೋವಿಂದ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ
ಪೂಜಕ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ್ಪಾದ ಚರಣಾರಾಧಕ ಶ್ರೀನೃಸಿ
ಹ್ಮೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಪದ್ಮಪದಾಚಾರ್ಯ ಸ್ವಾಮ್ಯನುಮ
ತ ಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತ ವಿಷ್ಣುಸ್ವಾಮಿ ಚರಣಾರವಿಂದ
ಮಧುಕರಾಯಮಾಣ ಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿ ಪಾದ ಪದ್ಮಾರಾ
ಧಕ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿ ಪರಂಪರಾಗತ ಶ್ರೀಮ
ದಭಿನವ ಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿ ಸಾಂಕರಕಮಲ
ಸಂಜಾತಶ್ರೀಮದಭಿನವಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿಭಿಃ.
ಅಸ್ಮದತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಮುಖ್ಯ ಶಿಷ್ಯರಾದ: ದೊಡ್ಡಶೀರ್ಯದ ಅಮಲ್
ದಾರು ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀಯುತರಾದ ವೆಂಕಟಾಚಲೈನವರ ವಿಷ
ಯೆತ್ರಿ ಸಂಧ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ ಕಾಲವಿರಚಿತನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣಪೂ
ರ್ವಕ ವೇದೋಕ್ತಾಶಿಷಸ್ಸಮುಲ್ಲಸಂತ್ವಿತಿತರಾಂ ॥ ಶ್ರೀಮದ್ಗೋ
ಪಾಲಕೃಷ್ಣಪಾದಪಂಕಜಪೂಜಾವಿಷಯಿಣೀ ಭಕ್ತಿರನವಧಿಕಶ್ರೇ
ಯೋಭಿವೃದ್ಧಯೆಕಾರಣಮಿತಿ ಸಾರ್ವಜನೀನ ಮೇತತ್. ಸಾಂಪ್ರ
ತಮ್-ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ
ಶ್ರೀಕಾವೇರೀ ತೀರವರ್ತಿ ಗಜಾರಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ತಲಕಾಡಿನಲ್ಲಿ
ಯಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಮಠದ ಸಂಸ್ಥಾನ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂ

ದ ಬಂದಿರುವದುನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೂಲಗುರುಗಳು ಶ್ರೀಮಾ
ಚ್ಛಂಕಾ ಚಾರ್ಯರವರಾಗಿಯು ವುಪಾಸ್ಯದೇವರು ಶ್ರೀಶುಕಾಚಾರ್ಯ
ರವರಿಂದ ಆರಾಧಿತರಾದ ಶ್ರೀವೇಣುಗೋಪಾಲಮೂರ್ತಿ ಯವರಾ
ಗಿಯು ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಗ್ರಂಥ ಸರ್ವ್ವವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತ
ವಾದಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವೂ ಇರೀತ್ಯಾ ಇರುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವದು ಸ
ರ್ವಜನ ವಿದಿತವಾಗಿಯೇ ಇಧೆಯಷ್ಟೆ. ಈಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನು
ಗುಣವಾಗಿ ಇತರಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿರುವಂತೆ ಈ ಅನಾದಿಸಂಸ್ಥಾನ
ಕ್ಕು ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಇರದೆ ಹೋಗಿಲ್ಲಾ ಆದರು ಈ
ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪೂರ್ವ್ವಗುರು ಪರಂಪರಾಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ್ವದಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದ
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಪುನಃದೇಶಪ್ರಾಂತ್ಯ ಸಂಚಾ
ರಹೋಗಿದ್ದವೇಳೆ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವುಅಪೂರ್ವ ಗ್ರಂಥಗ
ಳು ಮತ್ತು ಕೆಲವುಸೊತ್ತುಗಳು ಚೋರಬಾಧೆಯಿಂದ ಅಪಹೃತ
ವಾಯಿತೆಂದು ನಾವು ಕೇಳಿಯಿರುತ್ತೇವೆ. ಆಗಲೆ ಈಭಾಷ್ಯಗ್ರಂ
ಥವುತಿರೋಹಿತವಾಗಿ ಇರಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ತದಾರಭ್ಯ
ಭಾಷ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದು ಬರೀ ಮೂಲಗ್ರಂಥವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಾ
ತ್ರವೇಮುಖ್ಯಗ್ರಂಥವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಂತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ
ತೋರಿಬಂದಿರುತ್ತೆ. ನಾವು ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾರಭ್ಯ ಶಿಥಿ
ಲವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಗುಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ
ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ ಇರುತ್ತೆಂಬವಿಷಯ ಅನೇಕಕಡೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾ
ಬಂದೆವು। ದೊಡ್ಡಶೀರ್ವ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯಕೆ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸಂಚಾರಬಂದಾ
ಗ ಅಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾ ಚರಣಶೀಲರಾದ ಅಮಲ್ದಾ
ರು ಮಹಾರಾಜಶ್ರೀ ಯುತರಾಗ ವೇಂಕಟಾ ಚಲೈಯನವರಾದ
ನೀವು ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಲಕ್ಷೇ
ಪಮಾಡುತ್ತಾ ಯಿದ್ದದ್ದು ನಮಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷವಿಂ
ದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಯಿತ್ತು। ಯಿದರವಿಷಯು ವಿಚಾರ್ಸಿಲಾಗಿಈ

ಗ್ರಂಥಶಿರ್ನವಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲಾ ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣೀ ತೀರ ತೇಕಿರುಪತಿ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುವರ್ತಿಗಳಾದ ಛಬ್ಬಮಹನೀಯ್ಯರಲ್ಲಿ ದೊರತದ್ದಾಗಿಯೂ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಳೆವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರದಿಂದ ಲಿಖಿತವಾದ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಪುಸ್ತಕವನ್ನ ತಂದು ಅದನ್ನ ತೆನಗು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರಸಿ ಕಾಲಕ್ಷೇಪವಮಾಡುತ್ತಾಯಿರುವದಾಗಿಯು ತಿಳಿಶಿದರು. ನಾವುಯಿದರ ಅರ್ಥವಿಚಾರವುಮಾಡಿನೋಡಿದೆವು. ಈ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಧಿ ಕರಣಗಳಿಗೆ ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತವಾಕ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಯಿದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವುಪನಿಷದಾದಿಗಳನ್ನೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯತ್ವೇನಪರಿಗ್ರಹಿಶಿಶ್ರೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿಕಾಣಬರುವ ಸಂಶಯಾದಿಗಳನ್ನ ಪರಿಹರಮುಖೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿ ಭಾಷ್ಯರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಧೆ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶುಕಭಾಷ್ಯವೆಂತ ಹೊಸದಾಗಿಯು ಭಾಗವತ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದಪರಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯೆ ಮುಖ್ಯೋಪಾಸ್ಯ ದೇವರಾಗಿಯು ಇರುವದರಿಂದ ಈ ಶುಕಭಾಷ್ಯವೆ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಗುಣವಾದ ಅನಾದಿಭಾಷ್ಯವೆ ಯಿದೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಶಿ ಈ ಮೂಲಪುಸ್ತಕವನ್ನ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆಕೊಟ್ಟು ಇದರಪ್ರತಿಯನ್ನ ಮುದ್ರಾಂಕನ ಮುಖೆನಸರ್ವತ್ರಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮಟ್ಟಿಕಾಚಾರ್ಯರವರ ಪರಮಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಬೇಕೆಂದು ಮ॥ಅಮಲ್‌ದಾರ್ರು ವೆಂಕಟಾಚಲೈಯ್ಯನವರಾದ ನಿಮಗೆ ಶ್ರೀಮುಖ ಮುಖೇನಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟುಯಿಧೇವೆ.

ಶ್ಲೋ॥ಜಗದ್ವಂದ್ಯಪದದ್ವಂದ್ವಂ ಧ್ಯಾತ್ವಾಮನಸಿಗೌರವಂ।
ವಿಹಿತಾತೇಶ್ರೀರ್ಯೈಭೂಯಾತ್ಸದಾನಾರಾಯಣಸ್ಮೃತಿಃ॥

ಖರಸಂವತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗಶಿರಶುಗುರುವಾರದಲ್ಲು.

ಇಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕವೋಹರಿಧೆ-

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ಮರಣಯೆಂಬದಾಗಿ ಬಾಳೆಬಂದುಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಸ್ವಾಮಿಗಳ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರವಿಧೆ.

శ్రీవైనమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యోదాహృత శ్రీమద్భాగవతశ్లోకానాం స్కన్ధాధ్యాయ శ్లోకసఙ్ఖ్యా వివరణమ్.

—:※:—

పుటమ్	ప్రథమాధ్యాయప్రథమపాదే	స్కం-	అ-	శ్లో
౨	యస్స్వప్నష్ట్వేదమనుప్రవిష్ట ఋషిణా	౧౧	౮౭	౫౧
,,	నామరూపక్రియాధత్తేసకర్మా	౨	౧౦	౩౬
౩	సఏవప్రథమందేవః	౧	౩	౬
,,	అవతారాహ్యసంఖ్యేయాహరేః	౧	౩	౨౬
,,	సుహృదస్సర్వదేహినామ్	౩	౨౫	౨౧
,,	తఏతేసాధవస్సాధ్వి	౩	౨౫	౨౪
,,	జీవస్యయస్సంసరతోవిమోక్షణమ్	౧౦	౭౦	౪౦
,,	యస్త్వద్వితీయానామసతామ్	౩	౧౭	౩౧
౪	సుదుస్తరామిమాంమన్యేయోగచర్యామ్	౧౧	౨౯	౧
,,	ప్రాయశఃపుణ్డరీకాక్షయుఞ్జన్తో	,,	,,	౨
,,	హన్తతేకథయిష్యామి	,,	,,	౮
,,	అయంహిసర్వకల్పానాంసధ్రీచీనో	,,	,,	౧౯
,,	భక్త్యాహమేకయాగ్రాహ్యః	,,	౧౪	౨౧
౫	సర్వంపుమాన్వేదగుణాంశ్చతజ్జ్ఞః	౬	౪	౨౫
,,	పరమమఙ్గళపరమకల్యాణ	౬	౯	౩౨
,,	సత్యంశౌచందయాక్షాన్తిః	౧	౧౬	౨౭
,,	ఏతేచాన్యేచబహవోయస్మిన్	౧	,,	౩౦
,,	నారాయణస్త్వంనహిసర్వదేహినామ్	౧౦	౧౪	౧౪
౮	పరమమఙ్గళాయతనగుణగణకథనోసి	౫	౩	౧౧
౮	తదేవసత్యంతదుహైవమఙ్గళమ్	౧౨	౧౨	౫౦
౮	తదేవశోకార్ణవశోషణమ్	,,	,,	౫౧
౮	సాత్త్వికంసుఖమాత్మోత్థమ్	౧౧	౨౫	౨౯

౨౪	తతో్రపాయసహస్రాణాం	౭	౭	౩౦
,,	శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణోః	౭	౫	౨౩
,,	ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌ	౭	౫	౨౪
,,	సుపర్ణావేతౌసదృశౌసఖాయా	౧౧	౧౧	౬
౨౫	యోస్యోత్ప్రేక్షకఆదిమధ్య	౧౦	౮౭	౫౦
,,	వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయాః	౧౧	౨౧	౩౬
,,	ఇదంభాగవతంనామ	౧	౩	౪౦
౨౭	ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యా ౨౮	౫	౭	౭
,,	యదత్రక్రియతేకర్మ	౧	౫	౩౫
౨౮	శ్రేయస్స్రుతింభక్తిముదస్యతేవిభో	౧౦	౧౪	౪
౨౯	తథాపరేచాత్మసమాధి	౩	౫	౪౬
,,	పానేనతేదేవకథాసుధాయాః	౩	౫	౪౫
౩౦	యదత్రక్రియతేకర్మ	౧	౫	౩౫
౩౨	సర్వవేదాంతసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
,,	శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమలం	,,	,,	౧౭
,,	ఇదంభగవతాపూర్వం	,,	,,	౧౦
,,	శూద్రఉత్తమతామియాత్	౪	౨౩	౩౨
,,	శూద్రశ్చ్యుతపాతకాత్	౧౨	౧౨	౬౫
౩౩	హిత్వాస్వశిష్యాన్పైలాదీన్	౯	౨౨	౨౨
౩౪	స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం	౧	౪	౨౫
,,	సంసారిణాంకరుణయాహ	౧	౨	౩
,,	నైతత్ఖలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯
౩౫	ఇతిభారతమాఖ్యానం	౧	౪	౨౬
,,	జన్మాద్యస్యయతోన్వయాత్	౧	౧	౧
,,	సర్వవేదాంతసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
౩౮	నైతత్ఖలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯

—*ప్రథమాధ్యాయ ద్వితీయపాదే*—

౯౩	ఇత్యశేషసమామ్నాయ	౧౦	౮౭	౪౪
౯౩	సర్వవేదాన్తసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
౯౩	విరుద్ధధర్మిణోస్తాతస్థితయోః	౧౧	౧౧	౫
౯౪	హరిహీనసాక్షాద్భగవాన్	౫	౧౮	౧౪
౯౪	జ్యోతీంషిసత్వానిదిశోద్రుమాదీన్	౧౧	౨	౪౧
౯౬	తంయయామంసర్వభూతానామన్తర్యామిణ	౪	౩౧	౨౭
౯౭	దేహోసవోక్షామనవో	౬	౪	౨౫
౧౦౦	శ్రోతవ్యాదీనిరాజేన్ద్ర	౨	౧	౨
౧౦౦	అన్తర్బహిశ్చామలమబ్జనేత్రం	౩	౧౪	౫౦
౧౦౧	వదన్తితత్తత్వవిదః	౧	౨	౧౨
౧౦౧	సత్వజస్తల్పస్యతేబ్రహ్మన్	౪	౧	౩౦
౧౦౧	త్రయాణామేకభావానాం	౪	౭	౫౪
౧౦౧	నతేమయ్యచ్యుతేఽజేచ	౧౨	౧౦	౨౨
౧౦౨	తస్మాత్సర్వాత్మనారాజన్	౨	౨	౩౬
౧౦౨	ఏతావాన్సాఙ్ఖ్యయోగాభ్యాం	౨	౧	౬
౧౦౨	కస్తస్యమేఢ్రం	౨	౧	౩౨
,,	సర్వాత్మనోన్తఃకరణం	౨	౧	౩౫
,,	యద్వైవధ్యాయతితేవయం	౪	౧	౩౦
,,	తంత్వావిదామభగవన్	౩	౧౫	౪౭
౧౦౩	అథాస్మద్వంశసంభూతా	౪	౧	౩౧
౧౦౩	అహంబ్రహ్మాచశర్వశ్చ	౪	౭	౫౦
,,	త్రియాణామేకభావానాం	౪	౭	౫౪
౧౦౪	సమద్భాగవతానాంచశ్రేయాన్	౪	౨౪	౩౦
,,	యచ్చప్రియాన్త్యనిమిషామృషభా	౩	౧౫	౨౫
,,	నతేమయ్యచ్యుతేఽజేచ	౧౨	౧౦	౨౨
౧౦౫	నాత్మనశ్చపరస్యాపి	౩	౯	౨౭

—*ద్వితీయాధ్యాయప్రథమపాదే*—

—*తృతీయాధ్యాయః*—

౫౯	భక్తస్యచయథాలబ్ధైః	౧౧	౨౭	౧౪
,,	పరిజానానురాగవిరచిత	౫	౩	౬
౬౦	ఆయామతోవిస్తరతస్స్వమాన	౨	౬	౨౭
౬౧	కర్మణాజాయతేజన్తుః	౧౦	౨౪	౧౩
,,	తస్మాత్సంపూజయేత్కర్మ	,,	,,	౧౭
	—*తృతీయాధ్యాయ తృతీయపాదే*—			
౬౬	నిగమకల్పతరోః	౧	౧	౩
,,	యథాహరో భగవతిన్నృణాం	౨	౭	౫౨
,,	శ్రీమద్భాగవతంపురాణం ౧౦౬	౧౨	౧౩	౧౭
,,	అతోమహాభాగభవాన్	౧	౫	౧౩
౬౭	ధర్మఃప్రోజ్ఝితకైతవః	౧	౨	౨
,,	ఉదరముపాసతేయఋషి	౧౦	౮౭	౧౯
,,	అనర్థోపశమంసాక్షాత్ ౬౯	౧	౭	౬
,,	ఉద్ధవస్యచసంవాదో	౧౨	౧౨	౪౩
౬౮	యస్యాంవైశ్రూయమాణాయాం ౬౯	౧	౭	౭
,,	నైతత్ఖలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯
,,	శ్రద్ధధానాయభక్తాయ	౩	౩౨	౪౧
,,	బహిర్జాతవిరాగాయ	౩	౪౨	౨
౬౯	పారోహిత్యవ్రతంచక్రే	౬	౭	౩౯
,,	ససంహితాంభాగవతీం	౧	౭	౮
,,	హిత్వాస్వశిష్యాన్పైలాదీన్	౯	౨౨	౨౨
,,	సర్వవేదేతిహాసానాం ౭౧	౧	౩	౪౨
౭౦	ఇదంభాగవతంనామ	౧	౩	౪౦
౭౧	కలిమలసంహతికాలనో	౧౨	౧౨	౬౬
,,	దశాష్టౌ శ్రీభాగవతం	౧౨	౧౩	౫
,,	భవభయమపహన్తుం	౧౧	౨౯	౪౯

౧౦౭	సర్వపురుష స్త్వస్మాత్	౨	౫	౩౫
౧౦౮	సర్వవప్రథమందేవః	౧	౩	౬
,,	తప్తంతపోవివిధ	౨	౭	౫
౧౦౯	ధ్యాయన్సర్వత్రచహరిం	౧౨	౯	౯
,,	భక్తస్యచయథాలబ్ధైః			
౧౧౦	యఆశుహృదయగ్రంథిం	౧౧	౩	౫౧
,,	నహ్యంతోనంతపారస్య౧౧౧-౧౧౨-౧౧౩	,,	౨౭	౬
౧౧౨	పూజాం తేకల్పయేత్సమ్యక్	,,	,,	౧౧
,,	మాయాద్యైర్నవభిస్తత్త్వైః	౧౨	౧౧	౫
,,	తవపరిమేచరంత్యఖిల	౧౦	౮౭	౨౮
౧౧౩	యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే ౧౧౪- ౧౧౫	౩	౨౮	౧
౧౧౪	హృదయాంబుజవిష్టరం	౩	౨౮	౧౬
,,	యస్మిన్జనఃప్రాణవియోగకాలే	౧౦	౪౬	౩౩
౧౧౫	మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ ౧౧౬	౩	౨౯	౧౨
,,	లక్షణంభక్తియోగస్య	౩	౨౯	౧౩
,,	యస్తుహింసాంసముద్దిశ్య			
౧౧౬	సమయ్యావేశితధియాం	౧౦	౨౨	౩౧
,,	కామధియస్త్వయిరచితా	౬	౧౬	౩౯
,,	సర్వేవభక్తియోగాఖ్యాః	౩	౨౯	౧౫
,,	ముహుర్ముహుర్వ్యక్తిహరేజగత్పతే	౭	౭	౩౭
౧౧౭	నిర్దగ్ధబీజానుశయో	౭	౭	౩౮
,,	యోమస్త్యజాన్క్షితిసుత	౫	౧౪	౪౫
౧౧౮	అహంబ్రహ్మచవిబుధాః	౧౦	౬౩	౪౪
,,	తంత్వాజగత్స్థిత్యుదయాంత	,,	,,	౪౫
౧౨౧	కలౌకృష్ణంత్విషాకృష్ణం	౧౧	౫	౩౨
౧౨౨	ఈజేచభగవంతంయజ్ఞ ౧౨౩-త్ర	౫	౭	౫

—※ చతుర్థాధ్యాయః ※—

శ్రీమచ్ఛుకభాష్య శుద్ధపత్రికా.

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౭	౬	బిభ్యేత్	బిభియాత్
,,	౧౫	పాపీయా	పాపీయో
౧౦	౪	భిదం	భిథం
౧౧	౮	మేవైత	మేవైతద్య
,,	౧౩	కార్త్స్న్యన	కార్త్స్న్యేన
,,	౨౨	షకాని	షకాణి
౧౨	౫	నివృత్త్య	నిర్వర్త్య
,,	౧౨	దశ్శయతి	దర్శయతి
,,	౨౩	పదేశే	పదిశే
౧౩	౧౯	మీంమాం	మీమాం
౧౪	౧౮	అగ్న్యే	అగ్నే
,,	౨౫	ష్వేష్వ	ష్వేష్వ
౧౬	౧౯	సస్త్వం	సత్త్వం
౧౯	౨	త్వావ్యస్తం	ర్వావ్యస్తం
,,	౧౨	ప్రికృతి	ప్రకృత
,,	౧౪	స్త్రైక	సైక
౨౦	౧౯	భగద్భక్తి	భగవద్భక్తి
౨౧	౧౩	చ్ఛామ్నామ్నా	చ్ఛామ్నా
౨౨	౪-౫	ప్రిణతీ	ప్రితీ
౨౩	౭	స్సర్వాన్త	సర్వాన్త
౨౪	౬	క్రీడా	క్రీడ
౨౫	౨౨	భవతీ	భవన్తీ
౨౭	౩	శ్చిత్రియా	శ్చిత్త్రియా

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౭	౫	హ్రీయతే	హ్రియతే
౨౯	౮	శ్రమస్యా	శ్రమస్సా్య
౩౦	౧౫,౧౬	సణస్రేణ	సహస్రేణ
౩౨	౨౫	స్మశానం	శ్మశానం
౩౩	౨	ప్రస్తాపో	ప్రస్తావో
,,	౮	స్తాపో	స్తావో
౩౪	౪	వ్రిత్ర	వృత్రి
౩౬	౬	నిర్ణితా	నిర్ణీతా
౩౭	౨౨	దుచ్చారిత	దుచ్చరిత
౩౯	౧౫	ధర్మణ	ధర్మణం
౪౦	౨౨	కార్స్న్య	కార్త్స్న్య
,,	౨౩	శబ్దస్యా	శబ్దస్సా్య
౪౨	౨౫	త్ర్యత	త్యత్రి
౪౭	౧౭	జ్ఞాసే	జిజ్ఞాసే
౫౨	౨	ద్దృగ్వేదో	ద్వద్దృగ్వేదో
౫౩	౪	మహోదాది	మహాదాది
,,	౭	జన్మా	జనా
౫౫	౧౪	మథో	మధో
,,	,,	హాథో	హాధో
౫౬	౨	రథో	రధో
,,	౯	మథో	మధో
,,	౧౭	అత్మాన	ఆత్మాన
,,	౨౦	మమం	మిమం
౫౮	౯	గమత	గమ్యత
౬౧	౧౮	ఆభేదా	అభేదా
౬౨	౧౪	వాన్దధ	వానన్ద

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౬౫	౨౧	త్సలిప్తల	త్సప్రిప్తల
౬౬	౧౭,౧౮	సన్దోహా	సన్దేహా
,,	౧౯	ప్రోక్తో	ప్రోక్త
,,	౨౧	సన్దోహా	సన్దేహ
౬౯	౯	పరపద	పరమపద
,,	౧౫	న్వత్తి	న్వృత్తి
౭౦	౧౪	ర్వత్తి	ర్వృత్తి
౭౪	౧౫	సఞ్చ	సఞ్చర
౭౫	౬	దృష్ట్వా	దృష్ట్వైవ
౭౮	౨౫	పుషేరే	పుష్కరే
౮౬	౧౬	హ్యజ్	హ్యఙ్
,,	౧౯	బ్రిహ్మా	బృంహ
౮౮	౭	వివిక్షా	వివక్షా
౯౦	౨౧	అతత్వ	అతత్త్వ
,,	౨౪	తత్వ	త!త్త్వ
౯౨	౬	నన్వా	నాద్వా
,,	౧౭	భగవన్తా	భగవన్త
౯౫	౭	యఆనిత్మ	యఆత్మని
,,	౧౧	దివిష్ఠఙ	దివితిష్ఠఙ
,,	౧౯	న్తర్యాఖ	న్తర్యామీ
,,	౨౧	శూన్యా ప్రియ	శూన్యాయ
౯౬	౨౪	కిఞ్చిద్జ	కిఞ్చిల్జ్ఞ
౯౭	౨౦	తథైవే	తథైవై
౯౮	౧౮	ఆస్య	అస్య
౧౦౨	౧	ర్వ్యాత్మనాం	నా
,,	౪	పుసా	పుంసాః

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౦౨	౧౮	ముపాప	ముపపా
౧౦౬	౧	వివక్ష	వివక్ష్య
౧౦౭	౧౪	భగద్రూపం	భగవద్రూపం
౧౦౮	౨౫	శబ్ధం	శబ్దం
౧౦౯	౬	భగదష్ఠి	భగవదధిష్ఠి
౧౧౧	౫	స్వత్య	స్వత్వ
,,	౧౧	మ్యతే	మన్యతే
,,	౧౮	నుషానే	నుష్ఠానే
౧౧౪	౭	ద్యుభ్వాది	ద్దుభ్వాది
,,	౧౨	ద్యుభ్వాభ్యా	ద్యుభ్వాద్యా
౧౧౬	౧౩	తుర్ముఖస్య	చతుర్ముఖస్య
౧౨౦	,,	త్థూల	త్థ్సూల
౧౨౩	౯	వేదితవ్యం	(పాఠాన్తరం)వేదసత్యం
౧౨౪	౧౨	ఒనుసన్ధేయా	అనుసన్ధేయా
౧౨౪	౨౪	మరామర్శా	పరామర్శా
౧౨౫	౩	దుపాసితవ్వ	దుపాసితవ్య
,,	౧౪	మహాః	హాః
,,	౧౬	కాస్స్న్యేః	కాత్స్న్యేః
౧౨౭	౩	స్వరూపం	స్వరూపం
,,	౧౫	వ్యాప్తిః	ర్వ్యాప్తిః
,,	౨౫	అపి	అపిచ
౧౨౮	౨౦	దేవావా	దేవా
,,	౨౨	భవతీతీహ	భవతీహ
,,	౨౩	పంద	పదం
౧౨౯	౧౯	అత్యోచత	అత్యోచ్యత

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౩౦	౩	భ్రుగు	భృగు
,,	౧౦	ఆపిచ	అపిచ
౧౩౧	౧౬	చత్యృథ్యా	చతుర్థ్యై
,,	౧౮	స్సా్వహా	స్వాహా
,,	,,	చతుర్థ్యాన్తై	చతుర్థ్యాన్తైనే
౧౩౩	౧౯	యచోక్తా	యాచోక్తా
౧౩౪	,,	పూర్వా	పూర్వ
౧౩౬	౩	న్యాస్త్యై	నాస్త్య
౧౩౭	౬	బ్రిహాస్పతి	బృహాస్పతి
,,	౧౩	జ్యోతిష	ఛన్దోజ్యోతిష
౧౪౦	౧౫	తహిర్ణ	న్తహిర్ణ
,,	౧౭	స్వయం	స్స్వయం
,,	౨౪	ణావాచం	ణాంవాచం
౧౪౧	౨౧	శృత	ష్యృత
౧౪౨	౭	రిత్యస్య	ఇత్యస్య
,,	౧౬	మధ్వాది	మధ్వాది
౧౪౪	౩-౪	ఆసం	ఆసన్
౧౪౭	౧౯	దేవహూత్యాం	దేవహూతిం
౧౫౧	౨	కమ	కమ్వ
౧౫౨	౪	క్షత్రియ	క్షత్త్రియ
,,	౭	బహ	బహు
౧౫౫	౮-౯	జాబాలా	జబాలా
,,	౨౨	శృత్యా	శ్రుత్యా
౧౫౭	౩	దుపరిష్టా	దుపరిష్టాం
,,	౧౪	కోటాహ	కటాహ
,,	,,	వివిరేణా	వివరేణా

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౫౯	౧౩	పరిగృహే	పరిగ్రహే
౧౬౦	౧౯	నత్వా	నాత్వా
౧౬౧	౧౫	చైతే	చేతో
౧౬౨	౨	కృపయా	పయా
,,	౧౨	నిత్యాతి	నిత్యాది
,,	౧౩	మితాక్షేపే	మిత్యాక్షేపే
౧౬౪	౭	ప్రభస్తీ	ప్రభవస్తీ
౧౬౬	౫	సుషుస్త	సుషుప్త
,,	౮	మధి	మయి
,,	౧౦	యథ	అథ
,,	౨౩	అధ్యసిత	అధ్యవసిత
౧౬౭	౮	ముర్ముదైవ	ముహుర్థైవ
౧౬౮	౫	సుషు	సుషు
౧౭౧	౭	దిత్యుతే	దిత్యుచ్యతే
,,	౧౫	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౧౭౨	౧౪	,,	,,
౧౭౩	౧౮	పూర్వపద	పూర్వవత్
౧౭౬	౯	తదుపరిష్టాత్	తదుపరిష్ఠాత్
,,	౧౭	బుద్ధీ	బుద్ధీ
౧౭౭	౧౦	ర్దృష్టాఽన్త	ర్దృష్టాన్త
౧౭౯	౨	చోఽధారణే	చోఽవధారణే
,,	౨౧	కల్పతే	కల్ప్యతే
౧౮౦	౯	అహోస్వి	ఆహోస్వి
౧౮౩	౧	నజి	నఞి
,,	౯	చత్వారే	చత్వార్యే
౧౮౪	౬	నితరాణి	నీతరాణి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౮౪	౧౩	త్యతత్ర	త్యత్ర
,,	౨౨	ప్రతివాక్యా	ప్రతిపత్తివాక్యా
,,	,,	హరిష్య	హరిష్యన్
౧౮౫	౧౮	తమోభావః	తమోభాగః
౧౯౦	౧౬	ఘోషణే	ఘోషేణే
౧౯౨	౮	రుషావై	రుషావయవై
౧౯౩	౧౬	ఏకాంశేనా	ఏకాంశేన
౧౯౪	,,	స్వాధ్వి	స్వాధ్వీ
౧౯౫	౧	మత్స్నేవ	మృత్స్నేవ
,,	౭	పరమాత్మనో	పరమాత్మన
౧౯౬	౩	ఉపాదానే	ఆపాదానే
౧౯౭	౧	లజగదు	జగదు
౧౯౯	౧౦	భగతో	భగవతో
౨౦౧	౧౯	దినా	త్వాదినా
౨౦౪	౨౦	త్వాప్రిస్తువన్	త్వప్రిస్తువన్
౨౦౬	౧౨	భగ	భగవ
,,	౨౫	మాద్యం	మాధ్యం
౨౦౭	౩	ద్దావస	ద్దాసవ
,,	౬	మహామునీన్	మహామునీన్
,,	౮	తత్సజ్ఞా	సత్సజ్ఞా
,,	౧౨	మిహోషసా	మిహోజ్ఞసా
౨౦౮	౧	సిసిషుభి	సిషుభి
,,	౨౨	మనుష్ఠై	మనుతిష్ఠే
౨౦౯	౬	సీసిషు	సిషు
౨౧౦	౧౮	విక్షణత్వం	విలక్షణత్వం

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౧౧	౬	పనుత్యర్థః	పను త్త్యర్థః
౨౧౨	౧౨	మత్యాదిచ	మిత్యాదిచ
౨౧౩	౨	కిమిద	కిమిదం
,,	౧౨	ధిష్మాన	దధిష్మాన,
,,	౧౮	యదిద	యదిదం
౨౧౫	౧౦	తత్వమసీ	త త్త్వమసీ
౨౧౬	౩-౪	ససత్యస్య	సత్యస్య
,,	౭	అసత్సంసానే	అసత్సంస్థానే
,,	౧౫	పనుత్యర్థః	పను'త్త్యర్థః
,,	౧౯	దురపపాద	దురుపపాద
౨౧౭	౮	ప్యసత్వా	ప్యసత్యత్వా
౨౧౮	౧౪	ఈశ్వర	ఈశ్వర
,,	౨౩	అస్మన్మత	అసన్మత
౨౨౨	,,	తస్థుష	త స్తస్థుష
౨౨౩	౪	వస్త్రైక్య	వ స్త్రై వక్య
౨౨౪	౨౪	సరజ్ఞ	సర్వజ్ఞ
౨౨౫	౯	లోష్టాది	లోష్ఠాది
౨౨౬	౩	సృష్టిష్యాం	సృష్టిభ్యాం
,,	౧౭	నికృష్ణ	నికృష్ట
౨౨౯	౨౦	శృణోత్య	శృణోత్య
౨౩౦	౨౩	జన్మాధి	జన్మాద్యధి
౨౩౧	౧౭	జగన్నిర్మాణస్యా	జగన్నిర్మమాణస్యా
,,	౪౨	పరార్థా	పరార్థా
౨౩౭	౧౭	ముఖ	సుఖ
౨౪౩	౧౧	పరిమాణా	పరిమాణాత్

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౫౧	౨౧	కారణత	కారణత్వ
౨౫౨	౪	గమ్యతే	గమ్యన్తే
౨౫౫	౭	న్నోఏవ	నైవ
౨౫౬	౪	దో్యగా	ద్యోగా
౨౫౭	౧౧	ప్రియోగిని	ప్రతియోగిని
౨౫౮	౨	సుపసత్తే	సుపపత్తే
౨౫౯	౧౪	అత్మనో	ఆత్మనో
౨౬౧	౨౨	మధిష్ఠతీతి	మధితిష్ఠతీతి
,,	౨౫	ప్రాధానా	ప్రధానా
౨౬౨	౬	అనుమాను	అనుమాని
౨౬౩	౧౫	యేచచ	యేచ
౨౬౫	౨౦	స్వాయశా	స్వావంశా
౨౬౬	౧౦	పపద్యతే	త్పద్యతే
౨౬౭	౧౯	అహాని	అహాని
౨౬౯	౧౫	నభసోద	నభసోథ
౨౭౦	౧౩	ఏస	ఏవ
౨౭౩	౧౧	అస్నం	మస్నం
,,	౧౪	దేశాత్యర్థః	దేశాదిత్యర్థః
,,	౧౯	పృథివ్యా	పృథివ్య
౨౭౬	౧౦	పూర్వ్వ	పూర్వ్య
,,	౧౪	జరథో	జరఠో
౨౮౧	౧౮	ఉత్క్రమతి	ఉత్క్రామతి
౨౮౮	,,	లలిత్రేణా	లవిత్రేణా
౨౯౧	౬	నిర్వోడు	నిర్వోఢు
౨౯౨	౨౪	కతే	కృతే
౨౯౫	౧౮	ఘణ్డయక్ష	ఖణ్డయక్ష

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౯౬	,,	భిధా	భియా
,,	౧౯	పుణ్యా	పుణ్యా
౨౯౮	౧౭	కారయ	కారయతి
౩౦౨	౪	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౩౦౩	౧౪	తత్వమసి	తత్త్వమసి
౩౦౪	౨౩	తదవ	త్తదవ
౩౦౫	౨	తత్వమసి	తత్త్వమసి
౩౦౭	౧౫	ఖరేష్టు	ఖరేషాం
౩౦౮	౧౨	తత్వమసి	తత్త్వమసి
౩౧౦	౧	అపి	అపిచ
,,	౬	ఉశిన	ఉంశిన
౩౧౫	౧౦	రసవరత	రనవరత
౩౧౮	౩	ధమా౯	ధర్మా
౩౧౯	,,	కఞ్చకిత	కఞ్చుకిత
౩౨౪	౧౩	శ్రోత్ర	శ్రోత్ర
,,	౨౧	తత్రత్ర	తత్రతత్ర
౩౨౭	౧౧	పఙ్జర	పఞ్జర
౩౨౯	౨	పరతన్త్రః,	పరతన్త్ర..
౩౩౦	౧౨	మాపద్యేథ	మాపద్యేథ
౩౩౪	౨	నిర్భిణ్ణం	నిర్భిన్నం
౩౪౨	౨౩	తృవృ	త్రివృ

—:*:—తృతీయాధ్యాయ చతుర్థాధ్యాయా—:*:—

౧	౧౦	ఓమ్తదన్తర	ఓమ్॥ తదన్తర
౩	౪	వ్రస్తుతః	ప్రస్తుతః
,,	౧౩	భతే	భ్యాతే
౪	౨	మహేశ్వస్య	మహేశ్వరస్య

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫	౧౨	త్రయః	శ్రుతయః
౬	,,	ఉక్తేన	ఉక్థేన
,,	౨౩	ప్రద్యమానే	పద్యమానే
౭	౪	ప్రవిశంతీ	ప్రవిశన్తి
,,	౧౭	ప్రతీయ్యన్తే	ప్రతీయన్తే
,,	౧౯	దుద్భోధిత	దుద్బోధిత
౮	౧౧	దష్టభ్య	దవష్టభ్య
౧౧	౧౨	శ్మృతిర్హి	శ్రుతిర్హి
,,	౧౯	మనైనంచ	మనేవంచ
,,	౨౧	రూప	రూపా
౧౨	౧౩	మనైవం	మనేవం
,,	౧౯	ప్రవిలీయతే	ప్రవిలీయతే
,,	౨౨	అనైవం	అనేవం
౧౩	౪	అనైవం	అనేవం
,,	౧౯	శయత్వం	శయవత్త్వ
౧౪	౮	అనర్థఃక్య	ఆనర్థఃక్య
,,	౧౦-౧౧	స్మత్యుక్తా	స్మృత్యుక్తా
౧౫	౧౮	దిష్టాకా	దిష్టాదికా
౧౬	౧౨	మనిష్టా	మనిష్టా
౨౦	౩	నహై	నవై
,,	౨౫	సాధారణేతి	సాధారిణేతి
౨౧	౧౦	దృష్టద్వ్యమ్న	ధృష్టద్యుమ్న
౨౩	౫	సత్స్వభావః	సతత్స్వభావః
,,	౧౪	దాకాకాశాది	దాకాశాది
౨౪	౧౩	తకారా	పకారా
,,	౧౫	సమ ప్తమ్,	సమాప్తమ్

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౬	౬	యదత్త్ర	యదత్ర
,,	౧౩	వివిదషన్తి	వివిదిషన్తి
,,	౨౪	త్త్తి	తృప్తి
౨౭	౧౬	దేవనేత్రేణ	దైవనేత్రేణ
,,	౨౪	జీవన	జీవేన
౨౯	౮-౯	ద్వితీతీయ	ద్వితీయ
,,	౧౬	సుమప్త్య	సుషుప్త్యా
౩౧	౧౮	తత్పృా	తత్ప్రా
౩౨	౧౯	కంత్వ	కత్వం
౩౬	౫	విర్యయమ్,	విపర్యయమ్,
౩౭	౮	ప్రాకృత	ప్రకృ
,,	౧౧	దిష్ఠాతరి	ధిష్ఠాతరి
,,	౧౩	సప్నా	స్వప్నా
౩౮	౨౦	త్రిష్ఠతిః	తిష్ఠతిః
,,	౨౫	ప్రిబోధన	ప్రిబోధ
౪౩	౧౬	సంస్కృతయః	స్సంస్కృతయః
౪౫	౯	దేవావచక్షుత	"దేవావచక్షుత
,,	,,	కే"యూ	కేయూ
౪౭	౫	కాఙ్క్షా	కాఙ్క్ష
,,	౧౮	జగది	జగ"ది
౪౮	౨౨	దృశ్యదే	దృశ్యతే
౪౯	౧౮	శఙ్యా	శఙ్క్యా
౫౧	౬	బాష్పరాశ	బాష్పరాశి
౫౩	౫	స్రిసన్న	ప్రిసన్న
,,	౯	త్పరాంపశ్యతి	త్పరాఙ్పశ్యతి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫౩	౯	కచ్ఛిద్ధవః	కశ్చిద్ధీరః
౫౪	౧౮	పీశాసీశా	విశసీశా
౫౫	౧	ధ్యాయమనో	ధ్యాయమానః -
,,	౧౪	యదేవేహ	"యదేవేహ
౫౮	౧౩	పనుత్య	పనుత్త్య
,,	౧౮	వ౯యస్యై	వయస్యై
౬౫	౧౯	విషయివిషయి	విషయవిషయి
౬౮	౧౫	శ్రద్ధధానాయ	శ్రద్దధానాయ
,,	౨౨	బ్రిహస్పతి	బృహస్పతి
౬౯	౧౨	భగవతీం	భాగవతీం
,,	౨౦	పుత్రా	పుత్రాయ
౭౦	౧౧	తద్వికృత	తద్వికృతి
౭౩	౩	దన్యతేమే	దన్యత్రేమే
,,	౪	స్నజేహా	నజీహా
,,	౧౪	గాయత్ర్యాఖ్య	గాయత్ర్యాఖ్య
౭౪	౧౨	భేదాభా	భేదాభావా
౭౭	౨౪	ద్వ్యర్థ	ద్వ్యర్థ
౭౮	౧	ఏక	ఏకః
,,	౫	గ్రిహీతిః	గృహీతిః
,,	౧౭	ఆధ్యాత్మ	అధ్యాత్మ
,,	౨౦	ధనునా	ధమనాం
౭౯	౪	ఆవధారణమ్	అవధారణమ్
,,	౧౭	నృసిహ్మో	నృసిహ్మా
,,	౧౮	ప్రికాశయ	ప్రకాశయతి
పుటసంఖ్యా		౬౮	౮౦
౮౦	౧౭	అవతారాః	అవతారాః

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౮౩	౬	సజ్ఞిరస్తం	సజ్జిరస్తం
,,	౨౩	సంరహతి	సంహరతి
౮౪	౧౮	సంహీర్యత	సంహీర్యత
౮౫	౪	శాట్యాయన	శాట్యాయనిన
,,	౧౨	సుకృత	స్సుకృత
,,	౨౪	వస్త్వాదికం	వస్త్రాదికం
౮౬	౪	శబ్దత్వాల్	త్వాత్
౮౭	౧౧	రూపగాయే	రుపగాయే
౯౨	౧౯	ఉభయ	ఉభయా
౯౩	౨౫	విద్విద్యాయాం	విద్యాయాం
౯౪	౩	ననేతర	నేతర
,,	౯	తీజాయకా	జాతీయకా
,,	౧౮	వ్యాహాతో స్తి	వ్యాహారో స్తి
,,	౨౦	దేవయోన	దేవయాన
౯౫	౧౭	సమధాస్య	సమాధాస్య
౯౬	౧	అధికారి	ఆధికారి
,,	౨౦	సఖ్చరే	సఖ్చరే
౯౭	౨౨	విద్యాయాం	విద్యాయాం
౧౦౦	౬-౭	దదశే	దదృశే
౧౦౩	౧౯	తత్ఫటాంచ	తత్ఫలానాంచ
౧౦౪	౭	పురుషం	పురుషం
౧౦౫	౫	స్వదేహః	దేహః
,,	౯	ఉపస్థిలి	ఉపస్థితే
,,	౧౩	రూపైభవతి	రూపైవభవతి
,,	౧౭	పూర్వ	పూర్వ
[illegible]	౨౧	దష్టాజ్ఞ	దష్టాజ్గ

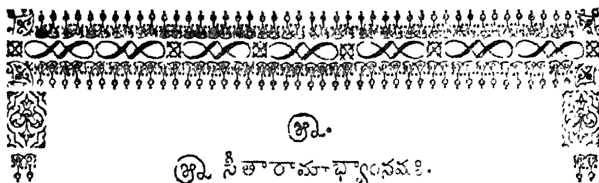
పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౦౬	౧౧	త్ప ్రతిబన్ధః	ప్రతిబన్ధః
,,	౧౩	భగద్భక్తి	భగవద్భక్తి
౧౦౮	౨	సమాని	సమానాని
,,	౯	ద్బబలీయః	ద్బలీయః
౧౦౯	౩	పరకరణ	పకరణ
,,	౨౫	కుర్యన్తీ	కుర్వన్తీ
౧౧౫	౨౦	దిత్యా్య	దిత్య
౧౧౬	౩	కారమ్భ	కరమ్బ
,,	౬	వృజ్య	వ్రిజ్య
,,	౧౧	శ్వరీరే	శరీరే
,,	౧౩	తేక్యై	త్యైకే
,,	౧౪	భవతిని- ఖిల	భవతి- నిఖిల
౧౧౭	౩	ణసమేత్య	నసమేత్య
౧౧౮	౪	ప్రతివేద	ప్రతివేదం
,,	౧౧-౧౨	అన. న్య	అనన్య
,,	౧౨	త్వాద్వా	తా దా
౧౧౯	౩	ఆథ	అథ
,,	౧౯	,,	,,
౧౧౯	౨౧	రాషమన్త్రాః	రామమన్త్రాః
౧౨౦	౬	జానాన్యపి	జాన్యపి
,,	౧౧	శ్రీయత్తే	శ్రీయతే
,,	౧౮	మధ్వవసీయతే	మధ్యవసీయతే
౧౨౦	౧౯	తద్వత్ప	తద్వ
౧౨౧	౮	పిహింసకా	విహింసకా
౧౨౩	౧౪	శక్తైవ	శక్త్యైవ
౧౨౫	౧౩	చక్షుషామ్	చక్షుషామ్,

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
,,	౧౫	ష్ఛని	చ్ఛుభి
[illegible]	,,	సమ్ప్రచరత్సు	"సమ్ప్రచరత్సు
,,	౨౨	దర్శవాచ్ఛ	దర్శనాచ్ఛ
౧౨౮	౧౭	స్వాన్యత స్తైత్రేణ	స్వావత స్తైత్రేణ
౧౨౯	౩	స్వాస్తైత్రేణ	స్వాత స్తైత్రేణ
,,	౫	విద్యాయామ	విద్యాయాగి
,,	౧౮	శ్రుతిక్యి,	శ్రుతిభ్యః,
,,	౨౨	మిత	మత
౧౩౨	౧౬	భూతార్థ	భూతార్థే
,,	౨౨	ఆగ్ని	అగ్ని
౧౩౨	౧౨	శబ్యతే	శబ్ద్యతే,
౧౩౪	౨౧	హరిష్య	హరిష్యస్తే
౧౩౬	౧౮	ప్రృతం	స్మృతం
౧౩౯	౯	ఉర్ధ్వ	ఊర్ధ్వ
,,	౧౬	ప్రజాపత్యం	ప్రాజాపత్యం
,,	౨౧	సిలోఞ్ఛ	శిలోఞ్ఛ
౧౪౦	౧౪	కుటుమ్పం	కుటుమ్బం
౧౪౧	౭	శ్రుతే	శ్రుతేః
౧౪౨	౧౭	క్షేమా	క్షేమా
౧౪౩	౨	ప్రయోజనక	ప్రయోజక
౧౪౪	౫	స్వత్సాధనీ	స్తత్సాధనీ
,,	౨౪	వ్యాదానాం	విద్యానాం
౧౪౫	౨	త్తదజ్ఞ	స్తదజ్ఞ
,,	౧౮	మమాదీని	మాదీని
౧౪౬	౧౨-౧౩	మనసి	మనన్తి
,,	౨౧	సంజ్ఞతి	సజ్జతి
,,	౨౨	శమదమానీ	శమదమాదీనీ

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౭౭	౧౭	చవత	భవత
౧౮౦	,,	సూభోగేన	సూ॥ భోగేన
౧౯౦	౧౩.	పలభ్యతే	లభ్యతే
౧౯౫	౨౪	హృదీష్ఫన	హృదిష్ఫ
౧౯౬	౧౫	గతా	గత
౨౦౩	౧	మాసేభో	మాసేభ్యో
౨౦౬	౧౩	తచ్ఛ్రి	తచ్ఛ్రి
౨౦౭	౧	గమయ	గమయి
౨౦౮	౧౪	సన్తః,	స్సన్తః,
౨౧౧	౭	త్యుపాసితే	త్యుపాసీతే
౨౧౩	౬	దావరేణే	దావరణే
,,	౯	నావరేణే	నావరణే .
౨౧౭	౨౧	రమాత్మో	పరమాత్మో
౨౧౯	౨౬	శుతి	శ్రుతి
౨౨౧	౨౩	విర్భావం.	విర్భావం
౨౨౪	౨౦	ప్రదీవ	ప్రదీప
,,	౨౪	కరణ	ధికరణ
౨౨౫	౨౬	విరో	విరోధః
౨౨౬	౧	ధః, యన్తే	యన్తే
,,	౩	దిదిరూపేణ	దిరూపేణ
౨౩౦	౧౦	లిజ్గగ	లిజ్గ
౨౩౧	౨	విధప,	విథప
,,	౧	భిదం	భిథం
,,	౧౪	సుష్ఠ్వా నేన	సుష్ఠ్వా సేన
౨౩౨	౧౨	భిదం	భిధం

౧౫౮	భక్తిఃపునాతిమన్నిష్ఠాః	౧౧	౧౪	౨౧
౧౩౯	సావిత్రించప్రాజాపత్యం	౩	౧౨	౪౨

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౪౭	౨	ప్రతిపద్య	విప్రతిపద్య
౧౪౯	౭	ధ్రువాస్మ	ధ్రువాస్మృ
౧౫౧	౧౪	నుష్ఠితా	సుష్ఠితా
,,	౧౫	సన్ద్ధాయా	సన్ధాయా
౧౫౨	౪	అనాశ్రితః	"అనాశ్రితః
,,	౧౦	ఆనభిభవ	అనభిభవ
,,	౧౨	కారిణే	కారిణీ
,,	౨౦	త్రి'	త్రి,
౧౫౩	౧౨	సమ్బన్ధిభిః	సమ్బన్ధిభిరి
,,	౧౪	శ్శ్రద్ధధాన	శ్శ్రద్దధాన
,,	౧౬	ద్బ్రహ్మణో	ద్బ్రాహ్మణో
౧౫౭	౩	ఉపప	ఉప
,,	౧౩	ఉద్భద్ధం	ఉద్బద్ధం
౧౫౮	౧	ద్విషద్గుణ	ద్విషద్గుణ
,,	౧౪	ఫలవాప్తి	ఫలావాప్తి
౧౬౦	౪	సూ	సూ॥
౧౬౧	౧౪	పదిశ్యతే	పదిశ్యన్తే
౧౬౩	౨	ఆత్మక్రీడ	"ఆత్మక్రీడ
౧౬౭	౧౮	ద్భజానా	ద్భజనా
౧౬౮	౧	వర్ధ ఇతి"పిబ	వర్ధతఇతి"పిబత
,,	౬	భవతీ	భవతీతి
౧౬౯	౧	లబ్ధ్వా	లబ్ధా
౧౭౧	౨౦	ద్భ్రహ్మ	ద్బ్రహ్మ
,,	౨౧	క్షత్ర	క్షత్త్ర
౧౭౪	౧	శుచా	శుచా
,,	౧౦	చిత్తస్యై	చ్చిత్తస్యై

శ్రీ.

శ్రీ సీతారామాభ్యాంనమః.

* శ్రీమచ్ఛుక భగవత్పాదాచార్య విరచిత *

సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసా భాష్యాఖ్యమ్.

—* శ్రీమచ్ఛుక భాష్యమ్ *—

తం వన్దే పరమాచార్యం పాదుకీకృత మన్మథమ్ ।
శుకశాస్త్రగురుంసీతారామార్యంమనుజాకృతిమ్॥

శ్రీ కృష్ణమాచార్య విరచిత సర్వ వేదాన్త సార మీమాంసా భాష్య
చన్ద్రికాన్తర్గత మూలస్థ కఠిన ప్రమేయవ్యాఖ్యా.

వ్యాఖ్యాన మఙ్గళ శ్లోకః.

అఖిలనిగమవేద్యం విశ్వజన్మాదిలీలం విధిముఖసురవన్ద్యం జీవరాశీశమీడ్యమ్ । భజనపరవశేభ్యో భుక్తిముక్తీదిశన్తం సురతరుభువిసన్తం రామభద్రంనమామి ॥౧॥ మునిగురుశుకతుల్యంప్రాప్తతన్నామధేయం ప్రథితసకలవిద్యం వత్సగోత్రప్రదీపమ్ । అజితరుచిరలీలాకృష్టచిత్తంగురుంతం విదిత నిగమవేద్యం భాష్యకారం నమామి ॥౨॥ కృతద్భాష్యంసుధీభాష్యంశ్చేద్రభధిషణ స్త్వహమ్। తథాపితత్ప్రపాతస్య వ్యాఖ్యానేహాంయునక్త్ర్యహో ॥ ౩ ॥ ఏతద్భాష్యాన్వయాచ్ఛుద్ధ్యేన్మమేయంగీరసత్యపి। అప్యావిలంహి రథ్యామ్భో గఙ్గాసఙ్గాద్విశుద్ధ్యతి ॥ ౪ ॥ ఏషాంస్వాన్తంభావేత్రాన్తం మహావివృతి వీక్షణే। తత్ప్రీతేతాంతుసఙ్క్షిప్య క్రియతే భాష్య చన్ద్రికా॥ ... ... ॥౫॥

గ్రన్థస్య ప్రారమ్భః.

—‡§‡—

విశ్వం యస్స్వకృతం విభజ్య సతతం జీవైరసంఖ్యైర్యుతం

సకల జగత్కారణకారణభూత ముముక్షూపాస్య శ్రీనారాయణాత్మక పరతత్త్వసోపకరణ తదుపాసక నిఖిల జీవ తత్ప్రాపకోపాయ తత్ప్రాప్తిరూప ఫల యాథాత్మ్యమనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానతో నైవం విధామనవరతం సంసార తాపత్రయాభితప్తానాం జీవానాం ప్రదర్శ్య తత్తాపోపశమనీం సాక్షాన్మోక్ష సాధనీం శ్రీనారాయణ చరణారవింద భక్తిముత్పాదయితుం శ్రీభగవత్కృష్ణద్వైపాయన సమ్ప్రణీత సర్వ వేదాన్త సారార్థ నిర్ణాయక న్యాయకలాపరూప సర్వ వేదాంత సార మీమాంసాఖ్య శాస్త్ర వివరణే పరమకారుణికేన శ్రీహరిణా నియుక్త శ్రీశుకాచార్యాపరావతారరూప శ్రీవత్సకుల తిలకోఽవిరత బృహద్వ్రతః ప్రథిత సకల విద్యః పరమహంస పరమగురు శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యాభిధాన స్సర్వవేదాంతసారాత్మక శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాంతం నిదిధీషుర్భగవాన్భాష్యకారః ప్రారిప్సిత వివరణ విశేషరూపసూత్ర భాష్య ప్రత్యూహ నివృత్త్యాదిసిద్ధయే సర్వవేదాంతసార మీమాంసా నిర్ధారిత జగజ్జన్మాది విచిత్ర లీల పర తత్త్వాత్మక శ్రీనారాయణ ప్రణామ లక్షణం మంగళమాచరతి —(విశ్వ) మితి— యః- నారాయణః, స్వకృతమ్- నిజనిర్మితమ్, విశ్వమ్- జగత్, బహుధా విభజ్య- నామరూపాభ్యాం వ్యాకృత్య, తథాచ శ్రుతయః "యస్సర్వమిదమనుప్రవిష్ట ఋషిణా చక్రే పురశ్శాస్తి తాః" ఇతి- "నామరూప క్రియాధత్తే సకర్మాకర్మకః పర" ఇతి- "సర్వాణిరూపాణి విచిత్య ధీరః- నామానికృత్వాభివదన్ యదాస్తే" ఇతిచ; బహుధా విభాగే హేతుః (జీవైరసంఖ్యైర్యుత) మితి, అస్య విశ్వమిత్యనేన సమ్బన్ధః,

తస్మిన్సాధుజనావనాయ చ ముహుః ధత్తే ఽవ
తారాన్బహూన్ । యత్పాదామ్బుజభక్తిరేవ

తతః కిమత ఆహ—(తస్మి) న్నితి—తస్మిన్- విభక్తనామరూపే విచిత్ర భోక్తృభోగ్యవర్గాత్మకే జగతి, బహూన్ - అసంఖ్యేయాన్, అవతారాన్- కౌమారాదీన్, ధత్తే- కరోతి, తథా చ శ్రుతిః, "స ఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారం సర్గమాశ్రితః" ఇత్యారభ్య "అవతారా హ్యసంఖ్యేయా హరేస్సత్త్వనిధేర్ద్విజాః। యథా విదాసినః కుల్యాస్సరసస్స్యుస్సహస్రశః" ఇతి; కిమర్థమిత్యత ఆహ—(సాధుజనావనాయ చ) ఇతి—ఇహ, సాధవః-తితిక్షవః, కారుణికాః; "సుహృదస్సర్వదేహినా" మిత్యారభ్య "త ఏతే సాధవస్సాధ్వి సర్వసఙ్గవివర్జితాః" ఇత్యుపదిష్టవిశేషణాః కాపిలస్తాగ్రాహ్యాః, తే చ తే జనాశ్చ, యద్వా "విష్ణుజనప్రియ" ఇత్యత్ర విష్ణుజనవత్సాధూనాం జనాస్సాధుజనాః, భగవద్భక్తభక్తాః, తేషామవనం-రక్షణం, తస్మై, స్వీయ లీలావతార చరితామృత శ్రవణాదిలక్షణ భక్తిరూపోపాయ ముత్పాద్య తేషాం మోక్షదానాయేతి యావత్; చాద్దుష్టదమనాయేతి సూచయతి; "జీవస్య యస్సంసరతో విమోక్షణం త్వజానతోనర్థవహాచ్ఛరీరతః। లీలావతారైస్స్వయశః ప్రదీపకైః ప్రాజ్వాలయత్త్వా తమహం ప్రపద్యే" ఇతి, "యస్త్వద్విధానామసతాం ప్రశాన్తయే రూపాణి ధత్తే సదనుగ్రహేచ్ఛయా" ఇతి చ శ్రుతేః, "పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్। ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సమ్భవామి యుగే యుగే" ఇతి స్మృతేశ్చ, నను, "బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్-తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి" ఇత్యాదౌ జ్ఞానస్యాపి మోక్షోపాయత్వ శ్రవణాత్కథం భక్తిమాత్రస్య తదుపాయత్వముక్తమిత్యత ఆహ—(యత్పాదామ్బుజభక్తిరేవ) ఇతి. అత్ర ఏవేన ఉపకారత్వాజ్జ్ఞానస్య ముక్తిం ప్రతి మార్గాన్తరత్వః

భక్తేర్ముక్తిం దురాపాం పరైః

ప్రకాశయతి- అత ఏవైవం శ్రూయతే “ సుదుశ్చరా మిమాంమన్యే యోగచర్యామనాత్మనః । యథాఞ్జసా పుమాన్ సిద్ధ్యే త్తన్మే బ్రూహ్యఞ్జసాఽచ్యుత॥ ప్రాయశః పుణ్డరీకాక్ష యుఞ్జన్తో యోగినో మనః । విషీదన్త్యసమాధానాన్మనోనిగ్రహకర్శితాః ” ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వేన “ హన్త తే కథయిష్యామి మమ ధర్మాన్సుమఙ్గలాన్ । యాన్ శ్రద్ధయాచరన్మర్త్యో మృత్యుం జయతి దుర్జయ” మిత్యారభ్య “ అయం హి సర్వకల్పానాం సధ్రీచీనో మతో మమ” ఇతి ముక్తిం విశినష్టి (దురాపాం పరై) రితి— పరైః- కర్మభిః, దురాపామ్- దుష్ప్రాపాం, అనేన తు కర్మణాం గతానామ తన్మార్గత్వ కథేతి దర్శయతి ; అత్ర ఏవకారస్య దురాపాం పరై రిత్యస్య చ భిన్నార్థకత్వాన్నాత్ర పౌనరుక్త్యం శఙ్క్యమ్, యద్యపి “ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్ - తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతీ ” త్యత్ర వేదనస్య మోక్షసాధనత్వమివ ప్రతీయతే తథాప్యపి చేయం భక్తిరేవ వేదాంతేషు భాగవతధర్మ ఇత్యాత్మవిద్యే త్యుపాసనమితి జ్ఞానమితి చోచ్యత ఇతి భక్తేర్జ్ఞాన సంజ్ఞాకరణం భాష్యాదిహ వేదనం స్మరణాత్మక భగవద్భజనపర మిత్యవగమ్యతే, యద్వా- “విదిర్లాభే” ఇతి స్మృతే బ్రహ్మ విద్యతే భజనీయత్వేన లభ్యతే అనేనేతి బ్రహ్మవిత్ - విద్లృ లాభే ఇత్యతో విన్దతే భజనీయత్వేన బ్రహ్మ లభత ఇతి చ వ్యుత్పత్త్యా హి జ్ఞానస్య తత్సాధనత్వ మవగమ్యతే, కిన్తు-భక్తేరేవ; ఏతేన “ నాన్యః పన్థా అయనాయ విద్యతే ” ఇతి భక్తేస్తదుపాయత్వ ప్రతిషేధః ప్రతీయత ఇత్యేతదపి ప్రత్యుక్తమ్, “భక్త్యాహమేకయా గ్రాహ్య ” ఇత్యాది సర్వవేదాంత సారగత తద్వాక్య శేషాచ్చ; కథం తర్హ్యష్టాఙ్గ యోగలక్షణస్య జ్ఞానవర్త్మన స్సూత్రభాష్యయోర్దర్శయతా నేన మోక్షప్రాపకత్వం ప్రత్యపాదీతి చేద్బాఢమ్, అష్టాఙ్గ

స్తౌ సర్వజ్ఞమహం నమామి కరుణం నారాయణం సద్గుణమ్॥౧॥

యోగస్య తత్ర భాష్యకృతా అసకృదుపకారకత్వోపపాదనాత్తదభిప్రా
యేణైవేహాష్టాఙ్గయోగలక్షణస్య జ్ఞానవర్ధనస్తదనుపాయప్రాయ
త్వం ప్రకటీకృతమ్, తతశ్చ భక్త్యైవాఙ్గినా మోక్షసాధనత్వావగమా
త్తదుపాయత్వముపపద్యత ఇతి విభావనీయమ్; తతస్తం విశ్వసృష్ట్యాది
కర్తారం విచిత్రకర్మా సంఖ్యేయజీవయుక్తస్య జగతస్తత్తజ్జీవకర్మా
నుగుణం బహుధా విభాజకత్వాత్ప్రసిద్ధాం భగవతస్సర్వజ్ఞతామాహ-
(సర్వజ్ఞ)మితి— "సర్వం పుమాన్ వేద గుణాంశ్చ తద్జ్ఞో న వేద సర్వజ్ఞ
మనన్త" మితి, "యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్" ఇతి చ శ్రుతేః, కరు
ణమ్- పరమకారుణికమ్, తథా చ శ్రూయతే "పరమమఙ్గళ పరమ
కల్యాణ పరమకారుణిక" ఇతి, శ్రీభగవతో నారాయణస్య కల్యాణ
గుణానామానన్త్యాద్వివిచ్య కథితుమశక్యతయా ఏకోక్త్యా తస్య స
ర్వగుణపూర్ణత్వమాహ-(సద్గుణ)మితి—సన్తః-సదాతనసత్తాకాః,
గుణాః- సత్యశౌచదయాక్షాన్త్యాదయో యస్మిన్ తమ్, తథా చ శ్రూ
యతే- "సత్యం శౌచం దయా క్షాన్తిస్త్యాగస్సన్తోష ఆర్జవ" మి
త్యారభ్య "ఏతే చాన్యే చ బహవో యస్మిన్నిత్యా మహాగుణాః। ప్రా
ర్థ్యా మహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్న వియన్తి స్మ కర్హిచి" దితి, ఏవం విధ
సర్వసద్గుణ పరిపూర్ణం నారాయణం నమామి- నమస్కరోమి,
(నారాయణశబ్దార్థస్తు) నరాణామ్ - జీవానామ్- సమూహో-నా
రమ్, తత్-అయనం-స్థానం. యస్య స నారాయణః, యద్వా-నరాత్సం
భూతా నారాః- ఆపః, తాః అయనం యస్య స నారాయణ ఇతి,
తథా చ సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే, 'నారాయణస్త్వం నహి
సర్వదేహినామాత్మాస్యధీశోఽఖిలలోకసాక్షీ। నారాయణోఽఙ్గం నర
భూజలాయనాత్తచ్చాపి సత్యం న తవైవ మాయయా" ఇతి. అత్ర శ్రీ
భగవతో నారాయణస్య విశ్వసృష్ట్యాది లీలా నిరూపణ సమా

రమ్భేణ వ్యాచిఖ్యాసిత వేదాంత మీమాంసార్థాః సూచితాః, త థాహి, తత్ర ప్రథమాధ్యాయ నిర్దిష్ట నిఖిల జగత్కారణకారణ త్వాదిగుణకోపాస్య స్వరూపం (పశ్వాయస్స్వకృత)మిత్యనే నాత్ర సూచయతి- తథా(విభజ్యబహుధాజీవై)రిత్యాదిపద్యైర్మతాంతర నిషేధ పూర్వకం ద్వితీయాధ్యాయా ధ్యవసిత సోపకర ణోపాసక స్వరూపం సూచయతి, ఏవం (యత్పాదాంబుజభక్త ఏవే) త్యనేన తృతీయాధ్యాయ నిర్ణీతం సాక్షా న్మోక్షోపాయో భక్తిరేవేత్యేత త్సూచయతి, తద్వ(ల్లభతేముక్తి)మిత్యనేనచతుర్థాధ్యాయరాద్ధా న్తిత మోక్షరూప ఫలం సూచయతి. ఏవం వ్యాచిఖ్యాసిత సర్వ వేదాంతసార మీమాంసాధ్యాయ చతుష్టయార్థానామిహావగమా చ్చికీర్షిత భాష్యకృతి ప్రతిజ్ఞాచ సూచితా, కేచిన్నిజ మనీషయా వేదాంత సూత్రాణ్యన్యథా వ్యాచక్షాణా భక్తిజ్ఞానాది స్వరూప విభాగమిదమిత్థమిత్యనవగమ్య అష్టాఙ్గయోగ లక్షణం జ్ఞానమేవ య థోక్త సాక్షాన్నిశ్రేయస సాధనీభూత భక్తియోగత్వేన వర్ణయన్తి; ఏతన్మతే మోక్ష సాధనస్య దుష్కరత్వా న్మోక్షస్యాపి దుర్లభత్వం ప్రతీయతే, అపరేత్వేవమేవ నిజమనీషయా సూత్రాణి వ్యాఖ్యాయ పూర్వకా రాభిప్రాయాజ్ఞానేన జ్ఞాన మేకమేవ మోక్ష సాధన మితి నిశ్చిన్వానా జీవేషు బన్ధ,మోక్ష,దేవత్వ, మనుష్యత్వ, స్త్రీత్వ, పుంస్త్వ, స్థావర జఙ్గమత్వాదికం సదాతన మితి వ్యవస్థాపయన్తి- తన్మతే మోక్షోపాయా భ్యసుష్ఠాన మకిఞ్చిత్కరమేవ, అన్యేతున రన్తపరమ్పరయా విశ్వమిథ్యాత్వవాదినో బ్రహ్మసూత్రాణి స్వయం చ మిథ్యాభూతానిఇతి వదంతస్సంప్రదాయ ప్రమాదతో మిథ్యాభూతబ్రహ్మ ... త్రాణి వ్యాచక్షాణా బ్రహ్మాణ ఏవ మిథ్యాభూతోపాధి వశా ... పరిక[ల్ప్య] తస్మిన్ పరబ్రహ్మణ్యేవ స్వానుభూయ మాన విశ్వ భ్రమాజ్ఞాన సంసారాదినిఖిలదోషానారోప్య మిథ్యా

భూతస్య జీవస్య మిథ్యాభూత శ్రుతిసిద్ధ బ్రహ్మణా సహ మిథ్యా భూతైక్య జ్ఞానమేవ తస్య మిథ్యాభూత మోక్షోపాయ ఇత్యేవం బహువిప్రతిషిద్ధ ప్రలాపేనాఖిలాన్ వేదానాకులీకృత్యాత్మానమన్యా న్మందమనుజాంశ్చ యథోక్త నైశ్రేయసాద్భక్తి మార్గాద్భ్రంశ యిత్వాంధే తమసి నిమజ్జయన్తి, అతో వేదోప్యేవం విధాన్ ద్రష్టు మపి బిభ్యేత్, తథాచ స్మర్యతే, " బిభేత్యల్పశ్రుతాద్వేదో మామ యం ప్రతరేదితి, " ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహ యేత్ " ఇతి, తదితరే ఉపాధి సత్యత్వవాదినోప్యుపాధిమిథ్యావా దివ దుపాధివశాద్బ్రహ్మణ ఏవ నానాజీవభావం పరికల్ప్య సత్త్వా నేవ స్వానుభూయమాన విశ్వభ్రమాజ్ఞాన సంసారాది నిఖిలదోషా నుపపాదయంతః ఉపాధ్యవచ్ఛిన్న బ్రహ్మైకదేశ భూతానాంజీవా నాం తాదృశదోష భూయిష్ఠ బ్రహ్మైక్యజ్ఞానమేవ మోక్షోపాయ ఇతి పూర్వవద్విప్రతిషిద్ధం ప్రలపంతస్తే పూర్వవదధస్పతన్తి, ఏవమే వాన్యేపి స్వస్వ మనీషయా సర్వతో వేదవిరుద్ధ రాద్ధాన్తాన్ కల్ప యన్తి, తదేతం సర్వం దర్శితక్రమేణోత్తరోత్తరం పాపీయాసత్పక్ష నివహం ముముక్షవో భగవన్నియోగ నిర్వర్తితశ్రీసూత్రానువిధా య్యఖిల పక్షవసీయస్సుగమ మైతచ్ఛ్రీక భాష్యావలోకన మాత్రతో నాద్రియంత ఇతి మహావిస్తృతా స్థితమత్రగ్రన్థవిస్తరభయాన్న విశ్వాది శబ్దానాం ప్రక్రియా వివక్ష్యతే, అస్మిన్మజ్గళగ్రంథే ఆదితశ్శ్రీకర మగణ ప్రయోగేన భగవాన్భాష్యకారస్స్వైతద్భాష్యాధ్యేతౄణాం సర్వాపేవాశేష ఆశాస్త ఇతి గమ్యతే; శ్రియో మోక్షాది నిఖిలసమ్ప ద్రూపత్వాత్॥ ... ... ॥౧॥

ఏవం చికీర్షిత సర్వవేదాంతసార మీమాంసాభాష్య గ్రన్థస్య నిష్ప్రత్యూహ పరిసమాప్త్యర్థం సర్వోపప్లవప్రశమనీం స్వేష్టదేవతా ప్రణామరూపం మఙ్గళమనుష్ఠాయ స్వస్య సూత్రభాష్యాదర్శే భగ

శ్రీబేరాపుర

వన్నియోగ ప్రకారం కథయన్ చికీర్షిత గ్రంథస్య మహా గ్రంథ
త్వాత్త న్నిర్విఘ్న పరిసమాప్తిం పునరాశాస్తే— (శ్రీబేరే) తి—
అత్ర పదాతిరేకేణపాదత్రయేణ భగవన్నియోగప్రకారంకథయతి,
శిష్టపాదేనతు చికీర్షితగ్రంథ పరిసమాప్తిరూప మంగళాశాసనమ్,
మంగళం తావ ద్దుఃఖా సమ్భిన్న సుఖానుభవ రూపమ్, వైషయిక
సుఖస్య సదాదుఃఖ సమ్భేదా త్తద్వ్యావృత్త్యర్థం తదసమ్భిన్నత్వ
విశేషణమ్, తథాచేహ మంగళపదేన శ్రీభగవల్లీలాకథామృత నిషే
వణాధిగమ్యమాన నిర్వృతిరధిగమ్యతే, "పరమమంగళాయతనగుణ
గణకథనోఽస్మి,, తి, " తదేవసత్యంతదుహైవమఙ్గళం తదేవ పుణ్యం
భగవద్గుణోదయమ్ । తదేవరమ్యంరుచిరంనవంనవం తదేవశశ్వన్మ
నసోమహోత్సవమ్ ॥ తదేవశోకార్ణవశోషణంనృణాం యదుత్తమ
శ్లోక గుణానువర్ణన " మితిచశ్రుతేః, గుణానువర్ణనస్య యథో
క్త మంగళనిష్పాదకత్వా న్మంగళత్వ ముపపద్యతే, ఎవమేవవందనా
దేస్స్వాభీష్టగ్రంథసమాపనాదిద్వారావా యథోక్తనిర్వృతిహేతు
త్వా త్తత్త్వముపపన్నతరమ్, తదేవ సత్య మిత్యత్రాప్యుహైవేతి
నిపాతత్రయేణ " సాత్త్వికంసుఖమాత్మోత్థం విషయోత్థంతురాజసం।
తామసంమోహదైన్యోత్థ " మిత్యుక్తసాత్త్వికాదిసుఖత్రయం వ్యావ
ర్త్యతే, ఇహాపి చికీర్షిత గ్రన్థ నిష్ప్రత్యూహ పరిసమాప్తేర్యథో
క్త మంగళహేతుత్వాదన్నహేతౌ పృథివ్యామన్నత్వ నిర్దేశవత్సు
వచం మంగళత్వ మితి భావః, తతశ్చ భవబంధం హరతీతి హరిః,
నారాయణో మఙ్గళమ్. చికీర్షితగ్రంథపరిసమాప్తిమ్; కుర్యాదితి
వాక్యార్థస్సమ్పద్యతే; సకథం భగవా ఇత్యాకాఙ్క్షాయా మాహ—
(భగవా) నితి—" ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్యయశసశ్శ్రియః।
జ్ఞాన వైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాంభగఇతీరణా" ఇత్యుక్త సమగ్ర

మన్దిరే నివసతః కారుణ్య వారాంనిధే స్తార్క్ష్యకేతస్య

శ్వర్యాది షాడ్గుణ్య పరిపూర్ణ ఇత్యర్థః, పునస్సూత్ర వ్యాఖ్యాన నియోజకత్వేన తం విశినష్టి—(యస్యే)తి = యస్య- హరేః,నిగమః- ఆజ్ఞా, మమూర్తిణ వ్యాసేనసర్వవేదాన్తసారార్థ నిర్ణాయకత్వేన ప్రవర్తితాని వేదాన్తసూత్రాణి సమ్యగ్వ్యాచక్ష్వేత్యేవం రూపేతి యావత్; తస్మాద్ధేతోరిత్యర్థః, వేదాన్తసూత్రాణి - సర్వవేదాన్త సారార్థ నిర్ణాయక న్యాయానీత్యర్థః, వ్యాకుర్వే - వ్యాకరోమి, వివృణోమీ త్యర్థః; కథం భూతస్య ? శ్రీబేరా సహితస్య, బేరమ్, మూర్తిః, " యథా దేహే తథా బేరే న్యాసకర్మ సమాచరేత్ " ఇతి వైఖానస తన్త్రాదౌ బేరశబ్దస్య మూర్త్యభిధాయకత్వ దర్శనాత్; శ్రియో బేరమివ బేరం యస్యాస్సా తథోక్తా, భూమి దేవీత్యర్థః; తయాసహితస్య- యుక్తస్యేత్యర్థః, పునర్విశినష్టి- (శ్రీబేరా పుర మన్దిరేనివసత) ఇత్యాది విశేషణైః = శ్రీబేరాయాః- భూమిదేవ్యాః, పురే- నగరే,(విద్యమానే) మందిరే, సదా,నివసతః-తపఃకుర్వాణా యాస్తస్యావరంప్రదాయ తత్రైవ తత్ప్రీత్యర్థంసదాసన్నిహితస్య, శ్రియాం భగవత్ప్రీత్యతిశయమాలక్ష్య భూమిదేవీ తావతరాదాచి త్స్వస్యానీలరూప మహోహ్య లక్ష్మీతుల్యకాన్తిం సమ్పాద్యస్వస్యాం భగవత్ప్రీత్యతిశయ సమ్పాదనార్థం కలాప గ్రామాగ్దక్షిణత కస్మింశ్చిత్క్షేత్ర విశేషే భగవంతం శ్రీహరిముద్దిశ్య తపశ్చచార, తతస్త స్యైవవరంప్రదాయ తత్ప్రీత్యర్థం తయాసహ తత్రైవ సన్నిహి తోస్తీతి తత్క్షేత్ర మాహాత్మ్య ప్రసిద్ధిః ; ఏతదభిప్రాయేణైవ భూదే వ్యాశ్శ్రీబేరాత్వమ్, తత్తపఃక్షేత్రస్య తత్పురత్వంచ వర్ణ్యత ఇతి జ్ఞేయమ్, సర్వత్ర హేతుః (కారుణ్యవారాంనిధే) రతి=కరుణైవ కారుణ్యమ్, [స్వార్థేష్యఞ్] తస్య, వారాంనిధేః-సముద్రస్య,సదా కరుణాపూర్ణస్యేత్యర్థః, తార్క్ష్యకేతస్య-గరుడమారుహ్యవిష్ణుమీ

మదర్థమద్భుతతనో ర్వేదాన్త వేద్యాత్మనః। శ్రీబేరా సహిత స్య యస్య నిగమా ద్వేదాన్తసూత్రాణ్యహం వ్యాకుర్వే ఝష భూషణ స్సభగవాన్ కుర్యా ద్ధరిర్మఙ్గళమ్॥ ౨॥ శ్రీమద్భాగవ తాభిదం భగవత స్తస్యైవ లీలామృతం సంసారాఖ్యరుగౌషధం

సమాగతస్యేతి యావత్; కిమర్థమ్? మదర్థం- మద్విషయే ఆజ్ఞాప నార్థమ్, సూత్రభాష్య మారభస్వేతి మామాజ్ఞాపయితు మితి భావః; అద్భుతతనోః- కటకమకుట శ్రీవత్స కౌస్తుభ హారాఙ్గులీ యక కాంచీ పీతామ్బర నూపురాది విచిత్ర దివ్యాభరణాలఙ్కృత ప్రాంశు దివ్య మఙ్గళ విగ్రహస్యేత్యర్థః, వేదాన్త వేద్యాత్మనః- వేదాన్తేషు వేద్యః- భోగాపవర్గార్థ ముపాస్యత్వేన జ్ఞేయః, ఆత్మా స్వరూపం యస్య; ఏవంగుణ విశిష్టస్య యస్య నిగమాత్, వేదాన్త సూత్రాణి వ్యాకుర్వే సభగవా నిత్యగ్రే యోజనీయమ్, ఝషభూషణః- మకరకుణ్డల భూషితః, అనేన భాష్యారమ్భ నియో గావసరే విస్మృతి పచ్చలన్మకర కుణ్డలాభ్యాం గణ్డస్థలయో శ్శోభా తిశయం ద్యోతయతి॥ ... ॥౨॥

తదేవం బలవత్తరం మఙ్గళాశాసనేన చికీర్షిత సూత్రభాష్య గ్రన్థ పరిసమాప్తిం సూత్ర నిర్ణీతానాం భగవల్లీలామృత రూపా ణాం సర్వ వేదాంత సారార్థానాం సుగమత్వంచ సిద్ధవత్కృత్య తల్లీలామృతపానమవశ్యం ముముక్షుభిఃకర్తవ్యమితివిధత్తే- (శ్రీమ ద్భాగవతాభిధ)మితి-శ్రీమద్భాగవతమితి అభిధా-సంజ్ఞా,యస్యత త్తథోక్తమ్, తస్య -నారాయణ స్యైవేత్యర్థః,లీలైవామృతం లీలా మృతమ్, తత్కీదృగ్భూతమ్? సంసారాఖ్య రుగౌషధమ్- సంసార ఇత్యాఖ్యా యస్యాస్తస్యాః, రుజః - మహా రోగస్య, ఆయుర్వేదాభి హిత నిఖిలౌషధై ష్వ చికిత్స్యస్యేతిభావః ; ఔషధమ్-తన్నివర్త కమిత్యర్థః,కిమిదమమృతం దేవాసురైర్దుగ్ధాబ్ధితో నిష్పాదితామృత

నిరుపమం నారాయణేనస్వయమ్। సర్వామ్నాయభువాసముద్ధృ
తమిదం వేదాన్తదుగ్ధాబ్ధితో వేదవ్యాస కృతైస్సుసూత్ర చషకై
ర్నిత్యంపిబేయుర్ద్విజాః॥ ॥ ౩ ॥

సదృశమ్? న, కింతు, నిరుపమమ్- నిరస్తోపమానమిత్యర్థః, నిరుప
మత్వం ద్రఢయితుం భాగవతామృతస్యాబ్ధిజామృత వైలక్షణ్యం ద్యో
తయన్నాహ—(నారాయణేనే)త్యాదినా-కీదృగ్భూతేన? సర్వా
మ్నాయభువా-సర్వే ఆమ్నాయాః- శ్రుతయః, భవన్తి- ఆవిర్భవం
త్యస్మాదితి సర్వామ్నాయభూః, “యస్యనిశ్వసిత మేతైతదృగ్వేద”
ఇత్యాది శ్రుతేః, తేన; సర్వేష్వామ్నాయేషు భవతి ప్రతిపాద్యత్వే
నావిర్భవతీతివా, తథా తేన, స్వయమ్ - స్వేనైవ, అనేన విశేషణ
ద్వయేన అన్యేషా మేవంవిధామృతోత్పాదనా క్షమత్వం దృఢయతి;
సముద్ధృతమ్- సమ్యక్పరిశోధ్య నిష్పాదితమ్, తచ్చ శ్రూయతే “భగ
వాన్బ్రహ్మకార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య మనీషయా। తదధ్యవస్యత్కూట
స్థో రతిరాత్మన్యతో భవేత్” ఇతి, “భవభయమపహర్తుం జ్ఞాన
విజ్ఞానసారం నిగమకృదుపజహ్రే భృఙ్గవ ద్వేదసారమ్” ఇతి చ;
కస్మాత్సముద్ధృతమ్? వేదాన్తదుగ్ధాబ్ధితః- వేదాన్త ఏవ దుగ్ధాబ్ధిః,
తస్మాత్సముద్ధృతమ్, అతోఽబ్ధిజామృతాద్విలక్షణం తతఏవ నిరుపమం
భగవతస్తస్యైవలీలామృత మితి యోజనీయమ్, ఏవంభూతమమృతం
ద్విజాః పిబేయురిత్యావశ్యకోఽయం విధిః, ద్విజా ఇతి సూత్రార్థవి
చారాత్మకభాష్యే త్రైవర్ణికానామేవాధికారం దర్శయతి, పాన
సాధనపాత్రాణ్యాహ—(వేదవ్యాసే)త్యాదినా = సూత్రాణ్యేవ చ
షకాని - సమ్పుట స్థానీయాని పాత్రాణి, తైరిత్యర్థః; స్విత్యనేన
“అల్పాక్షర మసన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్। అస్తోభమనవద్యంచ
సూత్రంసూత్రవిదోవిదుః” ఇత్యుక్త లక్షణజాత మత్రైవాస్తీతి ద
ర్శయతి, నిత్యమిత్యనేన అస్యామృతస్య స్వాద్వతిశయాదత్యన్త కర

శ్రీమద్గోపాలకృష్ణాగ్ర్యాన్ శ్రీమన్నారాయణాదికాన్ । అస్మ
ద్గురూన్ ప్రణమ్యాద్య సూత్రార్థో భాష్యతేస్ఫుటమ్॥ ॥౪॥

త్వం దర్శయతి; తదిదముక్తమ్ "యచ్ఛృణ్వతాం రసజ్ఞానాం స్వా
దుస్వాదుపదేపదే" ఇతి. ... ॥౩॥

ఏత త్సర్వస్య స్వసద్గురూణా మనుగ్రహేణైవ నిర్వర్త్యమాన
త్వా త్తత్ప్రణామ పూర్వకం చికీర్షిత గ్రన్థం స్పష్టతరం ప్రతి జా
నీతే—(శ్రీమద్గోపాలకృష్ణాగ్ర్యాన్) ఇతి = శ్రీమాన్- నైరపే
క్ష్యాది సర్వసద్గుణమాహాత్మ్యయోః, సచాసౌ గోపాల కృష్ణశ్చ సఅగ్రే
భవః అగ్ర్యః ఏషాంతాన్, శ్రీమాన్ శ్రియఃపతిః సచాసౌ నారా
యణశ్చ,స ఆదిర్యేషాంతాన్, [సమాసాన్తే క ప్రత్యయః- ఉభయ
త్ర తద్గుణ సంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః] ఆదిగ్రహణేన బ్రహ్మా నారద
వ్యాస శుకాచార్యాదీన్ దర్శయతి; అగ్ర్యగ్రహణేన స్వావ్యవహి
తాచార్యత్వం గోపాల కృష్ణగురోర్దర్శయతి, ఏవం భూతమహా
మాహాత్మ్యాన్ అస్మద్గురూన్, ప్రణమ్య- ప్రకర్షేణనత్వా, సాష్టా
ఙ్గం ప్రణమ్యేత్యర్థః; స్ఫుటమ్ - స్పష్టం యథాభవతి తథా, సూ
త్రార్థో-భాష్యతే- సూత్రభాష్యం క్రియత ఇత్యర్థః, ఉక్తంచ భా
ష్య లక్షణమ్ "సూత్రస్థం పదమాదాయ వాక్యైస్సూత్రానుసా
రిభిః । స్వపదానిచ వర్ణ్యన్తే భాష్యంభాష్యవిదోవిదు" రితి॥ ౪॥

—※ శా స్త్రా ర ఘ ట్టః. ※—

అథాదౌ "ద్వాదశ వార్షిక వ్యాసపూర్వాధ్యయనం జన్మోపనయనం
ద్విజః । వసన్ గురుకులే వాన్తో బ్రహ్మాధీయీత వాన్యహమ్" ఇత్యధ్య
యనవిధి మనురుధ్య స్వధీత సాంగ సశిరస్క స్వాధ్యాయం "నైతత్ఖ
లాయోపదేశ్యే" దిత్యత్రోపదిష్టాధికార లక్షణయుక్తం పుణ్యతీర్థ

నిషేవణాదిభి ర్నితాన్త మమలస్వాన్త మధికృత్య “ నిగమకల్పతరో
ర్గళితంఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్ । పిబతభాగవతంరస
మాలయం ముహురహో రసికాభువి భావుకాః ”. ఇతి శ్రీ భగవ
ద్గుణగణామృత ద్రవసముద్రరూప శ్రీమ ద్భాగవతార్థ శ్రవణాదికం
విధీయతే, ఏతదుపరి చైవ చేవాభిప్రేత్య “ తస్మాదేకేనమనసా భ
గవాన్ సాత్వతాం పతిః । శ్రోతవ్యఃకీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయఃపూజ్య
శ్చనిత్యదా ” ఇతి నిత్యదా భగవద్గుణగణ శ్రవణాదికం విధీయతే,
తయోరంతరాతు “ జీవస్యతత్వ జిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహకర్మ
భిః।వదంతి త త్తత్వవిద స్తత్వం యజ్జ్ఞాన మద్వయమ్॥ బ్రహ్మేతిపర
మాత్మేతిభగవానితిశబ్ద్యతే” ఇత్యాదినాభగవద్గుణగణామృతద్రవ స
ముద్రరూప శ్రీమద్భాగవత శ్రవణా ద్యుపకరణతయా తదర్థ విచా
రో విధీయతే ; యద్యప్యత్ర తత్వజిజ్ఞాసా కర్తవ్యేతి విధి స్సాక్షా
న్న శ్రూయతే, తథాపీహ కర్మభిర్యః పునర్లభ్య స్స్వర్గాదిస్సతు
జీవస్య నార్థః- నపురుషార్థః, కింతు తత్వజిజ్ఞాసైవ;ఇత్యేవం భగ
వన్మహిమామృత ద్రవ సముద్రరూప శ్రీమద్భాగవతార్థ శ్రవణోప
కరణ తత్వ జిజ్ఞాసాయాః పురుషార్థ హేతుత్వోపదేశాత్ “ త
ద్విజిజ్ఞాసస్వ-తద్బ్రహ్మ ” ఇతి జిజ్ఞాసా విధాయక వాక్య శేషాచ్చ
సోయం విధి రున్నీయతే, జిజ్ఞాసాయా విచారార్థకత్వంచాగ్రే వక్ష్య
తే, తత్రేమం విచార విధిమనురుధ్య సర్వవేదాన్త సార మీమాం
సాఖ్యంశాస్త్రం ప్రణినీషు రఖిలజగత్క్షేమోదయో భగవా న్బాదరా
యణస్సహోక్తాన్వయనాది గుణయుక్త ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తి సిద్ధ్యర్థం
విషయాద్యనుబన్ధ చతుష్టయవ చ్ఛ్రీమద్భాగవత శాస్త్రోపకరణ త
యాఽస్మిన్ సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసాఖ్యే శాస్త్రేపి తదనుబన్ధ
సద్భావవిచారేణ నిర్ణేయ దర్శయితు మిద మాదా వారభతాధి
కరణమ్. (అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా) ఇతి, లోకేతావ ద్విచారేణైవ

సన్దేహాపనోద ముపలభామహే, బ్రహ్మవాదినాం విచార పూర్వ
కేఽర్థనిర్ణయే తాత్పర్యాతిశయ దర్శనాత్సర్వోఽపి వేదార్థో వి
చార్యైవ నిర్ణేతవ్య ఇత్యవ గమ్యతే, తథాసతి పశ్చాత్సంశయో
నోదేష్యతి, అన్యథా స్వబుద్ధ్యా కదాచిత్పూర్వపక్షయుక్తి భానేసతి
విపరీత నిశ్చయ స్సంశయోవా ప్రసజ్యేత, తస్మాన్మైవంభూదితి భా
వేన వేదేఽపి తత్ర తత్ర కృతాం విచారాత్మకాధికరణరచనా ముపల
భామహే, తథాహి; ప్రథమకాణ్డస్య పఞ్చమప్రశ్నే నవమానువాకే
ఽగ్న్యుపస్థానవిషయోవిచారశ్శ్రూయతే, "ఉపస్థేయోఽగ్నీ3ర్నో
పస్థేయా 3ఇత్యాహు ర్మనుష్యానేన్వైయోఽహరహరాహృత్యా
థైనం యాచతి సఇన్న్వైత ముపార్ఛత్యథ కోదేవా సహరహర్యా
చిష్యతీతి తస్మాన్నోపస్థేయోఽథో ఖల్వాహు రాశిషై వైకంయజమానో
యజత ఇత్యేషా ఖలువై ఆహితాగ్నేరాశీర్యదగ్ని ముపతిష్ఠతేతస్మా
దుపస్థేయ" ఇతి. అస్యాయమర్థః, ప్రతిదినం సాయంప్రాతరగ్ని
హోత్రంహుత్వా "ఉపప్రయంతో అధ్వ" మిత్యాదిభిర్మన్త్రైః
క్రియమాణ మగ్నిప్రార్థన లక్షణముపస్థానమిహవిషయః, తత్కిం
కర్తవ్యఃముతనకర్తవ్య? మితివిశయః, నకర్తవ్యమితి తావత్ప్రాప్తమ్?
కుతః, ఉపస్థానేనాగ్నేరుపద్రవప్రసంగాత్, తథాహి; తత్ర స్వల్పం
హవిర్దత్వా ఆయుర్దా అగ్నేస్యాయుర్మే దేహి వర్చోదా అగ్నేఽ
సివర్చోమేదేహి తనూపా అగ్నేఽసి తనువంమేపాహ్యగ్నేయన్మేత
నువాఊనంతన్మఆప్రుణ" ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైరాయురాదికం యాచమా
నోయజమానోఽగ్నింహిబాధతే, లోకేపియద్గి కశ్చిద్దరిద్రో మనుష్యో
మనుష్యాన్తైవ రాజ్ఞే యత్కించి జ్జంబీర ఫలాదిక మానీయోపాయ
నం దత్వా తంరాజానం ప్రత్యసఙ్ఖ్యాకం ధనాదికం ప్రతిదినం యా
చమాన స్తంపీడయతి, సచ రాజా తస్మైకుప్యత్యేవ, యదా మను
ష్యేష్వప్యేవంతదా కోనామపుమానగ్న్యాదేర్మహాప్రభావాద్దేవా

స్ప్రతి యాచితుం ధృష్టో భవేత్, తస్మా దగ్న్యుపస్థానం నకర్తవ్య
మితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేరాద్ధాన్తోవిధీయతే, అగ్న్యుపస్థానం కర్త
వ్యమేవ, కుతః " నతత్రజామ్యస్తీత్యాహు ర్యోఽహారహా రుపతిష్ఠ
త " ఇతి వాక్యశేషే దేవానా మాలస్యాద్యభావేన ఫలదానోన్ముఖ
త్వ శ్రవణాత్తేషా ముపద్రవాద్యభావఃఖల్వవగమ్యతే, అతఏవైవం
భగవద్గీతాయాం తృతీయాధ్యాయే కర్మానుష్ఠానేతి కర్తవ్యతా ప్ర
సంగేస్మర్యతే "దేవాన్భావయతానేన తేదేవాభావయన్తువః। పరస్ప
రంభావయన్తశ్శ్రేయఃపరమవాప్స్యథ" ఇతి, అపిచ "ఆయురాదికమీ
ప్సితమఖిలంమేభూయాత్" ఇత్యాశిషైవ హేతునాయజమానః ప్ర
జాపతినామకమగ్నిం యజతే, ఆహితాగ్నేర్యజమానస్య మన్త్రైరు
పస్థాన మేవహీదృశ దేవతానుగ్రహేణాశీః ప్రాపకమ్ ; యత్తూ
క్తం స్వల్పం హవిర్దత్త్వేతి తత్రహవిషస్స్వల్పత్వం నేతిబ్రూమః, మ
న్త్రోచ్చారణ సామర్థ్యే నేహ హవిషో వర్ధమానత్వాత్ ; తథా చా
మ్నాయతే, " ధాన్యమసిధినుహిదేవానిత్యాహ- ఏతస్యయజుషోవీ
ర్యేణ- యావదేకాదేవతా కామయతే యావదేకా-తావదాహుతిః
ప్రథతే - నహితదస్తి యత్తావదేవస్యాత్- యావజ్జుహోతీ" తి, త
స్మాద్ధవిషోజమ్బ్వాది వైలక్షణ్యేనాగ్న్యాదీనాం దేవానాం స్వయా
జక ఫలప్రదానాభిముఖత్వేన చోక్తదోషాభావా దగ్నిరుపస్థేయఇతి
నిర్ణీయతఇతి; " ఉపస్థేయోగ్ని " రిత్యేవంజాతీయకేషు వాక్యేషు
విచార్యమాణానామితి సూత్రేణ ప్లుతప్రాప్తి రవగంతవ్యా; తథా
చ విచారాత్మకాధికరణస్య " విషయోవిశయశ్చైవ పూర్వపక్షస్త
థోత్తరమ్ । నిర్ణయశ్చేతి పఞ్చాఙ్గం ప్రాఞ్చోఽధికరణం విదుః ॥
ప్రయోజనంచపఞ్చాఙ్గం శాస్త్రేఽధికరణం స్మృతమ్ " ఇతివా పా
ఠః, ఇతి పఞ్చాఙ్గత్వరూప ఫల లక్షణం సమ్పన్నమ్. ఏవం పఞ్చ
మకాండస్య పఞ్చమ ప్రశ్నే ప్రథమానువాకే అగ్నిచయనగతస్య

కస్యచిత్పశోర్దేవతావిశేషో విచారితః, "వాయవ్యాః కార్యాః ప్రాజాపత్యా౩ ఇత్యాహుః" రితి- తత్రైవ తృతీయానువాకే చీయమానస్యాగ్నేరధోముఖత్వముతోర్ధ్వముఖత్వం వేతి విచారితమ్, "బ్రహ్మవాదినో వదంతిన్యఙ్గ్నిశ్చేతవ్యా౩ ఉత్తానా౩ ఇతి" ఇతి. షష్ఠకాండస్య ప్రథమ ప్రశ్నే చతుర్థానువాకే హోమో విచారితః, "బ్రహ్మవాదినో వదంతి హోతవ్యం దీక్షితస్య గృహా౩ ఇన హోతవ్యా౩ ఇతి" ఇతి. తత్రైవ నవమానువాకే క్రీతే సోమే పతితం తృణాదిక మపనేయం నవేతి విచారితమ్, "బ్రహ్మవాదినో వదంతి విచిత్యః సోమా౩ న విచిత్యా౩ ఇతి" ఇతి. తస్మిన్నేవ కాండే తృతీయప్రశ్నే ఉష్టమానువాకే అధ్వర్యు యజమానయోర్గపశుస్పర్శో విచారితః, "బ్రహ్మవాదినో వదన్త్యన్వారభ్యః పశూ౩ ర్నాన్వారభ్యా౩ ఇతి" ఇతి. తత్రైవ షష్ఠప్రశ్నే నవమానువాకే సోమయాగస్య తృతీయ సవనే హార్యోజననామకం గ్రహం ప్రతి హోమో విచారితః, "తం వ్యచికిత్సఞ్జుహువానీ౩ మాహౌషా౩ ఇతి" ఇతి. తత్రైవ షష్ఠప్రశ్నే ద్వితీయానువాకే యజ్ఞసమాప్త్యాధారో విచారితః, "వాసిష్ఠో హ సాత్యహవ్యో దేవభాగం పప్రచ్ఛ యత్సృంజయాన్ బహుయాజినో ఽయీయజో యజ్ఞే-యజ్ఞం ప్రత్యతిష్ఠిపా౩ ఇయజ్ఞపతా౩ ఇతి" ఇతి. (ఏతస్య ప్రశ్నార్థస్తు) హే దేవభాగ! త్వమ్, బహుయాజిన స్సృంజయా న్నైయాయజః- యాజితవానసి, సత్వం యజ్ఞాంగే "దేవాగాతువిద ఇత్యేత న్మన్త్రహోమే సోమయాగం సమాపితవానసి? ఉత యజమానో వే? ఇతి, వాసిష్ఠస్సాత్యహవ్యో ముని ర్దేవభాగనామకమునిం పప్రచ్ఛేతి. ఏవం సప్తమకాణ్డస్య ప్రథమ ప్రశ్నే సప్తమానువాకే గర్గ త్రిరాత్ర నామకస్య యాగస్య దక్షిణారూపే గోసహస్రే చరమధేనోరనుగమనమ్? పురోగమనం వా? ఇతి విచారితమ్, "బ్రహ్మవాదినో వదన్తి సహస్రగ్ం సహస్ర తమ్యాన్వేతీ౩ సహస్రతమీగ్ం సహస్రా౩" మితి. తథా

తత్రైవ పఞ్చమప్రశ్నే సప్తమానువాకే కిఞ్చిదహర్గ పరిత్యాజ్యం నవేతి విచారితమ్, "ఉత్సృజ్యాం౩ నోత్సృజ్యా౩ మితి మీమాంస న్తే బ్రహ్మవాదినః" ఇతి. ఏవం "ప్రాశ్యాం౩ నప్రాశ్యా౩మితి" ఇతి బ్రాహ్మణాన్తరేష్వపి విచారో దృశ్యతే. తథా ఉపనిషత్స్వపి "ఉ తావిద్వానముం లోకం ప్రేత్య - కశ్చ నగచ్ఛతీ౩- ఆహో విద్వాన ముంలోకం ప్రేత్య - కశ్చిత్సమశ్నుతా౩ఉ" ఇతి. "అథ తత్రాసి తా పాఙ్గీ వైదర్భీ వల్గుభాషిణీ । అస్మరత్స్వసుతం నష్టం స్నేహస్నుతపయోధరా ॥ కోన్వయంనర వైడూర్యః కస్యవా కమలేక్షణః । ధృతః కయాపి జఠరే కేయంలబ్ధ్వైత కేనవా। మమవాప్యాత్మజో నష్టో నీతో యస్సూతికాలయాత్ । ఏతత్తుల్యవయోరూపో యదిజీవతి కుత్రచిత్ ॥ కథంవా నేనసంప్రాప్తం సారూప్యం శార్ఙ్గధన్వనః । ఆకృత్యా వయవైర్గత్యా స్వరహాసావలోకనైః ॥ సఏవ వాభవేదేష యోమే గర్భగతోర్భకః । అముష్మిన్ప్రీతిరధికా వామస్స్ఫురతి మేభుజః । ఏవం మీమాంస మానాయాం వైదర్భ్యామ్" ఇత్యాదిచ. స్మృతిరపి మమర్థమనుగృహ్ణాతి "ఆర్షంధర్మోపదేశంచ వేదశాస్త్రావిరోధినా । యస్తర్కేణానుసన్ధత్తే సధర్మంవేద నేతరః" ఇతి; ఆర్షం—నారాయణ బ్రహ్మనారదాది పరమ్పరోపదేశాగతం భగవద్భజనాదికమ్, ధర్మోపదేశమ్ - యాగాద్యనుష్ఠానమ్, తర్కేణవిచారేణ. ఉక్తంచ "ధర్మేప్రమీయమాణేపి వేదేనకరుణాత్మనా । ఇతికర్తవ్యతా భాగం మీమాంసాపూరయిష్యతీ" తి; ధర్మే- భగవద్ధర్మే, భగవద్భజన ఇత్యర్థః; ప్రమీయమాణే - నిశ్చీయమానే, మీమాంసా- విచారః. అసన్దిగ్ధేష్వపి వాక్యేషు మీమాంసయా కిఞ్చిత్ప్రీత్యయాతిశయో జనిష్యత ఇతి భావేనహి భగవాన్ బాదరాయణ స్సర్వ వేదాన్తసారమీమాంసాం ప్రావర్తయత్, తస్మాదేవంవిధ విచారాత్మకమిద మధికరణంవిరచ్యతే, తథాహి తత్వజ్ఞా

సాకర్తవ్యేతి విహితం సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాశాస్త్రం విష
యః, తత్కిమారంభణీయమ్? ఆహోస్విదనారమ్భణీయమ్? ఇతి
విశయః; తత్ర విషయ ప్రయోజనాది సద్భావా నిర్ణయేన తదస
ద్భావాన్నారమ్భణీయమితి పూర్వఃపక్షః - సిద్ధాన్తస్తు, అథాతో బ్ర
హ్మజిజ్ఞాసా, ఇతి. అస్య శ్రవణాదివిధి సమానార్థకత్వ ద్యోతనా
య కర్తవ్యేతి పదమధ్యాహృతం భాష్యకృద్భిః, తతశ్చాత్రాథ శబ్ద
ఆనన్తర్యే భవతి, అతశ్శబ్దో హేతౌ, బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యత్ర ప్రకృత్యాము
ఖ్యవృత్తితో జ్ఞానవాచిన్యా ప్రత్యయార్థ విచార ఫలభూత తాదృ
శజ్ఞానసహిత భక్తిరేవా జహల్లక్షణయోపదిశ్యతే, "భక్తిః పరేశా
నుభవో విరక్తి రన్యత్ర చైష త్రిక ఏక కాలః। ప్రపద్యమానస్య యథా
శ్నతస్స్యు స్తుష్టిః పుష్టిః క్షుదపాయోऽనుఘాసమ్,, ఇత్యత్రావగమ్యతే
హి భక్తేర్జ్ఞానైక కాలికత్వేన తత్సాహిత్యమ్; ఇచ్ఛావాచినా తు సన్
ప్రత్యయేన ఇచ్ఛాసాధ్యో విచారో జహల్లక్షణయోపదిశ్యతే, ముఖ్యా
యోగ ప్రకృతిప్రత్యయార్థయోర్గి కేవలజ్ఞానేచ్ఛయో రిహానుపయో
గాత్; ఏవంచాధ్యయనాద్యనన్తరం భక్తేరేవ మోక్ష హేతుత్వా
జ్జ్ఞాన వైరాగ్యాఙ్గసహిత భగవద్భజనఫలక సర్వవేదాన్త సారార్థ
విచారస్స కర్తవ్య ఇతి భాష్యకృన్ముఖరిత సూత్రసారార్థ సమ్పత్త్యా
ऽథార్ద్విచారాత్మకే తచ్ఛాస్త్రస్య భగవద్భక్తిరేవ విషయః, తథా
భక్తిద్వారా మోక్షహేతుత్వాదస్య ముక్తిరేవ ప్రయోజనమ్, తథా
ऽధ్యయనాది మానస్యాధికారీ, తథా సమ్బన్ధోऽప్యత్రాధికారిణా వి
షయప్రయోజనయోర్గకర్తవ్యత్వ ప్రాప్తవ్యత్వరూపః, ఇత్యేవం
విషయాది చతుష్టయాస్తిత్వంచై తచ్ఛాస్త్రస్య సూత్రితంభవతి. తద్ధి
హాభవతి శాస్త్రారమ్భే హేతుః, తథాహి; సర్వ వేదాన్తసార మీ
మాంసాత్మకం శాస్త్రమారమ్భణీయమ్, యథోక్త రీత్యా విషయా
ద్యనుబన్ధవత్త్వాత్; అస్మి న్నధికరణే పూర్వపక్షే విషయాది సద్భా

శ్రీభగవతానారాయణేన సర్వదాచేతయమానం ప్రకృతి పురు
షాత్మక మిదంవిశ్వం తేనైవా న్తర్బహిత్వ్యా ప్తంసత్పరిపాల్యతే,
(§) తథాచ సర్వవేదా న్తసారే శ్రూయతే;“యేనచేతయతేవి

వానిర్ణయేన ఏతచ్ఛాస్త్ర ప్రవృత్త్యా భ క్త్యుసిద్ధేర్మోక్షా సిద్ధిగ్ప్ర
యోజనమ్, సిద్ధాన్తేతు తన్నిర్ణయేనైత చ్ఛాస్త్ర ప్రవృత్త్యా భ క్తి
సిద్ధేర్మోక్షప్రాప్తిగ్ ప్రయోజనమితి భేదః ; అపిచేహ శ్రవణాది వి
ధ్యాకాంక్షితాభి ర్జీవస్యతత్వజిజ్ఞాసేత్యాది శ్రుతిభి స్స్వవిహితవి
చారాత్మక శాస్త్రారమ్భకవిషయ ప్రయోజనాదిరూప తదర్థనిర్ణ
యాయా స్యాధికరణస్యోత్థాపితత్వాద్ధేతు హేతుమద్భావ శ్రుతి సఙ్గ
తిః,ఏవమస్య శాస్త్రారంభప్రయోజకానుబన్ధ చతుష్టయ నిర్ణయా
యోపోద్ఘాతిత్వాచ్ఛాస్త్ర దాద్యోపోద్ఘాతస్సఙ్గతిః, తల్లక్షణంతూ
క్తమ్, “చిన్తాంప్రకృతిసిద్ధ్యర్థాముపోద్ఘాతం విదుర్బుధాః”ఇతి.
ఏవం విషయప్రయోజనాది సూచితోపాస్య నిర్ణాయకత్వాదుపా
స్య లక్షణాధ్యాయేనా స్త్యైక కార్యకారిత్వం సఙ్గతిః, అస్యాధిక
రణస్య ప్రాథమ్యా న్న పూర్వాధికరణ సఙ్గతిరపేక్షితవ్యా, ఏవము
పరితనాధికరణానాంత త్తదధ్యాయేషు యథాసమ్భవం సఙ్గతి రూ
హితవ్యా; తస్మాచ్ఛాస్త్ర మారంభణీయమితి నిశ్చీయతే.

ఏతదర్థజాతం స్వాన్తే సమనుసన్దధాన స్తత్ర భగవానఖిలజగత్తై
మోదయన్ పరమకారుణికో భగవాన్ భాష్యకారో వ్యాచిఖ్యాసిత
సర్వ వేదా న్తసార మీమాంసాదిమసూత్రేణైత చ్ఛాస్త్రే యథోక్త
ప్రేక్షావత్ప్రవర్తక మధికార్యాద్యనుబన్ధ చతుష్టయం ప్రకృతిపురు
షేశ్వర వివేచన పూర్వక మాదౌ సమ్యక్ప్రపఞ్చయితుమారభతే-
(శ్రీ భగవతానారాయణేనే) త్యాదినా-

(§) తేనైవ పరిపాల్యత ఇత్యత్ర శ్రుతిం ప్రమాణ యతి— (త
థాచేతి- సర్వవేదా న్తసారే- శ్రీమద్భాగవతే, అస్యవేదా న్తత్వేన

శ్వం విశ్వంచేతయతే నయమ్ । యోజాగర్తి శయానేష్మి న్నా
యంతంవేదవేదసః " ఇత్యాదౌ. తత్ర ప్రకృతిస్తు స్వభావతో
(†) జడాపిభగవదధిష్ఠితా సతీ స్థూల సూక్ష్మదేహరూపేణ జీ
వాన్(¶)తత్తత్కర్మానుగుణమావార్యతత్సంసృతిహేతుభూతా
చసతీ పరిదృశ్యమాన(*)సావరణబ్రహ్మాణ్డరూపేణావతిష్ఠతే,
సాహిప్రధానావ్యక్తమాయాఽజాఽవిద్యోపాధిబుద్ధిశబ్దైస్సర్వ
వేదాన్తేషు వ్యపదిశ్యతే, "యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం

శ్రుతిత్వమగ్రేవక్ష్యతే, శ్రుతిమాహ—(యేన) ఇతి=చేతయతే-చేత
నీభవతి, చేష్టతఇతి యావత్; సర్వత్ర శ్రుత్యాది ప్రమాణ జ్ఞాప
నం స్వభారత్యా శ్రుత్యర్థానతిచార ప్రదర్శనార్థమితిమన్తవ్యమ్.
(†) (జడాపీ)తి = జడత్వమ్ - అచేతనత్వమ్, అపి శబ్దేన జడవస్తున
స్స్వతో దేహాదిరూపేణపరిణామాదిప్రవృత్త్యక్షమత్వంద్యోతయతి,
స్థూలత్వమ్- దృశ్యత్వమ్, సూక్ష్మత్వమ్- అదృశ్యత్వమ్, చిత్తైకసమ
ధిగమ్యమితియావత్; తత్రస్థూలదేహస్స్థావర జఙ్గమరూపః, ఇతర
దేహస్తు లిఙ్గశరీరమ్, తత్సనాద్యజ్ఞానవశాత్ప్రకృత్యాది నిఖిల త
త్త్వ సూక్ష్మతమాంశజాత ముఖ్యప్రాణేన గ్రథితంస దశేష జన్మస
ఞ్చిత పుణ్యపాప వాసనా మయం భవతి, కోశకారవదన్తర్గతో
జీవశ్చరాచరలక్షణశరీరాణి గృహ్ణన్ సదా సంసరతి, తద్దేహతో
జీవస్యాత్యన్తికవియోగో ముక్తిః, తదర్థమేవ భగద్భక్తిరూపోపా
యశ్శాస్త్రేషువిధీయతే.
(¶)తత్తత్కర్మానుగుణమితిభగవతో వైషమ్యనైర్ఘృణ్యపరిహార
తి, ఆవార్య- భక్త్యుపకరణ భూతప్రకృతి పురుషేశ్వర వివేక జ్ఞాన
ప్రతిబన్ధకత్వేనాచ్ఛాద్యేత్యర్థః, తత్సంసృతిః - జీవసంసృతిః,
(*) (సావరణే) తి = ఆవరణాని - పృథివ్యాదీని పఞ్చ, అ
హం మహత్ప్రధానాని [illegible] మష్టౌ.

(*)నిత్యం సదసదాత్మకమ్॥ప్రధానం ప్రకృతిం ప్రాహురవిశేషం విశేష వత్॥"సఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీమ్-జయజయజహ్యజామజితదోషగృభీతగుణామ్-అవిద్యాయా మన్తరేవర్తమానా స్స్వయంధీరాః పణ్డితం మన్యమానాః-యదా హ్యహఙ్కార ఉపాధిరాత్మనో జిజ్ఞాసయా నశ్యతి తర్హ్యనుస్మరేత్- బుద్ధీన్ద్రియార్థరూపేణ జ్ఞానం భాతి తదాశ్రయ" మిత్యేవమాది వేదాన్తేషు ప్రకృతౌ మాయాది శబ్ద నిర్దేశదర్శనాత్; తత్రపురుషాస్తు ప్రకృతి విలక్షణా అసఙ్ఖ్యేయా జీవా అవగన్తవ్యాః; తత్ర కేచిద్దేహేన్ద్రియార్థరూపిణీ మిమాం ప్రకృతిమనాదికర్మవాసనయాఽఽత్మానం మన్యమానా జన్మాదీం(§)స్తద్ధర్మాన్స్వాత్మన్యారోప్య యథావాసనం సుకృతదుష్కృత ఏవానవరతం కుర్వాణాస్తాపత్రయానలజ్వాలావ్యాప్తా స్తత్ప్రతిక్రియా మజానన్తో ఽద్యాపి సంసరన్తో దృశ్యన్తే, ఏతచ్చామ్నాయమ్నాతమ్(†)"ప్రాణేన్ద్రియమనోధ

(*)నిత్యత్వం- త్రైకాలిక సత్తాకత్వం, ఘటాదీనాం నిత్యత్వవ్యావృత్త్యర్థం సత్తాయాస్త్రైకాలికత్వ విశేషణమ్, ఏతేనప్రకృతే మిథ్యాత్వవాదో విధ్వంసితః, సదసచ్ఛబ్దాభ్యాం సూక్ష్మాసూక్ష్మ శరీరాణ్యుచ్యన్తే, అవిశేషమ్- ప్రళయే దేహాది ప్రపఞ్చరహితమ్, విశేషవత్-సర్గాదౌ తద్వత్.

(§)తద్ధర్మాన్- దేహధర్మాన్, స్వాత్మన్యారోప్య- అహమేవజాతోఽస్మీత్యాది మిథ్యాదృష్టిం కృత్వేత్యర్థః, యథావాసనమ్- ప్రాక్తనస్వసుకృత దుష్కృత వాసనామనతిక్రమ్యేత్యర్థః, తాపత్రయమ్ - ఆధ్యాత్మికాది దుఃఖత్రయమ్, తదేవానలజ్వాలా- తయా వ్యాప్తాః, ప్రపీడితా ఇత్యర్థః; తత్ప్రతిక్రియామ్- సమూలతాపత్రయ నివర్తక భగవద్భక్తి రూపోపాయ మిత్యర్థః.

(†)ప్రాణధర్మాః- క్షుత్పిపాసాదయః, ఇన్ద్రియధర్మాః- అన్ధత్వబధి

మార్గనాత్మన్యధ్యస్య నిగుర్ణే । శేతే కామలవాన్ ధ్యాయన్మమాహమితి కర్మకృ" దిత్యారభ్య "(‡)దుఃఖేష్వేకతరేణాపి దైవభూతాత్మహేతుషు । జీవస్యనవ్యవచ్ఛేదస్స్యాచ్చేత్తత్తత్ప్రతిక్రియే" తి. (§)తత్ర కేచిత్కర్మయోగో జ్ఞానయోగోవా తాపత్రయానలప్రతీకారోస్తీతి మన్యన్తే, నస ఆత్యన్తిక ప్రతీకారో భవతి, తచ్చామ్నాతమ్ "యథాహిపురుషోభారం శిరసాగురుముద్వహన్ । తత్స్కన్ధేనసఆధత్తే తథాసర్వాః ప్రతిక్రియాః" ఇత్యాదౌ. కింతు భగవద్భక్తిరేవ తాపత్రయానలస్య తద్ధేతోస్సంసారస్యచాత్యన్తికప్రతీకారోభవతీతి వక్ష్యామః, ఏకే పునర్జీవా భగవత్కృపాయత్త తద్భక్తియోగ నిష్ఠయోద్గ్రథిత దేహాత్మగ్రన్థయస్సన్తః కృపయైవ యథోక్త సంసారిణాం భగవద్భక్తిముపదిశ్య సంసృతే రుద్ధర్తుమేవ హసఞ్చరన్తి, ఇదంచ శ్రూయతే "జనస్యకృష్ణా ద్విముఖస్యదైవా దధర్మశీలస్య సుదుఃఖితస్య। అనుగ్రహాయేహ చరన్తి నూనం

రత్వ మూకత్వాదయః, మనోధర్మాః- భయదైన్యాదయః, ఆత్మని- జీవే, అధ్యస్య- ఆరోప్య, తత్ప్రకారస్తు క్షుధితోస్మి పిపాసితోస్మి అన్ధోస్మి భీతోస్మీత్యాదిరూపః,

(‡)దుఃఖేషు- ఆధ్యాత్మికాదిదుఃఖేషుమధ్యే,ఏకతరేణాపి-ఏకేనాపి, దుఃఖానా మాధ్యాత్మికాదిత్వ ముపపాదయతే- (దైవే)తి= దైవాదయో హేతవో యేషాం తేషు, వ్యవచ్ఛేదో- వియోగః, తత్తత్ప్రతిక్రియా- తత్తద్దుఃఖ ప్రతీకారః, స్యాచ్చేదపి, దుఃఖేషుమధ్యే ఏకతరేణాపి జీవస్యనవ్యవచ్ఛేద ఇత్యన్వయః,

(§)అత్ర వదన్తి జైమినీయాః కర్మయోగస్య ప్రవాహావన్నిత్యదాస్వర్గాదిరూప సుఖప్రదత్వాత్స ఏవ దుఃఖ ప్రతీకార ఇతి, ఏవం పాతఞ్జలా అష్టాఙ్గయోగ రూపజ్ఞానమేవ తత్ప్రతీకార ఇతి వదన్తి, తన్మతద్వయం నిరసితు మనువదతి (తత్ర కేచిత్త్వి)తి=

భూతాని భవ్యాని జనార్దనస్య " ఇతి. "చరన్తి హ్యవనౌ కామం ప్రాప్తానా భగవత్ప్రియాః। మాదృశాం గ్రామ్య బుద్ధీనాం బోధాయోన్మత్తలిఙ్గిన " ఇతిచైవమాదిషు. దేహసమ్బద్ధాత్మాప్రగ్జీవానామవస్థితిప్రకారో ద్వితీయతృతీయాధ్యాయ వ్యాఖ్యానావసరే వ్యక్తీకరిష్యతే;(+)ఏవంబద్ధముక్తేభ్యో జీవేభ్యః ప్రకృతితశ్చాత్యన్తం విలక్షణ, స్సర్వజ్ఞ, స్సర్వశక్తి, స్సర్వకారణ కారణభూత, స్సర్వనియన్తా, స్సర్వాన్తర్యామీ, సర్వోపాస్య,స్సర్వపురుషార్థహేతు, స్సర్వోపాయవి, త్సర్వసాక్షీ,కాశవదఖిలంజగదన్తర్బహిర్వ్యాప్త, శ్చిదచిచ్ఛరీరకో, బ్రహ్మరుద్రాద్యఖిలదేవ వన్ద్యో, ఽశేష శర

(+)తదేవం ప్రకృతి జీవామిథో వివిక్తౌ ప్రపఞ్చ్య తద్వైలక్షణ్యేన పరమాత్మస్వరూపం లక్షయతి-(ఏవం బద్ధముక్తేభ్య) ఇత్యాదినా= జీవవైలక్షణ్యమాత్రస్య ప్రకృతావతి ప్రసక్తత్వా త్తద్వైలక్షణ్యం చోక్తమ్; తావన్మాత్రోక్తౌ జీవేఽతిప్రసక్తిరిత్యత స్తద్వైలక్షణ్యం చోక్తమ్; సర్వజ్ఞత్వాది విశేష లక్షణోపదేశస్తు సంసారిణాం భగవదుపాసిసిషోత్పత్తయ ఇతి జ్ఞేయమ్; సర్వకారణాని- ప్రకృత్యాదితత్వాని, తేషాంకారణభూతః, తేషా ముత్పాదకత్వాదితిభావః; సర్వనియన్తాసర్వాన్తర్యామీత్యేతాభ్యాం వ్యతిరేకేణ ప్రవేష్టృత్వ నియన్తృత్వేదర్శితే, సర్వోపాస్యత్వేహేతు (స్సర్వపురుషార్థహేతు) రితి= (సర్వోపాయవి) దిత్యనేన తత్తత్కార్యావసరే తత్తత్కార్యానుగుణోపాయ కల్పనా చాతుర్యం దర్శయతి, (సర్వసాక్షీ) తి= కర్మఫల సమ్బన్ధం దర్శయతి; " యస్యాత్మా శరీరమ్- యస్యావ్యక్తం శరీరమ్" ఇతి శ్రుత్యుక్తం స్వశరీరకత్వం ప్రకృతి శరీరకత్వంచ పరమాత్మనో జీవైస్సదానుసన్ధేయమిత్యాహ—(చిదచిచ్ఛరీరక)ఇతి= బ్రహ్మరుద్రాద్యఖిల దేవవన్ద్యఇత్యుపాస్యాన్తరం వ్యావర్తయతి; ఽశేష శరణఇతి దేవతాన్తర భక్తానప్యయం భగ

ణో, ఽకించనాయనో, మహా విభూతిపతిః, రవాప్తసమస్తకామ, స్స త్యకామ, స్సత్యసఙ్కల్పగి, పర కారుణికో, ఽసంఖ్యేయ పరమ క ల్యాణగుణగణపరిపూర్ణః, శ్రీభగవా, (*)న్నారాయణఏవేదమఖిలం జగత్సృష్ట్వా తత్రానుప్రవిశ్య తత్తజ్జీవ కర్మానుగుణ్యేన విచిత్రత యా నామరూపే వ్యాకృత్య స్వభక్తానాం మోక్ష దిత్సయా ఽఽవి ష్కృతాసఙ్ఖ్యేయావతారోఽస్మిన్ జగతి క్రీడాన్నాస్తే; ఇత్యేవం చి దచి దీశ్వరాణాం స్థితిర్భవతి. అతస్సత్సఙ్గలబ్ధ భగవ త్పాదారవిన్ద భక్తిరేవ ముక్తావన్తరఙ్గోపాయ ఇత్యవగన్తవ్యమ్; "సత్సఙ్గలబ్ధ యా భక్త్యామయిమాంయ ఉపాసితా। సవై మేదర్శితంసద్భి రఞ్జ సావిన్దతేపదమ్॥ తత్రోపాయ సహస్రాణా మయం భగవతోది తః। యదీశ్వరేభగవతి భక్తిర్యైస్స్యాద్రత్యధారతిః- తమేవం విద్వా నమృత ఇహభవతి- నాన్యఃపన్థా అయనాయవిద్యతే" ఇత్యేవంజా తీయక శ్రుతిభ్యో భక్తేరేవ సంసార మోక్షోపాయ త్వావధార ణాత్; ఇయం భక్తిస్తావత్, శ్రీమద్భగవత్కథాశ్రవణ కీర్తనా దిభేదేన నవవిధాభవతి, "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణం పాద సేవనమ్। అర్చనంవన్దనందాస్యం (†)సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ఇతిపుం

వానేవ ఫలప్రదానేన రక్షతీతిదర్శయతి; అకిఞ్చనాయనఇతి శ్రీభ గవతస్స్వభక్తేభ్యోఽన్యత్ప్రేమాస్పదం వస్తు నాస్తీతి దర్శయతి; మహావిభూతిపతిః- శ్రియఃపతిః,

(*)నారాయణ ఏవేత్యేవకారేణ ప్రకృత్యాదే స్సాఙ్ఖ్యాదిభి రుక్తం స్వాతన్త్ర్యేణ స్రష్టృత్వం వారయతి;

(†)సఖ్యమ్- భగవతి, "సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయా" ఇతి శ్రుత్యుక్తోపకారిత్వలక్షణ సఖిత్వానుసన్ధానమ్, ఆత్మనివేదనమ్-స్వ స్మిన్ భగవత్స్వత్వానుసన్ధాన పూర్వక తదాయత్తాఖిల ప్రవృత్తిమ త్త్వానుసనానమ్;

సార్పితా విష్ణౌ భక్తిశ్చేన్నవలక్షణా" ఇతిహ్యుపదిశ్యతే; అపి చే
యం భక్తిరేవ వేదాన్తేషు భాగవతధర్మ ఇత్యాత్మవిద్యేత్యుపా
సనమితి జ్ఞానమితి చోచ్యతే, తతశ్చభక్త్యా భగవద్ధర్మాది శబ్దవ్యపదేశ
ఉపపన్నో భవతి; తదేత త్సర్వ మభిప్రేత్య శ్రూయతే "యోఽస్యో
త్ప్రేక్షక ఆదిమధ్యనిధనో యోఽవ్యక్త జీవేశ్వరో యస్సృష్ట్వేదమను
ప్రవిష్టఋషిణా చక్రే పురశ్శాస్తి తాః । యంసమ్పద్యజహాత్యజామను
శయీ సుప్తగకులాయం యథా తంకైవల్యనిరస్తయోని మభయం
ధ్యాయేదజస్రంహరి" మితి. ఇత్థమేతదర్థప్రతిపత్త్యర్థా ఏవోత్త
రకాణ్డలక్షణా స్సర్వే వేదాన్తా భవన్తి. నన్వేవంసార్థకత్వా ద్యుక్త
ఏవ భవత్యుత్తరకాణ్డః; పూర్వకాణ్డస్తుకిమర్థః ఇతి చే(*) దత్రోచ్యతే,
కాణ్డద్వయాత్మకో(¶)ఽపౌరుషేయో వేదఃకర్మయోగో జ్ఞానయోగో

(*) (అత్రోచ్యత) ఇతి= అత్ర - అస్యామాశఙ్కాయాం ప్రా
ప్తాయామ్, ఉచ్యతే-సర్వవేదార్థ సఙ్గ్రహ నిరూపణేన పరిహృతి
రభిధీయత ఇత్యర్థః.

(¶) నను "వేదా బ్రహ్మాత్మవిషయా స్త్రికాణ్డవిషయా ఇమే"
ఇత్యత్ర కర్మకాణ్డో జ్ఞానకాణ్డో భక్తికాణ్డశ్చేతి కాణ్డత్రయాత్మక
త్వం వేదస్యామ్నాతమ్, కథ మిహాభాషి తస్య కాణ్డద్వయాత్మక
త్వమ్? ఇతి చేద్బాఢమ్; తథాపీహ జ్ఞానకాణ్డస్య భక్తికాణ్డేఽన్త
ర్భావమభిప్రేత్యైతస్య కాణ్డద్వయాత్మకత్వమభ్యభాషీతి సుధీభి ర్వి
భావనీయమ్. (అపౌరుషేయః) ఇతి= పురుషాః- జీవాః, తైః ప్రణీ
తా గ్రన్థాః పౌరుషేయాః - స్మృతీతిహాసపురాణాదయః; తద్భిన్న
భవతీత్యపౌరుషేయః. కథం తర్హి సర్వవేదాన్తసారస్యాపౌరు
షేయత్వమ్? "ఇదం భాగవతంనామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్"
ఇత్యాదౌ తస్య పురాణత్వ ప్రతిపాదితచేన్నైతత్ [illegible]
[illegible] పక్రమే [illegible]

భక్తియోగశ్చేత్యేవముపాయత్రయ బోధనార్థో భవతి;(§) తత్ర పూర్వస్మిన్ కాణ్డే కర్మయోగః ప్రతిపాద్యతే, స తు నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం నిషిద్ధంచేతి చతుర్విధో భవతి; "యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహుయా"దిత్యాదినా విహితంకర్మనిత్యమ్, "యస్యగృహాన్ దహత్యగ్నయే క్షామవతే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపే ద్భాగధేయేనైవైనం శమయతి నాస్యాపరంగృహాన్ దహతీ"త్యాదినా విహితం కర్మనైమిత్తికమ్, "చిత్రయాయజేతపశుకామ" ఇత్యాదినావిహితంకర్మ కామ్యమ్, "తస్మాద్బ్రాహ్మణాయనాపగురేత ననిహన్యాన్నలోహితంకుర్యా"దితి- "తస్మాన్మలవద్వాససానసంవదేతే"తి- "నకలఞ్జంభక్షయేన్నసురాం పిబేన్నపరదారాన్గచ్ఛే"దితి చైవంజాతీయక శ్రుతినిషిద్ధం కర్మనిషిద్ధమ్. (/)తేషు నిత్యనైమిత్తిక

రిష్యమాణత్వాత్ ; వేదాన్తత్వం చాగ్రేనిర్వక్ష్యతి.

(§) తత్ర- ఉపాయ త్రయమధ్యే, (జుహుయాదిత్యాదినే)త్యత్రాదినా "ఉద్యన్తమస్తంయన్త" మితి బ్రాహ్మణ విహిత సన్ధ్యావన్దనాదికం గృహ్యతే;'యావజ్జీవ'మితి ప్రతినియత జీవనరూప నిమిత్తకత్వా దగ్నిహోత్రస్యనిత్యత్వమ్; ప్రతినియతమ్- వ్యవస్థితమ్.

గృహ దాహాద్య నియత నిమిత్తకత్వా త్క్షామవదిష్టే ర్నైమిత్తికత్వమ్, అత్ర త్యాదినా "అగ్నయేరక్షోఘ్నే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేద్యంరక్షాంసి సచేరన్" ఇతి విహితరాక్షోఘ్నేష్ట్యాదికం గృహ్యతే. పశుకామ మధికృత్య చిత్రరూప గుణ కర్మ విధానాదస్య కామ్యత్వమ్,అత్ర త్యాదినా "వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత భూతికామ" ఇత్యాదినా విహితం శ్వేతపశ్వాలమ్భనాదికం గృహ్యతే. "తస్మాద్బ్రాహ్మణాయనాపగురేత" ఇత్యాది శ్రుతినిషిద్ధత్వాద్బ్రాహ్మణాపగురణాదే ర్నిషిద్ధత్వమితి జ్ఞేయమ్.

(/) తత్ర నిత్యనైమిత్తికయోః ఫలం త్రివిధమ్, అకరణ ప్రత్య

యో రనుష్ఠానేనాకరణ ప్రత్యవాయరూపమనిష్టంపరిహ్రియతే; కా
మ్యానుష్ఠానా దిష్టప్రాప్తిర్భవతీతి తద్విధిసమీప ఏవస్పష్టం శ్రూ
యతే, " యఏవం విద్వాం శ్చిత్రయా పశుకామోయజతే ప్రప్రజ
యాపశుభిర్మిథునైర్జాయత''ఇతి. (*)నిషిద్ధకర్మవర్జనేన రాగ
ప్రాప్త నిషిద్ధకర్మానుష్ఠాన జన్య నరకపాతః పరిహ్రియతే, తదే
వం విహితం నిత్యాదికం కర్మ విహాయ నిషిద్ధ మాచరతా మవిర
క్తానాం నరకపాత ఏవ భవతి, తథాచ యాజ్ఞవల్క్యస్స్మృతమ్
" విహితస్యా ననుష్ఠానా న్నిన్దితస్యచ సేవనాత్ । అనిగ్రహాచ్చే
న్ద్రియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతీ '' తి. అపిచ ఫలాభిసన్ధి పూర్వక
మనుష్ఠితమంతరాయా విహితం నిత్యనైమిత్తికం కర్మ స్వర్గమా
త్ర ఫలప్రదం భవతి, ఫలాభిసన్ధిం వినాఽనుష్ఠితంతు నిత్య నైమిత్తికం
కర్మ చిత్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తియోగ లక్షణం ఫలం జనయ
తి, తథాచామ్నాయతే "ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యా (❋)విశుద్ధసత్వస్యా
న్తర్హృదయాకాశశరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషో
పలక్షణే శ్రీవత్స కౌస్తుభ వనమాలారి దర గదాభిరుపలక్షితేన నిజ
పురుషహృల్లిఖితేనాత్మనిపురుషరూపేణ విరోచమాన ఉచ్చైస్తరాం
భక్తిరనుదిన మేధమానరయా అజాయతే"తి. (౦) "యదత్రక్రియ
తేకర్మ భగవత్పరితోషణం । జ్ఞానం యత్తదధీనంహి భక్తియోగస

వాయ పరిహారః, స్వర్గాది ప్రాప్తిః- చిత్త శుద్ధిశ్చేతి; తత్రాద్యం
ఫలమాహ- (తేష్వి)తి-నిత్యాదిషు మధ్యఇత్యర్థః.

(*)కామ్యస్యతు కామితమేకమేవఫలమ్, నిషిద్ధకర్మవర్జనస్య
నరక ప్రాప్తిపరిహార ఏవ ఫలమిత్యాహ—(నిషిద్ధకర్మవర్జనేన) ఇతి.

(❋) విశుద్ధ సత్వస్య- శోధిత చిత్తస్య.

(౦) (యదత్రే) తి= భగవత్పరితోషణమ్. భగవత్పరితోషణ
హేతుకమ్, నతు కామ్యఫలహేతుకమిత్యర్థః.

మన్వితమ్'' (§)తథా "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేనదానేన తపసానాశకేనే'' తిచ; ఏవంనిష్కామం కర్మానుతిష్ఠత ఐహిక భోగాదిక మప్యానుషఙ్గికం ఫలం భవత్యేవ, తథాహ్యాపస్తమ్బస్స్మరతి ; తద్యథా " ఆమ్రేనిమిత్తేచ్ఛాయాగన్ధ ఇత్యనూత్పద్యతే ఏవంధర్మంచర్యమాణమర్థాకామా(+)అనూత్పద్యన్త''

ఇతి. తతశ్చైవం పూర్వకాణ్డస్యాపి సార్థకత్వైవ భవతి, తదేవం చిత్తశుద్ధిద్వారా పరబ్రహ్మప్రాప్తి హేతుత్వేన పూర్వ కాణ్డోపదిష్టయో ర్నిత్యనైమిత్తికయో రనుష్ఠాన ప్రకారస్తృతీయాధ్యాయ చతుర్థపాద వ్యాఖ్యానావసరే సూచయిష్యతే; ఉత్తరకాణ్డేతు జ్ఞానయోగో భక్తియోగశ్చేత్యేతదుభయం ప్రతిపాద్యతే; ¶ తత్రజ్ఞానం ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మ తత్వవివేకోఽష్టాఙ్గయోగ శ్చేతి; తత్రాత్మానాత్మవివేకశ్చిర పరిచితస్సన్ కథఞ్చిదష్టాఙ్గయోగే భక్తావేవోపయుక్తశ్చే త్తదుపయోగిత్వా త్సార్థకో భవతి, అన్యథా వ్యర్థ ఏవ భవతి; తథాచ శ్రూయతే " శ్రేయస్సృతిం భక్తిముదస్యతే విభోక్లిశ్యన్తియే కేవల బోధలబ్ధయే । తేషామసుక్లేశచయోవశిష్యతే నాన్యద్యథా ()స్థూలతుషావఘాతినా''మితి.($)తత్రబహుక్లేశసాధి

(§)కేచిత్ "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి'' ఇత్యత్ర వేత్తు మిచ్ఛన్తీత్యర్థ లాభేన వేదనం జ్ఞానపరమితి మన్యన్తే, తన్నిరస్య భక్తిపరత్వం ద్యోతయితుమాహ-(తథే)తి= యథా "ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యే ''త్యాదిస్మృతిర్గకర్మణశ్చిత్తశోధనద్వారాభక్త్యుపకరణత్వందర్శయతి తథా "తమేత ''మితి శ్రుతిరపిదర్శయతీత్యర్థః. (+)అనూత్పద్యన్తే-అనుషఙ్గికత్వేనోత్పద్యన్తఇత్యర్థః. ¶ జ్ఞానంవిభజతే- (తత్రే)తి=ఆత్మానాత్మవివేక స్సాఙ్ఖ్యస్మృతిజన్య జ్ఞాన సదృశః. ()స్థూలతుషాః-అనుత్పన్నతణ్డులాస్సాలయః.($)సర్వాన్‌భక్త్యభిముఖీ కర్తుం మష్టాఙ్గయోగస్య దుష్కరతాముద్ఘాటయన్ ఫలం

తోఽష్టాఙ్గ యోగోఽపి చిర పరిచితస్సన్ క్రమేణ కథంచి త్సిధ్యతిచేత్స త్వేవ ముపాసకస్య వర్తమానదేహ పతనానన్తరం సద్య ఏవమో క్షప్రదో భవతి; యద్యష్టాఙ్గయోగినోఽర్చిరాదిలోక గమన ద్వారా మోక్షేచ్ఛాస్యాత్తర్హ్యష్టాఙ్గయోగో ఽర్చిరాదిలోకమార్గేణతం సత్యలోకం ప్రాపయ్య తత్ర భక్తిం జనయిత్వా బ్రహ్మాణ్డభేదనద్వా రా పరమపద ప్రాపకోభవతి, "తథాపరే చాత్మసమాధియోగబ లేనజిత్వా ప్రకృతిం బలిష్ఠామ్। త్వామేవ ధీరాః పురుషం విశన్తితే షాం శ్రమస్స్యాన్నతు సేవయాత" ఇత్యామననాత్; సేవా-భక్తిః, అపిచాస్యాష్టాఙ్గయోగస్యాప్యుపాసనమితి జ్ఞానమితి విద్యేతి యోగ ఇతిచ వ్యపదేశో వేదాన్తేషుభవతి; (+) సతు ప్రకరణవశాత్ జ్ఞాత వ్యః. తత్ర భక్తియోగస్తు నవవిధో భవతీత్యుక్తమ్, తత్రాన్యతమో ప్యనాయాసేనైవైకస్మిన్ జన్మని మోక్షప్రదో భవతి, తథాచ శ్రూ యతే "పానేన తేదేవకథాసుధాయాః ప్రవృద్ధ భక్త్యా విశదాశయా యే। (—) వైరాగ్యసారం ప్రతిలభ్యబోధం యథాఞ్జసాన్వీయు రకుణ్ఠధి ష్ణ్య" మితి. తదేతత్సర్వం ప్రథమ చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యానావ సరేఽతి నిపుణముపపాదయిష్యామః; [*] అతఃకృత్స్నోఽపి వేదస్సార్థక

ద్వేధా దర్శయతి-(తత్ర బహుక్లేశసాధిత) ఇతి=సద్యఏవ మోక్షప్రదో భవతీత్యన్తేనైకం ఫలం ప్రదర్శ్య ద్వితీయంఫలం దర్శయతి-(యదీ) త్యాదినా= (+) తహ్యష్టాఙ్గయోగ భక్త్యోః ప్రాయేణ సంజ్ఞైక్యా త్తద్భేద స్సదుర్జ్ఞేయేత్యత ఆహ- (సతుప్రకరణవశా) దితి=(—)అత్ర (వైరాగ్యసారం ప్రతిలభ్యబోధ) మిత్యనేనభక్త్యైకకాలికేజ్ఞానవైరా గ్యే దర్శితే ; వైరాగ్యం, సారః-మూలమ్, యస్యతమ్.

[*] ఏవముపాయత్రయ బోధకత్వాద్వేదస్య సార్థకతా ము పపాదయన్ వేదార్థసఙ్గ్రహ ముపసంహరతి-(అత)ఇతి= అతః-ప్రో క్తరీత్యా ఉపాయత్రయ బోధకత్వాదిత్యర్థః.

ఇతిసూక్తమ్. అపిచ ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా మనధిగత కర్మయోగాద్యుపాయ త్రయ వేదయితృత్వాద్వేదస్య వేదత్వమపి [౦]ప్రత్యేతవ్యమ్, యథాహుః "ప్రత్యక్షేణానుమిత్యావాయస్తూపాయో న బుధ్యతే । ఏతంవిన్దన్తి వేదేనతస్మాద్వేదస్య వేదతే" తి; [§]కించవేదస్యనిత్యత్వం ప్రామాణ్యంచప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదే దేవతాధికరణేప్రవక్ష్యతే. నను పూర్వకాణ్డాదప్యశేష పురుషార్థ హేతుభూత భగవద్భక్తియోగసిద్ధేః కిముత్తర కాణ్డేనేతిచే దత్రాప్యుచ్యతే, నహీవయ మపునరావత్తి లక్షణాత్యన్తిక పురుషార్థ హేతురయం భక్తియోగః పూర్వకాణ్డా న్నియమేన భవతీతి బ్రూమః, కిన్తు తద్విహితయో ర్నిత్యనైమిత్తిక యోశ్చిత్తశోధన ద్వారా భక్తియోగహేతుత్వంక్రమేణకథంచిద్భవతీతి;యేనో[‡]క్తశఙ్కాస్యాత్. సత్యపి భక్తియోగ సహకారిత్వేనిత్యనైమిత్తికయోః కృషివదన్తరాయ బహులతయా తదనుష్ఠాతౄణాం ప్రాయేణ చిత్తశుద్ధి దౌర్ల

---

[౦] ప్రత్యేతవ్యమ్- జ్ఞాతవ్యమ్. ప్రత్యక్షేతి= నహివినా వేదేన కర్మయోగాది స్స్వర్గాద్యుపాయ ఇతి ప్రత్యక్షేణ అనుమాన స ణాస్సేణవా తార్కికశిరోమణిరవగన్తుం శక్నోతి.

[§] నను సర్గాదౌ వేదస్యతదర్థస్యచాభావా దనిత్యత్వమప్రామాణ్యంచ వేదస్య ప్రసజ్యేయాతామ్, ఏవంచసతి వేదఃకథం ప్రమాణంస త్రోప్యుక్తముపాయత్రయం బోధయే దిత్యతఆహ-(కిఞ్చే)తి-

[‡] ఉక్తశఙ్కా- ఉత్తరకాణ్డస్య వైయర్థ్యశఙ్కా. నను తర్హి " యదత్ర క్రియతే కర్మ భగవత్పరితోషణమ్। జ్ఞానంయత్తదధీనంహి భక్తియోగసమన్వితమ్" ఇత్యాదౌపూర్వకాణ్డవిహితనిష్కామకర్మణో భగవ ద్భక్తిహేతుత్వశ్రుతిరబ్రద్ధే యాస్యాదతఆహ-(సత్యపీ)తి-యద్యపి నిష్కామం కర్మ భక్తిహేతుః, తథాప్యన్తరాయ బహులతయా తాదృశ కర్మణా స్తద్ధేతుత్వం కాదాచిత్కంభ

భ్యాదనివార్యతయా స్వర్గాది ప్రాప్తి ర్భవతీతి జ్ఞేయమ్, తతశ్చ ప్రాయేణ పూర్వకాణ్డాత్త్వ పునరావృత్తి లక్షణాత్యన్తిక పురుషార్థ హేతుభూత భక్తియోగాసిద్ధేరుత్తరకాణ్డోజ్ఞాతవ్యః [ ]తే నహిసర్వే సంసారిణోఞ్జసాభక్తిం ప్రాప్యాత్యంతిక పురుషార్థలక్షణంమోక్షంప్రాప్నువన్తి, [*]సచాత్యన్తికపురుషార్థో భగవద్భక్తానాం వర్తమానదేహపతనానన్తరక్షణమేవ,అజామిళ,ఇభరాజ,శ్రీదామ,దధిసారజ్ఞ,ఖట్వాఙ్గాదీనామివపరమపదప్రాప్తిరూప ఇత్యవస్యవసాతవ్యమ్, (*) ఏవంచాశుద్ధచిత్తానాంతచ్ఛోధకనిష్కామకమా౯నుష్ఠాన సిద్ధ్యర్థం పూర్వకాణ్డో భగవతా నారాయణేన ప్రకాశితః, ఉత్తరకాణ్డ లక్షణస్సర్వోపి వేదాన్తస్తు శుద్ధ చిత్తానాం జ్ఞానయోగ భక్తియోగోభయ సిద్ధ్యర్థం తేనైవ ప్రకాశిత ఇత్యధ్యవసితమ్. ఏవం ప్రకాశితేష్వపిసత్సు వేదాన్తేషు తేషాంనిగూఢార్థతామభిప్రేత్య శ్రీ భగవాన్నారాయణ స్స్వయమేవ సర్వ వేదాన్త సారభూతం ప్రాధాన్యేన భక్తిజ్ఞానవైరాగ్య ప్రకాశకం శ్రీమద్భా

వతి; అతో (యదత్రక్రియత) ఇతి యథోక్తా శ్రుతిశ్శ్రద్ధయాస్యాదేవేతి భావః; అనివార్యతమేతి— తథాచ నిష్కామతయా కర్మానుష్ఠాతుం ప్రవృత్తానా మపి విధిసమీప గతార్థవాద శ్రవణేనకామనా మయాన్తరాయో దయ ప్రసఙ్గేన తేషాం స్వర్గాది ప్రాప్తే రనివార్యత్వం జ్ఞేయమితిభావః.

[§] తేన- ఉత్తరకాణ్డేనేత్యర్థః.

[*] ఆత్యన్తిక పురుషార్థ స్వరూప మాహ-(సచే)తి—చ శబ్దేన త్వష్టాఙ్గయోగినా మర్చిరాదిపథా విలమ్బ్య పరమపద ప్రాప్తిరపి పురుషార్థ ఏవేతి సూచయతిః-అనన్తర క్షణ మేవేత్యత్రాత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా.

* ఏవంచేతి - వేదస్య సార్థకత్వేనిర్ధారణమ్.

గవతాఖ్యం శాస్త్ర మాదౌ స్వనాభిపద్మ సముద్భవాయ బ్రహ్మణే (*)ప్రకాశితవాన్, తథాచతత్రైవ ద్వాదశస్కన్ధే శ్రూయతే "స ర్వవేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవత మిష్యతే। తద్రసామృత తృప్తస్య నాన్యత్రస్యాద్రతిః క్వచి" దితి; "శ్రీమద్భాగవతం పురాణమమ లం యద్వైష్ణవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమహంస్య మేక మమ ల జ్ఞానంపరంగీయతే । యత్రజ్ఞాన విరాగభక్తి సహితం నైష్క ర్మ్య మావిష్కృతం తచ్ఛృణ్వన్విపఠన్విచారణపరో భక్త్యావిముచ్యే న్నరః ॥ ఇదం భగవతాపూర్వం బ్రహ్మణేనాభిపఙ్కజే। స్థితాయ భవభీతాయ కారుణ్యాత్సమ్ప్రకాశిత" మితి చ; తథాచ సర్వ వే దాన్తసారస్యాపి(†)విప్రపరివ్రాజకన్యాయేనవేదాన్తత్వమ్,అపౌరు షేయత్వమ్, వేదాన్తాదాధిక్యమ్,చ సిద్ధమేవభవతీతిజ్ఞేయమ్; యద్యపి సర్వవేదాన్తసారే "శూద్రఉత్తమతామియాత్- శూద్ర శ్శుద్ధ్యే తపాతకా"దితిచ శూద్రస్యాపిసర్వవేదాన్తసార శ్రవణా [$]భ్యను జ్ఞేవప్రతీయతే, తథాపి "శూద్రఉత్తమతామియా"దిత్యాది వాక్యం సచ్ఛూద్రస్యైతత్పూర్వవాక్యోదిత సర్వవేదాన్తసారపాఠకశుశ్రూ షాదినా బ్రాహ్మణాది జన్మప్రాప్తిలక్షణోత్తమతాప్రాప్తింశ్రావయ తీతినిశ్చీయతే; అత్ర దృష్టాన్తో నారదః; "పద్యుహవాఏతచ్ఛ్మశానం

(*) ప్రకాశితవాన్- ఉపదిష్టవాన్. ప్రసఙ్గాత్సర్వ వేదాన్త సారస్య న్యాయ బల సమ్పన్నాం ప్రకృతోపయోగినీం సంజ్ఞా మా హ- (తథాచే) తి=(†) విప్రపరివ్రాజక న్యాయేనేతి-యథా పరి వ్రాజో విప్రత్వం సిద్ధమ్, తథా సర్వ వేదాన్త సారస్య వేదాన్త త్వం సిద్ధమేవేతి ధ్యేయమిత్యర్థః.

[$] అభ్యనుజ్ఞా- విధిః.

(పద్యుహవాఏతచ్ఛ్మశాన)మితి= శూద్రఇతి శేషః పద్యు స్మశానమ్- పాదచారి స్వభావం పితృవనమేవేతి యోజనా.

చం-వ్యా॥ అథోచ్యేత కుతో వేదశాఖా ప్రణయనావసరే ద్వాదశశా
ఖాత్మకస్యాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య ప్రస్తావో నాస్తీతి చేత్తత్రైవం
ప్రత్యుచ్యేత, వేదశాఖాప్రణయనానన్తరం హి శ్రీనారదోపదేశతో
భగవాన్బాదరాయణో ద్వాదశ శాఖాత్మకం సర్వ వేదాన్త సారం
శ్రీ శుకాచార్య మధ్యాపయత్, తథాచ తత్రైవ శ్రూయతే "హి
త్వాస్వశిష్యాన్ పైలాదీన్భగవాన్బాదరాయణః । మహ్యం పుత్రా
య శాన్తాయ పరంగుహ్యమిదం జగౌ" ఇతి; తస్మాత్తదానీం తత్ప్ర
స్తావో నాసీదితి. నచ సర్వవేదాన్తసారస్య వేదాన్తత్వేన శ్రుతిత్వా
త్తదన్తత్వాత్తస్యోదాత్తాది స్వరోచ్చారణ పూర్వకత్వం శ్రూయత ఇ
తి నశఙ్కనీయమ్, కర్మాఙ్గశ్రుతిపాఠస్యైవ హ్యుదాత్తాది స్వరో
చ్చారణ పూర్వకత్వమావశ్యకమ్, తథాచ శిక్షా "మన్త్రోహీనస్స్వ
రతో వర్ణతో వా మిథ్యాప్రయుక్తో నతమర్థమాహ । సవాగ్వజ్రో
యజమానం హినస్తి యథేన్ద్రశత్రుస్స్వరతోఽపరాధాత్" ఇతి.
(అస్యార్థః) విశ్వరూపనామానం త్వష్టుః పుత్రమిన్ద్రో జఘాన,
సచ త్వష్టా సోమయాగే తమిన్ద్రం నోపాహ్వయత, ఇన్ద్రశ్చ యజ్ఞ
విఘ్నం కృత్వా బలాత్సోమం పీత్వా జగామ, అవశిష్టేన సోమేనేన్ద్ర
స్యాభిచారం కర్తుం "స్వాహేన్ద్రశత్రుర్వర్ధస్వ" ఇత్యనేన మ
న్త్రేణాజుహోత్, తత్రశత్రుశబ్దో ఘాతుకమాచష్టే, భోః ఉత్ప
త్స్యమాన పురుష! త్వమిన్ద్రస్య ఘాతుకో వర్ధస్వేతి తత్పురుష స
మాసార్థం వివక్ష్య మన్త్రముచ్చారితవాన్, తదానీం "సమాసస్యే"
తి సూత్రేణ తత్పురుష సమాసస్యాన్తోదాత్తత్వ విధానాదిన్ద్రశ
త్రు రితి పదమన్తోదాత్తతయా ప్రయోక్తవ్యమ్, సతు ప్రమాదాత్త
త్పదమాద్యుదాత్తం ప్రాయుఙ్క్త, సచాత్రాఽఽద్యుదాత్తో బహు
వ్రీహి సమాసలభ్యః, "బహువ్రీహౌ ప్రకృత్యా పూర్వపద" మితి
విధానాదిహ పూర్వపదస్యాద్యుదాత్తత్వ ప్రకృతికత్వాచ్చ; తత

యచ్ఛూద్ర స్తస్మాచ్ఛూద్ర సమీపేనా ధ్యేతవ్యం తస్మా చ్ఛూద్రో బహుపశురయజ్ఞీయ" ఇతి శూద్రస్య వేద శబ్ద శ్రవణ నిషేధాత్, "స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధూనాం త్రయీన శ్రుతిగోచరా । కర్మశ్రే

శ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయ ఏవం భవే దిహ । ఇతి భారత మాఖ్యానం కృపయా మునినాకృతమ్" ఇతి శ్రీభాగవతవచనాత్, స్త్రీశూద్రాదీనాం యథోక్తోదాత్తాది స్వరోచ్చారణ పూర్వకవేదపాఠాధికారాభావాత్, అథవా సర్వవేదాన్తసారస్య వేదాన్తత్వ మప్యుపపద్యతే; అతస్స్వర వర్ణ విపర్యాసేభ్యః కర్మ కాణ్డాత్మకో వేదో రక్షితవ్య ఇతి. తస్మాదకర్మాఙ్గానాం వేదాన్తానాం యథోపదేశముదాత్తాది స్వరోచ్చారణాపేక్షేతి భావః. (అథవా) అకర్మాఙ్గానామపి వేదాన్తానాం కర్మాఙ్గవేదవదుదాత్తాది స్వరోచ్చారణ పూర్వకపాఠ ఆవశ్యక ఏవ, తథాపి తత్ర సర్వవేదాన్తసారస్య బ్రహ్మసూత్రాదివత్క్వచిద్దేశే స్వరోచ్చారణ పూర్వక పాఠోస్త్యేవ; క్వచిద్దేశేనాస్తి; తావతానకాచిద్ధానిరితి జ్ఞేయమ్.

(అత్రేదంతత్త్వమ్) "సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణ గుహ్య" మితి శ్రుత్యా జరాయుజాది చతుర్విధ శరీరకాణామపిసంసారితయా సర్వవేదాన్తసార శ్రవణాద్యధికార ప్రాప్తావపి శ్రవణాదిక్షమశరీర పరిగ్రహాభావేన స్థావరాదీనామివ జాతకర్మాది సంస్కృతశరీర పరిగ్రహాభావేనా త్రైవర్ణికానాం తచ్ఛ్రవణాద్యధికారనివృత్తౌ సత్యాం త్రైవర్ణికేష్వపి "నైతత్ఖలాయోపదిశే" దిత్యాదినా ఖలాదీనాంతు తచ్ఛ్రవణాద్యధికార నివృత్తౌ సత్యాం ఖలత్వాది దోషవిహీనానాం శ్రద్ధధానత్వాదిగుణ విశిష్టానాంత్రైవర్ణికానా మేవాధికార స్సిద్ధ్యతీతి; నహ్యనధికారిభిస్సర్వవేదాన్తసారేఽవలోకితేఽవగతేవాతదర్థః ప్రత్యవైతి గురుర్మునీనాం భగవాన్ బాదరాయణిః; కిన్తు త్రైస్త దవలోకనావాకృతే నతేషాం సిద్ధ్యేద్భగవద్భక్తిః, యథోక్తాధికారిభిస్తుకృతే తదవలోకనాదావాప్యత ఏవ భగవద్భక్తిరితి ధ్యేయమ్, తస్మాత్సర్వ వేదాన్త సారస్య వేదాన్తత్వం సిద్ధమితి సుష్ఠూక్తమ్.

యస్మిమూఢానాం శ్రేయఏవంభవేదిహ ॥ ఇతిభారతమాఖ్యానంముని నాకృపయాకృత " మితి శూద్రాదీనాం ప్రాయేణ భారత శ్రవణాదిభి రేవాభ్యుదయాధిగమ ఇతి సర్వ వేదాన్తసార ఏవామ్నానాచ్చ; బహుపశుః- పశు సదృశః, తతో బ్రహ్మణ స్సకాశా త్సర్వవేదాన్తసారం శ్రీమద్భాగవతమధీత్య భగవన్నారదో భగవతే బాదరాయణాయ తదుపదిష్టవాన్, సహిలోకానుగ్రహార్థ మవతీర్ణో భగవాన్ బాదరాయణోస్య స్ఫుటార్థస్యాపి సర్వ వేదాన్తసారస్య క్వచిత్క్వాచిల్ ప్రదేశేషు మన్ద ప్రజ్ఞదురధిగమార్థ తయా ఽస్మిన్స ర్వ వేదాన్తసారే తదుపయోగిష్వితర వేదాన్తేషుచ క్వచి త్క్వాచి న్మన్ద ప్రజ్ఞ విచికిత్సితార్థానధిగమ్య సమ్య గ్విచార్య రాద్ధాన్తితోప యోగితర వేదాన్తార్థసహిత సర్వవేదాన్తసారార్థ రత్నమణీన్ నిజ నిర్మితాధ్యాయ చతుష్టయ బ్రహ్మ సూత్ర గుణేషు గుమ్ఫితవాన్, అతఏ *వోభయత్ర 'జన్మాద్యస్యయతోన్వయా' దితి;"అథాతో బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా-జన్మాద్యస్యయత"ఇతి చోపక్రమసామ్యం దృశ్యతే, అపిచ బ్రహ్మసూత్ర నిర్మాతృత్వం భగవతో బాదరాయణస్య మాత్స్య పురాణ వచనేభ్యోఽవగన్తవ్యమ్, తథా చోక్తం మాత్స్యే "ద్వాపరే బ్రహ్మశర్వాద్యై రర్థితో భగవాన్ హరిః । పరాశరాత్సత్యవత్యా మవతీర్ణోదయానిధిః॥ దృష్ట్వామన్దమతీన్ ¶ కృష్ణో వేదాన్వ్యస్యోరుధాచ తాన్ । సేతిహాసపురాణాని మునీనధ్యాప్య సర్వవిత్ ॥

---

* ఉభయత్ర- సర్వవేదాన్తసారే తదర్థ విచారాత్మకవేదాన్త సారమీమాంసాయాంచ.

¶ కృష్ణః- కృష్ణద్వైపాయనః, తాన్వ్యస్తాన్వేదాన్ పురాణానిచ వ్యస్యేతి చకారస్య యోజనా, సర్వవిత్ - సర్వభూత మనోభిజ్ఞః, ఏతచ్చ వేదవ్యాసత్వాదౌ హేతుః, సర్వవేదాన్తసార ప్రజ్ఞప్తిః-శ్రీ మద్భాగవతార్థనిర్ణయః, " సర్వవేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవతమి

తథైవ సర్వవేదాన్త సార ప్రజ్ఞప్తయేనృణామ్ । చకారబ్రహ్మసూత్రాణి*చతురధ్యాయభేదతః ॥ + త్రైరేవచ్ఛిన్నసన్దేహాఃభక్తింప్రాప్య జనార్దనే । అజ్ఞానైవామృతత్వంహి ప్రాప్నువన్తికలౌజనాః" ఇత్యాది. సూత్రలక్షణం *త్వన్యత్రోక్తమ్" అల్పాక్షరమసన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్। అస్తోభమనవద్యంచ సూత్రంసూత్రవిదోవిదు" రితి. తతస్త్వేవం సిద్ధార్థం సర్వవేదాన్తసారభూతం శ్రీమద్భాగవతం శ్రీ భగవాన్నారాయణ శ్రీ శుకాచార్య రూపేణావతీర్య్యేహ ప్రఖ్యాపితవాన్; ‡కిం బహునా త్రైరితదుక్తంభవతి, పరమపురుషార్థహేతుభూత సత్సఙ్గ లబ్ధ భగవద్భక్తి రేవాత్మోత్తారణాయ

స్యత " ఇత్యామననాత్ ; తస్యై. బ్రహ్మ సూత్రాణి - బ్రహ్మపదోపలక్షిత సూత్రాణి, పరబ్రహ్మమహిమాద్యుపవర్ణక సూత్రాణీతివా; " అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా " ఇత్యాది సూత్రాణీత్యర్థః. (చతురధ్యాయభేదత) ఇతి= " ఉపాస్యోపాసకోపాయోపేయానాం లక్షణానితు । వేదాన్తసార మీమాంసాధ్యాయైరుక్తాని ముక్తయ " ఇతి మహా వివృతా వర్గభేద వివరణాచ్చతుర్ణా మధ్యాయానాం మిథోభేదో ఽవగమ్యతామ్ ;

+ త్రైరేవ- బ్రహ్మసూత్రైరేవ, భక్తిం ప్రాప్యేత్యేతచ్చైతచ్ఛాస్త్రస్యభక్తివిషయకత్వే లిఙ్గమితిజ్ఞేయమ్.

† (అన్యత్రే)తి= పురాణాన్తర ఇత్యర్థః. అల్పాక్షరం శబ్దతః, అర్థతస్తు విశ్వతోముఖమ్- బహ్వర్థ గహ్వరమ్, అస్తోభమ్- ప్రతారణోక్తిరహితమ్, అనవద్యమ్- నిరర్థకాక్షర ప్రయోగాదిప్రయుక్తదోష రహితమ్, సూత్రవిదః-సూత్రలక్షణాద్యభిజ్ఞా ఇత్యర్థః, అల్పాక్షరత్వాది సముచ్చయస్సూత్ర లక్షణం భవతీతి భావః.

(కింబహునే)తి= ఇతఃపరం బహునా ప్రపఞ్చితేన కిమ్ ? న కిఞ్చిత్ఫలమ్, కిన్తు సారఏవ జ్ఞాతవ్యఇత్యర్థః.

సర్వైస్సమ్యావనీయేతి సర్వే వేదాన్తా ఉపదిశన్తి, యథా చైతదర్థ ప్రతిపత్తి స్సర్వేషు వేదాన్తేషు జీవానాంస్యాత్తథా భగవతా బాదరాయణేన బ్రహ్మసూత్రాణి సమ్ప్రణీతాని, తస్మాదేతదర్థస్ఫుటప్రతిపత్త్యర్థ మధునా తాని బ్రహ్మసూత్రాణి వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి.

సమ్ప్రతి వ్యాచిఖ్యాసిత సూత్రాత్మకస్యాధ్యాయ చతుష్టయ లక్షణస్య సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసాఖ్య శాస్త్రస్యేదమాదిమంసూత్రమ్. —*(హరిః ఓమ్.)*—

—※ ౧ ॥ సూ॥ ఓమ్॥ అథాతో బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా ※—

అత్రాథశబ్దోమఙ్గళార్థ అనన్తర్యార్థశ్చ, "ఓఙ్కారశ్చాథశబ్దశ్చ ద్వావేతౌ బ్రహ్మణఃపురా । కణ్ఠం భిత్వా వినిర్యాతౌ తస్మాన్మాఙ్గళికావుభౌ" వితి. "ఓఙ్కారశ్చాథశబ్దశ్చ మఙ్గళావిహకీర్తితౌ" విత్తి చైవమాదిషు వచనేష్వథశబ్దస్య మఙ్గళార్థత్వం హి స్మర్యతే, అనన్తర్యార్థత్వంచాథ శబ్దస్య స్రుక్సంమార్జన శ్రుత్యాదౌ దృశ్యతే, సాచైవ మామ్నాయతే "స్రుచస్సమ్మార్ష్టి-స్రువమగ్రే-పుమాంసమేవాభ్యస్సంశ్యతి మిథునత్వాయ- అథజుహూమ్- అథోపభృతమ్- అథధ్రువా" మితి. అథ శబ్దార్థస్య మఙ్గళస్యైతచ్ఛాస్త్ర ప్రత్యూహ నివృత్త్యాది జనకత్వేన తస్యశాస్త్రేణైక వాక్యతాస్త్యేవ;శాస్త్రస్యాథ శబ్దస్య §చోపజీవ్యోపజీవకభావసిద్ధేః;అపి చైకనాళావలమ్బి ఫల ద్వయ వదిహాథ శబ్దస్యానన్తర్యార్థత్వం చోపపద్యతే, యదనన్తరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యం తద్వక్తవ్యమ్? ఉచ్య

---

§ ఉపజీవ్యమ్- కారణమ్, ఉపజీవకమ్- కార్యమ్, తయోర్భావస్తత్త్వమ్; తస్యసిద్ధిః-నిశ్చయః,తస్మాత్; నను "సకృదుచ్చారితశ్శబ్దస్సకృదేవార్థం బోధయే" దితి న్యాయేసతి కథమిహానన్తర్యం చాథశబ్దేనాభ్యధాయీత్యతో దృష్టాన్తేనతస్యానన్తర్యార్థవత్త్వం సాధయతి- (అపిచైకనాళావలమ్బి) తి.

త్తే, యథా ‘‘అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసే’ త్యత్ర ధర్మజిజ్ఞాసాపూర్వకా ణ్డాధ్యయనం నియమేన పూర్వవృత్తమపేక్షతే, తదనురోధేనతత్ర త్యాథ శబ్దః పూర్వకాణ్డాధ్యయనా నన్తర్యం ధర్మ జిజ్ఞాసాయా ఉపదిశతి; ఏవమిహ పూర్వకాణ్డాధ్యయనా పేక్షాసామ్యేపి బ్రహ్మజి జ్ఞాసోత్తరకాణ్డ లక్షణ సర్వవేదాన్త తత్సారాధ్యయనం చ విశిష్య నియమేన పూర్వవృత్తమపేక్షత ఇతి. తథాచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయా స్త దపేక్షా నురోధా దథశబ్దేనాథాఽవగత్యన్త §సాఙ్గ సశిరస్క-వేదా ధ్యయనాద్యాన న్తర్య మేవోపదిశ్యతే, † నను ధర్మజిజ్ఞాసాన న్తర్య మేవాథశబ్దేనోపదిశ్యతామ్? నైవమ్, ప్రాగ్ధర్మజిజ్ఞాసోత్పత్తేరధీత వేద స్య బ్రహ్మజిజ్ఞాసోపరోధప్రసఙ్గాత్; $ శక్యతేహ్యధీతవేదేన ప్రాగ్ధర్మ జిజ్ఞాసాయా ఊర్ధ్వఞ్చ బ్రహ్మజిజ్ఞాసితు ముపాసితుంచ; అతఏవ

§ సాఙ్గేతి- శిక్షాకల్పనిరుక్త జ్యోతిష చ్ఛన్దో వ్యాకరణానీతి షడ ఙ్గాని, తైస్సహావర్తత ఇతి తథా; శిరాంసి-సర్వవేదాన్తతత్సారా ణి, తైస్సహావర్తతఇతి తథా; సచాసౌ వేదశ్చ సశిరస్క-వేదః, సా ఙ్గశ్చాసౌ సశిరస్క-వేదశ్చ, తస్యాధ్యయనమ్- గురూచ్చారణా నూ చ్చారణమ్, తదాన న్తర్య మిత్యర్థః. అధ్యయనాద్యాన న్తర్యమిత్యత్ర ఆదినా ‘‘ నైతత్ఫలాయోపవిశే ’’ దిత్యాది శ్రుత్యుక్త విశేషణసమ్ప త్త్యాన న్తర్యంచ ద్యోతయతీతి ద్రష్టవ్యమ్, ఏతేనాధ్యయనాదిమానే తచ్ఛాస్త్రస్యాధికారీత్యుక్తం భవతి.

† నను కర్మాణి చిత్త శోధన ద్వారా బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాం హేత వఇతి కృత్వా కర్మావబోధోపి పూర్వవృత్తం స్యాదిత్యాశయేన శ ఙ్కతే—(నను) ఇతి.

$ అకృత ధర్మజిజ్ఞాసస్యాపి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాంసమ్భావయన్ధర్మ జిజ్ఞాసాయా బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా పూర్వ వృత్తత్వం వ్యభిచరిత మిత్యా శయే నాహ-(శక్యతేహి) తి- అస్యోపాసితుం చేత్యనేనాన్వయః.

శ్రూయతే "జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహ కర్మభి"రితి, ¶ "తత ఆత్మవిద్యాయామర్భకభావాదారభ్య కృతపరిచయా" ఇతి, "కౌమార ఆచరేత్ప్రాజ్ఞో ధర్మాన్భాగవతానిహ । దుర్లభం మానుషం జన్మ తదప్యధ్రువమర్థద" మితిచ; నహ్యత్రాథ శబ్దస్య ధర్మ జిజ్ఞాసానన్తర్య మాత్రార్థత్వ పరిగ్రహే † తద్విరుద్ధానామేతాసాం శ్రుతీనామర్థ స్సామఞ్జస్య మియాత్, ఏవంచ సతి కథం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ధర్మజిజ్ఞాసానన్తర్యమేవ ప్రతీక్షేత? కథం వాఽథశబ్దో

¶ (తత) ఇతి- తే- ప్రియవ్రతాః కవిమహావీర సవనాః, ఆత్మవిద్యాయామ్- భగవద్భక్తౌ, ధర్మాన్ భాగవతాన్ - శ్రవణాది రూపాం భగవద్భక్తిమిత్యర్థః.

† (తద్విరుద్ధే)తి- (అస్యాయమర్థః) ధర్మజిజ్ఞాసానంతర మేవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యేతి తు "జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా" ఇతి "కౌమార ఆచరే" దితిచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా విధీనాం భజన విధీనాంచ కృత ధర్మజిజ్ఞాసః కుమారః కదాచిద్విషయస్స్యాత్; తదసమఞ్జసమ్, నహి కౌమారావస్థాయాం ధర్మజిజ్ఞాసితుం క్షమతే కుమారః; భగవతః కరుణార్ణవత్వా త్సులభత్వాచ్చ కుమారమధికృత్య తత్త్వజిజ్ఞాసా విధిర్భగవద్భక్తి విధి శ్చోపపద్యతే, అపిచ కర్మ బ్రహ్మ జిజ్ఞాసయోరభ్యుదయ నిశ్శ్రేయసరూప ఫలభేదా దథ శబ్దస్య కర్మ జిజ్ఞాసానన్తర్యార్థత్వం దుర్వచమితి జ్ఞేయమ్. ఏత దేవాభిసన్ధాయే నాహ- (ఏవంచ సతీ)తి- ఏవమ్- ఉభయోర్మీమాంసయోః ఫలాది వైలక్షణ్యే సతీత్యర్థః, ఏతేన జ్ఞానకర్మభ్యాం మోక్ష ఇతి జ్ఞానకర్మ సముచ్చయవాదోఽపి ప్రత్యుక్తః, "రహూగణైతత్తపసా న యాతి న చేజ్యయా నిర్వపణాద్గృహాద్వా । న ఛన్దసా నైవ జలాగ్ని సూర్యైర్వినా మహత్పాద రజోఽభిషేకమ్ ॥ న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః" ఇత్యాది శ్రుతివ్యాకోపప్రసఙ్గాత్.

ధర్మజిజ్ఞాసానన్తర్య మేవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయా ఉపదిశేత్? తస్మాద్య
థోక్తార్థావగత్యన్త వేదాధ్యయనాద్యానన్తర్యమేవాథశబ్దేనోపది
శ్యత ఇతి స్థిరీకృతమ్. అత ఇతి హేతౌ, యతస్సర్వేజీవాస్సత్సఙ్గతో
భక్తిమప్రాప్యానాదికర్మవాసనయాఽతినశ్వరానర్థావహైహి
కాముష్మిక భోగాసక్తాస్సన్తస్సంసరన్తి; యతశ్చ "ఏవంలోకం ప
రం విద్యాన్నశ్వరంకర్మనిర్మితమ్ । సతుల్యాతిశయధ్వంసం యథా
మణ్డలవర్తినా" మితి "హింసాంద్రవ్యమయంకామ్య మగ్నిహో
త్రాద్యశాన్తిదమ్। దర్శశ్చపూర్ణమాసశ్చ చాతుర్మాస్యం పశుస్సు
తః ॥ ఏతదిష్టంప్రవృత్తాఖ్యం హుతంప్రహుతమేవచే" త్యాద్యాశ్శ్రు
తయ ఏవాగ్నిహోత్రాది నిఖిలకర్మణాం ప్రాయేణ నశ్వరఫలద
త్వమశాన్తిదత్వంచోపదిశన్తి; యతశ్చ "త్రైర్ధర్శనీయావయవైరుదా
రవిలాసహాసేక్షణవామసూక్తైః । హృతాత్మనోహృతప్రాణాంశ్చ
భక్తిరనిచ్ఛతోగతిమణ్వీంప్రయుక్తే - తవపరిమేచరన్త్యఖిల సత్వ
నికేతతయా తడతపదాక్రమన్త్యవిగణయ్య శిరోనిబుతే" రిత్యేవ
మాద్యాశ్శ్రుతయో భగవద్భజనస్యైవానన్తస్థిరాత్యన్తిక పరమ
పురుషార్థరూప ఫలప్రదత్వముపదిశన్తి. అతో హేతో ర్నిశ్శ్రేయ
ససాధన భగవద్భజనార్థిభిస్సదాచార్యాదర్థావగత్యన్తసాఙ్గ
సశిరస్కవేదాధ్యయనానన్తరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా, †కర్తవ్యేతి శేషః;

† ననుకర్తవ్యేతి శేషాధ్యాహార క్రమోమాభూత్, "అథయోగా
నుశాసన" మిత్యస్మిన్యోగసూత్రేఽథశబ్ద స్యాధికారార్థత్వాభ్యు
పగమేన యోగానుశాసనమారభ్యతఇతి వ్యాఖ్యాతమ్, "మఙ్గళాన
న్తరారమ్భప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో అథే" త్యాదావప్యథ శబ్దస్యార
మ్భార్థకత్వం ప్రసిద్ధమ్, అతస్తద్వదిహాధికారార్థకోఽథశబ్దస్యాది
తిచేన్నైవమ్; అత్రత్వథశబ్ద స్యాధికారార్థత్వాభ్యుపగమే అధి
కార్యనుపలబ్ధే నాస్తికశాస్త్రే ప్రేక్షావతాంప్రవృత్త్యసిద్ధేః; తత

*జ్ఞాతుమిచ్ఛా జిజ్ఞాసా-బ్రహ్మణోజిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా,బ్రహ్మచో త్తరాధికరణై వక్ష్యమాణ లక్షణోనారాయణః, నతువేదాద్యర్థా న్తరమ్;¶[బ్రహ్మణఇతికర్మణిషష్ఠీ-నతుశేషే]జిజ్ఞాసాయాజిజ్ఞాస్యా

శ్చ శాస్త్రారమ్భో నిరర్థకస్స్యాత్, అధ్యాహృతేతు కర్తవ్యప దేఽథశబ్దస్యానన్తర్యార్థకత్వేనాధికారి మత్త్వే సూచితే సత్య స్మిఞ్ఛాస్త్రే పేక్షావతాం ప్రవృత్తిస్సిద్ధ్యేత్, తతశ్చసార్థకఏవస్యా చ్ఛాస్త్రారమ్భః, తస్మాదావశ్యకఃకర్తవ్యపదాధ్యాహారః.

* సమ్బ్రీతి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దస్యావయవార్థాన్ప్రదర్శ్య సన్ ప్రత్యయార్థానికాలత్తేన విచారేణాధ్యాహృత కర్తవ్య పదార్థాన్వయం కథయితుం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దస్య ప్రకృతోపయోగి సమాసమాహ- (జ్ఞాతుమిచ్ఛే)త్యాదినా=తత్ర బ్రహ్మపదస్య "తేనేబ్రహ్మహృదా-పశ్యేమయి బ్రహ్మణి కల్పితంపరే - యేన విప్లావితం బ్రహ్మ వృష ళ్యాం జాయతాత్మనా- సవేనా న్న బ్రహ్మగమయతీ" త్యాది శ్రుతి షు వేదజీవ బ్రాహ్మణాదిష్వపి ప్రసిద్ధత్వాత్తన్నిరాసార్థం బ్రహ్మ పదం వ్యాచష్టే-(బ్రహ్మచ)ఇతి.

(ఉత్తరాధికరణై)రితి= జన్మా ద్యధికరణాదిభి రిత్యర్థః, లక్షణ దోష మార్జకత్వా దీక్షత్య ధికరణేనాపి లక్షణ వివక్షా సూత్ర కార స్యాస్తీతి జ్ఞేయమ్.

¶ "బ్రహ్మణోజిజ్ఞాసా" ఇత్యత్ర కర్మణిషష్ఠీం విహాయ శేష షష్ఠీ పరిగ్రహే శేష శబ్దార్థే సమ్బన్ధసామాన్యే కర్మత్వ రూప సమ్బన్ధస్యా ప్యన్తర్గత తయా బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసాకర్మత్వం"సి ద్ధమన్నం పరిత్యజ్య భిక్షామటతి దుర్మతి "రితి న్యాయానుసారేణా ర్థాదుక్తం భవతి, అత స్తన్నిరాసార్థమాహ- (బ్రహ్మణ ఇతిక ర్మణిషష్ఠీ) ఇతి= అథానన్తరం నిరస్యతి- (న శేష) ఇతి= శేషః- స మ్బన్ధ సామాన్యమ్.

-క్షితత్వాచ్ఛ్రుత్యనుసారాచ్చ; † తథాహి "యతో వా ఇమాని భూతా
ని జాయన్తే- యేన జాతాని జీవన్తి- యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి- తద్వి
జిజ్ఞాసస్వ- తద్బ్రహ్మే" త్యాది శ్రుతిః ప్రత్యక్షమేవ బ్రహ్మణో జిజ్ఞా
సాకర్మత్వం దర్శయతి, తద్ధి కర్మత్వం కర్మణి షష్ఠీ పక్షే సూత్ర
మనుసరేత్, యద్యపి శేష షష్ఠీ పరిగ్రహపక్షే బ్రహ్మ సమ్బన్ధ్యఖిల
విచారః ప్రతిజ్ఞాతో భవేత్; తథాపి భజనీయత్వేన ముఖ్యస్య పరబ్ర
హ్మణో జిజ్ఞాసా కర్మత్వే శబ్దతస్సిద్ధే సతి తత్సమ్బన్ధినామపి జిజ్ఞాసా
కర్మత్వమర్థసిద్ధమేవ భవతి, యథా కురుక్షేత్రం గత ఇతి ముఖ్య
స్య కురుక్షేత్రస్య గమన కర్మత్వే సాక్షాదుక్తే సతి తత్క్షేత్ర (ప్రా)
పకమార్గవర్తి క్షే(త్రా)ణాం గమన కర్మత్వ మర్థసిద్ధం భవ
తి తద్వత్; † తస్మాత్కర్మణి షష్ఠీ. జిజ్ఞాసేత్యత్ర సన్ ప్రత్యయే నేచ్ఛా
ముఖ్యతయోచ్యతే, తత్సాధ్యో విచారస్తు జహల్లక్షణయోచ్యతే,
ప్రకృత్యా తు ముఖ్యతయా జ్ఞానవాచిన్యా " భక్తిః పరేశానుభవో
విరక్తి రన్యత్ర చైష త్రిక ఏక కాల " ఇతి శ్రుతి సిద్ధాజ్ఞానైక కాలికా

---

† శ్రుత్యనుసారతాం సూత్రస్యోపపాదయతి-(తథాహీ)తి= తథా చ జ్ఞాధాతోః సకర్మకతయా తేన ధాతునా సమభివ్యాహృతం షష్ఠ్యాః కర్మార్థకత్వే సిద్ధే శ్రుతిసూత్రయోరైకార్థ్యం సిద్ధ్యతీతి భావః.

† శేష షష్ఠీ పక్షం నిరస్య సిద్ధాన్త ముప సంహరతి-(తస్మా) దితి= తథా చ " కర్తృకర్మణోః కృతీ " తి సూత్రేణ విహిత షష్ఠ్యన్తస్య బ్రహ్మ పదస్యాబన్తతయా కృదన్తేన జిజ్ఞాసాపదేన సమాసే కృతే సతి ప్రత్యక్షే కర్మణ్యేవ షష్ఠీ భవతీతి భావః. అథ జిజ్ఞాసేత్యత్ర ముఖ్యయోః ప్రకృతి ప్రత్యయార్థయో రిహా నుపయోగా ల్లక్షణయా తదర్థకథనముఖేన సూత్రస్య ఫలితార్థమాహ-(జిజ్ఞాసేత్యత్ర సన్)త్యాదినా= తత్సాధ్యః- ఇచ్ఛాసాధ్యః, జహల్లక్షణయేతి=

విషయ విరక్తియుక్తా భక్తి * రజహల్లక్షణయోచ్యతే, తతశ్చ వి
చారస్య తత్ఫలభూత యథోక్త భక్తిఃకర్మక, అస్యాస్తు పరబ్ర
హ్మైవకర్మ-గోచరఇత్యర్థః, † ఏవంచ యథోక్తాధ్యయనాద్యధి
కారి గుణసమ్పన్నేన భగవద్భక్తేర్నపరమపురుషార్థ హేతుత్వ శ్రు
తేః జ్ఞానవైరాగ్యాఙ్గసహ కృత భగవద్భక్తిసాధక సర్వ వేదాన్త
సారార్థ విచారరూప శాస్త్రారమ్భః కర్తవ్యఇతి సూత్రస్య ఫలి
తోర్థః, తథాచామ్నాయతే “ జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో
యశ్చేహకర్మభిః । వదన్తితత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్॥
బ్రహ్మేతిపరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యత ” ఇతి. “ జీవస్య తత్త్వ
జిజ్ఞాసానార్థోయశ్చేహ కర్మభి ” రిత్యుదాహృతవాక్యే భక్త్యు
త్పాదనద్వారా పరమపురుషార్థ హేతుపరంబ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్త
వ్యేత్యుక్తమ్, తత్రకశ్చిత్సంశయః;కి*మత్రబ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యంభవతి?

మఞ్చాఃక్రోశన్తీతివదిత్యర్థః, ప్రకృత్యాత్త్వితి = జ్ఞాధాతు నేత్యర్థః,
* అజహల్లక్షణయేతి- ఛత్రిణోగచ్ఛన్తీతివదిత్యర్థః; తత్ఫలభూతేతి-
విచారప్రయోజనభూత పూర్వోక్తజ్ఞాన వైరాగ్య సహిత భక్తి
రిత్యర్థః, అస్యాస్త్వితి- జ్ఞానవైరాగ్యసహిత భక్తేరిత్యర్థః.

నను భక్తిజ్ఞానగోచరత్వం బ్రహ్మణోయుక్తముక్తమ్? తత్క-
థముక్తం వైరాగ్య గోచరత్వం తస్య? వైరాగ్యస్య నిర్విషయత్వా
త్; సత్యముక్తం వైరాగ్యస్య నిర్విషయత్వేన బ్రహ్మణో తద్గోచర
త్వాభావేపిహ వైరాగ్యేణ తద్ధేతుః పరబ్రహ్మణి విద్యమానాను
రాగో లక్ష్యతే, ఏవంచ తాదృశానురాగ గోచరత్వమేవ పరబ్ర
హ్మణో వైరాగ్యగోచరత్వంచ తస్యయుక్త మేవోక్తమితి గృహాణ;
† ఏవంచేతి- ప్రోక్త విధయా జిజ్ఞాసాశబ్దస్యావయవార్థేన సిద్ధఇత్య
ర్థః. అధ్యయనాదీత్యత్రాదినా పూర్వవత్ఫలత్వాదివైగుణ్యా రా
హిత్యం శ్రద్ధధానత్వాది గుణవత్త్వంచ గ్రాహ్యమ్, *అత్ర-శాస్త్ర

ఆహోస్విత్ అజిజ్ఞాసితవ్యంభవతి? ఇతి ¶ తత్రాజిజ్ఞాసితవ్య మితి తావత్ప్రాప్తమ్ ? కుతః జిజ్ఞాసితవ్య మితి కల్పస్య వికల్పాసహత్వాత్; తథాహి జిజ్ఞాస్యంచేద్బ్రహ్మ తత్కిం ప్రసిద్ధమ్ ? ఉతాప్రసిద్ధమ్ ? యదిస్యాత్తత్ప్రసిద్ధం తదా ప్రసిద్ధత్వాదేవ తన్నజిజ్ఞాసితవ్యమ్, యదిచాప్రసిద్ధంతత్స్యాత్తదాసుతరాం నైవశక్యతే తజ్జిజ్ఞాసితుమ్, తథాచ బ్రహ్మణఃపునరజిజ్ఞాసితవ్యత్వేతద్విజిజ్ఞాసాకారం సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాఖ్యమిదం శాస్త్రమప్యనారమ్భణీయ మిత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే రాద్ధాన్తస్సమభిధీయతే, పరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యమేవ భవతి; § యస్మాదఖిలేన్ద్రియప్రవర్తకత్వేన సామాన్యతఃపరం బ్రహ్మ ప్రసిద్ధమేవాస్తి, తథాపీదృశం వ్యుత్పద్యమాన బ్రహ్మశబ్దాభిధేయాశేషదోష ప్రతిభటాపరిమేయాత్యద్భుత సర్వజ్ఞత్వ, సర్వశక్తిత్వ, సర్వేశ్వరత్వ, సర్వశరణ్యత్వ,సత్యకా

రమ్భ విషయ ఇత్యర్థః. ¶ తత్రేతి- పక్షద్వయమధ్య ఇత్యర్థః, కిం తావత్ప్రాప్తమ్- కఃపక్షోఽభ్యుపగమనీయత్వేనప్రాప్తఇత్యర్థః. వికల్పాసహత్వాత్ -వక్ష్యమాణవికల్పేననిరస్యమానత్వాదిత్యర్థః.

§ యస్మాదితి- యస్మాదిన్ద్రియాదిప్రవర్తకత్వేన సామాన్యతః ప్రసిద్ధమేవ బ్రహ్మాస్తి తస్మాద్విశేష పరిజ్ఞానార్థం జిజ్ఞాసితవ్య మేవ బ్రహ్మభవతీతి యోజనీయమ్, ఏతేన బ్రహ్మ ప్రసిద్ధి నిబన్ధనవిషయాది సమ్భవాచ్ఛాస్త్రమారంభణీయ మిత్యుక్తం భవతి; అత్రపూర్వపక్షే ప్రాగ్వన్మోక్షాసిద్ధిః, సిద్ధాన్తేతుతత్సిద్ధిరితి ఫల భేదః, ఇయంచ మోక్షసిద్ధిర్భక్తిద్వారా భవతి, భక్తిశ్చ సర్వ వేదాన్త సార శ్రద్ధాదినైవ భవతి, సచ సర్వ వేదాన్తసారే శ్రద్ధాదిరితరమతేష్వత్యన్తాశ్రద్ధాది నైవ భవతి, తాదృశేతర మతా శ్రద్ధాదిస్తన్మతనిరాకరణేనైవ భవతి, తన్మత నిరాకరణార్థ శ్చాయం శాస్త్రారమ్భో భవతీతి వక్ష్యన్నితరమతా నిదర్శయతి-(తథాపీదృశ)మిత్యాదినా.

మత్వ, సత్యసఙ్కల్పత్వాద్యనన్త కల్యాణ గుణగణ పరిపూర్ణం
పరంబ్రహ్మావిచార్యానాదికర్మవాసనయాబహవో * విప్రతిపద్యమా
నాందృశ్యన్తే, తథాహి లోకాయతికాజనా శ్చైతన్య విశిష్టం శరీ
రమేవాత్మేతి ప్రతిపద్యన్తే, కేచిదిన్ద్రియాణ్యేవాత్మేతి, అన్యే పున
ర్మన ఆత్మేతి, అపరే క్షణిక విజ్ఞాన మాత్రమేవాత్మేతి, ఏకే శూన్యమి
తి, అపరే దేహాది వ్యతిరిక్త స్సంసారీ కర్తాభోక్తాస్తీతి, ఇతరే భోక్తై
వ కేవల మకర్తేతి, కేచిత్తద్వ్యతిరిక్త ఈశ్వర స్సర్వజ్ఞో ఽస్తీత్యేవం
బహవో + యుక్త్యాభాస వాక్యాభాసో పష్టమ్భాస్సన్తో ఽన్యథా
ప్రతిపన్నా దృశ్యన్తే, తత్రా విచార్య కిమపి మతం ప్రతిపద్యమా
నో § నైఃశ్రేయసా ద్వర్త్మనో భ్రశ్యేత, సంసృతించ ప్రతిపద్యేత,

---

* విప్రతిపద్యమానాః- విప్రతిపత్తీర్వదన్త ఇత్యర్థః, విప్రతిప
త్తయో నానామతవాదివాక్యాని.

+ యుక్త్యాభాసోపష్టమ్భాః- లోకాయతికాదయః, తేహి వేదశా
స్త్రాణ్యనాదృత్య స్వకపోల కల్పిత యుక్త్యైవ దేహాత్మ వాదాదికం
వదన్తి, అతస్తేషాం యుక్త్యాభాసో పష్టమ్భత్వమ్, కర్మమీమాంసకా
దయస్తు నిజమనీషానుసారేణ వేదవాక్యార్థాన్ వర్ణయన్తస్తైర్వా
క్యైస్స్వమతాని దృఢయన్తి, అతస్తే వాక్యాభాసోపష్టమ్భా ఇత్యు
క్తమ్, అన్యథా ప్రతిపన్నాః- ప్రోక్త వేదాన్త సిద్ధాన్తవిరుద్ధత్వేన స్వ
స్వమతాన్యవకల్పయన్తో దృశ్యన్త ఇత్యర్థః.

§ నైశ్శ్రేయసా ద్వర్త్మనః- నిత్యనిరపేక్షం శ్రేయఏవ నైశ్శ్రేయ
సమ్-మోక్షః, తద్ధేతోర్భక్తిమార్గాదిత్యర్థః,

తథాచైతన్మతమాశ్రిత్య దేహాత్మవాదాదినాఆత్మతత్త్వస్యలోపితత్వా
త్తస్య మహాపాతక సమ్భవాదన్ధం తమస్సంప్రాప్తి రేవభవతీతి భావః;
" త్వపసపక్షంకులాయమిదమాత్మసుహృత్ప్రియవచ్చరతి తథోన్ముఖే
త్వయిహితే ప్రియ ఆత్మనిచ । నబతరమన్త్యహో అసదుపాసనయా

తస్మాన్ని:శ్రేయసార్థిభి రేతేషాం లోకాయతికాదీనాం సమయ ని
రసనముఖేన యథోక్తం సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట సత్సమ్ప్రదాయ
మేవ సమాశ్రిత్య పరంబ్రహ్మైవోపాసిత్వా ఽస్మాన్నిశ్శ్రేయస మ
ధిగన్తవ్యమ్, తదర్థం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా రూపం సర్వ వేదాన్త సార
మీమాంసాఖ్య మిదం శాస్త్రమపి భగవ దుపాసనార్థిభి స్సమార
మ్భణీయమ్, తస్మాత్సుష్ఠూక్తం భగవతా బాదరాయణేనాచార్యే
ణాథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి. ¶అత్రశాస్త్రప్రవర్తనాయార్థోఽక్తా
న్విషయప్రయోజన సమ్బన్ధాధికారిణః ప్రదర్శయిష్యామః, తథాహి
సంసారబన్ధాన్మోక్షోపాయభూత భగవద్భక్తి రేవైతచ్ఛాస్త్రస్య వి
షయః, తాదృశభక్తిద్వారా మోక్షలాభ ఏవ ప్రయోజనమ్, సదాచా

త్మహానో యదనుశయభ్రమస్త్వ్యరుభయే కుశరీరభృతః " ఇతిశ్రు
తేః, "అన్యథాసన్తమాత్మానం యోన్యథాప్రతిపద్యతే । కింతేన న
కృతంపాపంచోరేణాత్మాపహారిణే,, తిస్మృతేశ్చ.

¶ అత్ర-అస్మిన్వ్యాచిఖ్యాసితసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాఖ్యే
శాస్త్రే, ఏతచ్ఛాస్త్రస్యవిషయఇతి=విషయః-ప్రమేయఇత్యర్థః, యే
తు జీవ బ్రహ్మైక్యమస్య శాస్త్రస్య విషయ మిచ్ఛన్తి తన్మతే శా
స్త్రాధికారి తయా జీవస్య సత్యత్వే తస్య ప్రాప్యస్య పరబ్రహ్మణ
శ్చాభేదానుపపత్త్యా విషయాసిద్ధే శ్శాస్త్రారమ్భభఙ్గః ప్రసజ్యేత,
యది మిథ్యోపాధి ప్రయుక్తత్వా జ్జీవస్యాపి మిథ్యాత్వ మభిమ
తమ్? తథాపి మిథ్యాభూత జీవబ్రహ్మైక్య రూపస్య విషయస్య మి
థ్యాత్వేన విషయాసిద్ధే శ్శాస్త్రారమ్భభఙ్గో దుర్వారః, యదిచ జీవ
బ్రహ్మైక్య రూపస్య విషయస్య సత్యత్వ మభ్యుపగమ్యతే? తథాచ
జీవస్య పరబ్రహ్మత్వేనావిశేషాత్ బ్రహ్మైవాధికారీస్యాత్, అస్త్వి
తి చేత్తర్హి పరబ్రహ్మణశ్శాస్త్రాధీనజ్ఞానవత్త్వాత్సర్వజ్ఞత్వహానిః,
అపిచ ఏకాధికారి ముక్త్యా సర్వముక్తి ప్రసఙ్గేన అధికార్యన్తరాభా

ర్స్యాదథాఽవబోధాన్తాధీతసాఙ్గసశిరస్క వేదాస్తత్ర త్రైవర్ణికా ధీమ
న్తోఽధికారిణః, తేషాం విషయ ప్రయోజనాభ్యాం సాకం సమ్బన్ధ
స్తుకర్తవ్యతారూపః ప్రాప్త్యతా రూప శ్చేతి తస్మాద్బ్రహ్మజి
జ్ఞాసాకర్తవ్యే త్యధ్యవసితమ్.

జిజ్ఞాసాధికరణం సమాప్తమ్. అ ॥౧॥ సూ ॥౧.

వాత్తునశాస్త్రారమ్భ భఙ్గోదుర్వారః, తస్మాదధికార్యాద్యసిద్ధ్యా
శాస్త్రారమ్భో భగ్నస్స్యాత్, తథాచేదంసూత్రమనర్థక మిత్యేవ
మాదయో మతాన్తర దోషా ఏతత్ భాష్యమహావివృతికృద్భిస్సుధీ
భిర్విభావితాః. స్యాదేతత్ ఇదం సూత్రం ప్రారిప్సిత శాస్త్రాద్బహి
స్థితంసచ్ఛాస్త్రమారమ్భయతి? ఉతాన్తర్గతం సచ్ఛాస్త్ర మార
మ్భయతి? నాద్యః, తస్యాప్యారమ్భకసూత్రాన్తరాపేక్షయాఽనవ
స్థా ప్రసఙ్గాత్; నచ స్వపర నిర్వాహక మిదంసూత్రమితివాచ్యమ్;
తథాసత్యుత్తరసూత్ర స్యైవస్వపర నిర్వాహకత్వోపపత్తేస్స్వార
మ్భేస్వారమ్భో హేతురిత్యాత్మాశ్రయ ప్రసఙ్గాత్; శాస్త్రబహిష్కృ
తత్వేన హేయత్వ ప్రసఙ్గాచ్చ; నాన్త్యః, అన్తసూత్రస్యాపి శాస్త్రా
త్మకత్వేన శాస్త్రస్యైవ శాస్త్రారమ్భకత్వే పూర్వవ దాత్మాశ్రయ
ప్రసఙ్గాదితి చేత్తత్రోచ్యతే, "జీవస్యతత్వజ్ఞాసే"తి విచారవిధినాస
మారబ్ధమిదం సూత్ర మేతచ్ఛాస్త్రాన్తర్గతం సదేవాధ్యయన విధి
వచ్ఛాస్త్రమారమ్భయతి, యథా "తస్మాత్స్వాధ్యాయోధ్యేతవ్య"
ఇత్యధ్యయనవిధి స్స్వాధ్యాయాన్తర్గత స్సన్నేవ స్వాధ్యాయాధ్య
యన మారమ్భయతి, తద్వదితి బోధ్యమ్. అ॥౧॥ సూ॥౧.

ఏవమాదిమసూత్రోక్తాధికార్యాదిమత్త్వేన సమ్ప్రణీత మిదం
శాస్త్రంవ్యాచక్షాణోభగవాన్భాష్యకారస్ప్రథమ సూత్రేణ భజనీ
యతయోక్తస్యపర బ్రహ్మణో లక్షణం నాస్తీత్యాక్షేప సఙ్గత్యార
బ్ధం "జన్మాద్యస్యయత" ఇత్యుత్తరాధికరణంరచయన్ సర్వవేదా

—❈ ౨॥ సూ॥ జన్మాద్యస్య యతః ❈—

❈ సర్వవేదాన్తసారే ఆదావిదమామ్నాయతె "జన్మాద్యస్యయతో
న్వయాదితరత శ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాడి"తి. అత్రభవతి§విచికిత్సా-
కిమిదం వాక్యం జిజ్ఞాస్యతయా పూర్వసూత్రేణ ప్రతిజ్ఞాతంపరం
బ్రహ్మ జగజ్జన్మాది కారణత్వ రూప లక్షణేన ప్రతిపాదయితుం నశ
క్నోతి? కిం శక్నోతి?ఇతి. తత్ర పరబ్రహ్మణోనిర్విశేషత్వేన తస్మిన్
లక్షణ సమన్వయాయోగాద్యథోక్తం వాక్యం జగజ్జన్మాది కారణ
త్వరూప లక్షణేన పరం బ్రహ్మ ప్రతిపాదయితుం నశక్నోతి, త
స్మాదస్మిన్ లక్షణం నాస్తీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, సర్వవే
దాన్తసారామ్నాతం, "జన్మాద్యస్యయతోన్వయా"దిత్యేతద్వాక్యంజ
గజ్జన్మాదికారణత్వరూప లక్షణేన పరంబ్రహ్మ ప్రతిపాదయితుం శ
క్నోత్యేవ, యతస్సర్వవేదాన్తసారఏవ "ఆత్మానిత్యోఽవ్యయశ్శుద్ధ
ఏకః క్షేత్రజ్ఞఆశ్రయః।అవిక్రియస్స్వదృగ్ఘేతుర్వ్యాపకోసఙ్గ్యనావృ
తః॥ ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వానాత్మానం లక్షణైఃపరైః। అహంమమే
త్యసద్భావం దేహాదౌమోహజంత్యజే"దిత్యాదౌ నిత్యత్వాది రూ
పాణాం బహూనాం లక్షణానాం పరమాత్మని సమన్వయేన తైరే
వ లక్షణైర్గపరమాత్మనోవేద్యత్వం సమామ్నాయతె. ¶యత్తూక్తం
నిర్విశేషత్వేన బ్రహ్మణి లక్షణ సమన్వయోనాస్తీతితన్న, "సత్యం
శౌచం దయా క్షాన్తిస్త్యాగ స్సన్తోష ఆర్జవ" మిత్యారభ్య "ఏతే
చాన్యేచ బహవో యస్మిన్నిత్యా మహాగుణాః। ప్రార్థ్యాన్ మహ

న్తసారాదిమ మఙ్గళవాక్యమేవ విషయందర్శయతి- ❈(సర్వవేదాన్త
సారే ఆదా) వితి. § విచికిత్సా-సన్దేహః,
యతగ్గకారణా వామ్నాయతేతస్మాత్కారణాచ్ఛక్నోతీతిసమ్బన్ధః.
¶ ప్రలపితం నిరాచష్టే- (యత్తూక్త) మితి, ఉక్తలక్షణేనభజనీ
యస్య పరబ్రహ్మణస్స్వరూపేఽవగతే సత్యజ్ఞసా తద్భజన సిద్ధిరేవ

త్త్వమిచ్ఛద్భిర్నవిదు స్త్విస్మకహీనచి" దిత్యాదావశేషదోష ప్రతిభ
టా పరిమేయాత్యద్భుతానన్త పరమమఙ్గళ గుణగణ పరిపూర్ణత్వే
న సవిశేషత్వ మేవహి పరంబ్రహ్మణ ఉపదిశ్యతే, ¶ తస్మాదస్త్యేవ
పరస్మిన్ బ్రహ్మణి జగత్కారణత్వాది రూప లక్షణ సమన్వయః;
తదర్థమేవ భగవానాచార్యో యథోక్త సర్వవేదాన్తసార వాక్య
సూచితం జగజ్జన్మాదికారణత్వం పర బ్రహ్మణో లక్షణం భవతీతి
ప్రాహ—(జన్మాద్యస్యయత)ఇతి= + జన్మఉత్పత్తిరాదిర్యస్యతజ్జన్మా
దీతి, [తద్గుణ సంజ్ఞానో బహువ్రీహిః] ఉత్పత్తి స్థితి లయా స్సమా
సార్థాః, ప్రవేశ నియమనాదీనాం స్థితావన్తర్భావా న్నపృథ గు
పదేశః, ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాద్విశ్వస్యాస్యే †తీదమానిర్దేశః; యతఇతి

సిద్ధాన్తస్య ముఖ్యం ఫలమితి సూచయితు మాహ- ¶(తస్మా) దితి=
పూర్వపక్షేతు తద్భజనాసిద్ధిర్ఫలమితి జ్ఞేయమ్. ఏవముత్తరాధిక
రణానాం పూర్వ పక్షేష్వపి రాద్ధాన్త ఫలతో విపరీత ఫలాన్యేవ
ద్రష్టవ్యాని. ... ... *

+ సూత్రావయవా న్వ్యాచష్టే -(జన్మఉత్పత్తి) రిత్యాదినా-
యస్యేత్యన్యపదార్థనిర్దేశః,సచాత్ర జన్మస్థితిలయరూపః;జన్మస్థితి
లయస్యసమాహారత్వాత్తద్గత్వమేకవచనత్వంచ బోధ్యమ్. బహువ్రీ
హేరన్యపదార్థప్రధానస్య 'పీతామ్బర'ఇత్యాదౌదృష్టత్వాద్బహువ్రీ
హి ఘటక పదార్థానా మన్యపదార్థ విశేషణత్వంవ్యక్తమిత్యా
శయేనాహ- (తద్గుణ సంజ్ఞాన) ఇతి= తస్య - సమాసార్థైక దేశ
స్య జన్మనః, గుణత్వేన విశేషణత్వేన సంజ్ఞానమ్-బోధో, యస్మిన్
బహువ్రీహౌ సతద్గుణ సంజ్ఞానః; † ఇదమా-ఇదం శబ్దేన.

ఏవం సూత్రావయవాన్వ్యాఖ్యాయ ఫలితార్థం కథయన్ య
త్తదోర్నిత్యయోగ నియమాదిహ యచ్ఛబ్ద శ్రవణేన తచ్ఛబ్ద మధ్యా
హృత్య పూర్వ సూత్రాద్బ్రహ్మపదంచానుషజ్య తద్ఘటిత వాక్య

చ కారణ నిర్దేశః, * తథాచాస్య నామరూపాభ్యాం వ్యాకృత
స్య విచిత్రానేక ప్రతినియత సుఖ దుఃఖ భోక్తృభోగ్య వర్గాత్మ
కస్య మనసాప్య నీశ్వరాచిన్త్య రచనస్య విశ్వస్య జన్మ స్థితి లయాః
యతస్సర్వజ్ఞా దచిన్త్యాద్భుతాపారవివిధశక్తేః పరమకారణా ద్భ
వన్తి తద్బ్రహ్మేతి వాక్య శేషః, తథైవ తైత్తిరీయకే శ్రూయతె
" యతోవా ఇమానిభూతాని జాయన్తే-యేనజాతాని జీవన్తి - య
త్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి-తద్విజిజ్ఞాసస్వతద్బ్రహ్మేతీ''తి. స్మర్యతేచ
" యతస్సర్వాణిభూతాని భవన్త్యాదియుగాగమే । యస్మింశ్చప్ర
లయంయాన్తి పునరేవ యుగక్షయే '' ఇతి. తతశ్చ జగజ్జన్మాది వి
చిత్ర లీలంపరం బ్రహ్మ నిరవశేషేణ సంసారబీజనిర్హరణాయ భ
జనీయత్వేన జ్ఞాతవ్య మిత్యభిప్రాయః.
§ సమ్ప్రతియథోక్తంలక్షణంబ్రహ్మణోదృఢయితుంతాదృశలక్షణాది

శేషం సూత్రేణ యోజయతి_ *(తథాచాస్యే)త్యాదినా= ఏతదా
దీని విశ్వ విశేషణాని కారణస్య సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాభివ్యఞ్జకా
నీతిబోధ్యమ్.(విచిత్రానేకే)తి-ప్రతినియతాని-వ్యవస్థితాని, సుఖాదీని
యేషామ్; తేచతే భోక్తారశ్చ, భోక్తారో జీవాః, భోగ్యాశ్శబ్దాది
విషయ ప్రపఞ్చాః, తదుభయ వర్గాత్మకస్యే త్యర్థః. తత్రభో
క్తౄణాం నిత్యత్వేపి దేహాద్యుపాధి వశాత్ గౌణమేవ కార్యత్వం
భవతీతి తత్త్వమ్. ఏతేన జగజ్జన్మాదికారణత్వంబ్రహ్మణశ్శక్తేః రజత
త్వమివతటస్థలక్షణ మిత్యేతత్తుచ్ఛీకృతమ్.
§ వేదానామానుపూర్వ్యేణ నామరూపానుస్మారకత్వేన విశ్వ
సృష్ట్యాది ప్రయోజకత్వా త్తదావిర్భావ స్థానత్వే లక్షణత్వేన స
ద్ధే తదర్థానుగుణ్యేన విశ్వం సృజతః పరబ్రహ్మణఃప్రోక్తంజగజ్జ
న్మాది కారణత్వం దృఢీకృతంభవతీత్యాశయేనోక్తమ్ "శాస్త్రయో
నిత్వాత్''ఇతీదంహేతుసూత్రమవతారయతి—(సమ్ప్రతీ)త్యాదినా.

బోధకశాస్త్రావిర్భావస్థానత్వమపి తస్య లక్షణం భవతీత్యభిప్రేత్యాహ—

—※ ౩॥ సూ॥ శాస్త్రయోనిత్వాత్ ※—

శాస్త్రాణాం యోనిః- ఆవిర్భావస్థానమ్, శాస్త్రయోనిః పరం బ్రహ్మ, ఉపాంశుగ్రహాది సాదన మన్త్రే దృశ్యతేహి యోని శబ్దస్య స్థానపరత్వమ్, తథాచమన్త్రః; † "ఏష తే యోనిః ప్రాణాయ త్వే"త్యాదిః, తస్య భావస్తత్త్వమ్, తదపి బ్రహ్మణో లక్షణమితి ప్రత్యేతవ్యమ్, తతశ్చ శాస్త్రయోనిత్వాత్ జగత్కారణత్వాదిరూపం లక్షణం తస్య సిద్ధమిత్యభిప్రాయః, కానిపునశ్శాస్త్రాణి? ఉచ్యన్తే, "శ్రీమద్భాగవతం త్వగ్ర్యం శాస్త్రమిత్యభిధీయతే । ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యా భారతం పాఞ్చరాత్రకమ్। యచ్చానుకూలమేతేషాం తచ్చ శాస్త్రం ప్రకీర్తితమ్" ఇత్యాది వచనేభ్యః శ్రీమద్భాగవతాదీనాం ఖలు శాస్త్రత్వమవగమ్యతే, తస్మాద్భాగవతాదీన్యేవ శాస్త్రాణి భవన్తి, తథా తేషాం శాస్త్రాణాం పరంబ్రహ్మైవావిర్భావస్థానమిత్యవగమయన్తి శ్రుతయః ‡ "తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయే" ఇతి, "ఇదం భగవతా పూర్వం బ్రహ్మణే నాభిపఙ్కజే । స్థితాయ భవభీతాయ కారుణ్యాత్సంప్రకాశిత" మితి, "సర్వాగమామ్నాయ మహార్ణవాయే"తి, "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ

---

† మన్త్రస్యాయమర్థః- హే ఉపాంశుగ్రహ? ఏషః-ప్రదేశః, తే- తవ, యోనిః- స్థానమ్, అతః, ప్రాణాయ- ప్రాణసంరక్షణార్థమ్, త్వామ్, సాదయామీతి.

‡ యః- నారాయణః, బ్రహ్మ- సాఙ్గసశిరస్క- వేదమ్, ఆదికవయే- చతురాననాయ. ఇదమ్- శ్రీమద్భాగవతమ్. ఆగమాః- శ్రీపాఞ్చరాత్రాద్యాః, ఆమ్నాయాః-సాఙ్గ సశిరస్క వేదాః, సర్వే చ తే ఆగమామ్నాయాశ్చ, తేషామ్; మహార్ణవాయ-ఆవిర్భావావస్థితిస్థానాయేత్యర్థః.

ప్రహిణోతి తస్మై" ఇతి, "అస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమేవైత ద్యదృగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదోథర్వాఙ్గిరస" ఇతి, " ఋచస్సా మానిజజ్ఞిరే- ఛందాగ్ంసిజజ్ఞిరేతస్మాత్- యజుస్తస్మాదజాయతే" ఇతిచైవమాద్యాః. 'ఋచస్సామాని జజ్ఞిర' ఇత్యత్ర జనేరావిర్భావమాత్రపరత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, నతూత్పత్తిపరత్వమ్, తథాసతి వేదస్య నిత్యత్వావగమకస్య 'అతఏవచ నిత్యత్వ' మితివక్ష్యమాణ సూత్రస్యానుపపత్తి ర్నస్యాత్. యద్వా- యథోక్తం శ్రీమద్భాగవతాది శాస్త్రజాతం యోనిః ప్రమాణంయస్యేతి. తథా " జన్మాద్యస్య యతోన్వయాదితరతశ్చే "తి, "సర్వేశ్వర స్సకల జగత్కారణకారణభూత"ఇత్యేవమాది శాస్త్రాదేవహి ప్రమాణాజ్జగజ్జన్మాది కారణ కారణం నారాయణ ఇత్యధ్యవసీయతె, అత శ్శాస్త్రయోనిత్వం తస్యోక్తమ్; తతశ్చ పర బ్రహ్మణో నారాయణస్య నిఖిల జగజ్జన్మాది కారణత్వరూప లక్షణంసిద్ధమ్.

† శాస్త్రయోనిత్వం దృఢయతి.

—※ ౪॥సూ॥తత్తు సమన్వయాత్ ※—

తుశబ్దోఽవధారణే, తత్-పూర్వసూత్రోదితంశాస్త్రయోనిత్వమ్, బ్రహ్మణిసర్వశ్రుతీనాం ¶ ముఖ్యతయాసమన్వయాత్తస్యైవసిద్ధ్యతి, తథాచశ్రుతిః " వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయాః § త్రికాణ్డవిషయా ఇమే" ఇతి, "సర్వేవేదాయత్పదమామనన్తీ"తిచ, తథా స్మృతిశ్చ" వేదై

---

† శాస్త్రయోనిత్వసాధకత్వా త్సమన్వయ సూత్ర మవతారయతి—(శాస్త్రయోనిత్వా) మితి.

¶ (ముఖ్యతయే)తి- యోగరూఢిరూపవృత్తిభేదేనేత్యర్థః; సమన్వయః- తాత్పర్య విషయత్వమ్, తస్యసత్త్వా దిత్యర్థః.

§ (త్రికాణ్డే)తి-కర్మజ్ఞాన భక్తికాణ్డవిషయాఇమేవేదా బ్రహ్మాత్మవిషయాః- ముఖ్యతయాబ్రహ్మస్వరూప ప్రతిపాదన తత్పరా ఇత్యన్వయః.

శ్చసర్వైరహమేవ వేద్య" ఇత్యేవమాద్యా. ౭ (అథవా)పరబ్రహ్మణో జగత్కారణత్వమేవ సాక్షాద్ద్రఢయితుం సమన్వయ సూత్రమారభ్యతె, తథాహ్యేతుశబ్దశ్చార్థే, తత్-జగజ్జన్మాదికారణత్వ రూపం లక్షణమ్, బ్రహ్మణఃప్రకృతి మహాదాదితత్త్వేషు నియన్తృత్వేన సమన్వయాద్వ్యతిరేకాచ్చ సిద్ధ్యతి, వ్యతిరేకో సజ్గః; తథైవ కిల సూత్ర్యతె "జన్మాద్యస్యయతోన్వయాదితరతశ్చే" తి. తస్మాన్నిఖిలజగజ్జన్మాదికారణం పరం బ్రహ్మైవతద్భజన్మార్థిభి ర్జిజ్ఞాస్య మిత్యధ్యవసీయతె.   ...   .   ※

॥౨॥జన్మాద్యధికరణం సమాప్తమ్॥ సూత్రమ్॥౩॥

† అత్రసాఙ్ఖ్యాస్సముత్తిష్ఠన్తి, జన్మాద్యస్యేతిలక్షణతగ్గ ప్రధానమేవలక్ష్యతె, అతస్త్రిగుణాత్మకమచేతనంప్రధానమేవ స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణంభవతీతివదన్తః. తస్మాత్కింప్రధానమేవజగత్కారణంభవతి? కింవా పరమేవబ్రహ్మ జగత్కారణం భవతి? ఇతి విచికిత్సాయాం తత్ప్రతిచక్షణాయేదం సూత్రమారభ్యతె,

---

౭ ఏవం సమన్వయ సూత్రేణ శాస్త్రయోనిత్వం దృఢీకృత్య తద్ద్వారా జగజ్జన్మాది కారణత్వరూపలక్షణం బ్రహ్మణి దృఢీకృతమ్, అధునా సాక్షాదేవ బ్రహ్మణి తాదృశలక్షణ దృఢీకరణ హేత్వన్తరత్వేన పునస్సమన్వయ సూత్రం వ్యాచష్టే-(అథవే)త్యాదినా. అ॥౨॥

† అథ విశ్వ సృష్ట్యాదికం జడకర్తృకమ్, కార్యత్వాత్; వృక్షకమ్పనవత్; ఇత్యనుమానగమ్యస్య ప్రధానస్యైవ ప్రోక్తం జగజ్జన్మాది కారణత్వ లక్షణమితి సాఙ్ఖ్యావదన్తి, తస్మాదిదం లక్షణం బ్రహ్మణఃకథం సిద్ధ్యేత్ ? ఇత్యాక్షేప సఙ్గతిముత్తరాధికరణే ద్యోతయితుం సాఙ్ఖ్యమతం ప్రస్తౌతి—(అత్రసాఙ్ఖ్యా) ఇతి=అత్ర-ఏతల్లక్షణ సమన్వయ సిద్ధివిషయే, సముత్తిష్ఠన్తి, ఆక్షేప్తుమితి శేషః.

। తస్మాత్ - ప్రధానస్య జగత్కర్తృత్వప్రతిభానాదిత్యర్థః.

—※ ౫॥ సూ॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్. ※—

యత్పునరుక్తం సాఙ్ఖ్యైః ప్రధానం స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణం భవతీతితన్నోపపద్యతే, యతఃప్రధానమశబ్దమ్- ప్రధానస్యహి స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణత్వం శ్రుతిప్రమాణ రహితమితి యావత్; తత్కస్య హేతోః ఈక్షతేః; ఈక్షతిః- ఈక్షణమ్, నిఖిల జగన్నిర్మాణా ద్యనుగుణాలోచయితృత్వేన సర్వజ్ఞత్వ శ్రుతేరిత్యర్థః, ఏవంహి శ్రూయతే "అభిజ్ఞస్స్వరాడి"తి, "యోసావుత్ప్రేక్షక" ఇతి, తథా "సోకామయత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయే"తి, తథా "తదైక్షతబహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతి- తత్తేజోసృజత" ఇతిచ. నహ్యాసాం శ్రుతీనాం సర్వజ్ఞం పరమాత్మానమన్తరా అచేతనం ప్రధానంవాస్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణ మభిప్రేతమితిశక్యతే వక్తుమ్; "యోవ్యక్తజీవేశ్వర"ఇతి పరమాత్మనఃప్రధానాద్యధిష్ఠాతృత్వ శ్రుతి విరోధ ప్రసఙ్గాత్; కిన్తు సార్వజ్ఞ సత్యసఙ్కల్పత్వ సర్వశక్తిత్వ సర్వనియన్తృత్వాద్యనన్త పరమ మఙ్గళ పరమ కల్యాణ గుణగణ పరిపూర్ణం పరం బ్రహ్మైవ జగత్కారణత్వే నాభిప్రేతంభవతీతి వక్తవ్యమ్, తథాసతి కథమచేతనంప్రధానం జగత్కారణత్వేన లక్ష్యేత, † తస్మాత్పరస్మిన్బ్రహ్మణి సమన్వితస్య సర్వ జగజ్జన్మాదికారణత్వ లక్షణస్య నక్షతిః.

—※ ౬॥ సూ॥ గౌణశ్చేన్నాత్మ శబ్దాత్ ※—

‡ నన్విహాభిజ్ఞ శబ్దో జీవేగౌణఏవ ప్రయుజ్యతే, తస్మాత్స ఏ

---

† లక్షణేప్రసక్తాతివ్యాప్తి మార్జనమేవైతదధికరణప్రయోజన మిత్యాశయేనాహ- (తస్మా)దితి.

‡ ఏవమ్ "అభిజ్ఞస్స్వరాట్" ఇత్యత్రాభిజ్ఞ ఇత్యనేన భగవతఃపరబ్రహ్మణో జగజ్జన్మాది కారణత్వ ప్రయోజకం సర్వజ్ఞత్వమభిహితమ్, సమ్ప్రతి 'గౌణశ్చే' దితి సూత్రేణాభిజ్ఞశబ్దస్యజీవేగౌ

వ జగత్కారణత్వేనలక్ష్యత ఇతిచేన్న, కస్మాత్? ఆత్మశబ్దాత్-పూర్వత్రజగజ్జన్మాదికారణత్వేనలక్షితస్యోత్తరత్ర "ధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహకం సత్యంపర" మితిసర్వజ్ఞత్వేన పరమాత్మత్వావగమకశ్రుతేరిత్యర్థః, అత్ర "ధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహక" మిత్యనేన సదా ప్రకృతి సమ్బన్ధ రాహిత్య మవగమయ్య సర్వజ్ఞత్వం భగవత ఉచ్యతే, నహ్యేవం విధ నిరస్త కుహకత్వం జీవస్య సమ్పద్యతే, అతఏవైవమామ్నాయతే "యన్మాయయాగహనయాఽపహృతాత్మబోధాబ్రహ్మాదయస్తనుభృతస్తమసిస్వపన్త" ఇతి. తతశ్చాయమభిజ్ఞశబ్దః ప్రకృతేముఖ్య ఏవ భవతి, తేనచ పరమాత్మైవగమ్యతె, తస్మాజ్జగత్కారణత్వరూపస్య పరమాత్మలక్షణస్య నకాచిత్క్షతిః.

॥౩॥ఈక్షత్యధికరణం సమాప్తమ్॥సూ॥౭॥

—※ ౭॥ సూ॥ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్ ※—

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతె "భేజిరేమునయోథాగ్రే భగవన్తమధోక్షజ" మితి. అత్ర విశయః, కిమిహాధోక్షజభజన మాత్రం ముముక్షుభిర్న కర్తవ్య మిత్యభిప్రేయతె? ఆహోస్విత్తదన్యభజనంచాత్రైగకర్తవ్యమ్? ఇతి. "తత్ర భేజిరేమునయోథాగ్ర" ఇత్యగ్రపదసామర్థ్యాదాదౌ తావన్ముముక్షుభిర్భగవద్భ

ణవృత్తిమాశ్రిత్య తత్ర లక్షణస్యాతి ప్రసక్తి మాశఙ్కతే- (నన్విహ)ఇతి= ఇహ- 'అభిజ్ఞస్స్వరాట్, ఇత్యస్మిన్వాక్యఇత్యర్థః.

తతశ్చే)తి- అభిజ్ఞశబ్దస్య గౌణత్వేనిరస్తే సతీత్యర్థః, తేన - అభిజ్ఞ శబ్దేన. అధి॥ ౩॥ సూ ॥౭॥

అస్యాధికరణస్య జన్మాద్యధికరణవదుపాస్య లక్షణ కథనేన తత్స్వరూపాభివ్యఞ్జకత్వాదుపాస్యలక్షణాధ్యాయేనైకకార్యకారిత్వం సఙ్గతిః, జన్మాద్యధికరణానన్తర్యేచ యథా జగజ్జన్మాది కారణత్వం పరబ్రహ్మైకనిష్ఠం తథా ముముక్షు జాతమపి.

జనం కర్తవ్యమ్, తత స్తదన్యభజనంచ కర్తవ్య మిత్యభిప్రేయత ఇ త్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః, ముముక్షుభి రథోక్షజ భజన మాత్రం క ర్తవ్యమితీహా భిప్రేయతే, నతుతదన్యభజనంచ, కుతః? తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్- " ముముక్షవో ఘోరరూపాన్హిత్వాభూతపతీన థ। నారాయణకలాశ్శాన్తా భజన్తేహ్య నసూయవ " ఇత్యుత్తర త్ర భగవద్భజనమాత్ర నిష్ఠస్యహి మోక్షఉపదిశ్యతే, 'యత్తు భేజి రేమునయోధాగ్ర ' ఇత్యత్ర భగవదన్యభజనంచ ముముక్షుభిఃకర్త వ్యతయా అభిప్రేయత ఇత్యుక్తం తదతిమన్దమ్, తత్రి, అగ్రే- ఆదౌ విద్యమానా శ్శిష్టా ఋషయః, శుద్ధసత్వమూర్తిం భగవన్త మధో క్షజమేవ మోక్షాయ భేజిర ఇతి శిష్టాచారగ్ప్రదర్శితః, యేనాగ్రప దసామర్థ్యా దన్యభజనంచ ముముక్షుభిర్గ కర్తవ్యా తయాశజ్క్యే త, తస్మాన్ముముక్షుభి స్సత్సజ్గలబ్ధ భగవద్భజనమాత్రం కర్తవ్యమి తి నిశ్చీయతే. ... ... ❋

—❋ సూ॥౮॥ హేయత్వావచనాచ్చ ❋—

నహి యథోక్త భగవద్భక్తి యోగ నిష్ఠానాం [illegible] మచ్యతే, కిన్తు " ఇమంలోకం తథైవాముమాత్మాన ముభయాయి నమ్। ఆత్మానమనుయేచేహయేరాయగ్పశవోగ్రహాః ॥ విసృజ్యస ర్వానన్యాంశ్చ మామేవం విశ్వతోముఖమ్। భజన్త్యనన్యయాభక్త్యా తాన్మృత్యోరతిపారయ " ఇతి. " యేదారాగారపుత్రాప్తప్రాణా న్విత్తమమంపరమ్। హిత్వామాంశరణం యాతాగ్కథంతాగ్ త్యక్తుముత్సహ " ఇత్యాది శ్రుతిభిర్మోక్ష దానాయ భగవదుపా దేయత్వమేవ తేషాం ప్రోచ్యతే, ❋ తస్మాన్ముముక్షురేవంవిధ భగ

పరబ్రహ్మైకనిష్ఠమితి దృష్టాన్త సజ్గతి రిత్యవగన్తవ్యమ్.

❋ భగవతోఽనన్య భక్త్యాభజనీయత్వ లక్షణ సిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయితు మాహ—(తస్మా)దితి.

ద్భజననిష్ఠో భవేదిత్యభిప్రాయః.　....

సమ్ప్రతిసర్వేషాం భగవ ద్భజనావశ్యకత్వ ప్రదర్శ
నాయ తన్నిష్ఠానాం ప్రభావ ఉచ్యతే.　*

—* ౯॥సూ॥ప్రతిజ్ఞా విరోధాత్ *—

యథోక్త భగవ దుపాసకాన్నకశ్చి దభిభవితుం శక్నోతి, కు
తః ? ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్- యది తేషాం స్వాత్యేనచిదభిభవ స్తర్హి-
" నకశ్చిన్మత్పరంలోకే తేజసాయశసాశ్రియా । విభూతిభి ర్వాభిభ
వేద్దేవోపికిముపార్థివా " ఇతి, " మాంప్రపన్నోజనఃకశ్చిన్నభూ
యోఽర్హతిశోచితు " మితి, " కౌన్తేయ ప్రతిజానీహినమేభక్తః ప్ర
ణశ్యతి " తిచ భగవత్కృతప్రతిజ్ఞావిరుద్ధ్యేత, తస్మా దపరిమితబల
పరాక్రమ ప్రద మేవంవిధం భగవదుపాసన మేవ సర్వైఃకర్తవ్యమ్.

—* ౧౦॥సూ॥ స్వాప్యయాత్ *—

అపిచ స్వాప్యయాదపి ముముక్షుభిరేవం భగవదుపాసనంకర్త
వ్యమ్, స్వేనకృతోఽప్యయస్స్వాప్యయః- నాశః, " శృణ్వతాం స్వ.
కథాంకృష్ణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః । హృద్యన్తస్థోహ్యభద్రాణి విధు
నోతిసుహృత్సతా " మితి, " స్వపాదమూలంభజతః ప్రియస్యత్య
క్తాన్యభావస్యహరిః పరేశః । ¶ వికర్మయచ్చోత్పతితంకథంచిద్ధునో
తిసర్వం హృది సన్నివిష్ట " ఇతి చైవమాదిషు భగవ ద్భజనాన్త
రాయభూత వికర్మాణి భగవతైవహి వినాశ్యన్త ఇతిశ్రూయతే,
తస్మాద్భగవ దుపాసకానాం కథంచిదాపతిత వికర్మప్రాయశ్చిత్తా
నుష్ఠానప్రయుక్త శ్రమలేశోపి నాస్తీతి సూచితమ్.

॥౪॥ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాది త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

¶ వికర్మ- నిషిద్ధాచరణమ్.　అ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ౪

పూర్వాధికరణే భగవద్భజన ప్రస్తావేన దేవతాన్తర భేదస్యో
పస్థితత్వా దుత్తరాధికరణ ఉపక్షిప్త స్యోపేక్షానర్హత్వ మాప ప్ర

—※ ౧౧॥సూ॥ గతి సామాన్యాత్ ※—

† తత్రైవేదమామ్నాయతే,, శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణో స్స్మరణం పాదసేవనమ్ । అర్చనంవన్దనందాస్యంసఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌ భక్తిశ్చేన్నవలక్షణే'' తి. నవలక్షణా- నవవిధేత్యర్థః, అత్ర శ్రూయమాణానాం శ్రవణ కీర్తనాది లక్షణానాం నవానాం భక్తీనాం కిం మిథస్తారతమ్యం భవతి? కింవాసామ్యమేవభవతి? ఇతి విశయే ※ప్రతిబ్రూమః,అత్ర శ్రూయమాణానాం నవానామపి భక్తీనాం మిథస్సామ్యమేవ భవతి, కస్మాత్? గతి సామాన్యాత్- గమ్యత ఇతి గతిః- ఫలమ్, నవానామపి భక్తీనాం మోక్షరూపఫలస్య సమానత్వాదిత్యర్థః, తస్మాదన్యతమాపి భక్తిర్మోక్షం సాధయతీత్యభిప్రాయః. ... ※

—※ ౧౨॥సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ ※—

చ శబ్దోఽప్యర్థే, నఖలు గతిసామాన్య మాసాం భక్తీనాం యుక్త్యామాత్రం బ్రూమః, అపితు శ్రుతత్వా దప్యాసాం తత్సామ్యం బ్రూమః, తథాహి; " శృణ్వన్తిగాయన్తిగృణంత్యభీక్ష్ణశస్స్మరన్తినన్దన్తితవేహితంజనాః । తఏవపశ్యన్త్యచిరేణతావకం భవ ప్రవాహోపరమం పదామ్బుజమ్- ఏతావతాల మఘనిర్హరణాయ పుంసాంసంకీర్తనం భగవతో గుణ కర్మనామ్నామ్ । ఆక్రుశ్యపుత్రమఘవాన్యదజామిళోపినారాయణేతిమ్రియమాణ ఉపైతిముక్తిమ్ - యజేదీశ్వరమాత్మానమచిరాన్ముచ్యతేహిస'' ఇత్యేవమాదిషు శ్రవణాదీ

సఙ్గ సఙ్గతిం హృదినిధాయ తద్రచయితుం సప్తమ సర్గే విషయ వాక్యముదాహరతి=† (తత్రైవేదమామ్నాయత) ఇతి=※''శ్రవణం కీర్తన'' మిత్యాదౌ శ్రవణాదీనాం పృథక్త్వాత్తా త్తారతమ్యం భవతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేసతి సిద్ధాన్తమాహ— (ప్రతిబ్రూమ)ఇత్యాదినా= ... మార్గస్య సుకరత్వాన్ముముక్షూణాం శ్రవణాదిష్వన్య

నాం గతిసామాన్యం సాక్షాదేవ శ్రూయతే.*తస్మాచ్ఛ్రవణాదీ
నాం తారతమ్యం నాస్తీతి సిద్ధమ్. ... *

॥౫॥ గతి సామాన్యాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౨॥.

తదేవ మధికరణపఞ్చకే నాయమర్థ స్సమ్ప్రతిపన్నః, నిఖిల
జగజ్జనకతయా తన్నియన్తృతయా తత్పోషకతయాచ తదన్తర్బహి
ర్వ్యాప్యావతిష్ఠమానః పరమపురుషో భగవాన్నారాయణ ఏవ ము
ముక్షుభిర్జిజ్ఞాసితవ్యో భజనీయశ్చేతి. ‡ఇతఃపరేణాధికరణేనోపాస్య
మాహాత్మ్య వ్యఞ్జన ముఖేన తన్నిష్ఠాధికరణమేవ ప్రపఞ్చ్యతే.

—※ ౧౩॥ సూ॥ ఆనన్దమయోభ్యాసాత్ ※—

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే "†పురుషవిధో న్వయో
త్రచరమోన్నమయాదిషుయ" ఇతి. అత్రత్యచరమ శబ్దస్య ఆనన్దమ
యపరతయా తైత్తిరీయకే శ్రూయతే "తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞా
నమయాత్- అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ" ఇతి. సర్వ వేదాన్త సా
రామ్నాత చరమ శబ్దపర్యాయభూతేనాత్రత్యానన్దమయ శబ్దేనకిం
పరమాత్మైవోపదిశ్యతే? ఆహోస్విత్పరస్మాదాత్మనోన్యోజీవః?ఇతి

తమాశ్రయణ మపి ముఖ్యఫల మితి దర్శయితు మధికరణాభిప్రా
యమాహ-*(తస్మా) దితి.

‡తన్నిష్ఠస్యేత్యస్మిన్ప్రపూర్వాధికరణే బ్రహ్మానన్దానుభవ రూ
ప మోక్షప్రస్తావేన శ్రీభగవతః పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య ఆన
న్దమయత్వరూప లక్షణస్య సముపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యా తల్లక్ష
ణం వక్తుముత్తరితన మానందమయాధికరణ మవతారయతి- (ఇతః
పరే.) ఇతి- †అత్ర-దేహే, యఃపురుషవిధః- పురుషాకారః, అన్వ
యః- తేనరూపేణాన్వితశ్చ, అన్నమయాదిషు- అన్నమయ ప్రాణమ
య మనోమయ విజ్ఞానమయానందమయేషు, యశ్చరమః- ఆనందమ
యః, సత్వమితిహ సమ్బధ్యతే.

విచికిత్సాయాం*ముత్తరత్ర "తస్యైషఏవశారీరఆత్మే"తిశారీర శబ్దేన జీవస్యాభిధానాత్సఏవాత్రోక్త చరమ శబ్ద పర్యాయ భూతానన్ద మయ శబ్దాభిధేయఇతి కృత్వా యశ్చరమస్సత్వమిత్యస్మి న్నర్థే పర్యవసానాజ్జీవేశ్వరాభేదశ్చ సిద్ధ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతి బ్రూమః, పరమాత్మైవేహానన్దమయో భవితు మర్హతి, కస్మాత్? అభ్యాసాత్- పరమాత్మని ఖల్వానన్దోభ్యస్యతే, అభ్యాసోనామ-ఆవృత్తిః; తథాహి ఆనన్దమయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్యైవశ్రూయతే "రసోవై సః. రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతీ " తి. అత్ర రస శబ్దేనానన్దమయః పరమాత్మైవోచ్యతే, " సైషానన్దస్య మీమాగ్ంసాభవతి- సఏకోబ్రహ్మణ ఆనన్దః- ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్-ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్- ఏత మానన్దమయ మాత్మాన ముపసఙ్క్రామ్యే " తిచ. శ్రుత్యన్తరేచ " ఏతస్యైవానన్దస్యా న్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవన్తీ"తి, తథా ' సత్యంవిజ్ఞానమానన్ద" మితి చ పరమాత్మన్యేవ బహుకృత్వ ఆనన్దోభ్యస్యతే, తస్మాత్సఏవేహానన్దమయ శబ్దేనావగమ్యతే, నతుజీవః; సహీమముపాసిత్వాఽఽనన్దం ప్రాప్స్యతి, ' ఏషహ్యేవానన్దయాతీ' తి శ్రుతేః; యత్త్వానన్దమయ నిగమ శ్లోకే 'తస్యైషఏవ శారీర ఆత్మే 'త్యత్ర శారీర శబ్దేన జీవాభిధాన మిత్యుక్తమ్, తద్విరుద్ధమ్, తత్రజీవస్యాప్రకృతత్వాత్; కింతు పరమాత్మనఏవతత్ర శారీరత్వముక్తమ్,¶తచ్చాస్య విరుద్ధమ్, శారీరత్వంహి శరీరాధిష్ఠాతృత్వమ్, తన్నియన్తృత్వమితియావత్ ;§నపున

---

* హేతుంవ్యఞ్జయన్పూర్వపక్షం దర్శయతి- (ఉత్తరత్రే)తి-" అసన్నేవసభవతీ " త్యాకారక నిగమశ్లోకఇత్యర్థః. ¶ కర్మాయత్తమకర్మాయత్తంచేతి ద్వివిధంశారీరత్వమ్, తత్రాకర్మాయత్తంశారీరత్వంపరమాత్మనఉపపాదయితుమాహ-(తచ్చాస్యే)తి=పరమాత్మనఇత్యర్థః.

§ కర్మాయత్తం శారీరత్వం పరమాత్మనః ప్రతిషేధతి. (నపున)రితి.

జీవస్యైవ శరీర వశ్యత్వమ్, జీవ శరీరస్య కర్మాయత్తత్వాత్త ద్వశ్యత్వమేవ జీవస్య శారీరత్వ ముచ్యతే, అతఏవ తస్య ప్రియాప్రియ సంస్పర్శమ్నాయతే, నేశ్వరస్య; "నహవై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయోరపహతి రస్తి- అశరీరం వావసన్తం నప్రియా ప్రియే స్పృశత" ఇతి. అశరీరత్వమిహ కర్మవశ్యశరీరత్వం జ్ఞేయమ్, *తత శ్చానందమయస్య పరమాత్మనోఽన్నమయా ద్యౌపనిషదశ్లోక ప్రవాహ పతితం శారీరత్వం సఙ్గచ్ఛతే, అతఏవహి "సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్- సర్వేభ్యో భూతేభ్యోన్తరోయం సర్వాణిభూతాని నవిదుః- యస్య సర్వాణిభూతానిశరీర" మిత్యన్తర్యామి బ్రాహ్మణే శ్రూయమాణం సర్వభూత శరీరత్వం పరమాత్మన ఉపపన్నం భవతి, తస్మాదిహ శారీరత్వస్య పరమాత్మన్యేవ పర్యవసానా న్న జీవేశ్వరా భేద ప్రసక్తిగన్ధోఽపీతి నిశ్చీయతే. ... ... *

— *౧౪॥ సూ॥ వికారశబ్దాన్నేతిచేన్న ప్రాచుర్యాత్ * —

నను 'అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ' ఇత్యత్రానందమయశబ్దో నపరమాత్మానం బోధయితుం శక్నోతి, కింతు జీవమ్, కుతః? అన్నమయవద్వికారార్థకమయట్ ప్రత్యయశ్రుతేరితి చేన్నైష దోషః, తత్కుతః? ప్రాచుర్యాత్- మయటః ప్రాచుర్యార్థకతాభ్యుపగమాత్, "అభేదార్థే వికారార్థే ప్రాచుర్యార్థే మయడ్భవే" ఇతిహి మయ డ్విధీయతే, యథా 'అన్నమయోయజ్ఞ' ఇత్యత్రాన్న ప్రాచుర్యమన్నుభూదేవగమ్యతే, యథావా 'జ్యోతిర్మయో రవి'రిత్యత్ర జ్యోతిః ప్రాచుర్యం రవావవగమ్యతే, ఏవమానన్దమయ ఇత్యత్రాపి మయటా పరమాత్మన్యానంద ప్రాచుర్య మవగమ్యతే, ఇద

---

* ఏవం విధం శారీరత్వమేవ తైత్తిరీయకే [illegible] పరమాత్మనోఽభిహితమితి భావేన నిగమయతి- (తత్త్వటీ) [illegible] స్యైవ [illegible] ... *

ముపలక్షణమ్, ఆనందమయ ఇత్యత్ర ఆనంద స్వరూపార్థేఽపి మ
యట్ప్రత్యేతవ్యః, పరమాత్మన ఆనంద స్వరూపత్వాత్ ; తథాచ
ఆనంద బ్రహ్మపదయోస్సామానాధికరణ్యంశ్రూయతే "ఆనన్దోబ్ర
హ్మేతి వ్యజానా" దితి. యథా "తస్యాపిభగవానేష సాక్షాద్బ్ర
హ్మమయోహరి" రిత్యత్రమయటా పరబ్రహ్మాభేద ఏవ శ్రీహరావవగ
మ్యతే, తద్వదిహా నన్దమయ ఇత్యత్ర మయటా ఆనన్దా భేదోపి పర
మాత్మన్యవగన్తవ్యః, ఏతే నానంద ప్రాచుర్యం స్వప్రతి యోగ్యల్ప
తాం పరమాత్మని సూచయతీత్యేతదపి ప్రత్యుక్తమ్, తతశ్చానందమ
యశబ్దేన ఆనంద ప్రచుర ఆనందస్వరూపశ్చ పరమాత్మేత్యవధార్య
తే, ఏవంసతీహకథం జీవ శఙ్కాఽవతరేత్? తస్మాదిహప్రాచుర్యా
భేదార్థయోర్మయట్. ... ※

—※ ౧౫॥ సూ॥ తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ ※—

ఇతశ్చానన్దమయఃపరమాత్మా, యతోఽస్యైవ పరమాత్మనో జీ
వానన్దహేతుత్వం వ్యపదిశతి "కోహ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్-
యదేష ఆకాశ ఆనన్దోనస్యాత్ - ఏషహ్యేవానందయాతీ" తి శ్రు
తిః. ఆనందయాతి- ఆనందయతీ త్యర్థః, యథా లోకే రాజాదిర
న్యాన్ ధనిత్వ మాపాదయన్ స్వయం ప్రచురధనఇతి ప్రసిద్ధ్యతి,త
ద్వత్పరమాత్మాపి జీవానానందయన్ స్వయం ప్రచురానంద ఇతి ప్ర
సిద్ధ్యతి, తస్మాదానన్దమయఃపరమాత్మైవ. ... ※

—※ ౧౬॥సూ॥ మాన్త్రవర్ణికమేవచగీయతే ※—

ఇతశ్చానన్ద మయః పరమాత్మేత్యాధ్యవసితః, యత ఉపని
షత్ "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర" మితి భజనీయత్వేన పరంబ్రహ్మసూచ
యిత్వా తదేవ "సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"తిమన్త్రవర్ణోక్త
లక్షణతస్సమ్ప్రదర్శ్య "తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూ
త" ఇతి తదేవాత్మశబ్దేన పరామృశ్య ఆకాశాదిస్థావరజఙ్గమాత్మక

నిఖిల జగత్కారణ తయాచ ప్రదర్శ్య తస్యసర్వవిలక్షణత్వేనోపా
స్యతా ప్రదర్శనాయ 'అన్యోన్తర ఆత్మే' తి ప్రస్తుత్య తత్పరం బ్ర
హ్మైవ 'అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ' ఇతి ఆనంద మయత్వేన ప్ర
దర్శయతి, అతో మాన్త్రవర్ణికంపరం బ్రహ్మైవేహ తద్బ్రాహ్మణే
"అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ" ఇత్యత్రానన్దమయ శబ్దేనగీయతే,
మన్త్రబ్రాహ్మణయోర్వ్యక్తమేవ హ్యేకార్థ్యమ్, ఇతరథా తు ప్రకృ
తహానాఽప్రకృత కల్పనారూప దోషః ప్రసజ్యేత, నహి "అన్యోన్త
ర ఆత్మానందమయ" ఇతి ఆనన్దమయాదన్యోన్తర ఆత్మాస్తీతిపఠ్య
తే, ఆనందమయోపాసనమేవహి 'సైషాభార్గవీవారుణీవిద్యే'త్య
గ్రేశ్రూయతే, తస్మాదానన్దమయః పరమాత్మైవ.

ఆనన్దమయ నిగమశ్లోకే శారీరశబ్దః పరమాత్మ పర ఇతి వ్యవ
స్థాపితమ్, తదేవపునర్హేత్వన్తరేణ దృఢయతి,

—॥ ౧౭॥ సూ॥ నేతరోనుపపత్తేః ॥—

ఇతరోహ్యత్రమాన్త్రవర్ణికాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణో ఽన్యోజీ
వః పరిగృహ్యతే, సత్విహన శారీర శబ్దాభిధేయో భవితుమర్హతి,
కుతః? అనుపపత్తేః "సోకామ యతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి-
సతపోతప్యత-సతప స్తప్త్వా- ఇదగ్ సర్వమసృజత- యదిదంకించ- త
త్సృష్ట్వా-తదేవానుప్రావిశత్- తదనుప్రవిశ్య- సచ్చత్యచ్చాభవ" ది
త్యాద్యానందమయం పరమాత్మానం ప్రకృత్యైవహి తల్లీలా లక్ష
ణాని విశ్వసృష్టిప్రవేశనియమనాదీని శ్రూయన్తే, నహీమానిసృష్ట్యా
దీనీదమిత్థమితి జీవో మనసాపిస్మర్తుం శక్నోతి, కుతస్కరిష్యతి, త
తశ్చ పరమాత్మనోన్యత్ర 'సోకామయత' ఇత్యేవమాది శ్రుత్యుపది
ష్టానిసఙ్కల్పపూర్వాణి సృష్ట్యాదీని నోపపద్యన్తే, అతఏవ ముక్త
స్యాపి జగద్వ్యాపారవర్జ మైశ్వర్యం వక్ష్యతి "జగద్వ్యాపార
వర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ" ఇతి. అత ఆనందమయనిగమ

శ్లోకే శారీరశబ్దస్య పరమాత్మానమేవాభిధత్తే ఇతి జ్ఞేయమ్, § తస్మాత్ప
రమాత్మైవేహానందమయ శబ్దేన గీయతే.

—❋ ౧౭॥ సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చ ❋—

ఇతశ్చేతరో నానందమయ శబ్దాభిధేయశ్శబ్ద్యః, యతః "త
స్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞాన మయాత్ - అన్యోఽన్తర ఆత్మానందమయ"
ఇతి, "రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతి" తిచ జీవ స్యానందమ
యాద్భేదో వ్యపదిశ్యతే, అత్ర విజ్ఞానమయశబ్దో జీవవచనః, నబుద్ధి
మాత్రపరః, అభేదవాచిమయడిహ శ్రూయతే, యతో "యో వి
జ్ఞానే తిష్ఠ"న్నిత్యన్తర్యామి బ్రాహ్మణం విజ్ఞాన శబ్దేనైవజీవం శ్రా
వయతి, తస్మాదానందమయః పరమాత్మైవ. నను "అసద్వాఇద
మగ్ర ఆసీ"దిత్యస్మిన్నిగమశ్లోకే "యదా హ్యేవైష ఏతస్మి న్నుదర మ
న్తరంకురుతే - అథతస్యభయంభవతి" తి జీవేశ్వరయో భేదమను
సన్ధాతుర్భయప్రాప్తిశ్శ్రూయతే, కస్మాత్పునర్భేద వ్యపదేశ స్సి
ద్ధ్యేత్? ఇతి చేన్నైతదేవమ్ "*అన్తరంకురుతే" ఇత్యత్రాన్తరశబ్ద
స్యాసమ్బంధ పరత్వావగమాత్; తథాచైతదుక్తంభవతి "యదా,
ఏతస్మిన్- పరమాత్మని, ఏషః- జీవః, ఉత్- అపి, అరమ్ - అల్పమ్,
అల్పమప్యన్తరమ్- సమ్బన్ధాభావమ్, స్వస్య పరమాత్మనశ్చ శరీరశరీరి
భావరూప సమ్బన్ధమజ్ఞాత్వా స్వస్య పరమాత్మతః పృథవగస్థానంమ
న్యత ఇత్యర్థః, అథ- తస్మాత్కారణాత్; తస్యైవ; తస్యైవ-
జీవస్య పరమాత్మనశ్చ శరీర శరీరి భావ రూప సమ్బంధ మజ్ఞాత్వా

---

§ భగవతశ్శ్రీహరేర్భజనావరాతికయోపయోగ్యానంద మయ
త్వలక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యపూర్వపక్ష్యుక్తం దోషా
న్తరంచ నిరస్యన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.

*వాక్యార్థాజ్ఞాన ప్రయుక్తం జీవేశ్వరాభేదభ్రమం తదర్థ
వర్ణనేనవారయతి- (అన్తర) మిత్యాదినా.

పృథగవస్థానం మన్వానస్య భయమ్— తద్ధేతుస్సంసారో భవతీతి. న హ్యత్ర జీవేశ్వరయోరభేద ప్రత్యయః ప్రేక్షావతాం భవతి, అపి చేమమేవార్థమభిప్రేత్య జీవస్య పరమాత్మ శరీర తయా తస్మిన్ననవరతం ప్రతిష్ఠితిం జానానస్య అభయరూప మోక్ష ప్రాప్తిః పూర్వస్మిన్ వాక్యే శ్రూయతే, తథాహి "యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే, అథ సోఽభయం గతో భవతీ" తి. ఏతేనైవ 'ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి యః కరోత్యన్తరోదరమ్ । తస్య భిన్నదృశో మృత్యుర్విదధే భయముల్బణ' మిత్యేతద్వాక్యమపి వ్యాఖ్యాతమ్, ఆత్మనః-స్వస్య, పరస్య-పరమాత్మనః, అన్తరోదరమిత్యత్రైవం పదచ్ఛేదః, అన్తరా- ఉత్- అరమితి, అన్తరా- అన్తరమ్- శేషం సమానమ్, అపి చేమమర్థమజ్ఞాత్వా యే వాక్యాభాస యుక్త్యాభాసోపష్టమ్భాస్సన్తో జీవేశ్వరయోరభేదం బ్రువతే తత్ప్రత్యాఖ్యానార్థమేవ భగవతా సూత్రకారేణ * తత్ర తత్ర 'భేదవ్యపదేశాచ్చాన్య' ఇత్యేవం జాతీయకాని సూత్రాణ్యారప్స్యన్తే, తస్మాన్నేహ తత్ప్రత్యాఖ్యానం ప్రపఞ్చ్యతే.

—※ ౧౯॥ సూ॥ కామాచ్చ నానుమానాపేక్షా ※—

కామః-సఙ్కల్పః, చశబ్దోఽవధారణే, 'సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి' త్యుపక్రమ్య 'ఇదగ్ం సర్వమసృజత' ఇత్యాదిశ్రుతిరానన్దమయస్య ప్రకృత్యధిష్ఠాతుః పరబ్రహ్మణ స్సఙ్కల్పాదేవ నిఖిలజగత్సృష్టిర్భవతీ త్యుపదిశతి, తస్మాదనుమానస్య సాఙ్ఖ్యైరనుమితస్యాచేతనస్య ప్రధానస్య జగత్స్రష్టృత్వమభ్యుపగమ్య కిమానన్దమయశబ్దాభిధేయత్వం సమ్భవతి ఉత నేతి శఙ్కాఽపేక్షాపి న కర్తవ్యా.

---

* తత్ర తత్ర-ఉపరితన తత్తత్ప్రదేశేషు, తథాచోపరితన తత్తత్ప్రదేశ తత్తత్సూత్ర వ్యాఖ్యానావసరే యథోక్తాభేదవాదమణుశః ఖణ్డయిష్యామ ఇతి భావః.

—※ ౨౦॥ సూ॥ అస్మిన్నస్యచతద్యోగంశాస్తి ※—

ఇతశ్చ జీవే ష్వానన్దమయ శబ్దశక్తిః ప్రత్యుదీర్యతే, యతః, అస్మిన్-జీవే,అస్య-పరమాత్మనోలాభాదేవ,తద్యోగ- మానందసమ్బన్ధమ్,శాస్తి'రసగ్ హ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతీ' త్యాదిశాస్త్రమ్, తస్మాత్పరమాత్మైవానన్దమయ పదాభిధేయఇతి ప్రతిష్ఠితమ్. నన్విహానన్దమయ శబ్దో నపరంబ్రహ్మాభిధాతుమర్హతి, "బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠే"త్యతానన్దమయపుచ్ఛత్వేనహి బ్రహ్మశ్రూయతే, తస్మాద్వ్యక్తిమపి వస్త్వానన్దమయ పదమభిదధాత్వితిచేన్నైతదేవమ్, యథా "తస్యప్రాణఏవ శిరః- వ్యానోదక్షిణఃపక్షః- అపాన ఉత్తరఃపక్షః" ఇత్యత్ర ఏకస్యైవ ప్రాణస్య తన్మయాదిశబ్దై స్తన్మయత్వ శిరస్త్వపక్షత్వాన్యుపదిశ్యన్తే, ఏవమిహాపి పరంబ్రహ్మైవానన్దమయ ప్రియమోద ప్రమోదానన్ద బ్రహ్మశబ్దైరానన్దమయ శిరఃపక్షాత్మపుచ్ఛరూపేణోపదిశ్యతే, తథాచ శాఖాన్తరే ప్రియ శిరస్త్వాదీనామానన్దమయబ్రహ్మస్వరూపత్వమేవశ్రూయతే, తథాహి "తస్య సఏవశిరః - సదక్షిణఃపక్షః- సఉత్తరఃపక్షః- సఆత్మా - సపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠే" తి. తథా బృహత్సంహితాయాం "శిరో నారాయణః పక్షో దక్షిణస్సవ్యఏవచ । ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధశ్చ సన్దోహోవాసుదేవకః ॥ నారాయణోఽథసన్దోహోవాసుదేవశ్శిరోపివా ।పుచ్ఛంసఙ్కర్షణఃప్రోక్తో ఏకఏవతుపఞ్చధా ॥ అఙ్గాఙ్గిత్వేనభగవాన్ క్రీడతేపురుషోత్తమః । ఐశ్వర్యాన్నవిరోధశ్చాచిన్త్యేతస్మిన్ జనార్దనే" ఇతి. అత్రసన్దోహశబ్దః 'ఆనన్దఆత్మే'త్యత్ర ఆనన్దశబ్దోక్త మాత్మానమాచష్టే, తస్మాన్న పరమాత్మనోన్య ఆనందమయః, కింత్వయ మేవేతి సిద్ధమ్. ౬॥ఆనందమయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮॥

—※ ౨౧॥ సూ॥ అన్తస్తద్ధర్మోపదేశాత్ ※—

యథా ప్రాగధికరణే ఆనన్దమయ శబ్దస్య జీవపరత్వం ప్రత్యా

† ఏకాదశస్థాన ఇదమామ్నాయతే, 'సువర్ణం ఘర్మానువా కేనమహాపురుష విద్యయే''తి. అయంచానువాకశ్చతుర్హోతృహృదయ సమాఖ్యాతస్తైత్తిరీయకే చతుర్హోతృ మన్త్రకాణ్డే సమామ్నాయతే 'సువర్ణంఘర్మంపరివేదవేనమిన్ద్రస్యాత్మానందశధా చరన్త' మిత్యారభ్య. ఘర్మమ్- ఆదిత్యాన్తర్యామి రూపమ్, అత్ర వేన శబ్దః కమనీయపరః, 'వశకాన్తా' వితిస్మరణాత్; దశధా- (చిత్తిస్స్రుగి'తి మన్త్రోక్తచిత్త్యాదిరూపదశహోత్రన్తర్యామి తయా చరన్త మిత్యర్థః, తథాచ సువర్ణత్వాది గుణగణ పరిపూర్ణః ఇన్ద్రస్యాత్మా సముద్రాద్యన్తశ్చరత్త్వేనేహ శ్రూయతే, తత్రసంశయః. కిమిహ ¶సముద్రాద్యన్తస్సఞ్చరమాణ ఇన్ద్రః పరమాత్మా? ఉతేంద్రాధికార నియుక్తో జీవవిశేషభూతో మరుత్వాన్? ఇతి. యోగైశ్వర్యాది ప్రభావ సద్భావాన్మరుత్వానేవ స్వ స్వరూపేణ ప్రోక్త సముద్రాద్యన్త స్సఞ్చరమాణతయా శ్రూయత ఇతి ప్రాప్తేప్రతిబ్రూమః, ప్రోక్త సముద్రాద్యన్తస్సఞ్చరమాణ తయా శ్రూయమాణఇన్ద్రః § పారమైశ్వర్య జుష్టః పరమాత్మైవ భవితుమర్హతి,

---

ఖ్యాయ పరమాత్మ పరత్వ మధ్యవసితం తథా సువర్ణం ఘర్మానువాకేపీన్ద్రపదస్యేన్ద్రాఖ్యజీవ విశేషపరత్వం ప్రత్యాఖ్యాయ పరమాత్మ పరత్వమధ్యవసీయత ఇతి దృష్టాన్త సఙ్గతి మభిప్రేత్యాస్య విషయమాహ- †(ఏకాదశస్థాన)ఇతి= సువర్ణంఘర్మానువాకేనేతి ప్రతీకగ్రహణమ్, తథాచ ''సువర్ణం ఘర్మం పరివేదవేన'' మిత్యారభ్య పఠ్యమానోనువాక స్సువర్ణం ఘర్మానువాక ఇత్యర్థః. మహాపురుష విద్యయా- మహాపురుష విద్యాత్మకేన తాదృశానువాకేనేత్యర్థః. ¶ సముద్ర శబ్దోహృదయవాచీ, సముద్రవద్ధృదయస్య దురవగాహత్వాత్ ; అత ఏవ మనసా సహ సఞ్చారస్సఙ్గచ్ఛతే. § పారమైశ్వర్యమ్- బ్రహ్మాది నిఖిలజీవనియన్తృత్వమ్,

తతఃకస్మాత్? తద్ధర్మోపదేశాత్ - ఉపదిశ్యన్తేహీన్ద్రే "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మే" త్యాదావసర్వజనాన్తఃప్రవిష్టత్వ సర్వ జన శాస్తృత్వ సర్వాత్మత్వాది రూపాః పరమాత్మధర్మాః,తథా "సమాసీనఆత్మాజనానామ్" అన్తఃప్రవిష్టం కర్తారమేతమ్, దేవానాం బన్ధుంనిహితం గుహాసు-ఇన్ద్రోరాజాజగతోయ ఈశే- ఆన్తరాదిత్యేమనసాచరన్తమ్- యఅణ్డకోశేభువనంబిభర్తీ"త్యాదౌ సర్వమనో నియన్తృత్వ, సర్వజగత్కర్తృత్వ,సర్వదేవబన్ధుత్వ, సర్వహృద్గుహావర్తిత్వ, జగదీశత్వ, ఆదిత్యాన్తశ్చరత్వ, అణ్డకోశభువన భర్తృత్వాది రూపాశ్చ పరమాత్మ ధర్మా ఇహోపదిశ్యన్తే, *నహిమే"ఇదిపరమైశ్వర్య" ఇతి స్మర్యమాణ పారమైశ్వర్యానుగుణా అణ్డకోశ భువన భర్తృత్వయుక్తాస్సర్వజనాన్తఃప్రవిష్టత్వాది ధర్మా యోగైశ్వర్య ప్రభావవత్యపి మరుత్వతి శ్రుతిభిరుపదేష్టుమర్హన్తి,‡తస్మాత్ప్రక్రాన్తశ్రూయమాణ ఇంద్రః పారమైశ్వర్యజుష్టఃపరమాత్మైవేతి నిశ్చీయతే.

—❋ ౨౨॥సూ॥భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః ❋—

ఏతదుపరితనానువాకే "సహస్రశీర్షాపురుష" ఇత్యారభ్య, తదింద్రమహిమానం బహుధోపవర్ణ్య "ముఖాదింద్రశ్చాగ్నిశ్చ-ప్రాణాద్వాయురజాయతే" త్యేతదింద్రముఖజత్వేన మరుత్వతో భేదవ్యపదేశాచ్చ, తస్మాదన్యః పరమాత్మైవాయ మింద్ర ఇతి సిద్ధమ్.

౭॥ అన్తరధికరణం. సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—❋ ౨౩॥సూ॥ ఆకాశస్తల్లిఙ్గాత్ ❋—

---

*ఇన్ద్రపదగౌణార్థభూతమరుత్వత్ప్రసక్తేరిహ నహన్తా మాహ- (నహి) ఇతి= ‡సర్వాన్తర్యామిత్వ లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ప్రయోజనమిత్యభిప్రేత్యైతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మాత్) ఇతి. అ॥ ౭॥ సూ॥ ౨॥

❋

¶ తత్రైవాయం మన్త్ర ఆమ్నాయతె (ఇంద్రంనిచిక్యుః పరమే వ్యోమ, న్నితి. తత్రసంశయః, కిమిహ పరమవ్యోమన్ శబ్ద నిర్దిష్ట ఆకాశో భూతాకాశ తయావగమ్యతే? ఆహొస్విత్, అప్రాకృత పరమపదమేవావగమ్యతే ? ఇతి. తత్ర ప్రాప్తంతావద్భూతాకాశ స్తేనావగమ్యత ఇతి, కుతః? వ్యోమన్ శబ్దస్య భూతాకాశపర్యాయత్వేన ప్రసిద్ధత్వాత్పరమ శబ్దస్య వైపుల్యావగమకత్వాచ్చాత్ర త్యాకాశపర్యాయో వ్యోమన్ శబ్దో భూతాకాశ పర ఇత్యవగమ్యతఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, ఆకాశ పర్యాయవ త్ప్రతీయమాన పరమ వ్యోమన్ శబ్దేనాప్రాకృతం పరపదమేవావగమ్యత ఇతి, కుతః? తల్లిఙ్గాత్ - పరమవ్యోమన్ శబ్దస్య పారమైశ్వర్య జుష్టప్రస్తుతేన్ద్ర లక్షణ పరమాత్మావాసత్వ జ్ఞాపకత్వాదిత్యర్థః, యత్త్విహ పరమవ్యోమపదం ప్రాకృతాకాశ పర్యాయమితితన్న- అత్రత్య పరమ శబ్దస్య సర్వోత్కృష్టాప్రాకృత స్వరూప భూత పరమ పద పరత్వాత్; † తస్మాన్ముక్తిస్థానభూతపరమపదేష్వయమేవేంద్రోఽధీష్టఇతి సిద్ధాన్తి విపశ్చిత ఇతి భావః.

౮॥ ఆకాశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—❖ ౨౪॥ సూ॥† అతఏవ ప్రాణః ❖—

తత్రైవేదం శ్రూయతె " అమృతస్యప్రాణం యజ్ఞమేతమ్-చ

¶ పరమాత్మ పరేన్ద్రపద సమభివ్యాహారేణ తత్స్థానభూత పరమవ్యోమ్న ఉపస్థితత్వాత్ప్రసజ్గ సజ్గతిం హృదినిధాయాస్య విషయమాహ- (తత్రై) వేతి= సువర్ణం ఘర్మానువాక ఏవేత్యర్థః.

† ముక్తిస్థానాధిపతిత్వ లక్షణసిద్ధిరేతదధికరణ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

† ఇహముక్తి ప్రస్తావేన తదుపాయామృతసమ్బన్ధిప్రాణస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసజ్గసజ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతె-(అతఏవప్రాణ)ఇతి.

తుహోర్జాత్యాణా మాత్మానం కవయోనిచిక్యుః- అన్తః ప్రవిష్టం క
ర్తారమేత '' మితి. కిమత్ర ప్రాణశబ్దః పఞ్చవృత్తిస్తైజసపరః? ఉ
తాహో పరమాత్మపరః? ఇతీహ సంశయః, పఞ్చవృత్తౌ తైజస
ఏవ ప్రాణశబ్ద ప్రసిద్ధేరయం ప్రాణశబ్దః పఞ్చవృత్తిపర ఇత్యేవం
ప్రాప్తావిదముచ్యతే, (అతఏవే)తి= ఇహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ ప
ర ఏవభవితు మర్హతి, కుతః? అతఏవ- ‚‚అమృతస్య ప్రాణ'' మి.
తి ముక్తవగః ప్రాప్యామృత పదాభిధేయ మోక్షసమ్పత్ప్రాణత్వ
రూప పరమాత్మ లిఙ్గాదేవేత్యర్థః,*ప్రాణత్వమ్- ప్రాణవ ద్రక్షక
త్వమ్, తస్మాదిహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపరఇతి నిశ్చీయతే.

అ॥ ౯॥ ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౨౪॥సూ॥ § జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ ※—

ఇదమామ్నాయతే ‚‚ అజస్రంజ్యోతిర్నభసా సర్పదేతీ '' తి.
తత్ర సంశయః, కిమిహ జ్యోతిః పదమాదిత్య పరమ్? ఆహోస్వి
త్ ఆదిత్యా న్తర్వర్తి ప్రకృతేంద్ర రూప పరమాత్మ పరమ్? ఇతి.
‚సూర్యోజ్యోతి' రిత్యాదౌ జ్యోతిఃపదస్య ఆదిత్యాదౌ ప్రసిద్ధి శ్రవ
ణాదిద మిహాదిత్యపరమేవ భవతీత్యేవం ప్రాప్తే ¶ ప్రతి బ్రూమః,

---

* ప్రాణపదంవ్యాచష్టాణో మోక్షప్రదానాదినారక్షకత్వ రూ
ప లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి సూచయతి - (ప్రాణత్వ) మితి.

§ ప్రపూర్వాధికరణే ఆకాశ ప్రస్తావేన తత్రసఞ్చరమాణస్య
జ్యోతిషస్సంస్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే-
(జ్యోతిశ్చరణాభిధానా) దితి-¶'' అగ్నిర్జ్యోతి '' రితి వాక్య సమభి
వ్యాహృతత్వేన '' సూర్యోజ్యోతి '' రితి వాక్యగత జ్యోతిఃపదస్యే
హాదిత్యేప్రసిద్ధావపి''జ్యోతిర్జ్యోతిషితత్త్వనః''ఇత్యాదౌపరమాత్మ
నితత్పదస్య ప్రసిద్ధత్వా దత్రత్యజ్యోతిఃపదంపరమాత్మపరమితిభావే
న సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా.

ఇహ జ్యోతిర్గపదం ప్రకృతేన్ద్రలక్షణపరమాత్మపరమేవ, కస్మాత్? చరణాభిధానాత్- చరణః- పాదః, స్వత్వ విశిష్టాంశఇతి యావత్; ఉపరితనానువాకేహి ‘ సహస్రశీర్షాఃపురుష ’ ఇతీ మమింద్రం ప్రస్తూయ ‘ సభూమిం విశ్వతోవృత్వే’తి తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్య ‘ పాదోస్య విశ్వాభూతాని ’ తి తస్య సర్వభూత పాదత్వాభిధానాది త్యర్థః, సర్వభూతపాదత్వమ్- సర్వభూత స్వామిత్వమ్, నహ్యేతత్సర్వభూత పాదాభిధాన మాదిత్యస్యోపపద్యతె, ‘ సూర్యోజ్యోతి ’ రితి వాక్యంచ ‘అగ్నిర్జ్యోతి, రితి వాక్య సమభి వ్యాహారాత్తత్రాదితి పుత్రస్యాదిత్యస్య ప్రకృతత్వాచ్చాదిత్య పరమేవ, తావతా ప్రకృతంజ్యోతిఃపదం కథమాదిత్య పరతామియాత్ ? అజస్రమాదిత్యాన్తర్యామి తయానభసార్పణంచాస్యలోకానుగ్రహార్థమితి ధ్యేయమ్, ఇదముపలక్షణమ్, ఏతదుపరి ‘ సనఇంద్రః కామవరం దదాత్వి’తి తచ్ఛబ్దవిశేషితేన్ద్రశబ్దేనాస్య పరామర్శాచ్చతత్పదమిహ పరమాత్మపరమేవేతి ద్రష్టవ్యమ్, ¶ తస్మాదిదంజ్యోతిర్వాక్యంపారమైశ్వర్యజుష్ట ప్రకృతేన్ద్రరూప పరమాత్మపరమితి నిశ్చీయతె.

—※{ ౨౬॥సూ॥ ఛన్దోభిధానాన్నేతి చేన్నతథా
చేతోర్పణనిగదాత్తథాహి దర్శనమ్. }※—

స్యాదేతత్పూర్వత్ర “ హృదాశీర్ష్ణాచ శిఖయా గాయత్ర్యాచాభిమన్త్రయే ” దిత్యాదౌగాయత్ర్యాఖ్య ఛన్దఃప్రస్తావాత్ ‘ జ్యోతిరైవగాయత్రీ ’ తి వాక్యశేషాచ్చ తాదృశ గాయత్రీ పరమేవోత్తరత్ర సువర్ణం ఘర్మానువాకేనేతి ప్రతీక గ్రహితానువాకగత జ్యోతిర్వాక్యం నైతదిన్ద్రపరమితిచేన్నాయం దోషః, తథాచేతోర్పణనిగదాత్- పాద్యాదిపాత్రేషు ప్రత్యేకంగాయత్ర్యాభిమన్త్రణంక

¶ ఇహ శుద్ధజ్యోతిస్స్వరూపత్వ లక్షణ సిద్ధిఃఫలమితి సూచయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ర్థఃవ్యమిత్యాకారక చిత్తప్రవేశార్థః౦ తథా తత్రైనిగద్యతే,తథా
న్యత్ర కరశుద్ధ్యాదౌ గాయత్ర్యాభిమన్త్రణం దృశ్యతే, నతా
వతాసర్వత్ర గాయత్రీపరత్వం వక్తుంశక్యతే, తస్మాజ్జ్యోతిర్వాక్యం
పరమాత్మపరమేవేతి నిశ్చీయతే. *

—※ ౨౬॥సూ॥భూతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తేశ్చైవమ్ ※—

‘పాదేషుసర్వభూతానీ’తి * పౌరుషసూక్త బ్రాహ్మణేపిసర్వ
భూతానాం పరమాత్మాదిపాదత్వ వ్యపదేశోపపత్తేశ్చ, ఏవమ్- ప్ర
కృతం జ్యోతిర్వాక్యం పరమాత్మపరమేవ.

—※ { ౨౭॥సూ॥†ఉపదేశభేదాన్నేతిచే
న్నోభయస్మిన్నప్యవిరోధాత్ } ※—

ననుచ “పాదోస్యవిశ్వాభూతానీ” తి పౌరుషసూక్తేపాద
శబ్దః ప్రథమాన్తతయోపదిశ్యతే, తద్బ్రాహ్మణే త్విహ సర్వ వేదా
న్తసారే‘పాదేషు సర్వభూతానీ’ తిపాదశబ్దస్సప్తమీ బహువచనా
న్తతయోపదిశ్యతే, తథాచైవ ముపదేశ భేదాన్న పరమాత్మన స్స
ర్వభూత పాదత్వముపపద్యత ఇతి చేత్తన్న, ఉభయస్మిన్నప్యవిరో
ధాత్- ముఖతోవర్తత బ్రహ్మక్షత్ర మేతస్యబాహవ’ ఇతి, “బ్రా
హ్మణోస్యముఖ మాసీ” దితి చోపదేశ భేదేపి యథా భగవతో
బ్రాహ్మణాననత్వే విరోధో నాస్తి తథాఽత్రాప్యుపదేశ భేదేపి త
స్య సర్వభూతపాదత్వే విరోధాభావాదిత్యర్థః, తస్మాదిహ జ్యో
తిఃపదం పరమాత్మపరమితిసిద్ధమ్. ... *

అ॥౧౦॥ జ్యోతి రధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

---

* (పౌరుషసూక్తబ్రాహ్మణే)పీతి=పురుషసూక్తవ్యాఖ్యాన విశే
షరూప సర్వవేదాన్త సారేపీత్యర్థః.

† ఇహ మన్త్రబ్రాహ్మణ యోరైకార్థ్య మజానత శ్శఙ్కాము
త్థాపయతి సూత్రకారః (ఉపదేశే) తి. అ॥౧౦॥సూ॥౪॥

పురుషసూక్తోపరితనానువాకద్వయస్య 'పౌరుషేణాపిసూక్తేనే
తి శ్రుతి గతాపిశబ్దేన ప్రతీక గృహీతత్వాత్తత్ర ద్వితీయానువా
కేయ మారభ్యతే, ... *

—*౧౧॥సూ॥*ప్రాణస్తథానుగమాత్ *—

తత్రేదమామ్నాయతే "త్వద్దైవత్యం ప్రాణోఽభవః - మహా
న్భోగః ప్రజాపతే" రితి- అత్రాపి కిం ప్రాణ శబ్దః పఞ్చ వృత్తిప
రః? ఉతాహో పరమాత్మ పరఏవ? ఇతి విశయః, ఏతత్పూర్వత్ర
"యదాధారం తంద్రయతే సభర్తుర్ణమ్ - పరాస్య భారం పునర స్త
మేతి" త్యాదౌ తంద్రాశరీరభార ప్రహాణనాశ పర్యాయా స్తప్రా
స్తిశ్రవణాదుత్తరత్ర శ్రూయమాణః ప్రాణ శబ్దోపి పఞ్చ వృత్తిప
రః? ఇతిచేదత్రోచ్యతే, ఇహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ పరఏవ భవ
తి, కస్మాత్? తథానుగమాత్- అనుగమః- అనుశ్రవణమ్, "అతఏ
వప్రాణ" ఇత్యత్ర పరమాత్మలిఙ్గాత్ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపరోఽధ్య
వసితః, తథాత్రాపి పరమాత్మలిఙ్గానుశ్రవణాత్ప్రాణశబ్దః పరమా
త్మపర ఇత్యధ్యవసీయత ఇత్యర్థః, తథాహి; 'భర్తాసన్ భ్రియ
మాణో బిభర్తి- ఏకోదేవో బహుధానివిష్ట' ఇత్యుపక్రమ్య "త్వ

---

*ప్రతీకగృహీతసువర్ణం ఘర్మానువాకగత ప్రాణ వాక్యార్థ
విచారేణ తథా విధస్య "భర్తాసన్ భ్రియమాణో బిభర్తి"
ఇత్యనువాకగత ప్రాణ వాక్య స్యోపస్థితత్వా త్తదర్థ విచారార్థ
మారబ్ధస్యోత్తరాధికరణస్యైతదధికరణేనప్రసఙ్గసఙ్గతింసూచయన్,
పురుష సూక్తోపరితనానువాక ద్వయస్యేతి- "అద్భ్యస్సమ్భూత"
ఇతి 'భర్తాసన్ భ్రియమాణో బిభర్తీ' తిచ శ్రూయమాణా
నువాక ద్వయస్యేత్యర్థః, తతో తాదృశానువాక ద్వయమధ్యే, త
థాచ తత్ర-పూర్వానువాకే విచారణీయాభావా దుత్తరానువాకే
ఽయంప్రాణవాక్యార్థవిచార ఆరభ్యతే.(ప్రాణ స్తథానుగమా)దితి.

మేకోసిబహూ ననుప్రవిష్ట ” ఇత్యన్తేష్వనుశ్రూయమాణం జగద్భ రణాది లిఙ్గజాతం ప్రాణశబ్దాభిధేయస్య పరమాత్మత్వ మేవానుశ్రా వయతి, “ యదాభారంతన్ద్రియతే సభర్తుః ” మిత్యత్ర చ ప్రో క్తం జగద్భరణమేవ వివక్షితమ్, నతు శరీరభరణమ్, తత్ర “యదా తన్ద్రియతే ” త్యనేన అసన్నే సతి ప్రళయావసరే, సః - ఇన్ద్రిల క్షణో భగవాన్, యదాతన్ద్రియతే- ఆలస్యలక్షణాంలీలామనుకరో తి, తదాభారమ్. జగద్భరణాదికమ్, పరాస్య- జగదుపసంహృత్య, అస్తమేతి- అదృశ్యోభవతి, ఇతి తాత్పర్యో ఉపగమ్యతే, నతూక్త దోషః; యత్తు “ అస్తమేతీ ” త్యత్ర అస్తశబ్దోనాశ పర్యాయ ఇ తి తన్న, “ సూర్యశ్చాస్తంగతస్తదే ” త్యాదౌయథాఅస్తశబ్దో ఉదర్శనపరః, తథాఽత్రాపి అస్తశబ్దస్యాదర్శన పరత్వాత్; త స్మాదిహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ పరఇతి నిశ్చీయతే.

౩౦॥ సూ॥ నవక్తు రాత్మోపదేశాదితి చేదధ్యాత్మసమ్బన్ధభూమా హ్యస్మిన్

నను ప్రాణవాక్యాత్పూర్వత్ర ‘ ప్రాణాపానావజిరం సఞ్చ న్తా” విత్యత్ర ప్రాణశబ్దస్య పఞ్చవృత్తిపరత్వవ త్తదుపరితన ప్రా ణవాక్యే శ్రూయమాణ తత్పదమపి పఞ్చవృత్తి పరంస్యాదితి చేత్త న్న, కుతః? వక్తురాత్మోపదేశాత్- [వక్తురితి కర్తరిషష్ఠీ] “ ప్రా ణాపానావజిరంసఞ్చరన్తా ” విత్యత్ర అపాన పద సమభి వ్యాహా రాత్తత్పదం పఞ్చ వృత్తిపరమేవ, తథాపి తత్పూర్వత్ర “ త్వం భ ర్తా-మాతరిశ్వా ప్రజానామ్- త్వం యజ్ఞస్త్వముపే వాసిసోమః-త వదేవాహవమాయన్తిసర్వే- త్వమేకోసి బహూననుప్రవిష్ట” ఇత్యా దివాక్యేషు త్వం పదవక్త్రా వేద పురుషేణ ఉత్తరత్ర “ తద్వైత్వం ప్రాణోఅభవ ” ఇతి పరమాత్మన ఏవోపదిశ్యమానత్వాదిహ ప్రా ణశబ్దః పరమాత్మపర ఏవాధ్యవసీయతే, కిమిత్యేవ ముపదిశ్యతఇతి

నచిన్తనీయమ్, ఏవంచేద్ధ్యస్మిన్ "త్వంభర్తా మాతరిశ్వా ప్రజానామ్-
త్వంయజ్ఞస్త్వమువేవాసిసోమః- తవదేవాహవమాయన్తిసర్వే - త్వ
మేకోఽసిబహూననుప్రవిష్ట" ఇత్యుపదిశ్యమానాధ్యాత్మ సమ్బన్ధభూ
మాసామఞ్జస్య మియాత్, అత్రాధ్యాత్మసమ్బన్ధభూమన్పదేన నిఖిలజీ
వాన్తర్యామితయాపరమాత్మన § స్తత్సమ్బన్ధ బాహుళ్యంవివక్షితమ్.

—※ ౩౦॥ సూ॥శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశో వామదేవవత్ ※—

కించ "తద్వైత్వం ప్రాణోఽభవ" ఇత్యయముపదేశః, "అ
హంప్రాణంతియం ప్రాణాగ్ర ప్రాణంతం సర్వజన్తుషు । అపానంతమ
పానన్తి నరదేవమివానుగా" ఇత్యాది శాస్త్ర దృష్ట్యైవకృతః,
తావతా కిమిహాయాతమవద్యమ్, శాస్త్ర దృష్టిరిహ యథోక్త శా
స్త్ర పర్యాలోచనయా ప్రాణస్యాపి భగవానేవ ప్రాణఇత్యర్థా
నుసన్ధాన లక్షణా, వామదేవవత్ - యథా వామదేవః - రుద్రః,
"¶నమస్త్రైలోక్యపాలాయ సహఓజోబలాయచే" తి భగవన్తం
వాయు రూపేణస్తువ న్నుపదిశతీ త్యర్థః. ... ※

—※ { సూ॥౩౧॥జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతిచేన్నోపా
సనాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాత్ } ※—

ననుచప్రపూర్వానువాకేహి "ప్రాణాద్వాయురజాయతే"
తి వాక్యే విరాట్పురుషగత ముఖ్యప్రాణ ప్రస్తావాత్తస్య పఞ్చవృ
త్తితయా సఏవ తదుపరితనాదుపరితనేఽస్మిన్ననువాకే ప్రాణ వా

---

§ తత్సమ్బన్ధ బాహుళ్యమ్- తేషామ్- నిఖిలజీవానామ్, సమ్బన్ధబా
హుళ్యమ్ - దేహేన్ద్రియ ప్రాణమనోధీప్రవర్తకత్వ మితియావత్.

¶ త్రైలోక్యపాలాయ-త్రైలోక్యోపలక్షితాఖిలలోక ప్రాణనేన
తద్రక్షకాయ, సహఓజో బలాయ-మనఆదీన్ద్రియ శరీర శక్త్యభివ్య
ఞ్జకాయ, తథాచాన్తర్బహిశ్చ ప్రాణబాహ్యవాయురూపేణావస్థి

క్యేనస్తూయతే, నపరమాత్మేతి చేన్నై తదేవమ్, కస్మాత్? ఉపాస నాత్రై విధ్యాదాశ్రితత్వాత్- సువర్ణం ఘర్మానువాకే పురుష సూక్తాత్మకతదుపరితనానువాకేతదుపరితనాదుపరితసేచాస్మిన్ననువాకే పారమైశ్వర్యజుష్టేన రూపేణమహాపురుషరూపేణనిఖిలజగద్భర్తృరూపేణచ క్రమాత్త్రివిధోపాసనాయాఆశ్రితత్వాదిత్యర్థః, *తథాచేహప్రాణత్వేనోపాసన యోగాత్ప్రోక్తం ప్రాణవాక్యం పరమాత్మ పరమితిసిద్ధమ్. ॥౧౧॥ ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యావతార, శ్రీ వత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమ ద్బాదరాయణ స మ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ప్రథమస్యా ధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

ప్రథమపాదస్థసముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా॥ ౩౨॥

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

తాయేత్యర్థః. *మన ఆద్యఖిలేన్ద్రియ శక్తిప్రదత్వలక్షణసిద్ధి రిహఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి (తథాచే) తి=సిద్ధమ్-నిశ్చితమ్.

ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

శ్రీరస్తు

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

—※ ౧॥సూ॥ సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్ ※—

※ తదేవంప్రథమాధ్యాయ ప్రథమపాదే నిఖిల జగజ్జన్మాది కారణభూతస్యపరమాత్మా శ్రీ భగవాన్నారాయణ ఏవ ముముక్షుభి రవశ్యం జ్ఞాతవ్యో భజనీయశ్చేతి వేదాన్తార్థం నిర్ణీయ పునస్తద్దృఢీకరణాయ తదర్థరూపో భజనీయమహిమాచవిచార్యోపవర్ణితః,

సర్వత్రీ భజనీయం హృద్గుహావిష్టం సుఖాభిదమ్ | విరామూర్తింభజేరామ మన్తర్యామ్యాదిరూపిణమ్ ॥ ఆద్యాధ్యాయాదిమేపాదే భజనీయత్వమీరితమ్ । ద్వితీయపాదేస్మిన్ స్థూలోపాస్యత్వమీరితమ్ ॥ తథాతృతీయపాదేఽస్య. సూక్ష్మోపాస్యత్వచిన్తనమ్ । చతుర్థేతు త్రిపాదార్థ సన్ని శ్చితిపదాంభిదా॥ ... ※

※ అస్య పాదస్య పూర్వపాదవదుపాస్య లక్షణాభి వ్యఞ్జకత్వా, దుపాస్య లక్షణా ధ్యాయే నైకకార్య కారిత్వ రూప సఙ్గతి స్స్ఫుటైవ, పూర్వస్మిన్ పాదే తన్నిష్ఠాధికరణే. భగవద్భక్తిప్రస్తావాదుత్తరపాదే తత్సాధక భగవత్స్థూల రూపోపాసనాఙ్గ తద్రూపవిచారస్య ప్రస్తూయమానత్వా చ్చానయోః పాదయో హేతుహేతుమద్భావ స్సఙ్గతిరితి సూచయితుం పూర్వ పాద వృత్తమనూద్యోత్తరపాద నిర్దేక్ష్యమాణార్థం ప్రస్తౌతి- (తదేవ) మిత్యాదినా తద్దృఢీకరణాయ- శ్రీభగవతోనారాయణస్యముముక్షుభిర్భజనీయత్వ స్థిరీకరణార్థమిత్యర్థః. తదర్థ రూపః-వేదాన్తార్థ రూపః, భజనీయ మహిమాచ- భజనీయస్య శ్రీభగవతో లక్షణాత్మ క్షా

అథ ద్వితీయ పాదే శ్రీ భగవతో నారాయణస్య మాహాత్మ్య
ప్రకటనాయ తస్యజీవస్యచ మిథోభేద ప్రదర్శనముఖేన దహరవిద్యా
ఖ్య భగవత్సూక్ష్మరూపోపాసన విచార సాధకో భగవత్స్థూల రూ
ప గోచర విచార ఉపక్రమిష్యతే,*తత్రాదౌ ‘ తన్నిష్ఠస్య మోక్షో
పదేశాది ” త్యతీత పాదే భగవద్భజన మవశ్యం కర్తవ్య మిత్యు
క్తమ్, కిం తత్ర భగవ ద్భజనేత్యన్తం దేశకాల విశేష నియమో
స్తి? ఉతన? ఇతి విశయే ప్రాప్త ¶ఇదమారభ్యతే- (సర్వత్రే)తి-
భగవద్భజనేత్యన్తం దేశకాల విశేష నియమో నాస్త్యేవ, కస్మా
త్? సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్- సర్వవేదాన్తసారే “ తస్మాత్స
ర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్రసర్వదా | శ్రోతవ్యఃకీర్తితవ్యశ్చస్మ
ర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయ ” మితి భగవద్భజనస్య యథాసమ్భవం స
ర్వదేశకాలేషు కర్తవ్యత్వేన ప్రసిద్ధత్వోప దేశాదిత్యర్థః.

సన్దమయత్వాది గుణగణశ్చేత్యర్థః, మాహాత్మ్య ప్రకటనాయ- ల
క్షణాత్మకగుణగణ ప్రకాశనార్థమ్. ... *

* తత్ర పూర్వపాదస్థ తన్నిష్ఠాధికరణే భగవద్భజన ప్రస్తావేన
స్మృతస్య తదనుష్ఠాన సమయాదేరేతత్పాదా ద్యధికరణే వక్ష్యమా
ణత్వాదస్య తన్నిష్ఠాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయితుమాహ—
(తత్రాదా) వితి= కిం భగవద్భజనం దేశకాల విశేషఏవ కర్త
వ్యముత సర్వత్ర సర్వదా కర్తవ్య మితి విశయాభిప్రాయః =(విశ
యే)ప్రాప్తఇతి. ... ... *

¶ తత్ర “ ప్రమరేమధురాయాంచే ” తి శ్రవణాదిరూప భజ
నే దేశకాల విశేష విధానా ద్దేశకాల విశేషఏవ భగవద్భజనం క
ర్తవ్యమితి పూర్వపక్షేచ ప్రాప్తే సతి సిద్ధాన్త మాహ—(ఇదమా
రభ్యతే) ఇతి- సూత్రపదాన్వ్యాచష్టే-(సర్వవేదాన్తసార)ఇత్యాది
నా- యత్తు ‘ ప్రమేరేమధురాయా ’ మితి వచనం తత్తు ప్రమరే

—※ ౨॥ సూ॥ ※ వివక్షితగుణోపపత్తేశ్చ ※—

"సత్యంశౌచం దయాక్షాన్తిస్త్యాగస్సన్తోషఆర్జవ" మిత్యారభ్య "ఏతేచాన్యేచ బహవో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రార్థ్యాఃమహత్వ మిచ్ఛద్భి ర్నవియన్తిస్మకర్హిచి" దితి ప్రార్థనీయత్వేన వివక్షిత పరమ మఙ్గళానన్త గుణగణ పరిపూర్ణస్య భగవతో వాసుదేవస్య సర్వత్ర సన్నిహితత్వా త్తద్భక్తిరపి సర్వదా కర్తుముపపద్యతే, ¶అతోత్యన్తం దేశకాలవిశేష నియమాపేక్షాం వినా సర్వదాపరమాదరేణ భగవద్భజనం కర్తవ్యమిత్యభిప్రాయః, (యద్వా)గుణ శబ్దేన ఇన్ద్రియాణ్యుచ్యన్తే, "గుణై గుణాన్సభుఙ్క్తాన" ఇత్యాదౌ గుణశబ్దేనేన్ద్రియావగమాత్; తతశ్చ 'కోనురాజన్నిన్ద్రియవాన్ముకున్దచరణామ్బుజమ్ । నభజేత్సర్వతోమృత్యు రుపాస్య మమరోత్తమై' రిత్యాది వేదాన్తవాక్యైర్భగవత్కథాశ్రవణ కీర్తనాది రూప భక్త్యుపయోగిత్వేన వివక్షితానాం శ్రోత్రాదీనా మిన్ద్రియాణా మనిత్యే భజనోపయోగిదేహ ఏవోపపత్తేశ్చాత్యన్తం దేశకాల నియమాపేక్షా మనాదృత్య సదా భగవద్భజనం కర్తవ్యమిత్యాశయః. ... ... ※

౧॥ సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—※౩॥ సూ॥ అనుపపత్తేస్తునశారీరః ※—

రాది క్షేత్రస్య శ్రవణాది రూప భగవ ద్భక్త్య భివర్ధకత్వ సూచనపరమ్. నతుప్రోక్త భక్తౌ దేశకాల నియమ ప్రవర్తన పరమితి ధ్యేయమ్. హేత్వన్తరమాహ - ※(వివక్షితే)తి-ఏతత్సూత్రం వ్యాచష్టే(సత్యంశౌచ)మిత్యాదినా. ... ※

¶ భగవద్భజనే సౌకర్యా దాదరాతిశయ సిద్ధిరేవైతదధికరణ ఫలమితి వక్తు మభిప్రాయమాహ- (అత)ఇతి- ప్రోక్తర్హేత్వా వివక్షితగుణోపపత్తేరిత్యర్థః. అ॥౧॥ సూ॥౨॥

¶ ఇదమామ్నాయతే "హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీ" దితి. అత్ర హిరణ్యగర్భస్య ప్రాక్సృష్టేరేకత్వేనావస్థానోపదేశాత్తస్య జగత్కారణత్వమవగమ్యతే, †అతస్తస్య ముముక్షూపాస్యత్వం స్యాత్? ఆహోస్విత్పరమాత్మన ఏవ? ఇత్యాశఙ్క్య * తద్వ్యుదాసముఖేన భగవతః పరమపురుషస్యైవ స్థూణానిఖననన్యాయేన ముముక్షూపాస్యత్వం దృఢీకర్తుమిదమత్రాహ సూత్రమ్- (అనుపపత్తేస్తు) ఇతి = తుశబ్దశ్శఙ్కావ్యుదాసార్థః; శారీరః - కర్మవశ్యశరీరసమ్బన్ధిజీవవిశేషో హిరణ్యగర్భః, ముముక్షూపాస్యో న భవతి; కుతః? తస్య జీవత్వేన ముఖ్యజగత్కారణత్వానుపపత్తేః, తథా చ తస్య ముఖ్యజగత్కారణత్వానుపపత్తిస్సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే "తస్మై నమో భగవతే వాసుదేవాయ ధీమహి । యన్మాయయా దుర్జయయా మాం బ్రువన్తి జగద్గురుం "

¶ శ్రీభగవతో నారాయణస్య ముముక్షూపాస్యత్వాక్షేపం సమాధాతుమారబ్ధత్వాదస్య పూర్వాధికరణేనాక్షేపసఙ్గతిం హృది నిధాయ విషయముదాహరతి (ఇదమామ్నాయత) ఇతి.

† సంశయమాహ-(అత)ఇతి= ఏవమాపాతప్రతీతిసమ్భవాదిత్యర్థః.

* తత్ర పూర్వపక్షోత్థానప్రకారస్తు 'హిరణ్యగర్భ' ఇతిశ్రుత్యా తస్య జగజ్జన్మాదికారణత్వేన సర్వజ్ఞత్వశ్రవణాన్ముముక్షూపాస్యత్వం తస్యైవ స్యాదితి తంవ్యుదస్య భగవాన్ సూత్రకారస్సిద్ధాన్తయతీత్యాహ- (తద్వ్యుదాసముఖేనే)త్యాదినా= (స్థూణానిఖననన్యాయేనే) తి= అస్యాయమర్థః, యథా గర్తే నిహితమూలా ఉచ్ఛ్రితాగ్రా నిఖాత్యమానా స్థూణా స్థిరీకరణార్థం కిఞ్చిచ్చాలయిత్వా పునస్సమ్యక్ స్థిరీక్రియతే, తద్వద్భగవతో ముముక్షూపాస్యత్వం చాలయిత్వా పునస్సమ్యక్ స్థిరీక్రియత ఇతి. సూత్రపదాని వ్యాచష్టే= (తుశబ్ద) ఇత్యాదినా. ... ... *

మిత్యాదిషు. యోఽయమ్ “*హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాగ్రే” ఇతి మ
న్త్రస్సహి తైత్తిరీయకే “అద్భ్యస్సమ్భూతో హిరణ్యగర్భ ఇత్య
ష్టౌ” ఇతి యాజ్ఞిక్యుపనిషదన్తర్గతత్వే నాభిమతశ్చే త్తాసాష్టౌత్పర
మాత్మపర ఏవమన్తవ్యః, తత్ర పరమాత్మన ఏవ ప్రకృతత్వాత్; య
దిత్వాగ్నేయకాణ్డాన్తర్గతత్వే నాభిమతస్స్యాత్తదాపి హిరణ్యగ
ర్భాఖ్య చతుర్ముఖ శరీరక పరమాత్మ పర ఏవ సమన్వయః, తత్ర
“ప్రజాపతిర్వై హిరణ్యగర్భ” ఇతి వాక్యశేషపర్యాలోచనయా
ప్రజాపతేః ప్రకృతత్వేపి తస్యముఖ్య జగత్కారణత్వానుపపత్తేః;

---

* “హిరణ్యగర్భః” ఇతి మన్త్రస్తైత్తిరీయకే ఉత్తరకాణ్డే “అ
మ్భస్యపార” ఇత్యస్యాం యాజ్ఞిక్యుపనిషది పఠ్యతే, తథాపూర్వ
కాణ్డే ‘యుఞ్జానః ప్రథమ’ మిత్యస్మి న్నాగ్నేయకాణ్డేచ పఠ్యతే,
ఉభయత్రాపి సపరమాత్మపర ఇత్యాహ- (యోఽయంహిరణ్యగర్భ)
ఇత్యాదినా- (యదిత్వాగ్నేయ కాణ్డాన్తర్గతత్వేనే) తి- ఆగ్నేయ
కాణ్డాదిమ ‘యుఞ్జానఃప్రథమ’ మితి పరిశ్నిష్టమానువాకాన్తర్గ
తత్వేనేత్యర్థః, ‘యుఞ్జానఃప్రథమ’ మిత్యాదేరాగ్నేయకాణ్డత్వం
చకాణ్డానుక్రమణికాయాం ప్రాజాపత్య సౌమ్య కాణ్డాను క్రమణా
దూర్ధ్వం ప్రాగ్వైశ్వ దేవకాణ్డానుక్రమణాత్, తదుక్తమ్ “శా
ఖాదిం యజమానంచ హోతౄన్ హౌత్రంచదార్శికమ్ । తద్విధిం
పితృమేధంచనవాహచుఃకస్యతద్విద ’ ఇతి. (అస్యార్థః) శాఖాదిః-
‘ఇషేత్వే’ తి ప్రశ్నః, యజమానమ్- ‘సంత్వాసించామి’ త్యా
ద్యనువాక షట్కమ్, హోతారః- ‘చిత్తిస్స్రు’గితి ప్రశ్నః, దార్శి
కం హౌత్రమ్- ‘సత్యంప్రపద్య’ ఇతిప్రశ్నః, తద్విధిః- తేషాంశా
ఖాదీనాం చతుర్ణాం మన్త్రకాణ్డానాం బ్రాహ్మణాని, తత్రశాఖా
దేర్బ్రాహ్మణమ్ ‘తృతీయస్యా’ మిత్యాది ప్రశ్నద్వయం యజమా
న బ్రాహ్మణమ్, ‘యథావైసభృతసోమే’ త్యాగభ్య ‘దేవసవి

(చమ్)తుఃప్రసువే' త్యనువాకపర్యన్తం హోతృబ్రాహ్మణమ్, ద్వితీయాష్టక ద్వితీయ తృతీయ ప్రపాఠకౌ హోతృ బ్రాహ్మణమ్ 'విశ్వరూపో వై త్వాష్ట్ర', ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్. పితృమేధః-'పరేయువాగ్ంస' మితి ప్రశ్నః, కస్య-ప్రజాపతేః, ఏతాని నవకాణ్డాని, ప్రాజాపత్యాని- ప్రజాపతినా దృష్టానీత్యర్థః. ... *

' అధ్వరప్రభృతీత్రీణి తద్విధి ర్వాజపేయకే । సవాశ్చ క్రియ కాణ్డేచ సౌమ్యాన్యేకాదశాబ్రువన్'॥ (అస్యార్థః) " అధ్వరప్రభృతిత్రీణీ '' త్యత్ర అధ్వరకాణ్డమ్- 'ఆపఉన్దన్తు' ఇత్యాది ప్రశ్న ద్వయమ్, గ్రహకాణ్డమ్- " ఆదదేగ్రావాసీ '' దిత్యాది ద్విచత్వారింశదనువాకాః, దాక్షిణకాణ్డమ్- ' ఉదుత్యం జాతవేదస ' మిత్యనువాకత్రయమ్, ఇతి త్రీణికాణ్డాని ; తద్విధిః- తేషా మధ్వర కాణ్డాదీనాం త్రయాణాం బ్రాహ్మణాని, తత్రాధ్వరకాణ్డబ్రాహ్మణ మనువాక త్రయాధిక ' ప్రాచీన వంశ ' మిత్యాది ప్రశ్న త్రియమ్, గ్రహకాణ్డ బ్రాహ్మణం తత్రత్య చతుర్థ ప్రశ్న చతుర్థా నువాక మారభ్య ప్రశ్న ద్వయమ్, దాక్షిణకాణ్డ బ్రాహ్మణమ్ " స్వర్గాయవా ఏతానీ ' తి షష్ఠప్రపాఠకః, వాజపేయకే ఇతి ద్వివచనాత్తన్మన్త్ర బ్రాహ్మణ కాణ్డే సూచ్యేతే, తన్మన్త్రకాణ్డమ్ 'దేవసవితుఃప్రసువ' ఇత్యాదికమ్, తద్బ్రాహ్మణ కాణ్డమ్ 'దేవావైయథాదర్శ' మిత్యాని, సవాః- 'త్రివృత్ స్తోమో భవతీతి ప్రశ్నః, శుక్రియ కాణ్డే ఇతి పూర్వవ ద్ద్వివచనాత్తన్మన్త్ర బ్రాహ్మణకాణ్డే సూచ్యేతె, శుక్రియ కాణ్డమ్ " నమోవాచ '' ఇత్యాది ప్రవర్గ్య మన్త్ర కాణ్డమ్, తద్బ్రాహ్మణ కాణ్డమ్ ' దేవావైసత్రమాసతే ' తి ప్రశ్నః, తాన్యేకాదశకాణ్డాని, సౌమ్యాని- చన్ద్రదృష్టానీత్యర్థః, అబ్రువన్-ప్రాహురిత్యర్థః. ... ... *

' ఆధానం తద్విధించాగ్నిహోత్రం నక్షత్రియం తథా । ప్రా

(చమ్)యశ్చిత్తించ పునరాధేయ ముఖ్యాదిసప్తకమ్|తద్విధింవింశతిం ప్రాహురాగ్నేయానిమనీషిణః' ॥ (అస్యార్థః) ఆధానమ్-' ఉద్ధన్య మాన, మితి ప్రశ్నః. తద్విధిః- ఆధాన బ్రాహ్మణమ్ , ప్రథమాష్టకప్రథమప్రశ్నః; అగ్నిహోత్రమ్- అగ్నిహోత్ర బ్రాహ్మణమ్, ద్వితీయాష్టక ప్రథమ ప్రశ్నః; నక్షత్రియః-ప్రథమాష్టక పఞ్చమప్రశ్నః, ప్రాయశ్చిత్తిః- ప్రథమాష్టక చతుర్థః ప్రశ్నః, పునరాధేయమ్- ప్రథమకాణ్డ పఞ్చమః ప్రశ్నగ ప్రథమాష్టకతృతీయప్రశ్న ప్రథమానువాకశ్చ; ఉఖ్యాది సప్తకమ్- ' యుంజానః ప్రథమ ' మిత్యాది ప్రశ్న సప్తకమ్, తద్విధిః- ఉఖ్యాది సప్తప్రశ్న బ్రాహ్మణాని ' సావిత్రాణిజుహోతీ ' త్యాది ప్రశ్నసప్తకమ్, తాన్యేతానివింశతికాణ్డాన్యాగ్నేయాని_ అగ్నినా దృష్టానీత్యర్థః, ప్రాహుః - అధ్యాపివ వన్తీత్యర్థః. ... ... *

' సబ్రాహ్మణోరాజసూయగ పశుబన్ధాస్సహేష్టిభిః । 'ఉపానువాక్యంయాజ్యాశ్వ మేధస్తద్విధిరేవచ ॥ సత్రాయణంచోపహోమా స్సూక్తానిచసహేష్టిభిః | సౌత్రామణీస్సహాచ్ఛిద్రాపశుమేధశ్చ షోడశ ॥వదన్తివైశ్వదేవాని కాణ్డానిబ్రహ్మవాదినః '॥

(అస్యార్థః) రాజసూయః - ' అనుమత్యైపురోడాశ' మితి ప్రశ్నః, తద్బ్రాహ్మణాని - ప్రథమాష్టక షష్ఠ సప్తమాష్టమ ప్రశ్నాః, ఏతత్ప్రశ్న త్రయమనుబ్రాహ్మణమితి చోచ్యతే; పశుబన్ధాః- ' వాయవ్యగ్ శ్వేత ' మితిప్రశ్నః, ఇష్టయః- ' ప్రజాపతిఃప్రజాఅసృజత- తాస్సృష్టా ఇన్ద్రాగ్నీ ' త్యాదిప్రశ్నత్రియమ్, ఉపానువాక్యమ్- ' ప్రజా పతి రకామ యతే, త్యాది తృతీయ కాణ్డ ప్రశ్న పఞ్చకమపి, యాజ్యాః - ద్వితీయకాణ్డ ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ ప్రశ్నోక్త కామ్యేష్టీనాం చాతుర్మాస్యస్యచ యాజ్యాఃపురోనువాకాది రూపాః 'ఇషేత్వే, త్యాది త్రయో వింశతి ప్రశ్నానామన్తిమానువా

* తస్మాద్భగవాన్నారాయణఏవ ముముక్షుభి రుపాస్యః.

—* ౪॥ సూ॥ కర్మకర్తృవ్యపదేశాత్ *—

ఇతశ్చ శారీరస్య ముముక్షూపాస్యత్వం నాస్తీత్యవగమ్యతే, యతస్సర్వవేదాన్తసారే " అహంభవాన్దక్షభృగుప్రధానాః ప్రజేశభూతేశ సురేశ ముఖ్యాః। సర్వేవయంయస్నిగమంప్రపన్నా మూర్ధ్న్యర్పితం లోకధురంవహామ " ఇతి శారీరాణాం బ్రహ్మాది నిఖిలజీవానాం భగవదాజ్ఞప్త కర్మకర్తృత్వం వ్యపదిశ్యతే, తస్మాన్ముముక్షూపాస్యత్వం భగవత ఏవోపపన్నతరమ్.

—* ౫॥ సూ॥ శబ్దవిశేషాత్ *—.

కాః, అశ్వమేధః- ' జీమూతస్యేవభవతీ ' త్యాది తత్రితత్రోక్తమన్త్రకాణ్డః, తద్విధిః - తద్బ్రాహ్మణమ్, 'సాఙ్గ్రహణ్యేష్ట్యాయజతే, ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్, సత్రాయణమ్- ' ప్రజననం జ్యోతి ' రి, త్యాది సప్తమకాణ్డ ప్రశ్నపఞ్చకమపి, ఉపహోమాః-'జుష్టోదమూనా' ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్, సూక్తాని- 'వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత' ఇతి ప్రశ్నోక్తకామ్య పశూనాం వపా ప్రచారాదిషు యాజ్యాపురోనువాకరూపః ' షీవోన్నా ' మితి ప్రశ్నః, ఇష్టయః- ' అగ్నిర్నః పాతు' ఇత్యాద్యనువాక త్రియమ్, తద్బ్రాహ్మణరూపో 'అగ్నిర్వా అకామయతే ' త్యాద్యర్ధప్రశ్నశ్చ; సౌత్రామణీ-'స్వాద్వీంత్వే' తి ప్రశ్నః, అచ్ఛిద్రమ్- ' సర్వాక్షవాఏష' ఇతిప్రశ్నః, పశుః-'అఙ్క్త్విత్యే ' తి ప్రశ్నః, మేధః- ' బ్రహ్మణేబ్రాహ్మణమాలభేత ' ఇతి ప్రశ్నః, తాన్యేతాని షోడశకాణ్డాని, వైశ్వదేవాని-విశ్వదేవఋషి దృష్టానీత్యర్థః, యాజ్ఞికోపనిషత్-'అమ్భస్యపార' ఇతిప్రశ్నః.

* శ్రీ భగవతో నారాయణస్య జగత్కారణత్వేన ముముక్షుభజనీయత్వరూప లక్షణస్థిరీ కరణ మేవైత దధికరణ ఫలమిత్యభి ప్రేత్య సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

ఇతశ్చ శారీరస్య ముముక్షూపాస్యత్వ మనుపపన్నతమ మిత్య వగమ్యతే, యస్మాత్ "అపిస్మితంతం పరిపూర్ణకామం స్వేనైవ లాభేన సమం ప్రశాన్తమ్ । వినోపసర్పత్యరణంహి బాలిశ శ్శిష్య లాఙ్గులే నాభిపతిత లేనస్థః" మిత్యాద్యామ్నాయో విశేషతః పరమాత్మనో స్యైవ ముముక్షూపాస్యత్వ ముపహసతి. తస్మా ద్భగవా న్నారాయణ ఏవ ముముక్షూపాస్యత్వేన ప్రతిపత్తవ్యః.

—* ౬॥ సూ॥ స్మృతేశ్చ *—

అపిచ భగవ దుపాసకానా మేవ సంస్మృతి తరణం స్మర్యతే. 'దైవీహ్యేషా గుణమయీ మమమాయాదురత్యయా । మామేవయే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాంతరన్తిత " ఇతి. తస్మాచ్చ తదుపాసన మేవ ముముక్షూణామావశ్యకమితి సిద్ధమ్.

యదుక్తం భగవత స్సర్వతో౽పాస్యత్వం తద్విషయే శఙ్కా ముత్పాద్య నిరాచష్టే, ... *

—*{ ౭॥ సూ॥ అర్భకౌకస్త్వా త్తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతి చేన్న నిచాయ్యత్వా దేవం వ్యోమవచ్చ }*—

నను "కేచిత్స్వదేహా న్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం పురుషంవసన్త "మిత్యత్రహి౽భగవతోభర్భకౌకస్త్వం ప్రతీయతే, అర్భకౌకస్త్వమ్ - అల్పాయతన వర్తిత్వమ్, హృదయాకాశస్య ప్రాదేశమాత్రత్వాత్; తథా "అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమాలిన" మితి తస్య పరమాత్మన స్తద్వ్యపదేశశ్చ భవతి, తద్వ్యపదేశః- స్వల్పాకారవ్యపదేశఇత్యర్థః, తతశ్చైతాభ్యాంశారీరవత్పరిచ్ఛిన్నతయావగతస్య పరమాత్మనోన సర్వతో౽పాస్యత్వం యుక్తమితి చేన్నైష*దోషః, యతోనిచాయ్యత్వా దేవమ్ - ఉపాస్యత్వాద్ధేతో రేవమ్, భగవాన్స్వభక్తేషు కృపయా స్వయమేవ స్వల్పాకారశ్చ

---

* ఏషః-అర్భకౌకస్త్వాదిరిత్యర్థః

భవతి, కిమేవం పరిచ్ఛిన్నమేవ భగవద్రూపమ్? వ్యోమవత్- భగవద్రూపమాకాశవద్విభవతి, యథా ఆకాశస్సర్వం జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్నోతి తద్వదిదం పరమాత్మ స్వరూప మవగన్తవ్యమ్, తథా చామ్నాయతే "వియతఇవాసదస్యతవశూన్యతలాందధత" ఇతి. ఏతదుక్తంభవతి, యథా సప్తద్వీపాధిపతేరాఘవస్యా యోధ్యాస్థిత్యపేక్షయా తదధిపతిత్వం సూపపన్నతమం భవతి, ఏవం నిఖిలం జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతోపి భగవతో నారాయణస్యహృదయవర్తిత్వాపేక్షయాఽర్భకౌకస్త్వ ముపపన్నతమం భవతీతి. తస్మాదస్య సర్వత్రోపాస్యత్వం నవిరుద్ధ్యతే.

సర్వత్ర విద్యమానత్వాద్భగవతఃకర్మఫలాదన ప్రసక్తి మాశఙ్క్యవారయతి.

—* ౮॥ సూ॥ సమ్భోగప్రాప్తిరితిచేన్నవైశేష్యాత్ *—

స్యాదేతత్పరమాత్మనోవ్యోమవత్సర్వగతత్వాభ్యుపగమే * తత్ర తత్ర సత్త్వాత్సుఖదుఃఖాత్మక కర్మ ఫలసమ్భోగప్రాప్తిరపి తస్యప్రసజ్యేతేతిచేన్నైతదస్తి, కుతః? వైశేష్యాత్- విశేషఏవవైశేష్యమ్, [స్వార్థేష్యఞ్ప్రత్యయః] ¶సర్వచేతనాపేక్షయాపరమాత్మనస్స్వ

---

* తత్రతత్ర సత్త్వాత్-తత్తజ్జీవ హృదయేషు విద్యమాన త్వాత్.

¶ ధర్మాధర్మయోస్స్వాశ్రయేసుఖదుఃఖాత్మకస్వఫలోత్పాదకత్వాత్తాదృశ ధర్మాదిరీశ్వరేనాస్తీతి వక్తుం హేతుముపన్యస్యతి·(సర్వచేతనే) తి= అత్ర వదన్తిజీవేశ్వరాభేదాభిమానినః, 'ఏకస్యైవ బ్రహ్మణఉపాధిసమ్బన్ధాసమ్బన్ధాభ్యాం భేదాజ్జీవేశ్వరయోర్భోక్తృత్వాభోక్తృత్వోపపత్తిరితి. తఇమే అర్ధజరతీయన్యాయమనుసరన్తి, (అస్యాయమర్థః) ఏషోభిమానీ పురుషో జీర్యమాణాయాఅపి నిజయోషితోర్ధం ముఖమాత్రంవా అజీర్ణంకామయత ఇతి, తద్వదేవ జీవేశ్వరాభేదాభిమానినో బ్రహ్మైకదేశభూతానాం జీవానామేవ స

తస్సిద్ధ నిరస్తకుహకత్వాపహతపాప్మత్వాది గుణవిశేషా దిత్యర్థః.
కఃపున స్తర్హి కర్మఫలసమ్భోక్తా? తత్రాహ.

—* ౯॥ సూ॥ అత్తాచరాచరగ్రహణాత్. *—

జీవఏవ కర్మఫల సమ్భోక్తా ప్రత్యేతవ్యః, కుతః? చరాచ
రగ్రహణాత్ - కర్మఫల సమ్భోగార్థమేవ ఖలుకాలకర్మ గుణా
ధీన చరాచరలక్షణాని శరీరాణి జీవోగృహ్ణాతి, నత్వీశ్వరః- కస్మా
త్పరమేశ్వరస్య సమ్భోగప్రాప్తిస్స్యాత్, తస్మాజ్జీవ ఏవకర్మఫలా
త్తా నిశ్చీయతే, తథాచామ్నాయతే "సుపర్ణా వేతౌ సదృశౌ స
ఖాయా యదృచ్ఛయా కృతనీడౌచవృక్షే। ఏక స్తయోఃఖాదతిపిప్పలా
న్నమన్యోనిరన్నోపి బలేన భూయాన్ - సయదజయా త్వజామనుశ
యీతగుణాంశ్చజుషన్ భజతి సరూపతాంతదను మృత్యుమపేతభగః।
త్వముతజహసిచైనా మహిరివత్వచమాత్తభగో మహసి మహీయసేష్ట
గుణే తేఽపరిమేయ భగ" ఇతి. ... *

—* ౧౦॥ సూ॥ ప్రకరణాచ్చ *—

జీవపరిగృహీత దేహానాం కర్మఫలాదన సాధనీభూత ప్రకృ
ష్టచక్షురాదికరణవత్త్వాచ్చ జీవఏవాత్తేతి సిద్ధమ్, తస్మాద్బ్రహ్మాది
నిఖిలజీవైః శ్రీ భగవాన్నారాయణ ఏవ మోక్షార్థం భజనీయఇ

మ్భోగ ప్రాప్తిరర్థతు బ్రహ్మణఇతికామయ న్తఇతి,నహి తయోర్వా
స్తవమన్యేవమఙ్గీకృత్య ఏకస్యైవ భోక్తృత్వమితిశక్యతే వక్తుమ్,నహి
దేవదత్తైకదేశస్య భోక్తృత్వే తస్య భోక్తృత్వం నాస్తీతిశక్యతే
వక్తుమ్, ఎవ్యవ సర్వగతానేకజీవవాదే జీవేశ్వరయోర్భేదసత్త్వాదీ
శ్వరస్య తత్స్వభావేన సమ్భోగప్రాప్తిస్సుపరిహారా, తథాప్యభే
దవాదేసామప్యపరిహారైవ;'అసన్తతేశ్చావ్యతికరః' ఇత్యాదౌతన్మతేక
స్మాద్భోగాదిసాఙ్కర్యస్య వక్ష్యమాణత్వాత్; తస్మాదక్షత మీశ్వర
స్యసమ్భోగ ప్రాప్తినాస్తీత్యస్మన్మతమేవ. అ॥౧॥సూ॥౮॥

త్యధ్యవసీయతే. ౫॥ శారీరానుపపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౮॥

—*౧౧॥సూ॥¶గుహాంప్రవిష్టావాత్మానౌహితద్దర్శనాల్ *—

ఇదమామ్నాయతే “ అహంభవాన్నచాన్యస్త్వం త్వమేవాహం విచక్ష్వభో । ననౌపశ్యన్తికవయశ్ఛిద్రంజాతు మనాగపి ॥ యథాపురుషమాత్మాన మేకమాదర్శ చక్షుషోః । ద్విధాభూత ఇవే క్షేత తథైవాన్తరమావయో ” రితి. తత్ర కిం జీవాత్మ పరమాత్మనోరితరేతర మర్థాన్తరత్వ వివక్షాస్తి? ఉతన? ఇతి విశయే ప్రాప్తేపఠతి స్ఫుటముత్తరమ్, (గుహాం ప్రవిష్టా) వితి= “ అహంభవాన్నచాన్యస్త్వం త్వమేవాహం విచక్ష్వభో । ననౌపశ్యన్తి కవయ ” ఇత్యత్ర జీవాత్మపరమాత్మనోరితరేతర మర్థాన్తరత్వ వివక్షాస్త్యేవ, కుతః? గుహాం ప్రవిష్టావాత్మానౌహి= హి- యస్మాల్, జీవాత్మ పరమాత్మనౌ ఇతరేతర మర్థాన్తరతయైవ హృద్గుహాం ప్రవిష్టావాత్మానౌ, కస్మాత్పునరిదమవగమ్యతే? తద్దర్శనాల్ - దృశ్యతే హ్యర్థాన్తర తయా జీవేశ్వరయోః గుహా ప్రవేశః “ ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్యలోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధ్యే ” ఇతి, “ ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయా సమానం వృక్షం పరిష స్వజాతే । తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి - పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా-సుపర్ణావేతౌసదృశౌ సఖాయౌ

¶ అథ శ్రుత్యన్తర బలేన జీవేశ్వరయోర్భేదప్రతీతేర్న కథమీశ్వరే జీవ సమ్భోగ ప్రాప్తిరిత్యాక్షేప సఙ్గత్యోత్తరాధి కరణ మారభతే-(గుహాంప్రవిష్టా)విత్యాది= (విశయేప్రాప్తే) ఇత్యాది= అత్ర ‘నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా నాన్యోఽతోఽస్తి [illegible] నాన్యోఽతోఽస్తి మన్తే’ తి, ‘స ఆత్మా తత్త్వమసీ’ తిచవాక్యశేషే తయోరైక్యశ్రవణాత్ ప్రకృతయోరర్థాన్తరత్వ వివక్షాభావాత్ జీవసమ్భోగ ప్రాప్తిర్న పరమాత్మనిస్యాదితిపూర్వపక్షం నిరసితుంసిద్ధాన్తయతి (ఇతి స్ఫుటముత్తర)

యదృచ్ఛయా కృత నీడౌ చ వృక్షే । ఏక స్తయోః ఖాదతి పిప్పలాన్న
మన్యో నిరన్నో౽పి బలేన భూయా " న్నిత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతి
షు. అర్థాన్తరత్వమ్- స్వరూపతో భేదః, యద్యపి 'ఋతంపిబన్తౌ'
విత్యత్ర శ్రూయమాణం ఋతపానం తావత్కర్మఫల భోగః, త
త్తుజీవాత్మ పరమాత్మనో స్సమానమివ దృశ్యతే, తథాపి 'ఛత్రిణో గ
చ్ఛన్తీ'త్యత్రైకేనాపిఛత్రిణా బహూనా మచ్ఛత్రిణామపి ఛత్రిత్వ వ్య
వహారః ప్రదృశ్యతే, ఏవమిహైకేనాపి ఋతంపిబతా జీవేనపిబదపిబన్తౌ
జీవేశ్వరావజహల్లక్షణయా పిబన్తావిత్యుచ్యేతే, *అన్యథా "తయో
రన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీ"తి, ఏక స్తయోః
ఖాదతిపిప్పలాన్న మన్యో నిరన్నో౽పి బలేనభూయా" నిత్యాది శ్రుతి
రుపరుధ్యేత, ¶ తతశ్చ "అహంభవాన్నచాన్య స్త్వం త్వమేవాహం వి
చక్ష్వభో । ననౌ పశ్యన్తి కవయ శ్ఛిద్రంజాతుమనాగపీ " త్యాద్యు
పదేశో జీవస్యేశ్వర శరీరత్వేన తస్మిన్ననవరత మవస్థానం ప్రత్యా
యయన్ తయోర్మిథో౽ర్థాన్తరత్వ మవగమయతి, 'అహంభవా
ని'త్యాదివాక్యస్థపదయోజనాతు, భో జీవ- అహమ్- నారాయణః,
నచ భవాన్ - కదాచిదపి జీవాత్మా న భవామి, కిన్తు త్వత్తో౽న్యః ప
రమాత్మైవాస్మీత్యర్థః, త్వమపి న చాహమ్ - కదాచిదపి పరమా
త్మా న భవసి, కిన్తు మత్తో౽న్యో జీవాత్మైవభవసీత్యర్థః, ఇతిత్వ
మేవ విచక్ష్వ - కర్మఫలాదనానదనాభ్యా మావయోర్భేదం సమ్య
జ్జానీహి, యతః కవయః, నౌ- ఆవయో స్సమ్బన్ధినః, యథోక్తా

మి॰= * (అన్యథే)తి- పిబత్పదస్య లాక్షణికత్వాభావ ఇత్యర్థః.

¶ 'అహంభవా'నిత్యాది విషయ వాక్యపదయోజనాం వక్ష్యన్ ప్ర
థమం తత్తాత్పర్యార్థ మవగమయతి (తతశ్చే) త్యాదినా = తతశ్చ
'ఋతంపిబన్తా' విత్యాది బలవత్తర వాక్య శేషేభ్యో జీవేశ్వరయో
వాస్తవ భేదస్య సిద్ధత్వేన పూర్వపక్షస్య నిరస్తత్వాదిత్యర్థః.

ర్థాన్తరత్వస్య, ఛిద్రమ్, ఛేదమ్, అన్యథాత్వమ్, జాతు - కదాపి,
మనాక్ - ఈషదపి, నపశ్యన్తి, కింతు జీవేశ్వరయోర్భేదమేవ పశ్య
న్తీత్యర్థః, (అత్రదృష్టాన్తః) (యథాపురుష) ఇతి = యథా లోకే
దర్పణద్రష్టాపురుషః, ఆదర్శ చక్షుషోః- గ్రాహ్యగ్రాహకయోః,
ఆత్మానమ్- స్వరూపమ్, ప్రకృతివికారత్వేనైకమపి, ద్విధాభూతమ్-
మిథోర్థాన్తర భూతమేవ, ఈక్షేత- మన్యతే, అభేదాభ్యుపగమే
ఆదర్శ చక్షుషోర్గ్రాహ్య గ్రాహకత్వా నుపపత్తే రిత్యాశయః,
తథైవ జీవేశ్వరయో రావయో ర్నిత్యత్వేనైక జాతీయత్వేపి, అన్త
రమ్ - భేదమ్,అవేక్షస్వేతి. *తతశ్చ దృశ్యత్వ ద్రష్టృత్వాజ్ఞత్వ సర్వ
జ్ఞత్వాది ధర్మ భేదాజ్జీవేశ్వరయోరావయో ర్మిథోర్థాన్తరత్వం
పశ్యన్నామేవభజస్వేతి భావః, †తస్మాత్తయోస్స్వాభావికమేవ భవ

* యత్తూక్తమ్ 'నాన్యోతోస్తి ద్రష్టే' త్యాది వాక్యంతస్యాయమర్థః,
అతః- అస్మాత్పూర్వత్ర ప్రకృతాదన్తర్యామిణః పరమాత్మనోవినా,
తదన్యోజీవోద్రష్టానాస్తి- భగవదనుగ్రహమన్తరేణ 'ఆత్మా వారేద్రష్ట
వ్య' ఇత్యాదిశ్రుతివిహితంపరమాత్మదర్శనాదికం కర్తుం జీవోనశక్నో
తీత్యర్థః, యద్వా అతః-అస్మాత్పూర్వత్రాన్తర్యామిబ్రాహ్మణే ప్రకృ
తాదన్తర్యామిణోనారాయణాత్, అన్యోద్రష్టా- జీవః పృథివ్యాదిని
యన్తా,నాస్తి-నభవతి,'అపశుపే' తిస్మృతేః కింతుపరమాత్మైవ, ఉ
పాసనాభిః పరమాత్మసాక్షాత్కరణశీలత్వాజ్జీవస్యద్రష్టృత్వం జ్ఞేయ
మ్,ఏవమేవ,నాన్యోతోస్తిశ్రోతే,త్యాదౌద్రష్టవ్యమ్;సఆత్మాతత్వమసీ,
త్యత్రఅతత్వమసీతిపదంఛిన్దతాంనకశ్చిదాయాసః,'తత్త్వమసీ'తిపదచ్ఛి
దాంతుపరమాత్మ జీవవాచినోస్తత్త్వంపదయోస్సామానాధికరణ్యం
'వాయువస్థే'త్యత్ర వత్సవాయుపదయోరివ గౌణమిత్యంశాధికరణేవ
క్ష్యతె, తస్మాన్న'తత్వమసీ' త్యేత'దహంభవా, నిత్యస్యవాక్యశేషతా
పేస్యతీతిధ్యేయమ్. †ఏవమ్'అహంభవా'నితి శ్రుత్యన్తరేపి జీవేశ్వర

త్యర్థాన్తరత్వమితి నిశ్చీయతే. ... ❋

—❋ ౧౨॥ సూ॥ విశేషణాచ్చ ❋—

'అహంభవా' నిత్యేత త్పూర్వస్మిన్వాక్యే "సత్వంవిహాయ మాం బద్ధో గతోగ్రామ్యమతిర్మహీ" మిత్యత్ర శ్రూయమాణా త్పరమాత్మవియోగ నిబన్ధన బద్ధత్వ విశేషణాచ్చ జీవస్య పరమాత్మ నోర్థాన్తరత్వం సిద్ధమ్. ... ... ❋

—❋ ౧౩॥ సూ॥ అన్తర ఉపపత్తేః ❋—

అన్తరమ్- భేదః, జీవేశ్వరయోర్భేదేసతిహి భేదాలమ్బ్యాజీవం ప్రతి "హంసావహంచత్వంచార్య సఖాయామానసాయనా" వితి పరమాత్మోపదేశ ఉపపద్యేత, నహ్యా సత్యోచితాజీవేశ్వరభేదస్య, యద్యుచితా తర్హి జీవ బన్ధ మోక్షస్యా ప్యసత్యత్వా పాతేన 'అహంభవా' నిత్యాద్యుపదేశస్యానర్థక్యం ప్రసజ్యేత, తస్మాత్త యోరర్థాన్తరత్వమ్. ... ... ❋

—❋ ౧౪॥ సూ॥ స్థానాదివ్యపదేశాచ్చ ❋—

'సఖాయామానసాయనా' వితి పరమాత్మ జీవాత్మనోః పృథక్త్వేన మనోవస్థాన సఖిత్వాదివ్యపదేశాచ్చతయోరర్థాన్తరత్వా వగమః. ... ... ❋

—❋ ౧౫॥ సూ॥ సుఖవిశిష్టాభిధానాదేవచ ❋—

శ్రోతృకీర్తయితృసుఖ ప్రదనారాయణ రామకృష్ణ గోవిన్ద ముకున్ద వాసుదేవేత్యాదిశ్రవణమఙ్గళనామధేయవత్త్వాదేవచ భగవతో జీవాదర్థాన్తరత్వం స్పష్టం భవతి, అజస్ర సుఖానుభవ రూప మోక్షఫలప్రదత్వమేవ భగవన్నామ్నాం సుఖవిశిష్టత్వముచ్యతేత

యోరభేద గన్ధస్యా ప్రతీతేః పరమాత్మని ప్రసక్తాం సమ్భ్యాగ ప్రాప్తింమూకీకృత్య భగవత ఉపాస్యత్వాద్యాయక జీవేశ్వర భేదాధ్యవసాయ పేశ్వైవదధికరణ ఫలమితి సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

థాచ శ్రూయతే " యస్యావతార గుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యేఽసువిగమేవివశాగృణన్తి । తేనైకజన్మశమలంసహసైవ హిత్వా సంయాన్త్యపావృతమృతం తమజం ప్రపద్యే- యస్యహినావత్మతప తన ప్రస్ఖలనాదిషు వివశస్సకృన్నామాభి గృణన్ పురుషః కర్మబన్ధ నమఞ్జసావిధునోతి - యన్నామశ్రుతమనుకీర్తయేదకస్మాదార్తో వా యదిపతితః ప్రలమ్భనన్వా । హన్త్యంహస్సపదిన్నణామశేషమ న్యంకం శేషాద్భగవత ఆశ్రయేన్ముముక్షుః - త్వన్నామకస్య చిడను బ్రువత స్సహాలా లోకా నమన్త్యపసరన్తి కృతాన్తపాశాః । బ హ్యైతదచ్యుతన్నృలోక ఇహోత్మ్యలోకం సంయాన్తితేచరణ సేడజుషస్సు పర్ణకా ' ఇత్యేవమాదిషు. జీవేశ్వరయో రర్థాన్తరత్వా భావే కస్యకస్య నామకీర్తయిత్వా ముక్తిం ప్రాప్నుయాత్, తస్మాత్తయో ర్మిథో భవత్యేవార్థాన్తరత్వమ్. ... ※

—※ ౧౮॥ సూ॥ అతఏవచబ్రహ్మ ※—

అపిచాఽ; యత ఏవైవం భగవతో నిరతిశయ సుఖప్రదనామ ధేయవత్త్వ మవధారిత మతఏవ, బ్రహ్మ- వేదోపి, 'త్వేషగ్ హ్యాస్య స్థవిరస్యనామ-ఆస్యజానన్తో నామచిద్వివక్తన-బృహత్తేవిష్ణో సుమతిం భజామహే ' ఇతి నామ సఙ్కీర్తనేన భగవన్తం ముపాస్త ఇత్య ర్థః. ఇతశ్చ తయో రర్థాన్తరత్వ మిత్యాహ.

—※ ౧౯॥ సూ॥ శ్రుతోపనిషత్క-గత్యభిధానాచ్చ ※—

"సవైమహాభాగవతః పరీక్షిద్యేనాపవర్గాఖ్య మదభ్రబుద్ధిః । జ్ఞానేనవైయాసికిశబ్దితేన భేజే ఖగేన్ద్రధ్వజపాదమూలం '" మిత్యాది దిషు, శ్రుతోపనిషత్కానామ్- శ్రుతసర్వవేదాన్త సారాణామ్, శ్రీ విష్ణురాతాదీనామ్, భగవత్పాదారవిన్ద గత్యభిధానాచ్చ, జీవేశ్వర యోరర్థాన్తరత్వ మవగన్తవ్యమ్, నహ్యసతిభేదే జీవేశ్వరయో రే వం గన్తృగమ్యభావోఽభిధీయేత, 'జ్ఞానేనవైయాసికిశబ్దితేన' త్యత్ర

ఞ్ఞాన శబ్ద స్సర్వవేదాన్తసార స్వరూపంశ్రీమద్భాగవతమేవాచష్టే, 'జ్ఞానంపరంమన్మహిమావభాసం యత్సారయోభాగవతం వదన్తీ' త్యత్ర సర్వ వేదాన్తసారే జ్ఞాన శబ్ద దర్శనాత్; తతశ్చ జ్ఞాయతే అనేనేతి వ్యుత్పత్త్యాకరణే వ్యుడవగన్తవ్యః; సర్వ వేదాన్తసారేణైవ హి చిదచిదీశ్వరాణాం యాథాత్మ్యంసమవగమ్యతే, తథాచామ్నాతమ్ 'ధర్మఃప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవ మత్రవస్తు శివదంతాపత్రయోన్మూలనమ్। శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కింవాపరైరీశ్వరస్సద్యోహృద్యవరుధ్యతేఽత్ర కృతిభి శ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణా' దితి. స్యాదేతత్కథమిహ సౌత్రేణోపనిషచ్ఛబ్దేన సర్వ వేదాన్తసారః ప్రతీతః? ఉచ్యతే; యథా అతన్నిరసన ముఖ 'బ్రహ్మైకమితా' విత్యత్ర బ్రహ్మైక శబ్దేన సర్వవేద శిరస్సాన్నినీయోపనిషత్ప్రతీయతే, ఏవమిహా ప్యుపనిషచ్ఛబ్దేన ఉపనిషన్మూర్ధన్యస్థానీయం సర్వోపనిష త్సారభూతం శ్రీమ ద్భాగవతం ప్రతీయతే, అత ఏవామ్నాయతే "ఇత్యశేషసమామ్నాయపురాణోపనిషద్రస" ఇతి, 'సర్వవేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవతమిష్యతే' ఇతిచ. తస్మాదస్త్యేవ జీవాత్మ పరమాత్మనో స్స్వరూపభేదః.

౩॥ గుహాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

—※ ౧౫॥సూ॥¶అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతరః※—

అస్త్యేవ జీవేశ్వరయోర్భేద ఇత్యుక్తమ్, తత్రేయ మపరా భవతి విచారణా, కింజీవేశ్వరయోరితరేతరమర్థాన్తరత్వం ఘటపటయోరివపృథగవస్థితయోః ప్రత్యేతవ్యమ్? ఆహోస్విచ్ఛరీరశరీరి

¶ ఇదమధికరణ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణ మారభతే-(అనవస్థితే రసమ్భవాచ్చ నేతర) ఇతి= పూర్వోత్తరాధికరణయోరుపజీవ్యోపజీవకభా వరూపసఙ్గతింద్యోతయితుంవృత్తమనుకీర్తయతి-(అస్త్యే)వేతి.

తత్ర 'విరుద్ధధర్మిణోస్తాతస్థితయోరేకధర్మిణీ'తివాక్యశేషే

ణో రివాపృథగవస్థితయోః? ఇ*త్యతఉత్తరం పఠతి- (అనవస్థితే) రి తి- పరమాత్మసాహిత్య మన్తరేణ పృథగవస్థానా భావాత్తేన వినా ఆశ్రయాన్తరాభావాచ్చ జీవోనేతరః- పరమాత్మనావిభక్తోనతిష్ఠతి, కింత్వవిభక్తఏవ శరీరిణా శరీరవత్పరమాత్మనా సాక మవతిష్ఠతే, త థాచామ్నాయతే 'హరిహీనసాత్మిద్భగవాఞశరీరిణా మాత్మా†ఝ షాణామివతోయమీప్సిత'మితి. ¶తస్మాజ్జీవః పరమాత్మశరీరత్వాత్తే న సహ వియుక్త ఏవ సదావతిష్ఠత ఇత్యవగమ్యతే.

౪॥ అనవస్థిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

()సమ్ప్రతి జీవోపకరణాన్యధ్యాత్మాదీని జీవవత్పరమాత్మ నాసాకమ వియుక్తాన్యేవావతిష్ఠన్త ఇతి వక్తుమిదమభిధీయతే.

—*{ ౧౯॥ సూ॥అన్తర్యామ్యధిదైవాధిలోకా దిషుతద్ధర్మవ్యపదేశాత్ }*—

---

౯. జీవేశ్వరయోర్నియామ్యనియన్తృభావరూప విరుద్ధ ధర్మావగమే న ఘటపటయోరివ తయోరర్థాన్తరత్వ మితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే ' జ్యోతింషిసత్వానిదిశోద్రుమాదీఞ్ సరిత్సముద్రాంశ్చహరేశ్శరీర ' మిత్యాదౌ ' యస్యాత్మాశరీరమ్- యస్యవిజ్ఞానం శరీరమ్ ' ఇత్యాదౌ చ జీవేశ్వరయో శ్శరీరశరీరిభావోపలబ్ధేశ్శరీర శరీరివత్తయోరవిభా గేనావస్థితయో రర్థాన్తరత్వమితి సిద్ధాన్తయతి-*(అతఉత్తరం ప ఠతి)త్యాదినా. ... ... *

† సహావస్థితౌ దృష్టాన్తః(ఝషాణామివతోయ)మితి.

¶ జీవేన సహావస్థాన కథనేన పరమాత్మన స్తద్విషయ నియ మనాద్వ్యాపకత్వాత్వ లక్షణసిద్ధిరేత దధికరణ ఫలమితి సూచయన్న ధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౩॥ సూ॥ ౧॥

() అనేనోత్తరాధి కరణస్య దృష్టాన్త సఙ్గతిం ద్యోతయతి- (సమ్ప్రతీ) తి. ...

బృహదారణ్యకే అన్తర్యామిబ్రాహ్మణే మాధ్యందినై రామ్నా
యంతే " యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్పృథివ్యా అన్తరోయం పృథివీ న
వేద యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీ మన్తరోయమయత్యేషత
ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ' ఇత్యారభ్య యస్సర్వేషు 'దేవేష్విత్యధి దై
వమ్ - యస్సర్వేషు లోకేష్వి త్యధిలోకమ్ - యస్సర్వేషు యజ్ఞేష్వి
త్యధియజ్ఞమ్ - యస్సర్వేషు భూతేష్వి త్యధిభూతమ్- యఃప్రాణ'
ఇత్యారభ్య ' యఆత్మనితిష్ఠ, న్నిత్యన్త ' మధ్యాత్మ ' మితి విభాగే
న పర్యాయాః. ఏవం తైత్తిరీయకాణ్వైశ్చ "యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్పృ
థివ్యా అన్తరోయం పృథివీనవేదయస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీ
మన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత " ఇత్యారభ్య 'యో
ప్సుతిష్ఠన్యోగ్నౌతిష్ఠన్ యోన్తరిక్షే తిష్ఠన్ యోదివితిష్ఠన్ య ఆది
త్యేతిష్ఠన్ యో దిక్షుతిష్ఠన్ యశ్చన్ద్రతారకేతిష్ఠన్ యఆకాశేతిష్ఠన్
యస్తమసితిష్ఠన్ యస్తేజసి తిష్ఠన్ యస్సర్వేషుభూతేషు తిష్ఠన్ యః
ప్రాణేతిష్ఠన్ యోవాచి తిష్ఠన్ యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్ య శ్శ్రోత్రే
తిష్ఠన్ యోమనసి తిష్ఠన్ యస్త్వచితిష్ఠన్ యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్ యో
రేతసి తిష్ఠన్' ఇత్యాదిః పర్యాయాః పఠ్యన్తే, తత్రసంశయః, ఇహా
ధిదైవాదిషు నియన్తృత్వేన శ్రూయమాణోన్తర్యామీ కిం పరమా
త్మా భవతి? ఉతాహో పరమాత్మనోర్థాన్తరం యఃకశ్చనభవతీ? ఇ
తి, తత్రాన్తర్యామీత్యపూర్వ సంజ్ఞాశ్రవణాత్సోన్తర్యామి పరమా
త్మనోర్థాన్తర మేవ భవతీత్యేవం ప్రాప్తేః ప్రతిబ్రూతే, (అన్తర్యా
మీ)తి, అత్రాధిదైవాదిషు నియన్తృత్వేనశ్రూయమాణోన్తర్యా
మీ పరమాత్మైవభవతి, కుతః ? తద్ధర్మ వ్యపదేశాత్, తథాహి
'యఃపృథివ్యాం తిష్ఠన్ యస్సర్వేషుదేవేషు తిష్ఠన్ యస్సర్వేషులో
కేషు తిష్ఠ' న్నిత్యేవం జాతీయకాసు ' యఆదిత్యేతిష్ఠన్ యశ్చక్షు
షితిష్ఠన్ యోమనసి తిష్ఠన్ ' ఇత్యేవం జాతీయకాసుచశ్రుతిషు పర

మాత్మనోఽన్తర్యామితయాఽధిదైవాది నియన్తృత్వాది రూప ధర్మా వ్యపదిశ్యన్తే, నహిపరమాత్మనోఽర్థాన్తరస్య సర్వనియన్తృత్వాది రూప ధర్మాఉపపద్యన్తే, నేయమన్తర్యామి సంజ్ఞాపరమాత్మన్యపూర్వాభవతి, కింతు "తంయయాయం సర్వ భూతానా మన్తర్యామిణమీశ్వర" మిత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు పరమాత్మన్యన్తర్యామి సంజ్ఞా ప్రసిద్ధైవ దృశ్యతే, తస్మా దిహాన్తర్యామీ పరమాత్మైవ. తతశ్చ జీవోపకరణాని పరమాత్మనాసాకమపి యుక్తాన్యేవావ తిష్ఠన్త ఇతి జ్ఞేయమ్. ... *

నన్విహాన్తర్యామిశబ్దః ప్రధానం జీవంవా శ్రావయతి, 'అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయం ప్రసుప్తమివ సర్వత' ఇతి సాఙ్ఖ్యైః ప్రధానస్యారూపస్య స్మృతత్వాత్; తైస్తస్య రూపాది హీనతాభ్యుపగమాచ్చాన్తర్యామిత్వం చోపపద్యతే, అణిమాది యోగైశ్వర్య ప్రాప్తివశాజ్జీవస్యాప్యన్తర్యామిత్వ ముపపద్యతే, తతశ్చైతయోరన్యతరోన్తర్యామీస్యాత్తస్మా దిహాన్తర్యామి శబ్దో నపరమాత్మాన మవగమయితు మలమిత్యత్రోత్తరంప్రాహ. *

—* ౨౦॥ సూ॥ నచ స్మార్తమతద్ధర్మాభిలాపాచ్ఛారీరశ్చ *—

స్మార్తమ్- సాఙ్ఖ్యస్మృతౌ జగత్కారణత్వేన పరి కల్పితం ప్రధానమిత్యర్థః, శారీరః-శరీరసమ్బన్ధీ జీవశ్చ, ఇహాధి దైవాద్యన్తర్యామిణౌ నభవతః, కుతః? అతద్ధర్మాభిలాపాత్- తద్ధర్మాః - పరమాత్మధర్మాస్సర్వజ్ఞత్వ సర్వనియన్తృత్వాది రూపాః, అత ద్ధర్మాః *నియామ్యత్వాదిరూపాః, జడత్వ కించిజ్జ్ఞత్వాదిరూపాశ్చ;తఏవ

* (నియామ్యత్వాదిరూపా) ఇతి-నియామ్యత్వ శరీరత్వాదయోధర్మాః ప్రధానజీవోభయ సాధారణాః, జడత్వాదయస్తుప్రధాన మాత్ర ధర్మాః, కిఞ్చిజ్జ్ఞత్వాదయో జీవమాత్ర ధర్మా ఇతి వివిచ్యజ్ఞాతవ్యాః. ... ... *

హి ప్రధానజీవయో రభిలప్యన్తే, 'యోవ్యక్తే తిష్ఠ న్నవ్యక్తా ద న్త రోయమవ్యక్తం నవేదయస్యావ్యక్తం శరీరం యోవ్యక్త మన్తరోయ మయత్యేషత ఆత్మా న్తర్యామ్యమృత' ఇత్యాదౌ, దేహాసహోష్మౌమన వో భూతమాత్రా ఆత్మానమన్యం నవిదుఃపరంయత్ । సర్వంపుమా న్వేదగుణాంశ్చతత్జ్ఞో నవేదసర్వజ్ఞమన న్త' మిత్యాది శ్రుత్యన్తరే చ. నచ ప్రధానస్యాదృష్టాదయో ధర్మాఉపపద్యన్తే, తస్య జడత్వే న¶భోక్తృత్వానుపపత్తేః; కింతు జీవస్యైవ తేధర్మా ఉపపద్యన్తే, తస్యచేతనత్వేన భోక్తృత్వోపపత్తేః; తస్మాత్ 'ఏషతఆత్మా న్తర్యా మ్యమృత' ఇత్యత్రాన్తర్యామి శబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వేన జీవోప కరణానాం భగవదవియుక్తత్వం సిద్ధమ్.

¶ యత్తు 'అప్రతర్క్యమనిర్దేశ్య'మితి వచనం తత్సాఙ్ఖ్యై రభిమానవశా త్ప్రలపితమితి జ్ఞేయమ్, ప్రధానస్య మహదాది రూపేణ పరిణతత్వేన తదాది తత్త్వాత్మకస్యతస్యజ్ఞాతుంశక్యత్వాత్.

యత్తు విషయవాక్యాదుపరి శ్రూయమాణాత్ 'నాన్యోతో స్తి ద్రష్టా' ఇత్యాది వాక్య బలాత్పూర్వత్ర 'యఆత్మనితిష్ఠన్ యో విజ్ఞానేతిష్ఠ' న్నితి చ శరీరభూత జీవ తదన్తర్యామిణోర్భేదశ్రవ ణమవిద్యా ప్రత్యుపస్థాపిత కార్యకారణోపాధి నిమిత్తక మితి తద సత్, 'నాన్యోతోస్తి ద్రష్టే' తి వచనస్య పూర్వత్ర ప్రస్తుతాదన్త ర్యామిణ శ్శ్రీభగవతో నారాయణా దన్యస్య శారీరస్య నియన్తృ త్వ ప్రతిషేధ పరత్వాత్; తథైవేతద్వచనస్య గుహాధికరణే వివృత త్వాద్భగవతా సూత్రకృతా " ఉభయేపిహి భేదేనైన మధీయత " ఇత్యేవం పౌర్వాపర్యపర్యాలోచనా ప్రావీణ్యా బలా త్తదుక్తస్య శారీర తదన్తర్యామిణో ర్భేదస్యార్వాచీన వికల్ప వితర్క ప్రమా ణాభాసేన బ్రహ్మవాదినా ప్రలపితు మశక్యత్వాచ్చ; నహి జీవేశ్వ ర యోర్భేదస్యాసత్యత్వ జ్ఞాపకం శ్రుతే స్సూత్రస్యవా వచనం ద్ర

ష్టం పశ్యామః, యేనైతద్భేదస్యాతాత్త్వికత్వంస్యాత్ ; యదప్యా హుః రస్య స్వాభావికస్య జీవేశ్వర భేదస్యావస్తుత్వే “ యత్రహిద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవా భూత్తత్కేనకంపశ్యే ” దిత్యయం వాక్యశేష ఇతి తదప్యసత్, “ యత్రహి ద్వైతమివభవతీ ” త్యాది శ్రుతౌ జీవేశ్వర భేద నిషేధానుపలబ్ధేః; కింతు ‘యత్రహీ’ త్యస్యాం శ్రుతావయమర్థఉప లభ్యతే, యత్ర- యదా, సృష్టికాలే, ద్వైతమివ- “ ధాతాయథా పూర్వమకల్పయ ” దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా పూర్వకల్ప సృష్టప్రపఞ్చ జాత సదృశమిదం ప్రపఞ్చజాతమితి శేషః, భవతి ఉత్పద్యతే, ‘ద్వైతం ధృవార్థ విస్రమ్భ ప్రపఞ్చోపశమాదిషు ’ ఇత్యాదిషు ప్రపఞ్చేద్వైతశబ్ద దర్శనాత్ప్రపఞ్చస్యద్వైతత్వముక్తమితి జ్ఞేయమ్. తత్ తదాసృష్ట్యవసరే, ఇతరః- పరమాత్మనో ర్థాన్తర భూతో జీవః, (జాతావేకవచనమ్) ఇతరమ్- స్వవ్యతిరిక్తం పరమాత్మానమ్, పశ్యతి- లబ్ధకరణ కలాపత్వాత్తముపాసిత్వావైకుణ్ఠమేత్యతత్రత్యం భగవన్తం సాక్షాత్కరోతీత్యర్థః, తథాచ శ్రుతిః ‘పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతీ ’ తిహినిశ్చితమ్. యత్ర- యదా, ప్రళయావసరే; తు శబ్ద స్తదాత్విత్యుత్తరేణాన్వేతి, అస్య- జీవస్య, పరమాత్మనోవా సమ్బన్ధీ, తత్సృష్టత్వా త్తత్ప్రవిష్టత్వా త్తన్నియామ్యత్వాచ్చ, సర్వమ్ - అశేష సమష్టివ్యష్టి దేహాది ప్రపఞ్చజాతమ్, ఆత్మైవాభూత్- స్థూలావస్థా ప్రహాణేన కారణాత్మైవ భవతి, అవిభక్తనామ రూపావస్థం సత్పరమాత్మ న్యవతిష్ఠత ఇత్యర్థః, తత్- తదాతు, అశేషసమష్టివ్యష్టి ప్రళయావసరే, ప్రాకృత ఇత్యర్థః; అయమ్- జీవరాశిః, కేన - సాధనేన, కమ్ - సుఖమ్, తద్రూపమ్ ; పశ్యేత్ - భజనీయత్వేన కథం జానీయాదిత్యర్థః, దర్శనాది సాధనీభూత స్థూల దేహేన్ద్రియాదీ

—* ౨౦॥సూ॥ఉభయేపిహిభేదేనైనమధీయతే *—

ఉభయే-కాణ్వామాధ్యందినాశ్చ, ఏనమ్- శారీరమ్, భేదేనా ధీయతే ‘ యోవిజ్ఞానే తిష్ఠన్ని’ తి కాణ్వాః, ‘యఆత్మనితిష్ఠ ’ న్నితి మాధ్యందినాశ్చ, శారీరం పృథివ్యాది వదన్తర్యామిణ ఈశ్వరాద్భిన్న త్వేనతస్నియామ్య త్వేనచామనన్తీత్యర్థః; *తస్మాదిహాన్తర్యామి శ బ్దః పరమాత్మప్రత్యాయక ఇతి నిశ్చీయతే.

౫॥ అన్తర్యామ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

—* ౨౧॥సూ॥ అదృశ్యత్వాదిగుణకోధర్మోక్తేః *—

† ‘ యఃపృథివ్యాం తిష్ఠ’ న్నిత్యాదినా నియన్తృత్వేన పరమా త్మాసర్వత్ర వర్తత ఇత్యుక్తమ్, సకిం సర్వైర్దృశ్యో భవతి? ఆ హోస్విదదృశ్య ఏవభవతి? ఇతి విచికిత్సాయామిద ముత్తరం పఠతి-

---

నాం నష్టత్వాదితి భావ ఇతి. తస్మాచ్చేతనానాం పరమ పురుషా ర్థ సాధనస్వభజన సిద్ధ్యర్థ మేవ పరమాత్మా విశ్వ సృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తత ఇత్యేతచ్ఛ్రుతి తాత్పర్యార్థః. నహి వినా దుష్ప్రజ్ఞా తర్కైశ్చిదస్మిన్ వాక్యే జీవేశ్వర భేద ప్రతిషేధం ప్రతీయాత్, తస్మా త్స్వాభావికం జీవేశ్వరభేదం ప్రతిషేద్ధుం న ‘ తతోఽనకింపశ్యే’ది త్యయమన్యోవావాక్యశేషో భవతీతి సుధీభిర్ధ్యేయమ్. * అన్తర్యా మి బ్రాహ్మణోక్తాన్తర్యామిత్వాది లక్షణ సిద్ధి రిహ ఫల మిత్యభిప్రే త్యాధికరణ ముప సంహరతి— (తస్మా) దితి. అ॥౫॥ సూ॥ ౩॥

† అస్యాధికరణస్య పూర్వాధికరణోపజీవకత్వ సఙ్గతిం వక్తుం పూర్వవృత్త మనువదతి- (‘యఃపృథివ్యా’)మితి= అన్తర్యామిణం ప రమాత్మానం విషయీకృత్య సంశయం విశదయతి- (సకి) మిత్యా దినా= తత్ర పూర్వపక్షస్తు “ యః పృథివ్యాం తిష్ఠ ” న్నిత్యాదా వృహే తిష్ఠన్నితి వత్పృథివ్యాదావవస్థానశ్రవణాత్స దృశ్యత్వాదిగు ణక ఏవ భవతీతి. ... ... *

(అదృశ్యత్వాదిగుణక) ఇతి- పరమాత్మా సర్వత్రాన్తర్యామి తయా వర్తమానో హ్యదృశ్యత్వాదిగుణకః- ప్రాకృత చక్షురాద్యగ్రాహ్య త్వాదిగుణ విశిష్టఏవ ప్రత్యేతవ్యః, ' కుతః? ధర్మోక్తేః, ' నపశ్యతి త్వాం పరమాత్మనోజన ' ఇతి " నసందృశేతిష్ఠతి రూపమస్య నచ క్షుషా పశ్యతికశ్చనైన " మితి చ పరమాత్మనోఽదృశ్యత్వాది ధర్మాహ్యుచ్యన్తే,* తథాపిస్వభక్తానాందృశ్యత్వాదిగుణక ఏవభవతి, తథాచ వక్ష్యతి భగవానాచార్యః (అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానుభ్యా,మితి.¶ తస్మాత్పరమాత్మా స్వభక్తినూన్యానా మేవాదృశ్యత్వాది గుణకోభవతీతి నిశ్చీయతే. ... *

౬॥ అదృశ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౨౨॥సూ॥ †విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచ నేతరౌ *—

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే " శ్రోత్రవ్యాదీని రాజే

---

*ఔత్సర్గికంపరమాత్మనస్సర్వాదృశ్యత్వమపవదతి- (తథాపీ) తి.

¶తథాశ్రుతిశ్చ ' అన్తర్బహిశ్శ్యామల మబ్జనేత్రం స్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్ | పాత్ర స్తవశ్రీలలనాలలామం దృష్ట్వా స్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితాననమ్ ' ఇత్యాది స్వభక్త దృశ్యత్వాది లక్షణ సమన్వయమేవైత దధికరణ ఫలమితి సిద్ధవత్కృత్యాధికరణ ముప సంహరతి—(తస్మా) దితి. అ॥ ౬॥ సూ॥ ౧॥

† అన్తర్యామ్యధికరణేఽన్తర్యామిత్వంసామాన్యతఃపరమాత్మనిష్ఠమిత్యుక్తమ్, సమృత్యుత్తరాధికరణే సామాన్య జ్ఞానస్య విశేష చిన్తాహేతుత్వ న్యాయ మనుసృత్య తాదృశ పరమాత్మత్వం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం వ్యావర్తయిత్వా తస్య విశేషతో నారాయణ నిష్ఠతయా వక్ష్యమాణత్వా దన్తర్యామ్యధికరణేన హేతుతద్వద్భావ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే—(విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచ నేతరా)వితి. ... ... *

న్ద్ర నృణాం సన్తిసహస్రశః । అపశ్యతామాత్మతత్వం గృహేషు గృహమేధినా మితి. తత్ర సంశయః, కిమిహాత్మతత్వ శబ్దేన బ్రహ్మరుద్రావపి శ్రీభగవతా నారాయణేన సాకం పరమాత్మతత్వత్వేన వివక్షితౌ? ఆహోస్విన్ముముక్షుభి ర్భజనీయత్వేన నిర్ధారితశ్శ్రీభగవా న్నారాయణ ఏవ వివక్షితః ? ఇతి. నన్విహ కుత స్సంశయః 'వద న్తి త త్తత్త్వవిద స్తత్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్ । బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యత' ఇత్యాది పూర్వవాక్యపర్యాలోచనయే హాత్మతత్వ శబ్దేన భగవా న్నారాయణ ఏవావగమ్యత ఇతి చేద్బాఢమ్, తథా ప్యనేక వాక్యశేషా ద్భవతి సంశయః, తథాహి 'సత్సఙ్కల్పస్యతే బ్రహ్మన్య ద్వైధ్యాయతి తేవయ' మితి, తథా 'త్రయాణామేక భావానాం యో నపశ్యతి వైభిదామ్ । సర్వ భూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ సశాన్తి మధిగచ్ఛతి" తి, తథా 'న తే మయ్యచ్యుతే ఽజేచభిదామణ్వపి చక్షత' ఇతి చైవం వాక్యశేషాభవన్తి, ఏతేషు వాక్యశేషేషు బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాణా మభేదః ప్రతీయతే, అత ఉపపన్న స్సంశయః, తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్? బ్రహ్మరుద్రావపి పరమాత్మతత్వత్వేన వివక్షితావితి, కుతః ? యథోక్త వాక్య శేషేషు బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాణామభేదః ప్రతీయత ఇతి హ్యుక్తమ్, తస్మాద్బ్రహ్మ రుద్రావపీహ పర తత్వ స్వరూపేణ భగవతా నారాయణేన సాకమాత్మ తత్వత్వేన వివక్షితౌ భవతః* ఇత్యేవంప్రాప్తేరాద్ధాన్తం బ్రూమః, 'అపశ్యతా మాత్మతత్వ' మిత్యత్ర శ్రీ భగవా న్నారాయణ ఏవాత్మ తత్వత్వేన వివక్షితః,నతు బ్రహ్మ రుద్రౌ, కుతః? విశేషణ భేద వ్యపదేశాభ్యామ్

---

* అనాలోచితపౌర్వాపర్యార్థతయా ఽన్యథా ప్రతీతార్థానాం తేషాం వాక్యానాం నసన్దిగ్ధార్థనిర్ణాయకవాక్యశేషత్వమిత్యభిప్రాయేణ సిద్ధాన్తయతి-(ఇత్యేవంప్రాప్తేరాద్ధాన్తంబ్రూమ)ఇ

*తథాహ్యుత్తరత్ర 'తస్మాత్సర్వాత్మ ర్వాత్మ నారాజఃహరిస్సర్వత్ర సర్వదా। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చే చ్ఛతాభయ' మితి 'ఏతావాన్సాఙ్ఖ్యయోగాభ్యాం స్వధర్మ పరినిష్ఠయా। జన్మలాభః పరః పుంసా మన్తే నారాయణస్మృతి' రితి చ పూర్వో క్తాత్మతత్త్వం హరిరిత్యాది విశేషణై ర్ముముక్షూపాస్యో భగవాన్నారాయణఏవ భవతీతి వ్యపదిశ్యతే, తథా 'కస్తస్యమేధ్రి'మితి 'సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణంగిరిత్ర,'మితిచ బ్రహ్మ రుద్రయోః పరమాత్మతత్త్వస్వరూపాత్సర్వాత్మనో నారాయణా త్తదీయే స్థూల రూపాఙ్గత్వేన భేదోవ్యపదిశ్యతే, అపిచ '¶ నారాయణఃపరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణఃపర' ఇత్యాది వాక్యశేషేభ్యశ్చ భగవాన్నారాయణఏవేహాత్మతత్త్వ శబ్దేన నిశ్చీయతే, యత్పునరుక్తం 'యద్వైవ్యధ్యాయతితేవయ' మిత్యాదీని వాక్యశేషాభవన్తీతి తదసఙ్గతమ్, యతఃపౌర్వాపర్యానురోధేన తేషాంవాక్యానామయమర్థః ఖల్వ ధ్యవసీయతే, తథాహి, 'యద్వైవ్యధ్యాయతి తేవయ'మిత్యత్ర త్వయమర్థః, అత్రినామకోఋషిస్స్వపిత్రా బ్రహ్మణా ప్రజాస్సృష్టౌ నియుక్తస్సన్నపత్యార్థం విబుధ ప్రధానం శ్రీ నారాయణ మేకమేవ మహాతపసా చిత్తీ కృతవాన్, తతస్తస్య తేన తపసా పరితుష్టశ్శ్రీ

త్యాదినా = శ్రుతి ముదాహృత్య హేతు ద్వయ ముపాపదయతి— (తథాహి) త్యాదినా= ... ... *

¶ "తంత్వాంవిదామ భగవన్ పరమాత్మతత్త్వం సత్త్వేన సమ్ప్రతిరతింరచయన్త మేషామ్। యత్తేఽసతాప విఃత్తై ర్భవఃభక్తియోగైరుద్గ్రన్థయోహృదివిమ ర్మనయోపిరాగాః" ఇత్యాదయోపి వాక్యశేషాభవన్తీతి ద్రష్టవ్యమ్. ... *

§(అయమర్థ) ఇతి= బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామితరేతర భేదప్రత్యాయక వక్ష్యమాణార్థ ఇత్యర్థః. ... *

భగవా న్నారాయణః పరమ కృపయా స్వయంతదపత్యరూపేణా
వతరిష్యన్ బహ్వపత్యేన తస్యాతిహర్ష జననార్థం బ్రహ్మరుద్రా
భ్యామపి తదపత్య రూపేణావతర్తవ్యమితి నిశ్చిత్య తాభ్యాం సహా
గత్యాత్రి మహర్షయేవరమేవమదాత్, హే బ్రహ్మన్! త్వం య
దపత్యరూపం వరం మత్తోవరణీయత్వేన, ధ్యాయసి- ఇచ్ఛసి, తే-తు
భ్యమ్- వయమ్- బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాః, త్వదపత్య రూపం వరం దత్తా
ఇతి శేషః, ఏతదుక్తంభవతి, త్వయాచిత్తీకృతో విబుధ ప్రధానో
హం మత్సేవారతావేతౌ బ్రహ్మ రుద్రౌచ వయం త్రయః కుతూహ
లాత్తవ పుత్రత్వేనావతరిష్యామ ఇత్యభిప్రాయం వక్తుం 'వయమా
గతా' ఇతి. అయమేవాభిప్రాయ ఉపరిష్టాత్ప్రపఞ్చ్యతే 'అథా
స్మదంశభూతాస్త ఆత్మజాలోకవిశ్రుతా' ఇతి. ఏవం వృషధ్వ
జద్వేషకలిలాత్మానందకం తద్ద్వేష మపోహ్య సమాధాతుం మహాద
హంకారాభిమాని బ్రహ్మ రుద్రయో స్స్వస్వరూపవాసుదేవ సఙ్క
ర్షణ శరీరత్వ మభిప్రేత్య వదతా భగవతా త్రయాణాం జగత్కా
రణత్వమామ్నాతమ్ "అహంబ్రహ్మచశర్వశ్చ జగతఃకారణంపర"
మితి. నచాత్రాపి త్రయాణామభేదః ప్రతీయతే, ఏవం తత్సమా
ధానార్థ మామ్నాతే 'త్రయాణా మేక భావానాం యో నప
శ్యతివైభిదామ్। సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ సశాన్తిమధిగచ్ఛతీ'
త్యత్రాపి వాక్యే పౌర్వాపర్య పర్యాలోచనయా ఏక- స్సమానో,
భావో-అభిప్రాయో,యేషాం తేషామ్,సర్వభూతాత్మనామ్- యథా
యోగ్యం సర్వభూత తత్త్వాభిమానిస్వరూపాణామ్, త్రయాణామ్-
బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామస్మాకమ్,భిదామ్-మిథోభిప్రాయభేదమ్,యో
నపశ్యతి, సఏవ శాన్తిమ్- చిత్త సమాధానమ్, అధిగచ్ఛతీత్యయమే
వార్థః ప్రతీయతే, నైవ లేశో మభేదో౽పి, ఏకభావానామిత్యనే
నైతదుక్తం భవతి, యస్మిన్ జీవే భగవత శ్శ్రీహరేరనుగ్రహాభిప్రా

య స్తస్మిన్ జీవే బ్రహ్మరుద్రయో రనుగ్రహ బుద్ధిరేవ భవతి, ఏత
చ్చ "న మద్భాగవతానాంచ ప్రేయానన్యోఽస్తికర్హిచిత్। యచ్చ
ప్రయాన్త్యనిమిషా మృషభానువృత్త్యా దూరేయమాహ్యుపరినస్పృ
హణీయశీలాః। భర్తుర్మిథస్సు యశసః కథనానురాగ వైక్లబ్య
బాష్పకళయా పుళకీ కృతాఙ్గా" ఇత్యాది వాక్యేభ్యో భగవద్భక్త
విషయే తయోర్ద్రష్టవ్యమ్, ఏవం స్వానుగ్రహీతేష్వపి హిరణ్యకశి
పు ప్రభృతిషు భగవతో నిగ్రహాభిప్రాయం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మరుద్రా
ణాం సమానాభిప్రాయకత్వమేవైక భావత్వమితి జ్ఞేయమ్, యద్య
ప్యేవమభిప్రాయవతాం త్రయాణామన్యోన్యం భిన్నత్వాదభిప్రా
యాణామప్యన్యోన్యం భేదఏవప్రతీయతే, తథాపి 'ఏకభావానా,మి
త్యేకత్వకథనంతు 'రామసుగ్రీవయోరైక్యం దేవ్యేవం సమజాయ
తే' తివద్ద్రష్టవ్యమితి. ఏతేన 'పరేవ్యయఏకీ భవన్తి' త్యేవం జాతీ
యక శ్రుతిరపి వ్యాఖ్యాతాఽభూత్, రాజగృహే బ్రాహ్మణా ఏ
కీభవన్తిసాయంగావో గోష్ఠఏకీభవన్తీతివత్, తత్రైక్యోపదేశోపపత్తే
శ్చ; తస్మాత్ 'ఏకభావానా' మిత్యత్ర బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాం
మిథోఽర్థాన్తరత్వమేవ ప్రతీయతే, ఏవమ్ 'నతేమయ్యచ్యుతే జేచ
భిదామణ్వపిచక్షత' ఇత్యత్రాప్యయమేవార్థః ప్రతీయతే: తే- భ
గవదేకాన్తభక్తాః, మయి- మచ్ఛరీరకే, అజే- అజశరీరకేచ, అచ్యు
తే- పరమాత్మని, భిదామ్- భేదమ్, అణ్వపి - ఈషదపి, నచక్షతే -
నపశ్యన్తి, తథాచ 'సబ్రహ్మాసశివస్సేన్ద్రస్సోఽక్షరఃపరమస్స్వరా'డి
తి శ్రుతిరనుస్మృతా భవతి. సాధవో భగవద్భక్తా బ్రహ్మరుద్రాన్త
ర్యామి దృష్ట్యా పరమాత్మని భేదంనపశ్యన్తి, పరమాత్మ శరీర దృ
ష్ట్యాతు తస్మాద్భేద మేవ బ్రహ్మ రుద్రయోః పశ్యన్తీతి. తతశ్చ
'నతేమయ్యచ్యుతే జేచ భిదామణ్వపిచక్షత' ఇత్యత్రాపి బ్రహ్మవిష్ణు
రుద్రాణాం త్రయాణాం స్ఫుట ఏవేతరేతరం భేదోఽవగమ్యతే, ఏత

దుపరితన వాక్యే యద్యపి ‘ నాత్మనశ్చ పరస్యాపి ’ త్యనేనా య మర్థః ప్రతీయతే, ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదామణ్వపి నైవ చక్షత ఇతి. తథాపి తత్ర భిదాం నచక్షత ఇత్యనేన ద్రవ్యాద్వైతమేవ ప శ్యన్తీత్యుక్తం భవతి, తచ్చ నిరుక్తం సప్తమే “ఆత్మజాయాసుతా దీనా మన్యేషామపి దేహినామ్ । యత్స్వార్థకామయోరైక్యం ద్రి వ్యాద్వైతం తదుచ్యత ” ఇతి. (అస్య తాత్పర్యంతు) అర్థః- భోగ్య సమ్పాదక ద్రవ్యమ్, కామః- భోగ్యవస్తు, తతశ్చ స్వీయేఽ ర్థ కామ విషయే, ఆత్మాదీనా మన్యేషామపి దేహినాంయదైక్యమ్- సాధారణ తయా భోక్తృత్వే నైకత్వాను సన్ధానమ్, తద్ద్రివ్యా ద్వైత ముచ్యత ఇతి. ఇదమేవ ద్రవ్యాద్వైతమ్ ‘ యస్మిన్ సర్వా ణి భూతాన్యాత్మైవాభూ ద్విజానతః । తత్రి కో మోహః కశ్శో క ఏకత్వమనుపశ్యత ’ ఇతీయం శ్రుతిశ్చా ప్రియయతి. తథాహి, య స్మిన్- యదా, విజానతః- ఉపాసకస్య, సర్వాణి భూతాని- సర్వే ప్రాణినః, ఆత్మైత్యుప లక్షణమ్, స్వీయ భోగ్యవస్తు విషయే భో క్తృత్వేనఆత్మజాయా సుతాది సదృశాభవేయుః, స్వీయ భోగ్య వ స్తూన్యాత్మ జాయాదీనా మన్యేషాంచ ప్రాణినాంసాధారణతయా భోగ్యత్వేన మన్యత ఇత్యర్థః, తత్రి-తదా, ఏకత్వమ్-ద్రివ్యాద్వై తమ్, పశ్యత ఉపాసక స్యాత్మజాయా సుతాదిషుకో మోహః? క శ్శోకః? కోనామ మోహః శ్శోకోవా భవేదితి. తతశ్చ ‘ యద్వై ధ్యాయతి తేవయ ’ మిత్యాదయో నైవవాక్య శేషాభవన్తి, ¶ త స్మాత్ “ అపశ్యతామాత్మతత్వ”మిత్యత్రాత్మ తత్వశబ్దేన శ్రీభగవా

¶ ఏతేన పరమాత్మతత్వరూప లక్షణం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం వ్యా వృత్తం సత్సర్వాన్తర్యామిణి శ్రీభగవతి నారాయణ ఏవ సమన్విత మితి సిద్ధమ్, ఇయం సిద్ధిరేవైతదధికరణఫలమితి సూచయన్ సూత్రా ర్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. బ్రహ్మ రుద్రాద్యశేషజీవానాం

న్నారాయణ ఏకఏవపరమాత్మతత్త్వతయావివక్షితఇ *త్యవదాతమ్.

—* ౨౫॥సూ॥ రూపోపన్యాసాచ్చ *—

ఇతశ్చ నారాయణ ఏవేహాత్మ తత్త్వం భవతి, యస్మా దుపాసనార్థమాత్మతత్త్వత్వేన నిర్ధారితే భగవతి నారాయణే "పాతాళమేతస్యహిపాదమూల" మిత్యారభ్య స్థూలరూప ముపన్యస్యతే, తస్మా దిహాత్మతత్త్వం నారాయణ ఏవ భవతి నేతరావితి నిశ్చీయతే. ౭॥ విశేషణ భేద వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—* ౨౬॥సూ॥¶వైశ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్ *—

సర్వ వేదాన్తసార ఇద మామ్నాయతే, 'ఉదర ముపాసతే యఋషివర్త్మసుకూర్పదృశ" ఇతి. తత్ర విచికిత్సా, కిమిహోదర శబ్దేన జఠర మేవోపాస్యతయాఽభిధీయతే? ఆహోస్విజ్జాఠరానలాధిష్ఠితో వైశ్వానరః పరమపురుషఏవాభిధీయతే? ఇతి. తత్ర 'ఉదరముపాసత' ఇత్యుదరస్యైవోపాస్యత్వ శ్రవణాత్కూర్పదృశ ఇత్యుపాసకానాం స్థూలదృష్టిత్వోపదేశాచ్చ జఠర మేవాన్నపానాదిభి రుపాస్యతయాఽభిధీయత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః, ఇహోదరశబ్దేన జాఠరానలాధిష్ఠితో వైశ్వానరసంజ్ఞః పరమ పురుష ఏవోపాస్యతయాఽభిధీయతే, కస్మాత్పునర్జాఠరానలే వైశ్వనరాఖ్యః పరమపురుషోస్తీత్యవగమ్యతే? సాధారణశబ్దవిశేషాత్ - "అహం వైశ్వానరో

పరమాత్మా భేదం ప్రమాదాద్యే వదన్తి తన్మత ఇవ ప్రమాదోక్త్యాదిదోషప్రసక్తోపి నాస్తీత్యాహ- * (అవదాత) మితి= ప్రమాదోక్త్యాది దోషలేశస్యాప్యభావే నోపపాదిత మిదమర్థ జాతం పరిశుద్ధ మిత్యర్థః. అ॥ ౭॥ సూ॥ ౨॥

¶ అన్తర్యామ్యధికరణే పరమాత్మనో జాఠరానల నియన్తృత్వావ్యపదేశాత్తదన్యఏవ తన్నియన్తాస్యాదిత్యాక్షేప సఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (వైశ్వానర స్సాధారణ శబ్దవిశేషాత్)ఇతి.

భూత్వాప్రాణినాందేహమాశ్రితః। ప్రాణాపానసమాయుక్తఃపచా
మ్యన్నం చతుర్విధ"మితి వైశ్వానరాఖ్యస్యపరమపురుషస్య సర్వప్రా
ణిజాఠరానల సాధారణ వృత్తిత్వ జ్ఞాపక స్మృతేరిత్యర్థః, నహి
తత్ర 'కూర్పదృశ' ఇతి కేవల మన్నపానాదిభి రుదరభరణతత్ప
రా ఉచ్యన్తే, కేవల ముదరంభరాణాం నరకప్రాప్తిర్హి 'ఏవంకు
టుమ్బం బిభ్రాణ ఉదరంభరఏవవా। యాతిజీవోన్ధ తామిస్రం చర
మం తమసఃపద' మిత్యాదిషు శ్రూయతే, కింతు దహరవృత్తి భగ
వత్స్వాత్మ రూపోపాసన నిష్పత్త్యర్థ మాదరానలా ధిష్ఠిత వైశ్వా
నరాఖ్య భగవద్రూపోపాసకత్వాత్తేషాం కూర్ప దృక్త్వ ముక్తమ్,
నైతావతా కేవల ముదర స్యోపాస్యత్వం సిద్ధ్యతి, ¶తస్మాదిహో
దరశబ్దేన తద న్తస్థో వైశ్వానరాఖ్యఃపరమపురుష ఏవ నిశ్చీయతే.

—* ౨౬॥ సూ॥ స్మర్యమాణ మనుమానంస్యాదితి *—

'అహంవైశ్వానరోభూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రిత' ఇతి
స్మర్యమాణం వైశ్వానరాఖ్యం భగద్రూపం శ్రుత్యాది ప్రమాణ స్
ద్ధ మప్యనుమానంచస్యాత్- *అనుమాతుంచశక్యత ఇత్యర్థః,ఇతి
శబ్దో హేతు ప్రదర్శనార్థః, ఇతి- యతఃకారణాత్, 'అన్నమశి
తం త్రేధావిధీయతే-తస్యయస్స్థ విష్ఠోధాతు స్తత్పురీషం భవతి -
యోమధ్యమ స్తన్మాంసంయోణిష్ఠ స్తన్మన' ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త రీ
త్యా †ధీతభుక్తాదికం మాంసాదిరూపేణ విభజ్యమానంసజ్జీర్ణంభ
వతి, తతఃకారణాదేవం జరయితా కశ్చిచ్చేతనో జాఠరానలా ధి

¶ వైశ్వానరత్వ లక్షణస్య పరమాత్మని సమన్వయసిద్ధిరేతదధికర
ణ ఫలమిత్యభిప్రేత్య సూత్రార్థముప సంహరతి- (తస్మా)దితి.

* అనుమానమిత్యత్ర కర్మణి ల్యుట్ ప్రత్యయ మభ్యుపేత్యాను
మాన పదంవ్యాచష్టే- (అనుమాతుంచ శక్యత ఇత్యర్థః) ఇతి.

†ధీత భుక్తాదికమ్- పీత భక్షితాదికమ్_

ష్ఠాతా భవితవ్యః,†సతునజీవః - వ్యభిచార దర్శనాత్; కింతు వై శ్వానరాఖ్యః పరమపురుషఏవ జరయతీతి నిశ్చీయతే,¶అతఏవవిశ్వే షాం నరాణాం హితో వైశ్వానర ఇతి వ్యుత్పత్తిశ్చ సమ్పద్యతే, తతశ్చ యథా భౌమాది రసలో భగవదధిష్ఠిత స్స్వ స్వకార్యం కరోతి తథా యమాదరో పీతి జ్ఞేయమ్; "యదాదిత్యగతంతేజో జగద్భాసయతేఽఖిలమ్। యచ్చన్ద్రమసి యచ్చాగ్నౌతత్తేజోవిద్ధిమా మక" మితి స్మర్యతేహి భౌమానలాదే ర్భగవ దధిష్ఠితత్వమ్, త స్మాదౌదరాధిష్ఠాతైవేహ "ఉదరముపాసత, ఇత్యత్రోదరశబ్దేనోపా స్యతయా లక్ష్యతఇత్యేవ గమ్యతే. ... *

—*{ ౨౭॥ సూ॥ శబ్దాదిభ్యోన్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చ నేతిచేన్నతథాదృష్ట్యుపదేశాదసమ్భవాత్పు రుషమపి చైన మధీయతే }*—

అత్రాహ కశ్చిదవిపశ్చిత్ "అఙ్గుష్ఠ మాత్రః పురుషోన్తరాత్మా సదాజనానాం హృదయే నివిష్ట" ఇతి పరమాత్మనోఙ్గుష్ఠమాత్ర త్వ ప్రతి పాదకశబ్ద శ్శ్రూయతే, ఆదిశబ్దేన సదా హృదయవర్తి త్వాన్తరాత్మ త్వాది ధర్మా ఉచ్యన్తే, తతశ్చైవం విధ శబ్దాదిభ్యో జాఠరానల స్యోదరాన్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చ తస్య పరమాత్మనశ్చ మి థ స్సమ్బన్ధః ప్రతీయతే, ప్రతిష్ఠానమ్ - ప్రతిష్ఠితత్వమ్; తతశ్చ జా ఠరానలాధిష్ఠాతృ త్వంన పరమాత్మన ఉపపద్యత ఇతి చేన్నైతదే

ఏతదనుమానసిద్ధో జీవ స్స్యాదిత్యత ఆహ- †(సతు) ఇతి. ...

¶ జీవస్య కదాచిత్పీత భక్షితాది పరిణామ యిత్రుత్వాభావ ఏవ వ్యభిచార ఇతి జ్ఞేయమ్. అనుమానేనేశ్వరసిద్ధి పక్షేపి వ్యభిచార స్తు ల్యఇతి నమస్యక్, సర్వజ్ఞే జీవకర్మానుగుణ్యేన ప్రవర్తమానే ఈశ్వ రేపిప్రోక్త వ్యభిచారశఙ్కా నుదయాత్; ఏతదేవాభిప్రేత్య వైశ్వాన రశబ్దంవ్యుత్పాదయతి - (అతఏవే)తి - అ॥ ౧॥ సూ॥ ౩॥

వమ్, కస్మాత్? తథా దృష్ట్యుపదేశాత్-దృష్టి-దర్శన, ముపాసనమ్; యథా సవాదహరా న్తర్వర్తి త్వాత్పరమాత్మనః " పరిసర పద్ధతిం హృదయ మారుణయోదహర' మితి దహర విద్యోపదిశ్యతే. తథా వైశ్వానరాఖ్యస్య పరమాత్మన ఔదరా నలా న్తర్వర్తిత్వా ' దుదర ముపాసత'ఇతి వైశ్వానర విద్యోపదిశ్యతే, తస్మాదౌదరస్యా చేత నస్య వైశ్వానరాఖ్య భగవదధిష్ఠితత్వ మ న్తరేణధీత భుక్తాది పరిణా మయితృత్వాసమ్భవాచ్చ జాఠరస్సదా వైశ్వానరాధిష్ఠిత ఏవ భవతీ తి నిశ్చీయతే, పురుషమపిచైన మధీయతే- అపిచ- కించ, ఏనమ్- వైశ్వానరమ్, పురుషమ్- సాక్షాత్పరమ పురుషమేవ, వాజసనేయినస్స మామనన్తి " సఏషోగ్ని ర్వైశ్వానరోయదయంపురుషస్సయోహైత మేవమగ్నిం వైశ్వానరంపురుషవిధంపురుషే న్తఃప్రతిష్ఠితంవేదే"తి. అతః " ఏషోగ్ని ర్వైశ్వానర " ఇత్యగ్ని వైశ్వానరయోశ్శరీరశరీరిణోస్సామానాధికరణ్యం స్థూలోయం పురుష ఇతివ దుపపద్యతే, తస్మా దిహౌదర శబ్దో వైశ్వానర సంజ్ఞక పరమపురుష పర ఇతి సిద్ధమ్. ౭॥ వైశ్వానరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩౨॥

—※ ౮॥ సూ॥ అతఏవనదేవతాభూతంచ ※—

వైశ్వానరాధిష్ఠితజాఠరాగ్నే రివ కింవాగభిమానినోగ్నే రపి భగవ దావిర్భావ స్థానత్వం స్యాత్? ఉతన? ఇతి శఙ్కా మపనే తుమిదమాహ—¶(అతఏవే)తి=యతః " దిగ్వాతార్క ప్రచేతోశ్వి వహ్నీన్ద్రోపేన్ద్ర మృత్యుకా" ఇతి ‡ వాగభిమాన్యగ్ని రధిదైవ గణా న్తఃప్రవేశితః, అతఏవ వాగభిమానిదేవతా భూతమ ప్యగ్నిం వైశ్వానరాధిష్ఠితాగ్నిమివ భగవదావిర్భావ స్థానత్వేనోపాస్యం నాధీ

¶ జాఠరాగ్ని ప్రస్తావేన వాగభిమాన్యగ్నే రుపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (అతఏవనదేవతాభూతంచ) ఇతి.

‡ వాగభిమాన్యగ్నే ర్దేవతాత్మకత్వాజ్జాఠరాగ్నివద్భగవ దావి

యతే(బ్రహ్మవాదినః, § తస్మాదస్యన వైశ్వానరాగ్నివ దుపాస్యత్వం భవతి. ౯॥ దేవతాభూతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

* వాగభిమానినో స్యాగ్నేరపి కిం సర్వథోపాస్యత్వం నసమ్భవతిః కింవా ప్రకారాన్తరేణ తత్సమ్భవతి ? ఇతి విశయం ప్రశమయన్నిదమాహ, ... *

—* ౨౯॥ సూ॥ సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః *—

భగవద్విరాడూపే యోగధారణాయాం దిగ్వాతార్కేత్యత్ర శూయమాణస్యాధిదైవషష్ఠస్యాగ్నేరపి సాక్షాద్భగవన్ముఖత్వేనోపాసనేత్యవిరోధం జైమినిరాచార్యో మన్యతే, తథాచామ్నాయతే " అగ్నిర్ముఖం యస్యతు జాతవేదా జాతః క్రియాకాణ్డనిమిత్తజన్మా । అన్తస్సముద్రేనుపచన్ స్వధాతూన్నమసీదతాన్నసమహాఃవిభూతి " రితి. యద్యపి " మధ్వాదిష్వసమ్భవాదనధికారం జైమిని " రితి 'జ్యోతిషిభావాచ్చే' తిచ దేవానాం విగ్రహో నాస్తీత్యయం జైమినిపక్షోఽనన్తరపాదే పూర్వపక్షీకరిష్యతే, తస్మాత్సాక్షాదప్యవిరోధం జైమిని రిత్యనుపపన్నమ్ ; తథాప్యత్రాగ్న్యాదిదేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వేన యథోక్తప్రకారేణ ప్రతీకోపాస్యత్వమస్తీత్యయం గూఢాభిప్రాయ స్సాక్షాద్బాదరాయణాదధిగతవిద్యత్వాజ్జైమినేరస్తీతిజ్ఞేయమ్, తథాచేదం సూత్రముపపత్త్యాప్యవస్థానత్వమస్తీతి పూర్వః పక్షః. ... *

---

§ ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౯॥సూ॥౧॥

* ప్రోక్తసఙ్గతి విషయాద్యాది కృత్వోత్తరాధికరణే విశయాదికమాహ- (వాగభిమానిన) ఇత్యాదినా = ఉపాస్యత్వావిధానాద్వాగభిమాన్యగ్నే స్సర్వథోపాస్యత్వం నసమ్భవతీతి పూర్వపక్షం శమయితుం సిద్ధాన్తమాహ-¶(ఇదమాహ)ఇతి= ఇదమ్- 'సాక్షాదప్యవిరోధం జైమిని ' రితి సూత్రమ్. ... *

స్మతరమ్, అతోన పరస్పర విరోధః, జైమిన్యాది గ్రహణ ముక్తార్థానాం బ్రహ్మవిదభిమతత్వేన సాధుత్వ ప్రఖ్యాపనార్థమ్.

—* ౩౦॥ సూ॥ అభివ్యక్తేరిత్యాశ్మరథ్యః *—

'శ్రోత్రాద్వాయుశ్చ ప్రాణశ్చముఖాదగ్నిరాజాయతే ' తిభగవన్ముఖతోగ్నేరభివ్యక్తే స్తస్య యథోక్తోపాస్యత్వముపపన్నతరమిత్యాశ్మరథ్య ఆచార్యో మన్యతే. ... *

—* ౩౧॥ సూ॥ అనుస్మృతే ర్బాదరిః *—

" అనాది మధ్యాన్త మనన్తరూప మనన్తబాహుం శశిసూర్యనేత్రమ్। పశ్యామిత్వాదీప్తహుతాశవక్త్రం స్వతేజసావిశ్వమిదంతపన్త " మిత్యగ్నేర్భగవ ద్వ్రాదూ్రిపావయవత్వానుస్మృతే స్తస్యతథాత్వమభిమతమితి బాదరిరాచార్యోమ్యతే . ... *

—* ౩౨॥ సూ॥సమ్పత్తేరితిజైమిని స్తథాహిదర్శయతి *—

దేవాః యష్టుఃపురుషస్యాగ్నిముఖేనైవ సకలక్రియాకలాపసమ్పన్నిష్పత్తేస్తస్య ప్రోక్తముపాస్యత్వేన సద్దేశ్యమితి జైమిని రాచార్యో మన్యతే, తథాహి దర్శయతి - తథైవహి యష్టురగ్న్య యత్రా ఫలక్రియా కలాప సమ్ప న్నిష్పత్తిమ్ " అగ్నిర్ముఖం యస్యతు జాతవేదా జాతః క్రియాకాణ్డ నిమిత్త జన్మే " త్యేతత్ప్రజాపతివాక్యం దర్శయతి, పునర్జైమిని గ్రహణం తస్య ధర్మానుష్ఠానే ఇతికర్తవ్యతా నిర్ణేతృత్వ ప్రఖ్యాపనార్థమ్. ... *

౧౦॥ అవిరోధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮॥

—* ౩౩॥సూ ॥ ఆమనన్తిచైనమస్మిన్ *—

భగవత స్థూలరూపో పాసనాశ్రయత్వ రూపలక్షణ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్య మిత్యాశయః. అ॥౧౦॥సూ॥౮॥

ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (ఆమనన్తి) తి- ఇత్యాది దేవా న్విషయా కృత్య సంశయాదికం విశదయతి -

* కిమన్యేషా మపీన్ద్రాదీనాం దేవానాం పరమపురుష విరాడ్రూ పావయవత్వేనోపాస్యత్వం భవతి ? ఉతన ? ఇతి సంశయే ప్రాప్త ‡ఇదము త్తరంపఠతి—(ఆమన న్తిచైన) మితి = ఇహచశబ్ద ఉపమార్థః, ఇన్ద్రాదీనపి సర్వాన్ దేవాన్, ఏనమ్- అగ్నిమివ, అస్మిన్-భగవతో విరాడ్విగ్రహే, యోగ ధారణాయామామన న్తి- "ఇన్ద్రాదయోబాహావ ఆహురుస్రా " ఇత్యారభ్యానువర్ణయ న్తి బాదరాయణి ప్రభృతయ ఆచార్యాః, §తస్మాదిన్ద్రాది నిఖిల దేవానాం భగవద్విరాడ్విగ్రహయోగ ధారణాయామఙ్గత్వేనోపాస్యత్వమ స్తీతిసిద్ధమ్.

౧౧॥ఆమన న్తిచైనమ స్మిన్నిత్యధికరణం సమా ప్తమ్. సూ॥ ౧॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీవత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధా న్త, శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమ ద్బాదరాయణ స మ్ప్రణీత సర్వవేదా న్తసార మీమాంసాభాష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౩౩॥

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

---

*(కిమన్యేషా)మిత్యాదినా-అశ్రవణాదిన్ద్రాదీనామేవముపాస్యత్వం నేతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధా న్తయతి - ‡(ఇదము త్తరంపఠతీ)త్యాదినా- విశేషతోభగవత్స్థూలరూపోపాస్యత్వలక్షణసిద్ధిరేవైతదధికరణఫలమిత్యభిప్రేత్యపాదముపసంహరతి-§(తస్మా)దితి.అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

ప్రథమ స్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయపాద ప్రా ర మ్భః.

—* ౧ ॥ సూ ॥ ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్. *—

¶ తదేవం ప్రథమాధ్యాయద్వితీయపాదేన శ్రీభగవతో నారా యణస్య మాహాత్మ్యప్రకటనాయ తస్య జీవస్య చమిథోభేదప్రదర్శ నముఖేన దహరవిద్యాఖ్య భగవత్సూక్ష్మరూప విచారసాధకో భగ వద్విగ్రహరూప గోచరవిచారో వేదాన్తేషూపాకారి స్తః, అథతృతీ యేనపాదేన వేదాన్తేషు భగవత్ స్థూలరూపం సూక్ష్మరూపం ప్ర సఙ్గా ద్దేవాదీనా మప్యుపాసనాధికారో వేదనిత్యత్వాదికంచ విచా ర్య నిర్ణీయతే,*సర్వవేదాన్తసారే భగవత్స్థూలరూపం ప్రస్తుత్య

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

ద్యుభ్వాద్యాయతనందహ్రి మనుష్యాద్యైరుపాసితమ్ ।
త్రేధావిక్రాన్తభువనం భజేరామం జగత్పతిమ్॥

¶ అస్య తృతీయపాదస్య పూర్వపాద విచారిత భగవ త్స్థూల రూపోపాసనోపజీవక దహర విద్యాఖ్య తదీయ సూక్ష్మరూపోపా సన విచారాత్మకత్వా త్పూర్వపాదే నోపజీవ్యోపజీవక భావ సఙ్గ తిం వృత్తానువాద పూర్వకం కథయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా = *పూర్వ పాదాన్తిమాధికరణే ఇన్ద్రాదీనాం శ్రీభగవ త్స్థూలరూప బాహ్యే ద్యవయవత్వా త్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యై తదధికరణ [illegible] ణో భగవత్స్థూల రూపాత్మకం విషయముపస్థాపయతి -

[illegible]) ఇతి ... ...

"పాతాళమేతస్యహి పాదమూలం పఠన్తి పార్ష్ణి ప్రపదే రసాత ల" మిత్యాదౌ భగవత్ స్థూలరూప ముపదిశ్యతే, తదుపరిచ "యస్యేహావయవైర్లోకాన్ కల్పయన్తి మనీషిణః" ఇత్యారభ్య భగవత్ స్థూలరూప ధ్యాన ముపదిశ్యతే , కిం ద్యుభ్వా ద్యాయతనమిదం రూపద్వయ మితరేతరం విలక్షణమ్ ?ఉతైక మేవ ? ఇతి విశయే* త మపనుదన్నాహ- (ద్యుభ్వాదీ)తి= ద్యౌశ్చ భూశ్చ ద్యుభ్వౌ, ద్యుభ్వావాదిర్యస్య తద్యుభ్వాది_ చతుర్దశ భువనజాతమ్ , తస్యాయతనమ్ - ఆశ్రయభూతమ్, ఉభయత్రశ్రూయమాణం భగవతస్థ్సూల రూప మేకమేవ భవతి, కస్మాత్ ? స్వశబ్దాత్- ()స్వస్యోభయత్ర శ్రూయమాణస్య విరాడ్రూప స్యైకత్వావగమక శబ్దేభ్య ఇత్యర్థః, తథాప్యుభయత్ర పాతాళాది లోకవాచకశబ్దాస్సమానా శ్రూయన్తే, తస్మా దుభయత్ర శ్రూయమాణం ద్యుభ్వా ద్యాయ తనం భగవత స్థూలరూప మేకమేవ భవతీతి నిశ్చీయతే.

—* ౨ ॥ సూ॥ ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ *—

ఇతశ్చోభయత్ర శ్రూయమాణం స్థూలరూప మేక మేవేతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, యస్మాత్ "పాతాళమేతస్యహి పాదమూలం పఠన్తీ"తి "యస్యేహా వయవైర్లోకా న్కల్పయన్తిమనీషిణః" ఇత్యేతాభ్యాం వాక్యాభ్యా ముభయత్ర శ్రూయ మాణయో ర్భగవత్ స్థూలరూపయో రేకత్వ మభిప్రేత్య పూర్వైర్ముక్త వర్గై రుపసృప్యత్వం వ్యపదిశ్యతే, అన్యథా భగవచ్ఛరీర భూతస్యాస్య జగతో

---

* భగవత్థ్సూలరూపస్య స్థల ద్వయే పఠితత్వా త్తదితరేతరం విలక్షణ మితి పూర్వపక్ష నిరాసకం సిద్ధాన్త మాహ—(తమప నుదన్నాహే) త్యాదినా=()తత్రిత్యహేతుం వ్యాచష్టే- (స్వస్యే) త్యాదినా- నహ్యేకస్యావతారస్య స్థల ద్వయ పఠనేన ద్వైవిధ్యముపపద్యత ఇతి భావః. ... ...

ద్వైవిధ్య ముపలభ్యేత, ఉపసృప్యత్వమ్ – ఉపాస్యత్వమ్, మోక్షస్య
సిద్ధత్వా ద్భగవ దుపాసకానాం ముక్తత్వమ్.

ప్రధాన జీవయో రేతత్ స్థూల రూపాశ్రయణీయత్వేన ముక్తో
పసృప్యత్వం నాస్తీత్యాహ, ... *

—* ౩॥సూ॥నానుమానమతచ్ఛబ్దాత్ప్రాణభృచ్చ *—

అనుమానమ్ - సాఙ్ఖ్యానుమితం ప్రధానమ్, ప్రాణభృత్-జీవ
శ్చ, తావిహ ముక్తోపసృప్యత్వేన నశఙ్కనీయౌ, కుతః? అతచ్ఛ
బ్దాత్- ప్రధానజీవయో రుపాస్యత్వ ప్రతిపాదకశబ్దలేశాభావాత్.

—* ౪॥ సూ॥ భేద వ్యపదేశాచ్చ *—

"భూర్ద్వీపవర్షసరిదద్రినభస్సముద్ర పాతాళదిఙ్నరకభాగణలోక
సంస్థా। గీతా మయాతవనృపాద్భుతమీశ్వరస్య †స్థూలంవపుస్సకలజీ
వ నికాయధామే "తి ముక్తోపసృప్యాదీశ్వరా త్తచ్ఛరీరత్వేన ప్ర
ధాన జీవయో ర్భేదో వ్యపదిశ్యతే, తస్మా త్తావిహ న శఙ్కనీయౌ.

స్యాదేతత్ "వ్యక్తంవిభోస్థూలమిదం శరీరం యేనేన్ద్రి
య ప్రాణమనోగుణాం స్త్వ" మిత్యత్ర నిఖిల భువనస్య హైరణ్య
గర్భ శరీరత్వ మవగమ్యతే, తతశ్చ స్థూలోపాసనాయాం స ఏవ
ముఖ్యోపాస్యస్స్యాదిత్యత ఉత్తరం పఠతి, ... *

—* ౫॥ సూ॥ ప్రకరణాత్ *—

"పాతాళమేతస్యహిపాదమూల"మిత్యారభ్య * తత్రైతత్ర
పరమాత్మనోహి స్థూలోపాసనోపదేశ ప్రకరణ ముపలభ్యతే,

---

† తత్రేశ్వరస్య స్థూలం వపు రిత్యనేన జగద్రూపేణ పరిణతస్య
ప్రధానస్య ముక్తోపసృప్యాత్పరమాత్మనో భేదో వ్యపదిశ్యతే, సక
ల జీవ నికాయధామే త్యనేనతు జీవానాం తస్మాద్భేదో వ్యపదిశ్యత
ఇతి వివేకః. ... ...

* (తత్రైతత్రే)తి—"యస్యేహావయవై"రిత్యాదావిత్యర్థః. ఇహాపి

తస్మాదిహోపాస్యత్వేన హిరణ్యగర్భోపినశఙ్కనీయః. యత్తూక్తమ్
“ఏవం పురా ధారణయాత్మయోనిర్నష్టాం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్య
తుష్టాత్ । తథాససర్జేదమమోఘదృష్టి ర్యథాప్యయాత్ప్రాగ్వ్య
వసాయబుద్ధి” రిత్యత్ర హిరణ్యగర్భేణ స్వాభీష్టసిద్ధయే విరా
డ్ధారణాశ్రయత్వేన భగవతఏవ హ్యుపాసితత్వమవగమ్యతే, తథా
సతి కథం చతుర్ముఖస్య స్థూలోపాసన గోచరత్వంభవేత్? “వ్యక్తం
విభో స్థూలమిదం శరీర” మిత్యాదినాసర్వోత్తమత్వేన చతుర్ము
ఖంస్తువతోహిరణ్యకశిపో ర్దైత్యస్య భగవత్పారమ్య జ్ఞానాభావా
దన్తర్యామిదృష్టింవినా తత్కృతస్తుతి ర్హిరణ్యగర్భాన్తర్యామిణ్యే
వపర్యవస్యతీ త్యవగమ్యతే, తస్మాన్నహిరణ్యగర్భ స్యేహోపా
స్యత్వసఙ్గతిః.

—* ౮॥సూ॥స్థిత్యదనాభ్యాంచ *—

ఇతశ్చతుర్ముఖస్య స్థూల రూపోపాసన గోచరత్వ శఙ్కాపరి
త్యుదీరితా, యతోఽస్య “ఏవం పురాధారణ యాత్మయోని” రిత్య
త్ర భగవత్ స్థూలరూపోపాసనస్థితి రుచ్యతే, ఉపాసనస్థితిః - ఉ
పాసననిష్ఠత్వమ్, తథా “త్వమకరణ స్స్వరాడఖిల కారకశక్తిధ
రస్తవ బలిముద్వహన్తి సమదన్త్యజయానిమిషాః । వర్షభుజోఽఖిల
క్షితిపతేరివవిశ్వ సృజోవిదధతి యత్రయేత్వధికృతా భవత శ్చకి
తా” ఇత్యత్ర చతుర్ముఖస్య స్వోపాసిత భగవదనుగ్రహాయత్త బ
ల్యదనంచ శ్రూయతే, తాభ్యాం చతుర్ముఖస్య నస్థూలరూప ధా
రణాశ్రయత్వమితి నిశ్చీయతే, † తస్మాచ్ఛ్రీభగవాన్నారాయణ ఏ
వ స్థూలరూప ధారణాశ్రయ ఇతి సిద్ధమ్. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౪॥

విశేషత శ్శ్రీభగవతస్థూలరూపధారణాశ్రయత్వాత్మక లక్షణసి
ద్ధిగఫలమిత్యధికరణ ముపసంహరతి- † (తస్మా) దితి. అ ॥౧॥సూ॥౪॥

ఇహ విరాట్ఛరీరకత్వ ప్రస్తావేన శ్రీ భగవతో దేశకాలాద్య

—* ౭॥సూ॥ ¶భూమాసమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్ *—

విరాట్ఛరీరకస్యాపి భగవతః కిం శారీరవద్దేశకాలాది పరిచ్ఛేద్యత్వమ్? ఉతాపరిచ్ఛేద్యత్వమేవ ? ఇతి విశయే ప్రాహ - (భూమే)తి- యోగికల్పిత విరాట్ఛరీరకోపి భగవాన్పరమాత్మా భూమా - దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేద్య ఏవావతిష్ఠేత్, నతు శారీరవత్పరిచ్ఛిన్నః, కస్మాత్- సమ్ప్రసాదా దధ్యుపదేశాత్ - సమ్ప్రసాదో-జీవః, 'స ఏషసమ్ప్రసాద" ఇత్యస్యాం శ్రుతౌ జీవే సమ్ప్రసాద శబ్ద ప్రయో × దర్శనాత్; "తేనేదమావృతం విశ్వం వితస్తిమధితిష్ఠతే" తి, "దేశతః కాలతో యోసా వవస్థాతస్స్వతోన్యతః । అవిలుప్తావబోధాత్మే" తి, కాలోయం పరమాణ్వాది ద్విపరార్ధాన్త ఈరితః । నైవేశితుఃప్రభుర్భూమ్న ఈశ్వరోధామమానినా" మితి చైవమాదిషు దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేద్యత్వేన భూమ్నోభగవతో నారాయణస్య సమ్ప్రసాదాధిక్య ముపదిశ్యతె, తస్మాత్పరమాత్మాభూమా, యద్యపి భూమశబ్దస్తావ ద్బహుత్వే భవతి, తథాపి పరమాత్మని బహుత్వస్య విరోధాన్నిఖిల దేశకాలాద్యన్తర్బహిర్వ్యాప్తిరేవహిపరమాత్మనో భూమశబ్దేనోచ్యతే. ...

—* ౮॥ సూ॥ ధర్మోపపత్తేశ్చ *—

ఏవం నిఖిల దేశకాలాద్యన్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వ రూప ధర్మ ఏవహి పరమాత్మన్యుపపద్యతె, నతు శారీరవత్పరిచ్ఛిన్నత్వమ్,

---

పరిచ్ఛేద్యత్వస్య స్మృతత్వాత్తద్వక్తుం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- ¶(భూమా సమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశా) దితి- పరమాత్మస్వరూపం విషయీకృత్యవిశయమాహ- (విరాట్ఛరీరకస్యాపీ)తి- శారీరః - జీవః, శరీరవత్త్వాత్పరమాత్మా శారీరవత్పరిచ్ఛిన్నస్స్యాదితి పూర్వపక్షం నిరస్యన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రాహే)త్యాదినా- జీవస్య కాల పరిచ్ఛిన్నత్వం శరీర ద్వారా ఉపచర్యత ఇతి జ్ఞేయమ్.

§ తస్మాచ్చ భూమైవ పరమాత్మా. ... *

౨॥ భూమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* ౯॥ సూ॥ అక్షరమమ్బరాన్త ధృతేః *—

‡ తదేవం జీవానాం స్వోపాసనసిద్ధ్యర్థం పరంబ్రహ్మాస్వయ మక్షరం సద్విరాడూపంధారయతీత్యుక్తమ్, †సమ్ప్రతీద మేక మేవ రూపం పరంబ్రహ్మాధారయతి? కింవా ఏవం విధాన్యనేక రూపాణి ధారయతి? ఇతి సంశయ ఇదమాహ- (అక్షర) మితి = అక్షరమేవ సత్పరం బ్రహ్మ ఏవం విధాని బహూని విరా డూపాణి ధారయ త్యేవ, కుతః? అమ్బరాన్తధృతేః- "దృశ్యన్తే న్తగతాశ్చాన్యేకో టిశోహ్యణ్డరాశయః। తమాహు రక్షరంబ్రహ్మ సర్వ కారణ కార ణమ్ ॥ విష్ణోర్ధామపరం సాక్షా త్పురుషస్యమహాత్మన" ఇత్యత్ర హ్యక్షరస్య పరబ్రహ్మణః ప్రకృత్యాద్యమ్బరాన్త నిఖిల తత్వాత్మ కా నేక బ్రహ్మాణ్డ ధృతి శ్శ్రూయతే, అత్రామ్బర శబ్దేన మహాభూత పఞ్చకం లక్ష్యతే,¶తస్మాత్పరబ్రహ్మణి ఈదృగ్విధాని విరాడూపా

---

§భగవతి భూమత్వే లక్షణ సమన్వయ సిద్ధిరేతదధికరణ ప్రయోజన మిత్యభిప్రేత్యాధికరణార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.అ॥౨॥సూ॥౨॥

‡ ప్రపూర్వాధికరణే ఏకవిరాడ్ధారణ ప్రస్తావేనవిరాడన్తరధా రణస్యాపి స్మృతత్వాత్తేనాస్య ప్రసఙ్గ సఙ్గతిం ద్యోతయితుం పూ ర్వవృత్త మనుకీర్తయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా.

† పూర్వాధికరణవ త్పరమాత్మానం విషయీ కృత్య సంశయ మాహ- (సమ్ప్రతీద) మితి- ఏకస్యైవ బ్రహ్మాణ్డస్య పరిదృశ్యమా నత్వాత్పరమాత్మా ఇదమేక మేవ విరాడూపం ధారయతీతి పూ ర్వపక్షం ఖణ్డయన్ సిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహే) త్యాదినా.

¶పరమాత్మనోఽసఙ్ఖ్యేయవిరాడూపవత్త్వలక్షణసిద్ధిరిహఫలమి త్యభిప్రేత్య సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ణ్యసఙ్ఖ్యేయాని సన్తీతి జ్ఞేయమ్. ... ...

కస్మాత్పునరియం బ్రహ్మాణ్యవగమ్యతే?

—* ౧౦॥ సూ॥ సాచ ప్రశాసనాత్ *—

చశబ్దోఽవధారణే. సా-అమ్బరాన్తధృతిః-అనేక కోటి బ్రహ్మాణ్డరాశిధారణమ్; ప్రశాసనాదేవ నిశ్చీయతే- ప్రశాసనమ్ - ప్రకృష్టాజ్ఞా, వేదఇతి యావత్;*వేదస్య భగవదాజ్ఞా రూపత్వాత్; నహి పరబ్రహ్మణో యథోక్తామ్బరాన్తధృతిః "దృశ్యన్తే న్తర్గతాశ్చాన్యే కోటిశోహ్యణ్డరాశయః - యదన్తరాణ్డనిచయా ననుసావరణాః । ఖ ఇవ రజాంసివాన్తివయసాసహే " త్యేవం జాతీయక నిగమ ప్రమాణ మన్తరేణావగన్తుం శక్యతే, తస్మాత్ప్రశాసనాదేవామ్బరాన్తధృతి రవగన్తవ్యా. ... *

—* ౧౧ ॥ సూ ॥ అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ —*

"క్షిత్యాదిభిరేషకిలావృతస్సప్తభిర్దశగుణోత్తరైరాణ్డకోశః । యత్ర పతత్యణుకల్ప స్సహాణ్డకోటి కోటిభిస్తదనన్తః ॥ క్వాహంతమో మహదహంఖచరాగ్ని వార్భూసంవేష్టితాణ్డ ఘట సప్తవితస్తికాయః । క్వేదృగ్విధా విగణితాణ్డ పరాణుచర్యా వాతాధ్వరోమవివరస్యచ తేమహిత్వ" మిత్యాది ప్వామ్నాయే ష్వసఙ్ఖ్యేయానా మణ్డాన్తరాణాం నిఖిల జగత్కారణ కారణ భూతాద్దస్మాత్పరబ్రహ్మణః పర మాత్మనోనన్తా ద్భగవత శ్శ్రీనారాయణాదీశ్వరాన్తర సద్భావ వ్యావృత్తిశ్చ దృశ్యతే, తస్మాచ్చాయమేవ శ్రీభగవా న్నారాయణో సఙ్ఖ్యేయానా మస్యైషా మణ్డ నిచయానాంచ సృష్టిస్థిత్యాది నిఖిల వ్యాపార కర్తే త్యవగన్తవ్యమ్. ఇత్థంచ భగవాన్ శ్రీ నారాయణో బహూని విరాడ్రూపాణి ధారయ

---

* వేదస్యభగవదాజ్ఞారూపత్వాదితి="శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞే" తిభగవద్వచనాదేవేతి భావః. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౩॥

తి, తత్రై కతమ మిదంవిరాడూ్రప మిహెూపాసనార్థ ముపదిశ్యత ఇత్యనుసన్ధేయమ్. 3॥ అక్షరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥3 ॥

—* ౧౨ ॥సూ॥ ఈక్షతి కర్మవ్యపదేశాత్సః- *—

§ అత్యగా ద్భగవత్ స్థూలరూప విచారః, అథ తస్య సూక్ష్మరూప విచారో నువర్త్యతే, కిం భగవత స్సూక్ష్మరూపోపాసనం స్థూల రూపోపాసకా దన్యఃకర్తుంశక్నోతి?ఉతాహెూసఏవ? ఇతి సన్దేహే ప్రాప్తే ‡ప్రతివదామః, యస్తావ ద్భగవత్ స్థూల రూపోపాసక స్సఏవ తస్యసూక్ష్మరూపముపాస్తుమర్హతి, కస్మాత్? ఈక్షతి కర్మణ వ్యపదేశాత్ = ¶ఈక్షతి- రీక్షణమ్, స్థూలరూపోపాసనమ్; తత్కర్మ యస్యతస్య, స్థూల రూపోపాసకస్య భగవత్సూక్ష్మరూప ముపాస్యం భవతీతి వ్యపదేశః, తస్మాత్; ఏతదుక్తం భవతి, ‘‘భగవతో గుణ మయఏవ స్థూలరూపే ఆవేశితంమనో

§ భగవత్థూలరూప విచారో పజీవకత్వాత్తత్సూక్ష్మ రూప విచారస్య తదుపజీవకత్వాచ్చ తదధికారివిచారస్య పూర్వోత్తరాధికరణయోఃపరమ్పరయోపజీవ్యోపజీవకభావసఙ్గతింప్రదివిధాయోత్తరాధికరణ మారభతె-(ఈక్షతి కర్మణవ్యపదేశాత్స) ఇతి= హృదిస్థాం పూర్వాధికరణో పజీవకత్వ రూపామేత దధికరణ సఙ్గతిం బహిస్సూచయతి- (అత్యగా) దిత్యాదినా= అత్యగాత్–సమాప్తః, అథ–భగవత్థూలరూప విచారానన్తర మిత్యర్థః.

‡ భగవత్థూలరూపోపాసనాధికృత ఏవ తదీయసూక్ష్మరూపోపాసనాధికారీస్యా దిత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్సవా తదన్యోవాభగవత్సూక్ష్మ రూపోపాసనా ధికారీస్యాదితి పూర్వపక్షం ప్రతిక్షిపన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతివదామ) ఇత్యాదినా = ¶అత్ర ఈక్షతి పదస్య లక్షణా మాశ్రయన్ హేతుం వివృణోతి- (ఈక్షతి-రీక్షణ,) మిత్యాదినా= (వ్యపదేశ) ఇతి- శ్రుతిరిత్యర్థః. ... ...

హ్యా గుణేపీహ సూక్ష్మతమ ఆత్మ జ్యోతిషిపరే బ్రహ్మణిభగవతివా
సుదేవాఖ్యే క్షమంసమావేశితుం తదుహవైతద్గురోహ్యాఽస్యానువర్ణ
యితు" మితి, "యత్తద్భగవతో నారాయణస్య సాక్షాన్మహాపు
రుషస్య స్థవిష్ఠరూప మాత్మ మాయాగుణ మనువర్ణిత మాదృతః
పఠతి శృణోతి శ్రావయతి సఏవాయం సాక్షాద్భగవతః పరమా
త్మనోహ్యణిష్ఠ ముపగేయమపి శ్రద్ధదాన శ్శ్రద్ధాభక్తి విశుద్ధ బుద్ధి
ర్వేదయశ్శ్రుత్వా భగవతో యథా స్థూలసూక్ష్మరూపే యథా
శ్రుతమతిం విదధాతి - స్థూలనిర్జితమాత్మానంశనైస్సూక్ష్మధియా
నయే దితిక్రమ" ఇత్యాద్యామ్నాయే భగవత్స్థూలరూపోపాసక
స్యైవ తదీయ సూక్ష్మరూపోపాసనం సిద్ధ్యతీతి వ్యపదిశ్యత ఇతి.
¶తస్మాద్భగవత స్థూల రూపోపాసకఏవ తదీయసూక్ష్మ రూపోపా
సకో భవతీతి నిశ్చీయతే - ... ...

౪ ॥ ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ - సూ ॥ ౧॥

—※ § దహర ఉత్తరేభ్యః ॥ ౧౩ ॥ ※—

ఇద మామ్నాయతే 'కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే
ప్రాదేశమాత్రం పురుషం వసన్తమ్ । చతుర్భుజం కఞ్జరథాఙ్గశఙ్ఖ
గదాధరం ధారణయా స్మరన్తీ' త్యాది. తత్ర భగవత స్సూక్ష్మ
రూపోపాసనం స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే కర్తవ్యతయాశ్రూ

¶ భగవత్సూక్ష్మరూపోపాసనాధికారి నిర్ణయోఽత్ర ఫలమిత్య
ధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి - యద్యపీహోపాస్య లక్షణా
ధ్యాయే అధికారి విచారోఽనుపపన్నః, తథాపితదుపాసనా ధికా
రిణ స్సఙ్గతత్వే నానుపేక్షణీయత్వా ద్విచార స్సూపపన్న ఇతి ధ్యే
యమ్, ఏవమేవ తత్రతత్ర ద్రష్టవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౧॥

§ అత్రైతముపాసన ప్రస్తావేన తదధిష్ఠానస్యోపస్థితత్వాత్ప్ర
సఙ్గసఙ్గత్యా ఽనన్తరాధికరణ మారభతే - (దహరఉత్తరేభ్య)ఇతి.

యతే, తత్ర—ముచితమ్ ? ఉతనోచితమ్ ? ఇతిభవతి విచికిత్సా,
తత్ర దేహస్య త్వఙ్మాంసాది సప్త ధాత్వాత్మ కత్వా త్తదన్తర్హృ
దయావకాశే నపరమాత్మో పాసనం కర్తు ముచిత మితి ప్రాప్తే
బ్రూమః, దహరాఖ్యే స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే శ్రీ భగవత
స్స్వాత్మరూపోపాసనం కర్తు ముచిత మేవ భవతి, కుతః ? ఉత్తరే
భ్యః- "ఈక్షేతచిన్తా మయమేన మీశ్వర ' మిత్యాదినోత్తరత్ర సూ
చితేభ్య స్స్వాత్మరూపోపాసన విధివాక్యేభ్య ఇత్యర్థః, తథాచ శ్రు
త్యన్తరాణి భవన్తి "అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీ
కంవేశ్మ దహరోస్మిన్నన్తర ఆకాశ స్తస్మి న్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యం త
ద్వా విజిజ్ఞాసితవ్య" మితి, తథా " దహ్రం విపాప్మం పరవేశ్మ
భూతం హృత్పుణ్డరీకం పురమధ్య సగ్ స్థమ్- తత్రాపిదహ్రంగగనం
విశోక స్తస్మిన్యదన్త స్తదుపాసితవ్య" మిత్యాదీని. యత్తుదేహస్య
త్వఙ్మాంసాది సప్తధా త్వాత్మకత్వా త్తదన్తర్హృదయావకాశే
న పరమాత్మోపాసనం కర్తుముచిత మితీరితం తత్సత్యమ్, తథాపి
"ప్రాణస్య శోధయేన్మార్గం పూరకుమ్భక రేచకైః । ప్రతికూలేన
వాచిత్తం యథాస్థిర మచఞ్చలమ్ ॥ మనోయథాస్యాద్విరజం జి
తశ్వాసస్యయోగినః । వాయ్వగ్నిభ్యాం యథాలోహా ధ్మాత స్త్య
జతి వైమలమ్ ॥ ప్రాణాయామై ర్దహేద్దోషాన్ ధారణాభిశ్చ కిల్బి
షాన్। ప్రత్యాహారేణసంసర్గాన్ ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణా" నిత్యాది
షు దేహస్యశుద్ధివిధానాత్; ¶"అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషోన్తరాత్మా స
దాజనానాం హృదయే నివిష్ట" ఇత్యాదిషూపాసనార్థం సదా
హృదయ వర్తిత్వ శ్రవణాచ్చ దహరాఖ్యే స్వదేహాన్త హృదయా
వకాశే తదుపాసనం కర్తు ముచితతమ మేవభవ తీతి నిశ్చీయతే .

¶ అధికరణఫలం కథయన్నేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(అ
ఙ్గుష్ఠమాత్ర) ఇత్యాదినా.

+సదాచార్యాశ్రయేణైవేవ ముపాసన మంజసా సిద్ధ్యతీత్యాహ,

—✽ ౧౪॥ సూ॥ గతిశబ్దాభ్యాంతథాహిదృష్టంలిఙ్గంచ॥ ✽—

గతిః- ఆచార్య సమీపప్రాప్తిః, శబ్దః - తత్కృతోపదేశ లక్షణః, తాభ్యామేవేద ముపాసనం సిద్ధ్యతి, కుతః? తథాహిదృష్టమ్- దృష్టమ్. దర్శనమ్, తథైవకిల “పరీక్ష్య లోకాన్కర్మచితాన్బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభి గచ్ఛేత్సమిత్పాణి శ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం తస్మైస విద్వా నుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాన్త చిత్తాయ శమాన్వితాయ యేనాక్షరం పురుషం వేదితవ్యం ప్రోవాచతాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యా”మిత్యాదిశ్రుతిర్భవతి, అత్రసమిచ్ఛబ్దే నోపహారోలక్ష్యతే, తతశ్చ సోపహారఏవ సద్గురుసమీపం గచ్ఛే దిత్యవగమ్యతే, తథాలిఙ్గమ్- § “యథాసోమ్యపురుషం గన్ధారేభ్యోఽభినద్ధాక్షమానీయతం తతోతిజనే విసృజేత్సయథా తత్ర ప్రాఙ్వో దఙ్వాఽధరాఙ్వా ప్రధ్మాయీతాభినద్ధాక్ష ఆనీతోభి నద్ధాక్షో విసృష్టః- తస్య యథాభి న

+(సదాచార్యే) ణ= సఞ్చాసావాచార్య శ్చేతి కర్మధారయః, తస్యాశ్రయః- అనువృత్తిః, తేన. ...

§ “యథాసోమ్యపురుష” మితిఛాన్దోగ్యవాక్యస్యాయమర్థః, యథాకశ్చిద్గన్ధార దేశేభ్య శ్చోరైరరణ్యే బద్ధనేత్ర ఏవ త్యక్తః, కేన చిన్ముక్తనేత్రబద్ధస్తు తదుక్త మార్గ గ్రహణ క్షమఃపణ్డితస్స్వయం మేధావీ స్వదేశానేవ ప్రాప్నుయాత్, ఏవమేవేహ సత్త్వాదిగుణ విశేష వికల్పిత కుశలాకుశల మిశ్ర వ్యవహారకర్మ వినిర్మిత వివిధ దేహావలిభిర్వియోగ సంయోగాద్యనాది సంసారే షడిన్ద్రియ దస్యుభిఃక్షిప్తో జీవఃకుత్ర చిత్సత్సఙ్గాధిగతేన కేనచిద్దయాపరవశేనాచార్యేణోద్బోధిత భగవద్భక్తిమార్గస్తేనైవ మార్గేణ భగవన్తం లభత ఇతి. ... ...

హనం ।సహచ్య ప్రబ్రూహియాదేతాం దిశం గన్ధారా ఏతాందిశంవ్ర జేతి సగ్రామా ద్గ్రామం పృచ్ఛ న్పణ్డితో మేధావీ గన్ధారా న్నేవో పసమ్పద్యే తైవమేవే హాచార్య వాన్పురుషోవేదే " తి శ్రుత్య న్తరం చభవతి, తస్మా దాచార్యా నుగ్రహేణైవ భగవదుపాసనం సిద్ధ్య తీతి జ్ఞేయమ్. ... ...

¶ ఉపాసనాఙ్గత్వే నోపాస్య మాహాత్మ్యమాహ,

—*౧౫॥ సూ॥ ధృతేశ్చమహిమ్నోస్యాస్మిన్నుపలబ్ధేః॥ *—

"ఏషసర్వేశ్వర ఏషభూతాధిపతి రేషభూతపాల ఏష సేతుర్వి ధరణ ఏషాం లోకానామసమ్భేదాయే"తి దహరవిద్యా ప్రకరణే శ్రూయమాణస్యసర్వేశ్వరత్వాదిరూపస్యసర్వభూత ధృతి రూపస్య చాస్య,మహిమ్నః - మాహాత్మ్యస్య, అస్మిన్-ఉపాస్యేభగవతి, ఉపల బ్ధేరేవేహోపాస్యేసర్వేశ్వరత్వాదిగుణా అనుసన్ధేయాఇత్యాశయః.

—*౧౬॥ సూ॥ ప్రసిద్ధేశ్చ॥ *—

యథోక్తధృతిలక్షణస్య భగవన్మహిమ్నఇహోపదేశాదేవ న కేవల మనుసన్ధానముచ్యతే, అపితు 'భర్తా సన్ భ్రియమాణోబిభ ర్తి ఏకోదేవో బహుధా నివిష్టః - బ్రహ్మోర్ధ్వ్యతిష్ఠ ద్భువనానిధార యన్- ధారితేయం పృథివీ బ్రహ్మణా మహీధారిత మేనేన మహ ద న్తరిక్షం దివం దధారపృథివీం సదేవా' మిత్యాది శ్రుత్యన్తర ప్ర సిద్ధేశ్చోచ్యతే -

—*౧౭॥సూ॥(/)ఇతరపరామర్శాత్సఇతి చేన్నాసమ్భవాత్ *—

¶ (ఉపాసనాఙ్గత్వేనే) తి- ఉపాసనకాలే ఉపాస్యగుణతయా ధ్యాతవ్యత్వేనేత్యర్థః. ... ...

(/) ఉపాస్య విషయే పాశుపతైకదేశి శైవ కృతాం శఙ్కామ నూద్యోత్పాటయతి భగవాన్ సూత్రకారః- (ఇతరపరామర్శా)ది తి- పరామర్శః- స్మరణమ్. ... ...

అత్రాహ ¶ కశ్చిత్, తైత్తిరీయకే 'దహ్రంవిపాప్మం పరవేశ్మ భూతం హృత్పుణ్డరీకం పురమధ్య సగ్‌స్థమ్ - తత్రాపిదహ్రంగగనం విశోక స్తస్మిన్యదన్తస్తదుపాసితవ్య' మిత్యేతత్పూర్వవాక్యే 'విశ్వాధికో రుద్రోమహర్షి' రితి నారాయణా దితరస్య రుద్రస్య ప్రస్తుతత్వాత్ "దహ్రంవిపాప్మం పరవేశ్మభూత" మిత్యుపదిశ్య మానాయాం దహర విద్యాయాం తస్యైవ పరామర్శా త్సఏవ దహర విద్యోపాస్య స్స్యాదితిచే న్నైతద్యుక్తమ్, కస్మాత్ ? అసమ్భవాత్ - "విశ్వాధికోరుద్రో మహర్షి" రిత్యేతదనన్తరం 'హిరణ్యగర్భం పశ్యతిజాయమాన' మిత్యుపదిశ్య మానస్య జాయమాన హిరణ్యగర్భ కర్మక దర్శనస్య తత్తనూజే రుద్రే అసమ్భావి తత్వాదిత్యర్థః, హిరణ్యగర్భ తనూజత్వం రుద్రస్య 'ధియానిగృహ్యమాణోపి భ్రువోర్మధ్యా త్ప్రజాపతేః । సద్యోజాయతతన్మన్యుః కుమారో నీలలోహిత' ఇత్యాదిషు, "యస్యాద్య ఆసీద్గుణవిగ్రహోమహాన్ విజ్ఞానధిష్ణ్యో భగవానజఃకిల । యత్సమ్భవోహం త్రివృతా స్వతేజ సావైకారికం తామస మైన్ద్రియం సృజ' ఇత్యాదిషుచవ్యక్త మేవామ్నాయతే, § "తతశ్చస్వభక్తానాం రుజంకాస్న్యేన ద్రావయతి - నాశయతి, ఇతి వ్యుత్పాదిత రుద్రశబ్దేన భక్తవాత్సల్యా ద్యనన్తపరమ మఙ్గళ గుణగణ పరిపూర్ణ స్సర్వశబ్దవాచ్యః పరమాత్మా శ్రీభగవన్నారాయణ ఏవేహోపదిశ్యతే, అపి చాద్య వ్యుత్పాదిత రుద్రశబ్ద సమానాధికరణస్య మహర్షి శబ్దస్య "శ్రీమద్భాగవతే మహామునిఃకృత" ఇత్యాది వాక్య శేషాన్నారాయణప

¶ కశ్చిత్ - శైవ ఇత్యర్థః.

§ రుద్రో మహర్షిరిత్యేతత్పదద్వయం కేచిచ్ఛాస్త్ర మతిక్రమ్యాన్యథావ్యాచక్షతే, తద్వ్యవహారసాధారణం స్వయం యథాశాస్త్రంతాదృశ పదద్వయం వ్యాచష్టే - (తతశ్చే) త్యాదినా.

రత్వ మేవాధ్యవసీయతే, శ్రీ నారాయణగ కర్తా భాగవతస్యేతిస ర్వత్రశ్రుత్యాది ప్రతీతిః, అతశ్చాస్య విశ్వాధికస్య భగవతో నారాయ ణస్యైవ స్వనాభిపద్మా జ్జాయమాన హిరణ్యగర్భ కర్మకదర్శన సమ్భవేన సఏవోత్తరత్ర "దహ్రంవిపాప్మం పరవేశ్మభూత " మి త్యుపదిశ్య మానదహర విద్యాయా ముపాస్యత్వేన పరా మృశ్యత ఇత్యనవద్యమ్.

—✻ ౧౮॥ సూ॥ † ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు ✻—

తు శబ్ద ఇతర శఙ్కాపనుత్యర్థః, చశబ్దోఽవ్యేవా, ఇది త్యవ ధారణే, " హిరణ్యగర్భం పశ్యతి జాయమాన " మిత్యేత ద్వా క్యబలాద్దహర విద్యాయాం శ్రీ భగవా న్నారాయణ ఏవోపాస్య తయా పరామృష్టః, ఏష దహరవిద్యోపాస్య ఏవో త్తరాదప్యనువా కాత్పరామృశ్యతే, " సహస్రశీర్షం దేవ " మిత్యుపరితనానువాకే హి " పద్మకోశ ప్రతీకాశం హృదయంచాప్యధోముఖ " మిత్యాది మన్త్రవర్ణేషు, ఆవిర్భూతస్వరూపః- ఆవిష్కృత సహస్ర శీర్ష త్వాద్యనన్య సాధారణ గుణగణపరిపూర్ణస్వరూపః, సర్వోత్తమ స్సర్వశబ్దవాచ్యశ్శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవ దహరవిద్యోపాస్యత్వే న ప్రతీతో భవతి, ¶తస్మాన్నేతర శఙ్కావకాశః.

కింతర్హి ఛాన్దోగ్యే దహరవిద్యా ప్రకరణే " అథయ ఏష సమ్ప్ర సా దోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయే " తి జీవః పరామృష్టస్తత్రాహ,

—✻ ౧౯॥ సూ॥ అన్యార్థశ్చ పరామర్శః ✻—

చశబ్దో ఽవధారణే, ఛాన్దోగ్యే దహర విద్యా ప్రకరణే

---

† శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ దహరవిద్యోపాస్యత్వం దృఢ యతి- (ఉత్తరాచ్చే) దితి. ...

¶ దహర విద్యోపాస్యత్వరూప లక్షణమపిపరమాత్మని సమన్వి తమిత్యుపదిశన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

" అథయ ఏష సమ్ప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసమ్పద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత " ఇతి జీవ పరామర్శ స్త్వన్యార్థ ఏవ భవతి, దహరవిద్యయా పరం జ్యోతి స్వరూపం భగవన్తం ప్రాప్తస్య జీవస్య " అపహతపాప్మా విరజో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాస స్సత్య కామ స్సత్య సఙ్కల్ప " ఇత్యాది శ్రుత్యుప దిష్టాపహత పాప్మత్వాది గుణవిశిష్ట స్వ స్వరూపావిర్భావో భవతీత్యేత త్ప్రదర్శనార్థః, నతు జీవస్యదహరవిద్యోపాస్యత్వ ప్రదర్శనార్థః, తస్మాద్దహర విద్యోపాస్యశ్శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవేతి సిద్ధమ్. ...

—* ౨౦॥ సూ॥ అల్పశ్రుతేరితి చేత్తదుక్తమ్ *—

స్యాదేతత్ " తత్రాపిదభ్రం గగనం విశోక స్తస్మిన్ యదన్త స్తదుపాసితవ్య " మిత్యత్ర దహరాకాశాన్తర్వర్తిన ఉపాస్యస్య పరమాత్మనస్స్వల్పాకార శ్శ్రూయతే, తస్మాత్తస్య " అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణస్థిత " ఇతి శ్రుత్యుపదిష్ట నిఖిల జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్తిః కథం సిద్ధ్యేత్ ? ఇతి చేత్తస్యయదుత్తరం వక్తవ్యం తదుక్తమ్- " అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతి చేన్న నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్చే" త్యనేన సూత్రేణ పురస్తాదేవవ్యాఖ్యాత మిత్యర్థః. ... ...

—* ౨౧॥ సూ॥ అనుకృతేస్తస్యచ *—

' యద్యద్ధియాత ఉరుగాయ విభావయన్తి తత్తద్వపుః ప్రణయసేసదనుగ్రహాయే " త్యాదిషు పరమాత్మన స్స్వోపాసకాభిమత స్వల్పాద్యాకార విగ్రహానుకృతి శ్శ్రూయతే, అనుకృతి- రనుసరణమ్, తస్మాచ్చ దహరాన్తర్వర్తినః పరమాత్మనోఽల్ప శ్రుతిర్న విరుధ్యతే. ... ...

—* ౨౨॥ సూ॥ అపిస్మర్యతే *—

అపిచ భగవతస్స్వభావత స్సర్వ భూత హృదయ వర్తిత్వేన స్వల్పాకారత్వం భగవద్గీతాసు స్మర్యతే, " ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేర్జున తిష్ఠతీ" తి. ... ...

తదేవముపాసనార్థం భగవాన్ స్వల్పాకృతివిగ్రహమనుకరోతీత్యుక్తమ్, సకియన్మాత్రోయమితిచేదుచ్యతే, ...

—* ౨౩॥ సూ॥ శబ్దాదేవప్రమితః *—

" అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్స్ఫురటమాలిన " మితి, అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషోన్తరాత్మా సదాజనానాం హృదయేనివిష్ట' ఇతి చ సర్వ వేదాన్తసారే కఠవల్ల్యాంచ శ్రూయమాణా దఙ్గుష్ఠ మాత్రశబ్దాదేవ దహరోపాస్యస్య భగవత ఆకారః పరిమితః, అఙ్గుష్ఠ శ్చేహోపాసకాఙ్గుష్ఠో గ్రాహ్యః.

—*౨౪॥సూ॥హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్,*—

మనుష్యానధికృత్యహి శాస్త్రం భగవదుపాసనాం విధత్తే, తతశ్చోపాసనస్య మనుష్యాధికారత్వా త్తద్ధృదయస్యచప్రాదేశ మాత్రత్వా ద్దేశకాలా ద్యపరిచ్ఛిన్నస్య పరిపూర్ణస్య భగవత ఇద మఙ్గుష్ఠమాత్రపరిమితత్వం* మనుష్యహృది ధ్యానాపేక్షమేవశాస్త్రేషూపదిశ్యత ఇతిధ్యేయమ్.

—* ౫॥ దహరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧౨॥ *—

—* ౨౫॥సూ॥ తదుపర్యపిబాదరాయణస్సమ్భవాత్. *—

మనుష్యాధికారత్వా దిత్యుక్తమ్, తత్ప్రస్తావేన దేవాదీనామపి స్మృతత్వాత్కిం తేషాం భగవదుపాసనాధికారోస్తి? ఉతనాస్తి? ఇతిభవతీహవిచారణా, నన్విహమనుష్యప్రస్తావేనకథ మభూద్దేవా

---

* ఇహ మనుష్యపంద త్రైవర్ణికపరమ్. దేహాన్త హృద్దయావకాశే శ్రీభగవ దుపాసనం కర్తవ్యమిత్యర్థ్యవస్య న్నధికరణ ముపసంహరతి- (తతశ్చే) త్యాదినా. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౧౨॥

నాం స్మృతిః, ¶అత్రోచ్యతే, దేవమనుష్యాదిషు మధ్యేమనుష్యప్రస్తా
వేసతి ‹ఏకసమ్బన్ధిజ్ఞాన మపరసమ్బన్ధి స్మారక› మితిన్యాయా ద్భవతి
హి దేవానాం స్మృతిః, అత స్తద్విచారణారబ్ధా, తత్ర నాస్తీతి
తావ త్ప్రాప్తమ్, కుతః ? తేషా మర్థిత్వ సామర్థ్యా భావా
దధ్యయనా భావాచ్చ; తస్మా త్తేషాం భగవదుపాసనాధి కారో
నాస్తీత్యేవం ప్రాప్తే † ఇదము త్తరమాహ-(తదుపర్యపీ)తి = తచ్ఛ
బ్దేన పూర్వ సూత్రే ప్రస్తుతా మనుష్యాః పరామృశ్యన్తే, తతశ్చమ
నుష్యో పరితనే ష్విన్ద్రాది దేవేషు భగవ దుపాసనా ధికారో స్తీతి
భగవాన్బాదరాయణో మన్యతే, కుతః ? తేషాం మోక్షార్థిత్వ
సామర్థ్య సమ్భవాత్ ; సమ్భవతిహి తేషాం మోక్షార్థిత్వమ్,
" ఏకశతంహి వర్షాణి మఘవా న్ప్రజాపతౌ బ్రహ్మచర్య మువా
సే"తి " త్రయఃప్రాజాపత్యాః ప్రజాపతౌ పితరిబ్రహ్మచర్య మూ

అస్యాధికరణస్య ప్రసఙ్గ సఙ్గతి ముపపాదయన్ దేవాన్విషయీ
కృత్య సంశయమాహ- (మనుష్యాధికారత్వాదిత్యుక్త)మిత్యాదినా.

నన్వుపాస్య లక్షణాధ్యాయే ఽయమధికార విచారోఽనా
య్య ఇత్యాశయేన ప్రసఙ్గ సఙ్గతిమాక్షిపతి- (నన్వి)తి-కథమిత్యాక్షే
పే- నఖ వేదే వేత్యర్థః, తథాచ సఙ్గత్యభావా ద్దేవతాధికరణం నా
రమ్భణీయమితి భావః. అత్రోపస్థితస్యోపేక్షా నర్హత్వ రూపప్ర
సఙ్గసఙ్గతి ముపపాదయన్సమాధత్తే- ¶(అతోచత) ఇతి= అతఇతి-
సఙ్గతత్వాదిత్యర్థః, తద్విచారణా- దేవానాం బ్రహ్మ విద్యాధికా
ర విచారః, ప్రకృతమనుసరన్ విగ్రహాద్యభావా ద్దేవానాం బ్రహ్మ
విద్యా ధికారోనాస్తీతి పూర్వపక్షయతి- (తత్రనాస్తీతితావత్ప్రా
ప్త) మిత్యాదినా= †మన్త్రార్థ వాదాదిభ్యో దేవానాం విగ్ర
హాద్యవగమా త్ప్రాప్తాధికారో స్తీతి సిద్ధాన్తయతి - (ఇద ముత్తర
మా హ)త్యాదినా.

షు దేవామనుష్యా అసురా ఉషిత్వా బ్రహ్మచర్యం దేవా ఊచు
ర్బ్రవీతునో భగవానితి తేభ్యోహైతదక్షరమువాచ-ద ఇతివ్యజ్ఞాసిష్ట
ఇ తి హోచు రితి " భృగు ర్వై వా రు ణిః- వ రు ణం
పితర ముపససార - అధీహిభగవో బ్రహ్మేతీ'తి చైవమాద్యామ్నా
యేభ్య ఇన్ద్రాదీనాం దేవానాం మోక్షార్థిత్వావ గమాత్ ; తథా
సామర్థ్యంచ తేషాం సమ్భవతి "సహస్రాక్షో గోత్ర భిద్వజ్రబా
హుః- ఇన్ద్ర ఇదగ్ం హవిరజుషత- అధీన్ద్ర ప్రస్థితే మాహవీగ్ంషి తృ
ప్తఏవైన మిన్ద్రః ప్రజయా పశుభి స్తర్పయతీ " త్యేవం జాతీయక
¶మన్త్రార్థవాదేతిహాస పురాణాదిభ్యోదేవానాం విగ్రహాది పఞ్చ
కావగమాత్; అపిచ దేవాదీనాం విగ్రహాది సిద్ధ్యర్థ మేవహి "సో
కామయ తబహుస్యాం ప్రజాయేయేతీ" త్యేతాదృశ సఙ్కల్ప పూ
ర్వకమీశ్వరో జగత్సృజతి, యత్తూక్తం తేషామధ్యయనాభావా ద్వి
ద్యాధికారో నా స్తీతి తన్న, 'కాలేననష్టాప్రళయే వాణీయం వేదసం
జ్ఞితా । మయాదౌబ్రహ్మణేప్రోక్తా ధర్మోయస్యాం మదాత్మకః ॥
తేనప్రోక్తాస్వపుత్రాయ మనవే పూర్వజాయసా । తతోభృగ్వాద
యోగృహ్ణన్సప్తబ్రహ్మమహర్షయః ॥ తేభ్యః పితృభ్య స్తత్పుత్రా
దేవదానవగుహ్యకా" ఇత్యాదిషు బ్రహ్మాదీనాం నిఖిలానాం దేవా
నా మధ్యయన శ్రవణాత్; "యజ్ఞోపవీత్యేవా ధీయేతే" తి శ్రుత్యా

¶ నచ సహస్రాక్షాదివాక్యేషు 'మృగతృష్ణామ్భసి స్నాతః శశపుష్ప
కృత శేఖరః । ఏషవన్ధ్యాసుతోయాతి శశశృఙ్గ ధనుర్ధరః " ఇత్యా
ది వాక్యేష్వివ విగ్రహాదిః ప్రతీయత ఇతి వాచ్యమ్, సహస్రాక్షాది
వాక్యానాం వైదికత్వేన విగ్రహాది మచ్చేతనపరత్వస్యోచితత్వాత్;
తథాచోక్తమ్ "విగ్రహస్చ హవిర్జోషోభోజనంతృప్తిరేవచ । ప్ర
సాదకరణంచేతి పఞ్చకం చేతనోచిత" మితి. మృగతృష్ణాది వా
క్యానాం వైతణ్డికోక్తిత్వా త్తత్రార్థశూన్యత్వప్రతీతిస్సార్వజనీనైవ.

నుగమా దధ్యయన స్యోపవీత సాపేక్షత్వేపి తచ్చ తేషా మామ్నా యతే 'ప్రసృతేనవై యజ్ఞేనదేవా స్స్వర్గం లోకమాయ న్నప్రసృ తేనాసురా న్పరాభావయ న్ప్రసృతోహవై యజ్ఞోపవీతినోయజ్ఞ' ఇతి.*ఏవ మర్థిత్వ సామర్థ్యా సద్భావేన బ్రహ్మాదీనా మపిభగవదు పాసనాధికారోస్తీతి సిద్ధమ్. తస్మా త్సర్వేషాం దేవానాం భగవ దుపాసనాధికారం బాదరాయణో మన్యత ఇత్యేతదవిరుద్ధమ్.

—*౨౭॥సూ॥ ¶విరోధఃకర్మణీతిచేన్నానేకప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్ *—

§అత్ర జైమిన్యనుయాయినః ప్రత్యవతిష్ఠన్తే, దేవానాం విగ్రహా దిమత్త్వే ఽభ్యుపగమ్యమానే ఏకస్యదేవస్యానేక యజమాన గృహే షు యుగపత్సన్నిధానం నోపపద్యతె, తథాహి-శ్రూయతె 'కస్య వాహ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్యవాన బహూనాం యజమానా నాం యోవై దేవతాః పూర్వం పరిగృహ్ణాతి సఏనా శ్శ్వో భూతె

---

*బ్రహ్మారుద్రేన్ద్రాద్యఖిల దేవోపాస్యత్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికర ణ ఫలమిత్యావేదయతి - (ఏవ)మిత్యాదినా.

¶"వనస్పతిభ్య స్స్వాహా మూలేభ్యస్స్వాహా తూలేభ్యస్స్వాహా" ఇత్యాదౌ యథాచతుర్థ్యన్త వనస్పత్యాది శబ్దాతిరిక్తత్వేన వన స్పతిమూలతూలాదిషు దేవతానకల్ప్యతే తద్వదేవ " ఇన్ద్రాయ స్స్వాహా బృహస్పతయేస్వాహా" ఇత్యాదావపిచతుర్థ్యన్తే న్ద్రా ది శబ్దాతిరిక్త దేవతానకల్ప్యత ఇతి భావేన జైమిన్యను యాయిన శ్శఙ్కన్తే - (విరోధఃకర్మణీ)తి.   ...   ...*

§అత్ర- అస్మిన్ రాద్ధాన్తవిషయే, ప్రత్యవతిష్ఠన్తె- ప్రతి పక్షిణో భవన్తీత్యర్థః.   ...   .   *

దేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వాభ్యుపగమేఽనుపపత్త్యుద్ఘాటనముఖే న విరోధమాహ-(దేవానా) మిత్యాదినా-కస్యవాహ ఇతిశ్రుతి రేవం యోజనీయా,బహూనాం యుగపద్యజమానానాం మధ్యే యోయజ

యజ్ఞత, ఇతి. తతశ్చ బ్రాహ్మణాదిభిః కర్తవ్యేయాగాది కర్మణ్య
గ్నిభూత దేవాభావేనా నుష్ఠాన విరోధః ప్రసజ్యేతఇతి చే*న్నా
యమస్తి విరోధః, అనేక ప్రతిపత్తేః- ఏకస్యహి దేవస్య యుగపద
నేకరూప ప్రతిపత్తిస్సమ్భవతి, కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే? దర్శ
నాత్ - ¶దర్శయతిహి సౌభర్యాదావనేక రూపప్రతిపత్తిమ్ " ఏక
స్తపస్వ్యహ మథామ్భసిమత్స్య సఙ్గాత్పఞ్చాశతాసముత పఞ్చస
హస్రవర్గ " ఇత్యాది శ్రుతిః. అపిచేమమేవార్థం స్మృతిశ్చోపోద్బ
లయతి " ఆత్మనాంచ సహస్రాణి బహూని భరతర్షభ | యోగీ

మానసపూర్వమ్-ప్రథమతో యాగమారభమాణో దేవతాః పరిగృహ్ణా
తి పూర్వేద్యు రమావాస్యాయామ్ 'మమాగ్నే' ఇత్యాదిభి ర్మన్త్రై
రగ్నిషు సమిద్ధోమ రూపేణాన్వాధానాఖ్య కర్మణాఽగ్న్యాదీన్
దేవాన్ యజనీయత్వేన స్వీకరోతి సతావద్యజమాన ఏతాన్స్వీకృ
తా దేవతాశ్శ్వోభూతే ప్రథమాయాం యజతేచే ద్దేవతాః కస్య
వా యజ్ఞమాగచ్ఛన్తి, అన్యస్య కస్య వాహనాగచ్ఛన్తి - నకుత్రాపి
గచ్ఛన్తీతి - అతో మహాసఙ్కట ప్రసఙ్గాద్దేవానాం విగ్రహాదికం
నాస్తీతి పూర్వపక్షిణా మభిమానః.

* "జుహ్వేహ్యగ్నిస్త్వా హ్వయతి-శ్రుణోత్వగ్ని స్సమిధాహవం
మే-శ్రుణ్వన్త్వాపోధిషణాశ్చ దేవీః - శ్రుణోతగ్రావాణో విదుషోను
యజ్ఞగ్ శ్రుణోతుదేవ స్సవితాహవంమ" ఇతి, "దేవాషై బ్రహ్మ
న్న వదన్త తత్పుణ ఉపాశ్రుణోత్- మృద బ్రవీదాపో బ్రువన్ "
ఇత్యాది వాక్య శేషేభ్యో వనస్పతి మూల తూలాదిషు తదభిమాని
దేవతాఉపకల్ప్యన్త ఇత్యభిసన్ధాయ పరిహరతి - (నాయమస్తివి
రోధ) ఇత్యాదినా. ... ... *

¶హేతుం విశదయతి - (దర్శయతిహి) త్యాదినా - అస్య శ్రు
తే రిత్యుత్తరేణ సమ్బన్ధః. ... ... *

కుర్యా * ద్బలంప్రాప్యతైశ్చ సర్వైర్మహీంచరేత్ ॥ ప్రాప్నుయా ద్విషయాన్ కైశ్చిత్కైశ్చిదుగ్రం తపశ్చరేత్ । సంక్షిపేచ్చ పునస్తాని సూర్యో రశ్మిగణానివే" త్యాదిరూపా. ¶యదాచ ప్రాప్తాణిమాదియోగైశ్వర్యాణామపి యోగినామేవం ప్రత్యేకం యుగపదనేక శరీరయోగ స్సంభవతి, తదా కిముపక్తవ్య మాజన్మ సిద్ధాణిమాదియోగైశ్వర్య బలానా మిన్ద్రాదీనాం ప్రత్యేకం యుగపదనేక శరీరయోగో భవతీతి, తథాచైకైకా దేవతా బహుభి శ్శరీరై రాత్మానం విభజ్యబహుషు యాగేషు యుగపద్ధవీంషి స్వీకర్తుంగచ్ఛన్తి, ‡ అన్తర్ధానాదిశక్తి యోగాచ్చ తాసాందేవతానాంయాగకాలే పరైరదృశ్యత్వం చోపపద్యతే, అతశ్చ ఋత్విగ్భిస్సహ దేవతోపల

---

* బలమ్- అణిమాదిసిద్ధిమ్. ¶కైముత్యన్యాయేనచ తేషామనేకరూప ప్రతిపత్తి స్సిద్ధేత్యాహ - (యదాచే)తి = ‡తర్హి తేషాం ప్రత్యక్షతాపత్తిరితి నాపాదనీయ మిత్యాహ - (అన్తర్ధానాదీ)తి = ఆదినాదేవానాం యథోక్తానేక ప్రతిపత్తిరూప శక్తి యోగం ద్యోతయతి , అదృశ్యత్వం చేత్యత్ర చకారాత్ "యస్యక్రతుషు గీర్వాణై స్సదస్యాఋత్విజోజనాః । తుల్యరూపా స్సానిమిషా వ్యదృశ్యన్తసువాససః" ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట స్తేషా మావిర్భావ శక్తియోగ శ్చాస్తీతి ద్యోతయతి , తస్మాద్దేవానాం నకిఞ్చిదపి సఙ్కట మితిభావః . యచ్చోక్తా "కస్యవాహ దేవా" ఇతి శ్రుతి తాత్పర్య మపర్యాలోచ్య భ్రమేణానుపపత్తి స్సాచ తాదృశశ్రుతౌ కస్యవాహ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్యవానే"తి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వేనశ్రూయమాణస్య బహూనాం యజమానానామ్ "యోవై దేవతాగ్నిపూర్వః పరిగృహ్ణాతిసఏనాశ్వో ౽ భూతేయజత" ఇతివాక్యస్యహావిస్స్వ[illegible] స్వస్వాభ్యాసవచనే కథాప్ర్యాహ్యా తత్తద్యజమానాన్తిక మాగతా అన్తర్ధానాది శక్తిమన్తో దేవా యాగసమాపనపర్య

భ్యతేతి నాపాదనీయమ్, తస్మాద్విగ్రహవత్వేఽప్యేకాం దేవతాము
ద్దిశ్య బహుభిః ప్రత్యేకం యుగపత్క్రియమాణే కర్మణి తదాగమ
న సమ్భవేన నాస్తి తదనుష్ఠాన విరోధః. ...

—*{ ౨౮॥ సూ॥*శబ్ద ఇతిచేన్నాతఃప్రభవా
త్ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ }*—

అత్ర విరోధ ఇతి పూర్వ సూత్రాదనువర్తతే, మాభూ
న్నామ కర్మణి విరోధః, దేవాదీనాంవిగ్రహాదిమత్త్వేఽభ్యుపగమ్య
మానే శబ్దేతు విరోధః ప్రసజ్యతే, తథాహి వైదికానామగ్నీన్ద్రా
ది శబ్దానా మభిధేయైస్సహ సమ్బన్ధస్య నిత్యతామాశ్రిత్యఖలు జైమి
నినా తత్ప్రామాణ్యమ్ “ బాదరాయణస్యానపేక్షత్వాత్” దితిసూ
త్రేణ తేషాం శబ్దానాం స్వతస్సిద్ధం ప్రామాణ్యం వ్యవస్థాపితమ్,
సమ్ప్రతితు దేవానాం విగ్రహయోగాభ్యుపగమా దస్మాదాదివ జ
న్మాదిమన్త ఏత ఇతి ¶నిత్యస్య వైదికశబ్దస్యానిత్యే నార్థేన నిత్యస
మ్బన్ధే ప్రక్షీయమాణే సతియద్వైదికే అగ్నీన్ద్రాదిశబ్దే ప్రామాణ్యం

న్తం తత్తద్యజమాన దీయమానం హవిస్స్వీకుర్వన్త స్తత్రతత్రవస
న్తీతి తాత్పర్యకత్వం పర్యాలోచ్య పరిహృతేత్యాశయేన సూత్రా
ర్థ ముపసంహరతి – (తస్మా ద్విగ్రహవతీ) మితి.

*ఏవం పరిహృతేపి కర్మణి విరోధే విరోధాన్తరేణపునస్తే
ప్రత్యవతిష్ఠన్త ఇత్యాహ – (శబ్ద) ఇతి = పూర్వాసూత్రాదపే క్షి
త పదమనువర్తయ స్తేతద్వ్యాచష్టే - (అత్రే) త్యాదినా.

అభిధేయైరర్థై రగ్నీన్ద్రాది వ్యక్తిభిస్సమ్బన్ధస్యశక్తిలక్షణస్య
వ్యవస్థాపితమిత్యస్యపూర్వకాణ్డ ¶ఇత్యాదిః– జన్మాదిమన్త ఏతఇతీ
త్యత్రేతి శబ్దో హేతుప్రదర్శనార్థః. ... *

యథా కర్మణి విరోధోనాస్తితథా శబ్దేపి ప్రామాణ్య విరో
ధోనాస్తీతి యోజనీయమ్. ...

స్థాపితమ్, తస్యతావద్విరోధస్స్యాదితిచేన్నాయమప్యస్తి విరోధః, †తత్కస్యహేతోః? అతఃప్రభవాత్ - అతః - వైదికాదేవ హీన్ద్రాగ్న్యాద్యాకృతిస్మరణాత్, "సహస్రాక్షోగోత్రభిద్వజ్రబాహుః- చత్వారిశృఙ్గాత్రయో అస్య పాదాద్వేశీర్షే సప్తహస్తాసో అస్య" త్యాది శబ్దావిన్ద్రాగ్న్యాద్యాకృతిం స్మృత్వా ఇన్ద్రాద్యఖిల దేవ మనుష్యాది స్థావరాద్యాత్మక మఖిలం జగత్ప్రజాపతినా సృజ్యతే, తస్మాచ్ఛబ్ద ప్రభవత్వమవగమ్యతే, ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ - +శ్రుతిస్మృతిభ్యామిత్యర్థః, శ్రుతిస్తావత్ "వేదేననామరూపాణి విషమాణిసమేష్వపి । ధాతుషూద్భవకల్పేషు తేషాంస్వార్థసిద్ధయే" ఇతి, తథా "వేదేనరూపేవ్యాకరోత్సతాసతీ ప్రజాపతి" రితి, తథా "సభూరితి వ్యాహరత్స భూమిమసృజత" త్యాదికాశ్చ. స్మృతిస్తు "సర్వేషాంతు సమానాని కర్మాణిచ పృథక్పృథక్ । వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాంచనిర్మమే ॥ నామరూపంచ భూతానాం కృత్యానాంచ ప్రవర్తనమ్। వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌనిర్మమే*సప్రజాపతి"రిత్యాదికా. †నన్వేతావతాకథం శబ్ద ప్రామాణ్యా విరోధఃప

† విరోధో నాస్తీత్యేత తత్కస్మాద్ధేతోస్సిద్ధమిత్యర్థః.

+ స్వప్రామాణ్యసిద్ధ్యర్థంమూలప్రమాణ నైరపేక్ష్యాచ్ఛ్రుతేః ప్రత్యక్షత్వమ్, స్వప్రామాణ్య సిద్ధ్యర్థం స్మృత్యామూల శ్రుతిరనుమీయత ఇత్యనుమానత్వం స్మృతేరి త్యాశయః.

ఇత్యాదికాశ్చేత్యత్రాదినా "రశ్మి రిత్యేవాదిత్య మసృజత" త్యాది శ్రుతిస్సూచితా. ... ... *

*ప్రజాపతేరిత్యాదికేత్యత్రాదినా అనుమానంసూచయతి - ప్రజాపతే కర్తృకేయం సృష్టిరర్థ స్మారకశబ్దపూర్వా,సృష్టిత్వాత్ ; గృహాది సృష్టివది. ఇదమేవం కురు ఇత్యాది గృహ స్వామివాక్యానుగుణ్యే నైవహి గృహాదికం సృజ్యతే, అత స్సర్వసృష్టే శ్శబ్దప్రభవ

రిహ్రియతః? ఇతి చేదత్రోచ్యతే, లౌకికయోర్గవాది శబ్దార్థయోస్స
మ్బన్ధేపి నిత్యత్వం దృశ్యతే, తథాహి, యద్యపి గవాదివ్యక్తీనా ము
త్పత్తిస్స్యాత్తథాపి గవాద్యాకృతీనాం నిత్యత్వాన్న వ్యుత్పత్తిః,
ద్రవ్యగుణ కర్మణాం వ్యక్తయః ఖలూత్పద్యన్తే, నాకృతయ ఇతి
హి ‡తాన్త్రికీమర్యాదా, కాసాపునరాకృతిరితిచేత్-చిత్తాంసామా
న్యమితి జాతిరితిచ వదన్తి, వయంతు జాతిరితి తాం బ్రూమః, గ
వాది శబ్ద శ్రవణోత్తరకాలే తజ్జాతి స్మరణ సమ్భవాత్ ; నచ వ్య
క్తిభానానుపపత్తిః, నిరూఢాజహత్స్వార్థ లక్షణయా తద్భానోప
పత్తేః; అతశ్చాకృతిరేవ జాతిరవగమ్యతే, తతశ్చ శబ్దానామాకృతి
భిశ్శక్తిరూప సమ్బన్ధో నవ్యక్తిభిః, వ్యక్తీనా మానన్త్యా త్తత్సమ్బ
న్ధ గ్రహణానుపపత్తేః; వ్యక్తిషూత్పద్య మానా స్వప్యాకృతీనాం ని
త్యత్వావధారణాన్న లౌకికేషు గవాదిశబ్దేష్వపి ప్రామాణ్యం విరు
ధ్యతే, తథైవ దేవాదివ్యక్తి ప్రవాహాభ్యుపగమేపి తదాకృతీనాం ని
త్యతయా §తత్సమ్బన్ధేసర్వార్థానుదర్శనే అఖిలాత్మ విద్యాస్థానే
(1)సర్వస్మృతీతిహాసపురాణాది సకలశాస్త్రమూలప్రమాణ భూతే

త్వ ముపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. ఇహ శ్రుతిస్మృతిభ్యా మిన్ద్రాగ్న్యా
ది వైదికశబ్దేస్స్మారితార్థ రూప జగత్సృష్ట్యుపపాదనేన తేషాం
వైదికశబ్దానా మిన్ద్రత్వాదిజాతౌశక్తతయా ప్రామాణ్యమర్థోక్తం
భవతీత్యేతదజానానః కశ్చిదాక్షిపతి- †(నన్వేతావతే)తి= జగతశ్శబ్ద
ప్రభవత్వోపపాదనేనేత్యర్థః. ‡తాన్త్రికీమర్యాదా-శాస్త్రీయారీతిః.

§ తత్సమ్బన్ధే-ఆకృతి లక్షణస్వార్థసమ్బన్ధయుక్తే, సర్వార్థా
నుదర్శనే- ధర్మాది చతుర్విధ పురుషార్థ ప్రకాశకే, అఖిలాత్మ
విద్యాస్థానే- ప్రత్యక్షాది ప్రమాణా ద్యనధిగత నిశ్శ్రేయసాదికర భ
గవద్భక్త్యాద్యుపాయావబోధకే.

(1) (సర్వస్మృతీ)తి-స్మృతిః-ధర్మశాస్త్రమ్, ఇతిహాసః -

ఇన్ద్రాగ్న్యాదిక§వైదికశబ్దజాతేపిన ప్రామాణ్యంవిరుధ్యతే-†యద్వా, వైదికానా మిన్ద్రాగ్న్యాది శబ్దానాంవృత్తిర్ముఖ్యాగౌణీచేతిద్వివిధా, తత్ర ప్రథమ మేన్ద్రాగ్న్య ద్యన్తర్యామ్యప్రాకృత దివ్యమఙ్గళవిగ్రహో భగవానుచ్యతే, ద్వితీయ యాత్వ నిత్యవిగ్రహవ దిన్ద్రాదయ ఉచ్యన్తే, ¶ తథాచ మన్త్రవర్ణాః "సప్రథమ స్సఙ్కృతి ర్విశ్వకర్మా సప్రథమోమిత్రో వరుణోఽగ్నిః- సప్రథమో బృహస్పతి శ్చికిత్వానితి, "యమిన్ద్ర మాహుర్వరుణంయమాహుర్యం మిత్ర మాహుర్యముసత్య మాహుః - యోదేవానాం దేవతమస్తపోజా" ఇతి, "ఇన్ద్రం మిత్రం వరుణమగ్ని మాహురథో దివ్యస్ససుపర్ణోగరుత్మాన్- ఏకం సద్విప్రాబహుధావద న్త్యగ్నిం యమంమాతరిశ్వా

మహా భారతమ్, ఆదినా " పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మ శాస్త్రాణీ " తి శ్రుత్యుపదిష్టన్యాయమీమాంసే దర్శయతి, సకల శాస్త్ర గ్రహణేన " శిక్షాకల్పోవ్యాకరణం నిరుక్తంజ్యోతిష " మితి శ్రుత్యుక్తాని షడఙ్గాని దర్శయతి, తథాచ స్మృత్యాదీనాంవిద్యాస్థానానాం మూలప్రమాణం వేదః, తస్మిన్నిత్యర్థః.

§ వైదికశబ్దజాతే- తాదృశశబ్ద సమూహే.

† ప్రాకృతి కలయే ప్రవాహవ న్నిత్యానామపివ్యక్తీనాం జాతీనాంచాభావా దిన్ద్రాగ్న్యాది వైదికశబ్దేషు ప్రామాణ్యవిరోధ స్తదవస్థ ఏవేత్యాశఙ్క్య తత్పరిహారాయ కల్పాన్తరమాహ-(యద్వే)త్యాదినా- వృత్తిః-శక్తిః, సాత్వస్మాచ్ఛబ్దాదయమర్థో బోద్ధవ్య ఇతీశ్వర సఙ్కేతరూపా, ప్రథమయా- ముఖ్యవృత్త్యా, ద్వితీయయా- గౌణవృత్త్యా.   ...   ...   *

¶ ఇన్ద్రాగ్న్యాది శబ్దానామేవం వృత్తి భేదేన ద్వైవిధ్యే త్రైత్రికీయగబహ్వృచ మన్త్రా నుదాహరతి- (తథాచమ మన్త్రవర్ణా) ఇతి- ఏతేషాం మన్త్రవర్ణానాం ముఖ్యవృత్త్యా పరమాత్మపరత్వం

న మాహు'' రితిచ. ‡ అత్రప్రథమమన్త్రబ్రాహ్మణంతు ''సప్రథమ
స్సఙ్జగ్భూతి ర్విశ్వకర్మే త్యేవై నావాత్మన ఇన్ద్రియాఙ్ఞుహావురింద్రో
హ్యేతాని రూపాణి క్రనిక్రదచర'' దితి. తత్రేన్ద్రాగ్న్యాదిశబ్ద గా
ణార్థ భూతానాం సహస్రాక్షత్వాది గుణక విగ్రహాణా మనిత్య
త్వేపి తాదృశశబ్దముఖ్యార్థ భూతస్యా ప్రాకృతదివ్య మఙ్గళ విగ్రి
హస్య భగవతో నారాయణస్య నిత్యత్వా త్తత్పరత్వే నైవేన్ద్రా
గ్న్యాది వైదిక శబ్దజాతే ప్రామాణ్య మవిరుద్ధ మస్తీతిధ్యేయమ్;
ఏవం లౌకికశబ్దేష్వపి ద్రష్టవ్యమ్, § తస్మాదతః ప్రభవాదితి యుక్త
మేవోక్తమ్. +స్యాదేత త్ప్రాకృసృష్టే రభావేనా నిత్యత్వా ద్వైదిక
శబ్దానాం సృష్టికాలే నేన్ద్రాద్యాకార స్మారకత్వంసమ్భవతి, అ
తశ్చాతః ప్రభావాదితి యత్సమస్తస్య జగతో వైదికశబ్దప్రభవత్వ
ముక్తం తదయుక్తమితిచే న్నైషదోషః, వర్ణానాం నిత్యతయాతత
ద్ఘటితానాం వైదిక శబ్దానామపినిత్యత్వాత్; నహివర్ణానాము
త్పత్తి వినాశశాలిత్వం శక్యతేవక్తుమ్, ప్రత్యుచ్చారణమ్ '' తఏతేవ
ర్ణా'' ఇతి *ప్రత్యభిజ్ఞానా త్స్రోతోజలవత్సాదృశ్యా త్ప్రత్యభి
జ్ఞానమితి చేన్న, ¶ప్రమాణాన్తరేణప్రత్యభిజ్ఞానస్యబాధా దర్శనా

ద్యోతయితుం ప్రథమమన్త్రబ్రాహ్మణముదాహరతి- ‡ (అత్రప్రథమ
మన్త్ర బ్రాహ్మణంత్వి) తి. ... *

§ ఏతావ దర్థావబోధకత్వాచ్ఛబ్ద ప్రభవత్వోక్తిం శ్లాఘతే -
(తస్మా) దితి. ... *

+ వర్ణానా మనిత్యత్వ వాదినో వైశేషికా జగతో వైదిక శబ్ద
ప్రభవత్వ మాక్షిపన్తి- (స్యాదేత) దిత్యాదినా.

* (ప్రత్యభిజ్ఞానా) దితి-పూర్వదృష్టంపునర్దృష్ట్వాఽయమితి
యజ్జ్ఞానంతదేవ ప్రత్యభిజ్ఞేతి చోచ్యతే.

¶ ప్రమాణాన్తరేణ- ప్రత్యక్షాదినా. నిత్యాశ్చే ద్వర్ణా స్సర్వ

త్; *వ్యఞ్జకాభావాదేవ సార్వకాలికాశ్రవణంతేషాముపపద్యతే, తతశ్చ వర్ణసముదాయాత్మకేభ్యో నిత్యేభ్యో వైదికేభ్యశ్శబ్దేభ్యో నియతదేవాది వ్యక్త్యాత్మకం జగత్ప్రభవతీతి యుక్తమేవోక్తమ్. ¶స్ఫోటవాదినస్తు శ్రోత్రేణక్రమేణ గృహ్యమాణాఇమేవర్ణాస్స్ఫోటం నామార్థావబోధకం శబ్దవిశేషం వ్యఞ్జయన్తి, సనిత్య ఏవ సర్వ స్ఫోటోఽర్థం ప్రత్యాయయతి, తదభిప్రాయేణోక్తమిహ నిత్యత్వమ్, శబ్దస్య తత్ప్రభవత్వంచ దేవాద్యాత్మకస్యజగతఇత్యాహుః, తస్మాన్నిత్యేభ్యో వైదికేభ్య శ్శబ్దేభ్యో యథాపూర్వం నియతాకృతికదేవాది వ్యక్తిజాతాత్మకం జగత్ప్రభవతీత్యవిరుద్ధమ్.

—*౨౯ ॥ సూ ॥ అతఏవచ నిత్యత్వమ్. *—

తదేవం వేదే ప్రామాణ్య విరోధమాశఙ్క్య "అతఃప్రభవా" దితి విరోధం పరిహృత్య ప్రామాణ్యం నిత్యత్వంచ తస్మిన్ ప్రతిష్ఠాపితమ్, సమ్ప్రతితు తస్యస్థూణానిఖననన్యాయేన నిత్యత్వం స్థిరీక్రియతే – (అతఏవే)తి = అతఏవ- నియతాకృతిక దేవాది వ్యక్తి జాతాత్మకస్య జగతో వేదశబ్ద ప్రభవత్వాత్కర్తు రస్మరణాచ్చ, మన్త్ర

దోపలబ్ధేరన్నిత్యత ఆహ - *(వ్యఞ్జకాభావా) దితి=తాల్వోష్ఠాది వ్యాపారో వర్ణాభివ్యఞ్జకః, తత్సత్త్వాసత్త్వాభ్యామేవ తేషాం కదాచిచ్ఛ్రవణం కదాచిదశ్రవణం చోపపద్యత ఇత్యర్థః.

¶ స్ఫుట్యతే శ్రూయమాణ వర్ణాత్మక శబ్దేనాభివ్యజ్యతఇతిస్ఫోటః- అర్థావబోధక శబ్దవిశేషః, తమర్థ ప్రత్యాయకత్వేన వదన్తీతిస్ఫోటవాదినః, వైయాకరణా ఆహురిత్యనేన నిష్ప్రమాణకైస్తాదృశస్ఫోటాభ్యుపగమపక్షే స్వారస్యాభావం ద్యోతయతి.

తథాచ దేవానాం జన్మనాశవద్విగ్రహాఙ్గీకారేపి కర్మానుష్ఠానేశబ్దప్రామాణ్యేచ విరోధ గన్ధస్యాప్యభావాదస్త్యేవ తేషాం విద్యాధికార ఇతి సిద్ధమ్. ... *

బ్రాహ్మణ మయస్య సమ స్తస్య వేదస్యనిత్యత్వమేవప్రతిప త్తవ్యమ్, చశబ్దేన శ్రుతిస్మృతీ సూచయతి, తథాచశ్రుతిః ' వాచావిరూపని త్యా సే'తి, తథా "శబ్దబ్రహ్మపరంబ్రహ్మ మస్మై తేశాశ్వతీతనూః" తథా "వేదో నారాయణస్సాక్షా త్స్వయమ్భురితి శుశ్రుమ" తథా "అజాన్హవై పృశ్నీం స్తపస్యమానాన్ బ్రహ్మస్వయంభ్వభ్యానర్ష త్తఋషయో భవన్ తదృషీణా మృషిత్వం తాందేవతా ముపాతి ష్ఠన్తే"తి, అయమర్థః- అజాన్- అయోనిజాన్, తపోమాత్ర ప్రభా వానిత్యర్థః ; తపస్యమానాన్-వేదసాక్షాత్కారాయతపః కుర్వా ణాన్, పృశ్నీన్-తన్నామకాన్ఋషీన్,స్వయమ్భు-నిత్యత్వధర్మకమ్, బ్రహ్మ-వేదః, అభ్యానర్షత్ -ఆభిముఖ్యేనసమవలోకయత్, త త్తస్మా త్కారణాత్, ఋషీణాంఋషిత్వంసమ్పన్నమ్, అథతేతాం వేద లక్ష ణాం దేవతా ముపాతిష్ఠన్తేతి, తథా మన్త్రవర్ణోపి "యజ్ఞేన వా చః పదవీయ మాయన్ తామన్వవిన్దన్నృషిషు ప్రవిష్టా " మితి*నిత్య తయాఋషిషు ప్రవిశ్య స్థితామేవ వాచ మన్వవిన్ద న్నిత్యర్థః - స్మ రతి చైవం భగవాన్ బాదరాయణోపి "యుగాన్తే తహిన్ తాన్వే దాన్ సేతిహాసా న్మహర్షయః। తపసాలేభిరేపూర్వ మనుజ్ఞా తా స్స్వయమ్భువేతి" "అనాదినిధనానిత్యావాగుత్సృష్టాస్వయమ్భు వా । ఆదౌవేదమయీదివ్యాయతస్సర్వాఃప్రవృత్తయ "ఇత్యాద్యాః, ¶తతశ్చ వేదస్య నిత్యత్వ మవధ ర్తవ్యమ్,నచ " అయంసోఅగ్నిరితి విశ్వామిత్రస్య సూక్తం భవతీ" త్యావౌ విశ్వామిత్రాదికర్తృకత్వం

---

* మన్త్రవర్ణస్య తాత్పర్యార్థమాహ- (నిత్యతయే) తి - శబ్దార్థస్తు యజ్ఞేన - ప్రాక్తనసుకృతేన, వాచః- వేదస్య, లాభా య, పదవీమ్-యోగ్యతామ్, ప్రాప్తాస్సన్తో యాజ్ఞికాస్తాంవేదలక్ష ణావాచమ్- నిత్యతయాఋషిషుస్థితామ్, అన్వవిన్దన్- లబ్ధవన్తఇతి .

¶ తతశ్చ- ఉదాహృత శ్రుతి స్మృతిభ్యామిత్యర్థః.

కేషాంచిన్మన్త్రాణాం శ్రూయతే, తస్మాత్తేషామనిత్యత్వం స్యాదితివాచ్యమ్, "అయంసోఅగ్ని" రిత్యస్య సూక్తస్య విశ్వామిత్రదృష్టత్వాత్త్రైకాలికాఖ్యాన గోచరత్వాచ్చ పితతన్సూక్తత్వం శ్రావయతి బ్రాహ్మణమ్, నహివైదికైర్విశ్వామిత్రాదిశబ్దైస్తదాకారంస్మృత్వాప్రజాపతినాసృష్టానాంవిశ్వామిత్రవసిష్ఠాదీనాంమన్త్రకృత్త్వం సమ్భవతి, § తస్మాద్వేదస్యనిత్యత్వమకమ్ప్యమ్. ... ...

{—✻— ॥ సూ ॥ సమాన నామరూపత్వాచ్చావృత్తావప్యవిరోధోదర్శనాత్స్మృతేశ్చ॥✻— }

స్యాదేతద్దైనం దినప్రళయస్య త్రైలోక్యమాత్ర గోచరతయా సత్యలోకే సద్భావేపి వేదస్యనప్రాకృతికప్రళయే సత్తోపపద్యతే, తథాచ తస్యార్థాన్స్మారకత్వాన్నిత్యత్వ విరోధస్తదవస్థ ఏవేత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః, ఏతత్కల్పసృష్టానాం దేవాదీనాంభూతభావికల్ప సృష్టదేవాది సమాననామరూపత్వాదేవ ప్రాకృతిక ప్రళయాదావావర్త్యమానేపి సృష్ట్యనుగుణార్థ స్మారకస్యాఽవిరుద్ధమేవభవతి వేదస్య నిత్యత్వమ్, ఏతదుక్తంభవతి, తదానీంప్రకృతిజీవవత్పరమాత్మని వేదోన్తర్ధాయావతిష్ఠతే, సృష్ట్యాదౌతు భగవతఃప్రాదుర్భూయ దేవాసుర మనుష్యాదీనా మాకృతీ రనుస్మారయతి, తతస్తదనురోధేనేదం జగత్పరమాత్మానుగృహీతేన ప్రజాపతినా సృజ్యత ఇతి. కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే? దర్శనాత్స్మృతేశ్చ – దర్శనం

---

§ యత్తు జల్పన్తి " పితా అపితాభవతీ " తిపరిక్రమ్య "వేదాఅవేదాభవన్తీ " తి వచనాది శ్శత ఏవాస్మాభిర్వేద స్యానిత్యత్వమితి విశ్వమిథ్యాత్వ వాదిసన్తత్తుచ్ఛమ్, బహుభి శ్శ్రుతిస్మృతిభిర్వేదస్య సత్యత్వావధారణాత్; ఉదాహృత వచన తాత్పర్యార్థస్తు నిష్పన్నవిద్యస్య పునర్జన్మాభావాన్న భూయసి పితృమత్త్వం భవతి, తస్య వేత్తవ్యార్థాభావాద్వై వేజ్ఞాతవ్యార్థోన నాస్తీతిచ.

కావచ్ఛ్రుతిః, సాతు "దేవాసురాదయః ఋత్తః కల్పేఽస్మిన్ యేప్రకీ
ర్తితాః | తఏవనామరూపాభ్యామాసన్మన్వన్తరాన్తరే ॥ అన్తర్హి
తేన్ద్రియార్థాయ హరయేవిహితాఞ్జలిః | సర్వ భూతమయో వి
శ్వం ససర్జేదం సపూర్వవ" దితి. తథా "అహోరాత్రాణి విద
ధ ద్విశ్వస్య మిషతోవశీ - సూర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వ
మకల్పయత్ - దివంచ పృథివీంచాన్తరిక్షమథోసువ" రిత్యాదికా.
అత్ర "దేవాసురాదయః ఋత్తే" రిత్యస్య వాక్యస్యాయమర్థః, అ
స్మిన్కల్పే అస్మిన్ మన్వన్తరేచ, యేదేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః -
సర్వేషుభూతభావికల్పమన్వన్తరేషు, నామరూపాభ్యాంతఏవ- నా
మ-ఇన్ద్రాదినామ, రూపమ్- వజ్రహస్తత్వాది లక్షణంశరీరమ్, తా
భ్యామ్. ప్రాయేణైతత్కల్పదేవాదిసదృశాఅన్యేజీవాఃకల్పాన్తరేదేవా
సురాదయో భవన్తీతి. స్మృతిరపి "యథాకృష్యతులిఙ్గాని నామరూ
పాణిపర్యయే। దృశ్యన్తేతానితాన్యేవతథాభావాయుగాదిష్వి"త్యాది
కా.తస్మాద్వేదనిత్యత్వేతత్ప్రామాణ్యేచనకిఞ్చిద్విరోధః,తతశ్చార్థిత్వా
దిసమ్భవేనదేవాదీనామప్యస్తిపర బ్రహ్మోపాసనాధికారఇతిస్థితమ్.

—* ౩౦॥ సూ॥ మధ్వాదిష్వసమ్భవాదనధికారం జైమినిః. *—

పూర్వత్ర"తదుపర్యపిబాదరాయణస్సమ్భవా"దిత్యాదినాయో
దేవేషు బ్రహ్మవిద్యాధికారః ప్రతిష్ఠితస్తం త్విదానీం స్థూణానిఖన
న్యాయేనైవ చాలయిత్వా స్థిరీకర్తుం పునర్జైమినిమతముపన్యస్యతి.
(మధ్వాదిష్వి) తి = తథాహి దేవానాం బ్రహ్మవిద్యాస్వధికారం
జైమిని రాచార్యో *మన్యతే, కుతః ? మధ్వాది ష్వసమ్భవాత్_ అ
స్తిహి కాచిన్మధువిద్యా ఛన్దోగై రామ్నాతా, తస్యామాదిత్యోమ

---

*అన్తరిక్షలోకరూపవంశదణ్డేద్యులోకాత్మకమధ్వపూపే దేవాదీనాం
మోచకత్వాదాదిత్యో మధుత్వేన ధ్యాతవ్యఇతిశ్రూయతఇత్యర్థః.
తస్మాన్మన్యతఇతిపూర్వేణయోజనీయమ్. అయమిహాశయః,

మధుత్వేన ధ్యాతవ్య ఇతి శ్రూయతే, తథాహి; వసవో రుద్రా ఆదిత్యా
మరుతస్సాధ్యాశ్చేత్యేతే దేవగణాః పరిత ఉపవిశ్య తం మధు ముపజీ
వన్తి - ఈదృశే నోపాసనేన వస్వాది మహిమానం ప్రాప్నువన్తీ
తి. దేవానాం బ్రహ్మవిద్యాధికారాభ్యుపగమే తు విద్యాస్వా విశే
షాత్తస్యాః విద్యాస్వప్యధికారః ప్రసజ్యేత, స చైషాం న సమ్భ
వతి. తథాహి వసవస్స్వాదిత్యం మధుత్వే నోపాసిత్వా కమన్యం వ
సు మహిమానం ప్రాప్నుయుః, తథా ఆదిత్యాశ్చ కమన్యమాదిత్యం
మధుత్వేనోపాసీరన్ కతమం చాదిత్య మహిమానం ప్రాప్నుయుః,
తస్మాత్తస్యాం విద్యాయాం మనుష్యాణాం సమ్భవత్యధికారః, తే
షాం సామర్థ్యాది సద్భావాద్వస్వాది మహిమ ప్రాప్తిత్వోపపత్తే
శ్చ; అత స్త ఏవ భావినీభి ర్వస్వాదిసంజ్ఞాభి రిహోపదిశ్యన్తే, తస్మా
ద్దేవానాం బ్రహ్మవిద్యానధికారం జైమినిరమన్యత.

నహిన విద్యాన్తరేష్వప్యధికారస్స్యాత్తేషాం విగ్రహ
వత్త్వాదిత్యాశఙ్క్యాహ, ...   *

—* ౩౨ ॥ సూ॥ జ్యోతిషి భావాచ్చ *—

న ఖల్వాదిత్యో నామ కశ్చిచ్చేతనో విగ్రహవాన్ దేవోఽస్తి, కిం
త్వస్మిన్ పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్మణ్డలే భవత్యాదిత్యశబ్దప్రయోగః,
ఏవం చన్ద్రాఙ్గారకాది మణ్డలేషు చన్ద్రాఙ్గారకాదిశబ్దప్రయోగః,
తస్మాన్న తేషాం విగ్రహాదిసద్భావ మాదిత్యస్సూచయితుమర్హతి,
అతో న తేషాం విద్యాన్తరేష్వధికారసమ్భవః.   ...   *

యది విగ్రహవతీ దేవతా స్యాత్తర్హి ఋత్విగాది వత్కర్మ

"ఇన్ద్రాగచ్ఛ హరివ ఆగచ్ఛ మేధాతిథే- మేషవృషణస్య మేనే- గౌరా
వస్కన్దిన్నహల్యాయై జారే" తి, "సోఽరోదీద్యదరోదీత్తద్రుద్రస్య
రుద్రత్వమ్ - త్వష్టా హతపుత్రో వీన్ద్రం సోమమాహరత్తస్మిన్నిన్ద్ర
ఉపహవ మైచ్ఛత తన్నోపాహ్వయత పుత్రం మేవధీరితి స యజ్ఞవేశ

(చం॥ వ్యా॥) సంకృత్వా ప్రాసహాసోమమపిబ త్తస్యయదత్యశిష్యతత్వ
ష్టాహవనీయముపప్రావర్తయత్స్వాహేంద్ర శత్రుర్వర్ధస్వే"తి, త
స్మాదస్యేంద్ర శ్శత్రురభవత్- "అగ్నేస్త్రయోజ్యాయాంసో భ్రాతరఆ
సం తేదేవేభ్యో హవ్యం వహన్తః ప్రామీయన్త సోగ్నిరభిభేదిత్థంవావ
స్య ఆర్తిమారిష్యతీతి సనిలాయత సయాంవనస్పతిష్వ వసత్తాంపూ
తుద్రౌ యామోషధీషు తాగ్ సుగన్ధి తేజనేయాం పశుషుతాంపేత్వ
స్యాన్తరా శృఙ్గేతం దేవతాః ప్రైషమైచ్ఛం తమన్వవిన్దన్ తమబ్రువన్
ఉపన ఆవర్తస్వహవ్యన్నో వహేతి సోబ్రవీద్వరం వృణైయ దేవ గృ
హీతస్యాహుతస్య బహిః పరిధిస్కన్దాత్తన్మే భ్రాతౄణాంభాగధే
యమస దితి తస్మాద్యద్గృహీత స్యాహుతస్య బహిః పరిధిస్కన్దతి
తేషాం తద్భాగధేయం తానేవ తేన ప్రీణాతి సోమన్యతా స్థన్వన్తో
మేపూర్వేభ్రాతరః ప్రామైషతాస్థానిశాతయా ఇతిసయాని - అస్థా
న్యశాతయత తత్పూతుద్రు రభవద్యన్మాగ్ ముపమృతం తద్గుల్గులుయా
దేతాన్సమ్భారాన్ సమ్భరత్యగ్నిమేవతత్సమ్భరతి- సోయంయావన
శ్చబై దేవాః ప్రాతర్యావనశ్చాగ్ని హూత్రిణోగృహ మాగచ్ఛన్తి -
తాన్యన్నతర్పయేత్- ప్రజయాచపశుభిర్వ్యతిష్ఠేరన్ - యత్తర్పయే
త్- తృప్తాఏనం ప్రజయాపశుభిస్తర్పయేయు " రిత్యేవమాది మ
న్త్రబ్రాహ్మణాని, " దేవాన్ భావయతానేన తేదేవా భావయన్తు
వః । పరస్పరంభావయన్త శ్శ్రేయః పరమవాప్స్యథ॥ ఇష్టాన్భో
గాన్హివో దేవా దాస్యన్తే యజ్ఞభావితాః । "ఇత్యాది స్మృతి వచ
నాని, లోకే వజ్రహస్తత్వాది విశిష్టేన్ద్రాది ప్రతిమాలేఖనానిచ దే
వానాం విగ్రహాదిమత్వే ఉపోద్బలకానీతి బోధ్య మితి. ఏతేనా పూ
ర్వస్య కర్మఫల ప్రదత్వాఙ్గీకారేణ దేవానాం తదభావా ద్విగ్రహా
దికంనాస్తీత్యేతదపి పరాస్తమ్, అపిచానుష్ఠానకాలే 'సహస్రాక్షోగో
త్రభిద్వజ్రబాహు' రితిమన్త్రార్థభూతేన్ద్రాది దేవవిగ్రహానుసన్ధాన

ణ్యుపలభ్యేత, అపిచైషాం విగ్రహవత్త్వే ఏకస్య యజమానస్య యా గేహవిస్స్యకర్తుం గత్వా తదానీమేవాన్యేషాం యాగేషుగన్తు మశ క్తత్వ మామ్నాయతె "కస్యహవా దేవాయజ్ఞ మాగచ్ఛన్తి కస్య వానబహూనాం యజమానానా" మితి. తతశ్చ సామర్థ్యాభా వాత్తేషాంసవిద్యాధికారసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తే రాద్ధాన్తోభిధీయతే.

—*౩౩* సూ ॥ భావంతు బాదరాయణో స్తిహి. *—

తుశబ్ధః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, బాదరాయణ స్త్వాచార్యోవి ద్యాధికార సద్భావం దేవానాం మన్యతె, కుతః? అస్తిహి- హి- యతః, తేషాంమన్త్రబ్రాహ్మణేతిహాస పురాణాదిభ్యోవిగ్రహవత్త్వమ ర్థిత్వాదికంచోపపాదిత మస్తి " తదుపర్యపి బాదరాయణ స్సమ్భ వా" దిత్యత్ర, నహిమధువిద్యాయాం దేవానా మనధికారఇతియు క్తమ్, తథా సతి త్రయ్యాం విద్యాయామనధికారః ప్రసజ్యేత, స త్వధికార స్తేషా మామ్నాతః " తంపూషాధత్తశం త్వష్టా ధత్త తం ధాతాధత్త అగ్నిష్టోమేనవైప్రజాపతిఃప్రజా అస్సృజతతాఅగ్ని ష్టోమే నైవపర్యగృహ్ణాత్- ప్రజాపతిరగ్నిమచినుత- పృథివీహోతా- ద్యౌరధ్వర్యుః- రుద్రోగ్నీత్- బృహస్పతిరుపవక్తా- అగ్నిహోతా-

---

స్యాపి ప్రయాజాదివ తదర్థాఙ్గత్వేన హేతుత్వ మభ్యుపగమ్య క ర్మానుష్ఠానకాలో జైమినినా ద్వాదశాధ్యాయ తృతీయపాదే నిర్ణీ తః, తచ్చేహ దేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వ మవగమయతి, నహిదే వానాం విగ్రహాద్యభావేమన్త్రార్థానుసన్ధానలక్షణేనాఙ్గేన కర్మ సంయుజ్యేత, తస్మాదస్త్యేవ విగ్రహాదికం దేవానా మిత్యేవమస్య వశ్యమధువిద్యాధికారం తేషాం విద్యాన్తరాధి కారోప పాదనేన సంసాధయతి - (నహిమధువిద్యాయా) మిత్యాదినా = త్రయ్యామ పి విద్యాయామితి - కర్మానుష్ఠానేపీత్యర్థః, దేవానాం త్రయీవి ద్యాధికారే ఆమ్నాయం ప్రమాణయతి - (తంపూషాధత్తే) త్యా

అశ్వినాధ్వర్యూ-త్వష్టాగ్నీత్_మిత్రఉపవ క్తే'' త్యాదిషు. ¶అపిచ 'అ గ్నిర్వా అకామయత ప్రజాపతిర్వా అకామయతె ' త్యాదిషు నక్ష త్రేష్టిషు సర్వేషాం దేవానామధికార శ్శ్రూయతె, తత్రహి దేవ తా యజమానయో రేకత్వేన దేవానాం విగ్రహవత్త్వంసిద్ధమ్, య చ్చోక్తం మనుష్యాణాం మధువిద్యాయామధికార ఇతి తదపిమన్దమ్, విరోధాత్; నహిసర్వదాభువమాశ్రితామనుష్యా ఆదిత్యస్యసమీపం గన్తుం శక్నువన్తి, కస్మాత్పున స్తత్పరిత ఉపవిశ్యతం మధుత్వేనోపా సీరన్, తేషాం ప్రాప్తవస్వాది మహిమత్వేపి తస్య భూయ స్త్వ సి షాధయిషయా ఽఽదిత్యోపాసనం చోపపద్యతే, యచ్చాప్యుక్తం పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్మణ్డలే విగ్రహవాన్ చేతన ఆదిత్యో నాస్తీతి తచ్చాప్యసఙ్గతమ్, ' ధాతాకృతస్థలా హేతిర్వాసుకీ రథకృన్మునిః । పులస్త్యస్తుమ్బురు రితి మధుమాసంనయన్త్యమీ'ఇత్యాదిభి శ్చేతనగ

దినా = ఆదినా ''ఆదిత్యావా అస్మాల్లోకాదముం లోకమాయన్తే ముష్మిన్ లోకేవ్యతృష్యన్త ఇమంలోకం పునరభ్యవేత్యాగ్ని మాధా నైతాన్ హోమానజుహవుస్త ఆధ్నువంతే సువర్గం లోకమా య''న్నితిశ్రుతిర్గ్రాహ్యా- ¶నక్షత్రేష్టివిధిశ్చ దేవతాయజమానయో రైక్యోపదేశేన యజమాన వాచకాగ్న్యాది శబ్దానామివ దేవతా వాచకాగ్న్యాది శబ్దానామపి స్వవ్యతిరిక్త సుప్రసన్న విగ్రహవద్దే వతా వాచకత్వం సాధయన్ శబ్దస్వరూప దేవతాపక్షం సుతరాం బాధత ఇత్యాహ - (అపిచాగ్నిర్వా అకామయతే) త్యాదినా = మ నుష్యాణాం మధు విద్యాధికారం నిరాకృత్య విగ్రహాదిమత్త్వా ద్వ స్వాది దేవానామేవ తంసాధయతి - (యచ్చోక్త) మిత్యాదినా - పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మణ్డలే విద్యమానోవిగ్రహవానాదిత్యాఖ్య శ్చే తనః కేనవాపిధాతుం శక్యత ఇత్యాశయేనాహ- (యచ్చాప్యుక్తం పరిదృశ్యమాన) ఇత్యాదినా - అపిశబ్దేన ఆదిత్యప్రతిషేధో మహాన

దేష పఠితానాం విగ్రహవతాం లోక యాత్రాతి వాహికానాం ధాత్రాదీనాం ద్వాదశానా మాదిత్యానాం పరిదృశ్యమాన జ్యోతి ర్మణ్డల వృత్తిత్వావగమాత్; తతశ్చ తేషాం చేతనత్వమేవోచితమ్, ఏవంచవస్వాదిగణే ష్వన్తర్గతపఠితానా మాదిత్యోపాసన మవిరుద్ధమ్, య ఆదిత్యో యస్మిన్మాసే శ్రీహరిణా నియుక్తస్సన్ లోకయాత్రా మతివహతి తం తస్మిన్మాసే తదితరే ఆదిత్యా ఉపాసత ఇత్యేవం ప్రతిమాస ముపాస్యోపాసక విభాగోపపత్తి సమ్భవాత్; తథాచ తేషాం విద్యాధికారశ్చాలయితు మశక్యః, తస్మాద్దేవానాం పరబ్ర హ్మోపాసనాధికార సద్భావం బాదరాయణ ఆచార్యోమన్యత ఇ తి సాధ్వేతద్వ్యాహృతమ్. ... *

౬॥ దేవతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౮॥

—*{ ౩౩॥ సూ॥శుగస్యతదనాదరశ్రవణాత్తదా ద్రవణాత్సూచ్యతేహి }*—

మనుష్యాధికారత్వా దిత్యత్ర యథా దేవానాం ప్రసక్తౌ తే షాం బ్రహ్మవిద్యాధికారో విచారిత స్తథా సమ్ప్రతి మనుష్యత్వా విశేషేణ శూద్రస్యాపి ప్రసక్తత్వా త్సవిచార్యతే, కిమస్య బ్రహ్మవి

న్యాయ్య ఇతి సూచయతి- ఆదిత్యానాం ప్రతిమాస ముపాస్యోపా సక భావోపపత్తిమాహ – (యఆదిత్యోయస్మి) న్నితి= ఇదముప లక్షణమ్, "సాపదుర్వాససోవిద్యాందేవహూత్యాంప్రతోషితాత్। సాచవీర్య పరీక్షార్థమాజుహావరవింభువి" త్యాదౌ," ప్రథయాదే వహూతాఖ్య విద్యాప్రయోగమాత్రేణ తస్యాఆదిత్యాసన్నిధానా వాప్తిశ్రవణ మపి పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మణ్డలే సుప్రసన్న విగ్రహ వాన్ చేతనఆదిత్యోస్తీత్యత్ర మానమితి ద్రష్టవ్యమ్.అ॥౬॥సూ॥౮॥

అస్యాధికరణస్య ప్రాగధికరణేన దృష్టాన్తసఙ్గతిమాహ-(మ నుష్యాధికారత్వా దిత్యత్రే) తి = శూద్రం విషయీకృత్య సన్దిగ్ధే

చ్చాధికారోఽస్తి? కింవానాస్తి? ఇతీహ భవతి విశయః? *కింపున రత్ర యుక్తం ప్రతిభాతి శూద్రస్యాప్యధికారోఽస్తీతి? కుతః? తస్యా ప్యర్థిత్వ సామర్థ్య సద్భావాత్; ¶విద్యాయా అధ్యయ నాపేక్ష త్వేపి తదప్యస్తి శూద్రస్య, అతఏవహి సంవర్గ విద్యాయాం జా నశ్రుతిం పౌత్రాయణం శుశ్రూషుం శూద్రం రైక్వో వేదోక్తాం బ్రహ్మవిద్యాం గ్రాహయామాసేతి శ్రూయతే, "ఆజహారేమాః శూద్రానేనైవ ముఖేనాలాపయిష్యథా" ఇతి. అత్రహి విద్యార్థి నిజానశ్రుతా శూద్రేత్యామన్త్రణం శూద్రస్యాధ్యయనాధికారే లి ఙ్గమ్, తస్మాచ్ఛూద్రో విద్యాయా మధిక్రియత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్ర తిబ్రూమః, నతావచ్ఛూద్రస్య విద్యాధికారో యుక్తః, కుతః? వే దాధ్యయనాభావాత్; అధీతవేదోహితదర్థా నవగత్య తద్విహితా సువిద్యాస్వధిక్రియతే, నచశూద్రస్యాస్తి వేదాధ్యయనమ్; అధ్యయన స్యోపనయనసాపేక్షత్వాత్; అతఏవ శ్రూయతే "యజ్ఞోపవీ త్యే వాధీయీతే" తి. నచశూద్రస్యాప్యుపనయనమ్, ఉపనయనస్యత్రై వర్ణిక విషయత్వాత్; తథాచస్మర్యతే, 'గర్భాష్టమేషు బ్రా హ్మణముపనయీత గర్భైకాదశేషు రాజన్యం గర్భద్వాదశేషు వై శ్య" మితి. †యత్తూక్త మర్థిత్వాదికం తస్యాస్తీతి తన్నేత్యుచ్యతే, వైదికస్యైవ సామర్థ్యాదే ర్విద్యా సహకారిత్వా వధారణాత్;

కిమస్త్యేతి పూర్వపక్షమాహ - *(కింపునరత్రే) త్యాదినా- అర్థి త్వమ్ - నిశ్రేయసాకాంక్షిత్వమ్, సామర్థ్యమ్-వాగాదికరణపుష్క ల కళేబరవత్త్వమ్. ... ...

¶నను బ్రహ్మవిద్యాయా వేదవిహితత్వాద్వేదాధ్యయనాధికా రిణమేవ సాస్వస్యామధికారమేత్, తథాచ శూద్రస్యాధ్యయనా ద్యధికారాభావాన్నవిద్యాధికారఇత్యతఆహ- (విద్యాయా)ఇతి.

†అర్థిత్వాదిక మిత్యత్రాదినా సామర్థ్యం గ్రాహ్యమ్.

శూద్రస్య త్రైవర్ణికత్వాదికం లౌకికమ్, అతఏవ “ అమన్త్రో యజ్ఞో హ్యస్తేయ ” ఇతి, తథా “ తస్మాచ్ఛూద్రోయజ్ఞేనవక్లృప్త ” ఇత్యాది శ్రుతిస్తస్య వైదిక కర్మాధికారం నిరాకుర్వతి వేదాధ్యయనం బ్రహ్మవిద్యాధికారంచ వారయతి, యత్పునరుక్తం సంవర్గ విద్యాయాం శూద్రేత్యామన్త్రణం శూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారేలిఙ్గ మితి తదప్యాచార్యస్స్పష్టం నిరాచష్టే- (శుగస్య) ఇతి_అత్రేయ మౌపనిషదీగాథా, జానశ్రుతినామ్నో రాజ్ఞః కదాచిన్నైదాఘి

నవిద్యేతే మన్త్రో - వేదాధ్యయనమ్, యజ్ఞ - స్తద్విహిత కర్మానుష్ఠానంచ, యస్యస అమన్త్రయజ్ఞః, అస్తేయః - చౌర్యాదిరహితః, అనవక్లృప్తః- ఉపనయనాదిలక్షణ సామర్థ్యరహితః.

ఇత్థం సూత్రేణార్థోక్తంసిద్ధాన్తముపపాద్యసూత్రాక్షర వ్యాఖ్యానేన విద్యార్థిని జానశ్రుతౌ శూద్రేత్యామన్త్రణస్య శూద్రవిషయక వేదాధ్యయనాధికార లిఙ్గతా నిరాసముపపాదయితుంసూత్రమవతారయతి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా = సూత్రార్థావగాహనోప యోగినీం గాథామాహ- (అత్రేయమౌపనిషదీగాథే) త్యాదినా = ఔపనిషదీ_ ఉపనిషత్ప్రోక్తా. సాతు “జానశ్రుతిర్హ పౌత్రాయణః శ్రద్ధాదేయో బహుదాయీ బహుపాక్య ఆస సహసర్వత ఆవసథా న్మాపయాఞ్చక్రేసర్వతఏవ మేఽన్నమత్స్యన్తీతి ॥ అథహహగ్ం సానిశాయాం మతిపేతు స్తద్ధైవగ్ం హగ్ం సోహగ్ంసమభ్యువాద హోహోఽయిభల్లాక్ష భల్లాక్షజానశ్రుతేఃపౌత్రాయణస్య సమందివా జ్యోతిరాతతం తన్మాప్రసాఙ్క్షీస్తత్త్వా మాప్రధాక్షీరితి ॥ తముహపరఃప్రత్యువాచకమ్వరఏనమేతత్సన్తగ్ంస యుగ్వానమివ రైక్వమాత్థేతి యోనుకథగ్ం సయుగ్వా రైక్వఇతి ॥ యథాకృతాయ విజితాయాధరేయాఃసంయన్త్యేవమేనగ్ం సర్వం తదభిసమేతి యత్కిఞ్చ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేదయత్సవేద

క రాత్రౌ ప్రాసాద తలేశయానస్య తదీయాన్నదాతృత్వాది సద్గుణ
గణ శీలయ న్తి రీతా మునయో బ్రహ్మవిద్యాయాం శ్రద్ధా ముత్పాదయి
తుం హంసాభూత్వా తత్పురతస్సమాగత్యోపవివిశుః, తత్రాగ్రేస
రం హంసమన్యోహంస స్తస్య రాజ్ఞశ్శృణ్వత ఉవాచ, 'భోభోయి

సమ్రమైతదు క్తమితి ॥ తదుహజాన శ్రుతిః పౌత్రాయణ ఉపశుశ్రా
వ సహసంజిహాన ఏవక్షత్తార ముపాచాఙ్గారేహ సయుగ్వాన మివ
రైక్వమాత్థేతి యోనుకథగ్ం సయుగ్వారైక్వ ఇతి ॥ యథాకృతాయ
విజితాయాధరేఽ యాస్సంయన్త్యేవ మేనగ్ం సర్వం తదభిసమేతి య
త్కించ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి య స్తద్వేదయ త్సవేదసమ్రమైతదుక్త
ఇతి ॥ సహక్షత్తాఽన్విష్య నావిదమితి ప్రత్యేయాయతగ్ం హోవాచ
యత్రారే బ్రాహ్మణస్యాన్వేషణా తదేనమర్చ్ఛేతి ॥ సోధస్తాచ్ఛకట
స్య పామానంకషమాణముపోపవివేశ తగ్ం హాభ్యువాదత్వంను భగ
వ స్సయుగ్వా రైక్వఇత్యహగ్ం హ్యరా౩ఇతిహ ప్రతిజజ్ఞేసహక్షత్తా
ఽవిదమితి ప్రత్యేయాయ ॥ తదుహజానశ్రుతిః పౌత్రాయణః షట్ఛ
తాని గవాంనిష్క మశ్వతరీరథం తదాదాయ ప్రతిచక్రమేతగ్ం హా
భ్యువాద ॥ రైక్వే మానిషట్ఛతాని గవామయం నిష్కోఽయ మశ్వత
రీరథోఽనుమఏతాం భగవో దేవతాగ్ం శాధియాందేవతాముపాస్స
ఇతి ॥ తముహపర శ్చిత్యువాచాహ హారేత్వాశూద్రతవైవసహ
గోభిరస్త్వితి తదుహపునరేవ జానశ్రుతిః పౌత్రాయణస్సహస్రం
గవాం నిష్కమశ్వతరీరథం దుహితరం తదాదాయ ప్రతిచక్రమే ॥
తగ్ం హాభ్యువాదరైక్వేదగ్ం సహస్రంగవామయం నిష్కోఽయ మశ్వ
తరీరథ ఇయంజాయాయం గ్రామోయస్మిన్నాస్సేఽ న్వేవమాభగ
వశ్శాధీతి ॥ తస్యాహముఖ ముపోద్గృహ్ణన్నువాచాజహారేమాశ్శూ
ద్రానేనైవ ముఖేనాలాపయిష్యథా ఇతితే హైతేరైక్వ పర్ణావా
మమహావృషేషు యత్రాస్మాఉవాస సతస్మైహోవాచ.

భల్లాక్ష భల్లాక్షకింనపశ్యసి, జానశ్రుతేరస్య తేజస్స్వర్గం వ్యాప్య
స్థితం తత్త్వాం ధక్ష్యతినగచ్ఛేతి, అథ తమగ్రేసరః ప్రత్యువాచ కమ
ప్యేనం వరాకం విద్యావిహీనం సన్తమరేసయుగ్వానం రైక్వమివా
వం వచనమాత్థరైక్వస్యహి బ్రహ్మనిష్ఠస్య తేజో దురతిక్రమం నా
స్యా బ్రహ్మవిదః, అత స్తమేవ శ్లాఘయేత్యుక్త్వాస్వయం రైక్వ మ
హర్షిం తుష్టావ, తదైవ జానశ్రుతీ రాజాహంసోక్తస్స్వవిష
యానాదరవాక్య శ్రవణా ద్విద్యా విహీనం స్వాత్మానం శోచన్ వి
ద్యాగమార్థం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠం రైక్వం మహర్షిం క్షత్త్రి ముఖే
నాన్విష్యోపలభ్యతం సపరిబర్హణం స్వదుహితరముపహృత్యప్ర
పద్యత, సతురైక్వ శ్శోచ స్తం రాజానం దృష్ట్వా శూద్రే త్యామ
న్త్ర్యవిద్యాం గ్రాహితవానితి. యువాగ స్త్రీశకటికయా సహ
వర్తత ఇతి, తథా*సోయ మేవార్థః శుగ స్యేత్యనేనసూత్రేణో
చ్యతే, హి- యస్మాత్, అస్య- జానశ్రుతి నామకస్య రాజ్ఞః, తద
నాదర శ్రవణాత్- హంసోక్త స్వ విషయకా నాదర వాక్య శ్రవ
ణాత్, తదా- తదైవ, రైక్వాచార్యం ప్రత్యాద్రవణాత్ - ద్రు
త మాగతత్వాత్, విద్యావైకల్యేన సంజాతాశుక్ - శోకః, సూ
చ్యతే, రైక్వోక్తేన శూద్రేత్యా మన్త్రణేనేతి శేషః; §తత శ్చేహశు
చారైక్వ మభిదుద్రావే త్యవయవార్థ సమ్భవాచ్ఛూద్రశబ్దోయౌగి
కోవగమ్యతే, నతురూఢః, రూఢ్యర్థ స్యేహాసమ్భవాత్;

---

* పౌర్వాంగాథాంసూత్రార్థావగాహనేన సంయోజయతి- (సోయమేవార్థః) ఇతి - సః- ఉపదర్శితగాథోక్తః.

§ ఏవం సూత్రవ్యాఖ్యానేన శూద్రశబ్దస్య యౌగికత్వం సమ్పన్న మిత్యాహ - (తతశ్చే) తి- శోకసూచనాదిత్యర్థః , తథాచస మ్భవతి యౌగికార్థే శూద్రశబ్దస్య రూఢ్యర్థస్త్యాజ్య ఇతిభావః.

అస్యాధికరణస్య పాత్రేప్రమాదిక విద్యాప్రదానా ప్రస

తస్మాదిహశూద్రశబ్దేనజానశ్రుతినామకఃక్షత్రియఏవోచ్యతే, ఏవంచ సతి కథం చతుర్థ వర్ణ స్యాధ్యయ నాద్యధికార ప్రస క్తిః,† త స్మాచ్ఛూద్రస్య విద్యాధికారో నాస్తీతి నిశ్చీయతే.

—* ౩౪ ॥ సూ ॥*క్షత్రియత్వావగతేశ్చ *—

ఇతశ్చ శూద్రోత్యామన్త్రిణం నవర్ణ చతుర్థస్యాభి ధాయ కం భవతి, యస్మాచ్ఛూద్రేత్యామన్త్రిణ ప్రకరణోపక్రమే 'జాన శ్రుతిర్హ పౌత్రాయణ శ్శ్రద్ధాదేయో బహుదాయీ" త్యాదా శ్రయమాణై రన్న గోదానాదిభిః క్షత్రి ప్రేషణ గ్రామదానా దిభిశ్చ గుణైరస్య జానశ్రుతేః క్షత్రియత్వమేవావగమ్యతే, తస్మాన్న శూద్రస్య విద్యాధికార శ్శఙ్కత్యః. ... ... *

—*౩౫॥సూ॥ ఉత్తరత్రచైత్రరథేనలిఙ్గాత్.*—

§ ఇతశ్చైతదామన్త్రణంసజాతిశూద్రపరమ్, యత్కారణము త్తరత్ర శూద్రేత్యామన్త్రిణ ప్రకరణోపరిచ ‡"అథహశౌనకంచ కాపేయమభిప్రతారిణం చకాంక్షసేనింసూదేన పరివేష్యమాణౌ బ్ర హ్మచారీబిభిక్షే"ఇత్యత్రచైత్రరథేనాభిప్రతారిణాక్షత్రియేణ ¶సమభి

క్తిః ఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- †(తస్మా)దితి.
*ఇహశూద్రశబ్దస్యయౌగికత్వేలిఙ్గమాహ-(క్షత్రియత్వావగతేశ్చే)తి.
§ సంవర్గవిద్యావిధ్యనన్తరా రబ్ధార్థవాదముదాహృత్యైద మపి సూత్రం వ్యాచష్టే - (ఇతశ్చైతదామన్త్రణ) మిత్యాదినా- శూ ద్రేత్యామన్త్రిణ మిత్యర్థః. ... ...*
‡ (అథహే) తి - సంవర్గవిద్యావిధ్యనన్తరమిత్యర్థః, శౌ నకమ్ - శునకస్యాపత్యమ్, కాపేయమ్ కపిగోత్రాపత్యమ్, చకా క్షసేనిమ్- చకక్షసేన సుతమ్, అభిప్రతారినా మానమ్, చైత్రరథం రాజానం భోజనార్థముపవిష్టౌ సూదేనపరివేష్యమాణౌ భోక్తు కామౌతౌ కశ్చిద్వటుశాగత్య భిక్షితవానిత్యర్థః. ¶సమభివ్యాహారః-

హారలిఙ్గాచ్చాస్య జాన శ్రుతేః క్షత్రియత్వమ వగమ్యతే, అభి ప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వంతు *కాపేయ సాహచర్యశ్రుతేర్గమ్యతే,తథాచ ఛాన్దోగ్యే ప్రకరణాన్తరే శ్రూయతే "ఏతేన వైచిత్రరథం కాపేయా అయాజయన్ తస్మాచ్చైత్రరథో నామైకః క్షత్ర పతిజాయత" ఇతి. అత్రై తదుక్తం భవతి, కాపేయేన శౌనకేన యాజితాచ్చిత్రరథాత్ క్షత్రియపతిరభి ప్రతారి నామక ఉత్పన్నః, అతోఽస్యాభిప్రతారిణ శ్చైత్ర రథత్వం సమ్పన్నమ్, తస్యాభి ప్రతారినామకస్య చైత్రరథస్య సంవర్గవిద్యావిధ్యన న్తరం శ్రూయ మాణార్థవాదే "అథ శౌనకంచకాపేయ మభిప్రతారిణం చే" త్యదనావసరే కాపేయేన విప్రేణసహ యోగాదభిప్రతారీ క్షత్రియఇత్యర్థ్యవసితమ్, అత స్తద్విధి ప్రకరణే శ్రూయమాణో జానశ్రుతిరపిక్షత్రియఇతినిశ్చీయతఇతి.తస్మాచ్ఛూద్రస్యవిద్యాధికారోనాస్త్యేవ.

—*౩౬॥సూ॥ ¶సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిలాపాచ్చ*—

సమీపపాఠః, తదేవలిఙ్గమ్- జ్ఞాపకమ్, తస్మాదిత్యర్థః, సంవర్గవిద్యావిధ్యర్థవాదయో శ్శూద్రప్రసక్తి లేశోఽపినాస్తీతిభావః.

*(కాపేయసాహచర్యశ్రుతే)రితి- కాపేయః- చిత్రరథయాజకోబ్రాహ్మణోత్తమః, తత్సాహచర్యమ్ - తేన సహసంసర్గః, తద్జ్ఞాపక శ్రుతేరిత్యర్థః. ఏతేన- ద్వారాత్రేణేత్యర్థః, తస్మాత్- చిత్రరథాత్, తథాచ "అథహాశౌనకంచకాపేయమభిప్రతారిణంచే" త్యత్ర చిత్రరథ యాజక కాపేయ యోగేనాభిప్రతారిణ శ్చైత్రరథత్వక్షత్రియత్వాధ్యవసాయా త్తత్పూర్వత్రపఠితస్య జానశ్రుతేరపి క్షత్రియత్వమధ్యవసితమిత్యాహ- (అత్రై తదుక్తంభవతీ)త్యాదినా.

¶ అధ్యయనాఙ్గ ముపవీతోపనయనాదికం శూద్రస్యనాస్తీత్యధికరణసూత్రేణసూచితమ్, ఇదానీంతదప్యత్రశూద్రశబ్దస్యయౌగికత్వే పునర్లిఙ్గాన్తరంభవతీత్యాశయేనాహ- (సంస్కారపరామర్శా)దితి.

ఇతశ్చ శూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారో నాస్తీత్యవగమ్యతే, యస్మాద్వేదాధ్యయనాదేః "యజ్ఞోపవీత్యేవాధీయీత యాజయే ద్యజేత వా యజ్ఞస్య" ఇతి, 'దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవ ఉపనయే' ఇతి చోదిత§ోపనయనాది సంస్కారాపేక్షత్వం పరామృశ్యతే, యస్మాచ్చ 'న శూద్రే పాతకం కిఞ్చిన్న చ సంస్కారమర్హతీ' తి శూద్రస్యోపనయనాది సంస్కారాభావశ్చాభిలప్యతే,§శూద్రస్య స్వత ఏవ పతితత్వాన్నిమ్నే శయానస్య పతనమివ పాతకం నాస్తీత్యభిప్రేత్య 'న శూద్రే పాతకం కిఞ్చి' దిత్యేత ద్వాక్యముదాహృతమ్, తస్మాచ్చాస్యాధ్యయనాధికారో నాస్త్యేవేతి నిశ్చీయతే.

—* ౩౭॥ సూ॥ ? తదభావనిర్ధారణే చ ప్రవృత్తేః *—

¶ చశబ్దోఽవధారణే, "నైతదబ్రాహ్మణో వివక్తుమర్హతి సమిధం సోమ్యాహరోప త్వా నేష్యే న సత్యాదగా" ఇత్యత్ర స్వమాతుర్ముఖాచ్ఛ్రుతం సత్యవచనం విజ్ఞాపితవతస్సత్యకామస్య శూద్రత్వాభావ నిర్ధారణే జాతే సత్యనన్తరమేవ గౌతమస్తముప

---

§ ఉపనయనాదీత్యత్రాదినా గురుశుశ్రూషాదయో గ్రాహ్యాః, అభిలప్యతే- స్మర్యత ఇత్యర్థః. ... ...*

§ నను శూద్రస్య పాతకాభావే కథం తాదృగ్వర్ణ్యమ్? అత ఆహ- (శూద్రస్య స్వత ఏవే) తి- అతస్తాదృగ్వర్ణ్యం తస్యేతి భావః.

? నను జబాలాయాః పుత్రోఽజ్ఞాతస్వగోత్రం సత్యకామాఖ్య'ముప త్వా నేష్య' ఇత్యుక్త్వా గౌతమ ఉపనిన్య ఇతి శ్రూయతే, అజ్ఞాత స్వగోత్రత్వమస్య సత్యకామస్య శూద్రత్వమపి సూచయతి, తస్మాచ్ఛూద్రస్యాప్యస్త్యుపనయనాది సంస్కార ఇత్యత ఆహ- (తదభావే) తి-

¶ 'నైతదబ్రాహ్మణో వివక్తుమర్హతీ' తి శ్రుతేరయమర్థః, సత్యకామః కిల బాల్యే మృతపితృకో జబాలాభిధాం స్వమాతరమపృచ్ఛత్, అహం కింగోత్రోఽస్మి? ఇతి, తం ప్రత్యువాచ మాతా, భర్తృ

సీయాధ్యాపయితుం ప్రావర్తతేతి దృశ్యతే, ¶తస్మాదస్యానధికారః.

—* ౩౮॥సూ॥§ శ్రవణాధ్యయన ప్రతిషేధాత్ *—

'పద్యుహవా ఏతచ్ఛ్మశానం యచ్ఛూద్రస్తస్మాచ్ఛూద్రసమీపే నాధ్యేతవ్య' మితి, 'స్త్రీ శూద్ర ద్విజ బన్ధూనాం త్రయీనశ్రుతి గోచరే' తిచ తస్య వేదశ్రవణమపి ప్రతిషిధ్యతే, తతశ్చ శ్రవణానర్హస్య శూద్రస్యకైముత్యన్యాయేనా † ధ్యయనాదీనిప్రతిషిధ్ధానీతి సిద్ధమ్. ... ... ※

¶నహ్యేషా వ్యగ్రతయాఽహమపి తేపితుర్గోత్రం నవేద్మీతి జాబాలానామాహమస్మిసత్యకామోనామత్వమసీ, వత్సైనతావదహం జానామీతి,అథోపనయనార్థీ సజాబాలో గౌతమం ప్రతిపద్యతేన కిం గోత్రోసీతి పృష్టస్తం ప్రత్యువాచ, నాహంమే గోత్రం వేద్మి, నచమేమాతా,పరంత్వేవ మవోచన్మాంమాతా, ఉపనయనార్థమాచార్యంప్రాప్య జాబాలోహం సత్యకామనామాస్మీతి బ్రూహీతి, అనేనసత్యవచనేన సత్యకామస్య శూద్రత్వాభావం నిర్ధార్య గౌతమస్తం ప్రత్యాహ, ఏతత్సత్యవచన మబ్రాహ్మణో వక్తుమర్హతీతి, త్వంతు బ్రాహ్మణత్వాదేతత్సత్యం బ్రూషే, హేసోమ్య - సోమపానార్హ, సత్యాన్నాగాః - సత్యం నత్యక్త్వా నసీత్యర్థః, అతస్త్వాముపనేష్యే, తదర్థం సమిధం దణ్డాదికమాహరేతి. ¶ఏవం తస్యశూద్రత్వాభావంనిర్ధార్య గౌతమస్య తదుపనయనాది ప్రవృత్తేర్లిఙ్గాచ్చ నశూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారఇతిసూత్రార్థ ముపసంహరతి - (తస్మాదస్యే)తి. ... ...

§ శ్రుత్యాశ్రవణాది ప్రతిషేధాచ్చాస్యానతదధికార ఇత్యాహ - (శ్రవణే) తి = పద్యుహవేతి- పద్యు- పాదయుక్తమ్, శూద్రఇతి యస్తదేత త్సంచరిష్ణుశ్మశానమేవేతి యోజనసీయమ్.

† అన్యగురాదీన్యత్రాదినాఽర్థావగతిం ప్రతిషేధతి, తథా

—* ౩౯॥సూ॥* స్మృతేశ్చ *—

ప్రమాదాద్వేద శ్రవణాదిప్రసక్తౌ శూద్రస్య §దణ్డస్మర్యతే " అథహాస్య వేద ముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్ర పరిపూరణ ముదాహరణే జిహ్వాచ్ఛేదో ధారణే†శరీరభేద " ఇతి. నన్వేవం చేత్త ర్హి కథం తస్యాభ్యుదయాధిగమ ఇతి చేద్భారతాది శ్రవణైస్తస్యాతద ధిగమఇతి ప్రాగేవావోచామ , తస్మాచ్ఛూద్రస్య వేదాధ్యయన తద్విహిత కర్మాధికారో నాస్త్యేవ,కింతు త్రైవర్ణికానాం దేవా నాంచ వేదాధ్యయన తద్విహిత కర్మాధికార భగవ దుపాసనాధి కారసమ్పత్తిర స్తీతి జ్ఞేయమ్.

౭॥ అప శూద్రాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

—* ౪౦॥ సూ॥ కమ్పనాత్ *—

అథేదానీంప్రకృతస్యోపాస్యస్య భగవతో మాహాత్మ్యాభివ్య

చ స్మృతిః "నశూద్రాయమతిందద్యా" దిత్యాదికా- శూద్రం న కదాచిదపి వేదతదఙ్గాద్యర్థంగ్రాహయేదితి స్మృత్యర్థః, ప్రమా దాద్వేదవాక్య శ్రవణప్రాప్తౌ శూద్రస్య దణ్డశ్రవణాత్;* భవతి చేహదణ్డస్మృతిరిత్యాహ- (స్మృతేశ్చే)తి. *

§ దణ్డః-ప్రాయశ్చిత్తమ్. త్రపుజతుభ్యామ్ - వహ్నినాద్రవమా ణ సీసలాక్షాభ్యాం కర్ణవివరద్వయ సమ్పూరణం ప్రాయశ్చిత్తమి త్యర్థః. † శరీరభేదః- హృదయవిదారణమ్,తత్ర ధృతత్వాత్;

¶ అధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥౭॥ సూ ॥౭ ॥

+ అస్యప్రాసఙ్గికేన పూర్వాధికరణేనసఙ్గతిమనపేక్ష్య తత్ప్రా క్తన దహరాధికరణే నోపోద్ఘాత సఙ్గతిమాహ - (అథేదానీం ప్ర కృతస్యే) తి = అథ – ప్రాసఙ్గిక విచారానన్తరమ్, ప్రకృతస్య - దహరవిద్యోపాస్యత్వేన ప్రస్తుతస్య, మాహాత్మ్యమ్- వీర్యశౌర్యా ద్యగణ్యగుణగణ పరిపూర్ణత్వరూపమ్, తస్యాభివ్యఞ్జనమ్ – ప్రకట

ఙ్గనార్థం విచార మనువర్తామహే, *తత్రేదమామ్నాయతే "ఉరు
క్రమస్యాఙ్ఘ్రిరుపర్యుపర్యధో మహాజనాభ్యాం తపసః పరంగత"
ఇతి. ఏతదుపరిష్టాచ్చామ్నాయతే §"సత్యంసమిత్యాబ్జభవో నఖే
న్దుభిర్హృతస్వధామద్యుతి రావృతో భ్యగా" దితి. కిమిహాచిన్త్యా
ద్భుత వివిధ శక్తిర్భగవానురుక్రమ స్సత్యలోక పర్యన్తమఙ్ఘ్రింప్రో
న్నమితవాని త్యవగమ్యతే? కింవా ఽణ్డభిత్తి పర్యన్తం ప్రోన్న మిత
వాన్? ఇతి సంశయే ప్రాప్తే బ్రూమః, అణ్డభిత్తిపర్యన్తం ప్రోన్న
మితవానితి, కస్మాత్? కమ్పనాత్ - " విష్ణోర్ను వీర్యగణనాం కత
మోఽర్హతీహ యః పార్థివాన్యపి కవిర్విమమే రజాంసి। చస్కమ్భ
యస్స్వరభసాస్ఖలతా త్రిపృష్ఠం యస్మాత్త్రిసామ్యసదనాదురు కమ్ప
యాన " మిత్యస్మిన్ వాక్యశేషే సావరణ బ్రహ్మాణ్డస్య కమ్పనం
శ్రూయతే, తత్త్వణ్డభిత్త్యా భగవదఙ్ఘ్రి సంస్పర్శ మవగమయతి,
¶అపి చేదముపలక్షణమ్, " తతశ్చ భగవతస్సాక్షాద్యజ్ఞలిఙ్గస్య విష్ణోర్వి
క్రమతః వామపాదాఙ్గుష్ఠనఖనిర్భిన్నోర్ధ్వాణ్డకటాహ వివరేణా
న్తః ప్రవిష్టాయా బాహ్య జలధారే " త్యేతద్వాక్యం చైతమర్థమ
వగమయతి, ‡తస్మాదిహాణ్డభిత్త్యా భగవదఙ్ఘ్రిసంస్పర్శోఽనిశ్చీయతే.

నమ్, తదేవార్థః-ప్రయోజనమ్, యస్మిన్; తాదృశవిచార మారభామ
హ ఇత్యర్థః, ఏతేనోక్తగుణపూర్ణత్వసిద్ధిరేతదధికరణఫలంచోక్తమ్.

*తత్ర- ఉపాస్యమాహాత్మ్యాభివ్యఞ్జన నిమిత్తమిత్యర్థః .

§"సత్యంసమిత్యాబ్జభవోనఖేన్దుభిర్హృతస్వధామద్యుతిరావృ
తోభ్యగా" దిత్యత్ర శ్రూయమాణా దబ్జభవధామద్యుతిహర నఖే
న్దులిఙ్గాత్తద్ధామ పర్యన్తమురుక్రమస్యాఙ్ఘ్రింప్రోన్నమితవానితిపూ
ర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ ఇత్యాదినా. ¶అతః గమకా
న్తరమాహ - (అపిచే) తి - ఏతేన భగవన్నఖేన్దునాఽబ్జభవధామ
ద్యుతిహరణ మణ్డభిత్తిసంస్పర్శాత్ప్రాగితి గమ్యతే, ‡అధికరణము

౮॥ కమ్పనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౪౧॥ సూ॥※జ్యోతిర్దర్శనాత్ ※—

ఇదమామ్నాయతే "ద్వారేణ చక్రానుపథేన తత్తమసఃపరం పరంజ్యోతి రనన్తపారమ్। సమశ్నువానం ప్రసమీక్ష్యధన్వినఃప్రతాపి తాఘ్నః పిదధే క్షీణేఽభే" ఇతి. అత్ర జ్యోతి శ్శబ్దేనకింభౌతికం తేజఉపదిశ్యతే? ఆహోస్వి త్సుదర్శనాఖ్యం భాగవతం తేజః? ఇతి విశయే ప్రాప్త ఇదముత్తరం పఠతి- (జ్యోతి) రితి= ఇహజ్యోతిః పదం సుదర్శనాఖ్యం భాగవతం తేజ ఏవోపదిశతి, కస్మాత్? దర్శనాత్- దృశ్యన్తేహి హ్యుపదిశ్యమానే జ్యోతిషితమఃపరత్వ సర్వశ్రేష్ఠత్వానన్తపారత్వాదివిశేషణాని, నహీమాని విశేషణాని ప్రాకృతస్య భౌతికస్య జ్యోతిషస్సఙ్గచ్ఛేరన్, నచ యుగప దుదిత కోటి సూర్య సఙ్కాశ సుదర్శనాఖ్య భగవత్తేజస స్సమీపే అన్యద్భౌతికం తేజో దృశ్యత్వేనావస్థాతుం శక్నోతి, ※తస్మాదిహజ్యోతిశ్శబ్దేనపరితో వ్యాప్నువత్సుదర్శనాఖ్యంభాగవతం తేజఏవోపదిశ్యత ఇత్యధ్యవసీయతే.

౯॥ జ్యోతిర్దర్శనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౪౨॥సూ॥※ఆకాశోఽర్థాన్తరత్వాది వ్యపదేశాత్ ※—

పసంహరతి - (తస్మా) దితి - అ॥ ౮॥సూ॥౧॥

※ఉపోద్ఘాతసఙ్గత్యైవోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే- (జ్యోతిర్దర్శనా) దితి = దశమే విషయ ముదాహరతి - (ఇదమామ్నాయత)ఇతి - భౌతికేపి జ్యోతిషి జ్యోతిశ్శబ్దప్రసిద్ధేస్తస్యైవేహ తచ్ఛబ్దగ్రామితిపూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతీ)త్యాదినా.

※భగవతి తేజస్తత్త్వాత్మకసుదర్శనవత్త్వ రూపలక్షణ సమన్వయసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యా ధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥ ౯॥ సూ॥ ౧॥

※దహరాధికరణే యథాదహరశబ్ద స్సూక్ష్మదహరాకాశ దేహాన్త

*భగవత్స్వాత్మ రూపోపాసనం ప్రకృత్య శ్రూయతే౽పరిసః శపద్ధతిం హృదయమారుణయో దహర ” మితి. “ కిమిహాకాశ షః ర్యాయోదహరశబ్దో దహరాకాశ ముపాస్యత్వేన బోధయతి ? ఆః హోస్విత్తచ్ఛరీరకం పరమాత్మాన మేవోపాస్యత్వేన బోధయతి? ఇః తి విశయే ¶తం పరాణుదన్నాహ- (ఆకాశ)ఇతి= ఆకాశ పర్యా యో దహర శబ్ద స్తచ్ఛరీరకం పరమాత్మాన మేవోపాస్యత్వేన బోధ యతి, కుతః- అర్థాన్తరత్వాది వ్యపదేశాత్ - ‘ కేచిత్స్వదేహా న్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశ మాత్రం పురుషంవసన్తమ్ | చతు ర్భుజం కఞ్జరథాఙ్గశఙ్ఖగదాధరం ధారణయా స్మరన్తి ” త్యస్మిన్ ప్రకృత సమాన ప్రకరణేదహరాఖ్యా దాకాశా దుపాస్యస్య పర మాత్మనో భేద వ్యపదేశా దిత్యర్థః, ఆది శబ్దేన చతు ర్భుజత్వ కఞ్జ రథాఙ్గశఙ్ఖ గదాధరత్వాది గుణ విశేష వ్యపదేశో గృహ్యతే, †సహిదహర పదేన పరమాత్మనోపాస్యత్వ పరిగ్రహే తస్య సజ్గ

హృదయావకాశ వాచకఇత్యుక్తమ్, నత ధేహ దహరాకాశ శ బ్దో దేహాన్తర్హృదయావకాశ వాచక ఇత్యుచ్యతే, పరంతు లక్షణ యాతద న్తర్వర్తి పరమాత్మ వాచకఇతి తేన ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గ త్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (ఆకాశో౽ర్థాన్తరత్వాదివ్యపదే శా) దితి = *అస్యనిగమ గీతా విషయముదాహరతి- (భగవత్స్వా త్మరూపోపాసనం ప్రకృత్య శ్రూయత) ఇతి - పరితస్సరన్తి వ్యా ప్నువన్తీతి పరిసరాః - నాడ్యః, తాసాంపద్ధతి ర్మార్గో, యస్మిన్ తమ్; హృదయం దహరంఆరుణయ ఉపాసతఇతియోజనా- ¶దహ రాకాశస్య దేహాన్తర్హృదయావకాశే శక్తత్వాత్తత్పర ఇతి ప్రా ప్తం పూర్వపక్షం దహరాకాశ పదస్యలక్షణయా తద న్తర్వర్తి పర మాత్మపరత్వ మభ్యుపగమ్య పరిహరన్ సిద్ధాన్తయతీత్యాహ- (తం పరాణుదన్నాహే) త్యాదినా - †అయమాదిశబ్దార్థః ఏవాత్రత్య

చ్ఛతే, నతు భూతాకాశ స్యోపాస్యత్వ పరిగ్రహః; అపిచాత్రహృ దయశబ్దోపి పరమాత్మ పరః ప్రత్యేతవ్యః, హృత్-హృత్పుణ్డరీకమ్, అయతి- ప్రాప్నోతీ,తి హృదయః, తమ్-ఉపాసనార్థం హృత్పుణ్డరీకే సదా సన్నిహిత, మిత్యయమర్థోఽత్ర హి తత్రావగమ్యతే, *త స్మాదిహ దహర శబ్దేన పరమాత్మైవోపాస్యత్వేననిశ్చీయతే.

౧౦॥అర్థాన్తరత్వాది వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౪౩॥ సూ॥ ¶సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన*—

సర్వవేదాన్తసారే సర్వత్ర జీవేశ్వరయో ర్భేద ఏవ స్ఫుటత రం ప్రతీయతే, తథాపి "వస్తునోయద్యనానాత్వ ఆత్మనః ప్రశ్న ఈదృశః । కథంఘటేతవో విప్రావక్తుర్వామేకఆశ్రయ " ఇత్యారభ్య హంసరూపిణా భగవతా నారాయణేన సనకాదిభ్యస్తత్ప్రశ్నోత్త రత్వేనోపదిశ్యమానం వాక్యజాతం కిం జీవేశ్వరయోరభేద ప్రతిపా దనపరమ్? ఉత తయోర్భేద ప్రతిపాదన పరమ్? ఏవేతి విచికిత్సా,

---

దహరాకాశపదస్య పరమాత్మలక్షక త్వేబీజమిత్యాశయేనాహ - (స హి) త్యాదినా - *పరమాత్మనిదహరవిద్యోపాస్యత్వ రూపలక్ష ణ సమన్వయ సిద్ధిరిహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మాదిహే) తి - అ॥ ౧౦॥ సూ॥౧॥

¶గుహాధికరణే అధ్యవసితేపి జీవేశ్వరభేదే "వస్తునోయద్యనా నత్వ ఆత్మనః ప్రశ్న ఈదృశః । కథం ఘటేతవోవిప్రా వక్తుర్వామేక ఆశ్రయ" ఇత్యాదౌ కేషాంచిన్మన్దమతీనాం తయోరభేదప్రత్యయో దయా తత్కథంపరమాత్మనో దహరవిద్యోపాస్యత్వ లక్షణంసిద్ధ్యే ది త్యాక్షేప సఙ్గత్యానన్తరాధికరణ మారభతే - (సుషుప్త్యుత్క్రా న్త్యోర్భేదేనే) తి - "వస్తునోయద్యనానాత్వ" ఇత్యాదౌ వస్తుశ బ్దనిర్దిష్టస్య జీవస్యాత్మ శబ్ద నిర్దిష్టస్య పరమాత్మనశ్చమిథోనానా త్వప్రతిషేధేన తయోర్జీవేశ్వరయోరభేదప్రతీతేరిదంవస్తునఇత్యాది

యాం పాఠ్రిస్తాయాం ¶ప్రతిబ్రూమః, 'వస్తునో యద్యనానాత్వ'

వాక్యజాతం తయోరభేద ప్రతిపాదన పరమితి పూర్వ పక్షే ప్రా ప్తేసిద్ధాన్తమాహ - ¶(ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా - తతశ్చ- సూత్రేణైతావదర్థ లాభాదిత్యర్థః, యత్పూదితం పూర్వపక్షిణా 'వస్తున, ఇత్యాదివాక్యజాతం జీవాత్మ పరమాత్మనోరభేద ప్రతిపా దనపరమితి తదసామ్ప్రతమ్, ప్రకరణ విరోధాత్; వస్తునఇత్యస్మి న్హి ప్రకరణే తయోరభేద గన్ధోపినోప లభ్యతె, తథాహి ఆదౌతా వత్సనకాదయః 'ప్రవృత్తించ నివృత్తించ జనానవిదురాసురాః। న శౌచంనాపిచాచారోనసత్యం తేషు విద్యతె॥ అసత్యమప్రతిష్ఠం తే జగ దాహురనీశ్వరం మిత్యారభ్య 'ఈశ్వరోహమహం భోగీ' ఇత్యాది నా స్మర్యమాణాయా విశ్వమిథ్యాత్వాని జీవేశ్వరైక్యా నుసన్ధానా ది రూపాసురసమ్పదః పాప్త్యా "దైవీసమ్ప ద్విమోక్షాయ నిబ న్ధాయాసురీమతే" తి స్మృత్యుక్తరీత్యా మిథో నిబద్ధయోశ్చేతోవి షయయోరన్యోన్యసన్న్యాగ సాధన జిజ్ఞాసయాపితరం బ్రహ్మాణం పప్రచ్ఛుః, 'గుణేష్వావిశతేచైతే గుణాశ్చేతసిచప్రభో। కథ మన్యో న్య సన్త్యాగో ముముక్షోరతితితీర్షోః' రితి. సతు బ్రహ్మతత్ప్రశ్నో త్తరమజానన్ తస్యోత్తర వివక్షయా శ్రీహరిం సమ చిన్తయత్, త దైవ పరమకారుణిక శ్శ్రీహరిరపి హంసరూపేణ తత్సకాశే ప్రాదు ర్బభూవ, తతస్సనకాదయోత్వద్భుతం హంసరూపిణం తం భగవ న్తం సమ్ప్రేక్ష్య బ్రహ్మాణం పురస్కృత్య కోభవా నిత్యపృచ్ఛన్,త దిదమామ్నాతమ్ 'దృష్ట్వాసనకాదయ ఉపవ్రజ్య కృత్వాపాదాభివన్ద నమ్ । బ్రహ్మాణ మగ్రతః కృత్వా పప్రచ్ఛుః కోభవా' నితి. అత్ర శ్రూయమాణ ప్రశ్నస్య 'జానీత మాగతంయజ్ఞం యుష్మద్ధర్మవివ క్షయే' తి పశ్చాదుత్తరం ప్రవక్ష్యన్ పూర్వం తావత్ 'గుణేష్వా విశతేచేత' ఇతి బ్రహ్మణం ప్రత్యుక్తస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం వక్తుకా

మస్సర్వజ్ఞో హంసరూప శ్రీ భగవా న్నారాయణోజీవానాం కృ
కృపయాగుణ చేతసోరన్యోన్య బన్ధనాది రూప సంసారావహం జీ
వేశ్వరైక్యపక్షం ఘటమాన ప్రశ్నోత్తరాదివ్యవహారత్వేనా నూద్య
ఖణ్డయతి- (వస్తున) ఇతిత్రిభిః- అయం శ్లోకః పూర్వం పఠితః, ఉ
త్తరశ్లోకయోగపాఠస్తు ' పఞ్చాత్మకేషు భూతేషు సమానేషుచ వ
స్తుతః । కోభవానితివః ప్రశ్నో వాచారమ్భోహ్యనర్థకః॥ మనసావ
చసాదృష్ట్యా గృహ్యతేన్యైరపీన్ద్రియైః । అహమేవనమత్తోన్యదితి
బుధ్యధ్వమఞ్జసే'తి. త్రయాణామయమర్థః, వస్తునః- సర్వప్రకా
రేణ పరమాత్మాధీనతయా నివసతోజీవస్య, ఆత్మనః- నిఖిల జగదన్త
ర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతఃపరమాత్మనశ్చ, అనానాత్వే- ఏకత్వ ప
క్షే, ఈదృశః, జీవేశ్వరయోర్జీవానాంచ మిథోభేద ప్రత్యాయక ఇ
తి యావత్; ప్రశ్నః- కోభవానిత్యాది రూపః, యదిస్యాత్తర్హి-
తత్పక్షే, కథంవాఘటేత-కథమితాక్షేపే, వేత్యవధారణె, ఉఇతి వి
తర్కే-నఘటేతైవేత్యర్థః, హే విప్రాః? వామే- సచ్ఛాస్త్ర ప్ర
తీప విశ్వ మిథ్యాత్వే జీవేశ్వరైక్యవాదేచఇత్యర్థః, ' వామావల్గు
ప్రతీపౌద్వా ' విత్యభిధానాత్; వక్తుః- ఉత్తరదాతుః, కోవాఆశ్రి
యః- కోవా అవలమ్బః, తన్మతస్థానాం ప్రష్టృ పృచ్ఛ్యాది భేదా
భావాన్మిథః ప్రశ్నోత్తరాదికం నఘటతఇతి భావః, తస్మాత్తన్మతం
యుష్మాభి రేవ దూషణీయ మితి భావేనాహ - (పఞ్చాత్మకేష్వి)
తి - పఞ్చాత్మకేషు - పాఞ్చ భౌతికేషు అఖిల శరీరేషు, భూ
తేషు - నిత్య సత్తాకేషు పరమాత్మ జీవేషుచ, ప్రత్యక్షం తన్మత రీ
త్యా, వస్తుతః - పరమార్థతః, సమానేషు - ఏకత్వేనాభ్యుపగ
మ్య మానేషు సత్సు, తన్మత స్థానాం పరస్పరం కోభవా నిత్యాది
ప్రశ్నః, (అనర్థక)ఇతి = వః- యుష్మాకమ్, వాచా ఆరమ్భః,క
ర్తవ్యఇతి శేషః; యుష్మ ద్వాచావక్తవ్యాంశః- యుష్మాభిరసన్మత

మేవం దూషణీయమితి యావత్; నహి వినైవమసన్మత నిరాకరణే
న సన్మతశ్రద్ధోత్పాదయితుం శక్యేతేతి భావః, సన్మతే శ్రద్ధోత్పా
దనాయైవ మసన్మతం ఖణ్డయిత్వా స్వాభిమతజీవేశ్వరభేదనిశ్చాయ
క‘గుణేష్వావిశతేచేత’ఇతి ప్రశ్నోత్తరదానాద్యుపయోగి సఙ్కేత
మాహ - (మనసే) తి. మన ఆదిభి రిన్ద్రియై ర్యత్ప్రకృతి పురు
షాత్మకం ప్రపంచజాతం గృహ్యతే, తేనసాకమహం నైవగ్రాహ్యః,
యత స్తస్మాత్ అన్యత్, అతఏవైవం శ్రూయతే “ఏవంభవాక్బుద్ధ్య
నుమేయ లక్షణై ర్గ్రాహ్యైర్గుణై స్సన్నపితద్గుణాగ్రహః-నైతన్మనో
విశతి వాగుత చక్షురాత్మా ప్రాణేన్ద్రియాణిచ యథానల మర్చిష
స్స్వాః- అత్రమాం మృగయన్త్య ద్ధాయుక్త హేతుభి రీశ్వరమ్।
గృహ్యమాణైర్గుణైర్లిఙ్గై రగ్రాహ్యమనుమానతః॥ యద్వాచా
నభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే - తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధినేదంయ
దిద ముపాసతే - యచ్చక్షుషానపశ్యతి యన్మనసాన మనుతే- య
చ్ఛ్రోత్రేణ నశ్రుణోతీ”తిచ. తథాచైతద న్తర్బహి ర్వ్యాప్యావ తి
ష్ఠ న్నపినైవైతత్ప్రపఞ్చ స్వరూపో భవామీతిభావః. ఇత్యంజసా
బుధ్యధ్వమ్- ఇత్యేవంప్రకారేణ ప్రకృతి పురుషాపరమాత్మనోమత్తో
భిన్నావిత్యనాయాసేన నిశ్చినుతే త్యర్థః, ప్రశ్నమనూద్య తస్యో
త్తరమాహ – (గుణేష్వి) తి – ఏతత్పారస్తు “గుణేష్వావిశతేచే
తో గుణాశ్చేతసిచప్రజాః। జీవస్యదేహఉభయంగుణాశ్చేతోమదా
త్మన” ఇతి. ప్రజాః - హే సనకాదయః, గుణేషు- శబ్దాదివిషయే
షు, చేతః - ఆవిశతే- ప్రాగ్వాసనాయన్త్రితంసత్ప్రవిశతే, గుణా
శ్చేతసివిశన్తే- స్వానుభవ జన్య వాసనారూపేణ మనసి తిష్ఠన్తీత్య
ర్థః, మదాత్మనః- అహమాత్మా- న్తర్యామీ, యస్యతస్య; యద్వామ
దాత్మనః- మదయుక్తఆత్మా- మనో,యస్య; అశాన్తకామస్యేత్యర్థః,
తస్యజీవస్య, గుణాః-వాసనారూపాః, చేతోమనశ్చేత్యేతదుభయం

మిథోగ్రథితం సత్, దేహః-వాసనామయంలిఙ్గశరీర మనాదితయాభ
వతీత్యర్థః; తతః కిమత ఆహ - గుణేషుచావిశచ్చిత్తమభీక్ష్ణం గుణ
సేవయా । గుణాశ్చచిత్తప్రభవా మద్రూపఉభయం త్యజే ” దితి-
యదాయం జీవోమద్రూపః - మాం రూపయతి, భజనీయత్వేనప్ర
కాశయతీతి మద్రూపః, మద్భక్తోభవతీతియావత్; తదా అభీక్ష్ణం
పునఃపునర్గుణసేవయా గుణేష్వావిశచ్చిత్తమ్ - వాసనారూపేణ
చిత్తేప్రభవన్తీతి, చిత్తప్రభవా గుణాశ్చేత్యేతదుభయం కర్తౄ, త్య
జేత్- అస్యాన్యోన్యబన్ధనమిత్యాదిః, (యద్వా) జీవేన మద్రూ
పే స్మర్యమాణేసతి, శేషం సమానమ్, జీవం లక్షయితుమేతదేవ వి
వృణోతి- (జాగ్రి) దితి ద్వాభ్యామ్-ద్వయోః పాఠస్తు “ జాగ్రత్స్వ
ప్న సుషుప్తంచ గుణతో బుద్ధివృత్తయః । తాసాంవిలక్షణోజీవ స్సా
క్షిత్వేన వినిశ్చితః ॥ యర్హిసంసృతి బన్ధోయ మాత్మనో గుణ వృ
త్తిదః । మయితుర్యేస్థితోజహ్యాత్త్యాగ స్తద్గుణచేతసామ్॥” జాగ్రత్-
జాగరః, యర్హి - యథా, సంసృత్యాబధ్యతఇతి సంసృతి బన్ధః,
ఆత్మనః- మనసః, గుణవృత్తిదః- ఇన్ద్రియద్వారా విషయ భోగాన్,
దదాతీతితథా; అయమ్- జీవః, మయి - పరమాత్మని, కీదృశే? తు
ర్యే- జాగరాద్యవస్థాతీతే, స్థితః- మద్భక్తినిష్ఠ స్సన్నిత్యర్థః, జ
హ్యాత్- గుణవృత్తీస్త్యజేదితి యావత్; తత్ - తదా, గుణచేతసాం
త్యాగః- అన్యోన్య ప్రహాణమ్, భవతీతి శేషః; ఇయమేవ సంసృతి
బన్ధ నివృత్తిరితి భావః, గుణవృత్తిహానమేవ విశదయన్ తదకరణే
సంసారానపగమమాహ - (అహఙ్కారకృతమితి) ద్వాభ్యామ్-
ఏతయోఃపాఠస్తు “ అహఙ్కారకృతంబన్ధ మాత్మనోర్థ విపర్య
యమ్ । విద్వాన్నిర్విద్య సంసార చిన్తాంతుర్యేస్థిత స్త్యజేత్ ॥ యా
వన్నానార్థధీఃపుంసోననివర్తేతయుక్తిభిః । జాగర్త్యపిస్వపన్నజ్ఞ
స్స్వప్నేజాగరణం యథా” తి. అహఙ్కారః. “ఈశ్వరోహమహం

మిత్యారభ్యహంస రూపిణా భగవతా సనకాదిభ్య ఉపదిశ్యమానం వాక్య జాతం జీవాత్మ పరమాత్మనో ర్భేద ప్రతిపాదన పర మేవ భవతి, కస్మాత్ - సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన-వ్యపదేశాదితిపూర్వసూత్రాదనువర్త్యమ్,సుషుప్తిః - ప్రస్వాపః, ఉత్క్రాన్తి శబ్దేన

భోగి" ఇత్యేవం దేవేశ్వరాభేదానుసన్ధానాది లక్షణాసుర సమ్పద్వ్యాపః, తేన కృతమ్ - నిర్మితమ్, 'దైవీ సమ్పద్విమోక్షాయ నిబద్ధాయాసురీమతే' తి స్మరణాత్; నానార్థధీః - నానావిషయబుద్ధిః, నను కథం నానావిషయేభ్యో ధీర్నివర్తేతేత్యతఆహ- (అసత్త్వా) దితి- తత్ప్రకస్తు - "అసత్త్వాదాత్మనోన్యేషాం భావానాం తత్కృతాభిదా । గతయో హేతవశ్చాస్య మృషాస్వప్నదృశోయథే" తి. ఆత్మనోన్యేషామ్-స్వవ్యతిరిక్తానామ్, భావానామ్- దేహాదివిషయప్రపఞ్చానామ్, అసత్త్వాత్-సంసారావహత్వేనా సాధుత్వాత్, "న సాధుమన్యేయత ఆత్మనోయమసన్నపి క్లేశద ఆసదేహ" ఇత్యామననాదితిభావః. తత్కృతా - దేహాకృతా, భిదా- దేవత్వ మనుష్యత్వాది భేదాః, గతయః- స్వర్గాది ఫలాని, హేతవ- స్తత్సాధనాని, కర్మాణిచ ; అస్య- ఆత్మనో జీవస్య, మృషా- అనిత్యాః, 'ఏవం లోకంపరంవిద్వాన్నశ్వరం కర్మనిర్మితమ్ । సతుల్యాతిశయధ్వంసంయథా మణ్డలవర్తినా' మితి కృత్స్నస్య జగతో నశ్వరత్వామ్నానాత్; 'యదిదం కించ తత్సత్యమిత్యాచక్షత' ఇతి తస్య సత్యత్వామననాత్; "అసత్యమప్రతిష్ఠన్తే జగదాహురనీశ్వర" మితి కృత్స్నస్యాస్య-జగతో మిథ్యాత్వానుసన్ధానస్యాసురసమ్పద్భావస్మరణాచ్చ; అనిత్యత్వేదృష్టాన్తః, స్వప్నదృశః- పురుషస్య, తదా దృశ్యమానంవస్తుయథా అనిత్యంభవతి తథాదేహాకృతభిదాదికమనిత్యం భవతి, తస్మాదేవం మన్యమానస్య నానార్థధీర్నివర్తేతేతి భావః, స్వప్నస్యానిత్యత్వంచ తృతీయాధ్యాయే సన్ధ్యాధికర

స్వప్నావస్థా లక్ష్యతే, స్వప్నావస్థాయామేతద్దేహాద్దేహాన్తర ప్రాప్తిరివహి ప్రతీయతే, 'సుషుప్త్యేతాఽన్యో'రితి జాగరావస్థాయా అప్యుపలక్షణమ్, తతశ్చైతదుక్తం భవతి "*యోజాగరే బహిరనుక్షణ ధర్మిణోర్థాన్ భుఙ్క్తే-సమస్తకరణైర్హృది తత్సదృక్షాన్ । స్వప్నే సుషుప్త ఉపసంహరతే సఏక స్మృత్యన్వయాత్త్రిగుణ వృత్తిదృగిన్ద్రియేశ' ఇతిసుషుప్త్యాద్యవస్థానామనుభోక్తృత్వేన జీవాన్ప్రదర్శ్య తదుపరి "ఏవంవిమృశ్య గుణతో మనసస్త్ర్యవస్థా మన్మాయయా మధికృతా ఇతినిశ్చితార్థాః । సఞ్ఛిద్యహార్దమనుమాన సదుక్తితీక్ష్ణ జ్ఞానాసినాభజత మాఖిలసంశయాధి" మితి

ణే వక్ష్యతే, యథయదుక్తం "మయి తుర్యే స్థితో జహ్యా" దితి 'తదేవయోజాగర' ఇతి ద్వాభ్యాం ప్రపఞ్చయతి- తయోః పాఠస్తు, 'యోజాగరే బహిరనుక్షణ ధర్మిణోర్థాన్ భుఙ్క్తే-సమస్త కరణైర్హృది తత్సదృక్షాన్ । స్వప్నేసుషుప్తఉపసంహరతేసఏకస్స్మృత్యన్వయాత్త్రిగుణవృత్తి దృగిన్ద్రియేశః ॥ ఏవం విమృశ్యగుణతోమనసస్త్ర్యవస్థా మన్మాయయా మయికృతా ఇతి నిశ్చితార్థాః । సఞ్ఛిద్య హార్దమనుమాన సదుక్తి తీక్ష్ణ జ్ఞానాసినా భజత మాఖిలసంశయాధిమ్ ॥ *యోజాగరాద్యవస్థాఅనుభవన్, అతఏవ త్రిగుణ వృత్తిదృక్ - సత్త్వాదిగుణవృత్తీః - జాగరాద్యవస్థాః పశ్యతీతి త్రిగుణవృత్తి దృక్, సఏవ ఇన్ద్రియేశః - జీవో భవతీత్యేవం విమృశ్య-జీవస్వరూపం జ్ఞాత్వా, మనస స్సమ్బన్ధిన్యస్సత్త్వాదిగుణతస్సముత్పన్నాస్త్ర్యవస్థాః - జాగరాద్యవస్థాః, మన్మాయయా- అనాద్యనువర్తమానేన, మమ జీవస్యాజ్ఞానేన, మయి- జీవాత్మని, కృతాః-ప్రాపితా ఇతి. నిశ్చితార్థాః - అధ్యసిత జీవస్వరూపా స్సన్తః, అఖిల సంశయాధిమ్ - అఖిలసంశయమూలమ్, పూర్వోక్త మహఙ్కారమ్ ; అనుమాన సదుక్తి తీక్ష్ణజ్ఞానాసినా సఞ్ఛిద్య, హార్దమ్ -

హృదిస్థమ్,మా-మామ్, భజతేతి యోజనా, తత్రానుమాననిశ్చయః, తత్తు "ఈక్షేతే"తి వక్ష్యమాణం చిదచిదీశ్వర వివేకజ్ఞానరూపమ్, సదుక్తిః - సదాచార్యోపదేశః, తాభ్యామ్ ; తీక్ష్ణం యద్జ్ఞానమ్- చిదచిదీశ్వర వివేక జ్ఞానమ్,తదేవాసిః-ఖడ్గః, తేన; "తస్మాద్వ్యస్తన" ఇత్యాదౌ నజీవేశ్వరైక్య ప్రతీతి రితి భావః, కోభవానితి ప్రశ్నస్యోత్తరంతు 'జానీతమాగతం యజ్ఞంయుష్మద్ధర్మవివక్షయే' త్యగ్రేవక్ష్యతే, స్యాదేత దుపరి 'ఈక్షేతవిభ్రమమిదం మనసోవిలాసందృష్టంవినష్టమతిలోల మలాతచక్రమ్ | విజ్ఞానమేకమురుధైవ విభాతిమాయా స్వప్నస్త్రిధాగుణవిసర్గ కృతోవికల్పః" ఇత్యత్ర విజ్ఞానశబ్ద నిర్దిష్ట పరబ్రహ్మ వ్యతిరిక్తస్య సర్వస్యజగతో మిథ్యాత్వావగమేన జీవేశ్వరాభేద సిద్ధిరితిచేన్నేత్యుచ్యతే, ' ఈక్షేతవిభ్రమ'మిత్యత్ర తథానవగమాత్; అపిత్విహ శ్లోకోపాత్తజ్ఞానపదేన ప్రకృతీశ్వరజీవవివేకజ్ఞానం వివక్షితమిత్యుచ్యతే,తథాహి, ఇదమ్- ప్రకృతివికారాత్మకంప్రపఞ్చజాతమ్,మనసః- హార్దస్యశ్రీభగవతోహరేః, విభ్రమమ్- లీలాం,తత్సాధనమీక్షేత, 'క్రీడాభాణ్డంవిశ్వమిదంయస్యమహిమ్నస్తస్మై నిత్యంనాథ నమస్తేకరవామే,'తిశ్రుతేః, ఇదంకీదృగ్భూతమిత్యాకాఙ్క్షాయాం విశేషణాన్యాహ - (విలాస)మిత్యాదినా- విలసతిసృష్టిసమయేఆవిర్భవతీతివిలాసమ్, దృష్టమ్- స్థితిసమయేదృశ్యమానమిత్యర్థః, వినష్టమ్- సంహారావసరే వినష్టత్వాత్, ఉభయత్ర నిష్ప్రయోజనత్వ మపివివక్షిత మితిజ్ఞేయమ్,అలాతచక్రవదతిలోలమ్- అతిచఞ్చలంచ, ఏవం ప్రకృతిస్వరూపంజ్ఞాపయిత్వా తత్రత్యపరమాత్మస్వరూపం జ్ఞాపయతి- (విజ్ఞాన)మితి - విజ్ఞానమ్- వివిధజ్ఞానవత్,సర్వజ్ఞమితి యావత్; ఏకమ్-ముఖ్యమ్,శ్రేష్ఠంపరంబ్రహ్మతత్రోరుధేవ విభాతి- ఉరుధాః- బహుధాః, జీవాః తఇవబ్రహ్మవిభాతి-ప్రత్యేకం తేషామన్తర్యామిత్వా న్నానావిధమివ ప్రకాశత ఇతి

తాదృశావస్థానుభవ రూపసంసార నివర్తకోపాయ భూతాంభ
క్తిం విధాయ భజనీయాత్పరమాత్మన స్తస్మాత్తాదృశావస్థావతాం
భజమానానాం భేదవ్యపదేశాదితి. తస్మాదిహ హంసోపదేశే జీ
వాత్మపరమాత్మనో ర్నాభేదగన్ధః. ... ... *

౧౧॥ సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౪౪॥ సూ॥ పత్యాదిశబ్దేభ్యః. *—

"అహంభవోయజ్ఞ ఇమేప్రజేశాదక్షాదయోయేభవదాదయశ్చ।

ఈక్షేతేత్యర్థః, అథ జీవస్వరూపం జ్ఞాపయతి- (మాయాస్వప్న)
ఇత్యాదినా- మాయాయాం ప్రకృతౌ, స్వపతీతి మాయాస్వప్నో
జీవః "మాయామయేవాసనయా శయాన"ఇతిశ్రుతేః, సచేహప్రప
ఞ్చే జాతేవిభాతీతి ఈక్షేత, జీవానామసఙ్ఖ్యేయత్వాదిహైక వచ
నంజాతిపరమిత్యాశయేన తంవిశేషయతి - (త్రిధే)తి - సాత్త్వికాది
భేదేన త్రివిధం గుణవిసర్గం కరోతీతి గుణ విసర్గకృతః, కర్తరి
క్తః, "హేతుర్జీవోఽస్య సర్గాదావవిద్యాకర్మకారక" ఇత్యా
దౌ జీవస్య విశ్వసర్గాది హేతుత్వావగమా ద్గుణవిసర్గకృతత్వం
ప్రత్యేతవ్యమ్, వికల్ప్యతే మిథోవిభిద్యత ఇతి వికల్పః, జీవాశ్చాస్మిన్
జగతి మిథోవిలక్షణావిభాన్తీతి ఈక్షేతేతి. తస్మాజ్జీవేశ్వరయో ర్నే
హ పృథగ్భేదగన్ధ ప్రతీతిరస్తీతి నిశ్చీయతే, 'తతశ్చవస్తున, ఇత్యాదివా
క్య జాతస్య జీవేశ్వరయో రితరేతర భేదాధ్యవసాయకత్వాత్తయో
ర్భేదాధ్యవసాయ ఏవైతదధికరణ ఫలమిత్యధికరణ ముప సంహర
తి - (తస్మా) దితి- ... అ॥౧౧॥ సూ॥ ౧॥

నన్వస్తుజీవేశ్వరయోర్భేదః ? తథాపి తయోర్మధ్యే పరమా
త్మనఃకథం జీవాత్పారమ్యం సిద్ధ్యేదిత్యాక్షేప సఙ్గతిం హృది నిధా
యోత్తరాధికరణ మారభతే- (పత్యాదిశబ్దేభ్య) ఇతి.

'అహంభవ, ఇత్యాదౌ బ్రహ్మాదీనాం సత్యాపి తత్తల్లోకాధిప

స్వలోకపాలాః ఖగలోకపాలాభూలోకపాలా స్తల లోకపాలా ”
ఇత్యాద్యా బ్రహ్మాదీనాం సత్యలోకా ద్యధిపతిత్వ మవగమ్యతే, తత్కిం
తేషాం ముఖ్యం భవతి? ఆహోస్విత్పరమాత్మనఏవ ముఖ్యంభవతి?
ఇతి సంశయే ప్రాప్తే ¶బ్రూమః, పరమాత్మన ఏవత త్తల్లోకాధిప
తిత్వంచాఖిలక్షితిపతే స్తత్తత్ఖండ భూపతిత్వమివముఖ్యంభవతి, కుతః?
పత్యాది శబ్దేభ్యః- ‘ శ్రియఃపతిర్యజ్ఞపతిః ప్రజాపతి ర్ధియాం పతి
ర్లోకపతి ర్ధరాపతిః । పతిర్గతిశ్చాన్ధక వృష్ణి సాత్వతాం ప్రసీద
తాం మేభగవాన్సతాం గతి ” రితి పూర్వత్ర శ్రూయమాణే వాక్య
శేషే ‘ సఏషసర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన స్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదం
ప్రశాస్తీ’ త్యాది శ్రుత్యన్తరేచ శ్రూయమాణేభ్య శ్శ్రియఃపత్యా
ది శబ్దేభ్యోఽఖిల లోకాధిపతే ర్భగవతో నారాయణస్యైవహి త
త్తల్లోకాధిపతిత్వంచ ముఖ్యంభవతీతినిశ్చీయతే, ‡తస్మా దపరిమితమ
హిమ పూర్ణో భగవా న్నారాయణ ఏవ ముముక్షుభి రనవరతం భ
జనీయ ఇతి నిశ్చితమ్. ... ... ※.

౧౨॥ పత్యాది శబ్దాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

తిత్వ శ్రవణా త్తన్ముఖ్యమేవ భవతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే తేషాంత త్త
ల్లోకాధిపత్యస్య పరమాత్మ పారతన్త్ర్యా త్తస్యైవ తత్తల్లోకా
ధిపత్యం ముఖ్యంభవతీతి సిద్ధాన్తయతి - ¶(బ్రూమ) ఇత్యాదినా=
† పరమాత్మనిబ్రహ్మణి నిఖిలజీవేభ్యః పారమ్యరూపలక్షణసమన్వయ
సిద్ధ్యా తస్యసర్వోపాస్యత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ము
పసంహరతి - (తస్మాదపరిమిత మహిమే) తి= పాదంసమాపయ
తి - (నిశ్చిత) మితి= ... ... ※

ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీ వత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్య విరచితె, శ్రీమ ద్బాదరాయణ స మ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

ఏత త్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ౪౪॥

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

శ్రీరస్తు

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛు క భా ష్యే ప్ర థ మ స్యా ధ్యా య స్య చతుర్థపాద ప్రారమ్భః.

—❋{ ౧॥సూ॥ఆనుమానికమప్యేకేషామితిచేన్న శరీరరూపక విన్యస్తగృహీతేః }❋—

❋ తదేవం ప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదేభగవత స్థూలరూపం

విలక్షణం జీవరాశే రతిసూక్ష్మ తమాత్రిధా ।
ఉపాస్యమస్యకర్తారం సీతారామముపాస్మహే॥

❋ అస్యపాదస్యైతదధ్యాయ సఙ్గతిస్తుపూర్వవదేకకార్య కారిత్వమితి ద్రష్టవ్యమ్, అతీతపాదత్రయ ప్రస్తుతార్థేషు కేషాంచిద ర్థానామిహ ప్రపఞ్చ్యమానత్వా దస్యపాదస్యతేనోపజీవ్యోప జీవక భావసఙ్గతిం వృత్తానువాద పూర్వకం ద్యోతయతి - (తదేవ)

సూక్ష్మరూపప్రసక్త్యా ద్దేవాదీనా ముపాసనాధికారో వేద
త్వాదికంచ నిరణాయి, అథ చతుర్థపాదే పాద త్రయ నిర్ణీతా
ర్థేషు కతిచిదర్థాః ప్రసక్త్యా దాగతంచ ప్రపఞ్చ్యతే, ¶తత్రా
దౌ తావత్సుషుప్త్యధికరణే యథా జీవేశ్వరాభేద నిరాకరణమకా
రి తద్వదత్రాపి జీవేశ్వరాభేదో నిరా క్రియతే, తత్రేద మామ్నా
యతే " ఆత్మానం చేద్విజానీయా త్పరం జ్ఞానధుతాశయ " ఇతి.
❋కిమిహజీవాత్మానం పరమాత్మత్వేన జానీయాదిత్యుతే? కింవాజీవా
త్మానం పరమాత్మానంచ మిథః పృథక్త్వేన జానీయా దిత్యుచ్యతే?
ఇతి సంశయః, తత్ర ప్రాప్తం తావ జ్జీవాత్మానం పరమాత్మత్వేన
జానీయాదిత్యుచ్యత ఇతి, కుతః? తథాహి తత్ర ప్రతీయతే, య
ద్యపి కదాచిత్స్వసఙ్కల్పిత కార్యాదా వనివార్య ప్రవృత్తి దర్శ
నా జ్జీవస్య స్వాధీన ప్రవృత్త్యనుపపత్తి ముఖేన తయోరానుమాని
కమర్థాన్తరత్వం భవతి, తథాహి, జీవః పరమాత్మనోర్థాన్త
ర భూతః, పరాధీన ప్రవృత్తిమత్త్వాత్ ; ఘటాదివదితి. తథాపి ఏ
కేషాం శాఖినామ్ ' తత్త్వమసి ' త్యాది వాక్యానురోధాదిహ జీవే
శ్వరయోరైక్యమేవ జ్ఞాతవ్యమితిచే దత్ర ప్రతిబ్రూమః, నేహజీవా
త్మానం పరమాత్మానంచమిథః పృథక్త్వేన జానీయా దిత్యుచ్యతే, కు
తః? ఉత్తరవాక్యే శరీరరూపక విన్యస్త గ్రహీతేః-"ఆహుశ్శరీరం
రథమిన్ద్రియాణి హయానభీశూన్మన ఇన్ద్రియేశమ్ । వత్మానిమా
త్రా ధిషణాంచ సూతంసత్యం బృహ త్సూక్ష-బరమీశ దృష్టమ్ ॥ అ

మిత్యాదినా ¶అస్యాధికరణస్య పూర్వపాదోపాన్తస్థ సుషుప్త్యధి
కరణేన దృష్టాన్తసఙ్గతిమాహ - (తత్రాదా) వితి = తత్ర- చతు
ర్థపాదే, ఆదౌ - ప్రథమతః. ... ...

❋ తత్ర యథోక్తాభేద నిరాకరణవిషయే సంశయ మాహ-
(కిమిహే) తి . ...

షం దశషాణ్ణి మధ్యస్మ ధర్మ్యా చక్రేభిమానం రథినంచ జీవమ్ । ధను
షి- తస్య ప్రణవం పఠన్తి శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్య" మితి శరీ
రాదీనాం రథాదిరూపక శరశరవ్య భావేన విన్యస్తయో ర్జీవాత్మ
పరమాత్మనోః ప్రత్యక్షతయా భేద శ్రవణాదిత్యర్థః, నహి జీవప
రమాత్మనో రభేద స్సిద్ధశ్చే ద్భేద నిబన్ధన స్తయో శ్శరశరవ్యభావేన
రూపక విన్యాస స్సఙ్గచ్ఛతే, నచ 'తత్త్వమసీ' త్యాదివాక్యేన జీవే
శ్వరయో రభేదోవగమ్యతే, కిన్తు తేన వాక్యేన, హే శ్వేతకేతో ?
త్వం తదసి- తాదృశ పరబ్రహ్మశరీర భూతోసీ త్యయ మేవార్థో
వగమ్యతే, 'యస్యాత్మా శరీర,మితి శ్రుత్యనురోధాత్; *దృశ్యతే
హి స్థూలోయం కృశోయం గౌరోయ మిత్యాదౌ శరీర శరీరిణోర
భేదో పచారః, నహి స్థూలోయం పురుష ఇత్యాది వ్యవహారో
సాధురితి చక్షతే ప్రేక్షావన్తః, తద్వదేవ జీవస్య పరమాత్మ శరీర
భూతస్య తేన పరమాత్మనా శరీరిణా సాక మభేదోపచార వివక్ష
యోపదిష్టమ్ 'తత్త్వమసీ' త్యేతద్వాక్యమపి సాధ్వితి మన్తవ్యమ్, ఏ
వంచసతి కస్మాత్పున స్తద్వాక్యమనురుద్ధ్యాహ జీవాత్మానం పరమా
త్మత్వేన జానీయా దిత్యుచ్యేత, నహి యథోక్త పరాధీన ప్రవృత్తి
మత్త్వ హేతౌ జ్ఞాతృత్వానుమానే యంకంచన దోషం పశ్యామః,
¶తస్మాదాత్మానంచే ద్విజానీయా,దిత్యనేన వాక్యేన జీవాత్మానం ప

---

* ఏవం శరీర శరీరిణో రభేదోపచారే దృష్టాన్తమాహ - (దృ
శ్యతేహి) తి. దృష్టాన్తస్య సాధుత్వం ద్యోతయన్ తం దార్ష్టా
న్తికేన యోజయతి - (నహిస్థూలోయ) మిత్యాదినా- అనుమా
నంచేమం పూర్వపక్షం సుతరాం బాధత ఇత్యాశయేనాహ - (న
హియథోక్తే) తి- యంకఞ్చనేతి - వ్యభిచారి దోషమిత్యర్థః.

¶ జీవేశ్వరభేద స్థిరీకరణ మేతదధికరణ ప్రయోజన మిత్యభిప్రే
త్య సూత్రవ్యాఖ్యాన ముపసంహరతి - (తస్మాది) తి .

రమాత్మానంచ మిథోఽర్థాన్తరతయా విజానీయాదిత్యయమభిప్రాయః
ప్రత్యాఖ్యాయతే. ... ... *

—* సూ॥ ౫॥ దర్శయతిచ *—

అపిచోత్తరత్ర 'యావన్మ్వ కాయ రథమాత్మవశో పకల్పయేధ
త్తే శరీస్థ చరణావర్జనయా నిశాతమ్। జ్ఞానాసిముచ్యుత బలోదధద
స్తరతస్సి స్వాస్వ స్థతుష్ట ఉపశాన్త ఇదం విజహ్యా' దిత్యేతద్వాక్యం
సాక్షాదేవ జీవేశ్వరయోర్భేదం దర్శయతి. *

౧॥ ఆనుమానికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* సూ॥ ౩॥ *సూక్ష్మంతు తదర్హత్వాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే 'సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ' ఇతి. తత్ర
సూక్ష్మతమ జీవవాచక జీవపదాస్మత్పద సామానాధికరణ్యం
కిం జీవేశ్వరయోరభేదం బోధయతి? ఉతతయోర్భేదమేవ బోధయ
తి? ఇతి ¶విశయం శమనాయాహ– (సూక్ష్మంత్వి) తి. తునావిశయ
శ్శమితః, అత్ర సూక్ష్మతమ జీవ వాచక జీవ పదాస్మత్పద సామా
నాధికరణ్యం జీవాత్మపరమాత్మనోర్భేదమేవ బోధయతి, కస్మాత్?

తస్మాన్నేహ జీవేశ్వరయో రభేదశ్శఙ్క్య ఇత్యధికరణోపసం
హారః. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౨॥

* పూర్వపద దృష్టాన్త సఙ్గతిం హృది నిధాయోత్తరాధికరణ
మారభతే- (సూక్ష్మంతు తదర్హత్వా) దితి.

¶పూర్వత్ర "త్వంబ్రహ్మాపరమంవ్యోమే" త్యస్మిన్ప్రశ్నవాక్యే
త్వం పదబ్రహ్మ పదసామానాధికరణ్యేన త్వంపదార్థబ్రహ్మపదా
ర్థయో రభేదావగమా దిహాపి యథోక్తసామానాధికరణ్యేనాస్మ
త్పదార్థ జీవపదార్థయో రభేదోఽవగమ్యత ఇతి పూర్వపక్షేణస
మాధేయం పరాణుదన్ సిద్ధాన్తయతి - (విశయ శమనాయా
హ) ఇత్యాదినా - ... ...*

తదర్హత్వాత్- ఇహ ప్రకరణ వశాత్తచ్ఛబ్దేనభగవద్విభూతిత్వం పరామృశ్యతే,తత్తు తదంశత్వమ్_తత్స్వత్వమిత్రియావత్, అర్హతి హి జీవో భగవత్స్వత్వమ్ § యదీహాయథోక్త సామానాధికరణ్యం తయోరభేదం బోధయేత్తర్హి లోకేస్వ స్వామినోరప్యభేదో దృశ్యేత, అపిచ "గన్ధమాత్రమహం భువ" ఇత్యత్రాపి శ్రూయమాణ సామానాధికరణ్యం తద్వదేవ పరమాత్మ గన్ధయో రభేదం బోధయేత్, నహ్యనుపపన్నతమః, కిన్తు భగవదంశత్వాద్గన్ధస్య 'గన్ధమాత్ర మహం భువ' ఇతి సామానాధికరణ్యం భవతి, ఏవంజీవస్యాపి భగవదంశత్వాత్ 'సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ' ఇతి సామానాధికరణ్యం భవతీతి జ్ఞేయమ్, జీవస్య భగవదంశత్వం చానన్తరాధ్యాయే 'అంశోనానా వ్యపదేశా' దిత్యత్ర స్పష్టం వక్ష్యత్యాచార్యః, తస్మాదిహ యథోక్తం సామానాధికరణ్యం జీవేశ్వరయోర్భేదమేవ బోధయతీతి నిశ్చీయతే. ... *

— * ౪॥ సూ॥ తదధీనత్వాదర్థవత్, * —

జీవేశ్వరభేదాధీనత్వాత్ఖలు సర్వమపి శ్రుతిస్మృత్యాదిలక్షణం శాస్త్రం ప్రయోజనవద్భవతి, అసతితయోర్భేదే సర్వం శాస్త్రంనిరర్థకమేవభవేత్, తవమతే బ్రహ్మవ్యతిరిక్త వస్త్వభావాత్; యద్యకస్మాద్బ్రహ్మణి భేదంపరికల్ప్య శాస్త్రాణి ప్రవృత్తేరన్ తదా తేషాం భ్రాన్తప్రలాపావిశేషోవ్యర్థతా యాసశ్చప్రసజ్యేత,

---

§ "త్వంబ్రహ్మాపరమంవ్యోమే" త్యత్ర త్వంబ్రహ్మాపదయోఃపరబ్రహ్మవృత్తిత్వాత్తత్పదద్వయ సామానాధికరణ్యం త్వంబ్రహ్మ పదార్థయో రభేదం బోధయేత్, "సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ" ఇత్యత్ర త్వన్మత్పద జీవపద సామానాధికరణ్యం జీవాత్మ పరమాత్మనో రభేదం నబోధయతీత్యేత దన్యత్రానుపపత్తి ముద్భావ్యద్రఢయతి - (యదీహే) త్యాదినా. ... ...

తస్మాదస్త్యేవతయోర్భేదః.　　...　　...

—— ౫ ॥ సూ ॥ జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ, ——

నహి జీవస్యపరమాత్మనాసాకమభేదేన జ్ఞేయత్వంవక్తి వేదాన్తాదిః శాస్త్రీయం యత్కించిద్వచనమ్, తస్మాచ్చ నాస్తితయోరభేదః.

—— ౬ ॥ సూ॥ వదతీతిచేన్నప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాత్ ——

నను "యథాహిరణ్యంబహుధాసమీయతేనృభిఃక్రియాభిర్వ్యవహారవర్త్మసు। ఏవంవచోభిర్భగవా నధోక్షజో వ్యాఖ్యాయతే లౌకికవైదికైర్జనైః" రిత్యేతద్వాక్యం సర్వస్యాపిజగతోబ్రహ్మాత్మాత్మవగమయ త్సజ్జీవేశ్వరయో రప్యభేదం వదతీతిచేన్నైతదేవమ్, కుతః ? ప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాత్ - హి- యతః, తత్ర ప్రాజ్ఞః- పరమాత్మైవ, సర్వాన్తర్యామితయాజీవాదర్థాన్తరతయాచ ప్రకరణాదవగమ్యతే, 'బుద్ధీన్ద్రియార్థ రూపేణ జ్ఞానంభాతి తదాశ్రయ' మిత్యుపక్రమ్య 'ఏవంవచోభిర్భగవా నధోక్షజో వ్యాఖ్యాయతేలౌకికవైదికైర్జనై' రితి పఠ్యమానంహి పరమాత్మీయంప్రకరణమ్. తత్ర 'యథాహిరణ్య' మిత్యస్యాయమర్థోఽధ్యవసితః, యథాహిరణ్యం కటక మకుటాది రూపేణమిథో భిన్నేష్వవయవేషు ధార్యమాణం స్వరూపతః ఏకమేవభవతి, ఏవం శ్రీభగవానధోక్షజోన్తర్యామితయా మిథోఽపిభిన్నేషు జీవేష్వవతిష్ఠన్ తత్తజ్జీవాభిధాయిభిర్వచోభి లౌకికవైదికైర్జనై రాహూయమానోఽపి స్వరూపతో నవిభిన్నోభవతి, కిన్తు స్వశరీరభూతేషు జీవేషుస్వైకరూపోవతిష్ఠతఇతి. యత్తు "ఆత్మానంచిన్తయామేకమభేదేనమయాముని" రితి వచనం తత్త్వమమేవార్థ మవగమయతి, తథాహి, ఆత్మానమ్ - స్వాన్తర్యామిణమ్, మయా - పరమాత్మనా శ్రీకృష్ణేనసహ,

---

తస్మాత్ - జీవస్యపరమాత్మాభిన్నత్వేన జ్ఞేయత్వవచనాభావాన్నేత్యర్థః.　...　...　...

అభేదేన చిన్తయేదితి. తస్మాన్నేదమ్ "యథాహిరణ్య"మితివాక్యం కృత్స్నస్య జగతో బ్రహ్మాత్మతా మవగమయతి, నాపి జీవేశ్వరయోర భేద మవగమయతీతి ధ్యేయమ్. ...* ...*

—* ౭ ॥ సూ॥ * త్రయాణామేవ చైవముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ ॥ *—

న కేవలమస్మిన్ ప్రకరణే పరమాత్మ స్వరూప ప్రతిపాదనం దృశ్యతే, అపితు త్రయాణామ్ ఈశ్వర ప్రకృతి జీవానామపి, ఉపన్యాసో దృశ్యతే, ¶తత్ర "బుద్ధిన్ద్రియార్థ రూపేణే" త్యారభ్య "హ్యాఖ్యాయతే లౌకిక వైదికై ర్జనై" రిత్యన్తేనేశ్వర స్వరూపముక్తమ్, ఏతదుపరిష్టాత్ 'ఘనోయథారుప్రభవోరుదర్శితో హ్యారుంశ భూతస్యచ చక్షుష స్తమః । ఏవంత్వహం బ్రహ్మగుణ స్తదీక్షితో బ్రహ్మాంశ కస్యాత్మనఆత్మబన్ధన " ఇతి ప్రకృతి జీవయో స్స్వరూపమేవని రూప్యతే, ఏతత్త్రయవిషయ ప్రశ్నశ్చ ద్వితీయస్కన్ధాదౌ కృతః, §తస్మాచ్చిదచిదీశ్వరాణా మితరేతరం భేదమేవేదం ప్రకరణమవగమయతీతి నిశ్చీయతే. ... ...

౩ ॥ తదహత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౫ ॥

—* ౮ ॥ సూ ॥ మహద్వచ్చ *—

†అస్మిన్నేవ ప్రకరణే ఆదావామ్నాయతే 'బుద్ధీన్ద్రియార్థ రూపేణ

---

* అపిచేదం ప్రకరణం ప్రాజ్ఞ ప్రకృతి జీవానాం మిథో భేదం విశదీకరోతీత్యాహ - (త్రయాణా) మితి. ... ...*

¶ త్రయాణాముపన్యాసం వివినక్తి - (తత్ర "బుద్ధీన్ద్రియార్థ రూపేణే" త్యారభ్యే) త్యాదినా. ... ... *

§ ఫల కథనపూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మాచ్చిదచిదీశ్వరాణా) మితి. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౫॥

† అస్య పూర్వాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయితుం విషయోపస్థితి మాహ - (అస్మిన్నేవ ప్రకరణ) ఇతి.

జ్ఞానంభాతి తదాశ్రయ ' మితి. తత్ర బుద్ధిశబ్దః ప్రకృతివాచీ,రూప శబ్ద శ్శరీర వాచీ, జ్ఞానశబ్దో బ్రహ్మవాచీ, తథాచజ్ఞాన ఘనం పరంబ్రహ్మబుద్ధ్యాది శరీరకం సద్భాతీత్యనేనపరబ్రహ్మణ స్సర్వభూతేషు వ్యాప్తిరవగమ్యతే, సా కిం దృష్టాన్తతో నిరూపయితు మశక్యా ? ఉతశక్యా ? ఇతిసంశయ స్తెఇదముత్తరం ప్రాహ-(మహద్వచ్చే)తి - చో౽వధారణే, యథా మహత్తత్వం నిఖిల తత్వేషు తత్కార్యేషుచ ప్రపఞ్చేషు వ్యాప్యావతిష్ఠతే, తద్వదేవపరం బ్రహ్మాపి ప్రకృతిమహదాది నిఖిలతత్త్వేషు తత్కార్యేషుచ ప్రపఞ్చేషు వ్యాప్యావ తిష్ఠత ఇత్యవధర్తవ్యమ్, ¶తస్మాత్పరమాత్మన స్సర్వభూతేషువ్యాప్తిర్దృష్టాన్తతోనిరూపయితుంశక్యతఇతినిశ్చీయతే.

—✻ ౯॥ సూ ॥ చమసవదవిశేషాత్ ✻—

యథా చమసేన - తన్నామకేన మహర్షిణా "సర్వేషుశశ్వత్తను భృత్స్వవస్థితంయథాఖమాత్మాన మభీష్టమీశ్వర" మితిపరబ్రహ్మణో నారాయణస్యాఖిల జీవేషువ్యాప్తి రభిహితా, ఏవమిహాతస్య పరబ్రహ్మణః ప్రకృత్యాదినిఖిల తత్త్వేషుతత్కార్యేషుచప్రపఞ్చేషువ్యాప్తి రభిధీయతే, కుతః ? అవిశేషాత్ - చేతనా చేతనయోః భగవచ్ఛరీరత్వేన సమానత్వాదిత్యాశయః.

—✻౧౦॥సూ॥జ్యోతిరుపక్రమాతుతథా హ్యధీయతఏకే ✻—

§ శ్రీభగవద్వ్యతిరిక్తస్య చేతనస్యాణుత్వేన దృష్టాన్తత్వాయోగా ద్భగవద్వ్యాప్తి ర్దృష్టాన్తతో నిరూపయితు మశక్యేతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే చన్ద్రవన్ముఖమిత్యాదౌ దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయో స్సర్వథర్మసామ్యా నుపలబ్ధే ర్మహత్తత్వ స్యాచేతనత్వేపి నిఖిలజగద్వ్యాపకత్వా త్తద్దృష్టాన్తీకృత్య సిద్ధాన్తయతి - (ఇద ముత్తరం ప్రాహే)త్యాదినా. ¶ఫలం కథయన్సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥ ౩॥ సూ ॥ ౩॥

సర్వేషుభూతేష్వియం భగవద్వ్యాప్తిర్జ్యోతిరుపక్రమాచ వేదితవ్యా - జ్యోతిః - అగ్నిః, ఉపక్రమే- దృష్టాన్తోపక్రమే, యస్మా త్స్మా జ్జ్యోతిరుపక్రమా, అగ్నేరివవాయో రివచ భగవత స్సర్వభూతేషు వ్యాప్తిర్భవతీతి వేదితవ్య మిత్యర్థః, కథమిద మవగమ్యతే ? తథాహ్యధీయత ఏకే- తథా ఖలు, ఏకే- శాఖినః ' అగ్నిర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ । ఏక స్తథా సర్వభూతాన్తరాత్మా రూపం రూపం ప్రతిరూపోబహిశ్చ ॥ వాయు ర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపంరూపం ప్రతిరూపోబభూవ । ఏక స్తథా సర్వభూతాన్తరాత్మారూపం రూపం ప్రతిరూపోబహిశ్చే'తి. అత్రాగ్నిహిః దృష్టాన్తత్వేనా దావుపక్రమ్యతే, తస్మాత్తూక్తం జ్యోతిరుపక్రమేతి. ... ... ❋

3॥ () మహదధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ 3॥

—❋ ౧౧॥ సూ॥ కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వాదివదవిరోధః ❋—

భగవత్ స్థూల రూపో పాసనం ప్రకృత్యేద మామ్నాయతే " భూర్లోకగకల్పితగిపద్భ్య " మిత్యారభ్య "ఇతివాలోకకల్పనే" త్యన్తమ్. తత్రైకస్య పరిదృశ్యమానస్య స్థూలరూపస్య త్రేధాకల్పనా కిం విరుద్ధా? ఆహోస్విదవిరుద్ధా? ఇతిసంశయే ప్రాప్త †ఇద

() మహదాది ప్రస్తావేన భగవత్స్థూలరూప స్యోపస్థితత్వాత్ప్ర సఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (కల్పనోపదేశాచ్చమధ్వాదివ దవిరోధ) ఇతి . ... ❋

† ఏకత్వాదేవ పరిదృశ్యమానస్య భగవత్స్థూలరూపస్యత్రేధాకల్పనా విరుద్ధైవ భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే కల్పనాయా అనుసన్ధానరూపత్వా దేకస్యాప్యస్య భగవత్స్థూలరూపస్య తత్తత్సమ్ప్రదాయానుసారేణ త్రేధాకల్పనాత్వ విరుద్ధైవభవతీతి సిద్ధాన్తయతి - (ఇదముత్తరం పఠతి) త్యాదినా. ... ...

ముత్తరం పఠతి-(కల్పనే)ఇతి-ఏకత్వేపి స్థూలరూపస్య త్రేధాకల్పనా భవత్యేవా విరుద్ధా, కుతః? ఉపదేశాచ్చ- చోఽవధారణే, 'ఘూర్లో కతకల్పితః పద్మాఖ్య' మిత్యుపక్రమ్య ' ఇతివాలోకకల్పనే ' త్యన్తే నేహ స్థూల రూపస్య త్రివిధత్వ కల్పనోపదేశా దేవేత్యర్థః, వ స్త్వేకస్య త్రివిధ కల్పనా విరుధ్యతే, మధ్వాదివదుపపత్తేః- తథా హి యథాఏకస్యాదిత్యస్య ' వసవో రుద్రా ఆదిత్యా మరుత స్సా ధ్యాశ్చ్యేతే దేవగణాః చరిత ఉపజీవ్యతం మధుముపజీవన్తీ' త్యుపది ష్టాయాం మధువిద్యాయాం మధురూపత్వం కల్ప్యతే. తథాతస్యై వ ' గౌరాసాతపస్సు దేతి - సస ర్వేషాం భూతానాం ప్రాణానాద యోదేతి- మాసేప్రజాయామాపశూనామ్ - మామమ ప్రాణానా దాయోదగా ' ఇత్యుపదిష్టాయా మాయుర్విద్యాయామాయుస్స్వ రూపత్వం కల్ప్యతే, తథా తస్యైవ ' యత్త త్ప్రాణస్య ప్రత్న స్య విష్ణోరూపం యత్సత్యస్యార్తస్య బ్రహ్మణః - అమృతస్యచ మృ త్యోశ్చ సూర్యమాత్మానమిమహీ ' త్యుప దిష్టాయాం త్రయ్యాం వి ద్యాయాం త్రయీమయత్వం కల్ప్యతే, ఏవ మిహ స్థూల రూపస్య త్రివిధత్వ కల్పనాప్యవిరుద్ధైవ భవతి, *తస్మాత్ స్థూలరూపోపాస నవిషయే నకశ్చిద్విరోధః, అత్రేదం తత్త్వమ్, స్థూలరూపోపాసనం తు మనశ్చాఞ్చల్య నివృత్తయే ప్రకృతి వికారాత్మక ప్రపఞ్చేషు భ గవదవయత్వేన పరిచిన్తనమేవ, నతు భగవతస్తాదృశం పృథగ్రూ పాన్తర మస్తీతి. (స భగవాన్ పురుషో లోక కల్పః పురుషై ర్యో గిభిః కల్పతే.) ... *

౪॥ కల్పనోపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

---

* భగవతి త్రేధా స్థూలరూపోపాసనాశ్రయత్వ రూప లక్షణ సమన్వయ సిద్ధిరిహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౧॥

—* ౧౹సూ॥*నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపినానాభావాదతిరేకాచ్చ *—

తృతీయస్కన్ధే ¶ "పఞ్చభిః పఞ్చభిర్బ్రహ్మ చతుర్భిర్దశభిస్తథా। ఏతచ్చతుర్వింశతికం గణంప్రాధానికంవిదు"రితి, "యఃకాలఃపఞ్చ వింశక" ఇతిచ తత్త్వానాం పఞ్చ వింశతి సంఖ్యాస మామ్నాయతే; ఏకాదశస్కన్ధేతు 'భూతైర్యదాపఞ్చభిరాత్మసృష్టైఃపురం విరాజంవిరచయ్యతస్మిన్। స్వాంశేనవిష్టఃపురుషాభిధానమవాపనారాయణ ఆదిదేవ'ఇతి తత్త్వానా మాత్మతత్త్వేన సాకం షట్సంఖ్యా సమామ్నాయతే. కిమిహోభయత్ర శ్రూయమాణేతత్త్వసఙ్ఖ్యేమిథోవిరుధ్యేతే? అహోస్విన్నవిరుధ్యేతేఃఇతిసన్దేహేప్రాప్తే ‡తంపరిహరతి- (నసంఖ్యే) తి = ఉభయత్ర శ్రూయమాణానాం తత్త్వానాం పఞ్చవింశతి సంఖ్యాషట్సంఖ్యాచ మిథోనవిరుధ్యేతే, కుతః ? ఉపసఙ్గ్రహాత్- అపీత్యవధారణే, 'ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణిచ। పూర్వస్మిన్వాపరస్మిన్వా తత్త్వేతత్త్వానిసర్వశ' ఇత్యత్రహ్యేకస్మిన్నేవ తత్త్వే నిఖిల తత్త్వోపసఙ్గ్రహో దృశ్యతే, ఉపసఙ్గ్రహః- అన్తర్భావః, తథానానా భావాత్- 'కేచిత్షడ్వింశతిం

* ఇహ ప్రకృత్యాదితత్త్వమయ భగవత్స్థూలరూప ప్రస్తావేనప్రకృత్యాదితత్త్వ సఙ్ఖ్యాయా ఉపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపి నానాభావాదతిరేకాచ్చే)తి.

¶ పఞ్చభిఃపఞ్చభిః - మహాభూతైస్తన్మాత్రైః, చతుర్భిః - మనోబుద్ధ్యహఙ్కారచిత్తైః, దశభిః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైః, కాలయతి - సర్వం చాలయతీ, తికాలః - పరమాత్మా; ఆహత్యేహ పఞ్చవింశతి సఙ్ఖ్యా సమామ్నాయత ఇత్యర్థః.

‡ ఉభయత్ర శ్రూయమాణయోః పఞ్చవింశతి సఙ్ఖ్యయోర్మిథోగవాశ్వవ ద్వైలక్షణ్యోపలబ్ధేస్తే మిథోవిరుధ్యేతేఇతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే రాద్ధాన్తమాహ - (తంపరిహరతీ) త్యాదినా= (కేచిత్ష

పాహు రపరేపఞ్చవింశతిమ్। సప్తైకేనవషట్చిచ్చత్వా ర్యేకా
దశాపరే ॥ కేచిత్సప్తదశప్రాహు ష్షోడశైకేత్రయోదశే ' త్యత్ర
తు తత్త్వానాం నానా వివక్షానురోధేన నానా విధ సఙ్ఖ్యానసద్భా

ద్వింశతిం పాహు) రితి = అయమర్థః, జీవేశ్వరయో ర్మిథస్తత్త్వ
వైలక్షణ్యావైలక్షణ్య వివక్షాభ్యాం షడ్వింశతి పంచవింశతి తత్త్వ ప
క్షౌప్రవృత్తౌ, తత్ర పఞ్చవింశతి తత్త్వపక్షో విషయవాక్య వివర
ణేన పూర్వమదర్శి, తేన జీవేశ్వరయో ర్మిథస్తత్త్వవైలక్షణ్యాభిప్రా
యక ష్షడ్వింశతి పక్షోపి వ్యాఖ్యాతః - (సప్తే) తి = పఞ్చ
మహాభూతాని జీవాత్మా పరమాత్మాచేతిసప్తతత్త్వానీత్యర్థః. (న
వే)తి = ప్రకృతి మహదహఙ్కార పఞ్చతన్మాత్రాణి పరమపురుష
శ్చేతి నవతత్త్వానీత్యర్థః. (షడి) తి = పఞ్చ మహాభూతాని
పరమపురుషశ్చేతి షట్తత్త్వానీతిజ్ఞేయమ్. (చత్వారీ) తి= తేజోబ
న్నాని పరమాత్మాచేతి చత్వారితత్త్వానీతి జ్ఞేయమ్ (ఏకాదశే)తి-
మహాభూతజ్ఞానేన్ద్రియాణిదశ, పరమాత్మాఏక ఇత్యేవ మేకాదశ
తత్త్వాని ద్రష్టవ్యాని. (సప్తదశే) తి- భూతమాత్రజ్ఞానేన్ద్రియా
ణి పఞ్చదశ, మనఏకమ్, పరమాత్మా ఏకఇతి సప్తదశతత్త్వానీతి
జ్ఞేయమ్. (షోడశే) తి - పరమాత్మని మనసోన్తర్భావేసతి పూ
ర్వోక్తతత్త్వైస్సహ షోడశతత్త్వాని సుగమాని. త్రయోదశే త్యత్ర
భూతా జ్ఞానేన్ద్రియాణిదశ, మనోజీవేశ్వరాస్త్రీణితి త్రయోదశత
త్త్వానీతి ద్రష్టవ్యాని, ఇహ యస్మిన్ పక్షేజీవస్య మనసోవా పృథ
క్తత్త్వతా నగణ్యతే, తత్ర తయోఃపరమాత్మతత్త్వాన్తర్భావోద్రష్ట
వ్యః, తదేతత్సర్వంభగవతా ఉద్ధవం ప్రతి ' అనాద్యవిద్యాయుక్త
స్య' ఇత్యారభ్య వ్యాఖ్యాతమ్, నవైకాదశేత్యత్ర నవసఙ్ఖ్యయాప్ర
కృతి పురుష మహదహఙ్కార పఞ్చతన్మాత్రాణి వివక్షితాని. ఏ
కాదశ సఙ్ఖ్యయా జ్ఞానకర్మేన్ద్రియమనాంసి వివక్షితాని. పఞ్చ

తో దృశ్యతే, అతిరేకాచ్చ- ' నవైకాదశ పంచత్రీణ్యాష్టౌ తత్త్వమితి శుశ్రుమ ' ఇత్యత్రచ తత్త్వ సఙ్ఖ్యాతిరేకో దృశ్యతే, అతిరేకః - ఆధిక్యమ్, అష్టావింశతి సఙ్ఖ్యేత్యర్థః; §అతశ్చయుక్తిమత్త్వాత్సర్వమపి తత్త్వసఙ్ఖ్యానం న్యాయ్య మవిరుద్ధంచ భవతీతి జ్ఞేయమ్.

౫॥ సఙ్ఖ్యోప సఙ్గ్రహాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౧౩॥సూ॥ ప్రాణాదయోవాక్యశేషాత్ *—

† తత్త్వోత్పత్తి ప్రకరణే ' బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజస ' ఇతి బుద్ధి ప్రాణయోరుత్పత్తి రామ్నాతా, తత్ర ' పఞ్చభిః పఞ్చభిర్న్మాత శ్చతుర్భిర్దశభి ' రిత్యత్ర బుద్ధేస్తత్త్వాన్తరత్వమ్ ' మనోబుద్ధి రహఙ్కార శ్చిత్తమిత్యన్తరాత్మక ' మితి వాక్యశేషాదవధారితమ్, ప్రాణస్తు వృత్తిభేదాద్దశధా భవతి, " విరాట్ప్రాణోదశవిధ '' ఇత్యామననాత్; కిమేతే ప్రాణాదయోపి బుద్ధివత్తత్త్వాన్తరాణిభవన్తి ? కింవాన; ఇతి విశయ ఇద ముత్తరం పఠతి- (ప్రాణాదయ) ఇతి-

---

సఙ్ఖ్యయా పఞ్చమహాభూతాని వివక్షితాని. త్రీణీత్యనేన సత్త్వరజస్తమో గుణావివక్షితాః, తథా చాత్రతత్త్వానా మష్టావింశతిసఙ్ఖ్యా సమ్పత్తిరిత్యర్థః, అత్ర పురుషతత్త్వే పరమాత్మని జీవస్యాన్తర్భావో ద్రష్టవ్యః. ... ...

§ ప్రకృత్యాదితత్త్వవిలక్షణత్వేన పరమాత్మతత్త్వ ప్రజ్ఞప్తి రిహ ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి- (అతశ్చే)తి. అ॥౫॥సూ॥౧

† అస్య ప్రాగధికరణేన ప్రాణాదయో బుద్ధివత్తత్త్వాన్తరాణిన భవన్తీత్యేవం రూపాం ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గతిం ద్యోతయన్ విషయ విశయావాహ - (తత్త్వోత్పత్తిప్రకరణ) ఇత్యాదినా = తత్త్వోత్పత్తిప్రకరణే ప్రాణస్యాప్యుత్పత్తి శ్రవణాత్ప్రాణాదయ స్తత్త్వాన్తరాణి భవన్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ - (ఇదముత్తరం పఠతి) త్యాదినా- ఇహ ప్రాణాదీనాం తైజసాహఙ్కారే న్తర్భా

పూర్వసూత్రాన్నక్షేపోనువర్తతే, ప్రాణాదయోన తత్త్వాన్తరాణి భవితుమర్హన్తి, కుతః? అవాక్యశేషాత్- నహి తత్త్వసఙ్ఖ్యానప్రకరణే ప్రాణాదీనాం తత్త్వాన్తరత్వావగమకం వాక్యశేషం పశ్యామః, *తస్మాత్ప్రాణాదయస్స్వకారణతత్త్వేన్తర్భవతీతి జ్ఞేయమ్.

౬॥ ప్రాణాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౧౪॥సూ॥ జ్యోతిషైకేషామసత్యన్నే *—

§ఇదమామ్నాయతే 'కతితత్త్వానివిశ్వేశ సఙ్ఖ్యాతాన్యృషిభిః ప్రభో। నవైకాదశ పఞ్చత్రీణ్యాత్థత్వమిహ శుశ్రుమ॥ కేచిత్షడ్వింశతిం ప్రాహు రపరేపఞ్చవింశతిమ్। సప్తైకేనవ షట్కేచిచ్చత్వార్యేకాదశాపరే॥ కేచిత్సప్తదశప్రాహుః షోడశైకే త్రయోదశ' ఇతి. అత్ర తత్త్వసఙ్ఖ్యానభేదే నాష్టావింశత్యాది పక్షభేదాస్సూచితాః, కింమేతావన్తఏవ పక్షభేదా భవన్తి? కింవా తత్త్వసఙ్ఖ్యానభేదేన పక్షాన్తరంచ భవతీ? తి విశయే ప్రాప్తే పఠతీదముత్తరమ్-(జ్యోతిషై)

వా॰ త్తైనైషా మేకతత్త్వతావగమః ఫలమితిభావేనాధికరణముపసంహరతి- *(తస్మా)దితి - స్వకారణతత్త్వే - స్వోపాదానతైజసాహఙ్కారే. అ॥ ౬॥ సూ॥ ౧॥

§ప్రపూర్వస్మిన్నధికరణే నానాతత్త్వసఙ్ఖ్యానప్రస్తావాత్తేనాస్య ప్రసఙ్గసఙ్గతిమధిగత్యవిషయమాహ-(ఇదమామ్నాయత) ఇతి.

§(కిమేతావన్తఏవే)తి - అయమర్థః, అష్టావింశత్యాదిపక్షేభ్యో న్యోద్వితత్త్వపక్షోస్తి? కింవానాస్తి? తత్త్వసఙ్ఖ్యానప్రకరణే ష్వేతత్పక్షా గణనాన్నాస్త్యయం ద్వితత్త్వపక్షఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "సర్వంన్యాయ్యం యుక్తిమత్త్వాద్విదుషాంకిమశోభనమి"త్యాదినైతత్పక్షస్యాప్యనుగృహీతత్వాత్సఙ్గ్రహేణ తత్త్వసఙ్ఖ్యాభేద్వానామయం ద్వితత్త్వపక్షోభిప్రేత ఇతి సిద్ధాన్తయిష్యన్ సూత్రాక్షరాణి వ్యాఖ్యాతుం తత్ప్రతీకం గృహ్ణాతి- (జ్యోతిషేతీ)తి.

తి- జ్యోతిః పదమిహాత్మ తత్త్వమాచష్టే- జ్యోతిర్హ్యయంహ్యాత్మ స్వ
రూపం భవతి, తతశ్చ జ్యోతిషా సాకమన్నే- పృథివ్యామ్, తద్రూ
పే ఏకస్మిన్ తత్త్వే అభ్యుపగమ్యమానే సతి ఇతరేషాం తత్త్వానా
మసత్యపి పృథగభ్యుపగమే నకశ్చి ద్విరోధ ఇత్యేకేషా మాచార్యా
ణాం మతమ్. సర్వాణ్యపి తత్త్వాని పరాన్వయస్వభావాత్పృథివ్యా
మన్తర్భవన్త్యేవ, 'ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానితరాణిచ। పూ
ర్వస్మిన్వా పరస్మిన్వా తత్త్వే తత్త్వాని సర్వశః ॥ సర్వంన్యాయ్యం
యుక్తిమత్త్వా ద్విదుషాం కిమశోభన' మితిహి శ్రూయతే, తస్మా
దాత్మతత్త్వమేకం పృథివీతత్త్వమేకమితి సఙ్ఖ్యానభేదేన ద్విత్వతోఽపి క
శ్చిత్పక్షోఽస్తీతి గమ్యతే. ... ... *

౭। జ్యోతిష్యైకేషామిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—*౧౪॥సూ॥కారణత్వేనచాకాశాదిషుయథావ్యపదిష్టోక్తేః*—

'నసంఖ్యోప సఙ్గ్రహాదపీ' త్యత్ర తత్త్వసంఖ్యావిరోధః పరి
హృతః, తేషాముత్పత్తివిరోధో నన్తరేధ్యాయే పరిహరిష్యతే,సం
ప్రతితు తత్త్వానా ముత్పత్తిక్రమం ప్రతివిప్రతి పత్తి ర్భవతి, క్రమ
స్య వైచిత్ర్యశ్రవణాత్ ; తథాహి , క్వచిత్ ' వాఙ్మనో గోచరం
సత్యం ద్విధాసమభవద్బృహత్। తయోరేకతరో హ్యర్థః ప్రకృతి

ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౭॥సూ॥౧

తత్త్వప్రస్తావేన తత్కృతసర్గక్రమస్యోపస్థితత్వా త్ప్రసఙ్గస
ఙ్గతిం హృది నిధాయోత్తరాధికరణముపక్రమతే- (కారణత్వేన చా
కాశాదిషు యథా వ్యపదిష్టోక్తే)రితి- అత్ర విరోధోత్థాపకానివి
ప్రతివాక్యాన్యు దాహరిష్య తత్త్వ గోచరాం వృత్తవర్తిష్యమాణ క
థాం స్మారయతి- (నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపీత్యత్రే) త్యాదినా-ప్ర
తిజ్ఞాతార్థకం విప్రతిపత్తివాక్యా న్యుపపాదయతి - (సమ్ప్రతీతి)
క్వచి-" వాఙ్మనోగోచర" మిత్యేత త్పూర్వవాక్యాన్యుదాహృత్యాత్రై

(చం॥వ్యా॥) స్మృహైతద్వాక్యంవ్యాఖ్యాయతే-'అథతేసమ్ప్రవక్ష్యామి సాఙ్ఖ్యంపూర్వవినిశ్చితమ్। యద్విజ్ఞాయపుమాన్ సద్యోజహ్యాద్వైకల్పికభ్రమమ్॥ ఆసీజ్జ్ఞానమథో అర్థఏకమేవావికల్పితమ్। యదావివేక నిపుణా ఆదౌకృతయుగే యుగే॥ తన్మాయా ఫల రూపేణ కేవలం నిర్వికల్పిత" మితి. వైకల్పికభ్రమమ్ - తత్వవికల్పవిషయ భ్రాన్తిమ్, జహ్యాత్- త్యజేత్. యదా- ప్రళయే, అవివేకనిపుణాః- కళేబరాద్యభావేన మిథోభేదం జ్ఞాతుమసమర్థాభవన్తిజీవాస్తదా, ఆదౌ కృతయుగే - ఆదిమకృతయుగేపి, అయుగే - అభావరూపే యుగవ్యవహారే, అనుత్పన్నే సతీత్యర్థః. జ్ఞానమ్ - పరంబ్రహ్మ, అథో అర్థః కృత్స్నజీవయుతః, ప్రకృతిశ్చేత్యేతద్ద్వయమ్, అవికల్పితమ్- అన్యోన్యమవిభక్తంసత్, ఏకమేవాసీత్, తత్ - తతః, మాయాఫల రూపేణ- ప్రకృతికార్య రూపేణ ప్రపఞ్చేన, కేవలమ్- రహితమ్, అతఏవ నిర్వికల్పితమ్, ప్రకృతిజీవైరవిభక్తమ్, సత్యమ్-ప్రకృతిజీవయుక్తత్వేన కారణావస్థమ్, బృహత్-పరంబ్రహ్మ, వాఙ్మనోగోచరమ్- నిఖిలనిగమ కదమ్బ సంస్తుతం సత్, ద్విధా సమభవత్-ద్వేధావిభక్తమాసీత్, తయోః- విభక్తయోర్మధ్యే, ఏకతరోర్థః- ఏకోభాగః, సాహ్యుభయాత్మికా - చిదచిల్లక్షణా ప్రకృతిర్భవతి, అన్యతమోభావః- ఇతరభాగస్తు,జ్ఞానమ్- పరంబ్రహ్మభవతి,సః- పరబ్రహ్మస్వరూపీ, జ్ఞానఘనః పరమాత్మా, పురుషః - ప్రకృతిప్రేరకః, పురుషావతారోభిధీయత ఇత్యర్థః. ప్రకృతి ప్రేరకత్వమేవాహ - " తమోరజస్సత్వ మితి ప్రకృతేరభవన్ గుణాః। మయాప్రక్షోభ్యమాణాయాః పురుషానుమతేనచే తి, తృతీయేచైవమామ్నాతమ్ " దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యాం స్వస్యాంయోనౌ పరః పుమాన్। పురుషే ణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్తవీర్యవాన్॥ తతోభవన్మహత్తత్వ) మితి. ... ... ※

సోఽభయాత్మికే' తి ప్రకృత్యాదికా సృష్టిరుపదిశ్యతే, క్వచిదాకా
శ పూర్వికా సృష్టిరామ్నాయతే 'తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆ
కాశ స్సమ్భూత' ఇతి ప్రక్రమ్య. క్వచిత్తేజఃపూర్వికా సమామ్నా
యతే 'తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజో సృజతే' తి.
క్వచిచ్చాన్తరేణైవ తత్త్వసృష్టిం లోకానాముత్పత్తిరామ్నాయతే 'ఆ
త్మావా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీన్నాన్యత్కిఞ్చన మిషత్స ఈక్షత లోకా
న్నుసృజా ఇతి స ఇమాఁల్లోకానసృజతే' తి. క్వచిత్స్థావర జఙ్గమో
త్పత్తి పూర్వికా సృష్టిరామ్నాయతే 'స్థిరచరజాతయ స్స్యురజయో
స్తనిమిత్తయుజో విహార ఉదీక్షయా యదిపరస్య విముక్తతత' ఇతి. కి
మేతే ఆకాశాది పూర్వాస్సృష్టిక్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వాత్సృ
ష్టిక్రమోపదేశాద్భిన్నాభిప్రాయాః ? ఉతాహో అభిన్నాభిప్రా
యాః? ఇతి విశయః, తత్ర తత్ర భిన్నక్రమాణాముపదేశ*సామర్థ్యా
దాకాశాది పూర్వాస్సృష్టిక్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వాత్సృష్టి
క్రమోపదేశా ద్భిన్నాభిప్రాయా ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచ
క్ష్మహే - ఆకాశాది పూర్వాస్సృష్టిక్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వా
త్సృష్టిక్రమోపదేశాదభిన్నాభిప్రాయా ఏవ భవన్తి, కుతః? కార
ణత్వేన చాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః- చోఽవధారణే, ప్రకృ
తి పూర్వకే సృష్టిక్రమే యథా 'పరస్పరానుప్రవేశాత్తత్త్వానాం
సాత్వతర్షభ । పౌర్వాపర్య ప్రసంఖ్యానం యథా వక్తుర్వివక్షి
తమ్ ॥ ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణి చ । పూర్వస్మిన్వా పర
స్మిన్వా తత్త్వే తత్త్వాని సర్వశ' ఇతి ప్రకృత్యాదికస్య మహదాదిషు
పరాన్వయో వ్యపదిష్టః, ఏవమిహాపి కారణత్వేనైవాకాశాదిషు ప్ర

---

*సామర్థ్యాత్ - బలమ్, 'వాఙ్మనోఽగోచరసత్యం ద్విధా సమభ
వ్యాహ' దిత్యాదివాక్యానా మైకమత్యాన్న విప్రతిపత్తి రేతాదృశ
మేన సిద్ధాన్తయతి - (ప్రత్యాచక్ష్మహే) ఇత్యాదినా.

కృత్యాదేశపరాన్వయవ్యపదిష్ట ముచ్యతే, వ్యపదిష్టమ్- వ్యపదేశః, భావేనిష్ఠా; ఏతదుక్తం భవతి, ప్రకృత్యాది తత్త్వానా మాకాశాదిషు పరాన్వయసద్భావా దాకాశాదిక ముపాదాయ సర్గశ్రుతిషు 'తస్మాద్వాఏతస్మా దాత్మన ఆకాశ స్సమ్భూత' ఇత్యేవంజాతీయకాభి శ్శ్రుతిభి స్సృష్టిక్రమే సముపదిశ్య మానేపి తాసాం శ్రుతీనామాకాశాదిభ్యః * పరాచీనప్రకృత్యాదిసృష్టిరపివక్తవ్యతయాభిమతేతి. తస్మాదాకాశాది పూర్వాస్సృష్టి క్రమోపదేశాః ప్రకృతి పూర్వా స్సృష్టి క్రమోపదేశా దభిన్నాభిప్రాయా ఏవ భవన్తీతి నిశ్చీయతే. ... ... *

—* ౧౬॥ సూ॥ సమాకర్షాత్ *—

'అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్య' మితి న్యాయానురోధేనహి శాస్త్రే ష్వనుక్తమన్యత స్సమాకృష్యతే, తథాహి 'తత్రాదిదైత్యంగదయా పతన్తం సునాభ సందీపితతీవ్రమన్యుః । జఘానరుద్ధానమసహ్యవిక్రమం సలీలమేభం మృగరాడివామ్భసీ' త్యత్ర ఆదిదైత్య హననసాధనంనోపదిష్టమ్, తథాపి 'కరేణకర్ణమూలేఽహన్య తత్వాష్ట్రమరుత్పతి'' రిత్యన్యత్ర సాధనోపదేశాత్తదిహ 'జఘానరుద్ధాన'మిత్యత్రసమాకృష్యతే, తద్వదాకాశాది పూర్వకసృష్టిక్రమోపదేశశ్రుతిషుప్రకృత్యాద్యనుక్త తత్వసృష్ట్యుపదేశోపి సమాకృష్యతే.

౮॥ వ్యపదిష్టాక్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨౫॥

---

* (పరాచీనే) తి - పరాచీనత్వమ్ - పూర్వభావిత్వమ్.

వాఙ్మనోగోచర మిత్యాది వాక్యానా మేకవాక్యతావగమోత్ర ఫలమితి సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.

తస్మాత్ 'వాఙ్మనోగోచర' మిత్యాదీని తత్త్వోత్పత్తి ప్రకరణాన్యభిన్నాభిప్రాయాణీ త్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౮॥సూ॥౨౫॥

ఇహ కారణప్రస్తావేః తదవస్థాసన్నస్య జగత స్సృష్టాత్వా

—* ౧౬॥ సూ॥*జగద్వాచిత్వాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే ‘ అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ - తతో వై సద జాయతే ’ తి. కిమిహాసచ్ఛబ్దేన ప్రాక్సృష్టేః పరమాత్మని జగదభావోవగమ్యతే? అథవా నామరూప విభాగ రహిత జగదస్తిత్వ మవ గమ్యతే? ఇతి విశయే ప్రాప్తే ¶బ్రూమః, ఇహా సచ్ఛబ్దేన పరమాత్మన్యవిభక్తనామరూపావస్థం జగదస్తిత్వమవగమ్యతే, కస్మాత్? అసచ్ఛబ్దస్యేహ పరబ్రహ్మ శరీరభూతా విభక్తనామరూపావస్థ జగద్వాచిత్వాత్, ‘ తతో వై సదజాయతే ’ త్యత్రతు సచ్ఛబ్దేన పరబ్రహ్మ శరీర భూత విభక్తనామ రూపావస్థం జగద జాయతే త్యవగమ్యతే, *తస్మాత్సృష్టి ప్రకరణే శ్రూయమాణో ఽసచ్ఛబ్దోఽవగమయత్య విభక్తనామ రూపావస్థం జగదితి నిశ్చీయతే, ఇదముపలక్షణమ్, ప్రాగ్విశ్వోత్పత్తే రవిభక్తనామరూప తయా ప్రకృతి జీవయో ర్నిఖిలజగత్కారణభూతే పరమాత్మని గూఢ తయావిద్యమానత్వాదితర నిషేధపూర్వకమేకాకితయా శ్రీనారాయణ సద్భావం

త్ప్రసక్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- *(జగద్వాచిత్వా)దితి.

¶ ‘నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీ’ మితి వాక్యశేషా దసత్పదేనేహ ప్రాగుత్పత్తే ర్జగదభావోఽవగమ్యత ఇత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే ‘నాసదాసీ’ దిత్యాది వాక్యశేషాన్తే ‘ఆనీదవాతగ్ స్వధయా తదేకమ్ - తస్మాద్ధాన్యం నపరః కించనాస - తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేత’ మిత్యత్ర స్వధా తమః పదాభ్యాం నిర్దిష్టమూర్త్యమ ప్రకృత్యాత్మనా నిఖిలజగదవస్థానావగమాత్ “ప్రాగేవవిద్యమానత్వాన్న తేషామిహ సమ్భవ ” ఇత్యాది వాక్యశేషాచ్చేహా సచ్ఛబ్దేన ప్రాగుత్పత్తేః పరమాత్మని జగదస్తిత్వ మవగమ్యత ఇతి సిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. * ఫలకథన పూర్వకమధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౯॥ సూ॥౧॥

శ్రావయన్తి 'ఏకో నారాయణో దేవః పూర్వసృష్టం స్వమాయయా। సంహృత్యకాల కలయాకల్పాన్తఇదమీశ్వరః॥ ఏకఏవా ద్వితీయోభూ దాత్మాధారోఖిలాశ్రయః। కాలేనాత్మానుభావేనసామ్యం నీతాసుశక్తిషు॥ సత్త్వాదిష్వాదిపురుషః ప్రధానపురుషేశ్వరః। పరావరాణాం పరమఆస్తేకైవల్యసంజ్ఞితః॥ కేవలానుభవానన్దసన్దోహోనిరుపాధికో' ఇతి. నిరుపాధికః- సదాప్రకృతిసమ్బన్ధరహిత ఇత్యర్థః, తథా 'ఏకోహవై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానో నేమేద్యావాపృథివీ' ఇతి, 'సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేక మేవాద్వితీయ' మితి చైవం జాతీయకాశ్శ్రుతయః. వస్తుత స్తదాపరమాత్మవత్ప్రకృతి జీవా తస్మిన్నిత్యతయా వర్తేతే ఏవ, తత స్సృష్టికాలే ప్రకృతి జీవాన్తర్యామీ సభగవాన్ స్వస్మిన్నతి సూక్ష్మతయా విద్యమానాం ప్రకృతిం నియన్తృతయా ఽధిష్ఠాయతాం మహదాది తత్త్వరూపేణ పరిణమయ్యతతో జీవ భోగాయతన భూతస్థూల నకిరాది రూపేణచ పరిణమయ్య తత్సహితాన్ జీవాంశ్చ నియన్తృతయాధిష్ఠాయ తాన్నామ రూపాభ్యాం వ్యాకరోతి, తతశ్చ కార్యకారణోభయావస్థాపన్నే జగతి పరమాత్మన స్తన్నియన్తృతయా తచ్ఛరీరక తయాచ విద్యమానత్వాత్ 'ఆత్మైవ తదిదం విశ్వం సృజ్యతే సృజతిప్రభుః। త్రాయతే త్రాతి విశ్వాత్మా హ్రియతే హరతీశ్వరః - తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్_ తదనుప్రవిశ్య- సచ్చత్యచ్చాభవత్ - సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మే' త్యేవం జాతీయయకేషు వాక్యేషు పరమాత్మ వాచి జగద్వాచి శబ్దయోస్సామానాధికరణ్యమవిరుద్ధం భవతీత్యపి ద్రష్టవ్యమ్. *

౯॥ జగద్వాచిత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

ఇహ శ్రీభగవతో నారాయణస్య జగత్సృష్ట్యత్వ ప్రస్తావే ప 'సహస్రశీర్షా నగన్ప్రసూతి' రితి తస్య వేదాభివ్యఞ్జకత్వావగమ

—*౧౮॥సూ॥*జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాతమ్*—

ఇదమామ్నాయతే †'సఏషజీవో వివరప్రసూతిః ప్రాణేన ఘోషేణ గుహాంప్రవిష్టః । మనోమయం సూక్ష్మముపేత్య రూపం మాత్రాస్వరో వర్ణ ఇతి స్థవిష్ఠ' ఇతి. అత్ర జీవపదం కిం ప్రత్యగాత్మపరమ్ ? ఉతాహో పరమాత్మపరమ్ ? ఇతి సన్దేహః, తత్ర జీవశబ్దేన ప్రత్యగాత్మపరిగ్రహో యుక్త ఇతి తావత్ప్రాప్తమ్ , కుతః ? 'ప్రాణేన ఘోషేణ గుహాంప్రవిష్ట' ఇతి తస్య జీవపరత్వ జ్ఞాపక ముఖ్యప్రాణలిఙ్గాత్ , తతశ్చ నేహ జీవపదం పరమాత్మపరమిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యభిదధ్మః, ఇహ జీవపదం పరమాత్మానమేవావగమయతి, కుతః ? ¶యతస్తద్వ్యాఖ్యాతమ్- ఏతదుపరి 'అయంహి జీవ

---

* ప్రకరణోపస్థితేః ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- *(జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాత)మితి.

†(సఏష) ఇతి- వివర ప్రసూతిః- వివరేషు- ఆధారకమణిపూరక విశుద్ధిచక్రేషు వక్త్రే చ, ప్రసూతిః- పరాఖ్యాది శబ్దస్య రూపాభివ్యఞ్జకత్వేనాభివ్యక్తిర్యస్య స వివరప్రసూతిః, తదేవాహ- (ప్రాణేన ఘోషణే)త్యాదినా- ఘోషేణ - పరాఖ్య శబ్దవతా, ప్రాణేన- చతుర్ముఖ ముఖ్యప్రాణేన సహ, గుహామ్- తదీయాధార చక్రమ్,ప్రవిష్టస్సఏష జీవః,మనోమయమ్ - పశ్యన్త్యాఖ్యం సూక్ష్మరూపంమధ్యమాఖ్యంచ, మణిపూరకచక్రే చక్రమాదుపేత్య-తన్నియన్తృతయా ఽఽవిర్భూయ, (మాత్రాస్వరో వర్ణ ఇతి స్థవిష్ఠ) ఇతి - స్థవిష్ఠః- వైఖర్యాఖ్యాఖిలవేద శబ్దాభివ్యఞ్జకో భవతి. తత్ర మాత్రా హ్రస్వాదిః, స్వర ఉదాత్తాదిః, వర్ణ అకారాదిరితి.

¶(యతస్తద్వ్యాఖ్యాత)మితి- తత్- జీవపదమ్, యతః పరమాత్మపరత్వేన వ్యాఖ్యాతం తత ఇదం జీవపదం పరమాత్మానమే

స్త్రీపృషజ్జయోని రవ్యక్తపేక్షో వయసాసఆద్యః | విశ్లిష్టశక్తిర్బహు
ధైవభాతి బీజానియోనిం ప్రతిపద్యయద్వ ’ దిత్యత్ర జీవపద మరవి
న్దనాభ పరంహి వ్యాఖ్యాయతే, తతశ్చ సర్వాన్ చతుర్ముఖా దీన్
జీవాన్ జీవయతి సంరక్షతీతి జీవః , పరమాత్మేతి వ్యుత్పత్తిస్సమ్భ
వ్యతే, సహ్యాబ్జయోనిత్వం ప్రత్యగాత్మన స్సఙ్గచ్ఛతే , †అథయదు
క్తం జీవపరత్వజ్ఞాపక ముఖ్యప్రాణలిఙ్గా జ్జీవపదం ప్రత్యగాత్మ ప
రమితి తదసన్దర్భ విప్రలపితమ్, తత్రచతుర్ముఖ ప్రాణాదినియమ
నద్వారా తద్వక్త్రతో వేదమభివ్యఞ్జయితుగ పరమాత్మనోహి చతు
ర్ముఖ ముఖ్యప్రాణేనసహ తదాధార చక్రాదిలక్షణ గుహా ప్రవేశ
ఉపదిశ్యతే, ¶కథమిహ ప్రత్యగాత్మా జీవపదే నోపదిశ్యేత,§తస్మాది
హ జీవపదం పరమాత్మపరమిత్యధ్యవసీయతే.

అ ॥ ౧౦ ॥ జీవముఖ్య ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—*{ ౧౮ ॥ సూ ॥ అన్యార్థంతు జైమినిః ప్రశ్నవ్యా
ఖ్యానాభ్యామపిచైవమేకే. }*—

* ‘విశ్లిష్టశక్తిర్బహుధైవభాతి బీజానియోనిం ప్రతిపద్యయద్వ’ ది
వావగమయతీతి యోజనీయమ్.

అత్ర కథిత ప్రపఞ్చోత్పత్తిః ‘ వేదేనరూపే వ్యకరో ’ దితి
శ్రుత్యనుసారేణ శబ్దప్రభవేతి ద్యోతయితుమ్, పూర్వత్రశ్రీభగవన్ని
యన్త్రితా చ్చతుర్ముఖా ద్వేదో త్పత్తిరభిహితేతి ధ్యేయమ్.
†పూర్వపక్షిణోక్తో హేతుస్సిద్ధాన్తమేవానుకూలయతీత్యాహ-(అథ
యదుక్త)మిత్యాదినా=¶పూర్వపక్షిణంధిక్కరోతి- (కథమిహే)తి.
§ ఇహ పరమాత్మనో బ్రహ్మణి సర్వజీవయిత్రృత్వ లక్షణసిద్ధిగ
ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.అ॥౧౦॥సూ॥౧॥
* పూర్వాధికరణే నాస్య సఙ్గతి మాహ- (విశ్లిష్టశక్తి) రి
త్యాదినా.   ...   ...   *

త్యేత ద్వాక్యోదాహరణేన భగవత్థూలరూపస్య ప్రసక్తత్వా దిద మధికరణ మారభ్యతే, భగవత్థూలరూపోపాసనం కిం సూక్ష్మోపాసన మాత్ర సిద్ధ్యర్థం కర్తుం శక్యతే ? ఉత తదన్యార్థమపి కర్తుం శక్యతే ? ఇతి విశయే *ప్రపతతీద ముత్తరమ్ - (అన్యార్థం త్వి) తి - తునా శఙ్కానిరాసః, అన్యార్థమ్ - భక్తిసిద్ధ్యర్థమపి, స్థూలరూపోపాసనం కర్తుం శక్యత ఇతి జైమిని రాచార్యో మన్యతే, కుతః ? ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామ్ - ప్రశ్నోత్తరాభ్యామ్, 'పురుషావయవైర్లోకాః సపాలాః పూర్వకల్పితాః । లోకైరముష్యావయవాః సపాలైరితిశుశ్రుమ' ఇతి ప్రశ్నః, ఉత్తరం తు - 'ఏతద్భగవతో రూపం స్థూలం తే వ్యాహృతం మయా । మహ్యాదిభిశ్చావరణై రష్టభిర్బహిరావృత' మిత్యేవం రూపమ్, తాభ్యాం హి భగవత్థూల రూపోపాసితృత్వేన ప్రతీతే పరీక్షితి భక్త్యతిశయస్య దృష్టత్వా ద్భగవద్భక్తిసిద్ధ్యర్థం స్థూల రూపోపాసనం కర్తుం శక్యత ఇతి గమ్యతే, అపిచ - కించ, ఏవమేకే- ఆచార్యాః పరాశర మైత్రేయాదయశ్చ మన్యన్తే - ... ...

—* ౨౦ ॥ సూ ॥ వాక్యాన్వయాత్ *—

అపిచ భగవద్విరాడ్విగ్రహ విషయప్రశ్నవ్యాఖ్యాన లక్షణవాక్యార్థాన్వయ బోధాదపి తస్మిన్భక్తిరుత్పద్యతే, కిముత తదుపాసనా దిత్యాశయః . ...

---

* భగవత్థూలరూపోపాసనస్య తత్సాధ్య సూక్ష్మ రూపోపాసనాదన్యార్థం కర్తవ్యత్వే మానాభావా త్సూక్ష్మ రూపోపాసనార్థమేవ కర్తవ్యమితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రపతతీదముత్తర) మిత్యాదినా = ప్రశ్నోత్తరే ఉపపాద్య స్థూల రూపోపాసనస్య భక్తిహేతుత్వ ముపపాదయతి- (పురుషావ యవై)రిత్యాదినా. ... ... *

—✱ ౨౧ ॥ సూ ॥ ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లిఙ్గమాశ్మరథ్యః ✱—

భగవద్ధ్యానలరూపోపాసనా త్తద్భక్తి స్సిధ్యతీతి ప్రతిజ్ఞాసిద్ధి విషయే 'భూరాద్వీపవర్ష సరిదద్రి నభస్సముద్ర పాతాళదిఙ్నరకభాగణ లోకసంస్థా । గీతామయాతవనృపాద్భుత మీశ్వరస్య స్థూలంవపుస్సకలజీవ నికాయధామ " త్యేతద్వాక్యమేవ లిఙ్గం భవతీత్యాశ్మరథ్య ఆచార్యోమన్యతే, అత్రాద్భుతమితి విశేషణ మహిమ్నాభగవద్ధ్యానలరూపోపాసకస్యాంజసా తద్భక్తి స్సిధ్యతీతి ద్యోత్యతే.

—✱ ౨౨ ॥ సూ ॥ ఉత్క్రమిష్యతఏవంభావాదిత్యౌడులోమిః ✱—

ఔడులోమి రాచార్యస్తు, ఉత్క్రమిష్యతః - ఉత్క్రాన్తగతింగమిష్యతస్స్రాప్తేర్లీదేర్బ లేరేవం భావాత్, 'దదర్శవిశ్వం త్రిగుణంగుణాత్మకే భూతేన్ద్రియార్థాశయజీవయుక్తమ్ । రసామచష్టాఙ్ఘ్రితలేథపాద యోర్మహీంమహీధ్రాన్ పురుషస్యజఙ్ఘయో' రిత్యేవ ముపదిష్టక్రమేణవిరాడ్రూపదర్శనాదభవత్తలుభావః - అతిశయభక్తిరిత్యర్థః, తస్మాత్తాదృశముపాసనంభక్తిసాధకమితిమన్యతే.

—✱ ౨౩॥ సూ॥ అవస్థితేరితికాశకృత్స్నః ✱—

'విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేనా స్థితోజగ' దిత్యత్రజీవానాం భగవద్భక్తిసిద్ధ్యర్థమేవ శ్రీభగవతో నిఖిల జగచ్ఛరీరకత్వేనావస్థితి స్స్మర్యతే, తస్మాత్తథైవకాశ కృత్స్నానామక ఆచార్యోపి మన్యతే.   ...   ...   ✱

౧౧॥ ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

—✱ ౨౪॥సూ॥ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్ ✱—

తస్మాదిహ భగవద్ధ్యానలరూపోపాసనస్య తద్భక్తిహేతుత్వ సిద్ధిఃఫల మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్.   అ॥ ౧౧॥ సూ॥ ౫॥

సామాన్య జ్ఞానస్య విశేష చిన్తాహేతుత్వా జ్జన్మా ధికరణే నాస్య హేతుహేతుమద్భావరూపాం సఙ్గతిం ద్యోతయితుం పూ

¶ సమ్యగ్దృఢీకృతం నిశ్శ్రేయసార్థిభిః శ్రీభగవాన్నారాయ ణః పరం బ్రహ్మైవోపాస్య మిత్యేతత్, అథాస్య 'జన్మాద్యస్య' ఇతి నిఖిల జగజ్జన్మాది కారణత్వ రూపం యల్లక్షణముక్తం తత్కిం నిమిత్త కారణత్వ రూపమ్? ఆహోస్విదుపాదాన కారణత్వ రూపమ్? అథవా తదుభయాత్మక మితిసంశయే ప్రాప్తే § ఇదముత్తరం పఠతి- (ప్రకృతిశ్చ) ఇతి- పరం బ్రహ్మ ప్రకృతిర్భవతి- ప్రకృతి-రుపాదానమ్, చ శబ్దాన్నిమిత్తంచ బ్రహ్మాభవతీతి జ్ఞేయమ్, కుతః? ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్ - భగవతో నారాయణస్య నిఖిల జగ ¶న్నిమిత్తత్వోపాదానత్వోభయాభ్యుపగమేహి ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తా నోపరుధ్యేతే, 'త్వయ్యగ్ర ఆసీత్త్వయిమధ్యఆసీత్త్వయ్యన్త ఆసీదిదమాత్మతన్త్రే । త్వమాదిరన్తోభువనస్యమధ్య' మితి భగవతోనిఖిల

ర్వోదన్తం కీర్తయతి- ¶ (సమ్య)గితి. ... *

అస్య- పరబ్రహ్మణ ఇత్యర్థః. అస్యజన్మాద్యధికరణవల్లక్షణాధ్యాయ సఙ్గతిస్స్యగమైవ; ఏతదధ్యాయాద్యన్తయోః పరబ్రహ్మణో జగత్కారణత్వరూప లక్షణదృఢీకరణేనాస్యాధ్యాయ స్యోపాస్య లక్షణాధ్యాయతో వ్యక్తిస్సాధ్వీతి ధ్యేయమ్.

§ "యోస్యోత్ప్రేక్షకఆదిమధ్య నిధన" ఇత్యాదా వీక్షణశ్రుతేః పరబ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తకారణత్వం స్యాదిత్యేకః పక్షః, అథవా 'ఉతతమాదేశమప్రాక్ష్యో యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాత' మితి 'యథాసోమ్యైకేనమృత్పిణ్డేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారమ్భణం వికారోనామధేయంమృత్తికేత్యేవ సత్య' మిత్యత్రోపాదానత్వ శ్రవణాదస్య జగదుపాదానత్వంస్యాదిత్యపరః, తస్మాత్తయోరన్యతర కారణం బ్రహ్మేతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ - (ఇదముత్తరం పఠతి) ఇత్యాదినా.

¶ నిమిత్తకారణత్వమ్ - కర్తృత్వమ్.

జగదుపాదానత్వ ప్రతిజ్ఞా, తత్రఘటస్య మత్స్నైవపరఃపరస్మా ది
తి దృష్టాన్తః, అత్రపరఃపరస్మాదిత్యనేనైత దుక్తం భవతి, నిఖిల

"పరఃపరస్మా" దిత్యత్ర పరస్మాత్ - స్వవ్యతిరిక్తా త్ప్రప
ఞ్చాత్పరఃస్వయంవ్యతిరిక్తఇతికార్యప్రపఞ్చాద్భేదావగమేనపరమా
త్మనో జగదుపాదానత్వ మౌపచారికత్వేన ఫలితమిత్యాహ - (అ
త్రే) త్యాదినా - యస్తూక్తమ్ ' ఉతతమాదేశమప్రాక్ష్యో యేనా
శ్రుతం' మిత్యాదౌ పరమాత్మనోఽఉపాదానత్వ శ్రవణమితి తన్న, త
త్రహి ఆచార్యకులాద్వేద మధీత్య స్వాన్తికముపాగతం శ్వేతకేతుం
తత్పితాపృచ్ఛదితి'తగ్ హపితో'వాచే'త్యారభ్య"తమాదేశమప్రాక్ష్యః
యేనాశ్రుతం"మిత్యాదౌ శ్రూయతే, తథాచాత్ర హేసౌమ్య- శ్వే
తకేతో, యథైకేన మృత్పిణ్డేన - తజ్జ్ఞానేన, సర్వంమృణ్మయమేవ-
మృద్వికారం భవేదితి విజ్ఞాతంభవేత్, తథా యేన- అత్యద్భుతమా
హాత్మ్యాదిమావతారభూత శ్రీనారాయణ స్వరూపజ్ఞానానన్దాది
గుణశ్రవణ జనితవిజ్ఞానేన, అశ్రుతమ్ - తదవతారాన్తరమ్ , స
ర్వమప్యేవ మేవ జ్ఞానానన్దాది సర్వసద్గుణ స్సమ్పన్నం స్యాదితి వి
జ్ఞానం భవేత్, తాదృశ విజ్ఞానవిజ్ఞేయంతమాదేశం భగవన్తంశ్రీనా
రాయణం త్వముపాప్రాక్ష్యః కిమితి ప్రశ్నాశయః, తస్మాత్తస్య నామ
ధేయం నారాయణ గోవిన్ద రామకృష్ణేత్యాదిరూపం నామ వాచా
రమ్భణమ్ (కర్మణిల్యుట్) ఆరంభణీయమ్- వాచాకీర్తనీయమిత్య
ర్థః. తతఃకిమితఆహ , వికారః - విశేషతో భగవన్నామ సఙ్కీ
ర్తన కర్తా, సః- భక్తత్వేన ప్రసిద్ధో జీవః, మృత్తికా- తద్వత్పరవ
శః, మృతస్సన్నితియావత్; సత్యమ్ - తంకీర్తితం భగవన్తం పరమా
త్మానమ్, ఇత్యేవ - [ఇణ్ గతౌ] ప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః. ఇహ
ధాతో స్స్వార్థబాధకగుణాభావశ్ఛాన్దసః, తతశ్చ ' యేనాశ్రుతం'
మిత్యాదౌ పరమాత్మనోఽనుపాదానత్వ ప్రత్యయ ఇతిసిద్ధమ్. ఏవ

(చం॥వ్యా॥) మేవాత్ర పర్యాయాన్తరేష్వప్యాశయోర్ద్రష్టవ్యః.

యచ్చాప్యుక్తమ్ 'యతోవాఇమానిభూతానిజాయన్తే' ఇత్యాదౌ 'జనికర్తుఃప్రకృతిః - ఉపాదానేపఞ్చమీ' ఇతి సూత్రాభ్యాంపరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం ప్రతీయతఇతి తదపిన, తత్రోహితాభ్యాం సూత్రాభ్యాం తస్యజగన్నిమిత్తత్వమేవ ప్రతీయతే, తథాహిజనికర్తురితి సూత్రస్య జాయమానస్య హేతురపాదానం స్యాదితి వృత్తిలాభేన తేనసూత్రేణ 'యతోఇమానీ' త్యత్ర యత్పదార్థస్యాపాదాన సంజ్ఞాంవిధాయ అపాదానే పఞ్చమీతి పఞ్చమీవిభక్తిర్విహితా, తావతా పరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం కథం సిద్ధ్యేత్ ? యద్యజ్ఞానేన పరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం ముఖ్యమిత్యుచ్యేత తర్హి పరమాత్మనః కార్యావస్థాపత్త్యాఽనిత్యత్వాదిక మప్యుక్తంస్యాత్, తస్మాత్పరంబ్రహ్మాముఖ్యతయాజగన్నిమిత్తకారణ మితి సిద్ధమ్. ... ...

(సోకామయతే) తి - అస్యాయమర్థః. సః - పరమాత్మా, అకామయత - ఐచ్ఛత్, ఆలోచితవాన్; ఆలోచనామేవాహ- (బహుస్యా) మితి - స్థూలదేహవతాం బహూనా మన్తర్యామీస్యామిత్యర్థః, నను తదా భగవత్సఙ్కల్పావసరే జీవానాం స్థూల దేహానుత్పత్తేః కథం తస్య తదన్తర్యామిత్వ సిద్ధిరతఆహ - (ప్రజాయేయే) తి - ప్రకర్షేణ జీవానాం స్థూల దేహాన్ జనయామీ త్యర్థః, ఇతి - ఏవమ్, సః - పరమాత్మా, తపః - ఆలోచనామ్, అతప్యత - అకరోత్, సమ్య గాలోచితవానిత్యర్థః. పూర్వంతు " సోకామయతే " త్యత్ర ఆలోచనా రమ్భో వగన్తవ్యః, ఇహతు అతప్యతే త్యనేన ఆలోచనా సమాప్తి రవగన్తవ్యేత్యాశయః,ఆలోచనపౌనరుక్త్యమ్. తతస్సః- పరమాత్మా, తప స్తప్త్వా- యథోక్త రీత్యాసమ్యగాలోచ్య, ఇదమ్ - స్థావర జఙ్గమా

ల జగదుపాదాన భూత ప్రకృతా వాకాశవ దన్తర్బహి ర్వ్యాప్తత్వా త్పరస్యాపి బ్రహ్మణో నిఖిల జగ దుపాదానత్వ ముపపద్యత ఇతి. తథాచ సతి బ్రహ్మణో మృత్సువర్ణవ ద్వికారాదిదోష వ్యావృత్తిర్భవతి, తతశ్చ "ప్రకృతిహ్యస్యోపాదానమాధారః పురుషఃపర" ఇతి 'ప్రకృతింస్వా మధిష్ఠాయ సమ్భవామ్యాత్మమాయయే' తిచ శ్రుతిస్మృతీ సఙ్గతార్థే భవతః, అపిచ శ్రీభగవతో జగన్నిమిత్తత్వే ప్రతిజ్ఞాసృష్ట్వానే భవతః, తత్ర ప్రతిజ్ఞా తావత్

త్మకం ప్రపఞ్చజాతమ్, సర్వమ్ - అఖిలమ్, జఙ్గమోపధిగస్థానాదికంచ, అసృజత, యదిదం కించ, దృశ్యతఇతి శేషః, తదిద మసృజతేతి పూర్వేణాన్వయః. ఏవం సృష్టిముపదిశ్య బహుస్యామితి సఙ్కల్పితమనుష్ఠితవా నిత్యాహ- (తత్సృష్ట్వే)తి- తత్- యథోక్తం స్థావరాద్యాత్మకంప్రపఞ్చజాతమ్, సృష్ట్వా తదేవ - స్వసృష్టమేవ, అను ప్రావిశత్. ప్రాగేవతద న్తస్థ స్స్వయంతన్నియమయతీత్యర్థః. తథాచ శ్రూయతే "సఏవ స్వ ప్రకృత్యేదం సృష్ట్వాగ్రే త్రిగుణాత్మకమ్ । తదనుత్వంహ్య ప్రవిష్టఃప్రవిష్టఇవభావ్యసే" ఇతి. ఏవమఖిలంజగదనుప్రవిశ్య తత్తచ్చేతనాచేతనాదిసంజ్ఞా మలభతేత్యాహ- (తదనుప్రవిశ్యే) త్యాదినా- సత్-చేతనజాతమ్, త్యత్-అచేతన జాతమ్, నిరుక్తమ్- వ్యవహార గోచరంవస్తు, అనిరుక్తమ్- వ్యవహారాగోచరం గిరిగుహాద్యన్తర్గూఢం వస్తు, నిలయనమ్ - పృథివ్యాదిస్థానాశ్రితం వస్తు, అనిలయనమ్- తద్విపరీతం వస్తు, ప్రోక్తసత్యత్వదార్ఢ్యం స్పష్టమాహ- (విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచే) తి-సత్యమ్- యథార్థ భాషణమ్, అనృతమ్- అయథార్థ భాషణమ్. తస్మాచ్చేతనాచేతనాత్మకమిదంప్రపఞ్చజాతమ్,సత్యమ్- పారమార్థికమ్, అభవత్_ నతు మిథ్యేత్యర్థః, అతఏవ, యదిదంకించ- యదిదమశేషం ప్రపఞ్చజాతం దృశ్యతే తత్సత్య మిత్యాచక్షతే బ్రహ్మవిద ఇతి.

‘ కేవలాత్మానుభావేన స్వమాయాం త్రిగుణాత్మికామ్ । సంక్షో
భయన్ సృజత్యాదౌ తయాసూత్రమరిన్దమే’ త్యేవంరూపా, దృష్టాన్త
స్తు ‘ యథోర్ణనాభి హృదయాదూర్ణాంసన్తత్య వక్త్రతః । త
యా విహృత్య భూయస్తాం గ్రసత్యేవం మహేశ్వర ” ఇతి. తస్మా
త్పరం బ్రహ్మ జగన్నిమిత్త కారణమ్. ... *

ఇతరపరైర్హేతుభిర్నిమిత్తకారణత్వమేవ దృఢీక్రియతే.

—* ౨౫॥ సూ॥ అభిధ్యోపదేశాచ్చ *—

అభిధ్యా- అభిధ్యానమ్, విశ్వసృష్ట్యనుగుణాలోచనమ్, ‘సో
కామయత బహుస్యాం ప్రజా యేయేతీ ’ తి విశ్వ సృష్ట్యనుగుణా
లోచనోపదేశాచ్చ నిమిత్తకారణం బ్రహ్మేత్యవగమ్యతే.

—* ౨౬॥ సూ॥ సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్ *—

ఇతశ్చ నిమిత్తకారణం పరంబ్రహ్మ భవతి, యస్మాత్పరం
బ్రహ్మణో నిఖిల జగన్నిమిత్తకారణత్వ సిసాధయిషయైవ ‘ యథో
ర్ణనాభిస్సృజతే గృహ్ణతేచ యథా పృథివ్యామోషధయ స్సమ్భవ
న్తి । యథాసతః పురుషాత్కేశలోమాని తథాక్షరాత్సంభవ తీహ
విశ్వ’ మితి ‘ అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే’ ఇ
తి చ శ్రుతి స్మృత్యుభయం సాక్షాదేవామ్నాయతే ; తస్మాచ్చ ని
మిత్తకారణమేవ బ్రహ్మభవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ ఆత్మకృతేః పరిణామాత్ *—

ఇతశ్చ బ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, యస్మాదా
త్మకృతేః- పరమాత్మకృతి లక్షణాత్ప్రకృతి పరిణామా ద్విశ్వ సృష్టి
రామ్నాయతే, ‘ కాలవృత్త్యాంతు మాయాయాం గుణమయ్యామ
ధోక్షజః । పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవాని ’ తి. ఆ
త్మకృతిః- పరమాత్మవ్యాపారః, *తస్మాజ్జగన్నిమిత్తకారణమేవపరం

---

* అధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥ ౧-౨॥ సూ॥ ౪॥

ప్రికృ భవతీత్యధ్యవసీయతే. ... *

౧౨॥ ప్రకృత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

——*౨౫॥ సూ॥ *యోనిశ్చహి గీయతే *——

"జానే త్వామస్య విశ్వస్య జగతో యోనిబీజయోః । శక్తేశ్శివస్య చ పరంయత్తద్బ్రహ్మ నిరన్తరమ్॥ త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోః స్వరూపయోః । విశ్వం సృజసి పాస్యత్సి క్రీడన్నూర్ణపటో యథా " ఇత్యారభ్య బ్రహ్మకృతః కశ్చిత్ స్తవో దక్షాయ కుపితరుద్రసమాధానార్థం సమామ్నాయతే, సకిం రుద్రపరః? ఉత తదన్తర్యామిపరః? ఇతీహాభవతి విశయః, ¶యథాశ్రుతార్థపరిగ్రహస్యోచితత్వాదయం స్తవో రుద్ర

* నను కథం శ్రీభగవతో నారాయణస్య ప్రోక్తజగత్కారణత్వసిద్ధిః? యతః " జానే త్వామస్య " త్యత్ర జగత్కారణత్వం రుద్రస్యామ్నాయత ఇత్యాక్షేపసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే-(యోనిశ్చహి గీయత) ఇతి. విషయమాహ- (జానే త్వా) మితి- అయమర్థః, అస్య, విశ్వస్య- సమస్తస్య, జగతః - కార్యాత్మక ప్రపఞ్చస్య, యోని బీజయోః- క్షేత్రబీజ స్థానీయయోః, శక్తేః - ప్రకృతేః, శివస్య- జీవస్యచ, తయోః పరం కారణమ్ - నిరన్తరం సర్వ వ్యాపకమ్- యద్బ్రహ్మ తత్త్వాం జానే, జీవస్య నిత్యత్వాద్బ్రహ్మణ స్తత్కారణత్వం తదభివ్యఞ్జకత్వ రూపమితి జ్ఞేయమ్. జీవస్య శివత్వంచ భగవద్భజనయోగ్యత్వా ద్ద్రష్టవ్యమ్- కుత ఇత్యత ఆహ- (త్వమేవే) తి- హే భగవన్? త్వమేవ, ఏతద్విశ్వమ్- జగత్, శివశక్త్యోస్స్వరూపయోస్స్వాభివ్యఞ్జకాభ్యాం జీవప్రకృతిభ్యామూర్ణనాభివత్క్రీడన్ సృజసి పాస్యత్సి- సృష్ట్యాదికం కరోషి, అతస్త్వాం ప్రకృతిపురుషయోః పరం జానఇతి పూర్వేణ సమ్బన్ధః.

¶ శ్రవణోత్తరక్షణే తాత్పర్యపౌర్వాపర్య పర్యాలోచనాం వినా ప్రతీయమానోఽర్థో యథా శ్రుతార్థః. తస్య పరిగ్రహః -

పర ఇత్యేవం ప్రాప్తే *ప్రపఠత్యుత్తరమ్- (యోనిశ్చే)తి- చశబ్దోఽవ
ధారణే, యోనిశబ్దోపలక్షితోఽయం స్తవో రుద్రాన్తర్యామి పరమా
త్మపర ఏవ భవతి, కుతః? హి గీయతే- హి-యతః, ఏతత్స్తవాన్తే "య
స్మిన్॥ యదా పుష్కరనాభమాయయా దుర్లఙ్ఘ్యయా (స్పృష్ట)ముష్టధి
యః పృథగ్దృశః। కుర్వన్తి తత్ర హ్యనుకమ్పయా కృపాం న సాధవో దైవ
బలాత్కృతే క్రమమ్॥ భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దుర
న్తయా స్పృష్టమతిః సమస్తదృక్ । తయా హతాత్మస్వనుకర్మ చేత
స్స్వనుగ్రహం కర్తుమిహార్హసి ప్రభో" ఇతి రుద్రాద్భిన్నతయో
క్తమతయా చ పరమాత్మాస్పృష్ట మేవ స్తూయతే, నచాత్ర యథా
శ్రుతార్థపరిగ్రహో భవతి యుక్తః, అస్మింస్తవే శ్రూయమాణా
నాం విశ్వసృష్ట్యాదీనాం రుద్రే దురన్వయాత్తశ్చావిరోధే సత్యే
వ యథాశ్రుతార్థపరిగ్రహో భవతి యుక్తః, నచ భగవదభిప్రా
యకత్వేన రుద్రం ప్రతి యథోక్తస్తవో విరుధ్యతే, తదన్తర్యామిణి
భగవతి స్తవేనాతిప్రసన్నే తన్నియామ్యస్య రుద్రస్యాపి ప్రసాద సమ్భ
వాత్; తథా చ " తవ వరద వరాంఘ్రావాశిషామాశిషాధ్యే హ్య
పిమునిభిరసక్తైరాదరేణార్హణీయే । యదిరచితధియం మా వి
ద్యలోకోపవిద్ధం జపతి న గణయేహం త్వత్పరానుగ్రహేణే " ఇతి రు
ద్రః ప్రసన్నస్సన్ భగవన్తం స్తుత్వా స్వాభిప్రాయం విజ్ఞాపయతి, †త
స్మాదిహ యోనిశబ్దోపలక్షితోఽయం స్తవః పరమాత్మపర ఇతి నిశ్చీయతే.

అభ్యుపగమః, తస్యేత్యర్థః. ... ...

* రుద్రస్యాతులోపకత్వాదుత్తమభక్తత్వాచ్చ భగవద్గుణగణస్తో
త్రేణాయం సమాధాతవ్య ఇత్యాశయేన చతుర్ముఖ కృతోఽయం
స్తవో రుద్రాన్తర్యామి పరమాత్మపర ఏవ భవతి న తు రుద్రపర ఇ
తి సిద్ధాన్తయతి - (ప్రపఠత్యుత్తర) మిత్యాదినా. †ఇహ ఫలం కథ
యన్నధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మాది) తి. అ॥౧౩॥ సూ॥౧॥

అ ॥ ౧౩ ॥ యోన్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—✻ ౨౮ ॥ సూ ॥ ఏతేనసర్వేవ్యాఖ్యాతావ్యాఖ్యాతాః ✻—

¶ "అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే" త్యారభ్య "యోనిశ్చహిగీయత" ఇత్యేతావతాన్యాయ కలాపేన కైశ్చిద్వేదాన్తై రుపదిష్టాన్యుపాస్యస్య శ్రీభగవతోనారాయణస్య లక్షణానిప్రదర్శ్య తేచ ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తివిధాన తత్పరా వ్యాఖ్యాతా ఇత్యవధారితమ్. ఏతదితరేవేదాః కిం భగవద్భజనా న్యవిధాన తత్పరాభవన్తి? ఆహోస్విదేవంప్రాధాన్యేన భగవద్భజన విధాన తత్పరాభవన్తి ? ఇతివిశయేప్రాప్తే § ప్రతిబ్రూమః, ఏతేన- 'అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే' త్యారభ్య "యోనిశ్చహిగీయత" ఇత్యన్తేనన్యాయకలాపేన,సర్వేవేదాః ప్రాధాన్యేన శ్రీభగవద్భజన విధానతత్పరా ఏవవ్యాఖ్యాతాః ప్రత్యేతవ్యాః, తథైవహిశ్రూయతే 'నారాయణపరావేదా' ఇతి 'కాలేననష్టాప్రళయే వాణీయంవేదసంజ్ఞితా । మయాదౌబ్రహ్మణేప్రోక్తా ధర్మోయస్యాం మదాత్మక' ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు. పదాభ్యాసేనాధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. ✻✻✻✻✻✻✻

౧౪ ॥ సర్వవ్యాఖ్యానాధికరణంసమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

¶ అస్యాతిదేశార్థత్వా త్పూర్వాధికరణేన సఙ్గతిమనపేక్ష్య విషయాదికం వక్తుం పూర్వవృత్త మనువదతి - (అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే త్యారభ్యే) దినా.　...　...　...✻

§ ఇతర వేదాన్తానాం ప్రాధాన్యేన భగవల్లక్షణోపదేశ పూర్వకం తద్భక్తి విధాన తత్పరత్వే ప్రమాణాభావాత్తే భగవ ద్భజనాన్యవిధానతత్పరా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ - (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా.　...　...　✻

సర్వేషాం వేదాన్తానాం భగవద్భజనవిధాన తత్పరత్వాధ్యవసాయోత్ర ఫలమితిధ్యేయమ్.　అ ॥ ౧౪॥ సూ ॥ ౧ ॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమ ద్బాదరాయణ స మ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే

ప్రథమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౨౯॥

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

ప్రథమాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

ఏతదధ్యాయగతసముదితసూత్రసఙ్ఖ్యా ॥ ౧౩౮ ॥

అ ధి క ర ణా ని ॥ ౪౮ ॥

శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్యాః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమపాద ప్రారమ్భః.

¶ శ్రీబేరాపురమన్దిరే నివసతః కారుణ్యవారాంనిధే
స్తాత్పర్యం స్వమదర్శ మద్భుతతనోర్వేదాన్తవేద్యాత్మనః।
శ్రీబేరాసహితస్య యస్య నిగమాద్వేదాన్తసూత్రాణ్యహం
వ్యాకుర్వే శుకభూషణస్స భగవాన్ కుర్యాద్ధరిర్మఙ్గళమ్॥

౧॥ సూ॥ స్మృత్యనవకాశదోషప్రసఙ్గ ఇతిచేన్నా
న్యస్మృత్యనవకాశదోష ప్రసఙ్గాత్

ప్రభవభుజగకూపే కామకామప్రసక్తా న్నిజదురితవశాచ్చప్రాప్తపాతంతు యో మామ్। చిరమిహ వృజినార్తం పోద్ధరన్ పాతి నిత్యం సకలమహిమపూర్ణం సద్గురుం తం నమామి॥ ప్రాయో మన్వాదయో యోగివిశ్వమిథ్యాత్వవాదినః। తత్త్వేనయం న విన్దన్తి తం వాలి మథనం భజే॥ ... ...

¶ శ్రీభగవదభిమతత్వే నాస్య శాస్త్రస్య ముముక్షుభిః పరమాదరణీయతాం పునః ప్రద్యోతయితు మేతచ్ఛాస్త్రాదావనుష్ఠితం మఙ్గళమిహ భగవాన్ భాష్యకారోఽనుస్మారయతి - (శ్రీబేరే) తి॥ వ్యాఖ్యాతశ్చాయం శ్లోకః పురస్తాత్. ... ...*

పూర్వాధ్యాయే ప్రాధాన్యేనోపాస్యే పరమాత్మని లక్షణై రధ్యవసితే సతి తదుపాసకదేహస్వరూపావగమస్య ప్రాప్తావసరత్వాల్లక్షణైః

(చం॥వ్యా॥) ప్రాధాన్యేన తత్స్వరూపావగమార్థం ద్వితీయాధ్యాయ
స్యారబ్ధత్వాత్పూర్వాధ్యాయేనాస్య హేతుహేతుమద్భావస్సఙ్గతిః,
తత్ర ప్రథమద్వితీయపాదాభ్యాం జీవస్వరూప తదనుష్ఠేయాదియా
థాత్మ్యావధారణవిరోధీని మన్వాదిస్మృత్యాశయోగి *విశ్వమిథ్యా
త్వవాది సాఙ్ఖ్యవైశేషిక బాహ్యమతాని సఙ్క్షేపతో విస్తరతశ్చప్ర
త్యాఖ్యాయన్తే, తృతీయపాదేన వియదాదితత్త్వోత్పత్తి కథన పూ
ర్వకం జీవస్వరూపం సాక్షాదుచ్యతే, చతుర్థపాదేనతు జీవ కర
ణోత్పత్తి రభిధీయతే; తత్ర పరమత నిరాసపూర్వక పాదయుగ్మం
ప్రతి సిద్ధాన్తజ్ఞానజనకైతదధ్యాయస్యోపజీవకత్వా త్తస్యైతదధ్యా
యే నోపజీవ్యోప జీవకభావస్సఙ్గతిః, తృతీయపాదస్య చతుర్థపా
దస్యచ ప్రత్యేక మేతదధ్యాయే నైకకార్య కారిత్వం సఙ్గతిః, నన్వి
హ ప్రథమద్వితీయపాదాభ్యాం ప్రత్యాఖ్యేయ మతాని పరమాత్మ
స్వరూప యాథాత్మ్యావధారణస్యాపి విరోధీని, తస్మా త్తల్లక్షణా
ధ్యాయ దావేవ తానిప్రత్యాఖ్యేయానీతిచేద్బాఢమ్ , తథాపి జీ
వాత్మ పరమాత్మోభయ స్వరూపయాథాత్మ్యావధారణస్యాపి వి
రోధిత్వా త్తన్మతానాం నిరాకరణముభయోరధ్యాయయోర్మధ్యే
కర్తవ్యమితి భావేన సూత్రకృతై తత్పాదద్వయ మారబ్ధమితి ద్రష్ట
వ్యమ్. ఏతదవేత్యైవ జిజ్ఞాసాధికరణ ద్వితీయవర్ణకే 'తథాపీదృ
శ' మిత్యారభ్య లోకాయతికాది బాహ్యమత నిరాకరణపూర్వకం
సాఙ్ఖ్యయోగాదితన్త్ర ప్రత్యాఖ్యానం కిఞ్చిత్ప్రాస్తావికం భాష్యకృ
తః, అతోనకశ్చిత్క్రమాతిక్రమః. ... ... *

ఏవం పూర్వాధ్యాయాన్తిమాతిదేశాధికరణే సర్వాసాం శ్రు
తీనాం ప్రాధాన్యేనోపాస్య లక్షణ కథనపూర్వకం తద్భక్తివిధాన
తత్పరత్వా ధ్యవసాయేన శ్రుత్యనుసారిణీనాంచ సర్వాసాం స్మృ
తీనాం ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తివిధానతత్పరత్వమధ్యవసితమ్, స్మృ

†తదేవం ప్రథమాధ్యాయ చతుర్థపాదే ఉక్తపాద త్రయ వి
చారితార్థేషు యత్కిఞ్చిదర్థాః ప్రసక్తానుగతార్థాశ్చ ప్ర
పఞ్చితాః, ఇత్థంచ ప్రథమేఽధ్యాయే నాశేష దోష ప్రతి భటా
పరిమేయాత్యద్భుతానన్త పరమ మఙ్గళ గుణగణ పరిపూర్ణస్య ప
రబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ నిఖిల జగజ్జనకత్వాత్తన్నియన్తృ
త్వాదుపాసకానాం ముక్తిప్రదత్వాత్సర్వ వేదవేద్యత్వాచ్చ స ఏ
వోపాస్య ఇతి నిర్ణీతః, అథ ద్వితీయేనాధ్యాయేన మతాన్తర దోషో
ద్ఘాటన ముఖేన తత్త్వోత్పత్తిం జీవాత్మ స్వరూపం తల్లక్షణంచ స
మ్యఙ్నిర్ణీయ ప్రథమాధ్యాయ నిర్ణీతార్థ స్యైవాదరణీయతా
దృఢీక్రియతే, తత్ర ప్రథమేన తావత్పాదేన భగవద్భజనార్థిభిర
నుష్ఠేయం వర్ణాశ్రమ ధర్మం నిర్ణీయ ప్రసక్తానుగతంచ నిర్ణీ
యతే, తథాహి అఞ్జసా భగవద్భజనార్థిభిః కిం మన్వాది స్మృ
తివిహిత ధర్మా అనుష్ఠేయాః? ఉతాన్య స్మృతి విహిత ధర్మా అ
నుష్ఠేయాః? ఇతీహ భవతి విశయః, తత్రాఞ్జసా భగవద్భజనా

---

†యస్తు మన్వాద్యుపదిష్టాస్సాక్షాద్భగవదుపదిష్టాశ్చేతి ద్వివిధాః, త
త్ర సాక్షాచ్ఛ్రీభగవదుపదిష్టాస్తు సర్వవేదాన్తసారాన్తర్గతాః 'భగ
వఞ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామో నృణాం ధర్మం సనాతనం" మిత్యాదిరూపాః,
†తథాచోభయవిధాసు స్మృతిషు కాస్స్మృతయః ప్రాధాన్యేన భగ
వద్భక్తి విధానతత్పరా ఇతి విశేష చిన్తాహేతుత్వాత్ "ఏతేనసర్వే
వ్యాఖ్యాతా" ఇత్యన్తిమాధికరణస్య పూర్వోత్తర పాదాన్తిమా
ద్యధికరణయోః హేతుహేతు మద్భావసఙ్గతి రిత్యేత దర్థజాతం
ద్యోతయితుం వృత్త వర్తిష్యమాణ పూర్వోత్తరాధ్యాయా
ర్థ సఙ్క్షేపస్య కీర్తయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా (ప్రసక్తానుగతంచ నిర్ణీయతే) ఇత్యన్తేన. ... ...*
అత్రేత్యఞ్జసా భగవద్భజనార్థిభిస్త్వత్రాఞ్జసా త్యక్తిరితి విశేషః.

ర్థిభిర్మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మా అనుష్ఠేయా ఇతి తావత్ప్రా
ప్తమ్, కుతః? స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తేః- భగవ దుపాసనా
ర్థిషు మన్వాది విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాణామానుపూర్వ్యేణా
నుష్ఠానా నవకాశేహి తేషాం తద్ధానరూప దోషః ప్రసజ్యేత, త
థాచ " యద్వై కించ మనురవదత్త ద్భేషజ " మిత్యత్ర మన్వాది
స్మృతీనామౌషధత్వోపదేశేన భవౌషధరూప భక్తిహేతుత్వ ప్రతీ
తేరజ్ఞసా భగవద్భజనార్థిభి ర్మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మా ఏవా
నుష్ఠేయా ఇతి చేన్నతద్ధానం భగవద్భజనార్థినామయం దోష ఇతి
బ్రూమః, కుతః? అన్యస్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తాత్ - అఞ్జ
సా భగవద్భజనార్థినో మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మా
నానుపూర్వ్యేణానుతిష్ఠన్తిచేత్తేషాం భగవద్భక్తిసాధకాన్యస్మృత్యు
క్తవర్ణాశ్రమ ధర్మాణా మనుష్ఠానానవకాశేన భగద్భజనా లాభ
రూపో మహాన్ దోషః ప్రసజ్యేత, తాశ్చాన్య స్మృతీస్సర్వ వేదా
న్త సారాన్తర్గతా ఏక దేశత స్సముదా హరామః, ' భగవన్
శ్రోతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతనమ్ । వర్ణాశ్రమాచా
రయుతం యత్పుమాన్ విన్దతే పర ' మితి ప్రశ్నస్యో త్తరత్వేనో పది
శ్యమానాః, ' నత్వా భగవ తేజాయ లోకానాం ధర్మసేతవే । వ
క్ష్యే సనాతనం ధర్మం నారాయణ ముఖాచ్ఛ్రుత ' మిత్యారభ్య
' శమో దమ స్తపశ్శౌచం సన్తోషః క్షాన్తి రార్జవమ్ । జ్ఞానం దయా
చ్యుతాత్మత్వం సత్యంచ బ్రహ్మలక్షణమ్ ॥ శౌర్యం వీర్యం ధృతిస్తేజ
స్త్యాగ ఆత్మ జయః క్షమా । బ్రహ్మణ్యతా ప్రసాదశ్చ రక్షా చక్షత్ర
లక్షణమ్ ॥ దేవగుర్వార్యగో (చ్యుతే) భక్తిస్త్రివర్గ పరితోష
ణమ్ । ఆస్తిక్య ముద్యమో నిత్యం నైపుణ్యం వైశ్యలక్షణమ్ ॥ శూ
ద్రస్య సన్నతిశ్శౌచం సేవా స్వామిన్య మాయయా । అమన్త్ర యజ్ఞో
హ్య స్తేయం సత్యం గోవిప్రలక్షణమ్ ॥ స్త్రీణాంతు పతి దేవానాం

తచ్ఛ్రోత్రియానుకూలతా । తద్వ్రతస్థస్యానువృత్తిశ్చ నిత్యం తద్వ్రత
ధారణమ్ ॥ బ్రహ్మచారీగురుకులే వసన్దాన్తో గురోర్హితమ్ ।
ఆచరేద్దాసవన్నీచో గురౌ సుదృఢసౌహృదః ॥ సాధు పృష్టం మహా
రాజ లోకానాం సాధ్వనుగృహ్ణతా । తత్త్వేన తదహం వక్ష్యే నైష్క
ర్మ్యం యేనకర్మణామ్ ॥ గృహేష్వవస్థితో రాజన్క్రియాః కుర్వన్
గృహోచితాః । వాసుదేవార్పణం సాక్షాదుపాసీత మహామునీన్ ॥
శృణ్వన్భగవతోఽభీక్ష్ణమవతారకథామృతమ్ । శ్రద్దధానో యథాకాల
ముపశాన్తజనావృతః ॥ తత్సఙ్గాచ్ఛనకైస్సఙ్గమాత్మజాయాత్మ
జాదిషు । విముఞ్చేన్ముచ్యమానేషు స్వయంస్వప్నవదుత్థితః ॥ తీవ్ర
గన్ధం నాతికృచ్ఛ్రేణ భజేత గృహమేధ్యపి । యథాదేశం యథాకా
లం యావద్దైవోపపాదితమ్ ॥ వనస్థస్యాథ వక్ష్యామి నియమాన్ముని
సమ్మతాన్ । యానాస్థిన్మునిర్గచ్ఛేదృషిలోకమిహాఞ్జసా ॥ కల్ప్య
స్త్వేవం పరిత్యజ్య దేహమాత్రావశేషితః । గ్రామైకరాత్రవిధినా
నిరపేక్షశ్చరేన్మహీమ్ ॥ బిభృయాద్యద్యసౌ వాసః కౌపీనాచ్ఛాదనం
పరమ్ । త్యక్తంనలిఙ్గాద్దణ్డాదేరన్యత్కిఞ్చిదనాపది ॥ ఏక ఏవ చరేద్భి
క్షురాత్మారామోఽనపాశ్రయః । సర్వభూతసుహృచ్ఛాన్తో నారా
యణపరాయణః ॥ ' ఇత్యేవం జాతీయకా ఇతి. నహ్యేవం విధ
స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మముపేక్ష్య మన్వాది స్మృతి విహి
త వర్ణాశ్రమ ధర్మాననుతిష్ఠతాం భగవద్భక్తిరఞ్జసా సులభా స్యా
త్, నహి మన్వాది స్మృతిషు సర్వ వేదాన్తసార ఇవ ప్రాధాన్యే
న భగవద్భజన సాధక ధర్మానుష్ఠాన ప్రదర్శకం వాక్యం పశ్యా
మః, కేనమన్వాది స్మృతి ధర్మాన్ భగవదుపాసిషవోనుతిష్ఠేరన్ ?
*కేనవా తద్ధానం తేషాం దోషస్స్యాత్? అతో మన్వాది స్మృతీనా

---

*యత్ప్రోక్తం మన్వాది స్మృత్యుక్త ధర్మహానౌ దోష ఇతి త
న్నేత్యాహ - (కేనవే) తి. ... ...

మపిరక్తైషు సావకాశత్వా దఞ్జసా భగవదుపాసిసిషుభి స్సర్వవేదా న్తసారాన్తర్గత స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మా ఏవానుష్ఠేయా ఇతి నిశ్చీయతే, నను సర్వవేదాన్తసారస్య వేదాన్తత్వాన్నతదేక దేశః ‘ భగవన్ శ్రోతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతన ’ మిత్యాదిస్స్మృతి స్స్యాదితి చేద్బాఢమ్, తథాపి తదేక దేశో భగవద్భజన ప్రయోజకాన్ వర్ణాశ్రమధర్మాన్ హి స్మారయతి, అత ఉపపన్న స్తస్య స్మృతి రితి వ్యపదేశః, యథా సాంహితోపనిషదేక దేశస్య ‘ శిక్షాం వ్యాఖ్యాస్యామ ’ ఇత్యనువాకస్య శిక్షాధ్యాయ వ్యపదేశ ఉపపన్నః, నహి తస్యానువాకస్య వేదాన్తత్వం వ్యాహతమ్, నచ తదఙ్గత్వమాగతమ్, ఏవమిహాప్యేకదేశస్య స్మృతి రితి వ్యపదేశ ఉపపద్యతే, తావతా తస్య వేదాన్తత్వంచావ్యాహతమ్, అపిచ బ్రహ్మ యజ్ఞ విధి ప్రకరణే ‘యద్బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్ పురాణాని కల్పాన్ గాథానారాశగ్ంసీ ’ రితి కేషాంచి త్పూర్వ కాణ్డావాన్తరభేదానా మే వేతిహాసాది వ్యపదేశో భవతి, తావతా తేషాం పూర్వకాణ్డత్వమక్షతమేవ భవతి, తద్వదపిప్రకృతంబోద్ధ్యమ్; తత్ర బ్రాహ్మణమ్ ‘తృతీయస్యామితో దివి సోమ ఆసీ ’ దిత్యాదిః, ఇతిహాసః- ‘ దేవాసురాస్సంయత్తా అస ’ న్నిత్యాదిః, పురాణమ్- ‘ ఇదంవా అగ్రే నైవ కించనాసీ ’ దిత్యాదిః, కల్పః ‘ఇతిమన్త్రాగ్నికల్పో తపస్వర్ణం యదిబలిం హరే ’ దిత్యాదిః, గాథాః- “ యోఽస్య కౌష్ఠ్యజగతగపార్థివస్యైకఇద్వశీ ” ఇత్యాదిః,–నారాశంసీతు ‘హోతాయతుం నారాశంస ’ మిత్యాదిరితిజ్ఞేయమ్. ననుచ భగవదుపాసిసిషుణోఽపదపి మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మ మనుష్ఠేదితిచేన్నైవమ్, భగవదుపాసిషోరపి సర్వ వేదాన్త సారాన్తర్గత స్మృతి విహిత ధర్మా విరుద్ధమన్వాది స్మృతి విహితధర్మానుష్ఠానానుజ్ఞానాత్ ; తథాచామ్నాయతే ‘ మయోదితేష్వవహిత స్వధర్మేషు

మదాశ్రియః । వర్ణాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరే 'ది త్యాది. అత్రాస్మచ్ఛబ్ద వాచ్యో భగవాన్, తేనోదితాః- 'సత్యా భగవతేజాయ లోకానాం ధర్మసేతవే । వక్ష్యే సనాతనం ధర్మం నారాయణముఖాచ్ఛ్రిత ' ఇత్యాదిభిస్సర్వ మూర్తావర్ణాశ్రమ ధర్మాః, తేష్వవహితః - తానేవ ప్రాధాన్యేనానుతిష్ఠన్ సన్, భగవదుపాసినిష్ఠ స్తదవిరుద్ధం మన్వాది స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ కులాచారమపి నిష్కామస్సన్ సమాచరేదిత్యభిప్రాయః, ఏతదేవాభిప్రేత్యోచ్యతే 'యస్త్వేకైంచ మనుపవత్తస్యైవజ' మితి. స్మృతీనామనవకాశః- స్మృత్యనవకాశః, దోషస్య ప్రసఙ్గః - దోషప్రసఙ్గః, స్మృత్యనవకాశే దోష ప్రసఙ్గః- స్మృత్యనవకాశదోష ప్రసఙ్గః, తస్మాత్; అన్యాశ్చతాః స్మృతయశ్చ- అన్య స్మృతయః, తాసామనవకాశేన దోష ప్రసఙ్గః- అన్య స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసఙ్గః, తస్మాత్- అన్య స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసఙ్గాత్.

స్యాదేతత్స్యాన్న సకలసర్వవేదార్థ సాక్షాత్కార చతురా మన్వాదయో ఽజ్ఞసా భగవద్భజనసాధనత్వేన వర్ణాశ్రమ ధర్మాన్ కుతో నావోచన్నిత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—✻ ౨॥ సూ॥ ఇతరేషాంచానుపలబ్ధేః ✻—

ఇతరేషామ్- మన్వాదీనాంహి, భగవద్భజన ప్రకారస్యతన్మాహాత్మ్యస్యచ కార్త్స్న్యేనా నుపలబ్ధి శ్శ్రూయతే, తథాహి ' ప్రాయేణవేద తదిదంనమహాజనోఽయం దేవ్యావిమోహితమతిర్బత మాయయాలమ్ । త్రయ్యాంజడీకృతమతిర్మధుపుష్పితాయాంవైతానికే మహతికర్మణియుజ్యమానా' ఇతి. తస్మాత్తథా తే నావోచన్, తతశ్చ సర్వవేదాన్తసారోక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మఏవశ్రేష్ఠ ఇతి నిశ్చీయతే. ... ... ✻

—✻ ౩॥ సూ॥ ఏతేన యోగఃప్రత్యుక్తః ✻—

భగవద్భజనార్థ్యనపేక్షిత సర్వవేదాన్తసారాన్తర్గతస్మృతి విరుద్ధమన్వాది స్మృత్యంశ ప్రత్యాఖ్యానేన యోగోఽపి ప్రత్యుక్తో వేదితవ్యః, ఇహ యోగశబ్దేన యోగస్మృతిః ప్రత్యాఖ్యేయ తయా వివక్షితా, తత్రహి ప్రధానస్య స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణత్వ ముచ్యతే, తత్తు వేదవిరుద్ధమేవ. నచతత్రభగవద్భజనసాధకవర్ణాశ్రమ ధర్మో దృశ్యతే, యద్యపి తత్రయమ నియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధ్యానయోగసమాధిలక్షణోఽష్టాఙ్గయోగోనిశ్రేయస హేతు తయా ప్రతి పాద్యతే, తథాపి వేదాన్త విహితస్యైవాష్టాఙ్గయోగస్యాపవర్గత్వమ్ 'నావేద విన్మనుతేతం బృహన్త' మిత్యాది శ్రుతిభ్యోఽధ్యవసితమ్, తతశ్చ స్మార్తస్యాష్టాఙ్గయోగస్యాపవర్గత్వా భావాత్తత్ప్రత్యాఖ్యాన ముపపన్నతరమ్.

—※ ౪॥ సూ॥ నవిలక్షణత్వాదస్యతథాత్వంచ శబ్దాత్ ※—

నను మన్వాది స్మృతివిహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాత్సర్వవేదాన్తసార విహితవర్ణాశ్రమధర్మస్య కథమాధిక్యంస్యాదితిచేన్న, కుతః? అస్యవిలక్షణత్వాత్- అఞ్జసా భక్తిసాధకోఽహి సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట వర్ణాశ్రమధర్మః, అతోమానవధర్మాద్విలక్షణ ఏవ భవతి, కస్మాత్పునరిద మస్యవిలక్షణత్వ మవగమ్యతే, తథాత్వంచ శబ్దాత్- తథాత్వమ్- విక్షణత్వమ్, అఞ్జసాభగవద్భక్తిసాధకత్వమ్, తద్ధి ''యస్త్వయాభిహితఃపూర్వం ధర్మస్త్వద్భక్తిలక్షణః । వర్ణాశ్రమాచారవతాంసర్వేషాం ద్విపదామపీ''తి శబ్దాదేవాస్యావగమ్యతే, *తస్మాదయంధర్మో మానవధర్మాద్విశిష్టఇత్యవగమ్యతే.

౧॥ స్మృత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

---

* అఞ్జసాభగవద్భక్తి ప్రయోజక సర్వవేదాన్త సారాన్తర్గత స్మృత్యుక్తవర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాతు రన్యస్మా దుత్కృష్టత్వం ద్యోతయన్నధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥౧॥సూ॥౪॥

—※ ౫॥సూ॥¶అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యామ్※—

※ అత్రేదమపరం సన్దిహ్యతే, శరీర నివృత్త్యాద్భక్తియోగినః కిం సంసారి సాధర్మ్యం భవతి? ఆహోస్విత్సాధర్మ్యం నభవతి? ఇతి. తత్ర సాధర్మ్యం భవతీతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? తస్య దేహాభిమానివల్లోక వ్యవహారాది ప్రవృత్తేరితి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూతే- (అభిమానివ్యపదేశస్త్వి)తి- తు శబ్దశ్శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, భక్తియోగినస్సంసారి సాధర్మ్యం నైవ భవతి, కుతః? తస్య దేహాద్యభిమానాభావాత్; యద్యపి దేహాద్యభిమానివత్తేన వ్యపదేశః క్రియతే, వ్యపదేశః- లోకవ్యవహారః, తథాప్యయమభిమానివ్యపదేశో విశేషానుగతిభ్యాంతిరోహితో భవతీతి శేషః, ఏతదుక్తంభవతి, భక్తియోగినా దేహాభిమానివల్లోక వ్యవహారఃక్రియమాణోపి శ్రీహరిగురుచరణారవిన్దవిశేషానువృత్తిభ్యాంతిరోహితోభవతీతి, తథాచ శ్రీహరి గురు చరణారవిన్ద విశేషానువృత్తిరావశ్యకీతి శ్రూయతే "భ్రాతృవ్యమేనం తదదభ్రవీర్య ముపేక్షయాధ్యేధిత మప్రమత్తః। గురోర్హరేశ్చరణోపాసనాస్త్రో జహి వ్యళీకం స్వయమాత్మమోష' మితి. తస్మాద్భక్తియోగినో నకదాచిత్సంసారిసాధర్మ్యమితి నిశ్చీయతే. ... ... ※

¶ యథా మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాత్రపేక్షయా సర్వవేదాన్తసారాన్తర్గత స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాతుర్భూయస్త్వ మవగమ్యతే, తథా తదనుష్ఠానజనిత భక్తిమతోపి మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠానతత్పర సంసార్యపేక్షయా భూయస్త్వమవగమ్యత ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గత్యోక్తాధికరణ మారభతే - (అభిమానివ్యపదేశస్తువిశేషానుగతిభ్యా) మితి. ... ...

సూ॥ ౫- [illegible]

—* ౬॥ సూ॥ దృశ్యతేతు *—

దృశ్యతేహి- ‘ గృహేషు దారేషు సుతేషు బన్ధుషు ద్విపోత్తమస్యన్దనవాజి పత్తిషు । అక్షయ్యరత్నాభరణామ్బరాదిష్వనన్తకోశేష్వకరోదసన్మతి ’ మిత్యాదినాఽమ్బరీషాదిషు సంసారి వైధర్మ్యేణ దేహాద్యభిమానాభావః, * తస్మాద్భగవద్భక్తా భూయాంస ఇతిసమాశ్రయణీయాఇత్యధికరణ సారార్థః. * * *

౨॥ అభిమానివ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౨॥

—* ౭॥సూ॥¶ అసదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే ‘ అసత్సంస్థానే ఏతస్మిన్ దేహేహ్యపల క్షణే సదపదేశమాత్రే ’ ఇత్యాది, ‘ గృహేషు దారేషు సుతేషు బన్ధుషు ద్విపోత్తమస్యన్దనవాజి పత్తిషు । అక్షయ్యరత్నాభరణామ్బరాదిష్వనన్తకోశేష్వకరోదసన్మతి ’ మిత్యాదిచ. కిమిహాసచ్ఛబ్దోఽసత్యపరః? ఉతానిత్యపరః? ఇతి సంశయః, తత్ర శరీరే సదపదేశమాత్ర ఇతి నిర్దేశాత్కృత్స్నస్యాపి ప్రపఞ్చస్య బ్రహ్మణ్యధ్యస్తత్వాచ్చాసచ్ఛబ్దోఽసత్యపర ఇతి చేన్నైతదేవమ్, కిం త్వసచ్ఛబ్దోఽనిత్యపర ఏవ, కుతః? ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్- ఇహ ‘అసత్సంస్థాన’ ఇత్యాది వాక్యానాం శరీరాదేర్నిత్యత్వప్రతిషేధమాత్రార్థత్వాత్, శరీరస్య క్షణభఙ్గురత్వాత్సదపదేశమాత్ర ఇత్యుక్తమ్,

---

* భగవద్భక్తానాం భూయస్త్వాత్తదాశ్రయణసిద్ధిరిహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి= అ॥ ౨॥ సూ॥ ౨॥

¶ యథా వేదవిరుద్ధత్వాద్యోగో నిరాకృత స్తథైవ వేదవిరుద్ధత్వాద్విశ్వమిథ్యాత్వవాదోఽపి నిరాక్రియత ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణం ప్రారభతే - (అసదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వా) దితి.

వాక్యాన్తరేణ సర్వంమిథ్యేతి ప్రలపితే యథా కామమాత్మనో విషయసఙ్గ్రహసిద్ధిః ఫలమితి ప్రాప్తేఽభిప్రాయః. ...

శ్రియత్తుజల్పన్తి కృత్స్నోఽపి ప్రపఞ్చో బ్రహ్మణ్యధ్యస్త ఇతి విశ్వమిథ్యాత్వ వాదినస్తత్త్వేవం నిరాకర్తవ్యమ్, కిమిదన్త్వేన పరబ్రహ్మ రూపాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షపూర్వకం తస్మిన్ ప్రపఞ్చోఽధ్యస్యతే ? కింవాన్తరేణాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షం ప్రపఞ్చోఽధ్యస్యతే? తత్రయద్యధిష్ఠాన ప్రత్యక్షపూర్వకం ప్రపఞ్చోఽధ్యస్యత ఇత్యుచ్యతే తదాఽధిష్ఠానస్యసాక్షా [illegible] ప్రత్యక్షపూర్వకం ప్రపఞ్చాధ్యాసవతాం సర్వేషామేవ కరతలకలితో మోక్షఇతి ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కృతం వేదాన్తాదిశాస్త్రాభ్యాసేన, నచవాచ్యం బ్రహ్మత్వేనతజ్జ్ఞానస్యైవ ముక్తిసాధనమ్, 'తస్మాత్కేనాప్యుపాయేన మనః కృష్ణేనివేశయే' దితిహి శ్రూయతే. యదిత్వన్తరేణాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షం ప్రపఞ్చోఽధ్యస్యత ఇత్యుచ్యతే తదాచ నిరధిష్ఠానాధ్యాసాభ్యుపగమః ప్రసజ్యేత, నచాప్రత్యక్షేప్యాకాశే ధూళీపటలమాలిన్యాధ్యాసవదధిష్ఠానజ్ఞానం వినైవ ప్రపఞ్చాధ్యాసః సమ్భవతీతి వాచ్యమ్, ఆకాశస్య ప్రత్యక్ష [illegible] తస్య చాక్షుషత్వస్యోక్తేః, 'దివీవ చక్షురాతతమ్' ఇతి శ్రుతిశ్చ సాక్షాదేవాకాశస్య చాక్షుషత్వమాచష్టే, తథాచాకాశః ప్రత్యక్ష ఇతి సిద్ధమ్. తస్మాన్న బ్రహ్మణి ప్రపఞ్చోఽధ్యస్తః, కింతు సత్య ఏవాయం ప్రపఞ్చో బ్రహ్మణి సర్వదాస్తీత్యవగన్తవ్యమ్. "యదిదంకించ- తత్సత్యమిత్యాచక్షత " ఇత్యాది శ్రుతిశ్చ జగతస్సాక్షాదేవ సత్యత్వముపదిశతి. అపిచ " యథేమే విప్రుతాభావా స్తథాతేవికృతైస్సహ। నానావీర్యాః పృథగ్భూతావిరాజం జనయన్తిహి " ఇతి, 'సన్నసత్యసముత్పాద్య దృశ్యన్తేన కలాఇవ । ప్రాగేవవిద్యమానత్వాన్నతేషామిహ సమ్భవః ' ఇత్యాదావావిర్భావ తిరోభావ రూపోత్పత్తి లయవదేవ జగతః [illegible]

శ్రీ [illegible] సమస్తప్రకారేణ [illegible] ([illegible])త్యాది
నా ([illegible] ప్రపఞ్చా [illegible]) [illegible]

త్తే, కిం చైతన్మతే దురుపపాద ఏవ బ్రహ్మణి ప్రపఞ్చాధ్యాసః, స
త్య ప్రపఞ్చ దర్శన శ్రవణాన్యతర సాపేక్షత్వాత్ప్రపఞ్చాధ్యా
సస్య, యథా వా సత్య రజత దర్శన శ్రవణాన్యతర సాపేక్షో భవ
తి శుక్తౌ రజతత్వాధ్యాసస్తద్వత్, నహి పూర్వపూర్వప్రపఞ్చాధ్యాస
వాసనా మేవోత్తరోత్తరప్రపఞ్చాధ్యాసోపేక్షత ఇతి శక్యతే వక్తుమ్,
పూర్వపూర్వ ప్రపఞ్చాధ్యాస వాసనాయా అప్యాదితస్సత్యప్రపఞ్చ
జ్ఞాన సాపేక్షత్వాత్, నహి మిథ్యాభూత ఏవాయం ప్రపంచో బద్ధా
వస్థాయాం బ్రహ్మణ్యధ్యస్యతే, ముక్తావస్థాయాం మిథ్యైవ భవతీతి
వినా వేదబాహ్యైః తర్కైశ్చ వక్తుమభిలషతే, "యతో వా ఇమాని భూ
తాని జాయన్తే- తత్సృష్ట్వా- తదేవానుప్రావిశ" దిత్యాది శ్రుతివ్యా
కోప ప్రసఙ్గాత్; ‡తతశ్చైవమపలాపాపేక్షయా పరిదృశ్య మాన
స్య ప్రపఞ్చస్య సత్యత్వమేవ వక్తు ముచితమితి మన్తవ్యమ్ - అపిచ,
సంసారిధర్మో ఽవిద్యాఖ్యదోష నిబన్ధనోఽయ మధ్యాసస్తావత్కిం
ముక్తస్యైవ సతో బ్రహ్మణో భవతీత్యుచ్యతే? ఆహో స్విద్బద్ధస్యై
వ సతస్తస్య భవతీత్యుచ్యతే? యది ముక్తస్యైవ సతః పరబ్రహ్మ
ణోఽయ మధ్యాసో భవతీత్యుచ్యేత తర్హీదానీ మపి ముక్తస్య స
తః పునరయ మధ్యాసః ప్రసజ్యేత, తతశ్చ బద్ధముక్త వ్యవస్థాచ ప్ర
భజ్యేత, యది చ బద్ధస్యైవ సతస్తస్యాయ మధ్యాసో భవే దిత్యు
చ్యేత, తర్హి బద్ధత్వే సత్యధ్యాసః అధ్యాసే చ సతి బద్ధత్వ మితీత
రేతరాశ్రయ దోషః పరబ్రహ్మణో నిత్యసంసారిత్వ ప్రసఙ్గశ్చేత్యేవ
మాదయో దోషా దుర్నివారా ఇతి. అపిచాస్మిన్నధ్యాసే భవత్యవి
ద్యారూప దోష ఏవ నిదానమితి వదన్తి విశ్వమిథ్యాత్వవాదినః, త
స్మిన్నవిద్యారూప దోషే పరమార్థః పరమార్థ వికల్పా నుపప
త్తి దుర్నివారా, తథాహి స కిం ప్రపఞ్చాధ్యాస హేతురవిద్యా

‡ వేదార్థానుసారిణం స్వపక్షమాహ - (తతశ్చే)త్యాదినా.

రూపదోషః పారమార్థికః ? ఉతాహో అపారమార్థికః? పూ
ర్వత్ర సకిం బ్రహ్మణోభిన్నః? అభిన్నోవా ? భిన్నత్వే పారమార్థి
కస్య ద్విత్వం ప్రసజ్యేత, అభిన్నత్వే బ్రహ్మణఏవ ప్రపఞ్చాధ్యాస
హేతుదోషత్వ ముక్తంస్యాత్, తతశ్చబ్రహ్మణో నిత్యత్వేన నిత్యం
ప్రపఞ్చభ్రమః ప్రసజ్యేత; స్యాదేత త్సహకారి సద్భావాత్కదా
చిద్బ్రహ్మణఃప్రపఞ్చభ్రమః, తద్వైకల్యాదూర్ధ్వం తన్నివృత్తి రి
తి చేత్ ప్రాప్తా ప్రాప్త వివేకేన సహకార్యేవ బ్రహ్మణో విశ్వ
భ్రమ హేతుదోష ఇత్యుక్తంభవతి, తస్మిన్నపి సహకారిణిపరమా
ర్థాపరమార్థ వికల్పా నుపపత్తిర్దుర్నివారైవ, కఃపున రసౌస
హ కారిత్వేన వివక్షితః ? 'తత్వమసీ'త్యాది వాక్యజన్య తత్వజ్ఞాన
ప్రాగభావ లక్షణఇతి చేన్న, అవిద్యారూపదోషా భ్యుపగమస్య
వైయర్థ్యప్రసంగాత్; అవిద్యారూప దోష ఏవాయం ప్రాగభా
వఇతి చేత్తర్హి నాస్యప్రాగభావస్య బ్రహ్మ స్వరూపత్వం యు
క్తమ్, తత్వజ్ఞానాద్బ్రహ్మ నివృత్తిప్రసంగాత్, బ్రహ్మ వ్యతిరిక్త
త్వేతు తస్యమిథ్యాత్వేన తదదర్శన హేతు దోషత్వం బ్రహ్మణఏవ
స్యాత్, నాన్యస్య; అనవస్థాప్రసంగాత్; తథాచ బ్రహ్మణో నిత్య
త్వేన నిత్యం విశ్వభ్రమప్రసఙ్గః. అవిద్యారూపదోషస్యా పారమా
ర్థికత్వ పక్షేపి దుస్సాధః, పూర్వవద్వికల్పా సహత్వాత్; తథా
హి సకిమవిద్యా రూపదోషో బ్రహ్మణోఽభిన్నః ? ఉతభిన్నోవా ?
తదభిన్నత్వే బ్రహ్మణో ప్యపారమార్థికత్వం ప్రసజ్యేత ; బ్రహ్మ
భిన్నత్వే తస్యాపారమార్థికస్యదోషస్య ప్రతిభాసేహి నదోషాన్త
ర నైరపేక్ష్యమ్, ఇతరథా దోషమన్తరేణ ప్రతిభాసమానస్య తస్య
బ్రహ్మవత్సత్యత్వ ప్రసంగాత్; దోషస్య దోషాన్తరా పేక్షాయా
మనవస్థాప్రసంగాత్; స్వపర నిర్వాహకోయం దోషఇతిచేన్న, దో
షమన్తరేణ ప్రపఞ్చస్యైవాధ్యాస ప్రసంగాత్; తస్మాద్బ్రహ్మణి

ప్రపఞ్చాధ్యాసవాదో దురుపపాదః, తతశ్చ స్థావరజఙ్గమా ద్యాత్మకః కృతోఽపి ప్రపంచో బ్రహ్మణి సత్యతయా వర్తతే, కింత్వని త్యః, అతఏవ శ్రూయతే "సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్యం స త్యస్యయోనిం నిహితంచసత్యే । సత్యస్య సత్య" మితి. తస్మాది హాసచ్ఛబ్దోఽనిత్యపరఇతినిశ్చీయతే. ... ...

—* ౮॥ సూ॥ అపీతౌ తద్వత్ప్రసఙ్గాదసమఞ్జసమ్ *—

అపీతి- రప్యయః, ఆత్యన్తికలయః, "అసత్సంసారా నేవతస్మిన్ దే హాపలక్షణ" ఇత్యాదా వసచ్ఛబ్దేన యదిశరీరాదే రసత్యత్వము చ్యతేతదాతస్మా చ్ఛరీరా ద్యాపిని మోక్షే ప్యసత్యత్వ ప్రసంగాద సన్మతే మోక్షసాధన విధాయకం సర్వం శాస్త్రమసమంజసంస్యా త్, తస్మాదిహాఽసచ్ఛబ్దేన శరీరాదేరనిత్యత్వ మధ్యవసీయతే.

అత్రాహాన్యః కశ్చిదపి పశ్చాత్, అనిత్యశరీరస్థేనకృతం భగవద్భ జనాదికం వ్యర్థమేవ స్యాదిత్యత ఉత్తరంపఠతి, ...*

—* ౯॥ సూ॥ నతుదృష్టాన్తభావాత్ *—

తు శబ్ద శ్శఙ్కాపనుత్యర్థః, శరీరా *దికంసత్య మనిత్యంచ, తత్ర స్థితేన క్రియమాణం భగవద్భజ నాదికం నైవముధా భవతి, కింతు మోక్షం సాధయత్యేవ, కుతః? దృష్టాన్తభావాత్- భవ తిహి అనిత్యేనశరీరేణభగవద్భజనంకుర్వత స్తత్సారూప్యాదిలక్షణ

ప్రపఞ్చాధ్యాస వాదస్య దురపపాదత్వా దేవేత్యర్థః; తథాచదే హాదేర క్షణభఙ్గురత్వాను సన్ధానేన భగవద్భజనే ఝుడితి ప్రవృత్తి రేతదధికరణ ఫలమితిభావః. ... ...*

* అది పదేన భగవద్భక్తి సాధనం గ్రాహ్యమ్. (వ్యర్థమేవ స్యా) దితి - దేహాశ్రితత్వేన భజనస్యానిత్యత్వాదితి భావః.

(నైవముధాభవతీ) తి- ఆత్మాశ్రితత్వేన వర్ధమానత్వాద్భ గవద్భజనస్య న దేహావసానశ్వరత్వ మితి భావః.

మోక్ష ప్రాప్తౌ పేశస్కారీ ధ్యాతృకీట దృష్టాన్తః, యత్రయత్ర మనో దేహీ ధారయేత్సకలంధియా। కామాద్ద్వేషాద్భయాద్వాపి యాతి తత్తత్స్వరూపతామ్ ॥ కీటక పేశస్కృతం ధ్యాయన్ కుడ్యం తేన ప్రవేశితః। యాతితత్సాత్మతాంరాజన్ పూర్వరూపమసన్త్యజ ' న్నితి శ్రుతౌ. యద్యేవం కీటస్య తస్మిన్నేవ దేహే పేశస్కృత్ స్మరణేన తత్సారూప్య ప్రాప్తి స్స్యాత్తదా కిం పునర్వక్తవ్యం భగవ ద్భక్తానాం తత్ స్మరణాదినా దేహాన్తే తత్సారూప్యాది ప్రాప్తిస్స్యాదితి. *అసన్మతేహిసర్వస్యాప్యసత్త్వాద్దృష్టాన్తాదికం నాస్తి, తస్మాత్తన్మతమేవాసమఞ్జసమ్.

—* ౧౦॥ సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ *—

అపిచ శరీరాదికం సర్వ మసత్యమితి యేవదన్తి తేషాం స్వపక్షే జీవేశ్వర బద్ధ ముక్తత్వ పుత్ర గురు శిష్యాది విభాగా ఘటన రూపో మహాన్ దోషః ప్రసజ్యేత, తస్మాచ్చ తన్మత మత్యన్తమసమఞ్జసమేవ, ఏతచ్చ వయం ¶శ్రుతిగీతాభాష్యే స్పష్టీచక్రుమ.

—* ౧౧॥ సూ॥ తర్కా ప్రతిష్ఠానాదపి *—

తర్కేణ - వైదిక మూల ప్రమాణ మన్తరేణ యుక్తి మాత్ర విరచిత తర్కశాస్త్రేణాపి, బాధితత్వా దసన్మతస్యప్రతిష్ఠానం నాస్తి, తత్రహి త్రైశేషకై శ్శరీరాదీనాం జీవేశ్వరయో ర్భేదస్యచ పారమార్థికత్వ మభ్యుపగమ్యతే, §తస్మా దప్యసమఞ్జస మేవాసన్మతమ్. ... ... *

---

*విశ్వమిథ్యాత్వ వాదిమతేషు నైతదస్తీత్యాహ - (అసన్మతేహి)తి.

¶ (శ్రుతిగీతాభాష్య) ఇతి- 'అపరిమితా ధ్రువా'ఇత్యేత చ్ఛ్లోక వివరణావసర ఇత్యర్థః. కించ జగన్మిథ్యావాదిమత నిరాకరణం నశ్రుతిప్రమాణ మపేక్షత ఇత్యాహ - (తర్కే) తి.

§ సూత్రార్థం సఙ్క్షిపతి - (తస్మా) దితి- విశ్వమిథ్యాత్వ

—*౧౨॥సూ॥అన్యథానుమేయమితి చే దేవమప్యనిర్మోక్షప్రసఙ్గః*—

అన్యథా- ప్రకారాన్తరేణ, అస్యాసన్మతస్య మూలప్రమాణం వైదిక వాక్య *మనుమేయమితి చేదత్రోచ్యతే,ఏవమపి- ఏవంచేదపి, తన్మతేశరీరాదే రసత్యత్వాభ్యుపగమేన తథా విధ శరీరావచ్ఛిన్నాత్మన్యుత్పన్నస్య సమ్యగ్దర్శన లక్షణస్య మోక్షసాధనస్యాప్యసత్యత్వేన జీవానామనిర్మోక్ష ప్రసంగో ¶ దుర్వార ఏవ.

—* ౧౩॥ సూ॥ఏతేన శిష్టాపరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతాః *—

ఏతేన- †అసన్మతనిబర్హణేన, శిష్టా పరిగ్రహా అపివ్యాఖ్యాతాః- పరిగృహ్యన్త ఇతి పరిగ్రహాః, నపరిగ్రహాః - అపరి గ్రహాః, నిరీశ్వర సాఙ్ఖ్యాది సమయాః , తేసర్వేపి నిరస్తా వ్యాఖ్యాతాః ప్రత్యేతవ్యాః, ఏతేషాం ప్రత్యాఖ్యాన మనన్తరపాదేన స్పష్టీకరిష్యతే.

—* ౧౪॥సూ॥()భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్ *—

నను భవన్మతేపి ' అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివచస్థిత' మిత్యాదినా స్మర్యమాణో జీవేశ్వరయో రవిభాగ ఈశ్వరస్యాపి కర్మఫల భోక్తృత్వ మాపాదయతీతిచే త్తహి, భోక్త్రాపత్తేః- ఈశ్వరే ప్రసక్తస్య కర్మఫల భోక్తృత్వ ప్రసఙ్గస్య, స్యాదేవ లోకవ

వాద స్సర్వథాభ్రాన్తిమూలక ఇత్యధ్యవసితః.

* అనుమానప్రకారస్తు, విశ్వంమిథ్యేత్యేతన్మతం వేదమూలకమ్, మతత్వాత్; పాణిన్యాది మతవదితి , అనేనానుమానసిద్ధం వేదవాక్యంతు కృత్స్నం జగన్మిథ్యే త్యాదిరూప మితి తదభిప్రాయః,

¶ (దుర్వారఏవే) తి- నహ్యసతికారణే కార్యముత్పాదితుంశక్నోతీతి భావః. ... ...

† అసన్మత నిబర్హణమ్- విశ్వమిథ్యాత్వవాదిమత వినాశనమ్.

() పూర్వపక్షీ సిద్ధాన్తమాక్షిపతి - (భోక్త్రాపత్తే) రితి = భావప్రధానోనిర్దేశః - భోక్తృత్వాపత్తేరిత్యర్థః.

త్పరిహారః, యథా లోకే దణ్డయితుం ప్రవృత్తో రాజాదిర్దణ్డ్యస్య
స్సాకమేకాగారస్థోపి నైవదణ్డ్యానుభుజ్యమాన సుఖదుఃఖభాగ్భవ
తి తద్వదీశ్వరోపి భవతీతి జ్ఞేయమ్, తస్మాన్నాస్మన్మతే పరమా
త్మనోభోక్తృత్వాపత్తిర్వక్తవ్యా, అయంచ పరమాత్మనః కర్మ
ఫల భోక్తృత్వాపత్తి పరిహారోతీతాధ్యాయే 'సమ్భోగప్రాప్తి
రితి చేన్న వైశేష్యా' దిత్యనేన సూత్రేణ ప్రదర్శితోపీహ సదృ
ష్టాన్తత్వాద్విశేష్యతే.   తస్మాత్,   ...   *

—* ౧౫॥సూ॥తదనన్యత్వమారమ్భణ శబ్దాదిభ్యః *—

'అవిభక్తంచ భూతేష్వి' త్యత్ర స్మర్యమాణ స్త్వవిభా
గో జీవస్య తదనన్యత్వమేవ బోధయతీతి జ్ఞేయమ్, తదనన్యత్వమ్-
భగవదవినాభూతత్వమ్, కుతఃపునరిద మవగమ్యతే? ఆరమ్భణ శ
బ్దాది భ్యః- 'కింస్విదాసీదధిష్ఠానమారమ్భణంకతమస్స్విత్- కిమా
సీత్- యతోభూమిం జనయన్ విశ్వకర్మా విద్యామౌర్ణోన్ మహి
నావిశ్వచక్షా' ఇతి శ్రుతిశ్చేతనాచేతనాత్మకస్య నిఖిల ప్రపఞ్చస్య
భగవానేవా రమ్భణమితి శ్రావయతి, ఆరభ్యతే-నామరూప విభా
గోనేనేత్యారమ్భణమ్, పరం బ్రహ్మ; [కర్తరిల్యుట్] ఉపాదాన
కారణభూతాం ప్రకృతి మధిష్ఠాయ తతోఽఖిలంజగత్పరంబ్రహ్మ
వోత్పాదయతీతి భావః, ఆదిశబ్దేనాధిష్ఠాన శబ్దోక్తం జీవస్యానవ

కింస్విదాసీ దితి శ్రుతిపదయోజనాతు, మహినా - స్వమాహా
త్మ్యేన, విశ్వచక్షాః - సర్వభూతాన్తర్బహిస్సాక్షీ, విశ్వకర్మా-
నిఖిల జగత్స్రష్టా, కతమః - అనిర్వచనీయః పరమాత్మా, యదీ
త్యవధారణే, భూమిమ్ - తదుపలక్షిత మఖిలతత్వమ్, జనయన్,
కిం స్విదితిద్వయమపి వితర్కే-ఖల్విత్యర్థకః, అధిష్ఠానమ్- ఆశ్రయః,
అతఏవ స్సద్యామ్ - ఆకాశమ్, తదుపలక్షితం బ్రహ్మాణ్డమిత్యర్థః,
వ్యానోత్ - వ్యాప్తవానితి.   ...   ...

రతం భగవదాశ్రితత్వాదికంవివక్ష్యతి, తతశ్చైవమారమ్భణశబ్దాదిభ్యో జీవానాంభగవదనన్యత్వం యథోక్తావిభాగశ్చాభ్రివయతీతి నిశ్చీయతె, ఏతచ్చ 'అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతర' ఇత్యనేన సూత్రేణ ప్రాగధ్యాయే సూచిత మిత్యనుస్మారిత మితి జ్ఞేయమ్.

౩॥ ప్రతిషేధ మాత్రాధికరణం సమాప్తమ్ సూ ॥ ౯॥

—* ౧౬॥ సూ॥ *భావేచోపలబ్ధేః *—

పూర్వసూత్రే ఉపాదానకారణ భూతాయాః ప్రకృతేర్నిఖిల జగదుత్పద్యత ఇత్యుక్తమ్, తతోపాదాన కారణే ప్రకృతావ విద్యమానం జగదుత్పద్యతె? ఆహోస్విద్విద్యమానమేవ జగదుత్పద్యతె? ఇతి విశయే ప్రాప్త ఇదముత్తరం పఠతి-(భావేచే)తి=ఉపాదానకారణ భావాపన్న ప్రకృతౌ ప్రాగుత్పత్తే ర్విద్యమానమేవ జగత్పశ్చాదుత్పద్యత ఇత్యవగన్తవ్యమ్, కుతః ? చోపలబ్ధేః-చోఽవ

తస్మాదసత్సంస్థాన ఇత్యత్రాసత్పద మనిత్యత్వ పర మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ ॥ ౩ ॥ సూ ॥ ౯ ॥

* అసన్మతవ దసత్కార్య వాదో వేదవిరుద్ధత్వాన్నిరాక్రియత ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గతి మభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే - (భావే చోపలబ్ధే)రితి - సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తా హేతు న్యాయమాశ్రిత్య పూర్వాధికరణే నాస్య హేతుహేతు మద్భావ సఙ్గత్యన్తరంచద్యోతయన్విషయముపస్థాపయతి- (పూర్వసూత్ర)ఇత్యాదినా.

ప్రాగ్ఘటాద్యుత్పత్తేస్సత్యపి తదుపాదానే ఘటాదిర్నాస్తీతి ప్రతీతేర్యథా తత్రావిద్యమానమేవ ఘటాదిః పృథు బుధ్నోదరతయోత్పద్యతే, తథా స్యోపాదానే ప్రకృతావ విద్యమానమేవ జగదుత్పద్యత ఇతి ప్రాప్తే ప్రాప్తే కారణే కార్యాస్తిత్వ దృష్టోపలబ్ధిం హేతుం కృత్వా సిద్ధాన్త యతి- (ఇదముత్తరంపఠతీ) త్యాదినా- తాముపలబ్ధి ముపపాదయతి- (లోక) ఇత్యాదినా.

ధారణే, లోకే వృక్షాద్యుపాదాన కారణభూతే బీజాదౌ సూక్ష్మ రూపేణ తత్కార్య వృక్షాద్యుపలబ్ధేరేవేత్యర్థః.

* ఉపనయం నిగమయతి,

—* ౧౬॥ సూ॥ సత్వాచ్చాపరస్య *—

తథా పూర్వస్మిన్ స్వోపాదాన కారణే ప్రకృతావపరస్య కార్యస్య జగతస్సత్వాదేవ పశ్చాదుత్పత్తిరుపపద్యత ఇతి నిశ్చీయతే.

¶ అత్ర వైశేషికాః ప్రత్యవతిష్ఠన్తే.

—*{ ౧౭॥ సూ॥ అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచేన్నధర్మాన్త రేణవాక్యశేషా ద్యుక్తే శ్శబ్దాన్తరాచ్చ }*—

నను భవన్మతేపి "నాసదాసీన్నోసదాసీత్తదానీ" మితికార్యాత్మకస్య కృత్స్నస్య జగతః ప్రాగుత్పత్తే రసద్వ్యపదేశో భవతి, అసత్వమ్ - అవిద్యమానత్వమ్, తస్మాద్యథోపదిష్ట స్సత్కార్యవాదో నఘటత ఇతి చేన్నాయందోషః, కుతః ? ధర్మాన్తరేణ వాక్య శే

---

*(ఉపనయ)మితి-దార్ష్టాన్తికే దృష్టాన్తదృష్టార్థావగమకపక్షము పనయః, పక్షేసాధ్యాధ్యవసాయకోక్తి ర్నిగమనమ్, ప్రాగుత్పత్తేర్జగతస్స్వోపాదానే ప్రకృతావస్తిత్వం సాధ్యమ్, తదధ్యవసాయకోక్తిశ్చ.

ఏతేనోపసంహృతావయవా కూర్మాదౌ తదవయవ జాతమివ మృత్పిణ్డాదౌ ప్రాగుత్పత్తే ర్ఘటాది స్సూక్ష్మతయాస్తీతి నిశ్చితమ్. యద్యప్యస త్కార్యవాదే పరమాణూనపహాయ ప్రకృతివాద స్తదుపాదానత్వ వాదోవా నాస్త్యేవ, తథాపి సత్కార్యవాద ఇవ ప్రకృత్యాద్యనువాద మాత్ర మసత్కార్యవాదినోక్తమితిమన్తవ్యమ్, తస్మాత్తదసఙ్గతమితి భావః. ... *

¶ ఏవం నిరస్తేప్యసత్కార్యవాదే మన్త్రమాదాయత ద్వాదినః పునరాక్షిపన్తీతి ద్యోతయన్నుత్తరసూత్రస్య శఙ్కా భాగ మవతారయతి (అత్రే) తి. ... ... *

షాద్యుక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ అసద్వ్యపదేశ హేతుభూత సూక్ష్మత్వరూప ధర్మాన్తరేణ యోగాత్కార్యస్య జగతోఽసద్వ్యపదేశో భవతి, వస్తుతః కారణే ప్రకృతౌ కార్యంజగత్సూక్ష్మతయాఽస్త్యేవ, తథాహి తత్రశ్రూయతే "తమఆసీత్తమసా గూఢ మగ్రే ప్రకేత" మితి. తమః - అవ్యక్తమ్, ప్రకృతిరిత్యర్థః; అగ్రే - ప్రాక్ప్రళయాత్, ప్రకేతమ్ - ప్రకాశితమ్, తథా "సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీ" దితివాక్యశేషాచ్చ కారణే కార్యంజగదస్తీత్యవగమ్యతే, తథా యుక్తిశ్చాత్రభవతి, కారణే కార్యాసద్భావేకథంనియత కారణాన్నియతం కార్యముత్పద్యేత, యది కారణే కార్యమసత్స్యాత్తర్హి మృత్పిణ్డాత్పటోత్పత్తిరపి ప్రసజ్యేతేతి. అతః కారణే - ప్రకృతౌ, కార్యమ్ - జగత్, అస్తీతి నిశ్చీయతే, తథా "ప్రాగేవవిద్యమానత్వా న్నతేషామిహసమ్భవ" ఇతి శబ్దాన్తరాచ్చ ప్రాగుత్పత్తేర్జగతః స్వకారణేఽస్తిత్వం నిశ్చీయతే, తస్మాదుపాదానకారణభూతాయాం ప్రకృతౌ సూక్ష్మతయా విద్యమానమేవ జగత్సృష్టికాలే స్థూలతయోత్పద్యత ఇతి సిద్ధమ్.

కథమస్యాం నిఖిలజగదుపాదానభూతాయాంప్రకృతౌపరమాత్మాఽన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతే? కథంవాతస్యోపాదానత్వ ముపచర్యతే? ఇతి జిజ్ఞాసాయా మిద ముత్తరం పఠతి. ...

—* ౧౯॥ సూ॥ పటవచ్చ *—

యథా పటోదీర్ఘతన్తుష్వోతస్తిర్యక్తన్తుషు ప్రోతశ్చసన్ తన్తూన్వ్యాప్నోతి, తద్వదేవ పరమాత్మాపి జగదుపాదానభూతప్రకృతావన్తర్బహిర్వ్యాప్య సదావతిష్ఠతే, తదిదమామ్నాతమ్ "పరోమదవ్యోజగతస్థుషశ్చఓతంప్రోతం పటవద్యత్రవిశ్వ" మిత్యాదౌ. పరమాత్మని విశ్వవ్యాప్తా వుక్తాయాం తస్మిన్ పరమాత్మవ్యాప్తి రప్యుక్తేతి జ్ఞేయమ్, యద్వా యత్ర- యేనేత్యర్థః, తస్మాత్పరమా

త్మనో ఽప్యుపాదానత్వోపచారః, అపిచ జగదుపాదానే వ్యాప్తస్య పరమాత్మన ఉపాదేయ జగద్వ్యాప్తి స్సులభైవ, తాదాత్మ్య స మ్బన్ధవతోరుపాదానోపాదేయయో రైక్యాత్; *తథా హ్యామ్నా యతే "కార్యకారణ వస్త్వైక్య దర్శనం పటతన్తువత్। అవస్తుత్వా ద్వికల్పస్య భావాద్వైతం తదుచ్యతే" ఇతి. అవస్తుత్వాత్ - అ నిత్యత్వాత్, వికల్పస్య - వివిధం కల్పితస్య విశ్వస్య, భావాద్వైత సిద్ధిరేవైత దధికరణ ఫలమితి ధ్యేయమ్.

నను పరమాత్మా యది పట స్తన్తూనివ కార్యకారణాత్మకమఖి లం జగద్వ్యాప్నోతీత్యుచ్యతే, తర్హి తదితర స్సకథం స్యాదతో దృ ష్టాన్తాన్తరం ప్రాహ, ... *

—* ౨౦ ॥ సూ ॥ యథాచ ప్రాణాదిః *—

యథావా ప్రాణాపానాది వృత్తిం భజమానో వాయుర్నిఖి లం శరీరం వ్యాప్నువన్నపి తదితర ఏవావతిష్ఠతే ఏవం పరమాత్మాపి నిఖిలం జగద్వ్యాప్నువన్నపి తత్సమ్బన్ధాభావాదితర ఏవావతిష్ఠతే, "వ్యాపకో సఙ్గ్యనావృతః - ఇదంహి విశ్వంభగవా నివేతర" ఇతి హి శ్రూయతే. తస్మాత్పటదృష్టాన్తః పరమాత్మనో నిఖిలజగద్వ్యా ప్తి మాత్ర ఇతి జ్ఞేయమ్. ... ...

సుగమత్వాయ వాక్యస్యార్థాన్తరమాహ- (యద్వే) తి.

* ఇహార్థాత్ 'మహద్వచ్చే' త్యధికరణోక్తా పరమాత్మ నో నిఖిల జగద్వ్యాప్తిశ్చానుస్మారితా భవతీత్యాశయేనాహ-(అపి చే) తి - ఉపాదానోపాదేయయోరైక్యే ఆమ్నాయం ప్రమాణ యతి- (తథాహ్యామ్నాయత)ఇతి- అతో ఖిలంజగత్వోపాదానే ప్ర కృతౌ ప్రాక్సర్గా త్సూక్ష్మతయా వస్థాయ సృష్ట్యవసరే స్థూల తయోత్పద్యతే, ఏవముభయా వస్థాయామపి జగతి పరమాత్మాన్తర్బ హిర్వ్యాప్య తదితర స్సన్నవ తిష్ఠత ఇత్యధికరణోప సంహారః

౪॥ భావేచోపలబ్ధేరిత్యధికరణంసమాప్తమ్॥ సూ॥ ౫ ॥

¶ అత్ర చోదయతి,

—✻ ౨౧॥ సూ॥ ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిః✻—

స్యాదేతచ్చేతనాచేతనాత్మక నిఖిల జగదితరస్య పరమాత్మనః కిం జగద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిస్స్యాత్? ఆహోస్విన్న? ఇతి సంశయః, తత్ర జగద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిస్స్యాదితి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? "ఇదంహివిశ్వం భగవానివేతర" ఇతి పరమాత్మనశ్చేతనాచేతనాత్మక జగదితర వ్యపదేశాత్; ఇతరత్వమ్ - అసమ్బద్ధత్వమ్, భిన్నత్వమిత్యర్థః; ✻నహ్యన్యస్య హిత మన్యోజ్ఞాతుమర్హతి.తతశ్చ పరమాత్మనస్తత్తచ్చేతన విషయ హితాకరణా హితకరణదోష ప్రసక్తిస్స్యాదిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే.

—✻ ౨౨॥సూ॥అధికంతు భేదనిర్దేశాత్ ✻—

తుశబ్దశ్చోద్యవ్యావృత్త్యర్థః, పరమాత్మనస్తత్తజ్జీవవిషయకహితకరణాహితాకరణసామర్థ్యమధికమ్ - అపారమేవభవతి, కుతః? భేదనిర్దేశాత్ - భిద్యతేపభిరితి భేదధర్మాః, "తస్మాద్భవంత మనవద్యమనన్తపారం సర్వజ్ఞమీశ్వర మకుణ్ఠవికుణ్ఠధిష్ణ్యే" మిత్యాదౌ 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్-యస్యజ్ఞానమయంతపః-పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ

ప్రత్యేతవ్యః. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౫॥

¶ జీవాభేదాత్పరమాత్మనస్తద్ధిత కారకత్వోపపత్తౌ కథంతదితరత్వం పరమాత్మన ఇత్యాక్షేప సఙ్గతి ముత్తరాధికరణేద్యోతయతి- (అత్రచోదయతీ) తి—ఆక్షిపతీత్యర్థః.

✻ పరమాత్మనోజీవాద్భేదేసతి కథం తస్య జీవహితకరత్వ మిత్యాహ- (నహీ) తి - తథాచపరమాత్మాజీవాదనితర ఇతి భావః.

సర్వాన్తర్యామిత్వ సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వా ద్యనన్తగుణగణపూర్ణత్వాత్పరమాత్మనో నేషదప్యేష దోష స్పర్శ ఇతి సూత్రేణ

హృాయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా　చేత్యాదౌచ పరమాత్మ
నోహి సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మా నిర్దిశ్యన్తే, నహి సర్వజ్ఞత్వ సర్వే
శ్వరత్వ సర్వశక్తిత్వాద్యనన్త మహిమాపరమాత్మా జీవహితాదికం
కర్తుం నశక్నోతీతి వక్తుం శక్యతే: అతస్తస్మిన్నైవజీవహితాకరణా
ది దోషప్రసక్తిః.　...　...　...

నను చేతనత్వా జ్జీవాస్స్వయమేవ స్వహితాదికంకుర్వన్త్వితి
ఉత్తరంపఠతి,　...　...　...

——* ౨౩॥ సూ॥ అశ్మాదివచ్చతదనుపపత్తిః *——

పాషాణతృణకాష్ఠ లోష్టాదివత్స్వతన్త్రప్రవృత్తిహీనానాం జీ
వానాం స్వీయ హితకరణాద్యనుపపత్తిరేవ ప్రతిపత్తవ్యా.

——* ౨౪ ॥ సూ ॥ ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచే న్నక్షీరవద్ధి* ——

నను సర్వేషు వేదాన్తేషు చేతనాచేతనాత్మకస్య కృత్స్నస్యజ
గతఃపరమాత్మ కర్తృకోపసంహార దర్శనాత్తస్య జీవహిత కరణా
దికం నసఙ్గచ్ఛత ఇతిచే న్నాయందోషః, కుతః? క్షీరవద్ధి- హి- య
స్మాత్, క్షీరవదేవేశ్వరో జీవానుపసంహరతి యథావా దధ్యాద్య
ర్థినస్తాపన శోషణాతంచనాదినా క్షీరస్య స్వభావ ముపసంహృ
త్య దధిఘృతాదిభావ మాపాద్య తన్మాహాత్మ్య మేవోత్పాదయన్తి,
తద్వదీశ్వరోపి జీవానాం దౌరాత్మ్యాదిక మపోహ్య పునస్సృష్టికా
లే క్రమేణయథార్హం మాహాత్మ్యాదికముత్పాదయితుమేవకల్పాన్తే
చేతనాచేతనాత్మకం నిఖిలంజగదుపసంహరతి, * అతోస్యసఘృణ
స్యేశితుర్హితాకరణాది దోషలేశ ప్రసక్తిరపి నాస్తీత్యధ్యవసేయమ్.

——* ౨౫॥ సూ॥ దేవాదివదపిలోకే *——

సిద్ధాన్తయతి- (అధికంత్వి) తి.　...　*

* భగవత స్సదాచేతన హితకారకత్వానుసన్ధానమిహ ఫలమి
తి సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (అత) ఇతి.

యథావాలోకే దేవోనిశంద్యోతమానస్సూర్యాదిరహాముపసంహార విసర్గాభ్యాం స్థావర జఙ్గమానాం ప్రాణినాం హిత మేవ కరోతి ✻తద్వదీశ్వరోపి శరీరోపసంహార సృష్టిభ్యాం జీవానాం హిత మేవ కరోతీతి జ్ఞేయమ్. ... ... ✻

x ॥ ఇతరవ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

—✻ ౨౬॥సూ॥కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వ శబ్దకోపోవా ✻—

¶ ఉప సంహార శబ్దేన సృష్టేరపి స్మృతత్వాత్తత్ర సన్దిహ్యతే, సృష్టికాలే కిం సర్వేషాం జీవానాం స్థూల శరీర సమ్బన్ధో భవతి? కిం వా కేషాంచిదేవ? ఇత్యేవం సన్దేహే ప్రాప్త ✻ఇదముచ్యతే- (కృత్స్న) ఇతి- తదా సర్వేషాం జీవానాం స్థూలశరీర సమ్బన్ధాభ్యుపగమేహి యుగపత్కృత్స్నజీవానాం స్థూలశరీరోపలబ్ధిః ప్రసజ్యేత, తథాచ సత్యానుపూర్వ్యేణ బ్రహ్మాది సృష్టిర్విరుధ్యేత, తస్మాత్తేషాంచిదేవ కల్పాదౌ స్థూలశరీర సమ్బన్ధో భవతి, తతః క్రమేణ సర్వేషాం తత్సమ్బన్ధో భవతీతి నిశ్చీయతే, తతోపి కేషాంచిద్విషయే దుస్సహః పరాధానుగుణ్యేన నిరవయవత్వ ప్రాప్తిహేతుభూత శబ్దకోపశ్చేశ్వరస్య భవతీత్యర్థ్యవసేయమ్, వా శబ్దశ్చార్థే, నిరవయవత్వమ్- నిష్కృష్టశరీరవత్త్వమ్, శబ్దకోపః- ' క్షిపామ్యజస్ర మశు

✻ పృష్టాన్తార్థం దార్ష్టాన్తికేనిగమయ న్నధికరణ ముపసంహరతి- (తద్వ)దితి. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౫॥

¶ ప్రాగధికరణే నాస్యప్రసజ్గ సఙ్గతిమాహ - (ఉపసంహార శబ్దే) నేతి . ...✻

✻ "యతోవాఇమాని భూతానిజాయన్తే" ఇత్యాదౌ యుగపత్కృత్స్న ప్రాణ్యుత్పత్తి శ్రవణాత్సర్వేషాం జీవానాం యుగపత్స్థూల దేహసమ్బన్ధో భవతీతి పూర్వపక్షం ప్రతిచక్షాణ స్సిద్ధాన్తయతి - (ఇదముచ్యతే) ఇత్యాదినా - తదా- సర్గావసరే.

ఖా నాసురీష్వేవయోనిషు | ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢాజన్మ నిజన్మని ॥ మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గ తి ' మిత్యాది రూపవాక్య సహితఃకోపః, ఏతదుక్తంభవతి, 'సూ ర్యాచన్ద్రమసౌధాతా యథా పూర్వమకల్పయత్ | దివంచ పృథి వీంచాన్తరిక్షమథోసువ ' రిత్యాద్యుక్త రీత్యా ఈశ్వరః కృత్స్నంజ గత్సృష్ట్వా తత్ర జీవానాం క్రమేణ స్వస్వ కర్మానుగుణ్యేన శరీరా ణిచ సృజతి, తత్ర యేతు భగవతి తదీయేషువా దుస్స హాపరాధిన స్తాన్నికృష్ట శరీరైర్యోజయిత్వాశిక్షయతీతి, ¶తస్మాదపరాధమన్తరే ణ వర్తితవ్యమ్,యథాశక్తిభగవదుపాసనంచకర్తవ్యమితి ధ్యేయమ్.

—* ౨౭॥ సూ ॥ శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వాత్. *—

శ్రుతేః- ' యఏషాం పురుషం సాక్షాదాత్మప్రభవమీశ్వరమ్| నభజన్త్యవజానన్తి స్థానా ద్భ్రష్టాపతన్త్యధ ' ఇత్యేవం జాతీ యకాయాశ్శబ్ద మూలత్వాత్- ' క్షిపామ్యజస్రమశుభా ' నిత్యాది స్మృతివాక్య మూల ప్రమాణత్వా, త్తాదృశ స్మృతివాక్యంప్రమాణ తమమ్, అతో భగవత్తదీయాపరాధి విషయేక్షిపామీతి సఙ్కల్పిత శి క్షాం కరోత్యేవ భగవా నిత్యభిప్రాయః. ...

—* ౨౮॥ సూ॥ *ఆత్మనిచైవం విచిత్రాశ్చహి*—

ఆత్మని- చేతనే, అచేతన ధర్మాప్రసక్తిః, చశబ్దాదచేతనేచే తన ధర్మా ప్రసక్తిశ్చేత్యేవ ముభయధాజగత్సృష్టి వ్యగ్రః పరమా త్మా కథం సత్ప్రతిపక్షాన్ శిక్షితుంశక్నోతీతి నవిస్మర్తవ్యమ్, కుతః ? విచిత్రాశ్చహి- యస్మాత్కారణాదీశ్వర ఏవంవిధ సృష్టిసత్ప్రతిప

¶ ఏతదధికరణఫలం విశదయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. ... ...

* నాతిచిత్రమిదం శ్రీభగవాన్ ప్రతిపక్షిణ శ్శిక్షయతీత్యాహ- (ఆత్మనిచైవ) మితి. ... ...

షు శిక్షణాది హేతుభూత విచిత్రాశ్శక్తయస్సన్తి, తథాచ శ్రుత
యః 'నతోఽస్మ్యనన్తాయ దురన్తశక్తయే విచిత్రవీర్యాయే' తి,
'యఏవమవ్యాకృత శక్త్యుదన్వత' ఇతి "పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ
శ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞాన బలక్రియాచే" తి.

¶ ౬॥ కృత్స్నప్రసక్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

§ తదేవం భగవానభక్తేష్వపరాధాన్ద్రష్ట్వా తేభ్యశ్శిక్ష్య
తీత్యుక్తమ్, స్వభక్తేషు కథంచిదుత్పన్నదోషం దృష్ట్వా తానీ
శ్వరః కిం శిక్షయతి? ఆహోస్విద్దోషం నాశయిత్వా తానను
గృహ్ణాతి? ఇత్యాశఙ్కాయా †మిద ముత్తరంపఠతి,

—※ ౭౯॥ సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ ※—

స్వపక్షాణామ్- స్వభక్తానామ్, దోష- మపరాధ, మత్తి భక్ష
యతి, నాశయతీతి; స్వపక్షదోషాత్. 'సవా ఇదం విశ్వమామో
ఘలీలస్సృజత్యవత్యత్తి' త్యాదావత్తేర్నాశార్థకత్వోపలబ్ధేః; త
థాచామ్నాయతే "ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రేణ స్వానాంభావసరోరు
హమ్। ధునోతిశమలంకృష్ణస్సలిలస్య యథాశరత్ ॥ శ్రుణ్వతాంస్వ

¶ తస్మాద్భగవదపరాధినో వశ్యంభగవాన్ శిక్షయతి తత స్తద
పచార మన్తరేణ సుధీభిర్వర్తితవ్య మిత్యధికరణోప సంహారః ప్రత్యే
తవ్యః. అ॥ ౬॥ సూ॥ ౩॥ ... ...

§ అస్యపూర్వాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం వృత్తానువాదేన ద్యోత
యతి - (తదేవ) మిత్యాదినా. ... ...

† కథంచిదిత్యనేన భగవద్భక్తానాం కదాపినాపరాధ్యన్తీతిసూచయ
తి, భగవతస్సర్వసమత్వా ద్యతికించిద్దోషం దృష్ట్వా స్వభక్తా
నపి భగవాన్ పూర్వవచ్ఛిక్షతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే భక్తవాత్సల్యా
ది సద్గుణగణ పరిపూర్ణత్వాన్న తాన్ పరమాత్మాశిక్షయతీత్యభి
ప్రేత్య సిద్ధాన్తయతీత్యాహ - (ఇదముత్తరం పఠతి)తి.

కథాం కృష్ణగుణ్య శ్రవణ కీర్తనః । హృద్యన్తస్థోహ్యభద్రాణి వి ధునోతిసుహృత్సతామ్ ॥ స్వపాదమూలంభజతఃప్రియస్య త్యక్తాన్య భావస్య హరిఃపరేశః । వికర్మ యచ్చోత్పతితం కథంచిద్ధునోతి స ర్వం హృది సన్నివిష్ట ' ఇతి. చ శబ్దాత్స్వ భక్తభక్తానామపి దో షాన్నాశయతీతి సూచయతి, " ¶సముద్ధరన్తి యేవిప్రంసీదన్తంమ త్పరాయణమ్ । తానుద్ధరిష్యేనచిరాదాపద్భ్యోనౌరివార్ణవా'దితి హి శ్రూయతే. స్మర్యతేచ "మమ మద్భక్త భక్తేషు ప్రీతిరభ్యధికా భవేత్ । తస్మాన్మద్భక్తభక్తాశ్చ పూజనీయా విశేషత ' ఇతి. *త స్మాత్కథం చిత్కృతాగసోపి స్వభక్తాదీన్ భగవాననుగృహ్ణాత్యేవే త్యధ్యవసీయతె. ... ...

ఏవం రక్షితాన్స్వభక్తా ననుగ్రహకాతరగపరమకారుణికో భగవాన్ త్యక్తుం నోత్సహతఇత్యాహ,

—* ౩౦॥ సూ॥ సర్వోపేతాచ తద్దర్శనాత్ *—

సర్వస్మిన్కాలే సర్వస్మిన్దేశేచ రక్షణార్థ ముద్యైతి- స్వభ క్త సమీపం గచ్ఛతీ, తి సర్వోపేతాచే, శ్వరోభవతీత్యపగన్తవ్యమ్. కుతః ? తద్దర్శనాత్ " నిరపేక్షం మునింశాన్తం నిర్వైరం సమద ర్శినమ్ । అనువ్రజామ్యహంనిత్య" మిత్యత్ర సర్వదా స్వభక్త సమీ ప వర్తిత్వదర్శనాత్. ... ... *

—* ౩౧॥ సూ ॥ వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తమ్*—

నను "అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతా పశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్య కర్ణః" ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో వికరణత్వంహి శ్రూయతె, విక రణత్వమ్ - దేహేన్ద్రియాసు రహితత్వమ్, తస్మాదిదం సర్వోపే

¶ సముద్ధరన్తి - అశనవసనా ద్యుపకృత్యాదారిద్ర్యా న్మోచయ న్తీత్యర్థః. ఆపద్భ్యః- జననమరణ ప్రవాహాదిభ్యః.

* ఫలం కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

తృత్వ మీశ్వరస్య నోపపద్యత ఇతేచేన్నైవమ్, యస్మాదస్య వక్త వ్యం యదుత్తరం తదుక్తమ్, "అవతారాహ్యసఙ్ఖ్యేయా హరేస్స త్వ నిధేర్ద్విజాః । యథావిదాసినఃకుల్యాస్సరసస్స్యుస్సహస్రశః ॥ విశ్వతశ్చక్షు రుతవిశ్వతోముఖో విశ్వతోహ స్తఉతవిశ్వతస్పా" ది త్యాద్యామ్నాయైరేవ శ్రీభగవతో౽ప్రాకృత దివ్యమఙ్గళ విగ్రహా దిమత్త్వ మస్తీత్యుత్తర ముక్తమిత్యర్థః, §తతశ్చఅపాణిపాదశ్రుతి ర్భగవతః ప్రాకృత దేహేన్ద్రియాద్యభావవత్త్వంశాస్తియతీతి మ న్తవ్యమ్, తస్మాత్స్వభక్తానుగ్రహనార్థమస్వైకంరూపంభగవాన్ ధారయతీత్యభిప్రాయః. ... ...

—* ౩౨ ॥ సూ ॥ నప్రయోజనవత్త్వాల్ *—

నచేతఃపరం భగవతో౽సంఖ్యేయావతారాభ్యుపగమః కిమ ర్థ ఇతి వివదితవ్యమ్, కస్మాల్ ? ప్రయోజనవత్త్వాల్- "యస్త్వ ద్విధానామసతాం ప్రశాన్తయేరూపాణి ధత్తేసదనుగ్రహేచ్ఛయే" త్యాదౌ తేషాం భగవదవతారాణాం దుష్ట నిగ్రహ శిష్ట పరిపాలన రూపప్రయోజన వత్త్వశ్రవణాదిత్యర్థః, యస్మాదసంఖ్యేయావతా రో భగవాన్ శ్రీహరిరవశ్యం భజనీయఇత్యధికరణ తాత్పర్యార్థః ప్రత్యేతవ్యః. ... ...

౭॥ స్వపక్షదోషాదనాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥ ౮ ॥

—* ౩౩ ॥ సూ ॥ లోకవత్తులీలాకైవల్యమ్ *—

* 'జన్మాద్యస్యయత ' ఇత్యాదిభిస్సూత్రై స్తత్రతత్రేశ్వరఏవజ

---

§ అపాణిపాదశ్రుతేరభిప్రాయమాహ-(తతశ్చే)తి. అ॥౭॥సూ॥౮॥

* సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వ మితిన్యాయ మాశ్రి త్యాస్య జన్మాధికరణై హేతుహేతు మద్భావసఙ్గతిం వ్యనక్తి - (జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదిభిస్సూత్రై) రితి = ఆదినా "ప్రకృతి శ్చ - కృత్స్నప్రసక్తి" రిత్యేవం జాతీయాధికరణాని గృహ్యన్తే.

గన్నిర్మీయతే ఇత్యవధారితమ్, తత్ర సన్దిహ్యతే, కిం విశ్వవిచిత్రి నిర్మాణే ఈశ్వరస్యాపేక్ష్యప్రయోజనంప్రవృత్తయో భవన్తి? ఆ హోస్విదనపేక్ష్యైవ ప్రయోజనంలీలారూపాఃప్రవృత్తయోభవన్తి? ఇత్యేవం సన్దేహేప్రాప్తే ¶ప్రతిపాదిహ- (లోకవత్త్వి)తి - తుశ బ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, కేవలమేవ కైవల్యమ్, వివిధజగన్నిర్మా ణే ఈశ్వరస్య లీలారూపఏవ కేవలంప్రవృత్తయో భవితుమర్హన్తీ తి నిశ్చీయతే, అత్రదృష్టాన్తః (లోకవ)దితి = యథావాలోకే అ ర్భకస్యాన్తరేణ ప్రయోజనాపేక్షాం లీలారూపాఏవవిహారాదిషు ప్రవృత్తయోభవన్తి తద్వదేవ భగవతో ఽవాప్తసమస్తకామస్యేశ్వ రస్య జగద్వివిధనిర్మాణేలీలారూపాఃప్రవృత్తయోభవన్తీతిస్థితమ్.

నన్వీశ్వరస్య జగద్వివిధ నిర్మాణే లీలారూపాపిప్రవృత్తిర్నో పపద్యతే, తస్యవైషమ్యనైర్ఘృణ్యప్రసంగాదతఉత్తరం పఠతి,

—* { ౩౪॥సూ॥వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్తథా హిదర్శయతి } *—

దేవాసుర రాక్షస పిశాచ మనుష్యాఖ్య దరిద్రసజ్జన స్త్రీపురు షసుఖిదుఃఖిగోమహిష సింహ్మగజాహి నకుల కాక గరుడ దుగ్ధు ల్మాద్యనన్త వికల్పం జగన్నిర్మాణస్యా పీశ్వరస్య వైషమ్య నైర్ఘృ

¶ లోకే జీవానాం ప్రవృత్తే స్స్వప్రయోజనా నపేక్షత్వస్యదృ ష్టత్వా త్తద్వదీశ్వరస్యాపి జగన్నిర్మాణే ప్రయోజన మపేక్ష్య ప్రి వృత్తయో భవన్తీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే "శివాయలోకస్యభవాయ భూతయే యఉత్తమశ్లోకపరాయణా జనాః। జీవన్తినాత్మార్థ" మిత్యాదౌ పరీక్షిదాది మహాభాగవతానామపి ప్రవృత్తేః పరార్థ త్వోపలమ్భాత్తద్వదవాప్త సమస్తకామస్య పరమాత్మనో జగన్ని ర్మాణ ప్రవృత్తయోపి పరార్థఏవ భవన్తీతి భావేన సిద్ధాన్తయ తి - (ప్రతిపాద్రిహే) త్యాదినా. ... ...

స్యే నభవతః, తత్ర వైషమ్యమ్ - విషమసృష్టిః, నైర్ఘృణ్యమ్- ప రదుఃఖ సహిష్ణుత్వమ్, కస్మాత్పునరే తేనభవతః, సాపేక్షత్వాత్- విషమ నిర్మాణ హేతుభూత తత్తజ్జీవకృత పుణ్యపాప సాపేక్షః ఖల్వీశ్వరో విశ్వం వివిధంనిర్మిమీతే,కథమస్యవైషమ్యాదికంప్రసజ్యే త, యదిచేశ్వరో నిజేచ్ఛయా సుకృతి దుష్కృతినో ర్వైపరీత్యేనదుః ఖసుఖనో నిర్మిమీతే, తహ్యేతస్యతేస్యాతామ్,నహ్యేవ మీశ్వరో నిర్మిమీతే, అతోయంభగవానీశ్వరః పరమకారుణికఃపర్జన్యవద్వి శ్వం నిర్మిమీతే, యథాపర్జన్యఃప్రవర్షన్ ద్రుమలతావ్రీహియవ మాష తిలాదీని నిర్మమాణోపి నతద్వైషమ్య హేతుర్భవతి, కింతు తత్తద్బీజాన్యేవ తత్తద్వైషమ్య హేతవః, ఏవమీశ్వరోపి విశ్వం వివి ధం నిర్మమాణోపి నతద్వైషమ్య హేతు ర్భవతి, కింతు తత్తజ్జీ వకర్మాణ్యేవ తత్త ద్దేహాదివైషమ్య హేతవో భవ న్తీతిద్రష్టవ్యమ్, ¶ తస్మాదీశ్వరే నైషదప్యేష దోషఇత్యనుసన్ధేయమ్, తథాహిదర్శయ తి - కర్మానుగుణమేవహి జగన్నిర్మాణందర్శయతి శ్రుతిః "మా ణుశోచయతస్సర్వ స్స్వకృతం విన్దతేఽవశః - సాధుకారీసాధుర్భ వతి పాపకారీ పాపోభవతీ"తి. ... ...

౩౫ ॥ సూ ॥ నకర్మావిభాగాదితి చేన్నానాది త్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతేచ

నను జీవానాం పుణ్యపాపాచరణ సాధనభూత శరీరసమ్బన్ధా భావేన సృష్టిసమయే విషమ నిర్మాణ హేతుభూత జీవసుకృత దు ష్కృత కర్మణా మభావా త్తద్విభాగో దుర్ఘటఏవ. తతశ్చ తద విభాగా త్కేవ్వరకేవ జగద్విషమం సృజతీశ్వరే వైషమ్యాదికంప్రస జ్యతఏవ, తతశ్చ "వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వా"దిత్యేతద్రిక్తం

¶ అధికరణ ఫలమాహ - (తస్మా) దితి. రిక్తం వచః - నిర ర్థకం వాక్యమ్. ...

పపద్యతే చై వేతదేవమ్, కస్మాత్ ? అనాదిత్వాత్ - జీవ
సంసార స్యానాదిత్వేన తద్ధేతు భూత సుకృతదుష్కృత కర్మణా
మప్యనాదిత్వాత్ , ఉపపద్యతేచ సంసారస్యానాదిత్వమ్ , యది
స్యాదాదిమాన్ సంసార స్తదా తేష విముక్తానామపి పునస్సంసారో
త్పత్తిః ప్రసక్తిః, [illegible] బా[illegible]యూతహి స్విచ్ఛవిసృష్ట లేన కర్మ
ణాం నానా [illegible] పతి, [illegible] పుణ్యేన కర్మణానిష్పద్యత ఇ
తీతరేతరాశ్రయః [illegible] తథా [illegible] రంబీజాంకురన్యాయాత్,
బీజాంకురన్యాయేన కర్మశరీరయోః ప్రవాహస్యానాదిత్వా దితరే
తరాశ్రయ దోష పరిహార స్సుస్పష్టః. ఉపలభ్యతేచ సంసార
స్యానాదిత్వం శ్రుతిస్మృత్యోః "హేతుర్జీవోఽస్య సర్గాదావవిద్యా
కర్మకారకః" తథా "సహోవాచయ ఏష దేహాత్మ మానినాం స
త్త్వాది గుణవిశేష వికల్పితకుశలాకుశల మిశ్రవ్యవహారకర్మవినిర్మిత
వివిధదేహావలిభిర్వియోగ సంయోగా ద్యనాది సంసారా నుభవస్య
ద్వారభూతేన షడిన్ద్రియవర్గేణే' త్యాది శ్రుతిషు. అత్రసంసా
రస్య తద్ధేతూనాం కర్మణాంచానాదిత్వం స్పష్ట ముపలభ్యతే,
స్మృతిస్తు 'నరూపమస్యేహ తథోపలభ్యతే నాన్తోనచాదిర్నచ స
మ్ప్రతిష్ఠా' త్యాది రూపా. ¶తతశ్చ పరమ కారుణికస్య తత్తత్క
ర్మానుగుణ్యేన వివిధం జగ త్సృజత ఈశ్వరస్య కల్పతరు స్వభావ
త్వాద్వైషమ్యాది రహితత్వముపపన్నతమమేవ భవతి, తదేతదభి
ప్రేత్యామ్నాయతే "చిత్రింతవేహితమహో మితయోగమాయా
లీలావిసృష్ట భువనస్య విశారదస్య । సర్వాత్మనస్సమదృశోవిషమస్వ
భావో భక్తప్రియోయదసికల్పతరుస్వభావ' ఇత్యాదిషు. తస్మాద్వైష
మ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వా, దిత్యేతత్పూర్ణంవచఇతి ధ్యేయమ్.

—* 3౬॥ సూ॥ సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ *—

¶ శ్రీభగవతి వైషమ్యాది దోషాభావం ప్రదర్శయతి- (తతశ్చ) ఇ.

" ధర్మస్సాత్యాయ్యతో జ్ఞానం వైరాగ్యంచ చతుర్విధమ్। ఐశ్వర్యంచాష్టధాయస్మాద్యశశ్చా త్మమలాపహా " మిత్యాదిషు శూ్రియమాణా అనితర సాధారణాస్సర్వే ధర్మాదయ స్సర్వేశ్వరే భగవతి నారాయణ ఏవ స్వతస్సిద్ధత్వే నోపపద్యన్తే, †అతో వైషమ్యాది రహితః పరమకారుణికోయమఖిల జగజ్జనకో భగవాన్ శ్రీ నారాయణఏవ సర్వైః పరమాదరేణ భజనీయఇతి నిశ్చీయతే.

౭॥ లీలాకైవల్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీ వత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రిత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమ ద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీతసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౩౬॥

---

† అధికరణ ముపసంహార న్నేతత్పాదార్థం చోప సంహరతి- (అత) ఇతి. అ॥ ౨ ॥ పా ॥ ౬ ॥ ... ...

శ్రీ. సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛు క భా ష్యే ద్వి తీ య స్యా ధ్యా య స్య ద్వితీయపాద ప్రారమ్భః.

—* రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం ప్రవృత్తేశ్చ *—

¶ 'ఈక్షతేర్నాశబ్ద' మిత్యాదిభిస్తత్ర తత్ర సాఙ్ఖ్యమతం కిం చిత్-కిఞ్చిత్ప్రత్యాఖ్యాతమ్, తథాపి పూర్వస్మిన్పాదే 'అసదితి చేన్న ప్రతిషేధమాత్రత్వా' దిత్యాదినా వేదాన్తాది సకల శాస్త్ర విరుద్ధం జగదసత్యవాదిమతం ప్రత్యాఖ్యాయ 'ఏతేన శిష్టా పరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతా' ఇతి తద్వద్వేదాన్తాది విరుద్ధానాం సాఙ్ఖ్యాది మతానా మపి ప్రత్యాఖ్యాన మతిదిష్టమ్, అధునాఽనేన ద్వితీయేన పాదేన తేషు సాఙ్ఖ్యవైశేషికసౌగత పాశుపతేషు వాక్యాభాసయుక్త్యాభాస విరోధాన్ క్రమేణ ప్రదర్శ్య తానిసమ్యఙ్నిరస్యన్తేనను వేదాన్తత్వాదిహాముముక్షూణాం మోక్షసాధనీభూత పరమాత్మోపా

శ్రీ సీతారామాభ్యాంనమః.

సాఙ్ఖ్యతార్కికబౌద్ధాశ్చ జైనాశ్చపాశుపతాస్సదా । యస్య తత్త్వం (తత్త్వేనయం) నవిన్దన్తిస రామశ్శరణంమమ ॥

¶ సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తా హేతుత్వ న్యాయమనుసృత్య "ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతా" ఇత్యనేన సూత్రేణాస్య హేతుహేతుమద్భావ సఙ్గతిం వక్తుమాహ - (ఈక్షతే) రిత్యాదినా (సమ్యఙ్నిరస్యన్త) ఇత్యన్తేన = సమ్యక్పదేనాస్యపౌనరుక్త్యదోషం నిరస్తం, పూర్వోత్తర పాదసఙ్గతిశ్చైవ మేవాత్రద్రష్టవ్యమ్.

సవ ప్రదర్శనాయ స్వపక్షస్థాపనమేవ కేవలం కర్తుముచితమ్, న
తు కణభక్షాది మతవర్తేవలాభి ర్యుక్తిభిః కించిదపి సిద్ధాన్తం సా
ధయితు మన్యమతాని దూషయితుం వోచితమ్, తతశ్చానేన పర
విద్వేషకరేణ పరపక్షప్రతిక్షేపేణ నకిఞ్చిత్ప్రయోజనంప్రపశ్యామ
ఇతిచేద్బాఢమేవ,తథాపిమహాజనప్రణీతానిమహాన్తిసాఙ్ఖ్యాదీనితన్త్రా
ణ్యపిమోక్షసాధనప్రదర్శనాయప్రవృత్తానీతిమన్దప్రజ్ఞాముముక్షవోమా
న్యేరన్, నతుప్రేక్షావన్తోముముక్షవః, అతోమన్దప్రజ్ఞానామపి ముము
క్షూణాంతానిసాంఖ్యాదీనితన్త్రాణ్యసారాణీత్యధ్యవసాయ సిద్ధయే
తేషాంతన్త్రాణాం నిరాకరణారమ్భ ఉచితఏవ,తస్మాత్తన్నిరాకర
ణాయాయంద్వితీయపాదఇతిప్రత్యేతవ్యమ్, అథమన్త్ర ఆమ్నాయతే,
' అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాంజనయన్తీగ్ం స
రూపామ్। అజోహ్యేకోజుషమాణోను శేతే జహాత్యేనాం భుక్త
భోగామజోన్య ' ఇతి. అత్ర ప్రధానస్య స్వతో విశ్వ స్రష్టృత్వం
శ్రూయతే, ఇతర శ్రుతిష్వీశ్వరాధిష్ఠితస్య విశ్వస్రష్టృత్వంశ్రూ
యతే, కిమిహ విశ్వ సృష్ట్యర్థా ప్రవృత్తి రీశ్వరానధిష్ఠితస్య ప్ర
ధానస్యోపదిశ్యతే? ఆహోస్వి త్తదధిష్ఠిత స్యైవోపదిశ్యతే? ఇతి
సంశయః, తత్ర కిం తావత్ ప్రాప్తమీశ్వరానధిష్ఠితస్య తస్య వి
శ్వసృష్ట్యర్థా ప్రవృత్తి రుపదిశ్యత ఇతి, కుతః? ' బహ్వీం ప్రజాం
జనయన్తీగ్ం సరూపా' మితి ' ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మా
ణిసర్వశః। అహఙ్కారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే ' ఇతి
చైవమాది శ్రుతిస్మృతిభ్యః ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్త్యవగ
మాదీశ్వరానపేక్షస్య స్వతన్త్రం ప్రాప్తే బ్రూమః, పరమాత్మా
ధిష్ఠితస్యైవ తస్య రథోగచ్ఛతీతివ త్ప్రవృత్తి రుపదిశ్యతే, కుతః?
' ధాత్రైవ్యదా పశ్యతి రాత్మసృష్టైః పురంవిరాజంవిరచయ్యతస్మిన్।
స్వాంశేనవిష్టః పురుషాభిధాన మవాపనారాయణ ఆదిదేవ' ఇత్యా

దిష క్రియమాణాయా స్సర్వజ్ఞ విరచిత విశ్వ రచనాయా అచే తన కర్తృకత్వానుపపత్తేః; అతఏవానుమానం ప్రధాన మీశ్వరాన ధిష్ఠితం సజ్జగత్కర్తృ నభవతి, *అనుమీయతఇత్యనుమానమ్- ప్ర ధానమ్, సాఙ్ఖ్యైర్హి 'సామాన్యతస్తుదృష్టాదతీన్ద్రియాణాంప్ర సిద్ధిరనుమానా' దిత్యాదినాఅతీన్ద్రియంప్రధాన మనుమీయతే, అ

* సాఙ్ఖ్యమతానుసారేణానుమానపదం వ్యాచష్టే- (అనుమీ యతఇత్యనుమాన)మిత్యాదినా = "సామాన్యతస్తుదృష్టా" దితి సాఙ్ఖ్యకారికాయాఅయమర్థః, సుఖదుఃఖమోహాత్మకతయా సా మాన్యవతాం ఘటపటాదికార్య వస్తూనాందృష్టాత్ - ప్రత్యక్షాత్ప్ర సిద్ధః, అతీన్ద్రియాణాం ప్రధానాదీనా మనుమానా త్ప్రసిద్ధిరితి .

ఇత్యాదినేత్యత్రాదినా "భేదానాంపరిమాణాత్సమన్వయా చ్ఛ క్తితఃప్రవృత్తేశ్చ । కారణకార్య విభాగా దవిభాగా ద్వైశ్వరూప్య స్య" ఇత్యనుమాన కారికా గృహ్యతే, తదర్థస్తు = క్షిత్యాదిభేదా నాం ప్రపఞ్చానామ్, కారణమ్ - అవ్యక్తమ్, పరిమితత్వాత్; ఘ టకారణ వత్, పార్థివటాద్యుత్పత్తేరనభివ్యక్త ఘటాదిరూప కార్యా త్మకత్వేన మృదోప్యవ్యక్తత్వా న్నదృష్టాన్తే సాధ్యాప్రసిద్ధిరితి ధ్యే యమ్. తథా క్షిత్యాది సర్వం కార్యం సుఖదుఃఖమోహాత్మక వ స్తుప్రకృతికమ్, తదన్వితత్వాత్; ఘటవదితి. తత్రైవఘటాదీనాంకా రణశక్తితఃప్రవృత్తే మహదాదికార్యాణామపి కారణశక్తితఃప్రవృ త్తిర్వక్తవ్యా, మహదాదికార్య మవ్యక్తకారణకమ్, కారణశక్త్య ధీన ప్రవృత్తిమత్త్వాత్; ఘటవత్. అపిచ కారణాత్కార్యస్య వి భాగో జన్మోపలభ్యతే, కారణాద్విభాగోనామకారణస్యావస్థాన్త రాపత్తిః, పృథివీతో మృద్జాయతేతతోఘటఇత్యేవం విభాగోదృశ్య తే, అవిభాగో- లయః, ప్రాతిలోమ్యేనా విభాగశ్చదృశ్యతే_ ఘట స్య మృదిలయః, తస్యాశ్చపృథివ్యామ్, తస్యాశ్చాప్సు, తాసాం తేజ

తో త్యానుమానపదేన ప్రధానస్య గ్రహణ మితి మన్తవ్యమ్, యదు క్తమ్ ' బహ్వీం ప్రజాం జనయన్తీం సరూపామ్- ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః ' ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం ప్రకృతేస్స్వతః ప్రవృత్త్యాగమాదితి*తదప్యనాలోచితవాక్యశేషేణ ప్రలపితమ్, 'యోవ్యక్తే జీవేశ్వరౌ' తథా 'యోఽవ్యక్తే తిష్ఠన్నవ్యక్తాదన్తరో యమవ్యక్తం నవేద యస్యావ్యక్తం శరీరం యోఽవ్యక్తమన్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ' ఇతిహి వాక్యశేషశ్శ్రూయతే, నైతావన్మాత్రేణ ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్తిర్నాస్తీత్యుచ్యతే, అపితు ' తమో రజస్సత్త్వమితి ప్రకృతేరభవన్ గుణాః । మయా సంక్షోభ్యమాణా యాః పురుషానుమతే నచే ' త్యాదిషు ప్రధానస్యేశ్వరాయత్త ప్రవృత్తి శ్రవణాదపి తస్య స్వతః ప్రవృత్తిర్నాస్తీతి ప్రోచ్యతే, అత శ్చన తస్య స్వతః ప్రవృత్తిః. ... ... *

—* ౩॥ సూ॥ §పయోఽమ్బువచ్చేత్తత్రాపి *—

నను ల్వచేతనత్వేపి ప్రధానస్య సృష్ట్యాది ప్రవృత్తి ర్విరుధ్యతే, యథా అచేతనస్యాపి పయసో దధిరూపేణ పరిణామరూప ప్రవృత్తి రుపలభ్యతే, యథావా అచేతనస్యాప్యమ్బునో నాళికేర జమ్బీరేషు రసాదిరూపేణ పరిణమితు ముత్స్రవణరూప ప్రవృత్తి రుపలభ్యతే, ఏవం ప్రధానస్యాపి స్వతః ప్రవృత్తిరుపలభతామ్ ఇతి చే

సీత్యేనావిభాగా, త్రైశ్వరూప్యస్య- దేహాదికార్యజాతస్య, దృశ్యమానా పృథక్పృథక్ కృతా తా క్వచిత్కారణే విశ్రాన్తా, విభాగత్వాదవిభాగత్వాచ్చ ఘటవిభాగా విభాగవదితి ; తద్విశ్రాన్తి కారణంచ ప్రధానమితి జ్ఞేయమితి. ... ... *

* (అనాలోచితవాక్యశేషేణే) తి - అస్యపురుషేణేతి శేషః.

§ దృష్టాన్తబలేన ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్తిముపపాదయన్నీశ్వ రాభ్యుపగమ మాక్షిపతి - (పయోఽమ్బువ) దితి. ...

త్రవతిమన్దమ్, యత స్తత్ర పయోమ్బునోరపీశ్వరాయత్తైవ ప్రవృత్తి
రుపలభ్యతే, 'యోప్సుతిష్ఠన్నద్భ్యోన్తరోయమాపోనవిదుర్యస్యా
పశ్శరీరం యోపో న్తరోయమయత్యేషతఆత్మాన్తర్యామ్యమృత' ఇత్యా
ది శ్రుతేః; (యద్వా అపరేయంవ్యాఖ్యా) అచేతనస్యాపి ప్రధా
నస్య పయోమ్బువత్స్వతః ప్రవృత్తి రుపపద్యతే, తథాహి యథా
ఽచేతనస్యాపి పయసః క్షీరస్య వత్స వివృద్ధి నిమిత్తం స్వతః ప్రవృ
త్తిరుపలభ్యతే,యథావాఽమ్బునోఽద్ర్యుత్పన్నస్యోదకస్యదూరవృ
త్తి జనప్రాణనాప్యాయనార్థం స్వతః ప్రవృత్తిరుప లభ్యతే, త
ద్వదచేతన స్యాపి ప్రధానస్య స్వతస్సృష్ట్యాది ప్రవృత్తి రుపపద్య
త ఇతిచేదత్ర బ్రూమః, తత్రాపి దృష్టాన్త భూతయోఃపయోమ్బు
నో రపి ప్రవృత్తేఃపరమాత్మాధిష్ఠిత తత్తదభిమాని చేతన ప్రవృత్తి
నిబన్ధనత్వమభ్యుపగన్తవ్యమ్. ఇతరథాచేతన పరిత్యక్తాద్దేహాదపి వ
త్సాది వివృద్ధినిమిత్తంస్వతఏవక్షీరాదేఃప్రవృత్తిఃప్రసజ్యేత, అపిచా
మ్బ్వాదిషు తత్తదభిమానిన్యో దేవతాస్సన్తీతి 'మృదబ్రవీదాపో
బ్రువన్' ఇత్యాది శ్రుతిర్గఙ్గా యమునాది పుత్రాభీష్మసుతా ద
యశ్చ సూచయన్తి, అతఃపయోమ్బువదితి దృష్టాన్తో ఽనుపపన్నః.

—* ౩ ॥సూ॥ *వ్యతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్ *—

అపిచేశ్వరవ్యతిరేకేణ ప్రధానస్యావస్థానశ్రుత్యభావాజ్జడస్యతస్యే
శ్వరవత్ 'బహుస్యాం ప్రజాయేయేతీ' త్యాదిసఙ్కల్ప పూర్వకసృ
ష్ట్యాదిలీలాపేక్షావిరోధాచ్చతస్యాస్స్వతఃప్రవృత్తిరనుపపన్నైవ.

—* ౪ ॥సూ॥ అన్యత్రాభావాచ్చనతృణాదివత్ *—

స్యాదేత ద్ధేన్వాద్యుపభుక్తస్య తృణపల్లవోదక తూల బీజా
దే ర్నిమిత్తాన్తర మనపేక్ష్యైవ క్షీరరూపేణ పరిణామలక్షణ ప్రవృ

---

*పునఃపరమాత్మపారతన్త్ర్యం ప్రధానస్యోపపాదయతి(వ్యతిరేకే)తి.

త్తిరుపలభ్యతే, తద్వత్ప్రధానస్యాపి స్వతః ప్రవృత్తి రుపలభ్యతా
మితి చేత్తన్నసాధీయః, కుతః? అన్యత్రాభావాత్- అన్యత్ర- అనడు
హాద్యుపభుక్తస్య ప్రహీణస్యాపి తృణాదేః క్షీరరూపేణపరిణామా
భావమేవపశ్యామః, తస్మాన్నతృణాదివదిత్యుదాహరణం సఙ్గచ్ఛతే.

—✻॥ సూ॥ పురుషాశ్మవదితిచేత్తథాపి✻—

స్యాదేతత్పరమపురుషా ప్రవర్తితమపి ప్రధానజీవాఖ్యగపురుష
సన్నిధానమాత్రేణవా తస్య భోగాపవర్గార్థం సర్గాదౌ ప్ర
వర్తయతీ త్యభ్యుపగచ్ఛామః, యథావా గమనశక్తివికలో దృక్ఛ
క్త్యతిరేకః పురుషో గమనశక్త్యతిరేకం దృక్ఛక్తివికలం పురుషంప్ర
వర్తయతి, యథావా అయస్కాన్తమణిసన్నిధానాదయః ప్రవ
ర్తతే తద్వదితిచేదత్రోచ్యతే, తథాపి భవన్మతే తాదృశదృష్టా
న్తే పరిగృహీతేపి ప్రధానస్యపురుష నిబన్ధనప్రవృత్తి ర్నోపపద్య
తే, పురుషస్య నిష్క్రియత్వాన్నిర్గుణత్వాచ్చ; దృష్టాన్తే హిపం
గోః పురుషస్య గమనవ్యాపార వికలత్వేపి దృక్ఛక్తి వికలంప్రతి మా
ర్గోపదేశస్యాపేక్షితా ద్వ్యాహరణ వ్యాపారోపదేశ లక్షణ ప్ర
వృత్తి ర్దృశ్యతే, అన్ధస్య చాక్షుష వ్యాపారవిరహేపితస్మిన్ పంగూ
పదేశాది గ్రహణస్యాపేక్షితా ద్వ్యాహరణ ప్రవృత్తిలక్షణ శ్చేతన
ధర్మో దృశ్యతే, తస్మాత్పురుషవదితి దృష్టాన్తో నుపపన్నః, తథైవా
శ్మవదితి దృష్టాన్తోప్యయస్కాన్తమణిసన్నిధానాదయః ప్రవృత్తా
చేతనకర్తృకాయస్కాన్తమణిసన్నిధానసమవధానమయసోదృశ్యతే,
దార్ష్టాన్తికేతు నతుప్రధానస్య పురుష సన్నిధాన సమవధాయకః
కశ్చిదపి దృశ్యతే, పురుషస్య నిష్క్రియత్వాత్ప్రధాన స్యాచేతన
త్వాచ్చ; యదిచ తస్య పురుష సన్నిధానం సదాతన మిత్యుచ్యతే
తదా పురుషసన్నిధానస్య నిత్యత్వేనప్రధానస్య నిత్యం సర్గాదిప్ర
వృత్తి ప్రసఙ్గో దుర్వారః. ... ... ✻

—❀ ८ ॥सू॥ ¶ అఙ్గిత్వా నుపపత్తేశ్చ ❀—

అపిచ భవన్మతే ప్రతిసర్గావసరే సత్వ రజస్తమసామన్యో న్యమఙ్గాఙ్గిభావ ముత్సృజ్యసామ్యేనావస్థానం ప్రధాన మభ్యుపేయ తే, తస్యా మవస్థాయా మచేతనస్య క్షోభయితు రభావేన వైష మ్యాభావా త్సత్వాదీనా మితరేతర మంగాఙ్గిభావా నుపపత్తేశ్చగు ణవైషమ్య నిబన్ధనో మహదాది సర్గోఽదురుపపాదః.

—❀ ९ ॥ సూ॥ § అన్యథానుమితౌచజ్ఞశక్తివియోగాత్ ❀—

అన్యథా- (/) హేత్వన్తరేణ, ప్రధానస్యకర్తృత్వానుమితౌ సత్యామపి; కర్తృత్వస్య జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వ నియమేన ' యస్స ర్వజ్ఞస్సర్వవిత్- పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతేస్వాభావికీజ్ఞానబ లక్రియాచే ' త్యాదిషు శ్రూయమాణ సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాదీ నా మసమ్భవా దచేతనస్య తస్య తత్తచ్చేతనకృత ప్రాక్తనపుణ్యా పుణ్యానుగుణ చతుర్విధ భోగాయతన రచయితృత్వం నోపపద్య త ఏవ. ... ...

—❀ १० ॥ సూ॥ ❀అభ్యుపగమేప్యర్థాభావాత్ ❀—

ప్రమాణమన్తరావిస్రమ్భేణ ప్రధానస్య స్వతః కర్తృత్వా భ్యుపగమే ప్యయమేవ దోషఇకృతః, అర్థాభావాత్- ఏవమభ్యు

¶ ప్రధానస్యస్వాతన్త్ర్యే ఽనుపపత్త్యన్తరమాహ- (అఙ్గిత్వే)తి.
§ యదప్యాహురనుమానం సాఙ్ఖ్యాః, ప్రధానంజగతఃకర్తృ, ఉపాదానత్వాత్; వ్యతిరేకే పాదానాజుఃకరవదితి తద్దూషయతి - (అన్యథానుమితా) వితి. ... ... ❀
(/) (హేత్వన్తరేణేతి)- యథోక్తోపాదానత్వహేతునేత్యర్థః, అస్య ఘటాద్యుపాదానాదౌ వ్యభిచార దర్శనా దప్రయోజకత్వ మితి భావః . ...❀
❀ [illegible] - (అభ్యుపగమే) తీతి.

మగతే జీవానాం పురుషార్థాభావః ప్రసజ్యేత, తథాపి ప్రకృతి పురుషయో ర్నిత్యత్వేన స్వైరిణీవత్స్వతః ప్రవృత్త మానయా ప్రకృత్యా కదాచిదపి వియోగాసమ్భవాత్పురుషస్య ప్రకృతే రాత్యన్తిక ప్రహాణరూపో మోక్షో దుర్లభ ఏవ, తస్మాదయమభ్యుపగమ స్సాఙ్ఖ్యానామనర్థకః. ... ...

—* సూ॥ *విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జసమ్ *—

కిం బహునోక్తేన, నిరీశ్వర సాఙ్ఖ్యమతమసమఞ్జసమేవభవతి, కస్మాత్? విప్రతిషేధాత్ - తథాహ్యత్ర పూర్వాపర విప్రతిషేధో దృశ్యతే, సాంఖ్యాశ్చ 'పురుషో ద్రష్టా భోక్తానుపకారీచేతి, ప్రకృతిః - కర్త్రీ, పురుషభోగాపవర్గార్థం నిత్యం సర్గాదౌ ప్రవర్తమానా భవతి, తస్యైవ సాధన భూతయా పురుషో భోగ మపవర్గంచాశ్నుత ఇతి చ వద న్తస్తద్విపరీత్యేన పురుషశ్చైతన్యమాత్ర వపుః పుష్కర పర్ణవన్నిర్లేపో నిర్గుణోనిర్వికారో నకర్తా నభోక్తా నద్రష్టేతిచ అతఏవ పురుషో నబధ్యతే,నమోక్షసాధనంప్రకృతి పురుషవివేక జ్ఞానలక్షణ మనుతిష్ఠతి, నముచ్యతే' ఇతిచవద న్తి, 'ప్రకృతి రచేతనభూత్రైవ పురుషసన్నిధానా త్పురుషధర్మంచైతన్యం స్వస్మిన్నధ్యస్య స్వధర్మంకర్తృత్వం పురుషేచాధ్యస్య పురుషస్యాపవర్గార్థం వివేక జ్ఞానలక్షణం సాధనం స్వయ మనుష్ఠాయతం మోచయతీ'తిచ వద న్తి; ¶ ఏవంపూర్వోత్తరవాక్యవిరోధాదపితన్మతమసమఞ్జస మిత్యభిప్రాయః. ... ...

---

* స్యాదేత త్సాంఖ్యాభ్యుపగమస్య యుక్తి యుక్తత్వేన ప్రమాణమూలత్వా త్తత్సామఞ్జస్య మత స్తదపితత్త్వ జిజ్ఞాసుభి రఙ్గీకార్యమిత్యత ఆహ - (విప్రతిషేధా) దితి. ... ...*

¶ ప్రకృతి జీవేశితుః పరమాత్మన స్స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కర్తృత్వపరస్య వేదాన్తార్థస్యా బాధ్యత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయ

౧ ॥ రచనానుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯॥

——*౧౦॥సూ॥మహద్దీర్ఘవద్వాహ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యామ్*——

‡ అత్రాసమఞ్జసమిత్యనుచరతి, ప్రమథితో నిరీశ్వరసాఙ్ఖ్యసమయః, అధునా పరమాణుకారణవాదః ప్రమథ్యతే, కథం తద్వాదః పునరవగమ్యతే? పూర్వపక్షప్రాప్తిముఖేనోచ్యతే, †కణభక్షాక్షచరణాభ్యాం హి పార్థివాది చతుర్విధపరమాణూనాం జగత్కారణత్వమభ్యుపగమ్యతే, తత్కిం తేషాముపపద్యతే? ఆహోస్విన్నోపపద్యతే? ఇతి హ భవతివిశయః, తత్రోపపద్యత ఇతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? ఆరభన్తే హి ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ జగత్పరమాణవః, తథాహి పార్థివాదయశ్చతుర్విధాః పరమాణవః ప్రళయకాలే అనారబ్ధకార్యా యథాయోగం రూపాదిగుణవన్తః పారిమాణ్డల్య పరిమాణా వతిష్ఠన్తే, అథ తే పశ్చాత్ §జీవాదృష్టసచివేశ్వర చికీర్షాసంజాతక్రియయా మిథస్సంయుజ్యమానాస్సన్తో ద్వ్యణుకాది క్రమేణ నిఖిలం కార్యజాత మారభన్తే, తత్రోపాదానగత రూపాదిగుణా ఉపాదేయే

న్నధికరణ ముపసంహరతి - (ఏవ)మితి. అ ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ౯ ॥

‡ ముక్తిదశాయాం జీవస్య పాషాణకల్పతావాదిసాఙ్ఖ్యమత నిరాసాత్పరం జీవస్యతథావిధ ముక్తిదశావాది వైశేషికమతముపస్థితం నిరస్యత ఇతి సూత్రకారభావ మనుసరన్ ప్రాగధికరణే నాస్య ప్రసఙ్గసఙ్గతిః వక్ష్యన్నపేక్షితపదం పూర్వసూత్రాదనువర్తయతి - (అత్రే) తి - సఙ్గతిమాహ - (ప్రమథిత) ఇతి - నిరస్త ఇత్యర్థః. పరమాణుకారణవాద స్వరూపంపృచ్ఛతి - (కథ) మితి. పూర్వపక్షోపన్యాసేనైవ జ్ఞాతుంశక్యత ఇత్యర్థః.

† కణభక్షః-కణాదఋషిః, అక్షచరణః-గౌతమఋషిః, తాభ్యామ్. తత్ - జగత్కారణత్వమ్, తేషామ్ - పరమాణూనామ్.

§ జీవాదృష్టసచివయా. [illegible]సంజాతయా. ...

స్వసజాతీయ గుణానారభన్తే, ఉపాదానోపాదేయయో రితరేతర
మర్థాన్తరత్వాభ్యుపగమాత్; తత్ర పారిమాణ్డల్య సంజ్ఞం ప
రమాణు గతపరిమాణంతు నద్వ్యణుక పరిమాణ మారభతే, ప
రిమణ్డలాదపి ద్వ్యణుకస్యాణుతరత్వ ప్రసంగాత్; కింతు పరిమణ్డ
ల గతమేకత్వం తద్వ్యక్తిత్వం వాద్వ్యణుకే పరిమాణ మారభతే,
ద్వ్యణుకాదిగత పరిమాణానితు త్ర్యణుకాదిషు పరిమాణాన్యారభే
యుః, తత్రత్ర్యణుకాది క్రమేణ మహతీపృథివీ, మహత్యఆపః, మహ
త్తేజో, మహాన్వాయు,రితి జీవాదృష్ట వశేనైవస్థావర జఙ్గమాత్మకం
నిఖిలం జగదుత్పద్యతే.తత్రజీవానాంసంసారాత్మకైకవింశతి §దుఃఖ
ధ్వంసఏవ మోక్షఃప్రత్యేతవ్యః, తానితుదుఃఖానిశరీర మేకమ్(౧), శ్రో
త్రత్వక్ ఘ్రాణదృక్జిహ్వామనశ్చేతీన్ద్రియాణిషట్(౬),తద్విషయాశ్శ
బ్దాదయష్షట్(౬), తాదృశేన్ద్రియజన్యజ్ఞానానిషట్ (౬),సుఖదుఃఖం
చేతిద్వే(౨),ఆహత్యైకవింశతిః(౨౧),తత్రశరీరాదీనాందుఃఖహేతు
త్వాద్దుఃఖత్వోపచారః,సుఖస్యాపిస్వనాశజ్ఞానద్వారా దుఃఖస్మారక
త్వాద్దుఃఖత్వోపచారః, ఏవంవిధైకవింశతి దుఃఖ ధ్వంసరూప మో
క్షసాధనంతు దేహాది విలక్షణాత్మ జ్ఞాన మిత్యవగన్తవ్యమ్, ఏవము
త్పన్నం జగత్సం జిహీర్షతా ఈశ్వరస్యేచ్ఛయాజీవాదృష్టసచివయా
సముత్పన్న క్రియావశా త్ప్రతిలోమ్యక్రమేణ వ్యుత్క్రమేణవా పృ
థివ్యాదీనాం కార్యాణాం త్రసరేణుపర్యన్తం స్వావయవ విభాగే
ననాశేసతి స్థావర జఙ్గమాత్మక మఖిలం జగన్నశ్యతి, తత స్తాదృశ
క్రియావశాదేవ పరమాణుద్వయ విభాగేసతి ద్వ్యణుకనాశః, అ
యమేవ మహాప్రళయః; తత్ర మహాప్రళయే పరమాణ్వాది నిత్యద్ర
వ్యాణి నిత్యగుణాదయశ్చ సన్తి, పునస్సర్గాదౌ యథోక్తక్రమేణ

---

§ దుఃఖధ్వంస ఏవేత్యేవేన ముక్తిదశాయాంజీవస్యనిర్విశేషతయా
పాషాణ కల్పావస్థానం ద్యోత్యతే. ... ...

జగదుత్పత్తిస్స్యాత్, అతస్తేషాం జగత్కారణత్వ ముపపన్నతర మిత్యే వం ప్రాప్తే ¶బ్రూమః,పరమాణూనాం జగత్కారణత్వం నైవోప పద్యతే, కుతః ? తేషాంప్రకృతి కార్యత్వాత్; తథా చామ్నాయ తే - "ఏవంనిరుక్తం క్షితిశబ్దవృత్త మసన్నిధానా త్పరమాణునో మే | అవిద్యయా మనసాకల్పితాస్తే ఏషాంసమూహేన కృతో విశే ష" ఇతి. అసన్నిధానాత్ - విభాగాత్, అవిద్యయా - ప్రకృత్యా, మనసేతి తచ్ఛరీరక జీవాదృష్టం లక్ష్యతే, కల్పితాః - నిర్మితాః, వి శేషః- ఘటకుడ్యాదిః. నహి మహదాది సృష్టిద్వారా పర మాణూ పాదానకత్వేన ప్రకృత్యభ్యుపగమే విశ్వోత్పత్తి విరోధం పశ్యామః, నైవమపి మంస్థాః, పరిమణ్డలే ష్వవయవ ధారా విశ్రామానభ్యుప గమే సురగిరి సిద్ధార్థయో స్సామ్యాపత్తే స్తేషామవయవ ధారా విశ్రామావయవత్వేన పరమాణూనాంనిత్యత్వేసతి జగత్కారణత్వ ముపపత్స్యత ఇతి సురగిరి సిద్ధార్థయోరుచ్చావచత్వస్య ప్రకృతావ వయవ ధారావిరామా భ్యుపగమే వ్యుపపత్తేః, విచిత్ర భువన స ర్జన చతురేశ్వర సఙ్కల్పవిరచితతయా తయోస్సామ్యా ప్రసక్తే శ్చ; అపిచ రూపాది మత్త్వాభ్యుపగమా త్పరమాణూనా మనిత్య త్వ సావయవత్వాదిక మేవస్యాత్, రూపాదిమత్సు ఘటాదిష్వని త్యత్వ సావయవత్వాద్యుపలబ్ధేః; యది పరమాణూనామనిత్యత్వా ది వ్యుదాసాయ రూపాదిరహితత్వ మభ్యుపేయేత తర్హి కా ర్యగుణానాం కారణగుణ పూర్వకత్వం ప్రవిసేత్, తదపరిహారా ర్థం రూపాదిమత్త్వా భ్యుపగమే పునస్తేషా మనిత్యత్వ ప్రసక్తి స్స

¶ ఏతన్మతస్య భ్రాన్తిమూలకత్వద్యోతనాయ పరమాణూనాం జగత్కారణత్వం నోపపద్యత ఇతిసిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ) ఇ త్యాదినా. పరమాణూనాం ప్రకృతికార్యత్వం ప్రమాణయతి - (తథా చామ్నాయత) ఇతి. ... ... *

రవస్థ ఏవేతి ద్రష్టవ్యమ్. తతశ్చానిత్యతయా సర్గాదా వభావా త్పరమాణూనాం జగత్కారణత్వం నసిద్ధ్యతి, *అతో హ్రస్వపరిమ ణ్డలాభ్యామ్ - ద్వ్యణుక పీలుభ్యామ్, మహద్దీర్ఘవత్ - మహత్- మహత్త్వమ్, పరిమాణవిశేషః; దీర్ఘః- దీర్ఘత్వమ్, తచ్చతథా, వాశబ్దో ఽవధారణే, తత్పరిమాణకమేవ విశ్వముత్పద్యత ఇత్యేతద సమఞ్జసమ్, అవేద సమామ్నాతానుమానికేశ్వరాభ్యుపగమాచ్చ.

—* ౧౨॥సూ॥ ¶ ఉభయథాపినకర్మాత స్తదభావః॥—

ఇతశ్చ పరమాణూనాం కారణత్వ మసమఞ్జసమ్, జీవాదృష్టం పరమాణుషు క్రియోత్పాదక మిత్యుక్తమ్. తత్కిం పురుషగతమ్? ఉతపరమాణు గతమ్? ఆద్యే పురుషగతా దృష్టేన పరమాణుషు చేష్టాభ్యుపగమే తత్రేత్యేదానీ మప్యన్యాదృష్టే నాన్యస్య సమ్భో గప్రాప్తిః ప్రసజ్యేత, అతోనపురుషగతా దృష్టం పరమాణుషు క్రి యోత్పాదకం భవేత్, యదిచాదృష్టాశ్రయ పురుషసమ్బన్ధఏవ పీలు ష క్రియోత్పాదక మిత్యుచ్యతే తదా తేషాం తత్సమ్బన్ధసాతత్యా త్ప్రవృత్తేరపి సాతత్యం ప్రసజ్యేత, ఏవంచ నియతస్యకస్య చిత్క ర్మ నిష్పాదకస్యాభావా న్నాణుష్వాద్యం కర్మస్యాత్, కర్మా భావా త్తజ్జనిత సంయోగాభావః, తదభావాచ్చ తన్నిబన్ధన ద్వ్య ణుకాదికార్య జాతానుత్పత్తి రితి. అన్త్యేచైవ మేవాచేతనే ష్వణు ష్వదృష్టస్య దురన్వయాత్కర్మాద్యుత్పత్త్యసమ్భవోద్రష్టవ్యః, అపి చైత్రైర్జీవ భోగమాత్రం తదదృష్టాయత్తమిత్యభ్యుపగతమ్, నతుస్ప

* ఏవమార్థికమణువాద నిరాసముక్త్వా సూత్రశాబ్ద నిరా సం కథయన్సూత్రార్థ ముపసంహరతి - (అతోహ్రస్వ పరిమణ్డ లాభ్యా) మిత్యాదినా. ¶ యదుక్తంజీవాదృష్టసచివయేతి జీవాదృ ష్టస్య పరమాణుషు క్రియోత్పాదకత్వం తన్నిరస్యతి సూత్రకారః - (ఉభయథాపి) తి. ... ...

ష్టాద్యది, అతశ్చైతద్యథాపి జీవకర్మ నపరిమణ్డల క్రియోత్పాద కం భవితుమర్హతి, యద్యప్యేతన్మతే అనుమానికేశ్వరః కల్పితః, తథాప్యానుమానికేశ్వరాసిద్ధేస్తదిచ్ఛయాపి పరిమణ్డల చలనాదికం న సమ్భవతి, అపి త్వేషాం ప్రతిసర్గ ప్రక్రియాప్యనుపపన్నా, త దా అవయవ విభాగ జనక క్రియోత్పాదకాదృష్టాభావాత్; అ తః పరమాణు క్రియాభావాదేవ తత్సంయోగ విభాగాయత్త విశ్వో త్పత్తి ప్రళయోపపాదనాభావః ప్రత్యేతవ్యః.

—*౧౨॥సూ॥*సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసామ్యాదనవస్థితేః॥—

అవయవిగుణ కర్మజాత్యాదీనా మవయవాదిభ్యో ర్థాన్త రత్వ సిద్ధిహేతుత్వేన త్వైస్సమవాయాఖ్య సమ్బన్ధో భ్యుపగతః, అత శ్చ తత్తత్సమవాయస్యాపి స్వాశ్రయాదర్థాన్తరత్వ సిద్ధిహేతుత్వే న సమవాయాన్తరస్యావశ్య మభ్యుపగమనీయ తయా తస్య పూర్వ సమవాయ సామ్యాదేవం క్రమేణ తస్యాపి సమవాయాన్తరాభ్యు పగమే అనవస్థితే స్త్వైచ్ఛతన్మత మసమఞ్జస మిత్యర్థః, నహిసమవా యస్య స్వపర పృథక్సిద్ధి నిర్వాహకత్వం స్వాభావికమితివక్తుంయు క్తమ్. అవయవాదీనామేవ తథావిధ పృథక్సిద్ధి నిర్వాహకత్వం స్వా భావికమితి వక్తుముచితత్వాత్.

—* ౧౩॥ సూ॥ నిత్యమేవచ భావాత్ *—

అపిచ, సమవాయసమ్బన్ధస్య నిత్యత్వాభ్యుపగమస్సమ్బన్ధినో నిత్యత్వాభ్యుపగమ మన్తరేణ నోపపద్యతే, తథాచావయవావయ వినోర్ద్వయ్యమపి సమవాయవన్నిత్యమేవస్యాత్, ఏవం క్రమేణ సర్వే షాం నిత్యభావ ప్రసంగాజ్జన్య జనకభావోపవర్ణనం దుర్ఘటం సే వస్యాత్, తస్మాదస్యా సామఞ్జస్యమిత్యభిప్రాయః.

---

* సమవాయాఖ్యం తదభ్యుపగత సమ్బన్ధం దూషయతి- (సమ వాయా భ్యుపగమాచ్చే) తి. ... ...

—*౧౪॥సూ॥ ¶రూపాదిమత్త్వాచ్చవిపర్యయో దర్శనాత్ *—

అపిచైతన్మతే సర్వేషాం జన్యవస్తూనామాద్యక్షణే రూపాది రాహిత్య మభ్యుపేయతే, తదయుక్తమ్, యతస్సర్వేషాం ఘట పటాదీనాంజన్యవస్తూనామాద్యక్షణేపి దర్శనాది హేతుభూతోద్భూత రూపాది మత్త్వాదేవతాని నిరన్తరం సాక్షాత్కుర్మః, తతశ్చవైశేషికాదీనామాద్యక్షణే జన్యవస్తుషు రూపాద్యభావ ప్రత్యయో విపర్యయో- భ్రమ ఏవ, భవతి, కస్మాత్? అదర్శనాత్ - రూపాద్యభావాభ్యుపగమేహి జన్యవస్తూనామాద్యక్షణేఽదర్శనంప్రసజ్యేత, తస్మాత్తన్మతమసమఞ్జసమ్. ... ...

—*౧౫॥ సూ॥ †ఉభయథాచదోషాత్ *—

యదప్యాహుః కణ భక్షా క్ష చరణాను యాయినోవైశేషికా నైయాయికాశ్చైకవింశతి ప్రకారస్య దుఃఖాత్మకస్య సంసారస్య ధ్వంస ఏవ జీవస్య మోక్షఇతి; తచ్చాప్యసఙ్గతమ్, కుతః? ఉభయథాచ దోషాత్ - తథాహి యోయ మేకవింశతి దుఃఖ ధ్వంసో మోక్షత్వేనాభ్యుప గతఃకిం తత్ప్రతియోగీ దుఃఖాత్మక స్సంసారో భావరూపః? ఉతాభావరూపః? ఇతి వివేచనీయః, తత్రిన తావదభావ రూపః; అన్యోన్యాభావస్య నిత్యత్వాత్, సంసర్గాభావ రూపత్వేప్యత్యన్తా భావస్యచ నిత్యత్వాన్నతాదృప్యం దుఃఖస్య సమ్భవతి, నచవాచ్యం వినాశ్య భావరూపం తదితి, వినాశ్యభావ ధ్వంసస్య ప్రతియోగి స్వరూపత్వాభ్యుపగమేన జీవస్య మోక్షావస్థాయాం యత్కిఞ్చిద్విశేషణ వైశిష్ట్య ప్రసంగాత్; పాషా

¶ యచ్చాహు జన్యవస్తూనా మాద్యక్షణే నిర్గుణత్వ మితి తన్నేత్యాహ - (రూపాదీ) తి. ... ...*

† ఏకవింశతి దుఃఖధ్వంసోమోక్షఇత్యేత దనూద్యానేకధావికల్ప్య దూషయితుమాహ - (ఉభయథాచే) తి.

ణాదివజ్జడతయా నిర్విశేషతయాచ స్వరూప మాత్రేణావస్థానంహి జీవస్యతే మోక్షదశాం వదన్తి, నాప్యస్య సంసారస్య ప్రధ్వంస రూపత్వం యుక్తమ్, ధ్వంసస్య ధ్వంసాభ్యుపగమే ఘటోన్మజ్జన ప్రసంగాత్; ఏవం తస్య భావరూపత్వా పక్షేపి భవతి నిస్తారః, తథాహి సకిం భావరూపో యశ్చోక్తః ప్రతియోగీ అనిమాకస్యాత్? అహోస్విదనాదిస్యాత్? యది తావదాదిమాన్ స్యాత్ తర్హి ముక్తస్యాపి కదాచిత్సంసార ప్రసజ్యేత, ముక్తస్య సంసార ప్రసక్తౌ హి తస్యాదిమత్త్వం సజ్గచ్ఛతే, యది పునరనాదిస్యాత్ సంసారస్తదాత్వ వాదే భావవస్తునస్తైర్నిత్యత్వాభ్యుపగమాజ్జీవానా మనిర్మోక్షఏ ప్రసజ్యేత, తతశ్చైవముభయథాపి జీవానాం మోక్షాసిద్ధిరూపదోష సమ్భవాదుభయమతమప్యసమఞ్జసమేవ.

—*౧౭॥సూ॥ *అపరిగ్రహాచ్చాత్యన్తమనపేక్షా *—

ప్రకృతి పురుష వివేక పరిజ్ఞాన మాత్రార్థం ప్రవర్తిత నిరీశ్వర సాంఖ్యతన్త్రే శ్రుత్యాది విరోధేపి ప్రకృతి పురుష వివేక పరిజ్ఞానోపయోగి తత్త్వసంఖ్యానసత్కార్యవాదయోర్ని శ్రేయసార్థిభిరపివేదాన్తిభిరనుమోద్యన్తే, పరమాణుకారణవాదేతు కస్యచిదప్యంశస్య వేదాన్తిభిరననుమోదితత్వాచ్ఛ్రుత్యాది విరుద్ధత్వాచ్చ భగవదనుగ్రహార్థిభిరత్యన్తమనపేక్షా కర్తవ్యా.

౨॥ మహద్దీర్ఘాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

* అణుకారణవాదస్య భ్రాన్తిమూలత్వాద్దుర్యుక్తిమయత్వాదనాదరణీయత్వాచ్చన తేనప్రోక్త ప్రవక్ష్యమాణ వేదాన్తార్థస్యేషదపి బాధ ఇత్యధ్యవసాయోత్ర ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహరతి సూత్రకారః. (అపరిగ్రహాచ్చే)తి.　అ॥ ౨॥ సూ॥ ౭॥

అణు కారణవాది తార్కిక మతే నిరస్తే సర్వాణు కారణవాద సామ్యామనస్థిత సౌగతమతం నిరస్యత ఇతి ప్రాసంగికాకరణే నాస్య

—*౧౮॥సూ॥సముదాయఉభయహేతుకేపితదప్రాప్తిః *—

* ఇతస్సౌగతమతం నిరాక్రియతే, సౌగతాస్తు చతుర్విధాః, వైభాషికాస్సౌత్రాన్తికా యోగాచారా మాధ్యమికాశ్చేతి. తత్ర వైభాషికాః ప్రత్యక్షసిద్ధస్థూలద్రవ్యవాదినః, సౌత్రాన్తికాః పృథివ్యాదివిజ్ఞానానుమేయస్థూలద్రవ్యాన్తరసద్భావవాదినః, యోగాచారా నిరాలమ్బవిజ్ఞానమాత్రవాదినః; త్రయోప్యేతే సర్వస్యాపి స్వాభ్యుపగతవస్తునః క్షణికత్వం వదన్తి, అన్యే పునర్మాధ్యమికాస్సర్వశూన్యవాదినః, ¶ తత్రాద్యయోరుభయోర్మతే కిం జగదుత్పత్త్యుపపాదనం సుఘటమ్? ఆహోస్విద్దుర్ఘటం స్యాత్? ఇతి విశయే ప్రతియుక్తిమూలత్వాత్ సుఘటమితి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? పృథివ్యాది పరమాణవః ప్రత్యేకం పృథివ్యాది భూతసంఘాతా భవన్తి, తే రూప విజ్ఞాన వేదనా సంజ్ఞా సంస్కారాఖ్య పఞ్చస్కన్ధా భూత్వా దేహేన్ద్రియవిషయలక్షణసంఘాతా భవన్తి, తత్ర శబ్దాది విషయప్రపఞ్చో రూపస్కన్ధః, విజ్ఞానసన్తానో విజ్ఞానస్కన్ధః, అలం ప్రపఞ్చో వేదనాస్కన్ధః, నామప్రపఞ్చస్సంజ్ఞాస్కన్ధః, వాసనాప్రపఞ్చస్సంస్కారస్కన్ధః, తత్ర విజ్ఞానస్కన్ధో గ్రాహకాభిమానాత్మత్వేనావతిష్ఠతే, స ఏవాలయవిజ్ఞానమాత్ర విజ్ఞానమితి చోచ్యతే; ఇత్థం పఞ్చస్కన్ధాత్మకా ఏవ చరాచరదేహాః భవన్తి, సర్వేష్వేషు క్షణికేష్వపి స్థిరత్వబుద్ధ్యాఖ్యాపి

ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయతి- * (ఇత)ఇతి- ఏతదధికరణాదిత్యర్థః. సుగతోక్తాగమస్యైకత్వేపి తచ్ఛిష్యాణాం మతిభేదాచ్చాతుర్విధ్యమిత్యాహ- (సౌగతాస్త్వితి)- ¶ తత్ర వైభాషికసౌత్రాన్తికయోర్బాహ్యార్థానాం ప్రత్యక్షత్వాప్రత్యక్షత్వాభ్యాం సత్యపి వివాదే బాహ్యార్థాస్తిత్వప్రతిపత్తిసామ్యాదేకీకృత్య తయోర్మతం యుగపన్నిరసితుం విషయాదికృత్యవిశయమాహ- (తత్రాద్యయో)రితి-

ద్యాదినా సర్వంసుఘటమితి ప్రాప్తే బ్రూమః, క్షణవిధ్వంసినః పర
మాణవ ఏకస్మిన్నేవ క్షణే విధ్వస్తా స్సన్తః పునః కదాచా సంహతి
తో వియుజ్యన్తే, కదాచా సంహన్యన్తే, ఏవం పృథివ్యాదయోఽపి.
కః పునరాలయవిజ్ఞాన లక్షణ ఆత్మా? స్వయం క్షణికోపి కదా
కస్మై విషయాయ స్పృహయతి? కదావా కం విషయ ముపభునక్తి;
కస్య కదావా కమర్థం జానాతి? కతమంవా అర్థముపాదత్తే? ద్ర
ష్టా నష్టః దృష్టంచ నష్టంచేత్ కథమన్యేన దృష్టమన్యః ప్రత్యభిజానీయా
త్, కథంవాన్యేనాభిలషితమన్య ఉపాదద్యాత్. యత్తూక్తం స్థిర
త్వ బుద్ధ్యాఖ్యావిద్యయా సర్వం సుఘటమితి తత్ర బ్రూమః, స్థిర
త్వావిద్యాఖ్యం భ్రాన్త్యా సంఘాతోత్పత్తిర్నసమ్భవతీతి. యతశ్శు
క్తిరజతావిద్యయా సత్యరజతోత్పత్తిర్న దృశ్యతే, అతస్సముదాయే-
దేహేన్ద్రియాదిసంఘాతే, ఉభయహేతుకేపి- యథోక్తరీత్యా పర
మాణు స్కంధ పఞ్చకోభయ విధహేతుకే సత్యపి, తదప్రాప్తేః-
తేషాం పరమాణ్వాదీనాం క్షణ విధ్వంసినాం దేహాది హేతుత్వా
ప్రాప్తేః, తన్మతద్వయేపి జగదుత్పత్త్యుపపాదన లోక వ్యవహారా
దికం దుర్ఘటమేవ. ... ...

—*{ ౧౯॥సూ॥ ¶ ఇతరేతరప్రత్యయాదుపపన్నమితిచే
న్న సంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్ }*—

యద్యప్యత్ర పరమాణ్వాదీనాం క్షణికత్వా ద్విశ్వోత్పత్తిలోక
వ్యవహారాదికం సర్వమనుపపన్నమ్, తథాపి ఇతరేతర ప్రత్యయా
త్సర్వముపపద్యతే, అవిద్యాదీనా మితరేతర కారణత్వ నిశ్చయాత్ర

---

* భ్రాన్తిమూలత్వా న్మతద్వయ మప్యసమంజస తమమితి సిద్ధా
న్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... *

¶ యదుక్తం స్థిరత్వ బుద్ధ్యాఖ్యా విద్యాదినా సర్వం సుఘట మి
తి తన్నిరాకర్తు మాహ సూత్ర - (ఇతరేతరే)తి.

భవతి, కేపునరవిద్యాదయః? ఉచ్యన్తే,అవిద్యా,సంస్కారో,విజ్ఞానమ్,నామ,రూపమ్,షడాయతనమ్,స్పర్శో, వేదనా,తృష్ణో, పాదానమ్,భవో,జాతి,ర్జరా,మరణమ్,శోకః,పరిదేవనా,దుఃఖమ్, దుర్మనస్తే త్యేవంజాతీయకాహీతరేతర హేతుకాస్సౌగతై రభ్యుప గమ్యన్తే, తస్మాద్విశ్వోత్పత్తి లోక వ్యవహారాదిక ముపపన్నంభవతీతి చేన్నై తదస్తి, కస్మాత్? సంఘాత భావా నిమిత్తత్వాత్ - పృథివ్యాదిసంఘాత రూప దేహాది భావాన్ ప్రతి నిమిత్తా సిద్ధేః, అవిద్యాదీనా మపీత రేతర హేతుకత్వ మసిద్ధమేవ స్యాత్, సర్వస్యాపి క్షణికత్వేనావిద్యాదీనా మపి నిర్నిమిత్తత్వా త్సర్వ మనుప పన్న మిత్యభి ప్రాయః. ... ...

—※ సూ॥ ౧౯॥ §ఉత్తరోత్పాదేచపూర్వనిరోధాత్ ※—

ఇతశ్చైతన్మతోపపాదనం దుర్ఘటమేవ, యద్యపి పూర్వపూర్వ సంఘాతః ఉత్తరోత్తర సంఘాతంప్రతి హేతురితివక్తుంశక్యతే, తథా ప్యుత్తరసంఘాతో త్పాదకాలే పూర్వసంఘాతస్య నిరోధాత్ - క్షణికత్వేన నష్టత్వాత్, పూర్వసంఘాతా భావానామేవ హేతుత్వం వక్తవ్యమ్, తథాచ సర్వదా సర్వోత్పాదప్రసఙ్గః, తస్మాద్దుర్ఘట మేవేదం మతమ్. ... ...

—※ ౨౦॥ సూ॥ అసతిప్రతిజ్ఞోపరోధాయాగపద్యమన్యథా ※—

అపిచ యత్పునరుక్తం విశ్వోత్పత్తి లోకవ్యవహారాదికంసర్వం సుఘటమితి తత్ర పునఃప్రతిబ్రూమః, అసతి - ఏవంక్షణికత్వేన కార్యకారణాత్మకే సర్వస్మిన్వస్తు న్యవిద్యమానేసతి, ప్రతిజ్ఞాయాః- క్రమేణవిశ్వోత్పత్తి లోకవ్యవహారాదికం సుఘటమితి ప్రతిజ్ఞాయాః, ఉపరోధో, భఙ్గః, ప్రసజ్యేత, అన్యథా-క్రమేణ విశ్వోత్పత్త్యా యద్యన

§ క్షణికత్వాన్నైతన్మతం సుతరాం బాధతఇత్యాహ- (ఉత్తరోత్పాద) ఇతి.

భ్యుపగమేత్, యౌగపద్యమ్- యుగపత్సర్వోత్పత్తి ప్రసఙ్గః ప్రసజ్యే త, తస్మాద్దుర్ఘట మిదమ్. ... ...

—*సూ॥ §ప్రతిసఙ్ఖ్యాఽప్రతిసఙ్ఖ్యానిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్ *—

ద్వన్ద్వాన్తే శ్రూయమాణ నిరోధశబ్దః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే, తతశ్చ ప్రతిసంఖ్యా నిరోధః అప్రతిసంఖ్యానిరోధఇతి పదవిభాగః, బుద్ధి పూర్వం క్రియమాణో దేహాది భావానాం వినాశః ప్రతిసం ఖ్యా నిరోధః, ¶ తద్విపరీతోఽప్రతిసంఖ్యానిరోధః. ద్వావప్యేతౌ నిరుపాఖ్యా వితి సౌగతా వదన్తి, నిరుపాఖ్యత్వమ్ - నిర్విషయ త్వమ్, అత్రోచ్యతే, అనయోఃప్రతిసంఖ్యాఽప్రతి సంఖ్యా నిరోధ యోర్నిరుపాఖ్యత్వ ప్రాప్తిరేవభవతి, కస్మాత్? అవిచ్ఛేదాత్ - వి రోధద్వయస్యాపిప్రత్యక్షవిషయత్వవిచ్ఛేదాభావాదిత్యర్థః, సర్వ్వా స్య ప్రత్యక్షస్య నిరోధద్వయస్య నిర్విషయత్వ మభ్యాన్నోత్పివదేది త్యాశయః. తస్మాద్దుర్ఘటమిదమ్. ... *

—* ౨౨॥ సూ॥ ఉభయథాచదోషాత్ *—

తుచ్ఛస్యోత్పత్తిరుత్పన్నస్య పునః క్షణమాత్రేణ తుచ్ఛతేత్యేవ ముభయ ప్రకారేణ దోషోభవతి, తస్మాద్దుర్ఘటమేవ.

—*౨౩॥ సూ॥ *ఆకాశేచావిశేషాత్ *—

ఆకాశేచ నిరుపాఖ్యతా తుచ్ఛతాచ నసఙ్గచ్ఛతే, అత్ర ఘ టోఽస్త్యత్రాహ మస్మీత్యాద్య బాధిత ప్రతీతి సిద్ధ పృథివ్యాదివదత్రో

---

§ అధునా సౌగతాభ్యుపగతం నాశద్వయం దూషయతి- (ప్రతి సఙ్ఖ్యే) తి. ... ...

¶ (తద్విపరీత) ఇతి - అబుద్ధిపూర్వకం క్రియమాణదేహాది భావ వినాశ ఇత్యర్థః. ... ...

* తుచ్ఛత్వమ్ - శశశృఙ్గవ దవిద్యమానత్వమ్. ఆకాశస్యాసత్త్వం సౌగతావదన్తి, తద్దూషయతి- (ఆకాశేచే)తి.

త్పతతిసుపర్ణోఽత్రభాసోఽత్ర శ్యేనాది, శ్చేత్యాదిప్రతీతిసిద్ధాకాశస్య ఘటాద్యాధారపృథివీ సమానత్వాత్; అత స్సుపర్ణాదీనా ముత్పతనాధార దేశత్వేన ప్రతీయమానస్యాకాశస్యాన నిరుపాఖ్యత్వం క్షణికత్వంవాయుక్తం వక్తుమ్, అపిచాస్మిన్మతే యథోక్త నిరోధద్వయ మాకాశశ్చైతత్త్రయం నిరుపాఖ్య మవస్తునిత్యంచేతిహి విప్రతిషిద్ధమేవాభ్యుపేయతే, నహ్యవస్తునో నిత్యత్వ మనిత్యత్వంవా సమ్భవతి, నిరుపాఖ్యత్వేన కథమేతత్త్రితయ వ్యవహార స్సమ్భవతి, తస్మాద్దుర్ఘటమేవైతన్మతమ్. ... ...*

—* ౨౫॥ సూ॥ *అనుస్మృతేశ్చ *—

సోఽయంమేఘటః, సోఽయంమత్పుత్రః, తదిదం మత్క్షేత్ర మితి ప్రత్యభిజ్ఞానాద్ఘటాదే స్తత్ప్రతిజ్ఞాతుశ్చ నక్షణికత్వం ఘటతే.

—*౨౬॥ సూ॥ ¶నాసతోఽదృష్టత్వాత్ *—

ఇతశ్చ దుర్ఘటమేవైతత్ , అసతః - అవిద్యమానస్యకారణస్యయోగుణః-శుక్లాది, స్తస్యసజాతీయోఽన్యస్మిన్నసతికార్యే నసమ్భవతి, కుతః? అదృష్టత్వాత్- నహి గుణినివినష్టే తద్గుణస్య సజాతీయోఽన్యస్మిన్ క్వచిద్దృశ్యతే, గుణినాసహ గుణస్య వినష్టత్వా దిత్యభిప్రాయః. ... ... *

—* ౨౭॥ సూ॥ †ఉదాసీనానామపిచైవం సిద్ధిః*—

అపిచైవం సర్వవస్తూనాం క్షణికత్వాభ్యుపగమేసతి, ఉదాసీనానామ్- నిష్క్రియత్వానామపి, ఐహిక సర్వఫల సిద్ధిఃప్రసజ్యేత,

---

* ప్రత్యభిజ్ఞాయాఃపునఃక్షణికత్వందూషయతి- (అనుస్మృతే) శ్చేతి.

¶ కార్య గుణానాం కారణగుణ పూర్వ కత్వం దూషయతి - (నాసత) ఇతి. ... ...*

† ప్రయత్నవతా మప్రయత్నవతాంచ తుల్య ఫలావాప్తిప్రసక్తి నివార్యేత్యాహ - (ఉదాసీనానా) మితి.

సాధనానాం క్షణికత్వేన తత్సాధనవతాం తత్సాధనరహితా
నాంచ నిస్సాధనత్వేన తుల్యత్వాత్; ¶ తస్మాద్దుర్ఘటమేతైతన్మతని
రూపణమ్. ... ...

3॥ సముదాయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౦॥

—* ౨౮॥ సూ॥ నాభావ ఉపలబ్ధేః *—

* తత్రేదమపరం సన్దిహ్యతే, కిం యోగాచారాభ్యుపేతో జ్ఞా
నమాత్ర సద్భావ స్సమ్భవతి? ఆహోస్విన్నైవ సమ్భవతి ? ఇతి.
తత్ర సమ్భవతీతి యుక్తమ్, కుతః? సర్వస్యాపి జనస్య ఘటాదిజ్ఞా
నానన్తరమేవ ఘటాది విషయేషు ప్రవృత్తి దర్శనాత్; అయంఘ
టోఽయం పట ఇత్యాది జ్ఞానేన గృహ్యమాణానాం ఘటాదీనా మ
పి జ్ఞానాత్మకత్వమేవోచిత మితిప్రాప్తే బ్రూమః, నహి ఘటాదిసర్వ
వస్తుజ్ఞానానా మాలమ్బనాభావో ఘటతే, కుతః? ఉపలబ్ధేః - ఘ
టం జానామీ త్యనువ్యవసాయేహి ప్రథమజ్ఞానం సవిషయతయైవో
పలభ్యతే, అపిచ ఘటాదీనాం తద్విషయక జ్ఞానాకారతా నశక్య
తే వక్తుమ్, సర్వథాపి ఘటమహం జానామీతి సకర్తృకస్య సకర్మ
కస్య జ్ఞానస్యానుపపత్తేః; అతఏవ ఘటంపశ్య పటం పశ్యేత్యుక్తపు
రుషః ఘటమపశ్యమతోఽయం సమీచీనోఽయం ఘటః, పటమపశ్య
మమానయం సమీచీనోఽయమితి ప్రతివదతి, యదిచ జ్ఞానాతిరిక్తతయా

¶ భ్రాన్తిమూలకేనానేన మతేన వేదాన్తార్థస్య పూర్వవద
బాధ్యత్వాధ్యవసాయోఽత్ర ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహ
రతి- (తస్మా) దితి. అ॥ 3 ॥ సూ ॥ ౧౦ ॥

* పూర్వాధికరణేనాస్య 'ఏకసమ్బన్ధిజ్ఞాన మపరసమ్బన్ధిస్మారక',
మితి న్యాయేన ప్రసఙ్గసఙ్గతి మభిప్రేత్య విషయాదికమాహ-(తత్రే
ద) మిత్యాదినా- అత్ర పూర్వపక్ష సిద్ధాన్తౌ సుగమౌ, ఫలంచ పూ
ర్వవదూహ్యమ్. ...

విషయోనాభ్యుపగమ్యేత తహిఁ కనకార్థినోలోష్టంకింనాద్రియ్యేః, లోష్టకనకయోరపి జ్ఞానమాత్రత్వే నావిశేషాత్; ఏవమాచ్ఛాదనార్థినోపి ఘటాదీనాచ్ఛాదయేయుః, ఏవం సర్వత్ర వైపరీత్య ప్రసంగా ద్యోగాచారా భ్యుపేత మయుక్తతమమేవమతమ్.

—*౨౮॥ సూ॥ § వైధర్మ్యాచ్చనస్వప్నాదివత్ *—

అపిచాహు ర్బాహ్య విషయాపలాపినో వినైవబాహ్యం విషయే ణ స్వప్నాది ప్రతీతివ ద్గోపురాది ప్రతీతి ర్భవతీతి, తత్రై వంప్రతి వక్తవ్యమ్, నచ స్వప్న మనోరథ ప్రతీతివద్యోగాచారా భ్యుపేత జాగర ప్రతీతిర్భవితు మర్హతి, కస్మాత్ ? వైధర్మ్యాత్- నహి స్వప్నప్రతీతే స్తదభిమత నిర్విషయ జాగర ప్రతీతి సాధర్మ్యం స మ్భవతి, స్వప్న ప్రతీతావపి సవిషయకత్వోప లమ్భాత్; తతశ్చ స్వప్నప్రతీతే ర్జాగరిత ప్రతీతి వైధర్మ్యా ద్దృష్టాన్తాసిద్ధి రిత్యభి ప్రాయః, తస్మాదయుక్తతమమేవేదం మతమ్.

—* ౨౯ ॥ సూ॥ † నభావోనుపలబ్ధేః *—

కిం బహునోక్తేన, కేవలస్య విషయశూన్యస్య జ్ఞానస్య సద్భా వో నసమ్భవతి, కుతః ? అనుపలబ్ధేః- కేవలం జానామీతి నిర్విషయ కోపలబ్ధ్యభావాత్, కింతు ఘటం జానామీత్యుపలబ్ధ్యా జ్ఞానస్యస విషయకత్వమేవ సిధ్యతి, తస్మా ద్యోగాచారా భ్యుపేతో నిరాల మ్బన క్షణికవిజ్ఞానవాదోపి నిరాలమ్బ ఏవాభూత్.

—*౩౦ ॥ సూ॥ ¶క్షణికత్వాచ్చ*—

యద్యప్యాలయ విజ్ఞానంనామ వాసనాత్మక మేత్తైస్త్రిభిరభ్యు

---

§ స్వప్నం దృష్టాన్తీకృత్యోక్తాం యోగాచార ప్రక్రియాందూషయతి- (వైధర్మ్యాచ్చే) తి. ...

† తదుక్తం జ్ఞానస్య నిర్విషయత్వంచన ఘటత ఇత్యాహ- (న భావ) ఇతి. ¶ తదుక్తమాలయ విజ్ఞానం దూషయతి - (క్షణిక

పేతం తదప్యసఙ్గతతమమ్, కుతః ? తస్య క్షణికత్వాభ్యుపగమాదేవ, తస్మాదిదం మతత్రియ మప్యసఙ్గత తమమేవ.

౮ ॥ నాభావాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౮ ॥

——✽ ౩౧॥ సూ॥ సర్వథానుపపత్తేశ్చ ✽——

కింమాక్ష్యమిత్యాకాఙ్క్షాయాం సర్వ శూన్యవాదస్యాపపాదః ? ఉతాహో యదుపపాదః ? ఇతి విశయః, తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తం సూపపాదఇతి, కుతః ? సర్వేషాంవస్తూనా మాద్యన్తకాలయో రభావాన్మధ్యేపి కాలే తేషామభావ ఏవయుక్తః, అతస్సర్వశూన్యవాదస్యాపపాదఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, సర్వవస్తూనా మభావమాత్రత్వంయే ప్రతిజానన్తి తే సర్వ వస్తూనాం భావత్వ మేవ సాధయన్త స్స్వవచన విరోధం నజానన్తి, కుతః ? అభావానాం స్వప్రయోగిని రూపణాధీన నిరూపణత్వాత్; తతశ్చాభావ ప్రతీతిః ప్రతియోగి ప్రతీతి మన్తరేణ నోపపద్యతే, ఏవమభావశ్చ ప్రతియోగి నిరూపణాధీన నిరూపణఇతి స్వప్రతియోగినైవ సహ ప్రతీయతే, ఇత్థంచ యదభావోవైర్యదా వ్యవజిహీర్షితస్తదైవ తే తత్ప్రతియోగినం సమ్యక్సాధయన్తఇ ప్రతిజ్ఞాహాన్యాది లక్షణం స్వవచన విరోధమపిన జానన్తి, అపిచాభావాత్మకమేవ సర్వం జగదితి వక్తురభావాత్మకత్వాత్తేషాం సర్వవస్తూనామస్తిత్వమేవసాధితుం స్యాత్, యత్తూక్తం సర్వేషాం వస్తూనామాద్యన్తయోరభావాదితి తదపిన, సర్వేషాం వస్తూనా మాద్యన్తయో స్సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానత్వాత్; దృశ్యతేహి బీజాదౌ సూక్ష్మరూపేణ వృక్షాదికమ్, కింబహునాఽయం సర్వశూన్యవాదో యుక్తిమత్త్వపరిజ్ఞానాయయథాయథావి

త్వాచ్చే)౨. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౮॥

\$ పూర్వవత్ప్రసఙ్గసఙ్గతిమభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే-(సర్వథాఽనుపపత్తేశ్చే) ౨.

చార్యతే తథాతథా ప్రవాహ హ్రియమాణ సైకత సేతు వద్విశీర్య్య తే, ¶తత శ్చైవం సర్వథా నుపస త్తే స్సర్వ శూన్యవాదోదురుప పాదతమః. ... ...

౫॥ సర్వథాఽనుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧ ॥

—* ౩౨॥ సూ॥ నైకస్మిన్నసమ్భవాత్ *—

§ తదేవంరక్తపటమత చతుష్టయమపి దుష్టత్వాన్నిబహిష్కృతమ్, అథతన్మూలభూతం నగ్నమతం నిబహ్యతే, జైనాభ్యుపేతం కింజ గతోద్వ్యాత్మకత్వం యుక్తమ్? ఉతా యుక్తమ్? ఇతి సంశయః, తత్ర యుక్తమితి ప్రాప్తమ్, భోగ్యాత్మకం జగదేవజీవాజీవ శబ్దా భిధేయమ్, తద్ధిసదస, న్నిత్యమ నిత్యం, భిన్నమభిన్నం, చేతిద్వ్యాత్మకమ్, ఏకస్యాపి వస్తునః ఉభయథా ప్రతీతేజైన మతంయుక్తమితి ప్రాప్తే *ప్రతిబ్రూమః, ఏకస్మిన్ వస్తునివిరుద్ధయోః ప్రకార భూతయో స్సత్వాసత్వయో ర్నిత్యత్వానిత్యత్వయో ర్భిన్నత్వాభిన్నత్వయోశ్చ ధర్మయో ర్నయుగప త్సమా వేశో భవితుమర్హతి, కుతః? అ సమ్భవాత్- నహి నిత్యస్య వస్తునో ఽనిత్యత్వం సమ్భవతి, నిత్య త్వానిత్యత్వయోశ్శీతోష్ణ త్వవన్మిథో విరుద్ధయో రేకస్మిన్ విరోధాత్; తథాహి, యదివిరుద్ధ ధర్మయో రప్యేకస్మిన్ సమావేశోభ్యుప గ మ్యతేతర్హి ఘటత్వ పటత్వయోర్గోత్వ మహిషత్వయో శ్చాప్యే

¶ పూర్వవదిహాపి ఫలమభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి- (త తశ్చైవమి) తి. అ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ౧ ॥

§ అనన్తర్యాపోమతే నిరాకృతే సత్యబహిర్యాపోమతస్య స్సల తత్వా త్ప్రాగధికరణే నాస్యప్రసఙ్గసఙ్గతిం వృత్తానువాద పూర్వక మాహ - (తదేవ) మితి. ... ...

* నకస్యచిదపి వస్తునోద్వ్యాత్మకత్వ ముపపద్యత ఇతి సిద్ధా న్తయతి - (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ...

కస్మిన్ సమావేశో భ్యుపగమ్యతామ్? తాభ్యాం కిమపరాద్ధమ్? త
థా సతి ఘటవతి భూతలే పటాద్యుపలబ్ధి ప్రసంగో దుర్వారః, త
తశ్చైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధ ధర్మ సమావేశా సమ్భవా న్న జైన
మతం యుక్తమిత్యధ్యవసీయతే.   ...

—* ౩౩ ॥ సూ॥ ఏవంచాత్మాకార్త్స్న్యమ్ *—

ఏవం చైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధధర్మ సమావేశాస్యాఙ్గమే ఆ
త్మాకార్త్స్న్యమ్, కృత్స్నమేవ కార్త్స్న్యమ్, కృత్స్నం [illegible] సకలమపి
జగత్, ఆత్మా భోక్తా స్యాత్, తథా చ సతి భోక్తృభోగ్య విభాగాభా
వేన భోగ్యస్యాపి స్రక్చన్దనాన్నపానీయాదేరపి భోక్తృత్వం స్యాత్,
కిల్విదమేతేషాం భోగ్యత్వమేవ వ్యవస్థితమితి చేదాయాతం తవపర
మతాశ్రయణమ్.   ...   ...

—* ౩౪॥సూ॥నచపర్యాయాదప్య విరోధో వికారాదిభ్యః *—

నచ భోగ్యస్య కదాచిద్భోగ్యత్వం కదాచిద్భోక్తృత్వ [illegible]
పర్యాయాదప్య విరోధ ఇతి వాచ్యమ్; ఆత్మనో వికారనాశాది [illegible]
ష ప్రసంగా త్కృతనాశాకృతాభ్యాగమదోష ప్రసంగాచ్చ.

—* ౩౫॥ సూ॥ అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః *—

అపిచ *తైరార్హతైశ్చరమ పరిణామ రూపాన్త్యావస్థితేర్ని
త్యత్వ మభ్యుపగమ్యైవ జీవస్య మోక్షోభ్యుపగతా, సచాసఙ్గతః,
తత్ప్రోక్తనయో రుభయో రాదిమధ్యమయో రవస్థయో ర్జీవ
స్య దేహాత్మకస్య పరిణామ పూర్వక నిత్యత్వ సమ్భవా త్తాదృశ
పూర్వావస్థితిభ్యా మన్త్యావస్థితే రవిశేష ఏవ ప్రతీయతే, తతశ్చా
దిమధ్యమయో రేవావస్థిత్యో ర్జీవస్య కిముక్తత్వం నస్యాత్? కిం త
స్యాత్సాఙ్గ తమతవాదార్హత మతమసఙ్గతత్వా న్నిర్హేయమితి

---

* ఆర్హతైః- జైనైః. కిం పూర్వవత్ప్రోక్తిమూలేన జైన మతేన
[illegible] ఇతి [illegible] యోర్ఫలమితి భావః

ప్రత్యేతవ్యమ్. ... ...

౬॥ ఏకస్మిన్నసమ్భవాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—✻ ౩౬॥ సూ॥ పత్యురసామఞ్జస్యాత్ ✻—

† అథోపధర్మమూలంపాశుపతం తన్త్రమనుస్మ్యత్తే, తత్ప్ర
క్రియా కథమవగమ్యతే? ఉచ్యతే, పాశుపతమతానుసారిణః ఖలు చతుర్వి
ధాః, కాపాలికాః, కాళాముఖాః, పాశుపతాః, శైవాశ్చేతి. స
ర్వేచైతే వేద విరుద్ధాంతత్త్వ ప్రక్రియాంవదన్తి, నిశ్శ్రేయససాధనమపి
ముద్రికాషట్క ధారణ మితిచ. యథాహుః కాపాలికాః 'కర్ణికా
రుచకఞ్చైవ కుణ్డలంచశిఖామణిః । భస్మయజ్ఞోపవీతంచ ముద్రాష
ట్కం ప్రచక్షతే ॥ ముద్రికాషట్కతత్త్వజ్ఞః పరముద్రావిశారదః ।
భగాసనస్థమాత్మానం ధ్యాత్వా నిర్వాణమృచ్ఛతి ॥ అభిముద్రితదేహ
స్తు నభూయ ఇహజాయతే' ఇత్యాది. తథాకాళాముఖా అపి క
పాలపాత్ర భోజన, శవభస్మస్నాన, తత్ప్రాశన, లగుడధారణ,
సురాకుమ్భస్థాపన, తత్ప్రతిష్ఠిత దేవపూజాదిక, మైహికాముష్మిక
సాధనమాహుః, 'రుద్రాక్షకఙ్కణం హస్తేజటాచైకాచ మస్తకే।
కపాలభస్మనాస్నానం యస్యసోయం శివోభవే' దిత్యాది. తథా
కేనచిత్కర్మణాఽబ్రాహ్మణస్యాపి బ్రాహ్మణత్వప్రాప్తిముత్తమాశ్ర
మత్వప్రాప్తించ పాశుపతాశ్శైవాశ్చాహుః, దీక్షాప్రవేశమాత్రేణ
బ్రాహ్మణోభవతిక్షణాత్ । కాపాలం వ్రతమాస్థాయ యతిర్భవతి

నాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥౬॥ సూ॥౪॥

† ఉల్లుఞ్చిత కేశిజైనమతే నిరాకృతేసతి జటా రూపేణ కేశ
ధారి పాశుపతమత ముపస్థితం సన్నిరసనీయం భవతి, తస్మాత్ప్రా
గధికరణే నాస్య ప్రసఙ్గనేవ సఙ్గతిం ద్యోతయితుమాహ - (అ
థోపధర్మమూల) మితి = ఉపధర్మమూలమ్- పాషణ్డమూలమ్,
''ఉపధర్మస్తుపాషణ్డ'' ఇతి వివరణాత్. ...

మానవ ' ఇత్యాది. కిమిదం పాశుపత తన్త్రం నిశ్శ్రేయసార్థిభి
రాదరణీయమ్? ఆహోస్విత్ప్రహాతవ్యమ్? ఇతిసంశయః, సకల లో
క హితార్థినా పశుపతినా యథోక్తరీత్యా ప్రణీతత్వాత్పాశుప
త తన్త్రం నిశ్శ్రేయసార్థిభి రాదరణీయమితిప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః,
నిశ్శ్రేయసార్థిభిః పశుపతేస్తన్త్రం ప్రహాతవ్యమేవ, తత్ర-స్యాహే
తోః? అసామఞ్జస్యాత్- అసామఞ్జస్యమేవహి పాశుపత తన్త్రేదృ
శ్యతె, అనాది నిధనానవచ్ఛిన్న పారక్రమ సమ్ప్రదాయాగత స్మృ
తప్రమాదాఖిలజీవ జీవాత్మాఖిల నిగమ కదమ్బ నిర్ధారిత శ్రీనారా
యణాఖ్య పరదేవతాతత్త్వ వ్యత్యయ ప్రతిపాదనాన్నిఖిల నిగమ వి
రుద్ధముద్రికాషట్క ధారణ కపాలపాత్రభోజన శవభస్మస్నానత
త్ప్రాశన జటా భస్మ రుద్రాక్ష ధారణ భగాసనస్థాత్మ ధ్యాన సు
రాకుమ్భ ప్రతిష్ఠిత దేవపూజాకాద్ర హేత్యేక నధారణాది దురా
చార ప్రతిపాదనాచ్చ; నహి పాశుపతేషు బ్రహ్మతేజః పశ్యామః,
తస్మాన్ముముక్షుభిః పశుపతేస్తన్త్రంసౌగతాది మతమివ దూరతః ప్ర
హాతవ్యమేవ. ... ...

—* ౩౭ ॥ సూ॥ ¶సమ్బన్ధానుపపత్తేః *—

ఇతశ్చాస్యా సామఞ్జస్యమ్, పాశుపతాహిపశుపతే ఘటం
ప్రతికుమ్భకారస్యేవ జగన్నిమిత్త కారణత్వ మభ్యుపగచ్ఛన్తి, తత
శ్చ జగద్వ్యాప్త్యాది సమ్బన్ధానుపపత్తేరస్యజీవ సమతైవావగమ్యతే.

—* ౩౮॥ సూ॥ *అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ*—

ఇతశ్చ తన్మత మసమఞ్జసం భవతి, యత స్తత్రహ్యనుమాన
పరికల్పితేశ్వరః కుమ్భకారఇవ మృత్పిణ్డం ప్రధానమధిష్ఠతీతి శూయ

¶ పాశుపతై ర్నైయాయిక వత్పశుపతే ర్జగన్నిమిత్తత్వ మ
భ్యుపగతమ్, తద్దూషయతి సూత్రకారః- (సమ్బన్ధానుపపత్తేశ్చే)తి.
* పశుపతేః ప్రధానాధిష్ఠాతృత్వం దూషయతి- (అధిష్ఠానే)తి.

తే, తచ్చ ప్రధానాధిష్ఠానం పశుపతే ర్నోపపద్యతే, నహి రూపాది హీనమతీన్ద్రియం ప్రధాన మధిష్ఠేయం భవితుమర్హతి, న్యా ద్వైలక్షణ్యాత్ప్రధానస్య; అపిచలోకే సర్వోపిజన స్స్వార్థమేవ పరార్థే ప్రవృత్తమానో దృశ్యతే, ఏవమేతన్మతేపశుపతిస్స్వార్థం సృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తతఇతి శూ్రియతే, తస్మాత్పశుపతేరనీశ్వరత్వ మేవాధ్యవసీయతే, అపిచాశరీరస్యైవసతః అనుమానుకేశ్వరస్యప్ర ధానాధిష్ఠాతృత్వం పాశుపతైరుచ్యతే, లోకేతుసశరీరస్యైవసతః కులాలాదేర్ఘటాద్యధిష్ఠాతృత్వముపలభ్యతే, తద్వదభావాదస్య స్య ప్రధానాద్యధిష్ఠాతృత్వానుపపత్తిరేవ, అపిచతస్యసశరీరత్వేపి సావయవత్వేన శరీరస్య నిత్యత్వానుపపత్తిశ్చ, తస్మాత్పశుపతిమతస్యాసామఞ్జస్యమేవ. ... ...

—✻ ౩౯॥సూ॥ కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః ✻—

స్యాదేతద్యథావా క్షేత్రజ్ఞః కరణ కళేబరాదిక మధితిష్ఠతి, తద్వదీశ్వరోపి ప్రధాన మధితిష్ఠతీతి చేన్నేత్యుచ్యతే, కుతః? భోగాదిభ్యః- కుశలా కుశలకర్మ సచివస్య కరణాద్యధిష్ఠాతుర్హి క్షేత్రజ్ఞస్యహి కుశలాకుశల కర్మఫలభూత సుఖదుఃఖాదిభోగాన్వయో దృశ్యతే, తద్వదస్యాపి పశుపతే స్సుఖదుఃఖ భోగాదినిఖిలదోషాః ప్రసజ్యేరన్, తస్మాదసమఞ్జస మేవేదం మతమ్.

—✻ ౪౦॥సూ॥ §అన్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతావా ✻—

వాశబ్దశ్చార్థే, ఏవం కుశలాకుశల కర్మఫలభోగవత్త్వే ప్రాప్తేసతి పశుపతే రన్తవత్త్వమ్ - జీవస్యేవసర్గనిరోధ భాక్త్వమ్, అసర్వజ్ఞతా – కించిత్ జ్ఞత్వంచ, ప్రసజ్యేయాతామ్, తస్మాదేతన్మత మసమఞ్జస తమమేవ. ... ...

§ భోగాదిప్రసక్తిరేవ పశుపతేర్దోషాన్తరం చానహాతీత్యా హ - (అన్తవత్త్వ) మితి. ... ...

—* ౪౧॥ సూ॥ ఉత్పత్త్యసమ్భవాల్ *—

తతశ్చైవ మత్తవత్త్వే నాసర్వజ్ఞత్వేనచ పశుపతే ర్జీవావి
శిష్టత్వేసతి తన్మతే ఈశ్వరాసిద్ధేర్జగదుత్పత్త్యుపపాదనంచనసమ్భ
వతి, తస్మాదపి తదసమంజసమ్. ... ...

—* ౪౨ ॥ సూ ॥ నచకర్తుః కరణమ్ *—

ఏవం జగదుత్పత్త్యుపపాదనా సమ్భవాదేవకర్తుః- జీవస్యా
పి, నచ కరణకళేబరోత్పత్త్యుపపాదనంసమ్భవతి; తస్మాదస్యాసా
మంజస్యమేవావగమ్యతే. ... ...

—* ౪౩॥ సూ॥ విజ్ఞానాదిభావేవా తదప్రతిషేధః *—

అపిచైతన్మతప్రవిష్టానాం జ్ఞానవిజ్ఞాన వైరాగ్యకారుణ్యాదిగు
ణ సద్భావేసతి తదప్రతిషేధః - తస్యపశుపతిమతస్యప్రతిషేధోనభ
వేత్, వాశబ్ద ఉక్తమర్థం విపరి వర్తయతి, తథాహితన్మతప్రవి
ష్టానాంజ్ఞానాదిపరిహీనతయా వేదబ్రాహ్మణయజ్ఞపురుషవిమూషక
తయాచతన్మతస్య ప్రతిషేధ ఏవ వక్తవ్యోభవతి, ¶తథాహిప్రతిషే
ధతితన్మతం భగవాన్ భృగుః "భవవ్రతధరాయేచయేచతాన్సమ
నువ్రతాః । పాషణ్డినస్తేభవన్తుసచ్ఛాస్త్ర పరిపన్థినః ॥ నష్టశౌచా
మూఢధియోజటాభస్మాస్థిధారిణః । విశన్తుశివదీక్షాయాంయత్రదైవం
సురాసవమ్ ॥ బ్రహ్మాచ బ్రాహ్మణాంశ్చైవయద్యూయం పరినిన్దథ ।
సేతుంవిధారణంపుంసామతం పాషణ్డమాశ్రితా" ఇత్యాదిభిః.
కస్యహేతో [illegible] సర్వథాతన్మతం ప్రతిషిధ్యతే? ఇత్యతఉత్తరంపఠతి,

—* ౪౪॥ సూ॥ విప్రతిషేధాచ్చ *—

¶ ఏతన్మతప్రతిషే[illegible] వక్తవ్యత్వే [illegible] ప్రమాణయ
తి - ([illegible] ప్రతిషేధతి) [illegible] ... ...

❋ సాఙ్గోపాఙ్గ నిఖిలనిగమాగమాది విరోధాత్తన్మతమేవ నిషి ద్ధ్యతే, తస్మాత్పాశుపతం తన్త్రమసమఞ్జసమితి సర్వథా ప్రహాత వ్యం నైగమైః, §యద్యపి 'తథేతి రాజ్ఞాభిహితం సర్వలోకహిత శ్శివః। దధారావహితో గఙ్గాంపాదపూతజలాం హరే' రిత్యనేన ప్రదర్శితం సర్వ జనహిత చిన్తకత్వం సాఙ్గోపాంగా శేష సమా మ్నాయ పురాణోపనిషద్విరుద్ధై తత్తన్త్రప్రవర్తకస్య శివస్యనస శ్ఛక్యతే, తథా పి 'త్వంహిరుద్ర మహాభాగ మోహశాస్త్రాణి కారయ। అతథ్యానివితథ్యాని విపరీతానిదర్శయ ॥ ప్రకాశీకురు చాత్మానమప్రకాశంచమాంకురు'ఇత్యాదినా శ్రీభగవతానారాయ ణేనాను శిష్టస్య తామసజన సమ్మోహనాయ పాశుపత తన్త్రప్ర ణయనేప్రవృత్తస్య తస్య పశుపతేస్సర్వసాధు లోకహితత్వమేవ 'స ర్వలోకహితశ్శివ' ఇత్యనేనోచ్యతే, తస్మాత్తస్య సర్వలోకహిత

❋ అఙ్గాని- శిక్షాదీని, ఉపాఙ్గాని - పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మశాస్త్రాణి, నిగమో- వేదః, ఆగమః- శ్రీపాఞ్చరాత్రమ్. ఆది నా శ్రీమద్రామాయణేతిహాసౌ గ్రాహ్యౌ. ... ❋

§ ఆక్షేపసమాధిభ్యాం రుద్రస్య పాశుపత తన్త్రప్రవృత్తౌ ని దానమాహ - (యద్యపీ) త్యాదినా - మోహశాస్త్రాణి - పా శుపత తన్త్ర రాజస తామస పురాణాని, తేషాం లక్షణమాహ - (అతథ్యా) నీతి - అతథ్యాని - అసత్యాని, వితథ్యాని - పూర్వా పర విరుద్ధాని, విపరీతాని- సచ్ఛాస్త్రపరిపన్థీని.

ఏతేన శ్రీమన్నారాయణ వ్యతిరిక్తదేవతాపారమ్యాదిపరత్వం మోహశాస్త్రస్య లక్షణమితి ఫలితమ్. ఏతచ్చాన్యత్రోక్తమ్ " ప్ర జాపతిం కృశానుంచతథాదేవీంసరస్వతీమ్। పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం రాజసంపరికీర్తితమ్ ॥ యచ్ఛాస్త్రం లిఙ్గపారమ్యం వామదేవముమా పతిమ్। పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం తామసంపరిచక్షతే " ఇతి. తస్మా

త్వం సఙ్గతమేవ. ... ...

౭॥ పశుపత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯ ॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక
భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీ భగవద్బాదరాయణ
సమ్ప్రణీతసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.
ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ౪౪॥
శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛు క భా ష్యే ద్వి తీ య స్యా ధ్యా య స్య
తృతీయపాద ప్రారమ్భః.

—*౧ ॥ సూ ॥ నవియదశ్రుతేః *—

త్పాశుపత తన్త్రేణ వేదాన్తార్థస్యా బాధ్యత్వ నిశ్చయోఽత్ర ఫల
మితి సిద్ధమ్. ... ... *

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.
శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

వియదాదీని తత్త్వాని యేనసృష్టాని [illegible]
సర్వజ్ఞాయకృతాజీవాస్య [illegible] ।

¶ తదేవం ద్వితీయేన పాదేన తన్త్రాన్తరైరస్య సర్వ వేదాన్త సారార్థస్యానాధృష్యత్వముక్తమ్, అథ తృతీయేన పాదేనతాదృశ సర్వవేదాన్తసారార్థైకదేశాత్మక జీవాత్మస్వరూపం ప్రాధాన్యేనోచ్యతే, తత్రాదౌ పూర్వపాదాన్త్యాధికరణస్థోత్పత్తి సూత్రే జగదుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదక తత్త్వానాం స్మృతత్వాదిహ తత్త్వానాముత్పత్తి ర్విచార్యతే, తత్రవియతః పరాచీనానాం ప్రకృత్యాది తత్త్వానాముత్పత్తిం సిద్ధవత్కృత్యేన్ద్రియాద్యుత్పత్తి ప్రకారస్త్వనన్తరపాదే వక్ష్యతే, ఇహతు వియదాద్యుత్పత్తి ర్విచార్యతే, తథాహి తామసాహఙ్కారాత్కిం వియదుత్పద్యతే? ఆహోస్విన్నోత్పద్యతే? ఇతి సంశయః, తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్, వియన్నోత్పద్యత ఇతి, కుతః? అశ్రుతేః- శ్రుతిః- శ్రవణమ్, తదభావాత్; 'యేన స్వరోచిషా విశ్వం రోచితం రోచయామ్యహమ్ । అభివ్యనజ్జగదిదం స్వయంజ్యోతిస్స్వరోచిషా ॥ ఆత్మస్థం వ్యఞ్జయామాసే' త్యాదిషుహి జగదుత్పత్తిః పరం శ్రూయతే, నతువియదుత్పత్తిః, తస్మాద్వియత్తామసాహఙ్కారాన్నోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః. ... ...

—* ౩॥ సూ॥ అస్తితు *—

¶ జీవస్వరూపాది యాథాత్మ్య నిశ్చాయకస్యాస్య పాదస్య తత్స్వరూపాది యాథాత్మ్యనిశ్చయ విరోధి సాఙ్ఖ్యాది మతనిరాసక పూర్వపాద విషయత్వాదస్య పూర్వపాదేన విషయవిషయిభావసఙ్గతిం సూచయితుం వృత్తానువాదపూర్వక మేతత్పాదార్థం సఙ్క్షిప్యాహ - (తదేవ) మిత్యాదినా = తత్ర ప్రథమాధికరణస్య పూర్వపాదాన్త్యాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిమాహ - (తత్రాదా) వితి= నన్విహ కుతః ప్రకృతిమారభ్యోత్పత్తిర్నవిచార్యత ఇత్యత ఆహ - (తత్రవియతః పరాచీనానా) మితి= ఇహ - ఏతత్పాదాదౌ.

తు శబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, అస్త్యేవహి వియతస్తామ సాహంకారాచ్ఛబ్ద తన్మాత్ర ద్వారోత్పత్తి శ్రవణమ్, "తామ సాదపి భూతాదే వికుర్వాణాదభూన్నభః । తస్య మాత్రాగుణ శ్శబ్దో లిఙ్గం యద్ద్రష్టృదృశ్యయో" రిత్యాది. కథం తర్హి న శాస్త్రవాదో సముచ్ఛిన్నేత? ఇతిచేన్నైష దోషః, వియదాదీనాం సూక్ష్మరూపేణ స్వస్వకారణేష్వవస్థానాభ్యుపగమాత్; యథోపసంహృతకర చరణాననాదావకూర్మే తదవయవజాతం సూక్ష్మరూపేణాస్తి, యథామృత్పిణ్డేఘటాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి, యథావా అశ్వత్థాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి తద్వద్వియదాదికమపి స్వకారణే శబ్దతన్మాత్రాదౌ సూక్ష్మరూపేణాస్తీతిజ్ఞేయమ్, అతఏవ 'ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణిచ । పూర్వస్మిన్వాపరస్మిన్వా తత్త్వేతత్త్వాని సర్వశః' ఇతిచ శ్రూయతే, తథాచసూత్రమ్ 'సత్త్వాచ్చావరస్యే' తి. అతశ్చోత్పత్తి శబ్దస్థూలరూపేణపరిణామపరః, తస్మాన్నశాస్త్రవాద సముచ్ఛేద ఇతిసిద్ధమ్.

అత్రాహ కశ్చిత్ 'వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతద[illegible]' మితి శ్రుతిరాకాశాదే నిత్యత్వం శ్రావయతి, కుతస్తస్య [illegible] హంకారాదుత్పత్తి రుచ్యతే? ఇత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—✻ ౩॥ సూ॥ గౌణ్యసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ ✻—

'వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృత' మిత్యాకాశాదే నిత్యత్వ ప్రతిపాదికేయం శ్రుతి ర్నముఖ్యార్థవిషయమర్హతి, కింతు గౌణీతి ప్రతిపత్తవ్యా, కుతః? అసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ- నహి పరమాత్మాధిష్ఠిత ప్రకృతి సంక్షోభజ గుణ త్రయోత్పన్న మహత్తత్త్వ జాతాహంకారోత్పన్నతామసాహంకారాచ్ఛబ్ద తన్మాత్రద్వారా [illegible] త్పన్న స్యాకాశాదే ర్నిత్యత్వం సమ్భవతి, 'కాలాన్తరస్థాయి[illegible]

---

౧ [illegible]

త్పరిణామస్వభావతః । కర్మణో జన్మమహాతః పురుషాధిష్ఠితా ద భూ ' దిత్యారభ్య ' తామసాదపి భూతాదే ర్వికుర్వాణా దభూ న్నభ ' ఇత్యేవం రూప శబ్దశ్చాకాశాదే రుత్పత్తిం స్పష్టతర మవగ మయతి, తస్మాద 'దస్తీ' త్వితి సూక్తమ్. ...

—* ౪॥ సూ॥ స్యాచ్చైకస్యాపి బ్రహ్మశబ్దవత్ *—

ఏకస్య- పరమాత్మనః, నిత్యభావేసతి ప్రకృతిద్వారా తదు త్పన్నస్యా ప్యాకాశాదే ర్నిత్యత్వ శ్రుతి గౌణ్యేవస్యాత్, బ్రహ్మ శబ్దవత్ - యథాహి ' అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యజనాత్ - తపో బ్ర హ్మేతి- సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మే ' త్యాదౌ పరమాత్మని ముఖ్యవృ త్తస్య బ్రహ్మశబ్దస్య తదుత్పన్నే అన్నాదౌ వృత్తి గౌణ్యేవభవతి, తద్వత్; తతశ్చ ' వాయుశ్చాన్తరిక్షంచైతదమృత ' మితి శ్రుతి రా కాశాదేశ్చిరస్థైమాన మావేదయన్తీ సతీతస్మిన్ గౌణీ బభూవ.

నన్వేవంతామసాహఙ్కారా చ్ఛబ్దతన్మాత్రద్వారా వియత ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేసతి "తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సమ్భూ తః" ఇత్యాకాశస్య పరమాత్మనస్సకాశా దుత్పత్తి ప్రతిజ్ఞాయా హా నిస్స్యాదితి చేదత్రోచ్యతే. ... ...*

—* ౫ ॥ సూ ॥ ప్రతిజ్ఞాఽహానిరవ్యతిరేకాచ్ఛబ్దేభ్యః*—

ప్రతిజ్ఞాహానిరిత్యత్ర సవర్ణదీర్ఘోఽద్రష్టవ్యః, తతశ్చ "తస్మా ద్వాఏతస్మా దాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత" ఇతి ప్రతిజ్ఞాయా అహాని రేవ భవతీతి ప్రతిజానీమః, కుతః ? అవ్యతిరేకాత్ - ప్రకృత్యాది కారణ తత్వానామివ తామసాహఙ్కారస్యాపి సాక్షాత్పరబ్రహ్మ వ్యతిరేకో భవత్యేవ, అనుస్యూతత్వమ్ - అవ్యతిరేకః, కుతః పున రయ మవ్యతిరేకోఽవగమ్యతే? శబ్దేభ్యః - " తామసాచ్చ వికుర్వా ణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్ । శబ్దమాత్రమభూత్తస్మాన్నభశ్శ్రోత్రం తు శబ్దగ" మిత్యాదిస్మృతిభ్యో హితామసాహఙ్కారాదేభ గవద

వ్యతిరేక స్సంగమఏవ, తస్మాద్యథోక్త ప్రతిజ్ఞాయా నకాచి ద్ధానిః.

—* ౬॥ సూ॥ ¶యావద్వికారంతు విభాగోలోకవల్ *—

యావద్వికారం వియద్భవతి తావతామేవ తతోవిభాగో భవ తి, అయమభిప్రాయః - యావంతో వికారాయస్మిన్ తద్యావద్వికా రమ్, ఉపసంహారకాలే వియతియావతాం వికారాణాం వాయ్వాదీ నాం చతుర్ణాముపసంహారా స్తావతా మేవోత్పత్తికాలే వాయ్వా దిక్రమేణ వియతో విభాగో భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమ్, నేతరేషామ్, ఇ తరేషాం తత్రానుపసంహారాత్; అత్రదృష్టాన్తమాహ- (లోకవ)ది తి - యథావాలోకే తీర్థే క్షేత్రేవా స్నానదర్శనాద్యర్థం యావ న్తో జనాఃప్రవిశన్తి స్నానదర్శనా దూర్ధ్వం తేషామేవత త్తీర్థా జే ర్విభాగ ఉపలభ్యతే తద్వత్. ... ...

—* ౭ ॥ సూ ॥ ఏతేన మాతరిశ్వావ్యాఖ్యాతః *—

అతిదేశోయమ్, ఏతేన- యథోక్త వియదుత్పత్తి నిరూపణేన, వి యతో వాయూత్పత్తిక్రమోపి వ్యాఖ్యాతః ప్రత్యేతవ్యః, తథాచ శ్రుతిః "నభసోదవికుర్వాణా దభూత్స్పర్శగుణోనిలః" ఇతి, "ఆకా శాద్వాయు" రితిచ. ... ...

౧ ॥ వియదధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౭ ॥

—* ౮॥ సూ ॥ †అసమ్భవస్తు సతోఽనుపపత్తేః *—

అథ కశ్చిదేవం విచికిత్సేత్, అసమ్భావ్యమాన జన్మనో వియత

¶ నన్వమహాకారస్యాపి వియతఉత్పత్తిఃకిం స్యాదిత్యతఆహ సూత్రకారః- (యావద్వికారంత్వి)తి. అ ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ౭ ॥

† వియన్మాతరిశ్వనో రుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదకస్య ప రబ్రహ్మణోపి స్మృతత్వాత్ ప్రసఙ్గసఙ్గతి మభిప్రేత్యో త్తరాధికరణ మారభతే- (అసమ్భవస్త్వి) తి- అతిబాలిశ విశయ శమనాయే దం సూత్రమిత్యాహ - (అథే) త్యాదినా - అత్ర పూర్వపక్షస్తు

ఉత్పత్త్యభిధానా త్తదుత్పాదకస్య పరస్యాపి బ్రహ్మణఃకింసాసమ్భ వేత్ ? ఆహోస్విన్నసమ్భవేత్ ? ఇతి, అత స్తద్విచికిత్సాంసముచ్ఛే త్తు మిదం సూత్ర మారభ్యతే- (అసమ్భవ స్త్వి) తి- తుశబ్దేన వి చికిత్సాం వివృశ్చతి, సతః- సదైకరూపేణ విద్యమానస్య పరమకా రణస్య పరస్యబ్రహ్మణః, అసమ్భవ ఏవాధ్యవసాతవ్యః, అసమ్భవః- అనుత్పత్తిః, కస్మాత్ ? అనుపపత్తేః- నహిపరమకారణస్య పరస్య బ్రహ్మణో వ్యుత్పత్త్యభ్యుపగమే కారణధారా విశ్రామోపపత్తి ర స్తి, యత్ర కారణధారా విశ్రామ ఉచ్యతే తదేవ పరమ కారణం పరం బ్రహ్మేతి సర్వై ర్వేదా న్తైః ప్రతిపాద్యతే, తథాచశ్రూయ తే“సకల జగత్కారణ కారణభూత” ఇత్యారభ్య “ అజఏకఏవప ర్యవశేషిత” ఇత్యాది, తథా “సకారణం కారణ కారణాధిపో న చాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిప” ఇత్యాదిచ, ❊తస్మాత్పరమకారణస్యప రస్యబ్రహ్మణోఽసమ్భావిత ఏవ సమ్భవ ఇతి స్థిరీకృతమ్.

—❊ ౯ ॥ సూ ॥ తేజోఽత స్తథాహ్యాహ ❊—

“అజాయమానో బహుధావిజాయత” ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో జ న్మశ్రుతే ర్నాసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తే “తస్యధీరాఃపరిజానన్తియో ని” మిత్యుత్తరవాక్యే భగవత స్స్వేచ్ఛావతారాణాం సద్రక్షణాది రూప కారణం మహాన్తో జానన్తీత్యర్థావగమేన పూర్వవాక్యే ‘అ జాయమాన’ ఇతి విశేషణ దానేనచమధ్యే ‘బహుధావిజాయత’ఇ తి శ్రుతిఃపరమాత్మనోఽసక్త్యయ స్వేచ్ఛావతార రూపాణా మా విర్భావమేవావగమయతి, తస్మాత్పరమాత్మనోఽసమ్భవఏవాధ్యవ సాతవ్య ఇతిభావేన సిద్ధాన్తయన్ సూత్రం వ్యాచష్టే - (తుశబ్దేనే) త్యాదినా. ... ...

❊ ఫలకథన పూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. ... ... అ ॥ ౨ ॥ సూ॥ ౫ ॥

తః। ఉదపద్యత తేజో వా " ఇత్యేతద్వాక్యమ్. ... ...

—* ౧౦॥ సూ ॥ ఆపః *—

ఇహాత ఇత్యనుచరతి, ఏవం భగవద్వ్యాప్య చోదితాత్, అతః, తేజసః, ఆపోఽజాయన్త, " తేజసస్తు వికుర్వాణా దాసీదమ్భో రసాత్మకమ్ " మితి శ్రుతేః. ... ...

—*౧౧ ॥ సూ ॥ పృథివీ *—

ఏవం భగవద్వ్యాప్య చోదితాభ్యో ఽద్భ్యః పృథివ్యజాయత, "విశేషస్తు వికుర్వాణా దమ్భసో గన్ధవాసభూ" దితి శ్రుతేః, విశేషః - పృథివీ. ... ...

' తేజఆపోఽన్నమాత్మనే ' తి తత్త్వ చతుష్టయపఠే, అన్న శబ్దోఽపి పృథివీవచన ఇత్యర్థి పేత్యాహ,

—* ౧౨॥సూ॥అధికారరూపశబ్దాన్తరేభ్యః *—

అధికారః- ఆరమ్భః, తత్త్వక్రమోపదేశోపక్రమ ఇత్యర్థః, రూపమ్- "యత్కృష్ణం తదన్నస్యే" తి ఛాన్దోగ్యోక్తమ్, శబ్దాన్తరమ్- 'తా అన్నమసృజన్తే ' త్యాదికమ్, తేభ్యోఽధికారాదిభ్యః 'తేజఆపోఽన్నమాత్మనే ' త్యత్రాన్నశబ్దేన పృథివ్యేవాత్ర గమ్యత ఇత్యేతదవిరుద్ధమితి జ్ఞేయమ్. ... ...

౬॥ అసమ్భవాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

* ౧౩॥ సూ॥ తదభిధ్యానాదేవతు తల్లిఙ్గాత్సః *

తదేవ మాచార్యాణా మష్టావింశతి తత్త్వాభిప్రాయః, తైత్తిరీయక శ్రుతేష్షట్తత్త్వాభిప్రాయః, ' తత్తేజో సృజతే ' తి ఛాన్దో అతః - అస్మాత్ భగవదభిష్ఠితాద్వాయోః, తేజోఽజాయత, కుతః ? తథాహ్యాహ - వాయోరపి వికుర్వాణాత్కాలకర్మస్వభావ

'[illegible] ఇత్యేత [illegible] అవ్యాతి [illegible]

స్యశ్రుతేస్తత్త్వ చతుష్టయాభిప్రాయః, ‘ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవి
ష్టానీతరాణి చ | పూర్వస్మిన్వాపరస్మిన్వా తత్త్వే తత్త్వాని సర్వశః, ఇ
త్యామననాత్సర్వ మవిరుద్ధ మిత్యుక్తమ్, ఇదానీం పరమాత్మనా
నుస్యూతాని ప్రకృత్యాదీని తత్త్వాని కిం స్వసామర్థ్యాదేవ స్వస్వ
కార్యతత్త్వాని సృజన్తి? కింవా పరమాత్మైవ తదన్తర్యామి తయావ
తిష్ఠమానస్సన్ తత్తత్కార్య తత్త్వాని సృజతి? ఇతి విశయే ప్రా
ప్తే, “ఆకాశాద్వాయు” రిత్యాదా తేషాం స్వస్వకార్య తత్త్వ
సృష్టౌ స్వాతన్త్ర్యశ్రుతేస్తాన్యేవ స్వస్వకార్య తత్త్వాని సృజన్తీ
త్యేవంచ ప్రాప్త ఇదమాహ- (తదభిధ్యానాదేవత్వి) తి = తు శ
బ్దశ్శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, తదభిధ్యానమ్- పరమాత్మ సఙ్కల్పః, తత
శ్చ స్వ సఙ్కల్పాదీశ్వర ఏవ ప్రకృత్యాదితత్త్వాన్తర్గత స్సన్ తత్త
త్కార్య తత్త్వాని సృజతీత్యవగన్తవ్యమ్, కుతః? తల్లిఙ్గాత్- ‘కా
లవృత్త్యాంతు మాయాయాం గుణమయ్యామధోక్షజః | పురుషేణా
త్మభూతేన వీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ - సోకామయత బహుస్యాంప్ర
జాయేయేతి - సతపోతప్యత- సతపస్తప్త్వా- ఇదగ్ం సర్వమసృజత-
యోవ్యక్తే తిష్ఠన్’ ఇత్యారభ్య ‘యోవ్యక్త మన్తరోయమయతి
యః పృథివ్యాం తిష్ఠ’న్నిత్యారభ్య “పృథివీమన్తరో యమయతియ
ఆకాశే తిష్ఠన్” ఇత్యారభ్య “ఆకాశమన్తరోయమయతి యస్సర్వే
షు భూతేషు తిష్ఠ”న్నిత్యారభ్య “యస్సర్వాణి భూతాన్యన్తరో
యమతి- అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మా- ఏష సర్వ భూ
తాన్తరాత్మా అపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకోనారాయణ” ఇత్యా
ది శ్రుతిభ్య ఇత్యర్థః, † తస్మాద్భగవాన్ పరమాత్మైవ కారణ

---

† తన్త్ర్యముక్తమ్, తద్వ్యిహాక్షిప్య సమాధీయత ఇతి పూర్వాధిక
రణేనాస్యాక్షేపసఙ్గతి ర్ద్రష్టవ్యా, † ఫలం దర్శయన్నేతదధిక
రణముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ || ౩ || పా || ౧ ||

తత్త్వాన్తర్గతస్సన్ కార్యతత్త్వాని సృజతీత్యధ్యవసీయతే.

౩॥ తదభిధ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥౧॥

—* ౧౪॥ సూ॥ విపర్యయేణతు క్రమోఽతఉపపద్యతేచ *—

¶ ప్రకృత్యాది తత్త్వానాముత్పత్తిక్రమోఽచిన్తి, అథేదానీం తేషాం ప్రకృత్యాది తత్త్వానా మప్యయక్రమశ్చిన్త్యతే, అప్యయకాలే కిం తత్త్వానా మనియమే నాప్యయోభవతి? ఉతోత్పత్తిక్రమాద్విపరీత క్రమేణాప్యయోభవతి? ఇతి. తత్ర నియామకాభావా దనియత క్రమేణైవ తేషా మప్యయో భవతీత్యేవం ప్రాప్తేప్రాహ- (విపర్యయేణత్వి)తి. తుశబ్దేన పక్షో విపరివర్త్యతే, అతఉత్పత్తిక్రమాద్విపర్యయేణైవా ప్యయ క్రమోభవతీత్యేవోపపద్యతే, విపర్యయః ప్రాతిలోమ్యమ్, "అన్నే ప్రలీయతే మర్త్యః అన్నం ధానాసు లీయతే । ధానా భూమౌ ప్రలీయన్తే భూమిర్గన్ధే ప్రలీయతే ॥ అప్సు ప్రలీయతే గన్ధ ఆపస్తు స్వగుణే రసే' ఇత్యాదినోత్పత్తిక్రమాత్ప్రాతిలోమ్యేనాప్యయ క్రమోపదేశాదిత్యర్థః, తథాహి లోకే దృశ్యతే, యథా మృదస్సముత్పన్నో ఘటాది రప్యయకాలే మృద మప్యేతి, యథావా అద్భ్య స్సముత్పన్నం హిమకరకాదికమప్యయకాలేఽప్యేతి, యథావాసోపానాదావవరోహణం ప్రాతిలోమ్యే నైవారోహణం భవతి ఏవమద్భ్యస్సముత్పన్నా పృథివీ అప ఏవా పీయాత్, §తస్మాత్ప్రకృత్యాదీని పృథివ్యన్తాని తత్త్వాని నిరోధకాలే ఉత్పత్తిక్రమాత్ప్రాతిలోమ క్రమేణ పరమాత్మా స్వాత్మన్యుప సంహరిష్యతీ త్యనుసన్ధేయమ్. ... ...

¶ ఉత్పత్తిక్రమే చిన్తితే ప్రళయక్రమ స్యోపస్థితత్వా దస్య పూర్వాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయన్ విషయమాహ - (ప్రకృత్యాది తత్త్వానా) మితి .

§ అధికరణఫలం కథయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

౧౫॥ సూ॥ అన్తరా విజ్ఞానమనసీ క్రమేణ తల్లింగాదితి చేన్నావిశేషాత్

స్యాదేతచ్ఛబ్ద తన్మాత్రాన్తరా విజ్ఞానమనసీ క్రమేణోత్పద్యేతే, అత్ర విజ్ఞానమ్- బుద్ధిః, ‘ బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ ’ త్యామనాత్; తతశ్చ బుద్ధివచనేన విజ్ఞాన శబ్దేన జ్ఞాన కర్మేన్ద్రియాణిచ లక్ష్యన్తే, మనశ్శబ్దేనేన్ద్రియాభిమానినో దేవాశ్చ లక్ష్యన్తే, కస్మాత్పునరేతదవగమ్యతే ? తల్లింగాత్ - ‘ పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే జ్యోతిష్యాపః ప్రలీయన్తే జ్యోతిర్వాయౌ ప్రలీయతే వాయురాకాశే లీయతే ఆకాశ ఇన్ద్రియేషు ఇన్ద్రియాణి తన్మాత్రేషు తన్మాత్రాణి భూతాదౌ ’ ఇతి యథోక్తార్థ ప్రత్యభిజ్ఞాపక ప్రతిసర్గోపదేశ లింగాదితి చేత్తన్న, అవిశేషాత్-తామసాహంకారా దాకాశస్యేవ రాజస సాత్త్వికాహంకారాభ్యాం విజ్ఞాన మనసోరుత్పత్త్యభ్యుపగమేపి త్రయాణామహంకారాణాం కార్యతోఽవిశేషో భవేత్, అవిశేష- స్సామ్యమ్, అతఏవ శ్రూయతే ‘ బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజసః - తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ జ్ఞాన కర్మమయానిచ | అహంతత్త్వా ద్వికుర్వాణాన్మనో వైకారికా దభూత్ ॥ వైకారికాశ్చయే దేవా అర్థాభివ్యఞ్జనం యతః ’ ఇత్యాది. ఏతత్సర్వంహ్యనన్తరపాదే భగవతాఽఽచార్యేణోపపాదయిష్యతే, తర్హి ¶యథోక్తశ్రుతేః కాగతిరితి చేద్యథోక్త శ్రుత్యభి ప్రాయస్యైవ సర్వ వేదాన్త సారే “ బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజస ” ఇత్యాదినా ప్రదర్శనమితి గృహాణ.

౪॥ విపర్యయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

¶ (యథోక్తశ్రుతే) రితి- ‘పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే ’ ఇతి పూర్వోక్త శ్రుతేరిత్యర్థః. తన్మాత్ర ప్రకృత్యాది తత్త్వజాతం పరమాత్మాధిష్ఠితం సదేవ స్వస్వకార్య తత్త్వంసృజతీతి నిశ్చిత మిత్యధికరణ ముపసంహార్యమ్.

అ॥ ౪॥ సూ॥ ౨॥

—*{ ౧౭॥ సూ॥ *చరాచరవ్యపాశ్రయస్తు స్యాత్తద్వ్య పదేశోభాక్తస్తద్భావభావిత్వాత్ }*—

తదేవ ముపాసిష్యతాం జీవానాం భగవ దుపాసనాధాయక త త్తద్దేహాద్యారమ్భక తతోత్పత్తిర్విచారితా, సమ్ప్రతితు కిం జీవానాం స్వయముత్పత్తి స్స్యాత్? అహోస్విదసమ్భావితా? ఇతివిచార్యతే, తత్రస్యాదితి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? దేవదత్తోజాతో స్త్రీతి వ్యవహారాత్ "వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్ పుత్రేజాతే" ఇతిజాతేష్టి విధానాత్ "ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత తాస్సృష్ట్వా" ఇతి సృష్టి వచనాచ్చ; †తతశ్చాత్మా దేహవ్యతిరిక్తో భవతి, కింతు దేహేన్ద్రియ మనసా మన్యతమస్యైవాత్మత్వ మవసీయతే, తస్మాదస్తి జీవానాముత్పత్తిరిత్యేవం ప్రాప్తే§బ్రూమః, న

* ప్రకృతి పురుష మహదాది తత్త్వప్రస్తావేన జీవాత్మపరమాత్మోభయరూపే పురుష తత్త్వే పరమాత్మనోనిత్యత్వమ్ "అసమ్భవస్తు" ఇత్యస్మిన్నధికరణే ఽవధారితమ్, తద్వజ్జీవస్య నిత్యత్వ మవధార్యత ఇతి దృష్టాన్త రూపావాన్తర సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (చరాచరవ్యపాశ్రయస్త్వి)తి= జీవస్య భగవదుపాసకత్వ స్వభావాత్తద్విచారస్యాస్మి న్నుపాసక లక్షణాధ్యాయే ప్రాధాన్యేన ప్రసక్తిం ద్యోతయతి- (తదేవ)మితి- భగవదుపాసనాధాయకః- భజనాద్యనుకూలో యో దేహ స్తదాద్యారమ్భకతతోత్పత్తిరిత్యర్థః. ... ...

† దేవదత్తోజాతఇతి వ్యవహారాదిభి ర్జీవానామ నిత్యతావగమేన దేహాతిర్వ్యన్తభావో యుక్త ఇత్యాహ- (తతశ్చే) తి - జీవానామనిత్యత్వే సిద్ధ ఇత్యర్థః. ...

§ యథోక్తవ్యవహారాదీనామ్ (నిరోధోత్పత్త్యాదు బృహన్నా [illegible]

కాలోత్పత్తి జీవానాం సమ్భావితవ్యా, 'నజాతో నమ్రియతే త్మా
సహి దేహాద్యుపాధిభి' రిత్యాదిశ్రుతి విరోధాత్; యోయమ్ "దే
వదత్తో జాతశ్చైత్రో జాయత" ఇత్యాది వ్యపదేశస్సోపి స్థావర జ
ఙ్గమాత్మక దేవదత్తాది దేహవ్యపాశ్రయ ఏవాభాక్తో- ఽముఖ్యస్స్యా
త్, జీవవ్యపాశ్రయశ్చేత్స భాక్త ఏవ తస్మిన్ భవతి, తత్కుతస్య హే
తోః? తద్భావభావిత్వాత్ - దేహస్యోత్పత్తి సద్భావేహి దేహ
సమ్బన్ధినాం జీవానా ముత్పత్త్యాదికం భావ్యతే, నాసతి తస్మిన్
దేహోత్పత్తిసద్భావే నహివినా శరీర సమ్బన్ధాజ్జీవో జాతో మృతో
వేతి క్వచిచ్ఛ్రూయతే, తస్మాచ్చన్ద్రకళాన్యాయేన జీవస్య జన్మా
దిక మవగన్తవ్యమ్, యథావా చన్ద్రస్స్వకలాస్వాపూర్య మా
ణాసు పునరపక్షీయమాణాసుచ చన్ద్ర ఉత్పన్నో నష్ట ఇతి వ్యప
దిశ్యతే, తద్వ దయం జీవో దైహికేషు § నిషేకాదిషు నవ స్వవస్థా
సు సతీషు నిషిక్తో గర్భితో జాతో బాలః కుమారో యువా వయో
మధ్యస్థో జరఠో మృత ఇతి వ్యపదిశ్యతే, వస్తుతో దైహిక్య ఏవై
తా అవస్థాః, తథాచ శ్రూయతే " నిషేక గర్భ జన్మా
ని బాల్యకౌమారయౌవనమ్। వయోమధ్యం జరామృత్యు రిత్యవస్థా
స్తనోర్నవే"తి. అతో దేహోత్పత్తి దృష్ట్యైవ జాతకర్మాదివిధా
నమ్ 'ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజతే' త్యాదిసృష్టివచనంచభవతీత్యభిప్రా

పర' ఇత్యాదౌ దేహ విషయత్వావగమాత్ "ఆత్మానిత్యో వ్యయ
శ్చ" ఇత్యాదౌ నిత్యత్వ శ్రవణాచ్చ జీవానాం దేహాదివ్యతిరిక్త
త్వేననిత్యత్వమశ్రుతమిత్యభావేన సిద్ధాన్త యతి - (బ్రూమ)ఇత్యా
దినా. జీవానాం కదాచిజ్జఙ్గమశరీరం కదాచిత్ స్థావరశరీర మిత్యు
భయ శరీర ప్రాప్తేరుక్తం చరాచరవ్యపాశ్రయ ఇతి. భాక్తో, గౌణః.
§ (నిషేకాదిష్వి) తి- 'నిషేక గర్భజన్మాని' తి శ్రుత్యోదా హ
రిష్యమాణ నవస్వవస్థాస్విత్యర్థః. ... ...

యః. *ఏతేనాకృతాభ్యాగమ కృతవిప్రణాశ దోషోపి ప్రత్యుక్తః,
¶యత్పునరుక్తం దేహేన్ద్రియమనసామన్యతమ ఏవాత్మేతితత్రైవం
ప్రతివక్తవ్యమ్, దేహ ఆత్మానభవతి, పార్థివత్వాత్; ఘటవత్, నహి
ప్రత్యవస్థం వినాశినో దేహస్య ఆత్మత్వాభ్యుపగమే బాల్యేనభూత
స్య యావనాదౌ ప్రతిసన్ధానానుపపత్తే రకృతాభ్యాగమ కృతవిప్ర
ణాశ దోషప్రసక్తిస్స్యైవ పరిహృతిరస్తి, నాపీన్ద్రియాణామాత్మత్వమ్-
తైజసత్వాత్; ప్రాణవత్, చక్షుషానుభూతస్య కదాచిత్తద్వైక
ల్యే సత్యనుభవితు రాత్మనో ఒభావాత్స్మరణానుపపత్తేః కారతి
రస్తి, నాపిమనసఆత్మత్వమ్ - అన్నమయత్వాత్; దేహవత్, తస్మా
న్నదేహాదీనా మాత్మత్వమ్, తదేతత్సర్వ మభిప్రేత్యా మ్నాయతే
"నాత్మావపుః పార్థివమిన్ద్రియాణి దేవా హ్యసుర్వాయుజలంహు
తాశః। మనోన్నమాత్రం ధిషణాచసత్వ మహం కృతిఃఖంక్షితి రర్థ

---

* ఇహార్థసిద్ధం దోషాన్తర నిరాసమాహ - (ఏతేనే)తి.

¶ పూర్వపక్షిణోక్త మాత్మనోదేహాది ష్వన్తర్భావ మనూద్య
దూషయన్నసమాసేన జీవస్య దేహాది వ్యతిరిక్తత్వంక్రమేణసాధయ
తి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా=(తదేతత్సర్వ)మితి- జీవస్య దే
హాద్యతిరిక్తత్వమ్. ... ...

¶ (నాత్మావపు) రితి- అస్యాయమర్థః, హి శబ్దో హేతు
ప్రదర్శనార్థః, వపురాత్మా నభవతి- పార్థివత్వాత్ ; ఘటవ
త్, ఇన్ద్రియాణి ఆత్మానభవన్తి- కరణత్వాత్; వాస్యాదివత్, దే
వా ఆత్మా నభవన్తి, వైకారికత్వాత్; మనోవత్ , అసుః-ప్రా
ణః, ఆత్మా నభవతి- వాయుత్వాత్; బాహ్యవాయువత్, మనస్స
ర్వం చిత్తమేతే నాత్మానభవతః- అన్నహేతోర్భావిత్వాత్ ; శరీ
రవత్; ధిషణా- బుద్ధిస్సా, నాత్మా- తైజసత్వాత్; చక్షుర్వత్, అ
[illegible] ; ఆత్మానభవ [illegible] త్వాత్ ; శరీరవత్,

సామ్యోమితి. ¶తస్మాద్దేహాది వ్యతిరిక్త ఏవ జీవఉత్పత్త్యాద్యనాశ్ర
యో భవతీత్యధ్యవసీయతే. ... ...

—* ౧౭ ॥ సూ॥ నాత్మాశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః*—

ఇతశ్చ స్థూణా నిఖనన్యాయేన జీవస్య నిత్యత్వం వ్యవస్థాప్య
తే, యతో జీవాత్మా నజాయత ఇతి ప్రతిజానీమః, ఆత్మేతి జాతా
వేకవచనమ్, కస్మాత్ - అశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః - క్వచిదపి
జీవానా ముత్పత్తిశ్రవణాభావా న్నహ్యేషాం భూయస్సు విశ్వోత్ప
త్తి ప్రకరణే షూత్పత్తి శ్రవణమస్తి, ప్రత్యుత 'నిత్యోనిత్యానాం చే
తనశ్చేతనానా' మితి 'నజాతోనమ్రియేతాత్మా సహిదేహాద్యుపా
ధిభిః - నజాయతేమ్రియతేవాకదాచి న్నాయంభూత్వా భవితావా
నభూయః । అజోనిత్య శ్శాశ్వతోయం పురాణో నహన్యతే హన్య
మానేశరీర' ఇత్యాదిభ్యః ప్రసిద్ధాభ్యోబహ్వీభ్య శ్శ్రుతిస్మృతిభ్యో
జీవానాం నిత్యత్వ మేవావగమ్యతే. ... ...

౫॥ చరాచరవ్యపాశ్రయాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* ౧౮॥సూ॥ ¶ జ్ఞోతఏవ*—

వాయుశ్చ జలంచ, హుతాశః- తేజః, ఖమ్- ఆకాశః, క్షితిః-పృథి
వీ, ఏతాని, అర్థాః, శ్శబ్దాదయశ్చ - సామ్యమ్- ప్రకృతిశ్చ, త్వే
తానిఆత్మానభవన్తి - జడత్వాత్; ఘటవత్, ఇతి. ...

¶ జీవానాం నిత్యత్వ రూపలక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణఫలమితి కథ
యన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ఏతన్న్యాయగ్రహణమేతత్సూత్రార్థస్య పౌనరుక్త్యశఙ్కా
నిరాసార్థ మితిజ్ఞేయమ్. అ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ౩ ॥

¶ ఉత్తరాధికరణోక్త నిత్యచైతన్య గుణకత్వాదపి జీవానాంని
త్యత్వమిహ సాధితవ్యమితిసాధ్యహేతు భావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ
మారభతే- (జ్ఞోతఏవే)తి. ... ...

జీవోఽనిత్య ఇత్యుక్తమ్, సకిం ఘటవదచేతనః? ఆహోస్విదాగన్తుకచై
తన్యః? అథవా నిత్యచైతన్య గుణకః? ఇతి విశయే *'వ్యక్తగుణవ్య
తికరేణాగుణసత్పురుషోఽయఞ్ఞ'తి శ్రుతే స్సాంఖ్యరీత్యా గుణత్వాభ్యు
పగమాచ్చ జీవో ఘటవ దచేతన ఇత్యేకః పక్షః, సుషుప్త్యాదౌ చైత
న్యానుపలబ్ధే ర్వైశేషికై రాగన్తుక చైతన్యస్యాభ్యుపగమాద్వానిత్యచై
తన్య గుణకో వా జీవస్స్యాదిత్యపర ¶ ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూతే-(జ్ఞో
ఽత ఏవ) ఇతి- యత ఏవ 'సర్వంశ్రమాన్వేదగుణాంశ్చవేత్తిజ్ఞ' ఇత్యాది
షు బహుషు శ్రుతివాక్యేషు జీవస్య జ్ఞానగుణకత్వం శ్రూయతే, అత
ఏవాయ మాత్మాజ్ఞః - నిత్యచైతన్య గుణకో వేదితవ్యః, అతోఽనవ
యం సుషుప్తిమూర్ఛోపతాప గ్రహావేశా ద్యవస్థాసు కదాచిదచేష్ట
త్వే నాప్యైశ్చైతయమానత్వేపి జీవస్య కాణభుజ ఇవ కేవల మా
గన్తుక చైతన్యగుణకత్వం సాఙ్ఖ్యా ఇవ నిర్గుణత్వంవామన్యామహే,
†సుషుప్త్యాదావపి సమ్యుచితత్వా చ్చైతన్యస్యానభివ్యక్తిరిత్యభిప్రా
యః, 'వ్యక్తగుణవ్యతికర' ఇతిశ్రుతి ర్జీవస్యముక్తిదశాయాం ప్రా
కృత సత్వాదిగుణ రాహిత్యం శ్రావయతి, నతు తస్యనిత్యజ్ఞాన గు

---

* సాఙ్ఖ్యానుయాయినః ప్రథమం పూర్వపక్షమ్ యస్తీత్యాహ - (వ్యక్తగుణవ్యతికర) ఇతి= కణభు గనుయాయినో ద్వితీయం పూర్వ పక్షయస్తీత్యాహ- (సుషుప్త్యాదా) వితి. ...

¶ " అన్యోన్తర ఆత్మా విజ్ఞాన మయః- నహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విప రిలోపోవర్తతే " ఇత్యాదౌ జీవస్య నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ శ్రవణా త్తాదృశ గుణవత్త్వం జీవస్య సిద్ధమిత్యభావేన పూర్వసూత్రా న్నిత్య పదమిహానువర్తయతేన చైతన్యం విశేషయన్ సిద్ధాన్తయతి- (ఇత్యే వం ప్రాప్తే బ్రూతే) ఇత్యాదినా. ...

† నిత్యస్యైవచైతన్య గుణస్యహి కుతో జీవానాం సుషుప్త్యా దావదృశ గుణానభివ్యక్తి రితిఆహ- (సుషుప్త్యాదా)విత.

ణరాహిత్యమ్, తథాచ జ్ఞానాత్మక గుణాశ్రయత్వా జ్జీవ స్వరూప స్యాపి ప్రకాశాత్మక గుణాశ్రయ దీపస్వరూపస్య ప్రకాశఘనత్వమి వ జ్ఞానఘనత్వమేవ భవతీత్యభిప్రాయః, ఇమంభావ ముత్తరాధిక రణే 'తద్గుణసారత్వా' దితి స్వయమేవోద్ఘాటయిష్యతి, తస్మా ద ప్యాత్మనో నిత్యత్వం సిద్ధమ్. ... ...

౬ ॥ జ్ఞాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౧౯॥ సూ॥ $ ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్ *—

సమ్ప్రతిజీవఃకిం విభుః ? ఉతమధ్యమ పరిమాణః? ఆహోస్వి దణు పరిమాణః ? ఇతి చిన్తాయాం విభురితి తావత్ప్రాప్తమ్, జీవ స్య హ్యణుపరిమాణం మధ్యమ పరిమాణంవా నోపపద్యతే, అణు త్వే తస్యసర్వ దేహవ్యాపి చైతన్యానుపపత్తిః, మధ్యమ పరిమాణ త్వే సావయవత్వేన తస్యానిత్యత్వ ప్రసక్తిః, అతో విభుర్జీవ ఇతి

* "పీనాహిభోగోత్థిత మద్భుతంమహజ్జ్యోతిస్సహస్రధామ్నాజ్జ్వల యన్ దిశోదశ" ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారే ణాభిప్రాయం కథయన్ జీవస్వరూప మవగమయతి- (తథాచే) -తి జీవస్య నిత్యజ్ఞానవత్త్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి సూచయన్నస్య పూర్వాధికరణేనస ఙ్గతించ కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదపీ) తి- నిత్యజ్ఞా నగుణకత్వా దపీత్యర్థః, నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ రూప లక్షణస్య పర మాత్మన్యతి వ్యాప్తత్వా త్పరమాత్మా న్యత్వేసతి తాదృశ జ్ఞాన గు ణకత్వరూప లక్షణస్యాత్ర తత్త్వా త్తదేవజీవస్యలక్షణంభవతీతిభావః.

అ॥ ౫॥ సూ॥ ౮॥

$ ఏవం పూర్వాధికరణే ప్రోక్త నిత్యత్వ లక్షణమపి పరమాత్మా న్యత్వేన విశేషణీయమ్, ఏవమిహ నిత్యచైతన్యగుణం జీవ స్వరూప ముక్త్వా తత్పరిమాణం వక్తు మాశ్రయాశ్రయి భావ సఙ్గత్యోత్తరా ధికరణ మారభతే- (ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనా) మితి= జీవోఽణుః,అ

హాకేణ భగవతా యాయినోఽ షన్యత్రై, తస్మాద్విభుర్జీవ ఇత్యేవం ప్రా
ప్తే ¶ప్రతివిధీయతే, (ఉత్క్రాన్తి) తి. ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనాం
శ్రుతేర్జీవోఽణురేవ భవతీత్యధ్యవసీయతే, ఉత్క్రాన్తిస్తావత్ "స
యదాస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామతి సహైవైతైః సర్వైరుత్క్రామతీ" తి
శ్రూయతే, గత్యాగతీచ - 'గత్వాచన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పు
నరేష్యతీ' తి శ్రూయతే. నహ్యస్య విభుత్వం వక్తుం శక్యతే, చలన
వికలస్య విభోరుత్క్రాన్త్యాది విరోధాత్; నహి విభుత్వే జీవః ప
రకాయం ప్రవేష్టుం శక్నోతి, పరకాయప్రవేశస్తు జీవస్య 'పరకా
యం విశన్ సిద్ధ ఆత్మానం తత్ర భావయే' దిత్యాదిషు శ్రూయతే, §అ
ణుత్వేపి జీవస్య సకలదేహవ్యాపి చైతన్యోపపత్తిరగ్రే వక్ష్యతే, త
దేతత్సర్వమభిప్రేత్య నిగమగీతా జీవస్యాణుత్వం శ్రూయతే, 'అప
రిమితా ధ్రువా స్తనుభృతో యది సర్వగతా స్తర్హి న శాస్యతేతి ని
యమో ధ్రువ నేతరథే' తి. † తస్మాదణుర్జీవః.

మధ్యమపరిమాణత్వే సత్యుత్క్రాన్త్యాదిమత్త్వాత్ ; పరమాణువ
త్, ఇత్యనుమానానుగృహీతోత్క్రాన్త్యాదిశ్రుతిభిర్జీవస్యాణుత్వం
సాధయన్ సిద్ధాన్తయతి- ¶(ప్రతివిధీయత) ఇత్యాదినా-నాణురిత్యు
పరితన సూత్రాచ్ఛ్రుత్యణుపదే ఇహాకృష్య సూత్రేణ యోజితే ద్రష్ట
వ్యే. సః - ముముక్షుర్జీవః, ఏతైః- ఇన్ద్రియైః, ఉత్క్రామతి-లో
కాన్తరం గన్తుమిచ్ఛతీత్యర్థః. ...

§ నన్వణుత్వే జీవస్య శరీరైకదేశవర్తిత్వాత్కథం సర్వాఙ్గ
వ్యాపిచైతన్యోపలబ్ధిరిత్యత ఆహ - (అణుత్వేపి) తి.

† జీవస్యాణుపరిమాణవత్త్వలక్షణసిద్ధిరేతదధికరణఫల
మితి కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

కేచిజ్జీవస్య దేహాదుత్క్రాన్తిర్గమనాదిస్వాభావికప్రవృత్తి
వ ద్దేహస్యాస్య [illegible]

—* ౨౦॥ సూ॥ స్వాత్మనాచోత్తరయోః *—

ఇతశ్చాస్యాణుత్వసిద్ధిః, యద్యప్యుత్క్రాన్తిః కదాచి దచలతో పి ప్రారబ్ధక్షయేసతి నివృత్తదేహస్వామ్యస్యాపి నివృత్తగ్రామ స్వామ్యస్యేవ భవితుమర్హతి, తస్మాదుత్క్రాన్తిర్నాణుత్వమపేక్షతే, తథాపి గత్యాగతీతు నాచలతస్సంభవతః, అతోస్యామధ్యమ పరిమాణస్యజీవస్యాణుత్వేసతి స్వాత్మనైవోత్తరయో గత్యాగత్యోస్సంబన్ధోభవేత్, ¶ గమేఃకర్తృనిష్ఠక్రియార్థకత్వాత్.

—*౨౧॥ సూ॥ నాణురతచ్ఛ్రుతేరితి చేన్నేతరాధికారాత్*—

అత్ర జీవేశ్వరయో రభేదవాదీప్రత్యవతిష్ఠతే,నాయమాత్మాఽణుర్భవతి, కుతః? అతచ్ఛ్రుతేః- అణుత్వ విపరీత పరమమహత్పరిమాణశ్రుతేః, తథాచశ్రుతిః "సవాఏషమహానజఆత్మాయోయం విజ్ఞాన మయఃప్రాణేష్వాకాశవ త్సర్వ గతశ్చ నిత్య" ఇతి "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"త్యేవం విధాఽస్యాత్మనోణుత్వం ప్రతిషేధతీతిచే న్నైతదేవమ్, కస్మాత్? ఇతరాధికారాత్- జీవాదితరం పరమాత్మానమధికృత్యహి'సవాఏషమహా'నిత్యాదిశ్రూయతే. †తత్రహి 'విరజఃపరఆకాశా'దితి పరమాత్మైవ ప్రకృత్యస్తూయతే, క

త్? ఇతివదన్తి, తద్బాధార్థం జీవస్యాణుత్వ ముపపాదయతిసూత్రకారః- స్వా(త్మనే) తి. ... ...

¶ నను పాకానాశ్రయస్య పురుషస్య పక్తృత్వవ ద్గమనానాశ్రయస్యాపి పురుషస్యకదాచి ద్గన్తృత్వ వ్యవహారః కింనస్యాత తఆహ - (గమే) రితి- జీవేశ్వరా భేదవాదిన శ్శఙ్కాం వ్యుదస్యతి - (నాణు) రితి. ... ...

† 'సవాఏషమహ' నితి శ్రుతేః పరమాత్మపరత్వే లిఙ్గ మాహ- (తత్రహి) తి- విరజః- నిత్యపరిశుద్ధః, ఆకాశాత్పరో- విపులః, తతోపి వ్యాపక ఇత్యర్థః. ... ...

స్మాత్పునరిహ జీవః పరాణ్వస్యైవ, తతశ్చ జీవేశ్వరయో రభేదభ్రమ విజృమ్భితోఽయ మాక్షేప ఇతి నిశ్చీయతే, నాతోఽస్యాణుత్వం విప్రతిషిధ్యతే.

—* ౨౨ ॥ సూ ॥ స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం చ *—

ఇతశ్చాణురేవాయ మాత్మా, యతస్సాక్షాదేవ జీవస్య స్వశబ్ద ఉన్మానం చ శ్రూయతే, స్వశబ్దోఽణుత్వవాచీ, శబ్దః "ఏషోఽణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యో యస్మిన్ప్రాణః పఞ్చధా సంవివేశ" ఇతి. తతశ్చ గమనాగమన సచివ సూత్రాన్తరస్య ప్రాణ సమ్బన్ధావగమాచ్చ జీవోఽణురేవాభిహిత ఇతి నిశ్చీయతే, తథా 'వాలాగ్రశతభాగస్య శతధా కల్పితస్య చ । భాగో జీవస్య విజ్ఞేయస్స చానన్త్యాయ కల్పతే" ఇతి, "ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరోఽపి దృష్ట" ఇతి శ్రుత్యాభిహితోన్మాన మపి జీవస్యాణిమానం గమయతి, తతశ్చాభ్యామ్- స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం చ, జీవస్యాణుత్వసిద్ధిః.   ...   ...   *

నన్వణుత్వే సత్యేకదేశ వర్తినో జీవస్య సకలదేహప్రదేశగత శైత్యోపలబ్ధిర్విరుధ్యేత, దృశ్యతే చ గాఙ్గేయ మహాహ్రద నిమగ్నానాం సర్వాఙ్గగత శైత్యోపలబ్ధిః, ఏవం నిదాఘతప్తస్య సర్వావయవ సన్తాపోపలబ్ధిశ్చ, తస్మాదస్యాణుత్వం విరుద్ధమితి ప్రాప్తే ప్రతి విధీయతే.   ...   .

— * ౨౩ ॥ సూ ॥ అవిరోధశ్చన్దనవత్ *—

శ్రుత్యన్తరంచ జీవస్యాణుత్వం సాక్షాదేవ దృష్టాన్త ముఖల్వస్య దర్శయతీత్యాహ- (స్వశబ్దే) తి.   ...

[illegible] యస్మిన్-జీవే, పఞ్చధా- వృత్తిభేదేనేతి శేషః. వాలాగ్రమ్- కేశాగ్రమ్, ఆరాగ్రమాత్రః - తోత్త్రాగ్ర ప్రోత శలాకాగ్రాస్యేక విధ కల్పితాంశతుల్య ఇత్యర్థః, అభిహితోన్మానమ్- అణిమగోచర ప్రత్యక్షగోచర పరిమాణావగమకం వాక్యమ్.   ...

యథా హరిచన్దనబిన్దుశ్శరీరైకదేశసమ్బన్ధోపి సకలదేహవ్యాపిన మాహ్లాదముత్పాదయత్యేవ మణురప్యయమాత్మా దేహైకదేశస్థస్సన్ సకలదేహవ్యాపినీం శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధింకరోతి, †జీవసమ్బద్ధస్యహి ప్రాణినస్య కృత్స్నాయాం త్వచివ్యాప్తత్వా జ్జీవసమ్బన్ధః కృత్స్నాయాం త్వచివర్తతే, త్వక్చ కృత్స్నశరీర వ్యాపినీ, తతశ్చాణుత్వేపి జీవస్య సమ్బన్ధః కృత్స్నాయాం త్వచివర్తతే, అతస్తస్య సర్వావయవగత శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధి ర్నవిరుధ్యతే, తస్మాదాత్మనోణుత్వపక్షే నవిరోధగన్ధః. ... ...

—*{ ౨౪ ॥ సూ ॥ అవస్థితి వైశేష్యాదితిచే న్నాభ్యుపగమాద్ధృదిహి }*—

వైశేష్యమ్- వైషమ్యమ్, నను 'అవిరోధశ్చన్దనవ' దితి యదుక్తం తదయుక్తమ్? దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తికయో ర్దృశ్యాదృశ్య తయా అవస్థాన వైషమ్యాదితిచే న్నచైవం వాచ్యమ్, కుతః? అభ్యుపగమాద్ధృదిహి- అభ్యుపగమయన్తిహి చన్దనబిన్దువద్దేహైకదేశహృదయ వర్తినం జీవాత్మానమ్ ' సవాఏషఆత్మా హృదికతమఆత్మేతి యోయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యన్తర్జ్యోతిఃపురుష'ఇతి,'తథా'ఆత్మా మఆత్మనిశ్రితః- అహ్మాహృదయే-హృదయంమయి- అహమమృతే- అమృతంబ్రహ్మణీ'తి చైవంజాతీయకా వేదాన్తాః, తస్మాద్దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తికయో రవైషమ్యా 'దవిరోధ శ్చన్దనవ'దితి యుక్త మేవోక్తమ్.

అథ కదాచిచ్చన్దన బిన్దో స్సావయవత్వా త్సూక్ష్మావయవ ప్రసర్పణేనాపి సకల దేహాహ్లాదయితృత్వం సమ్పద్యతే, నత్వణోర్నిరవయవస్య జీవస్యావయవా స్సన్తి, యైరయం సకలదేహంప్రసర్పే

† జీవస్య దేహగత శైత్యోష్ణ్యాద్యుపలబ్ధ్యా గతి ప్రకార ముపపాదయతి- (జీవసమ్బద్ధస్యే) తి- జీవసంయుక్త స్యేత్యర్థః.

చిత్యాశఙ్క్య దృష్టాన్తాన్తరమాహ,　　...　　...

—* ౨౫॥ సూ॥ గుణాద్వాఽఽలోకవత్ *—

అణుత్వేనైకదేశ వర్త్యపి జీవో యథోక్త ప్రాణాది సమ్బన్ధా యత్త స్వగుణభూత చైతన్యవ్యాప్తివశాద్వ్యాపనశీలస్సన్ సకలదేహ వ్యాపినీం శైత్యాద్యుపలబ్ధి మనుభవతీత్యేతస్మి న్విప్రతిషిద్ధ్యతే, §ఆ లోకవత్ - యథాలోకే ప్రదీప మణిద్యుమణి ప్రభృతయః ఏకదేశ వర్తినోపి స్వప్రభావ్యాప్తివశా ద్వ్యాపన శీలాస్సన్తస్స్వస్థానే త రదేశానపి వ్యాప్నువన్తి తద్వత్.　　...　　...

నన్వత్ర యది ప్రభా దృష్టాన్తీ క్రియతే తర్హి దృష్టాన్తే ప్రభాతద్వతో రవ్యతిరేక ఏవ ప్రతీయతే, నిపిడావయవంహి తేజో ద్రవ్యం ప్రదీపాదిః, విరళావయవంతు తేజో ద్రవ్యం తత్ప్రభా, తతశ్చేహ చైతన్య రూపగుణస్య జీవస్య చేతరేతరమవ్యతిరేకఏవస్యా దిత్యత ఉత్తర ముచ్యతే,　　...

—* ౨౬॥ సూ॥ వ్యతిరేకో గన్ధవత్ *—

యథాచ గుణస్య సతో గన్ధస్య పృథివీతో వ్యతిరేక ఉపలభ్య తే, అప్రాప్తేష్వపి కుసుమేషు వాయూపనీత గన్ధఘ్రాన సమ్భవాత్; ఏవంగుణ స్యైవ సతశ్చైతన్యస్య జీవాద్వ్యతిరేకో భవత్యేవ, వ్య తిరేకో నామ భేదః, *తతశ్చైతస్యేన జీవస్య సర్వాఙ్గవ్యాప్తా వాలో కో దృష్టాన్తః, గుణగుణినోర్వ్యతిరేకేతు గన్ధ ఇతి జ్ఞేయమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ తథాచ దర్శయతి *—

తస్మైనహి జీవస్య హృదయాయతనత్వ మణు పరిమాణత్వంచా

§ అవిరోధసూత్రే జీవ సమ్బద్ధస్యహి ప్రాణస్యేత్యాదినోక్తం ప్రాణాది సమ్బన్ధమనుస్మారయతి- (ఆలోకవ)దితి.　　...

* ప్రాక్సూత్రోక్తాలోక దృష్టాన్తస్యవైయర్థ్య మాశఙ్క్యగతి కల్పయతి- (తతశ్చైతస్యేనే) తి.　　...

భిధాయతస్య యథోక్త ప్రాణాది సమ్బన్ధ ద్వారా చైతన్య గుణే న సమస్త శరీరవ్యాప్తిం దర్శయతి, 'సఏషఇహ ప్రవిష్ట ఆలోమన నఖాగ్రేభ్యోజఆత్మే' త్యాది శ్రుత్యన్తరంచ.

—* ౨౮॥సూ॥ §పృథగుపదేశాత్ *—

'అన్యోన్తర ఆత్మావిజ్ఞానమయః- త్వత్తో జ్ఞానంహి జీవానాం ప్రమోష స్తేత్ర శక్తిభిః। జ్ఞానం పరమగుహ్యం మేయద్విజ్ఞాన సమన్వితమ్ ॥ ప్రజ్ఞయాశరీరం సమారుహ్యే' త్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు 'మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనంచే, త్యాదిస్మృతిషుచ ¶చైతన్యగుణస్య విశేషణ కర్తృకర్మ భావాదినాజీవాత్పృథక్త్వ మేవోపదిశ్యతే, తస్మాదణురేవసన్ జీవస్స్వప్రాణసమ్బన్ధద్వారా స్వగుణేన చైతన్యేన సకలమపి శరీరప్రదేశం వ్యాప్నోతీ'తి సిద్ధమ్.

కథం తర్హి 'జ్ఞానంత్వవ్రత మోభావః పురుషస్సోభిధీయతే- యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్- విజ్ఞానం యజ్ఞంతనుతే' ఇత్యాదౌ జ్ఞానవ్యపదేశో జీవస్యోపపద్యత ఇత్యత ఉత్తరమాహ,

—*౨౯॥ సూ ॥ తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్*—

జీవస్యయథోక్తజ్ఞాన వ్యపదేశ ఉపపద్యత ఏవ, కస్మాత్? తద్గుణసారత్వాత్ - తద్గుణః- జ్ఞానాత్మకగుణః, సారమ్- ప్రధానమ్, స్వరూపంయస్య, సతద్గుణసార స్తస్యభావ- స్తత్త్వమ్,తస్మాత్- జీవ

---

§ కేచిత్తు జీవనిష్ఠశ్చైతన్యస్తమాప ఏవేతి మన్యన్తే- తన్నిరాసార్థమాహ- (పృథగి) తి. ... ...

¶ (చైతన్య గుణస్య విశేషణే) తి- 'విజ్ఞానమయ' ఇత్యత్ర జ్ఞానస్య జీవం ప్రతి విశేషణ భావః, 'త్వత్తోజ్ఞాన' మిత్యత్ర భవతీతి పదాధ్యాహారాత్ ; తత్రజ్ఞానస్య కర్తృభావః, 'జ్ఞానం పరమగుహ్య'మిత్యత్ర జ్ఞానస్య కర్మభావః, ఆదినా 'ప్రజ్ఞయాశరీర'మిత్యత్ర కరణభావః, త్యైరితి వివేకః.

స్వజ్ఞానస్వరూపత్వాదితి యావత్, ప్రాజ్ఞవత్- యథా ప్రాజ్ఞస్య
పరమాత్మనః 'సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ - విజ్ఞానమానన్దమిత్యా
దౌ జ్ఞానఘనత్వాజ్జ్ఞాన విజ్ఞానాది వ్యపదేశ ఉపపద్యతే, తద్వజ్జీవ
స్యాపి తద్వ్యపదేశ ఉపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్త
తపవే,ష్వత్ర జీవస్య జ్ఞానస్వరూపత్వం చోక్తమ్.

యథోక్తం జ్ఞానగుణకత్వాదికం సర్వజీవ సాధారణమిత్యాహ,

—* ౩౦॥సూ॥ యావదాత్మభావిత్వాచ్చ న దోష స్తద్దర్శనాత్ *—

యావన్తో జీవాభవేయు స్తావదాత్మవృత్తిత్వా ద్భ్యుపగమా
దేవ జ్ఞానగుణకత్వాదేః క్వచిత్స్థావర శరీరక జీవేష్వనుపలబ్ధావపి
నైవదోషః ప్రసజ్యతే,కస్మాత్? తద్దర్శనాత్- ఉక్తోఽర్థస్తమః ప్రా
యా అన్తస్స్పర్శా విశేషిణః-అహో అమీదేవ వరామరార్చితం పా
దాంబుజం తే సుమనః ఫలార్హణమ్- నమస్త్యపాదాయ శిఖాభిరా
త్మన స్తమోపహత్యై తమజన్మ యత్కృతమ్- అపి వృక్షాః పరిజ్ఞా
నా స్వప్రమ్లానకోటరకా ' ఇత్యాదివాక్యం తేషామపి చైతన్యగు
ణకత్వాదిక మస్తీతి దర్శయతి, తస్మాజ్జ్ఞాన గుణకత్వాదే ర్యావ
దాత్మభావిత్వ మస్త్యేవ.   ...   ...

యదిస్థావర శరీరాణామపి జీవానాం చైతన్యాది సద్భావోఽభ్యుపగ
మ్యతే,కిం తర్హి సత్త్వేతస్య క్వచిదనుపలబ్ధి రిత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—*౩౧॥సూ॥ పుంస్త్వాదివత్త్వస్య సతోఽభివ్యక్తి యోగాత్*—

తుశబ్దోఽవధారణార్థః, యథాలోకే పుంస్త్వాదికం బాల్యా
దిషు సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానమేవావిద్యమాన మివాస్థి ప్రేయం
సత్వ్యావనాది ష్వభివ్యజ్యతే, పుంస్త్వమ్- పురుషవ్యాపారః, సహ
త్వావిద్యమాన ముత్పద్యతే, యద్యుత్పద్యేత తర్హి షణ్డానామపి
పుంస్త్వాస్యభి వ్యక్తిః స్యాత్, తస్మాద్బాల్యే విద్యమానమేవ పుంస్త్వా
దికం [illegible] చైతన్యగుణ

స్థావర శరీరకేషు జీవేషు సూక్ష్మభావం ప్రతిపద్యమానోఽపి జఙ్గమదేహం ప్రవిష్టేషు తేషు జీవేష్వభివ్యక్తో భవతి, బాల్యాద్యవస్థావర్తి జీవానాం దేహాన్తరప్రాప్తి రవగమ్యతే, అతఏవ స్మర్యతే, 'దేహినోఽస్మిన్యథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా । తథా దేహాన్తరప్రాప్తి ర్ధీర స్తత్ర సముహ్యతీ' తి. అతోఽస్య విద్యమానస్య జ్ఞాన గుణస్యోక్త విధాభివ్యక్తి యోగా త్సర్వ జీవసాధారణ్య మవిరుద్ధమ్, అనుభయ శరీరాణాంచ జీవానాం జ్ఞానమస్తీతి శాస్త్రాదేవాభ్యుపగన్తవ్యమ్, అన్యథా శరీరసమ్బన్ధాదూర్ధ్వానాం తేషాం చైతన్యాన్యభివ్యక్తి ప్రసఙ్గాత్, అనుభయ శరీరాశ్చ జీవాస్సన్తీత్యగ్రే వక్ష్యతే, తస్మాచ్చైతన్యస్య యావదాత్మ భావిత్వమవిరుద్ధమ్, యత్తు నైతదస్త్యణు జీవాత్మేతి, కింతు నిర్విశేష చిన్మాత్రైకరసం పరం బ్రహ్మైవావిద్యోప స్థాపితాన్తఃకరణోపాధి సమ్బన్ధవశా న్నానావిధ జీవభావ మాపద్యతే, అతో యావత్పరిమాణకం పరం బ్రహ్మ భవతి, తావత్పరిమాణక ఏవాయం జీవో భవితు మర్హతి, పరస్య చ బ్రహ్మణః 'సవా ఏష మహానజ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞాన మయ' ఇతి 'సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే' తి చైవమాదిభ్య శ్శ్రుతిభ్యో విభుత్వమవగమ్యతే, అతో విభు ర్జీవ ఇతి వికత్థనమ్, తదిద మాచార్యోఽనేన సూత్ర లలిత్రేణానేకధా ఖణ్డయతి. ... ... *

—*{ ౩౨॥ సూ॥ నిత్యోపలబ్ధ్యను పలబ్ధి ప్రసఙ్గోఽన్య తరనియమో వాన్యథా }*—

* అన్యథా- అణోస్సతో జీవస్య, బ్రహ్మభావ మభ్యుపగమ్య తద్రూపత్వేన తస్యవిభుత్వేభ్యుపగమ్యమానే సతి, తస్యనిత్యోపలబ్ధి

---

* సూత్రస్య పదా నియోజయతి-(అన్యథే) తి-తతస్తానివ్యాచిఖ్యాసుర్యథో క్త జీవ విభుత్వవాద బీజభూత ముపాధిం మిథ్యా

త్యనుపలబ్ధిప్రసక్తోన్యతరనియమో వా స్యాదితరోవృత్యేత, తథాహి
యో యం బ్రహ్మణో జీవభావాపాదకో ఽవిద్యా[illegible]పస్థాపితో ఽన్తః
కరణాఖ్య ఉపాధిస్స కిం పారమార్థికః ? ఉతాహోస్విదపార
మార్థికః ? అస్త్యేకేతస్య పరబ్రహ్మస్వరూపస్య జీవభావస్య త్వమ్? న
తావత్తస్య బ్రహ్మస్వరూపం నిశ్చయతి, నహి పారమార్థిక ఉపా
ధి[illegible] బ్రహ్మణస్స జీవభావమాపా
[illegible]
[illegible] అపి [illegible]
స్యైవ, తస్మాత్తస్య బ్రహ్మస్వరూపత్వం యుక్తం భవతి, అథ
పునస్తస్యోపాధేః [illegible]త్వమేవాభిమతమితి చేత్తర్హ్యనుపా
రస్య బ్రహ్మణో జనన్వ జన్మాది షడ్భావ వికారాది దోషాస్పదతా
కేనవా నివార్యేత, అథ పునర పారమార్థికత్వపక్షే స్వయమేవ
మోక్షః, కిం తథాహి కిం తస్యోపాధేః పరబ్రహ్మణి స్థితత్వమ్ ? ఉత
[illegible]త్వమ్ ? [illegible] బ్రహ్మణో
[illegible] పారమార్థిక[illegible]
[illegible]
యది పునరస్యోపాధేః బ్రహ్మ[illegible]
దాహి తస్యోపాధేః [illegible] బ్రహ్మాత్మభా
వేః జీవస్య విముక్తే [illegible] సుషుప్త్యాద్యవస్థా[illegible]
[illegible] సుషుప్త్యా[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] అథవా [illegible]
[illegible]
[illegible]

లబ్ధోర్ధ్వగత్యాగపద్య విరోధా త్తయో రన్యతరనియమస్సదా ప్రసజ్యే త ; ¶తస్మాత్పరబ్రహ్మణ ఏవ విభుత్వం తదితరేషాంజీవానా మణు త్వమితి సిద్ధమ్. ... ... ❋

౬॥ ఉత్క్రాన్తిగత్యాగత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౮॥

—❋ ౩౩॥సూ॥ కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్ ❋—

❋జ్ఞాతృత్వా దేవాస్య జీవాత్మనస్సర్వత్రితితద్వ్యాప్యధర్మో వి చార్యతే, కిమస్య కర్తృత్వంభవతి ? కింవా ప్రకృతేరేవ? ఇతివిచికి త్సాయామ్ ' ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైఃకర్మాణిసర్వశః । అ హఙ్కార విమూఢాత్మా కర్తాహమితిమన్యతే ॥ నాన్యంగుణేభ్యః కర్తార ' మిత్యాదిషు ప్రకృతేః కర్తృత్వస్మరణేన తస్యా ఏవభవ తి కర్తృత్వమిత్యేవం ప్రాప్తే +ప్రతిబ్రూమః-కర్తాచాయం జీవఃప్ర తిపత్తవ్యః, కస్మాత్? శాస్త్రార్థ వత్త్వాత్ - చేతనస్య కర్తృత్వే హి'యజేతోపాసీతజుహుయా'దిత్యేవం శాస్త్రమర్థ వద్భవతి, అ న్యథా అనర్థకం స్యాత్, తద్ధి శాస్త్రం కర్తుర్నిత్యస్య జ్ఞాతు స్స తఏవ కర్తవ్య విశేషముపదిశతి, నచాచేతనాం ప్రకృతిం ప్రతి శా స్త్రస్యాయముపదేశ స్సమ్భవతి, యది సమ్భవేత్తర్హి శాస్త్రస్య భ్రాన్త ప్రలపితత్వా విశేషః ప్రసజ్యేత, యత్తు ' ప్రకృతేః క్రియ మాణానీ ' త్యాదినా కర్తృత్వం ప్రకృతే రేవావగమ్యత ఇతి తద

తథాచ యథోక్తాణుత్వ రూప జీవలక్షణస్య నాసమ్భవ రూప దో ష ఇతిభావేనాధికరణముపసంహరతి- ¶(తస్మా)దితి.అ॥౬సూ॥ ౧౮.

❋ అస్మిన్నధికరణే జీవస్య కర్తృత్వాభి ధానాదస్య పూర్వాధిక రణేన వ్యాప్యవ్యాపకభావ సఙ్గతిమాహ- (జ్ఞాతృత్వాదేవాస్యే)తి.

+ కర్తృత్వస్య జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వాచ్చేతనో జీవఃకర్తా, నత్వ చేతనా ప్రకృతిరితి సిద్ధాన్త యతి - (ప్రతి బ్రూమ) ఇ త్యాదినా. ... ...

పి మన్యస్, తత్ర జీవాధిష్ఠితానామేవ ప్రకృతిగుణలక్షణానాం దే
హానాం కర్తృత్వావగమేన జీవస్యైవ కర్తృత్వావధారణాత్ ;
అస్యాస్త్వయుక్తే స్వాతన్త్ర్యార్థస్తు అహఙ్కారంపనైవకమఃకర్త
వ్యమితి. అతశ్చ స్వర్గాపవర్గ సాధనానుష్ఠాన విధాయక
శాస్త్రాణామర్థవత్త్వాయానుష్ఠానార్హస్యాత్మైవ కర్తా భవ
తి, అపిచ జ్ఞానస్యైవ వ్యాప్తత్వాత్ కర్తృత్వం జీవస్య సర్వేషు మ
హతి, నాచేతనా ప్రకృతిః, †తస్మాజ్జీవః కర్తా.

—* ౩౪॥ సూ॥ ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ *—

ఇతశ్చాస్యైవ కర్తృత్వమ్, యదస్య వైదికేషు లౌకికేషు చ
కర్మసు 'విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే కర్మాణి తనుతేఽపిచ' ఇతి కర్తృ
త్వముపదిశ్యతే, తదర్థమ్ 'ఏవమేవైష ఏతాన్ ప్రాణాన్ గృహీత్వా
స్వే శరీరే యథా కామం పరివర్తతే' ఇతి కరణోపాదానం విహార
శ్చోపదిశ్యతే, తస్మాజ్జీవస్యైవ కర్తృత్వమధ్యవసీయతే.

—* ౩౫॥ సూ॥ వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం న
చేన్నిర్దేశవిపర్యయః. *—

నను చ 'కరోతి కర్మ క్రియతే చ జన్తుః కేనాప్యసౌ చోదిత ఏవ
పాతాత్ | స తత్ర విద్వాన్ ప్రకృతౌ స్థితోఽపి వృత్తిస్వస్వస్వభావా
నుభూత్యై' ఇత్యాద్యామ్నాయో జీవస్య కర్తృత్వం ప్రతిషిధ్య ప్ర
కృతి కార్యస్య దేహస్యైవ కర్తృత్వం వ్యపదిశతి, తస్మాత్క్రియా
విషయే జీవస్య కర్తృత్వం నోపపద్యత ఇతి చేత్తర్హి 'హేతు
ర్జీవోఽస్య సర్గాదావవిద్యా కర్మకారకః' ఇతి జీవవిషయక కర్తృ
త్వ నిర్దేశస్య విపర్యయః ప్రసజ్యేత, విపర్యయోఽత్ర న్యాయాభావాత్,
యత్తు 'కరోతి కర్మ క్రియతే చ జన్తుః కేనాప్యసౌ చోదిత ఏవ పాతా'

---

† జీవస్య కర్తృత్వే రూపలక్షణ నిర్దేశేనావధారితే ఫలమిత్యభి
ప్రాయేణ ముపసంహరతి - (తస్మా) ఇతి. ...

దితి తత్త్వవిరుద్ధమ్, () తత్రజీవాధిష్ఠితస్యైవజన్తోః కర్మకర్తృత్వ దర్శనా జ్జీవస్యైవ కర్తృత్వ మధ్యవసీయతే, తస్మాజ్జీవఃకర్తా.

—* ౩౬॥సూ॥ *ఉపలబ్ధివదనియమః *—

యథా చైతన్యరూప ధర్మోఽస్యాభ్యుపేత స్తథాకర్తృ భావో భ్యుపేతవ్యః, ఇతరథా ప్రకృతేః కర్తృత్వ ప్రసఙ్గేన "బ్రహ్మ వర్చస కామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతి' మిత్యాది చోదనాయా శ్చే తన గోచరత్వ నియమోనస్యాత్.

—* ౩౭॥సూ॥ శక్తివిపర్యయాత్ *—

ఇతశ్చ ప్రకృతి వ్యతిరిక్తో జీవఃకర్తా భవితు మర్హతి, యది పునః ప్రకృతిరేవ కర్త్రీస్యాత్తర్హి తస్యా అచేతనాయా శ్చేతన్యశక్తి వైకల్యా దవిదిత వర్త్మనాంవర్త్మదర్శినోన్ధస్యేవ (/)పర విషయక హితాకరణాహిత కరణ దోష ప్రసంగో దుర్వారః.

—* ౩౮॥ సూ॥ సమాధ్యభావాచ్చ *—

* సమాధిః- భగవత్స్మరణమ్, యఃపునరయ మపునర్భవ సాధన రూపః "సమాధినానైక భవేనయత్పదం విదుస్సనన్దాదయ

జాయతఇతి- జన్తుః-దేహ ఇత్యర్థః.

() జీవాధిష్ఠితస్యైవేతి- జీవ పరిత్యక్తదేహస్య కర్తృత్వా ద ర్శనాచ్చేతి భావః. ... ...

* జ్ఞాతృత్వ సాపేక్షత్వాదపి కర్తృత్వం చేతనస్యై వోచిత మిత్యాహ- (ఉపలబ్ధివ) దితి- ఉపలబ్ధిపదం ప్రత్యక్ష రూప జ్ఞాన విశేష పరమపీహ చైతన్య సామాన్య పర తయా వ్యాచక్షాణస్సా తాత్పర్యమాహ- (యథే) త్యాదినా.

(/) పరే- జీవాః, తద్విషయక హితాకరణాదిదోషప్రసక్తిఃప్రకృతే దుర్వారై వేత్యర్థః, *అకర్తృత్వే జీవస్యానిర్మోక్షప్రసఙ్గశ్చదుర్వార ఇత్యాశయేనాహ- (సమాధీ) తి.

[illegible] చేతనః । యదప్యుక్తం "బుద్ధిర్ధ్యాన సమాధిశీలతయాధిగమానుకర్తృ
[illegible]హితత్వమాత్మన " ఇత్యాదిభి రాపన్నాన్ స్వమాధిచోద్యానతి క
ర్తృత్వే జీవాత్మత్వాంగత్వేన భవేత్, [illegible] వ్యాపారజత్వా
న్నతి తేషాం కర్తృత్వేన [illegible], [illegible] దర్శితా
[illegible] ప్రకృతేస్స్వయం [illegible], [illegible]
[illegible] ... ...

—* [illegible] సూ॥ [illegible] *—

యథా వా [illegible]
పాదేషు ప్రయుంజన్ [illegible] కర్తృత్వమితి [illegible]
నసత్యాం జీవ ఏవ స్వస్య విషయేషు చక్షురాది కరణాని ప్రయుంజా
నతస్సాధనివస్త్రయంజ్యో¶ యథా కర్తృత్వమియాత్, నతు వాస్యా
దిజ్ఞేతరా ప్రకృతిః, అతో జీవస్యైవాభయథా కర్తృత్వసిద్ధిః.

ఇ॥ కర్తృధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౭॥

—* [illegible] సూ॥ [illegible] *—

* [illegible]
[illegible]

§ జీవస్యైవ కర్తృత్వసిద్ధ్యై ముక్తం [illegible] సూత్ర కారః-
(యథే) తి- ... ...

¶ ఉభయథా- కర్మప్రవర్తకత్వ నివర్తకత్వాభ్యామిత్యర్థః.

అ॥ ఇ॥ సూ॥ ౭॥

* [illegible]
[illegible]
[illegible]
([illegible]) తి. ... ...

[illegible]

త్తమేవ జీవస్య భవతి? ఇతీయమత్ర విచారణా, ¶తత్రైవం తావ త్ప్రాప్తమ్, నేశ్వరమపేక్షతే జీవః కర్తృత్వే ఇతి, తతః స్య హే తోః? తదపేక్షత్వే జీవస్య కరణత్వ ప్రసఙ్గాత్; అయం హి జీవః ప్రాగ్వాసనా యన్త్రితః కరచరణాది సామగ్రీసమ్పన్నశ్చ కర్తృ త్వం స్వయమేవ నిర్వోఢుం శక్నోతి, తస్య కిమీశ్వరాపేక్షయా? నహ్యేవం లోకే ప్రసిద్ధిరస్తి, గమనాదికాసు క్రియాసు శకటాదినా అనడుహాదిరివ కర్మకర్తృత్వే జీవేనేశ్వరోఽపేక్షితవ్య ఇతి, అపిచేశ్వ రాపేక్షయాం సుఖదుఃఖాత్మకఫలేషు కర్మసు తత్తజ్జీవాననవరతం నియోజయత ఈశ్వరస్య వైషమ్య నైర్ఘృణ్యాదికం ప్రసజ్యేత, †య దిపున రస్యేశితుః 'వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే నసాపేక్షత్వా' దితి సూ త్రేణ వైషమ్యాదికం పరిహృత మిత్యుచ్యేత, తదాపి స్వాయత్త మేవ భవతి కర్తృత్వం జీవస్య, తథాహి సత్యేవాస్య స్వాయత్త కుశలాకుశల కర్మణోరన్వయే తాదృశ కర్మాపేక్షా సమ్భవతీశ్వ రస్య, తయా చేశ్వరస్య వైషమ్యాదికం పరిహ్రియేత, ‡ఇతరథా చక్ర

మితి భావేన పూర్వపక్షయతి- ¶(తత్రైవ) మిత్యాదినా -కరణాది మత్త్వేన జీవస్య తదాయత్తత్వం కర్తృత్వస్యోపపాదయతి-(అయం హీ)తి- లోక దృష్ట్యాపి జీవస్య నేశ్వరాపేక్షేత్యాహ-(నహ్యేవ) మితి. ... ...

† నైర్ఘృణ్యాదిక మిత్యత్రాదినా అకృతాభ్యాగమకృతవిప్ర ణాశదోష ప్రసక్తిం ద్యోతయతి, ఏతచ్చోద్యస్యదత్తోత్తరత్వేపి పున ర్ఘట్టకుటీ ప్రభాతవజ్జీవస్య స్వాయత్త కర్తృత్వ మనివార్యమిత్యా హ- (యదిపున) రితి. ... ...

‡ విపక్షే చక్రకదోషమాహ- (ఇతరథే)తి - జీవస్య ఈశ్వ రాయత్తకర్తృత్వేత్విత్యర్థః, చక్రకదోషాకారస్తు జీవస్యేశ్వరా యత్తత్వేన కర్తృత్వే సిద్ధే తస్య ధర్మాధర్మవత్త్వసిద్ధిః, తస్య త

కరోతి ప్రసక్తాత్; తతశ్చ స్వాయత్తం కర్తృత్వం సార్వకాలిక మేవ జీవస్య భవతి, కిమీశ్వరేణ? ఇత్యేతాం * ప్రాప్తిమాచార్యః ప్రతియాపయతి- (పరాత్తు) తి- తు శబ్దః పూర్వపక్షవ్యావృత్త్యర్థః, యదిదం జీవస్య కర్తృత్వం తదపి కర్మాధ్యక్షాత్సర్వభూతాధివాసాత్సర్వభూతాత్మ సాక్షిణస్సర్వశక్తియుక్తాచ్చేతనాచేతనా విశేషిత చేతనదేహాది పాదస్స్వకారణ కారణాత్సర్వస్మాత్పరా చ్ఛ్రీనారాయణాదేవ సమ్భవతే; కుతః? శ్రుతేః- ¶ తథాహి శ్రుతయో భవన్తి 'ఏష హ్యేవ సాధు కర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే - ఏష హ్యేవాసాధు కర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యో అధో నినీషత' ఇతి, 'య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదయః 'య ఆత్మానమన్తరో యమయతీ' తి 'ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాన్తరాత్మా । కర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధి వాసస్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చే' తి, 'అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మే' తి, 'అన్తఃప్రవిష్టం కర్తారమేత' మితి, 'నేవ స్స్వనవిషస్స్యే కర్మ కృత్స్నమవేక్షస' ఇతి " యస్య ప్రయోజనస్య

ద్వత్వ సిద్ధా తత్సాపేక్షత్వేనేశ్వరస్య కారయితృత్వ సిద్ధేః, తస్య కారయితృత్వ సిద్ధా జీవస్య పునఃకర్తృత్వ సిద్ధిరితి.

* ప్రాప్తిం ప్రతియాపయతి- పూర్వపక్షం ఘణ్టయన్ కర్మ మీమాంసకాన్ పరాభావయతీత్యర్థః. ...

¶ సర్వశక్తియుక్తేతా [illegible] ప్రవర్తకానిత్యర్థః, సర్వస్మాత్పరాత్- బ్రహ్మాదిఫల దేవేభ్యోఽధికతమాత్; శ్రుతేరి[illegible] క వచనం జాత్యభిప్రాయకమితి మన్తవ్యం; శ్రుతీరుదాహరతి- (తథా హీ)త్యాదినా- కర్మాధ్యక్షః- కర్మణ [illegible] [illegible] క్రియకః- సర్వః- [illegible] [illegible] [illegible] వాలక్ష్యన్తే

స్య ఇత్యయు ర్దేవా దేవస్య మహిమానమర్చత '' ఇతి, ప్రయాణమ్. ప్రేరణమ్, దేవాః-క్రీడనశీలాః, “ ఇన్ద్రియాణిచక్షుషశ్చక్షుశ్శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసోమనోయద్వాచోహవాచ'' ఇతి. తథా “సాక్షాత్కర్తరి పరదేవతాయాం భగవతి వాసుదేవ ఏవ భావయమాన '' ఇతి ‘ యేనేషితావాగసవశ్చరన్తీ ’ త్యేవం జాతీయకాః. ‘ఈశ్వరస్సర్వభూతానాంహృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతి। భ్రామయన్సర్వభూతాని యన్త్రారూఢానిమాయయే ’ తి. స్మృతిశ్చ* ఆసాంతాత్పర్యంతు నైసర్గిక నిరవధిక జ్ఞానబలైశ్వర్యాది వివిధ వశక్త్యదన్వతస్సర్వ జీవహితాత్మనో జగజ్జన్మాది హేతో స్సర్వ స్వతన్త్రస్య పరమ కారుణికస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణ మనుసృత్యైవ సర్వే జీవా వివిధ కర్మసు ప్రవర్తన్తఇతి. § ఏవంచసత్యనన్తగుణగణ పరిపూర్ణే ముక్తవైరకే సర్వ స్వతన్త్రే సర్వేశ్వరే సర్వ హితకారిణి, సర్వసేవ్యే భగవతి తస్మిన్నారాయణే కోవా స్వస్వహితాహిత కరణాకరణ క్షమతాం జానన్ కృతజ్ఞోజీవఃకృత క్రియమాణ కరిష్యమాణఘ్నాన్ వినా వైషమ్య నైర్ఘృణ్యాదికమాపాదయేత్, + యద్యాపాదయేత్తర్హి సజీవః ‘ మామాత్మపర

---

* అత్ర స్మృతీశ్చ ప్రమాణయతి-(ఈశ్వర)ఇతి-శ్రుత్యాదీనామక్షరార్థానర్భిప్రేత్య గ్రన్థవిస్తరభీత్యా తాత్పర్యార్థమాహ- (ఆసాంతాత్పర్యంత్వి)తి. § తాదృశ సాధనసమర్థ్యేన తత్తజ్జీవానాం ఫలప్రదేస్వస్మిన్ భగవతి వైషమ్యాద్యాపాదనమన్యాయ్య మిత్యాహ- (ఏవంచసతీ)తి. +అనన్తగుణగణేత్యాదివిశేషణై రీశ్వరే వైషమ్యాద్యప్రసక్తిం స్ఫుటయతి, ‘ సర్వాన్ పాతకినస్త్వేకకృతఘ్నోహన్తీతి వర్తతే। తంచాపి క్రియమాణఘ్న స్త్వేతం కరిష్యమాణహే’ తి కృతఘ్నాదీనాం పాతకిత్వ వచనాత్తేషాం భగవద్ద్వేషిత్వ మాహ- (యద్యాపాదయే) దితి. ... ...

దేహేషు ప్రద్విషన్తో భ్యసూయకాః ॥ తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ । క్షిపా మ్యజస్ర మశుభా నాసురీష్వేవ యోనిషు ॥ ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని। మా మప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతి,, మితి ప్రతిజ్ఞాత భగవద్దణ్డభాగ్భవేత్ , ఈశ్వరస్య సర్వజ్ఞత్వేన విధినిషేధప్రవర్తకత్వే నచ తత్ఫలం సర్వ మవిషమ మేవ భవతీతి ధ్యేయమ్. ‡తస్మాద్యే పునర్ముముక్షవో భగవన్తం శ్రీవాసుదేవమేవ కర్మాధ్యక్షం మత్వా సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట భగవద్ధర్మపరాయణాస్సన్తోఽనవరతం భగవచ్చరణారవిన్దం భజేయుస్త ఏవానాయాసేన భవార్ణవం సన్తరన్తీత్యనవద్యమ్.

౪౧॥సూ॥ ¶కృత ప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః

తుశబ్దశ్శఙ్కావకాశం విధునోతి, పరమాత్మాయత్తమేవ భవతి కర్తృత్వం జీవానా మిత్యవధారితమ్, తథాపి తథావిధం కర్తృత్వం జీవాఃపునస్స్వప్రయత్నాయత్తమేవ మన్యన్తే, అతో లోకే జీవస్యైవ పుణ్యాపుణ్య లక్షణ కర్మకర్తృత్వ వ్యవహారః, తతశ్చేశ్వరః పర్జన్యవ త్తత్తజ్జీవమత్వా తత్తజ్జీవ ప్రయత్న కృత కర్మాపేక్ష ఏవసన్ తత్తత్కర్మ ఫలాని విభజ్యతత్తజ్జీవేభ్యః ప్రయచ్ఛ

---

‡ భగవత్పారతన్త్ర్యాత్మక లక్షణసిద్ధ్యాజీవానాం తద్భక్తిసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయన్ సూత్రార్థముప సంహరతి- (తస్మాద్యే పునర్ముముక్షవ) ఇతి. ...

¶ ఏవం వ్యవదస్తేపీశ్వరస్య వైషమ్యాదికే పునర్యుక్త్యన్తరేణ తత్సమ్యక్నిరస్యతి- (కృతప్రయత్నే) తి. ...

పర్జన్యవదితిపరమాత్మనో జీవ కర్మఫలోత్పాదన సాధారణ కారణత్వే దృష్టాన్తః, యదిబీజాదేవ కేవలాదఙ్కురాదివైషమ్యం సిద్ధ్యేత్త

తి, †యథావాలోకే నానావిధానాం వ్రీహి యవాదీనా మోషధీ నాం ధరణీసమవహితేభ్య స్స్వస్వ బీజేభ్యః పరస్పరం విషమతయా జాయమానానాం సాధారణ నిమిత్తం భవతి పర్జన్యః, నహ్యాస తి పర్జన్యానుగ్రహే తాభ్యాం రస కుసుమ ఫలపలాశాదికంసమ్ప ద్యతే, పర్జన్యానుగుణస్య నిమిత్తత్వాత్; నచ తత్ర పర్జన్యస్య వ్రీహ్యాద్యోషధి వైషమ్య హేతుత్వమపి వక్తుం శక్యతే, యత స్తా సాం వైషమ్యం స్వస్వ బీజాయత్తమేవ దృశ్యతే, ఏవం జీవ విష మ ప్రయత్న కృత విషమ ధర్మాపేక్ష ఏవేశ్వరో నిమిత్త భూత స్సన్ తేషాం జీవానాం శుభాశుభ ఫలాని విధత్తే, అతోఽస్య నవైష మ్యమీషదపీ త్యభిప్రాయః, ※అపిచాదావనాది తయా నువర్తమానా జ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్య జీవస్య కరుణావశేశ్వర సఙ్కల్పా య త్తమేవభవతి ప్రకృతి సమ్బన్ధ ఘటనద్వారా కర్మకర్తృత్వమ్, త త్తు జీవోఽనాద్యను వర్తమానా జ్ఞానవశాత్స్వ ప్రయత్నా యత్తం మత్వా కర్మచికీర్షతి తదనుసారేణేశ్వర స్తం కర్మకారయతి, అథ చేశ్వర స్తాదృశ కర్మవాసనా నుగుణ్యేన తం తదన్తర జన్మని కర్మ కారయతి, తదనన్తర జన్మనిచ తత్పూర్వ వాసనాను గుణ్యేన కర్మ కారయతతోఽప్యనన్తర జన్మనిచ తత్తత్పూర్వవాసనానుగుణ్యేన కర్మ

దా పర్జన్యస్య వైయర్థ్యం స్యాదలోఙ్కురాది వైషమ్య విశేషహే తూనాం బీజానాం సాధారణ హేతు సాపేక్షతయా పర్జన్యస్యా వైయర్థ్యం సిద్ధమ్, తద్వ దేవేశ్వరస్యాపి జీవకర్మఫల దాన సా ధారణకారణత్వా దవైయర్థ్య మవైషమ్యాదికం చ సిద్ధమితి భావే న దృష్టాన్తం విశదయతి-†(యథావే)తి- ధరణీసమవహితేభ్యః-పృ థివీ సంయుక్తేభ్యః, యత్తూక్త మీశ్వరస్య కారయితృత్వాభ్యుపగ మే చక్రకదోష ప్రసక్తిరితి తన్నేత్యాహ-※(అపిచే)త్యాదినా.

నన్వేవం పరమాత్మనసి కారయితృత్వే వ్యక్తేసతి ప్రయోజ్య

కారయతీత్యేవమనాది సంసార వ్యవస్థితిరితి విశిష్యతే. §ఏతదేవాభి
ప్రేత్యశ్రూయతే ' ఆత్మమాయామృతేరాజన్ పరస్యానుభవాత్మ
నః । నఘటేతార్థసమ్బన్ధస్స్వప్న ద్రష్టు ర్యథాఞ్జసే ' ఇ.¶ఆత్మమా

కర్తుర్జీవస్య కథం లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహార ఉపపద్యేతేతి
చేదుచ్యతే, ఆచార్యస్యాధ్యాపకత్వేపి తదధీనస్య వటోర్యథా ము
ఖ్యాధ్యేతృత్వ వ్యవహారస్తథైవ కారయితృత్వేపి పరమాత్మనస్తద
ధీనస్య జీవస్యాపి లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహారో పపత్తిర్ద్రష్టవ్య
యమ్, శాస్త్రదృష్ట్యాతు ముఖ్య కర్తృత్వం పరమాత్మన ఏవస్యే
తి, తథాచ శ్రూయతే ' సర్వదేవతా లిఙ్గానాం మన్త్రాణామర్థ
నియామకతయా సాక్షాత్కర్తరి పరదేవతాయామేవ భావ యు
మాన' ఇతి. స్వయంచాత్ర శ్రుతిం ప్రమాణయతి-§(ఏతదేవాభి ప్రే
త్యే) తి- ఏతత్ప్రకృతి సమ్బన్ధస్య పరమాత్మాయత్తత్వమభిప్రేత్య-
అభిప్రాయంవిషయీకృత్య, అత్రకేచిదపదాని వ్యాచష్టే-¶(ఆత్మమా
యే) త్యాదినా- ఏతదుక్తంభవతి, యథా స్వప్న ద్రష్టుః పురుష
స్య పరమాత్మా స్వసఙ్కల్పాత్స్వప్న దేహాది సమ్బన్ధం ఘటయతి,
తథా అనాది తయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్యాస్య జీవ
స్య పరమాత్మా స్వసఙ్కల్పాదేవ దేహాదిరూప ప్రకృతి సమ్బన్ధం ఘ
టయతీతి, జీవస్యానాద్య జ్ఞానతిరోహితత్వంచ ' అనృతేనహి ప్ర
త్యూఢాస్తేషాం సత్యానాం సతామనృత మపిధాన ' మిత్యాది శ్రు
తిషు ' అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవ ' ఇత్యాది
స్మృతిషు చ వ్యక్తమ్, హి-యతః, అనృతేన- అనాద్యనువర్తమా
నాజ్ఞానేన, ప్రత్యూఢాః- తిరోహితాః, జీవా ఇతి పూర్వవాక్యాది
హ విశేష్య పదమనుషఙ్గణీయమ్, తస్మాత్సత్యానాం సతాం - ని
త్యతయా విద్యమానానాం తేషాం జీవానాం, అనృతమ్- యథో
క్తమజ్ఞానమ్, అపిధానమ్- ఆవారకం భవతీతి యోజనా, తస్మాజ్జీ

యా- పరమాత్మసఙ్కల్పః, అర్థసమ్బన్ధః- ప్రకృతి సమ్బన్ధః,§తతశ్చా నాదితయా నువర్తమానా జ్ఞానస్యానాదిత్వా త్తదాయత్త సంసా రస్యాప్యనాదిత్వముచ్యతే, యది జీవో నిఖిలం కర్మ పరమాత్మ స ఙ్కల్పాయత్తం మన్వాన స్తమనవరతం భజేత్తర్హి సఏవాస్మాత్సం సారాన్ముక్తో భవతీతి జ్ఞేయమ్. తస్మాజ్జీవబుధ్యా తత్ప్రియత్నా యత్త కర్మవాసనాః ప్రేక్షన్ పునఃపున స్తమీశ్వరః కర్మ కారయన్త దనుగుణ ఫలంచ భోజయతీత్య ధ్యవసీయతే, †కుతఃపున రిదమవగ మ్యతే? విహిత ప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః- [భావేనిష్ఠా,]యథో క్తరీత్యేశ్వరస్య జీవ కర్మాపేక్షత్వ మభ్యుపగమ్య తత్ఫల ప్రదత్వా భ్యుపగమేహి ' అహరహ స్సన్ధ్యా ముపాసీత- జ్యోతిష్టోమేన స్వ ర్గకామోయజేత- మయోదితేష్వవహితస్స్వధర్మేషుమదాశ్రయః। వర్ణాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరేత్ ॥ అకామస్సర్వకా మోవా మోక్షకామఉదారధీః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేతపురు షం పరమ్ - తస్మాద్బ్రాహ్మణాయనాప గురేత- నవిహన్యాన్నలో హితంకుర్యా ' దిత్యేవం జాతీయకానాంవిధినిషేధ వాక్యానా మవై యర్థ్యం సమ్భవతి, ఈశ్వరస్య యథోక్తరీత్యా జీవప్రయత్న కృత

వా స్సంసారేముహ్యన్తీతి వాక్యశేషః, స్మృతిపద యోజనాతు స్వ స్మైవ,పరమాత్మన స్స్వసృష్టదేహాద్యర్థనిర్మాతృత్వంమాయాయా స్తత్సఙ్కల్పాత్మకత్వం చాన న్తరాధ్యాయేసన్ధ్యపదేవక్ష్యతే, జనన మరణాత్మక సంసారస్యాపి జైవానాద్యజ్ఞాన మూలత్వాదనాదిత్వ మిత్యాహ- §(తతశ్చే) తి. ... ...

† జీవేభ్యః ఫలదానార్థం పరమాత్మనః కర్మ సాపేక్షత్వే వి ధి ప్రతిషేధ శాస్త్ర ప్రామాణ్యాన్యథా నుపపత్తింప్రమాణయతి- (కుతఃపున) రిత్యాదినా- [భావేధాత్వర్థే నిష్ఠాక్తప్రత్యయః, క్తక్తవతూనిష్ఠేతి సంజ్ఞాకరణాత్] పరమాత్మనో జీవ కర్మ నిరపే

కర్మానపేక్షత్వేన స్వతన్త్రతయా ఫల ప్రదత్వాభ్యుపగమేతు విహి
త ప్రతిషిద్ధయోర్వైయర్థ్యమేవప్రసజ్యేత, ? అదిగ్రహణేనజీవానా
మకృతాభ్యాగమ కృత విప్రణాశదోష ప్రసక్తిం ద్యోతయతి. * త
స్మాత్ అనాదితయా నువర్తమానా జ్ఞానతిరోహితస్వరూపః ఈశ్వ
రవశాత్ ప్రకృతి సమ్బన్ధద్వారా క్రియమాణం కర్మ జీవ స్యాయ
త్తంమన్యతే, తదపేక్షస్స న్నేవేశ్వరస్తత్ఫలం దదాతి, అతోఽస్య న
వైషమ్యాదికమ్, అతఏవ నవిహిత ప్రతిషిద్ధ వైయర్థ్యమితి స్థితమ్.

౯॥ పరాయత్తాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—*{ ౪౨॥ సూ॥ అంశో నానావ్యపదేశా దన్యథాచాపి దాశకితవాదిత్వ మధీయతఏకే }*—

§ జీవేశ్వరయో రుదిత కర్తృకారయితృ భావేనో పకార్యో
పకారకభావో దర్శితః_ సచేహ భేదేనమిథస్సమ్బద్ధయో రేవలోకేదృ
ష్టః, ¶ యథా స్వస్వామినోః, †తతశ్చజీవేశ్వరయో స్స్వస్వామి

క్షత్వే విధ్యాది శాస్త్రాణాం వైయర్థ్య మాహ- (ఈశ్వరస్యే)తి-
సాతేరిణాదిపదేన యథోక్తా కృతాభ్యాగమ దోషశ్చ సిద్ధత్యా
హ- ?(అదిగ్రహణేనే) తి-అధికరణ ముపసంహరతి-*(తస్మా)దితి.
§ నిత్యశ్చేతనోఽణు శ్చైతన్య స్వరూపః కర్తా పరమాత్మ పరత
న్త్రశ్చ జీవో భవతీత్యుక్తమ్, తత్పూర్వాధికరణే జీవాత్మపరమా
త్మనోః కర్తృకారయితృ భావేన దర్శితోపకార్యోపకారక భావ
స్తయో స్సమ్బన్ధమపేక్ష్యమాణ స్తత్సమ్బన్ధా నిశ్చయాత్కథంసిద్ధ్యేత్?
ఇత్యాక్షేప సఙ్గతి మస్య పూర్వాధికరణేన సహ ద్యోతయితుం వృ
త్త మనుకీర్తయతి- (జీవేశ్వరయో) రితి - ఉపకార్యోపకారక భా
వస్య తత్సమ్బన్ధాపేక్షత్వే దృష్టాన్త మాహ- ¶(యథే)తి-విషయా
దికమాహ- †(తతశ్చే) తి- యథోక్తోప కార్యోపకారకభావా
పేక్షిత జీవేశ్వర సమ్బన్ధావశ్యకత్వ విషయే దృష్టాన్త దర్శనాదిత్య

నోరివో పకార్యోపకారక భావ ప్రయోజకాంశాంశి భావ లక్షణ
స్సమ్బన్ధోభ్యుపగమ్యతే। ఆహోస్వి ద్ఘటతన్త్వోరివోపకార్యోప
కారకభావ ప్రయోజక తాదాత్మ్యలక్షణ సమ్బన్ధోభ్యుపగమ్యతే।

ర్థః, "తత్త్వమసీ" త్యాది శ్రుతిభ్యో జీవేశ్వరయో రభేదావగ
మేన తాదాత్మ్య లక్షణ సమ్బన్ధ సద్భావా త్తయోరుపకార్యోపకా
రక భావో నఘటత ఇతి భావేన పూర్వపక్షయతి-ద్వి(ఘటతన్త్వో రి
వే) తి- 'సోన్వేష్టవ్యస్సవిజిజ్ఞాసితవ్యః- సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ స
ఖాయా యదృచ్ఛయాకృత నీడౌచవృక్షే। ఏక స్తయోః ఖాదతి పిప్ప
లాన్న మన్యోనిరన్నోపి బలేన భూయాన్- ఆత్మాన మన్యంచ సవే
ద విద్వానపిప్పలాదోనతు పిప్పలాదః- ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖా
యా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే। తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వ
త్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి- పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా
జుష్టస్తతస్తే నామృతత్వమేతి' తేన- పరమాత్మనా, జుష్టః- ప్రీతి వి
షయీకృతస్సన్, 'అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్।
స్వతోనసమ్భవేన్న్యస్య స్వతోజ్ఞోజ్ఞానదోభవేత్-తస్మాద్వాఏతస్మాద్వి
జ్ఞానమయాత్-అన్యోన్తరఆత్మానన్దమయః-ఏషహ్యేవానన్దయాతి-జ్ఞా
జ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ। నిత్యోనిత్యానాం చేతన శ్చేతనానా మే
కోబహూనాం యోవిదధాతికామాన్ - యఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మనో న్త
రోయమాత్మా న వేదయస్యాత్మాశరీరంయఆత్మానమన్తరోయమయతి-ఏ
కస్యైవమమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే। బన్ధోస్యావిద్యయా
నాదిర్విద్యయాచ తథేతరః' ఇత్యాది శ్రుతీనామ్ 'ద్వావిమౌ పు
రుషౌలోకే క్షర శ్చాక్షర ఏవచ। క్షరస్సర్వాణిభూతాని కూటస్థోక్ష
రఉచ్యతే॥ ఉత్తమఃపురుష స్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః। యో
లోకత్రయమావిశ్య బిభ ర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః॥ యస్మాత్క్షరమతీతో
హమక్షరాదపిచోత్తమః। అతోస్మిలోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్త

ఇత్యస్య విచికిత్సాయా ముత్పన్నాయాం పటలన్యోరివ జీవేశ్వ
రయోరభేదాభ్యుపగమాత్తాదాత్మ్యలక్షణ సమ్బన్ధగపాప్తిస్పతీ కిత్యే
వం ప్రాప్తే బ్రూమః, జీవః పరమాత్మస్వత్వేన తదంశోభవితు మ

మః ॥ దైవీహ్యేషాగుణమయీ మమమాయాదురత్యయా । మామే
వయే ప్రపద్యన్తే మాయా మేతాంతరన్తితే ॥ సర్వధర్మాన్పరిత్య
జ్య మామేకం శరణం వ్రజ । అహంత్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్ష
యిష్యామి మాశుచః॥ ' ఇత్యాది స్మృతీనాంచ జీవేశ్వరయోస్స్వా
భావికభేద పరత్వస్య, జీవో బ్రహ్మ భిన్నః-బ్రహ్మనియామ్యత్వాత్;
ప్రకృతివత్,ఇత్యాద్యను మానాదిభిరను గృహీతత్వా ద్విశిష్టవస్త్వే
కదేశస్య విశిష్యాంశత్వ నియమాజ్జీవ లక్షణ శరీర విశిష్టస్యపరమా
త్మనో విశేషణీభూతో జీవ స్తదంశఇతి జీవాత్మపరమాత్మనోరంశాం
శిభావ లక్షణ సమ్బన్ధాధ్యవసాయా దుపకార్యోపకారక భావస్సం
సిద్ధఇతి భావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఏవంప్రాప్తేబ్రూమ) ఇత్యాదినా-
సచలత్వమసి నాన్యోతోస్తి ద్రష్టా, తదేతేన « కంపశ్యే ' త్యాది
శ్రుతిభి ర్జీవేశ్వరయో రభేదావగమాత్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధ ఏవతయో
స్సిద్ధ్యతీతి వాచ్యమ్, తత్త్వ మస్యాది వాక్యానా ముపాస్య లక్షణా
ధ్యాయే విస్తృతత్వేనేహ వివక్ష్యమాణత్వాచ్చ ' పురోహితోయం
రాజాసంవృత్త ' ఇతివత్; తత్తత్సమ్బన్ధ ముపజీవ్యతత్త్వం పదానాం
నాం సామానాధికరణ్య మాత్ర ముపదిశద్భిస్తై ర్వాక్యై ర్జీవేశ్వ
రయో భేదావగమేన తయోస్స్వభావాంశాంశి భావ ఏవహ్యవస్యవసీ
యతే, యద్యపిస్వాభావిక నియామ్యనియన్తృత్వ కిఞ్చిజ్జత్వ
సర్వజ్ఞత్వ బహుత్వైకత్వాది విరుద్ధ ధర్మవత్త్వాజ్జీవేశ్వరయో రజ్ఞా
త్వా భ్రమిత్తయో రభేదవాదిన ఏవమాహుః. జీవో బ్రహ్మాభిన్నః,
చేతనత్వాత్; బ్రహ్మవదిత్యాదు మాన.తయోరభేదగమకమిత్తి, తథా
పి [illegible] బ్రహ్మ భిన్నః [illegible] నియామ్యత్వాత్, ప్ర

హాణి, కుతః పునరిదమధ్యవసీయతే? నానా వ్యపదేశాత్ - జీవే
శ్వరయోర్భేద వ్యపదేశాత్, *తథాహి 'జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీ
శౌ- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకో బహూనాం యోవి
దధాతి కామాన్- సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయా యదృచ్ఛయా
కృతనీడౌచ వృక్షే - య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనో న్తరో య మాత్మాన
వేదయస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్త
ర్యామ్యమృత' ఇత్యేవం జాతీయకా శ్శ్రుతయో జీవేశ్వరయోర్నైః
సర్గిక భేదం వ్యపదిశన్తి, ¶ నను చాయం నానావ్యపదేశః ప్రపా
మధ్యగతానా మివ తయోర్భేద మవగమయతి, నైతావతాతయో
రంశాంశి భావస్సేత్స్యతీత్యాశఙ్క్య హేత్వన్తరంచ పఠతి- (అన్య
థాచాపీ) తి- నహి నానా వ్యపదేశ మాత్రాదేవ జీవేశ్వర యో

కృతివదితి ప్రత్యనుమానేన సత్ప్రతిపక్షితమ్, కించ తత్రపక్షతావ
చ్ఛేదకహేత్వో ర్జీవత్వ చేతనత్వయో స్తన్మతే మిథ్యాత్వాదాశ్ర
యాద్యసిద్ధిః, యద్యేతయోః పక్షతావచ్ఛేదక హేత్వో ర్వ్యావహా
రిక సత్యతాభ్యుపగమ్యత ఇత్యుచ్యతే, తదా తయోరభేదోపి వ్యా
వహారికోభ్యుపగన్తవ్యస్స్యాత్, తతశ్చ తయోః పారమార్థిక ఏవ
భేదస్సిద్ధః, కించ తత్ర సపక్షస్య నిర్విశేష తయా విపక్షస్యాచేతన
తయాచ సపక్షాది వ్యావృత్తత్వా ద్ధేతో రసాధారణత్వంచ ద్రష్ట
వ్యమ్, తస్మాజ్జీవేశ్వరయో ర్వాస్తవ భేదాధ్యవసాయాత్తయోరు
క్తాంశాంశిభావ లక్షణ సమ్బన్ధ నిబన్ధనోపకార్యోపకారక భావ స్సి
ద్ధ ఇతి ధ్యేయమ్, ప్రథమ హేతుం వ్యాచష్టే- (జీవేశ్వరయో) రితి-
*అనయోర్భేద వ్యపదేశమేవోపపాదయతి- (తథాహీ)త్యాదినా.
¶ అనేనతయో రంశాంశిభావరూపసమ్బన్ధానవగమాత్తదవగమకం
తయోరౌపచారికాభేద వ్యపదేశాత్మక ముత్తర హేతుమవతార
యతి - (ననుచే) తి. ... ...

రంశాంశిభావః ప్రతిపద్యతే, అపిత్వ నానా వ్యపదేశాచ్చ; 'సఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో' ఇతి జీవేశ్వరయోశ్శరీరశరీరిభావాద్యభిప్రాయేణాభేదోపచారాదపి తయోరంశాంశిభావః ప్రతిపద్యతే, తథా చైకేశాఖినః- ఆథర్వణికాః, బ్రహ్మసూక్తే దాశకితవాదీనాం బ్రహ్మభావ మధీయతే, "బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మే మే కితవా" ఇత్యాదినా, § దాశాః- యఏతే కైవర్తాః, ఏదామీదాసాః- స్వామ్యర్థే స్వాత్మానముపక్షపయన్తి, ఏచకితవాః - ద్యూతకృతః, తేసర్వేపి బ్రహ్మేతి యోజనా, ¶ఏతదుక్తంభవతి, యథావాసస్వస్వామినోర్రాజ్ఞ శ్శరీరాపత్యామాత్యభృత్యాదిరత్యన్తమభిమానాస్పదత్వలక్షణేన స్వత్వేన అంశో భవత్యేవం జీవ ఈశ్వరస్యాంశో భవతీతి, అతఏవ "స్వస్వామిభావో ధ్రువయోర్ద్వయ యత్ర తద్వ్యర్చ్యతేసౌ విధికృత్యయోగః - అహంత్వదాసస్తవ శ్వలత్త్వస్వంచస్వామ్యనపాశ్రయ" ఇత్యాద్యామ్నాయో జీవేశ్వరయోస్స్వస్వా

ప్రపా- తటో ప్రతి దానాదినా పాంథాది శ్రమాపనోదన స్థలవిశేషః, శరీర శరీరిభావాద్యభిప్రాయేణేత్యత్ర ఆదినా జీవస్య ఈశ్వరాభేదోపచార హేతుభూతస్తయోరుపాసకోపాస్యభావ లక్షణసమ్బన్ధో వివక్షితః.　　…　　…

§ ఏతచ్చాగ్రేవక్ష్యతి, తథాచైకఇతిశ్రుతేస్తాత్పర్యంపశ్చాద్దర్శయిష్యన్ తత్పదాని యోజయతి- (దాశా)ఇతి.

¶ పరమాత్మనో నిరవయవత్వేనముఖ్యాంశాసిద్ధే 'రేకవస్త్వేకదేశ స్తద్వస్త్వంశ' ఇతి న్యాయానుసారేణ జీవస్య పరమాత్మాంశత్వం దుర్వచమ్, అతో విశిష్టవస్త్వేకదేశో విశేష్యాంశ ఇతి న్యాయ మనుసృత్య పరమాత్మ శరీరత్వేన తద్విశేషణీభూతస్య జీవస్య తదంశత్వం సువచ మితిసూత్రకారా దాత్పర్యం దర్శయతి- (ఏతదుక్తం భవతి) త్యాదినా - [illegible] న్తే శదాహం [illegible]స్యతి -

మి భావలక్షణసమ్బన్ధ మేవాంశాంశిభావమవగమయతి, §నచదృష్టా
న్తే స్వస్వామినో రత్యన్తం వ్యవధానేన దార్ష్టాన్తికయో రం
శాంశినో రపి వ్యవధాన మాపాద్యతయో ర్వ్యాప్యవ్యాపక భా
వో నివారయితుం శక్యతఇతి వాచ్యమ్, దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తిక
యో స్సర్వధర్మసామ్యానుపపత్తేః; తయోర్వ్యాప్యవ్యాపకభా
వస్యాసకృదావర్తితత్వాచ్చ, †అత స్సుష్ఠూక్తం స్వామిత్వరూప
సమ్బన్ధవతో ఽనవరత ముపకారిణః ఈశ్వరస్య స్వత్వ సమ్బన్ధవాన్
జీవోంశఇతి, * అపిచాత్ర దాశాదీనాం పర బ్రహ్మణా న్తర్బహిర్వ్యా
ప్తత్వేన తచ్ఛరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వేన తదనుగ్రహాయత్త శరీరా
దిమత్త్వేనచ పర బ్రహ్మణాసమ్బద్ధత్వాద్దాశాది శబ్దానాం బ్రహ్మశ
బ్దేన సామానాధికరణ్య ముపపద్యతే, యతోవాయువత్సయోః కిం
చిత్సమ్బన్ధ ముపజీవ్య 'వాయవస్థో పాయవస్థే' తి వాయువత్సశ
బ్దయో స్సామానాధికరణ్య మామ్నాయతే, మన్త్రస్యత్వయమర్థః,
హే వత్సాః- యూయం వాయవస్థ- వాయుదేవతాకాన్తరిక్ష దే.
వత్యాస్థ, ఉపాయవస్థ - అన్తరిక్షలక్షణ దేవతానుగ్రహేణ సా
యాహ్నే యజమానస్య సమీప మాగన్తారో భవథేతి, ¶ అయమే
వార్థో బ్రాహ్మణేన స్పష్టీకృతః 'వాయవస్థేత్యాహ వాయుర్వా
అన్తరిక్ష స్యాధ్యక్షాః- అన్తరిక్ష దేవత్యాః ఖలువై పశవః- వాయవ
ఏవైనాన్ పరిదదాతి- ప్రవా ఏనానేతదా కరోతీ' తి. అధ్యక్షా ఇ
తి వచన వ్యత్యయశ్ఛాన్దసః, మన్త్ర వినియోగస్తూచ్యతే, ప్రతి పద్ది

---

§(నచే)త్యాదినా- †జీవస్యపరమాత్మాంశత్వలక్షణసిద్ధి రేతదధికరణఫ
లమితి సూచయతి- (అతస్సుష్ఠూక్త) మితి- *సూత్రకారోదాహృత
శ్రుతేస్తాత్పర్యం శ్రుత్యన్తరదృష్టాన్తేన స్పష్టయతి- (అపిచే) త్యాది
నా- ¶కించిత్సమ్బన్ధవశా దభేదోపచార ప్రవృత్తింశ్రుతేర్దర్శయితుం
బ్రాహ్మణముదాహృత్య మన్త్ర వినియోగమాహ- (అయమేవార్థ)

నేన దర్శేష్ట్యా ఇష్ట్వా యస్సాన్నాయ్యాఙ్గ్యాం దధి హోతుం సోమయాజినా
దర్శదిన రాత్రౌ సాన్నాయ్యం సన్నయః, తదర్థం తస్మిన్ దినే
ప్రాతర్లౌకిక దోహనాదూర్ధ్వం స్వమాతృభ్యో వత్సా అపాక
రణీయాః, తదపాకరణ 'మిషే త్వే'తి మన్త్రేణ సచ్ఛిన్నయా 'ఊ
ర్జే త్వే'తి మన్త్రేణాసన్నష్టయా అగ్రియా పలాశశాఖయా క
ర్తవ్యమ్, తాదృశవత్సాపాకరణశేషో 'వాయవస్థ ఉపాయ
వస్థ' ఇతి మన్త్రః, * అత్ర వాయ్వధిష్ఠితాన్తరిక్షదేవత్యానాం వ
త్సానాం వాయుపరమ్పరా సమ్బన్ధముపజీవ్య వత్సవాచినః త్విదో వా
యుశబ్దేన సామానాధికరణ్యనిర్దేశ ఉపలభ్యతే, ఏవం సతి సా
క్షాత్పరబ్రహ్మణస్తత్సహార్యత్వాది సమ్బన్ధవతాం దాశాదీనాం
బ్రహ్మశబ్దేన నిర్దేశస్సుతరా ముపపద్యత ఏవ, యతశ్శ్రుతినామ
యం సమ్బన్ధమాత్ర ముపజీవ్యాన్యశబ్దేనాన్యనిర్దేశో నైసర్గికో
బహుషు ప్రదేశేషూపలభ్యతే, తథాహి ఇధ్మప్రోక్షణమన్త్రే ఇ
ధ్మస్య కృష్ణమృగవాచకేన కృష్ణశబ్దేనాభిధానం శ్రూయతే, సచ మ
న్త్రః 'కృష్ణోఽస్యాఖరేష్ఠోఽగ్నయే త్వా స్వాహే'త్యేవంరూపః, అ
స్యాయమర్థః, హే ఇధ్మ! త్వమ్ - ఆఖరేష్ఠః - వృక్షస్థితః, అత
స్త్వమ్, కృష్ణోఽసి- కృష్ణమృగరూపం కృత్వా వనస్పతిం ప్రవిష్టస్యా
గ్నే రాశ్రయత్వేన దీపకత్వేనచ ప్రియతమత్వాత్ కృష్ణనామాఽసి,
తస్మాత్త్వామగ్నయే హోతుం స్వాహా- ప్రోక్షామీతి. ఏతచ్చ బ్రా
హ్మణేన స్పష్టీకృతమ్ 'అగ్నిర్దేవేభ్యో నిలాయత - కృష్ణో రూపం
కృత్వా వనస్పతీన్ ప్రావిశత్ - కృష్ణోఽస్యాఖరేష్ఠోఽగ్నయే త్వా స్వా
హేత్యాహ - అగ్నయ ఏవైనం జుష్టం కరోతీ'తి. ఏవం "వైష్ణవం
వామన మాలభేత స్పర్ధమానో విష్ణురేవ భూత్వేమాన్ లోకాన

ఇత్యాదినా- దృష్టాన్తార్థం [illegible]- *(అత్ర వా
య్వధిష్ఠితే)తి- ఏవం స్వభావతో నిష్పన్నవస్తునో [illegible] సమ్బన్ధ

భిజయతీ'త్యత్ర విష్ణుయజన సమ్బన్ధేనైవ యజమానే విష్ణుశబ్దనిర్దే
శశ్శ్రూయతే, "ఏవం దేవాసురా స్సంయత్తా ఆసన్- తే దేవా బిభ్య
తోఽగ్నిం ప్రావిశన్ తస్మాదాహురగ్ని స్సర్వా దేవతా ఇతి" ఇతి. ఆ
దిత్యో యూపః - యజమానః పశుః - యజమానః ప్రస్తరమ్- యజ
మాన ఆహవనీయ" ఇత్యాదిషు తత్తత్సమ్బన్ధవశాదాగ్న్యాది శ
బ్దానాం సర్వదేవతాదిశబ్ద నిర్దేశ ఉపపాదనీయః, తథైవ 'సర్వం
ఖల్విదం బ్రహ్మ - ఆత్మైవ తదిదం విశ్వమ్ - ఇదం హి విశ్వం భగ
వాన్- విజ్ఞానమేక మరుధైవ విభాతి- బ్రహ్మైవభాతి సదసచ్చ తయోః
పరం యత్ - బ్రహ్మవనం బ్రహ్మ సవృక్ష ఆసీ" దిత్యాది వాక్యేషు బ్ర
హ్మాదిశబ్దో బ్రహ్మజన్యత్వాది సమ్బన్ధయుక్తేషు జగదాదిషు ప్రయు
జ్యతే, ఏతేన "క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి" తి స్మృతి ర్జీవేశ్వరయో రభే
దోపచారపరేతి వ్యాఖ్యాతా. ఏవమ్ 'తత్త్వమసి-అహం బ్రహ్మాస్మి' త్యా
దా విశేషతో భగవదుపాసనాది లక్షణ సమ్బన్ధ సద్భావా జ్జీవస్య స
తశ్శ్వైతకేతోః పరబ్రహ్మ వాచక తచ్ఛబ్దాది నిర్దేశో నవిరుధ్యతే,
నచ 'అథ యోఽన్యాం దేవతా ముపాస్తే అన్యోఽసావన్యోఽహ మస్మీతి
నసవేదే' త్యాదౌ భగవదుపాసన కాలే ఉపాసకస్యో పాస్యేన ప
రమాత్మనా సాకమభేదోను సన్ధేయతయా శ్రూయత ఇతి వాచ్యమ్,
తత్రైవం హి పౌర్వాపర్య పర్యాలోచనయాఽర్థోఽధ్యవసీయతే,
అన్యః - ఉపాస్యాత్పరమాత్మనోఽర్థాన్తరతయావసితో య ఉపాస
కః, స్వస్మాదన్యామేవ సతీం పరమాత్మ లక్షణాం దేవతామన్యో మది
తర వత్ప్రతీయమానో సౌ పరమాత్మాహ మేవాస్మీ త్యుపాస్తే,

ముప జీవాభేదోపచారాయ ప్రవృత్తాశ్శ్రుతీ రుపపాదయతి- (త
థాహీ)త్యాదినా (తచ్ఛబ్దాదినిర్దేశోనవిరుధ్యత)ఇత్యన్తేన- ఇతఊ
ర్ధ్వమౌపచారికాభేదపరాణి 'సర్వం తం పరాదా' దిత్యాది వాక్యా

నస వేద- స తు పరమాత్మానం నోపాస్తే, కింతు తం సర్వేశ్వరం భగవంత మవజానాత్యేవేతి. ¶నచైవమపి 'సర్వం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనో వేదేతి" యం శ్రుతిరుపాస్యాత్పరమాత్మనోఽన్యత్సర్వం ప్రతిషేధతి, తస్మాదుపాస్యోపాసకయో రభేదస్సిద్ధ్యతీతి శంకనీయమ్, తస్యామపి శ్రుతావతయో రభేదగన్ధాభావాత్, తథాహి యస్తావదుపాసక ఆత్మనోఽన్యత్ర వేద- ఆత్మన ఇత్యత్ర ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, ఉపాస్యం పరమాత్మానం విహాయ తదన్యత్ర తత్సద్భావం విషయేషు సజ్జతే, తమ్ - తథావిధవిషయ విషక్తమ్, సర్వమ్ - తథావిధ విషయజాతమ్, అత్ర పరాదాత్ - భగవదుపాసనతః, భ్రంశయేత్ - భ్రంశయేదిత్యర్థః, †తథా చ శ్రుతిః "యావన్నృకాయరథమాత్మవశోపకల్పం ధత్తే గరిష్ఠ చరణార్చన యా నిశాతమ్ । జ్ఞానాసి మచ్యుతబలో దధదస్తశత్రుః స్వానన్దతుష్ట ఉపశాన్త ఇదం విజహ్యాత్ ॥ నోచేత్ప్రమత్తమసదిన్ద్రియవాజిసూతా నీత్వోత్పథం విషయదస్యుషు నిక్షిపన్తి । తే దస్యవస్సహయసూతమముం తమోఽన్ధే సంసారకూప ఉరుమృత్యుభయే క్షిపన్తి" ఇతి. అతస్సర్వం సమఞ్జసమ్.

ఇతశ్చ పునః కుతోంఽశత్వావగమః?

—* ౪౩ ॥ సూ ॥ మన్త్రవర్ణాత్ *—

"స్వకృతపురేష్వమీష్వబహిరన్తరసంవరణం తవ పురుషం వదన్త్యఖిలశక్తిధృతోంఽశకృతమ్ । ఇతి నృగతిం వివిచ్య కవయో నిగమావపనం భవత ఉపాసతేఽఙ్ఘ్రిమభవం భువి విశ్వసితా" ఇత్యయం మన్త్రవర్ణో- జీవానాం సాక్షాదేవ పరమాత్మాంశభావమవగమయతి, తస్మాదంశత్వావగమః. ... ... *

స్యాదాదాయాభేద శఙ్కానిరాకార్యేత్యాహ- ¶(నచైవమపి) ఇతి- (ఇతి) స ర్వమితి వాక్యం వ్యాచష్టే- (యస్తావ) దితి- †ఉపసంహారే ఖ్యాపయ ద్యుపనిషత్సు శ్రుతిం ప్రమాణయతి- (తథాచశ్రుతి)

—* ౪౪ ॥ సూ ॥ అపిస్మర్యతే *—

అపిచ జీవానాం పరమాత్మాంశభావో భగవద్గీతాసు స్పష్టత యా స్మర్యతే, 'మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన' ఇతి. *త స్మాదప్యంశత్వావగమః. ... ...

నను జీవస్యేశ్వర శరీరతయా తదంశత్వాభ్యుపగమేన తస్మి న్నంశభూతే జీవే సుఖదుఃఖాదిభిరర్ద్యమానే ఽశిన ఈశ్వరస్యాపి త ద్దోషః ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కృతం జీవస్యేశ్వరాంశత్వోపపాదనేనే త్యత ఉత్తరం ప్రవోచతి, ...

—* ౪౫ ॥ సూ ॥ †ప్రకాశాదివత్తు నైవం పరః *—

తుశబ్దశ్శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, యథాఽంశో జీవస్సంసారదుఃఖా దిక మనుభవతి నైవం పరోంశీ ఈశ్వరోఽనుభవతీతి ప్రతిజానీమః. త థాహి జీవోహ్యనాది సంసారవశాచ్ఛరీరే ఆత్మభావం ప్రతిపద్య మాన స్తత్కృతయా గర్భ జన్మజరామరణాది దుఃఖపరమ్పరయా ముహురర్ద్యమాన స్తత్సఙ్గవశా దీశ్వరముపాసిత్వా దుఃఖ పరమ్ప రాం ప్రహాయానవరతానన్దమయం మోక్షం ప్రాప్నోతి, తథాసతీ శ్వరే అపారమహిమ్న్యకర్మవశ్యే జీవదుఃఖాదికం కథ మాపా దయితుం శక్యతే, అతస్సుష్ఠూక్తో దిత మంశో జీవ ఇతి. ప్రకాశాది వదితి జీవేశ్వరయో రంశాంశి భావోపపాదనే ప్యంశగత దోషాంశి నం నస్పృశతీత్యత్ర నిదర్శనోపన్యాసః, యథా ప్రకాశః- సౌర్యో మయూఖః, తదంశభూత శుద్ధాశుద్ధ దేశైస్సమ్పృచ్యమానోపి తదం శిని దివిష్ఠే సూర్యే శుద్ధాశుద్ధదేశ సమ్పర్క దోషో న ప్రసజ్యతే, ఆది

---

* స్వాభావిక భేద సిద్ధ్యా జీవేశ్వరయో రంశాంశిభావే సిద్ధే సర్వం శ్రుత్యాదివాక్య జాతముజ్జీవితమితి భావః.

† సూత్రోక్త ప్రకాశ దృష్టాన్తస్య విషయం దర్శయన్ వి వృణోతి- (ప్రకాశే) తి. ... ...

శబ్దేన శరీర శరీరిణౌ నిదర్శయతి, యథా హ్యయం పాంచభౌతి
కః పరిదృశ్యమానో విశేషణత్వేన జీవాంశభూతో దేహస్థౌల్యకా
ర్శ్యశౌక్ల్య కాష్ణ్యాది ధర్మాణామాస్పదమానోపి విశేష్యత్వే
నాంశిభూతే జీవే స్థౌల్యాది ధర్మాన ప్రసజ్యన్తే, ఏవం పరమా
త్మవిశేషణతయా తచ్ఛరీరతయా చ తదంశభూతో జీవోఽనాదికర్మ
వాసనయా ఽనివార్యయా ఽనవరతం సుఖదుఃఖాదికమనుభవన్నపి
తద్విశేష్యతయా తచ్ఛరీరతయా చాంశిభూతే సకల కర్మావశ్యే
పరమాత్మని తద్దుఃఖాదికం న ప్రసజ్యతే,*తతశ్చ విశిష్టవస్త్వైకదేశ
స్య విశేషణస్య విశిష్టవస్త్వంశత్వనియమా చ్ఛరీరత్వేన పరమాత్మ
విశేషణ భూతస్య జీవస్య తచ్ఛరీరక పరమాత్మాంశత్వమభ్యుపగమ్య
త ఇత్యభిప్రాయః,¶అతస్సర్వమనవద్యమ్. ... ...

—* ౪౬॥ సూ॥ స్మరన్తి చ *—

అగ్నేః ప్రకాశాదేరివ జీవస్యేశ్వరాంశత్వం స్మరన్తి పరాశ
ర వ్యాసాదయః ' ఏకదేశ స్థితస్యాగ్నే ర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ య
థా । పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేద మఖిలం జగత్ ॥ యత్కించిత్సృ
జ్యతే యేన సత్త్వజాతేన వై ద్విజ । తస్య సృజ్యస్య సమ్భూతౌ తత్సర్వం
వై హరేస్తనుః ॥ తత్త్రయః పరమాత్మా హి స నిత్యో నిర్గుణస్స్మృతః ।
న లిప్యతే ఫలైశ్చాపి పద్మపత్రమివామ్భసా ॥ కర్మాత్మా త్వపరో యోఽసౌ
బన్ధమోక్షేషు యుజ్యతే । స సప్తదశకేనాపి రాశినా యుజ్యతే పున'
రితి. నిర్గుణః - ప్రాకృతగుణరహిత ఇత్యర్థః- సప్తదశకేన, స

---

* సూత్రార్థం విశదీకరణాయ సూత్రకారాభిప్రాయం ప్రద
దర్శయతి- (తతశ్చే) తి. ...

¶ అనవద్య మిత్యనేన జీవేశ్వరైక్యపక్షే బ్రహ్మణో నిర్విశేష
త్వేన తద్వ్యతిరిక్త వస్త్వభావా జ్జీవస్య సంసారిత్వే బ్రహ్మణస్సంసారప్రా
ప్త్యాదిరూప కల్మషం నిరస్తమ్. ... *

స్తదశ సఙ్ఖ్యాకేన, రాశినా- తత్త్వ సంఘాతేన దేహేన, చ శబ్దా దామ్నాయాన్తరంచ సూచయతి, తథాచామ్నాతమ్ ' ఏకస్యైవ మమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బన్ధోస్యావిద్యయానాది ర్విద్యయాచ తథేతర 'ఇతి. *అత్రాచార్యాణా మయమాశయః " యఏవమవ్యాకృత శక్త్యుదన్వతః పరస్యా సాక్షాత్పరమాత్మనో హరేః - పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతె స్వాభావకీజ్ఞాన బల క్రియాచే ' త్యాది శ్రుతిభిర్భగవతో బహ్వ్యశ్శక్తయః ప్రతిపాద్యన్తే, తాస్తర మాదిరూపా స్సుదర్శనాది రూపాః కౌస్తుభరూపా విష్వ క్సేనాదిరూపా మాయాది రూపాః ప్రకృతిరూపాశ్చ, అన్యాశ్చ భగవతి బహ్వ్యశ్శక్తయో వాచామగోచరాస్సన్తి శతశ స్సహస్రశః, తత్ర కౌస్తుభ శబ్ద వ్యపదిష్టాశ్శక్తయస్తు జ్యోతిస్స్వరూపా అసఙ్ఖ్యాతా జీవా ఇత్యవగన్తవ్యమ్, తఅనాదితయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపాస్సన్తో మాయారూపాభిః ప్రకృతి రూపాభిశ్చ బాధ్యన్తే, తత్రయేతు తాభ్యో భీతాస్సన్తో భగవన్తం శరణం వ్రజన్తి తాంస్తు సర్వ స్వతన్త్రస్సర్వశక్త్యుదన్వాన్ సర్వస్వామీభగవాన్ శ్రీనారాయణ స్స్వభక్తిం ప్రదాయతాభ్యో మోచయిత్వావ్యాకుతశ్చిద్భయే స్వసమీప ఏవ నివాసయిత్వా సదా ఽఽనన్దయతి, యథావా దుష్టై ర్బలిష్ఠై స్స్వపుత్రై ర్వ్యథితాన్ దుర్బలాన్సాధూన్ స్వస్యైవ పుత్రాన్ బహుపుత్రో నృపోహితోపదేశేనబలిష్ఠేభ్యో మోచయిత్వా తద్భయరహితే స్వసమీపే నివాసయన్ సదా సన్తోషయతి తద్వదితి, ఏతదేవాభి ప్రేత్య జీవస్యపరమాత్మాంశభావః ప్రోచ్యతే. ... ...

౧౦॥ అంశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

---

*సూత్రకారాన్తరఙ్గాభిప్రాయంప్రకాశయతి- (అత్రాచార్యాణా) మిత్యాదినా. అ॥ ౧౦॥ సూ॥ ౫॥

—*౪౭॥సూ॥ *అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసమ్బన్ధాజ్జ్యోతిరాదివత్ *—

స్యాదేతదంశిన ఈశ్వరస్యాంశభూతజీవగత సుఖదుఃఖాద్య
ప్రసక్తిరితి బ్రహ్మాంశత్వేన జ్ఞాతృత్వేన చ సర్వేషాం జీవానా మ
విశేషే సిద్ధే 'వసన్తే బ్రాహ్మణోఽగ్నీనాదధీత', 'తస్మాచ్ఛూద్రో య
జ్ఞేనావక్లృప్తః' ఇతి చ కేషాంచిజ్జీవానాం త్రైవర్ణికానామనుజ్ఞా కేషాంచిజ్జీవా
నాం తత్పరిహార ఇత్యేతచ్చాయుక్తం, *ఇమే తావదనుజ్ఞా పరిహారౌ జీవా
నాం నోపపద్యేతే! అపి తూపపద్యేతే! ఇత్యత్రాహ † తదంశత్వా
ణుత్వ్యతయోరనుజ్ఞాపరిహారయోరుపపత్తిర్ధువా ‡ కేషాం, 'వసన్తే
బ్రాహ్మణోఽగ్నీనాదధీత గ్రీష్మే రాజన్య ఆదధీత శరది వైశ్య ఆదధీత' ఇతి
బ్రాహ్మణాదీనాం యజ్ఞాభ్యనుజ్ఞా, 'తస్మాచ్ఛూద్రో యజ్ఞేనావక్లృప్తః'
ఇతి శూద్రాణాం తత్పరిహారశ్చేత్యుభావుపపన్నౌ స్యాతామ్, కు
తః? దేహసమ్బన్ధాత్ - జీవానాం త్రైవర్ణికాత్రైవర్ణిక దే
హ సమ్బన్ధనిబన్ధనౌ హ్యనుజ్ఞాపరిహారావిత్యభిప్రాయః, ¶అనుజ్ఞాప
రిహారౌ - విధినిషేధౌ, జ్యోతిరాదివత్ - యథా జ్యోతిషామ్ - అ

---

* పరమాత్మాంశత్వేన జీవానాం తుల్యత్వే కథం తేష్వనుజ్ఞా
పరిహారోపపత్తిరిత్యాక్షేప సఙ్గత్యా పరమాత్మాంశభూతాన్ జీవాన్
విషయీకృత్యానుజ్ఞాపరిహారోపపత్తి నిరూపణాద్విషయవిషయి
భావసఙ్గత్యా చోత్తరాధికరణమారభతే- (అనుజ్ఞాపరిహారౌ) ఇతి.

† పరమాత్మాంశత్వేన జీవానాం సాధర్మ్యాత్తేష్వనుజ్ఞాపరిహా
రౌ న యుజ్యేతే ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే స్వస్వకర్మాయత్త త్రైవర్ణి
కత్వాదినా జీవానాం వైషమ్యస్యాపి సత్వాత్తదనుగుణేన తేష్వ
నుజ్ఞా పరిహారావుపపద్యేతే ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (తదుప
రాణుద్యే) త్యాదినా- యథోక్తం పూర్వపక్షం నిరస్యతి,

¶ బ్రాహ్మణాదీనామితి శూద్రాణామిత్యనయోస్సప్తపదవిషయే
జ్ఞేయా వనుజ్ఞాపరిహారౌ ప్రదర్శనమాహ- (అనుజ్ఞే) తి.

గ్నీనాం మధ్యే, *త్రేతాగ్నిః కర్మణ్యత్వేన పరిగృహ్యతే నేతరోఽగ్ని రామాత్ క్రవ్యాద్వా, ప్రత్యుత 'అపాఽగ్నేఽగ్నిమామాదం జహి నిష్క్రవ్యాదం సేధ' ఇతి మన్త్రలిఙ్గ సప్రయత్నమామాత్ క్రవ్యాచ్చ పరిహ్రియతే, యథా వా శ్రోత్రియాగారాగ్నిః పరిగృహ్యతే నేతరో ఽశుచి దేశస్థః, ఆదిశబ్దేన నిదర్శనాన్తరం దర్శయతి, యథా వా శ్రోత్రియస్యాన్నాదికం పరిగృహ్యతే నేతరస్య, తద్వత్; తస్మాదనుజ్ఞాపరిహారయో రన్యకదాచిదనుపపత్తిః, యత్త్వేకోఽపి పరమాత్మా అవిద్యాప్రత్యుపస్థాపిత నానావిధ దేహసమ్బన్ధాన్నానావిధజీవభావ మాపద్యావతిష్ఠతే, అతోఽనుజ్ఞాపరిహారయో శ్శరీరగోచరత్వేనోపపత్తిరితి తదసారమ్, యతో నిరతిశయైశ్వర్యాది సర్వ సద్గుణమాహాత్మ్యస్సదాఽవాప్త సమస్తకామః పరమాత్మైవా కస్మా న్మిథ్యా భూతయా అవిద్యయా స్వస్మిన్నానావిధదేహసమ్బన్ధం నిష్పాద్య స్వయం నానావిధ జీవభావమివ ప్రతిపద్యస్వాభిన్నానా మేవ తేషాం జీవానామ్ 'వసన్తే బ్రాహ్మణోఽగ్ని మాదధీత - తస్మా చ్ఛ్రా

---

* త్రేతాగ్నిః- గార్హపత్యాదిః, పరిగృహ్యతే- 'సౌరీభ్యామృగ్భ్యాం గార్హపత్యే జుహోతీ' త్యాది శ్రుత్యా హోమ స్థానత్వేనాభ్యనుజ్ఞాయత ఇత్యర్థః, పరిహార్యమగ్ని మాహ-(నేతర) ఇతి- ఆమ - మగ్నితప్త కపాలేషుశ్రవణార్థమధిగతచరుపురోడాశాదిక, మత్తీత్యామాత్, తాదృశః కశ్చిదగ్నిః, ఏవం క్రవ్యమ్-మాంసమ్, అహుత వపా హవిరాదికంబలాదత్తీతి క్రవ్యాత్, తాదృశఃకశ్చిదగ్నిరస్తీత్యర్థః, వైదికాగ్ని దృష్టాన్త ముక్త్వా లౌకికాగ్ని దృష్టాన్తంచాహ- (యథా) వేతి- అశుచి దేశస్థః - శ్మశాన ప్రదేశస్థః, జీవానా మనుజ్ఞా పరిహార గోచరత్వ లక్షణ సిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయితు మాహ- (తస్మా) దితి - పర ప్రక్రియా మనూద్య దృష్టాన్తేన తత్ర దోషానుద్ఘాటయన్ తాంనిరస్యతి- (యత్త్వి)త్యా

ద్రోయష్టేన పక్వః స్తః- ఋతావాభార్యాముపేయాత్- నాభిగచ్ఛేత్ స్త్రియం ప్రాజ్ఞః కదాచిన్మృత్యుమాత్మనః' ఇతి, తథా "అగ్నీషోమీయం పశుం సంజ్ఞపయేత్- నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ'తి, తథా 'మిత్రముపసేవితవ్యం శత్రుః పరిహర్తవ్యః', తథా 'యాన్యనవద్యానికర్మాణి- తాని సేవితవ్యాని- నో ఇతరాణి' ఏవం జాతీయకావనుజ్ఞా పరిహారావుపపద్యేతే, ప్రియుక్త సుకృత దుష్కృత ఫలాని సుఖదుఃఖాని స్వస్మిన్నేవ సముత్పద్యమానే ప్యనుసృతే, యథా చైత్రస్య కంచుకాద్యాదిష్వపి సత్సు కండకాదిషు [illegible] వేషు తత్ర కేషుచి దనువేషు స్రక్చందనాదిభి రభిపూజ్యమానేషు కేషు చిదసితోమర ప్రాసపరిఘాదిభి రసవరత మపహన్యమానేషు సత్సు తత్కృత హర్షవిషాదౌ చైత్రేణైవ స్పృశ్యేతే నతుకంచుకమితీదం †సార్వజనీనమ్, తద్వత్తన్మతే నానావిధ పుణ్యపాప దేహవిశిష్ట పరమాత్మస్వరూపభూతేషు జీవేషు సుఖాయమానేషు దుఃఖాయమానేషుచ సత్సు తత్సు దుఃఖాదికం తస్మాత్ కిత్యా పరమాత్మాన మేవ స్పృశేత్, దేహానాం మిథ్యాత్వేఽపి తన్మతే తద్విషయతయా అనుజ్ఞాపరిహారౌ దురుపపాదావితి క్షేమమ్.

అపిచ తన్మతే వస్తుతో బ్రహ్మాత్మ్యాజ్జీవానాం మిథః కర్మఫల భోగవ్యతికరో దుర్వారః, నత్వస్మన్మతే ఈషదప్యేషదోష ఇత్యభిప్రేత్యాహ, ...

—॥ ౪౯॥ సూ॥ అసన్తతేశ్చావ్యతికరః ॥—

అస్మన్మతేహి స్వస్వకర్మ వాసనాపరతన్త్ర భిన్నచేష్టత్వా

దినా- †సార్వ జనీనమ్- సర్వజనానుభవసిద్ధమ్, [illegible] మేవ ప్రదోషాన్తరోద్ఘాటనేన [illegible] సూత్ర [illegible] అపిచేతి- అసన్తతేః- అవ్యాప్తత్వాత్, పరిచ్ఛిన్న [illegible] ఇత్యతః

త్ప్రతిశరీరం భిన్నత్వాదణుత్వేన స్వస్వశరీరేషు పరిచ్ఛిన్నవృత్తిత్వా
దతఏవైకదేహస్థస్య జీవస్య దేహాన్తరేష్వ సన్తత్వేచ్చ జీవానాం మి
థః కర్మఫలభోగవ్యతికరః ప్రసజ్యతే, వ్యతికరః - సాఙ్కర్యమ్,
§అవిద్యాపరికల్పిత దేహాదిలక్షణోపాధి సమ్బన్ధి బ్రహ్మజీవవాదేతు
జీవానాంవస్తుతో బ్రహ్మత్వేన విభుత్వాదతఏవ త్రైవర్ణిక శరీర
సమ్బద్ధానాం జీవానాం శూద్రాదిసర్వశరీరేషు సన్తతత్వా చ్ఛూ
ద్రాదీనాం త్రైవర్ణికశరీరేషు సన్తతత్వాచ్చ జీవానాంమిథః క
ర్మఫలభోగ వ్యతికరో దుష్పరిహారః, తత్రైవానుజ్ఞాపరిహారా న
ర్థక్యం చానివార్యమ్. ... ...

దోషోద్ఘాటనేన నిరస్యతి- §(అవిద్యే)త్యాదినా- దేహాదీత్యత్రాది
నా అన్తఃకరణాత్మకోపాధి ప్రతిబిమ్బిత బ్రహ్మజీవవాదేస్యన్తఃకర
ణాత్మకోపాధేర్మిథ్యాత్వే నోక్త వక్ష్యమాణ నిఖిల దోష సద్భా
వేన తన్నిరాసం దర్శయతి, నచ 'రూపంరూపం ప్రతిరూపో బ
భూవ- తదస్య రూపం ప్రతిచక్షణాయ- ఇన్ద్రోమాయాభిఃపురురూ
పఈయతే- యుక్తాహ్యస్యహరయశ్శతాదశే' త్యేతద్వాక్యంజీవస్యే
శ్వర ప్రతిబిమ్బతాం ద్యోతయతీతి వాచ్యమ్, తద్వాక్యస్య యుద్ధేఏ
కైక శత్రుంప్రతి మాయాఖ్య మోహన శక్తివిశేషై రేకైకం రూ
పం స్వయం ధృత్వా యుధ్యత్సహస్ర హయయుక్త రథారూఢ దే
వేన్ద్ర పరత్వాత్; తత్ర రూపం రూపమిత్యస్యాయ మక్షరార్థః,
ప్రతిశత్రు రూపం ఇన్ద్రః ప్రతి రూపో బభూవ - ఏకైకం రూపం
ధృతవాన్, తదస్య రూపమ్- ఇన్ద్రస్య తదిదం ప్రతిరూపధారణమ్,
ప్రతిచక్షణాయ- శత్రునిరసనాయ, అస్యైవ వివరణం ఇన్ద్రో మా
యాభిరిత్యుత్తర వాక్యేన క్రియతే, అపిచ ముక్తిదశాయాం మిథ్యా
భూతాన్తఃకరణ ప్రతి బిమ్బిత బ్రహ్మస్వరూపస్య జీవస్య స్థిత్యయో
గాత్స్వరూపోచ్ఛేద ఏవ జీవస్య మోక్షఇతి స్యాత్, తతశ్చతాదృ

—* ౪౯ ॥ సూ ॥ *ఆభాసాఏవచ *—

అవిద్యోపస్థాపిత నానావిధ దేహాద్యుపాధి విశిష్ట బ్రహ్మజీవ వాదే సర్వజ్ఞస్య దేశకాలా ద్యపరిచ్ఛిన్నస్యాశేషదోష ప్రతిభటా పరిమేయా త్యద్భుతానన్త పరమమఙ్గళ గుణగణపరిపూర్ణస్య భగవత స్సాక్షాత్పరబ్రహ్మణ స్స్వస్వరూపాజ్ఞాన స్వరూపతిరోధాన జీవభావ విశ్వభ్రమ దుర్భగత్వ నిర్గుణత్వ సంసారిత్వ కల్పనాసు యేయే హేతవ స్తైః ప్రయుజ్యన్తే తేసర్వేపి స్వరూపాసిద్ధ కాలాత్యయా పదిష్ట హేత్వాభాసాఏవ ప్రతిపత్తవ్యాః, చకారాత్ 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవి' దిత్యాది శ్రుత్యాదిప్రమాణ విరోధం తన్మతేదర్శయతి, అపిచ పరబ్రహ్మణోఽనాదితయా ప్రకృతిసమ్బన్ధా భ్యుపగమే తస్యజీవత్వస్యాప్యనాదిత్వా జ్జీవస్య మోక్షాభావముపాసన విధానం నోపపద్యతే, జీవవ్యతిరిక్త స్యోపాస్యస్యాభావాత్; యది చ జీవత్వహేతోః ప్రకృతిసమ్బన్ధస్య మిథ్యాత్వా జ్జీవస్య సాక్షాత్పరబ్రహ్మాభావో భ్యుపగమ్యేత తదాచ జీవాభావాదేవ తస్యమోక్షార్థ ముపాసనవిధానశాస్త్రారమ్భణమనర్థకమిత్యపి తన్మతే విరోధః ఏవ ఙ్క తేవిచక్షణాః,‡ పరస్య తన్మతే జీవేశ్వరయో రేకత్వేనైకస్యాత్మనస్సుఖ దుఃఖానుషఙ్గే సర్వాత్మనామపి తత్సుఖదుఃఖానుషఙ్గప్రసఙ్గ ఇత్యుక్తమ్.

ఇమం ప్రసఙ్గ మదృష్ట నిబన్ధనత్వాభ్యుపగమోపినవిరుణద్ధీత్యాహ,

—* ౫౦ ॥ సూ ॥ అదృష్టానియమాత్ *—

* మోక్షపాప లేశశ్రవణమాత్రతో బిభ్యే జ్జీవః, తథా చోక్తం మహావిష్ణునా 'నిర్ధూతాయ తాపమఖిలం భవతాపతప్తో ముక్తిం కదాను ఖమయీం మహతీం వ్రజిష్యే । ఇత్థం విచిన్త్యమనసా శ్రవణేప్సితస్తత్రో జీవస్య *నష్టి మయముక్తిమవేత్యబిభ్యే' ఇతి. [illegible]
[illegible] సూ [illegible] హే [illegible] సూ [illegible] (అ [illegible]) [illegible]. ‡ఈ
[illegible] (నిత్యే) త్యాదినా.

అవిద్యోపహిత బ్రహ్మజీవత్వాభ్యుపగమ పక్షే సర్వేష్వపి జీవేష్వాకాశవదేకీభూయ సర్వగతేషు ప్రతిశరీర మన్తర్బహిశ్చాప్యావతిష్ఠమానేషు చ సత్సు తత్రైకేన మనోవాక్కాయైర్ధర్మాధర్మ లక్షణమదృష్టముపార్జ్యతే, తతశ్చైవం సాధారణ్యేనాత్మశరీర సంయోగ నివృత్తితస్త్యాదృష్టస్య నియమో న సమ్భవతి, ఇదం దేవదత్తేనోపార్జిత మిదం యజ్ఞదత్తేనోపార్జితమితి; తత్కస్య హేతోః ? దేవదత్తానుష్ఠానసమయే యజ్ఞదత్తాదీనాం దేవదత్తా ఖే దేనావస్థానాత్సర్వేషాం సర్వత్ర సన్తతత్వాచ్చేతి బ్రూమః, అపిచాత్యన్త మదాన్తోగజాది స్వస్వస్మిన్నారూఢాన్ సర్వానపిజనాన్ ¶ దుఃఖాకరోతీత్యేషాం ప్రథితిస్సార్వజనీనా, అపిచ దావానలోపయోగనిష్పాదిత దుఃఖం దావానల వ్యాప్త్యైక ప్రదేశవృత్తీనాం సర్వేషామప్యేణానాం సమానం భవతీతి ప్రథితిశ్చతథా, ఏవం తస్మతే అదృష్టానాం నియమాభావాదేకో దేహో విభుత్వేన స్వసమ్బద్ధం జీవం దుఃఖాకుర్వన్ సుఖాకుర్వంశ్చ సన్ తదైవ సర్వానపిజీవాన్ దుఃఖయేత్సుఖయేచ్చ, తస్మాత్తన్మతే కర్మ ఫలభోగవ్యతికర స్తదవస్థః.

అథోచ్యేత 'బర్హిషోహం దేవయజ్యయా ప్రజావాన్ భూయాసం నరాశగ్ం సస్యాహం దేవయజ్యయా పశుమాన్ భూయాసమగ్నేస్స్విష్టకృతోహం దేవయజ్యయాయుష్మాన్ యజ్ఞేన ప్రతిష్ఠాం గమేయం యోమేతి దూరేచాతీయతి తమే తేనజోష మగ్నీషోమయోరహం దేవయజ్యయా వృత్రహా భూయాస' మిత్యేవం విధా అభిసన్ధ్యాదయః ప్రత్యాత్మం ప్రవర్తమానా అదృష్టానామాత్మనాంచ ప్రత్యేకం స్వస్వామిభావం నియుంజన్తీతి చేత్తన్మతేఽభిసన్ధ్యాదీనామపి ని

¶ దుఃఖాకరోతి - దుఃఖయతి, ఉత్తరసూత్ర నిరస్యాంశజాతమాహ- (అథోచ్యేతే) తి. ... ...

అస్య నియుఞ్జతీత్యనేన సమ్బన్ధః, అభిసన్ధిః - ఫలాశాసనమ్,

యమో నసిధ్యతీత్యాహ,	...*	...*

—* ౫౧॥ సూ॥ అభిసన్ధ్యాదిష్వపిచైవమ్ *—

యథోక్తేష్వభిసన్ధ్యాదిష్వేకేన క్రియమాణేషు సత్స్వపి సాధారణేన సర్వాత్మాభిస్సన్నైవైకేన జీవేన క్రియమాణత్వాత్తేషామభిసన్ధ్యాదీనాం సర్వజీవ సాధారణత్వాదదృష్ట నియమ హేతుత్వం నోపపద్యతే, ఏవఞ్చ జీవానాం బ్రహ్మతయా విభుత్వా త్తత్కర్మ ఫల భోగవ్యతికర లక్షణ దోషానుషఙ్గః పున స్తదవస్థ ఏవ, ఆదిగ్రహణేన ఇదమహం కర్మ కరోమీత్యాది సఙ్కల్ప జాతస్యాపి స్వీకరం దర్శయతి, తస్మాతే సఙ్కల్పక నియమాభావాత్.

—* ౫౨॥ సూ॥ §ప్రదేశభేదాదితిచేన్నాన్తర్భావాత్ *—

స్యాదేతత్ బ్రహ్మత్వే నైకత్వ విభుత్వయోః ప్రాప్తావపి జీవానాం బ్రహ్మణ స్తత్తత్ప్రదేశ రూపత్వాదేక శరీర ప్రతిష్ఠితేనైకేన మనసాసహ సంయోగ ఏకశరీరావచ్ఛిన్న ఏవైకస్మిన్నాత్మ ప్రదేశే భవితుమర్హతి, నేతరస్మిన్ ప్రదేశే, అతః ప్రదేశ భేదకృతాహి వ్యవస్థా అభిసన్ధ్యాదీనా మదృష్టానాం తత్ఫల భోగానాం చ భవిష్యతీతి చేత్తదపి నోపపద్యతే, కుతః? అన్తర్భావాత్- ఈశ్వరాభేదాభ్యుపగమేనైకత్వవిభుత్వావిశేషాత్సర్వేషాంజీవానాంసర్వశరీరేష్వన్తర్భావాత్; నహ్యేకస్మిన్నాత్మప్రదేశేసముత్పద్యమానంశరీరంతత్ప్రదేశ రూపస్యైవజీవాత్మనోభోగాయతనంనేతరప్రదేశానామాత్మనామిత్యభ్యుపగన్తుమభిలష్యతే, ఉత్పద్యమానశరీరావచ్ఛిన్నప్రదేశాత్మకస్య జీవస్య ఇతరప్రదేశభూతానాంచాభేదాభ్యుపగమాత్; యథైకస్మిన్ దేవదత్తైకఋచ్ఛకితసర్వాఙ్గస్యైకస్మిన్ శరీర ప్రదేశే శస్త్రాదిభిస్సం స్పృశ్యమానే దేవదత్త స్సర్వాఙ్గోత్థిత వేదనో భవతి, యది పున స్సర్వేఽపి శరీర ప్రదేశాస్సంస్పృశ్యమానా భవేయు స్తథాపి ప్ర

§ [illegible]

తరాం సర్వాంగోత్థిత వేదనో భవతి దేవదత్తః, ఏవం విధాపరబ్ర
హ్మస్వరూపే తన్మత రీత్యా సముత్పన్న నానావిధ శరీరే అత ఏవ
సురాసుర నరోరగ ఖగ మృగ యాదో ద్రుమాదినానావిధజీవ సం
జ్ఞా భాజి అనుజ్ఞాపరిహారా దృష్ట తత్ఫల భోగాభిసన్ధ్యాది వ్యతిక
రాజ్ఞాన సంసారాదయః కేకేదోషాన ప్రసజ్యేరన్, ఏవంసర్వథా వి
రుద్ధే జీవాత్మ పరమాత్మైకత్వాభ్యుపగమకమతే మన్ద భాగ్యా ఏవ
ప్రాయేణ భ్రాన్త్యైవప్రామాణ్యం పశ్యన్తి, తథాచోక్తమ్ 'ప్రా
యేణానృతవాదిత్వాత్పుంసాం భ్రాన్త్యాది సమ్భవాత్ । చోద
నానుపలబ్ధేశ్చ శ్రద్ధామాత్రాత్ప్రమాణతే' తి. అత ఆత్మైక
త్వ మత మసమఞ్జసమ్, జీవేశ్వర భేదా భ్యుపగమపక్షేతు జీవానా
మణుత్వ బహుత్వా భ్యుపగమాత్ప్రకృతేః పారమార్థికత్వాభ్యు
పగమాచ్చ సర్వమనవద్య మిత్యేషా¶దిక్. ... *

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక
భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీభగవద్బాదరాయణ
సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.
ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్రసఙ్ఖ్యా ॥ ౫౨ ॥

¶ దిగిత్యనేన ' అభేదవాదినగిపుంసః పిత్రాభేదోస్తివా నవా ।
అస్తిచేదపసిద్ధాన్తో నాస్తిచేన్మాతృ భతృకతే' త్యేవం జాతీయక
దోషా జీవాత్మ పరమాత్మైక్యమతే స్సమ్యఙ్నిరసన హేతుత్వేనో
ద్ఘాటనీయా ఇతి సూచయతి, తస్మాజ్జీవేశ్వర భేద సిద్ధాన్తమాశ్రిత్య
యథోక్త రీత్యా జీవ స్వరూపం పరిజ్ఞేయమితి పాదార్థ ఉపసం
హర్తవ్య ఇతిభావః. ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛ్రీభాష్యే—ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య
చతుర్థపాదప్రారమ్భః.

—॥ ౧ ॥ సూ ॥ తథాప్రాణాః ॥—

¶ తదేవం ద్వితీయస్య తృతీయపాదేన వియదాదీనా ముత్పత్తి విచార పూర్వకం భగవద్భజన స్వరూప యోగ్య జీవస్వరూపంప్రా ధాన్యేన విచార్య తత్ప్రమోషణ మతంచ ప్రత్యాఖ్యాతమ్, అథే దానీం చతుర్థేన పాదేన వియతః పరాచీనానాం ప్రకృతిగుణ మహదహం తత్త్వానాముత్పత్తింసిద్ధవత్కృత్యేన్ద్రియాదీనాముత్పత్త్యా ది ప్రకారంవిచార్యసమష్టివ్యష్టిశరీరోత్పత్తిరుచ్యతే, † తథాహికిమి న్ద్రియాణివియదివోత్పద్యన్తే? కింవానోత్పద్యన్తే? ఇతి విశయః, 'తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత' ఇత్యాదిషు వియదా ద్యుత్పత్తి ప్రకరణేషూత్పత్త్యశ్రవణాదిన్ద్రియాణా మనుత్పత్తిరే

సృష్ట్వేన్ద్రియాణితత్త్వానిచప్రత్యణ్డం విధాయయః।
నామరూపప్రక్రియాంధత్తే జీవానాం రాఘవంభజే॥

¶ పూర్వపాదే జీవస్య స్వరూప నిరూపణ పూర్వకం కర్తృ త్వమభిధాయాస్మిన్పాదే తద్ధేతుభూత కరణ కళేబరోత్పత్తి రభిధీ యత ఇత్యస్యపాదస్య పూర్వపాదేన హేతుహేతు మద్భావ సఙ్గ తిం ద్యోతయితుం వృత్తానువాద పూర్వకమేతత్పాదార్థమాహ-(త దేవ) మిత్యాదినా. † అత్రప్రథమాధికరణే పూర్వపాదాద్యధికరణ

వావగమ్యతే, తస్మాదిన్ద్రియాణి నోత్పద్యన్త ఇత్యేవం ప్రాశ్నేబ్రూ
మః, పరమాత్మాధిష్ఠితా త్తామసాహఙ్కారాద్యథావియదుత్పన్నం
భవతి తథా పరమాత్మాధిష్ఠితా త్తైజసాహఙ్కారా త్ప్రాణా
ఉత్పన్నా ఇతి జ్ఞేయమ్, తథాచ శ్రూయతే ‘ తైజసాత్తు వికుర్వా
ణాదిన్ద్రియాణి దశాభవన్। జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిః’ రితీన్ద్రియాణాం
ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాత్ప్రాణత్వమ్, ¶ ఏతచ్చోపరిష్టాదుపపాదయి
ష్యతే, ఏతదుక్తం భవతి, యథావియదాదీనాం మహాభూతానాం
స్వస్వకారణేషు సూక్ష్మభావేనావస్థితానామేవ పునస్సర్గాదౌ స్థూ
లరూపేణ పరిణామ ఏవోత్పత్తిరభ్యుపగమ్యతే ఏవమిన్ద్రియాణామ
పి ప్రాక్సృష్టేస్సూక్ష్మరూపేణావస్థితానాం పునస్సృష్టికాలే స్థూ

ఇవాహఙ్కార కార్యోత్పత్త్యభిధానాత్తేనాస్య దృష్టాన్తసఙ్గతి మ
భిప్రేత్య విషయ విశయా వుపపాదయతి- (తథాహీ) త్యాదినా.

యద్యప్యహఙ్కార కార్య వియదుత్పత్తి విచారాత్మ కాధిక
రణస్య వ్యవహితత్వేన వియద్దృష్టాన్తోపాదాన మసఙ్గతమివ భా
తి తథాపి ‘ తతస్సూక్ష్మతరం జ్యోతిః కృష్ణమావిశదద్భుతమ్। పశ్య
తాం సర్వభూతానాం యథా చైద్యవధే నృపే ’ త్యత్ర భగవతా
శ్రీ బాదరాయణినా దన్తవక్త్ర విషయే వ్యవహితస్థలోక్తచైద్యదృ
ష్టాన్తస్య నిరూపితత్వా త్తద్వదిహ వ్యవహితాతీత పాదాద్యధికర
ణోక్త వియద్దృష్టాన్తోపాదానమపి సఙ్గతతమం భవతీతి ధ్యేయమ్.

¶ ఇన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనత్వం కథముపపద్యత ఇత్యత ఆ
హ- (ఏతచ్చే) తి- ఇన్ద్రియాణాం స్థూలతయా పరిణామరూపో
త్పత్త్యభ్యుపగమా న్నసత్కార్య వాద సముచ్ఛేద ఇత్యాహ- (ఏ
తదుక్తం భవతీ) తి. ... ...

ఇన్ద్రియాణా మనిత్యత్వావధారణేన ఝడితి భగవ ద్దర్శ
నాది ప్రవృత్తిసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయన్ సూత్రార్థం ము

లరూపేణపరిణామమేవోత్పత్తి రభ్యుపగన్తవ్యేతి, ¶ తస్మాదన్తిమియ
తఇవ ప్రాణానా ముత్పత్తిః. ... *

నను ప్రాణానాముత్పత్తిం వినా ప్రళయేఽప్యస్తిత్వమపి క్వచిదా
మ్నాయతే ' అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ - తదాహుః కిం తదాసీదితి
ఋషయో వావ తే అగ్రే అసదాసీత్తదాహుః - కే తే ఋషయ ఇతి
ప్రాణావాఋషయః ' ఇతి, తస్మాత్ప్రాణానోత్పద్యన్త ఇతి ప్రా
ప్తే ప్రపఠత్యుత్తరమ్,

—*2॥సూ॥ గౌణ్యసమ్భవాత్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ॥*—

ఇన్ద్రియాణామస్త్యేవోత్పత్తిః, యాహీన్ద్రియాణాం ప్రళయే
ఽస్తిత్వ శ్రుతిస్సాముగాణీ, కస్మాదసమ్భవా త్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ-
ప్రాక్సృష్టేరిన్ద్రియాణాం స్థిత్యసమ్భవా ద్వియత్తఃప్రాక్తైజసా
హఙ్కారాదుత్పత్తి శ్రుతేశ్చ, తథాచశ్రూయతే 'తైజసానీన్ద్రియా
ణ్యేవజ్ఞానకర్మమయానిచే'తి, తస్మాత్పరమాత్మనస్సకాశాత్ప్రకృ
త్యాద్యుత్పత్తిద్వారా పరమాత్మాధిష్ఠితా త్తైజసాహఙ్కారా ది
న్ద్రియాణా ముత్పత్తి రేవప్రతిపత్తవ్యాభవతి, ...*

అథేన్ద్రియోత్పత్తిపౌర్వాపర్య ముచ్యతే. ...*

—*3 ॥ సూ ॥ తత్పూర్వకత్వాద్వాచః*—

వాచఇతి బహువచన సామర్థ్యా ద్వాగుపలక్షితాని కర్మే
న్ద్రియాణి తైజసాహఙ్కారా జ్ఞానేన్ద్రియోత్పత్తే రూర్ధ్వ ము
త్పన్నానీ త్యవగన్తవ్యమ్, కుతః ? తత్పూర్వకత్వాత్- " జ్ఞాన
శక్తిః క్రియాశక్తిస్సృష్టిః ప్రాణశ్చ తైజసా । శ్రోత్రత్వఙ్ఘ్రాణదృగ్జిహ్వా
వాగ్దోర్మేఢ్రాఙ్ఘ్రిపాయవ" ఇతి కర్మేన్ద్రియోత్పత్తే ర్జ్ఞానే
న్ద్రియోత్పత్తి పూర్వకత్వావగమా దిత్యభిప్రాయః.

పఠసంహారః - ¶ (తస్మా) దితి. ... *

పాఠాన్తర ప్రతిపన్న వాక్య మనాహృత్య సూత్రం వ్యాచ

తదేవ మిన్ద్రియాణా ముత్పత్తి ర్విచారితా, సమ్ప్రతి తేషా మాశ్రయాది రభిధీయతే, ...

—* ౪ ॥ సూ ॥ సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ *—

¶ 'సప్తోపరికృతద్వార' ఇత్యేతద్వాక్యం శిరసి సప్త హీన్ద్రియ స్థానానీత్యవగమయతి, తథా "ఖద్యోతావిముఖీచపాగ" త్యాది వాక్యం తాని స్థానానీన్ద్రియైర్విశినష్టిచ, తతశ్చైవం సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ శీర్షణ్యేన్ద్రియస్థానాని సప్తావగమ్యన్తే, ఏతదుక్తం భవతి, చక్షుశ్శ్రోత్రఘ్రాణస్థానానాంప్రత్యేకంద్వైవిధ్యేనాస్యేనసాకంతేషాంస్థానానాంసప్తత్వమభిప్రేత్య 'సప్తోపరికృతద్వార' ఇతి శ్రూయతే, తతో వాగ్రసనయోరిన్ద్రియయోగప్రాయేణ స్థానైక్యేనైకత్వాభిప్రాయాచ్ఛీర్షణ్యేన్ద్రియే స్థానానాం నసప్తత్వవిరోధ ఇతి, ఏతదేవాభిప్రేత్య 'సప్తశీర్షణ్యాః ప్రాణా' ఇతి శ్రుతిశ్శీర్షణ్యేన్ద్రియాణామపి సప్తత్వం శ్రావయతి, వస్తుతస్తు చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణానివాక్చేతి పఞ్చేన్ద్రియాణి శీర్షణ్యాని భవన్తి, శిరసి త్వగిన్ద్రియస్యసత్త్వేపి తస్యసర్వశరీరవృత్తిత్వా త్సర్వమపిశరీరం త్వక్స్థానం భవతీత్యుపరితన సూత్రే వక్ష్యతి, తస్మాత్ 'సప్తగతేర్విశేషితత్వా' దితి సూక్తమ్. ... ...

—* ౫ ॥ సూ ॥ హస్తాదయస్తుస్థితేతో౽నైవమ్ *—

అతః- శీర్షణ్యేన్ద్రియ స్థానతో౽ధస్థితే శరీరభాగే, ఉపలభ్యమానహస్తాదయ ఇతరేషాంప్రాణ్యాదీనామింద్రియాణాంస్థానానిబోద్ధవ్యాని, త్వగింద్రియంతునైవమ్, యథేతరేంద్రియాణితత్రత్రపరిచ్ఛిన్నస్థానవృత్తీని భవన్తి, ఏవంత్వగిన్ద్రియంనపరిచ్ఛిన్నస్థానవృత్తికంభవతి, కింతు సప్తస్వపి ధాతుష్వన్తర్బహిర్వ్యాప్త మ

క్వ ¶ (సప్తోపరి)త్యాదినా. తస్మాదిన్ద్రియాణ్యనిత్యానీత్యధికరణోపసంహారః కార్యః. అ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ౫ ॥

వతిష్ఠతే, తస్మాత్సర్వమపి శరీరం త్వగింద్రియస్థానం భవతీత్యర్థః.

౧ ॥ ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౫ ॥

—* ౬ ॥ సూ ॥ *అణవశ్చ *—

సంప్రతీంద్రియాణాం పరిమాణం చింత్యతే, కిమింద్రియాణి మహత్పరిమాణాని ? ఉత మధ్యమపరిమాణాని ? అథవా అణుపరిమాణాని? ఇత్యేవం చింతాయాం ప్రాప్తాయాం §మిదం ప్రాహ- (అణవశ్చ) ఇతి - అణవశ్చైతే ప్రాణాః ప్రతిపత్తవ్యాః, అణుత్వం చైతేషామదృశ్యత్వ పరిచ్ఛిన్నత్వోభయాత్మకమ్ , న తు పరమాణుతుల్యత్వమ్, కార్త్స్న్యేన స్వవిషయ గ్రాహకత్వానుపపత్తేః ? 'దీపివచక్షురాతత' మిత్యేవం జాతీయక శ్రుతివ్యాకోపప్రసక్తాచ్చ, ‡ ఏతదుక్తం భవతి, అదృశ్యా ఏతే ప్రాణా దృశ్యాశ్చేత్సూక్ష్మస్తర్హి జీవో

---

* ఇంద్రియాణామణుత్వాశ్రయత్వాభిధానాదుత్తరాధికరణమాశ్రయాశ్రయిభావ సంగత్యాఽఽరభతే- (అణవశ్చ) ఇతి.

§ 'ప్రాణాస్సర్వేఽనంతా' ఇతి విభుత్వ శ్రుత్యేంద్రియాణాముత్క్రాంతి శ్రుతేర్గౌణత్వావగమేన తేషాం విభుత్వ మిత్యేకః పక్షః, 'ప్రాణమనూత్క్రామంతం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామంతీ' త్యాద్యుత్క్రాంతి శ్రుతేః ప్రబలత్వాత్తయైవ బాధితాయా యథోక్త విభుత్వ శ్రుతేర్గౌణత్వావగమాద్దేహేన సహేంద్రియాణాం నాశదర్శనాచ్చ తత్తద్గోలక తుల్య పరిమాణకాన్యేవేంద్రియాణి భవంతీత్యపర ఇత్యేవం పూర్వ పక్ష ద్వయం ప్రాప్త్యావసరే సిద్ధాంతయతి- (ఇదం ప్రాహ) ఇత్యాదినా.

‡ ఇంద్రియాణాముత్క్రాంతి శ్రుతేస్తేషామామోక్షాజ్జీవేన సహావస్థానస్య చతుర్థాధ్యాయే వక్ష్యమాణత్వాచ్చ తేషాం దేహేన సహ నాశ దర్శనం భ్రాంతిమాత్రమిత్యభిప్రేత్య పూర్వపక్షద్వయ మనూద్య నిరస్యతి- (ఏతదుక్తం భవతి) ఇత్యాదినా.

త్క్రమణకాలే బిలేభ్యః ఫణినఇవ శరీరాన్నిర్గచ్ఛన్తగపరితో వస్థితై
ర్జనైరుపలభ్యేరన్నితి ప్రసజ్యేత, యదిచైతే సర్వగతాస్స్యుస్తదాచ
ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వేప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతిశ్రుతిర్వ్య
ర్ధ్యేత, ¶ తస్మాత్ప్రాణా అణవఇత్యధ్యవసీయతఇతి.

౨౧ అణ్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౭॥ సూ॥ * శ్రేష్ఠశ్చ *—

అథ కిం ముఖ్యప్రాణో నోత్పద్యతే ? కింవా ఉత్పద్యతే ? ఇ
తి సంశయ † ఇదముత్తరంపఠతి - (శ్రేష్ఠశ్చే) తి= శ్రేష్ఠః- ముఖ్య
ప్రాణశ్చ, ఇతర ప్రాణవత్తైజసాహంకారా దుత్పద్యతఇతి ప్ర
త్యేతవ్యమ్, 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చతైజస' ఇతిశ్రుతేః; §శ్రేష్ఠత్వంప్రాణస్య
శుక్లనిషేకకాలాదారభ్య ప్రాగపీంద్రియప్రత్యుత్పత్తేకర్వృత్తిలాభా
దుపపద్యతే, నచేత్తదాతస్యవృత్తిలాభస్స్యాత్తర్హియోనౌసిక్తం
రేతో దక్షిణకుక్షౌ నప్రవిశేత్, తథా నయనాది స్థానేషు చక్షు
రాదీంద్రియ ప్రాపణ చతురవృత్తిలాభాదస్య జ్యేష్ఠత్వం చోపపద్య

¶ ఫల కథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి - (త
స్మా) దితి. అ॥ ౨॥ సూ॥ ౧ ॥

* జీవాశ్రిత తదుపకరణానాం ప్రాణానాం ప్రస్తావేన ముఖ్య
ప్రాణస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే-
(శ్రేష్ఠశ్చే) తి- కేచిత్త్వతిదేశాత్మకత్వాదస్య పూర్వాధికరణేన స
ఙ్గతి కథనం నేచ్ఛన్తి, తచ్చిన్త్యమ్. ... *

† ఉత్పత్త్యశ్రవణాన్ముఖ్య ప్రాణో నోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రా
ప్తే ఉత్పత్తి శ్రుతేః ప్రాణస్యాప్యుత్పత్తిరితి సిద్ధాన్తయతి- (ఇద
ముత్తరం పఠతీ) త్యాదినా. ... *

§ 'ప్రాణో వావ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చే' తి శ్రుత్యుక్తం ముఖ్య ప్రా
ణస్య శ్రేష్ఠత్వం జ్యేష్ఠత్వం చోపపాదయతి, (శ్రేష్ఠత్వం ప్రాణ

తే, తదిదమాహ "ప్రాణోవావ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ" ఇతి శ్రుతిః, తథా 'నవయాంశత్యాయ స్త్వపృతే జీవితు' మిత్యేవం జాతీయకా శ్రుతి శ్చ ప్రాణస్యజ్యేష్ఠత్వమేవోపదిశతి. ... ...

౩ ॥ శ్రేష్ఠాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—— * ౪ ॥ సూ ॥ * నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్ * ——

కిమయం ముఖ్యప్రాణో బహిష్పవమానోవాయుః? అథవా చక్షురాదీంద్రియక్రియారూపః ? ఆహోస్విచ్చక్షురాదివజ్జీవోపకరణ భూతః ? ఇతి భవతీహ జిజ్ఞాసా, తత్ర ప్రాణస్యోచ్ఛ్వాసాదిరూ పేణోపలభ్యమానత్వా ద్వాయ్వన్తర్భావోయుక్తఇత్యేకఃపక్షః, అథవా ప్రాణస్యపఞ్జరచాలనన్యాయేన సర్వేంద్రియ క్రియా రూప త్వం స్యాత్, తథాహి యథావా ఏకపఞ్జరవర్తినఃపక్షిణఃప్రత్యే కం నియతవ్యాపారా స్సన్తస్సమ్భూయైకం పఞ్జరం చాలయన్తి ఏ వమేకశరీర వర్తిన ఏకాదశప్రాణాఃప్రత్యేకం నియతవృత్తయ స్స న్తోపి సమ్భూయైకశరీర ధారణ చాలనాదికం కుర్యుః, తాదృశసము దాయవ్యాపారఏవ ముఖ్యప్రాణ ఇత్యుచ్యతే, తతశ్చ ప్రాణస్యనే

ష్యే) తి- తస్మాత్ప్రాణస్యోక్త శ్రేష్ఠత్వాది నిర్ణయోత్ర ఫల మి త్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౧॥

* ముఖ్యప్రాణస్య వాయ్వింద్రియవ్యాపారాన్యతరాన్తర్భా వసమ్భవాన్నపృథక్సిద్ధిరితి ఆరబ్ధస్య ఇత్యాక్షేపసఙ్గత్యోత్తరాధి కరణమారభతే- (నవాయుక్రియేపృథగుపదేశా) దితి- పూర్వప క్షం ద్వేధా కరిష్యమాణో వాయు లిఙ్గేన తం వాయావన్తర్భావ యన్ ప్రథమం పూర్వపక్షమాహ- (తత్రప్రాణస్యే) త్యాదినా- పఞ్జరచాలనన్యాయ మాశ్రిత్య తమిన్ద్రియ క్రియాయామన్తర్భావ యన్ ద్వితీయం పూర్వపక్షమాహ- (అథవే) త్యాదినా.

న్ద్రియ క్రియాతిరి క్తత్వమిత్యపర గపక్షః, *అపిచ శ్రేష్ఠశ్చేత్యధికసూ త్రమపి నారమ్భణీయమ్, తస్మాన్ముఖ్యప్రాణస్య వాయుక్రియయోర న్యతరస్మిన్నన్తర్భావాన్నాతిరి క్తత్వ మిత్యేవం ప్రాప్తే రాద్ధాన్త స్సమభిధీయతే, ముఖ్యప్రాణస్తావన్నవాయుర్భవతి, నచేన్ద్రియక్రి యా, కస్మాత్? పృథగుపదేశాత్- §బహిస్సఞ్చరతోవాయోర్ముఖ్యప్రాణస్యచ తత్త్వోత్పత్తిప్రకరణే ప్రత్యేకం ఖలూత్పత్తిరుపదిశ్య తే, తథాచశ్రుతిః 'నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాదభూత్స్పర్శ గుణోనిల' ఇ తి, 'బుద్ధిఃప్రాణశ్చ తైజస' ఇతిచ, తథా అణ్డసృష్ట్యనన్తర భావి న్యా ఇంద్రియక్రియోత్పత్తేః ప్రాగవస్థానేనాస్య ముఖ్య ప్రాణస్యే న్ద్రియక్రియాతః పృథక్త్వమేవోపదిశతియమేవ 'ప్రాణశ్చతైజస' ఇ తి శ్రుతిః, అతఃప్రాణస్య వాయావనన్తర్భూతస్య పఞ్జర చాలన న్యాయేనాపీంద్రియ క్రియాయామనన్తర్భూతస్యేంద్రియ వజ్జీవోపక రణత్వమేవ నిశ్చీయతే, అపిచ 'అనుప్రాణన్తియంప్రాణాఃప్రాణం తంసర్వేజనస్తుషు । అపానంతమపానన్తి నరదేవమివానుగా' ఇతి శ్రు తిరపి ముఖ్యప్రాణంప్రతీత రేషాం ప్రాణానాం శేషభావ మాత్రశ్రావ్య ముఖ్యప్రాణస్యేన్ద్రియేభ్యః పృథక్త్వమేవోపదిశతి, + తతశ్చాస్య ప్రాణస్య వాయ్విన్ద్రియక్రియాభ్యాంభూయాన్ భేదోఽవగమ్యతే, తస్మాచ్ఛ్రేష్ఠశ్చేతి సూత్రంసూక్తమాచార్యైః.

౪ ॥ వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౯॥ సూ॥ ¶ చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః *—

---

* పూర్వాధికరణ మాక్షిపతి- (అపిచే) తి.

§ పృథగుపదేశ ముపపాదయతి- (బహిస్సఞ్చరత)ఇతి.

\+ అధికరణఫలమాహ- (తతశ్చే) తి. అ॥ ౪॥ సూ॥౧॥

¶ చక్షురాదివత్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వాభిధానా దుత్తరా ధికరణం దృష్టాన్త సఙ్గత్యోపక్రమతే- (చక్షురాదివ) దితి.

ప్రాణోఽపి కిం జీవవదస్మిన్ శరీరే స్వతన్త్రః ? కింవా ఇన్ద్రియ వజ్జీవపరతన్త్రః , తత్ర ప్రాప్తస్స్వతన్త్ర ఏవ భవతి ప్రాణ ఇతి, కుతః ? శ్రైష్ఠ్యాత్ - కించ వాగాద్యనుగ్రాహకత్వం ప్రాణస్య శ్రూయతే, తథాహి సర్వేషు సుప్తేషు వాగాదిషు ప్రాణ ఏవైకో జాగర్తి ప్రాణ ఏవైకో మృత్యునాఽనాప్తః ప్రాణస్సంవర్గో వాగాదీన్ సంవృఙ్క్తే - ప్రాణ ఇతరాన్ ప్రాణాన్ రక్షతి మాతేవ పుత్రాన్' ఇతి. తస్మాత్ప్రాణస్యాపి జీవవత్స్వాతన్త్ర్యం భవతీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచష్టే, (చక్షురాదివత్తు) ఇతి తుశబ్దః ప్రాణస్య స్వాతన్త్ర్య వ్యావృత్త్యర్థః, యథా చక్షురాదీని రాజ్ఞః ప్రకృతివదనుగ్రాహ్యాణి సన్తి జీవస్య కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ నిష్పాద్య తత్పరతన్త్రాణి భవన్తి తథా ముఖ్యప్రాణోఽపి రాజ్ఞోఽమాత్యవజ్జీవస్య సర్వార్థసమ్పాదనోపకారకస్సన్ తత్పరతన్త్ర ఏవ భవితుమర్హతి , కుతః పునరిదమవగమ్యతే ? తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః - శిష్టిః - విశేషణమ్, తైశ్చక్షురాదిభిస్సహైవహి ప్రాణేన జీవో విశేష్యత ఇతి శ్రూయతే, తథాహి *'దేహేన్ద్రియప్రాణమనోఽభిమానో జీవోఽన్తరాత్మా గుణకర్మమూర్తిః' ఇతి, ఇన్ద్రియాణి- చక్షురాదీని, ప్రాణః- ముఖ్యః, గుణాః- సత్త్వాదయః, కర్మ- వాసనా, మూర్తిః- లిఙ్గశరీరమ్, ఆదిశబ్దేనాచేతనత్వం ప్రాణస్య స్వాతన్త్ర్యనిరాకరణహేతుం దర్శయతి.

†అథోచ్యేత యది చక్షురాదివత్ప్రాణస్య జీవం ప్రత్యుపకరణభావోఽభ్యుపగమ్యతే ? తర్హి చక్షురాదివత్తస్య విషయాభ్యుపగ

---

* 'దేహేన్ద్రియప్రాణే'తి వాక్యోదాహరణభావస్తు జీవోపకరణభూతేన్ద్రియైస్సహ పఠ్యమానత్వాత్ప్రాణస్య జీవవిశేషణత్వమితి ప్రాణస్య జీవపారతన్త్ర్యావధారణమిహ ఫలమిత్యాశయః.

†విషయాభావాత్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వం న ఘటత ఇతి శఙ్కాముత్తరసూత్రేణ నిరస్యన్నాహ- (అథోచ్యేత) ఇతి.

మః ప్రసజ్యేత, నాభ్యుపగమ్యత ఇతి చేదనర్థకశ్చైషః ప్రాణాభ్యు పగమ ఇత్యత ఉత్తరముచ్యతే, ...

—*౧౦॥ సూ॥ అకరణత్వాచ్చ నదోష స్తథాహి దర్శయతి *—

న తావద్విషయానభ్యుపగమః ప్రాణస్యదోషమావహతి, కుతః? తస్యాకరణత్వాత్ - నహి చక్షురాదివత్ప్రాణస్య విషయ పరిచ్ఛేదేన కరణత్వాభ్యుపగమే స్యానర్థక్యం సమ్భవతి, కార్యాన్తరసద్భావేన తస్యసార్థకతోపలబ్ధేః, తథాహిదర్శయతి - తథైవశ్రుతిః ప్రాణస్య దేహేన్ద్రియధారణ రూపకార్యమభిప్రేత్య 'యస్మిన్నుత్క్రాన్తే ఇదంశరీరం పాపిష్ఠతర మివదృశ్యతే ససర్వశ్రేష్ఠ' ఇతి శ్రుతిః ప్రాణస్యోచ్చక్రమిషాయాం వాగాది శైథిల్యాపత్తింశరీరస్య పాతంచ దర్శయతి, తథా 'తాన్వరిష్ఠః ప్రాణఉవాచ మామోహమాపద్యథ అహమేవైతత్పఞ్చధా ఆత్మానంప్రవిభజ్య తద్బాణ మవష్టభ్య విధారయామీ'తి. అత్ర బాణశబ్దేన జీవోలక్ష్యతే, తథాచ శ్రుతిః 'శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్య'మితి. తథా'సుప్తాయాం మయిజాగర్తినాగోయం పాలయన్పురీ' మితి నాగవచ్ఛ్వాసవృత్తికత్వాత్ప్రాణస్య నాగత్వమ్, 'కస్మిన్నుత్క్రాన్తేయ ముత్క్రాన్తోభవతి కస్మిన్నుహావాప్రతిష్ఠితేయం ప్రతిష్ఠితోభవతి సప్రాణమసృజతే' త్యేవమాద్యా శ్రుతయశ్చ ప్రాణస్యదేహేన్ద్రియ జీవధారణరూపం కార్యవిశేషం దర్శయన్తి, తస్మాద్దేహధారణాది రూప కార్యాన్తరసద్భావాన్ముఖ్యప్రాణస్య విషయానభ్యుపగమో నానర్థక్య మావహతీత్యధ్యవసీయతే. ... ...

—*౧౧॥ సూ॥ ‡ పఞ్చవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే*—

ఇతశ్చాస్తిముఖ్యప్రాణస్య వైశేషికం కార్యమ్, యస్మాదయం

‡ కించ వృత్తిద్వారా ప్రాణస్యాసాధారణ కార్యాన్తరం వక్తుమాహ సూత్రకారః- (పఞ్చవృత్తి) రితి.

ప్రాణః 'ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానా మేతుర్ధ్వృత్తా' మిత్యా
దిశ్రుతౌ పఞ్చవృత్తిర్వ్యపదిశ్యతే, వృత్తిభేదశ్చాయం ప్రాణస్యకా
ర్యభేదసాపేక్షః, అత స్తత్కార్యభేదోఽప్యప్రదర్శ్యతే, ప్రాణః -
ప్రాగ్వృత్తిః, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపః; అపానః - అపాగ్వృత్తిః,
అధోవాయురూపః, వ్యానః- తయోస్సన్ధిషు వీర్యవత్పృష్ఠవ కర్మణ
హేతుః, ఉదానః- ఊర్ధ్వవృత్తిః, ఉత్క్రాన్త్యాదిహేతుః, సమా
నః - సమస్తేష్వఙ్గేష్వన్నాదిరస ప్రాపణహేతుః, ఇత్యేవం కా
ర్యభేదాత్పఞ్చవృత్తిత్వం ప్రాణస్యాప్యవసాతవ్యమ్, మనోవత్-
*యథా మనసః పఞ్చవృత్తయో భవన్తి ఏవం ప్రాణస్యాపీతి యో
జనా, జ్ఞానేన్ద్రియద్వారా మనసః పఞ్చవృత్తయః ప్రత్యేతవ్యాః,
అథవా కామసఙ్కల్ప విచికిత్సాధ్యవసాయ ధృతయః పఞ్చవృత్త
యో జ్ఞేయాః, యోగశాస్త్రేతు మనసః ప్రమాణవిపర్యయ వికల్ప ని
ద్రాస్మృతి రూపాః పఞ్చవృత్తయః పరిగృహ్యన్తే, ¶బహువృత్తిమ
త్త్వేనా ప్రాణస్య మనోనిదర్శన మిత్యనుసన్ధేయమ్, జీవోపకరణత్వమ
పి ప్రాణస్య పఞ్చవృత్తిత్వా ద్భవతీతి జ్ఞేయమ్. ...

—*౧౩॥ సూ॥ +అణుశ్చ*—

అయం ముఖ్యప్రాణశ్చాణు ర్భవతీతి జ్ఞాతవ్యమ్,

---

* దృష్టాన్తం దార్ష్టాన్తికేన యోజయన్ వివృణోతి- (యథే) త్యాదినా - మనస స్సద్వారక వృత్తిమత్త్వేన దృష్టాన్తత్వ మరోచయన్ సాక్షాద్వృత్తి మత్త్వేన దృష్టాన్తత్వం వక్తు మాహ- (అథవా) ఇతి. ... ... *

¶ ప్రాణాపానాది వృత్తీనామావృత్తి భేదేన బహుత్వాన్మనో దృష్టాన్తోపాదానస్యాభిప్రాయాన్తరమాహ-(బహువృత్తి)ఇతి.

\+ ఉక్తం ప్రాణానామణుత్వం ముఖ్యప్రాణేఽప్యతిదిశతి సూత్రకారః- (అణుశ్చే) తి. ... ...

¶అణుత్వంచాస్యసౌక్ష్మ్యపరిచ్ఛేదోభయలక్షణమితిప్రతిపత్తవ్యమ్, స
తుపరమాణుతుల్యత్వమ్, పఞ్చవృత్తిరూపేణతస్యకృత్స్నశరీరవ్యాపి
త్వానుపపత్తేః; సూక్ష్మత్వంచప్రాణస్యోత్క్రాన్త్యవసరేపార్శ్వ
స్థైరనుపలభ్యమానత్వాత్సిద్ధమ్, తథాపరిచ్ఛిన్నత్వం చాస్యజీవేనస
హోత్క్రాన్తిగత్యాగతిభ్యస్సిద్ధమ్, †నను విభుత్వం ప్రాణస్యా
మ్నాయతే, తథాహి "సమస్ప్లుషిణా సమోమశకేన సమో
నాగేన సమఏభిస్త్రిభిర్లోకైస్సమానస్సర్వేణే" త్యేవమాదిషు శ్రు
తిప్రదేశేషు;తథాసత్యస్యకుతోఽణుత్వముచ్యతే? ఇతిచేన్నాయందో
షః, ప్రాణాత్మకత్వేన మహత్తత్త్వస్య సూత్రలక్షణస్యైవేహసర్వ
శరీర సమ్బన్ధామననాత్; తస్మాన్ముఖ్యో నవిభుః; కిన్త్వణురేవ; అ
పిచ పఞ్చవృత్తి రిత్యుపలక్షణమ్; ప్రాణస్య నాగకూర్మ కృకర
దేవదత్తధనంజయాఖ్యాఅపి పఞ్చవృత్తయ స్సన్తీతి జ్ఞేయమ్,'విరా
ట్ప్రాణోదశవిధ' ఇతిప్రాణస్య దశవిధవృత్త్యా మననాత్, నాగా
దీనా మాసాంవృత్తీనాం లక్షణం చోక్తమ్ 'ఉద్గారో నాగఆఖ్యాతః
కూర్మ ఉన్మీలనేస్మృతః। కృకరస్తుక్షుతోజ్ఞేయో దేవదత్తో విజృమ్భ
ణే॥ నజహాతిమృతంచాపి సర్వవ్యాపీ ధనంజయ' ఇతి. మృతంకిఞ్చి
త్కాలమాశ్రిత్య తిష్ఠతీత్యర్థః, §అత్రతైజసాదిన్ద్రియోత్పత్త్యవస

¶ పూర్వవదణుత్వం నిరుక్త్యోపపాదయతి- (అణుత్వంచే) తి.
'సమస్ప్లుషిణే'తి శ్రుతేర్విషయ మజానానః కశ్చిదణుత్వమాక్షిపతి-
†(నన్వి)తి- సర్వ శరీర సమ్బద్ధ సూత్ర లక్షణ మహత్తత్త్వ పర
త్వం శ్రుతేరుపపాదయన్ సమాధత్తే (నాయం దోష) ఇతి - అ
యం శ్రుతి విశేషో న ప్రాణస్య విభుత్వ దోషావహ ఇత్యర్థః.
§ ఉత్తర సూత్రోపోద్ఘాతత్వే నేన్ద్రియాధిష్ఠాతృ మనసా
ముత్పత్తి స్సూత్రకారవివక్షితేతి సహేతుకమాహ- (అత్రే) తి.

రే తదధిష్ఠాతారో దేవామనశ్చ వైకారికా దుత్పన్నా ఇతిజ్ఞేయమ్, 'వైకారికాన్మనోజజ్ఞే దేవా వైకారికా దశే' తిశ్రుతేః తేషాం కార్యస్య వక్ష్యమాణత్వాచ్చ. ... ...

× ॥ వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮ ॥

—* ౧౩ ॥ సూ॥ † జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతు తదామననాత్ *—

యత్త్విదం వైజసాహఙ్కార కార్యం కరణజాలం తత్కిం స్వసామర్థ్యేన నైవ శారీరోపకారాయ ప్రభవతి ? ఉతాహో దేవతా ధిష్ఠితం సత్ప్రభవతి ? ఇతిహ విప్రతిపత్తౌ, తత్రాదౌ తావద్యథాస్వవిషయం ప్రవృత్తిదర్శనాత్పరార్థోపపత్తిమత్త్వాచ్చస్వసామర్థ్యేన నైవకరణజాలం శారీరోపకారాయ ప్రభవతీతి తావత్ప్రాప్తమ్, *అపిచేన్ద్రియాణాంప్రవృత్తావధిష్ఠాత్రీషు దేవతాస్వభ్యుపగమ్యమానాసు తాసామేవాధిష్ఠాతౄణాం దేవతానాం భోక్తృత్వప్రసఙ్గేన శారీరస్యభోక్తృత్వం విలుప్యేత, తస్మాత్స్వసామర్థ్యేనైవైషాం యథాస్వవిషయం ప్రవృత్తౌ నకాచిత్క్షతిరిత్యస్యాం ప్రాప్తౌ పరిహృతిరభిధీయతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి)తి- తుశబ్దేన పూర్వపక్షోవ్యావర్త్యతే, జ్యోతిఃపదేన వాగభిమాన్యగ్నిరుచ్యతే, తథాచ వాగాద్యభిమానిభిరగ్న్యాదిభిర్దేవతాభిర్యథాయతనమవస్థాయాధిష్ఠితంసద్వాగాదికం కరణజాలం శారీరోపకారాయ స్వస్వకార్యేషు ప్రవర్తతఇతి ప్రతిజానీమహే, [అ

---

† ఇన్ద్రియాణాం తదధిష్ఠాతృదేవతాశ్రయత్వకథనాదుత్తరాధికరణమాత్రయాశ్రయిభావసఙ్గత్యా యథోక్తోపోద్ఘాతసఙ్గత్యాచోపక్రమతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానన్త్వి) తి.

* ఇన్ద్రియాణాం స్వతః ప్రవృత్తౌ యుక్త్యన్తరమాహ-(అపిచే)తి. ఇన్ద్రియేషు వాచః ప్రాధాన్యమ్ 'తస్మాత్ప్రాణానాం వాగుత్తమే' తి శ్రుతేరవగన్తవ్యమ్.

ధిష్ఠానమిత్యత్ర కర్మణిల్యుట్] తత్కస్య హేతోః ? తదామననా
త్ - తథాహ్యామననం భవతి “ తస్యాగ్నిరాస్యాన్నిర్భిణ్ణం లోక
పాలోవిశత్పదమ్ । వాచాస్వాంశేనవక్తవ్యం యయాసౌ ప్రతిపద్య
తే” ఇత్యుపక్రమ్య. నహ్యత్రకరణప్రవర్తన లక్షణకార్య మన్తరే
ణాన్యార్థ మగ్న్యాదీనామధిదైవానాం ప్రవేశఉపపద్యతే, † అ
పిచ “వైకారికాన్మనోజజ్ఞే దేవావైకారికాదశ । దిగ్వాతార్క ప్ర
చేతోశ్వివహ్నీన్ద్రోపేన్ద్రమిత్రకాః” ఇత్యాదిష్వధిదైవోత్పత్తిరా
మ్నాయతే, తచ్చామననం కరణజాతాధిష్ఠాతృత్వ మధిదైవానా మ
వగమయతి, ఏవమధిదైవాధిష్ఠానామననా త్కరణజాతస్య జ్యోతి
రాద్యధిష్ఠితత్వ ముక్తమ్, ఇమమేవార్థమ్ ‘యథాయతనం ప్రవిశ
తే - అగ్నిర్వాగ్భూత్వాముఖంప్రావిశ’ దిత్యాద్యైతరేయకోపని
ష దుపోద్బలయతి, యత్తుయథా స్వవిషయం ప్రవృత్తియోగాత్స్వ
సామర్థ్యే నైవేన్ద్రియజాతంయథాస్వవిషయం శారీరోప కారా
య ప్రభవతీతీరితం తదసత్, వాగాదికరణవర్గస్యహి అశ్వసాపే
క్ష రథవదధిష్ఠాతృ దేవతాసాపేక్షత్వ నియమాత్; అతఏవ లోకే
గమనశక్తివికలానాం రథానామచేతనత్వా దశ్వాదిచేతనాధిష్ఠానా
దేవ ప్రవృత్తిర్దృశ్యతే, § తస్మాదచేతనస్య కరణవర్గస్య తత్తదధి
దైవాధిష్ఠితత్వాదేవప్రవృత్తిమధ్యవస్యామః.

$ యచ్చోక్తమధిష్ఠాతృణాందేవతానామభ్యుపగమేతాసామేవభో
క్తృత్వప్రసఙ్గేన శారీరస్య భోక్తృత్వంవిలుప్యేతేతితన్నేత్యాహ,

౧౪ ॥ సూ ॥ ప్రాణవతాశబ్దాత్ *—

† కరణవర్గస్యాగ్న్యాద్యధిష్ఠితత్వేయుక్తిమాహ-(అపిచే)తి-
§ ఫలం కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.
$ పూర్వపక్ష్యుక్త చరమయుక్తిముత్తర సూత్రేణ నిరస్యతీ
త్యాహ- (యచ్చోక్త) మితి. ... *

సతిష్వపీన్ద్రియాణామధిష్ఠాత్రీషు దేవతాసు, ప్రాణవతా- ముఖ్యప్రాణ సంశ్లిష్ట ప్రాణలక్షణ శరీరవతా కార్యకారణసఙ్ఘాతస్వామినా శారీరేణైవైషా మధిదైవానా మధిష్ఠానం భవతీ త్యవగచ్ఛామః, కుతః ? శబ్దాత్ - శబ్దశ్చ 'పునరావివిశుఃఖాని తముత్థాపయితుం క్రమా' దిత్యారభ్య 'చిత్తేనహృదయంచైత్యః క్షేత్రజ్ఞఃప్రావిశద్యదా । విరాట్తదైవపురుష స్సలిలాదుదతిష్ఠత' త్యేవం రూపః, ఇన్ద్రియాధిష్ఠాతౄణాం క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వం శ్రావయతి,ఏతదుక్తం భవతి, యథారథే సంయోజితానామశ్వానాం ప్రవృత్తిస్సారథ్యధిష్ఠానమపేక్షతే,తద్వదిన్ద్రియాధిష్ఠాత్రీణాం దేవతానాం ప్రవృత్తిశ్శారీరాధిష్ఠాన మపేక్షత ఇతి. 'పునరావివిశుఃఖానీ'త్యుదాహృత వాక్యంసమష్టి వ్యష్ట్యుభయ శరీరవిషయక' మితిమన్తవ్యమ్, నతు సమష్టిశరీరమాత్రవిషయమ్. ఉభయో శ్శరీరయోరాధ్యాత్మికాదిభిః ప్రాచుర్యేణసామ్యాత్, అతోఽధిదైవానా మధిష్ఠాతృ శ్శారీరస్యైవ కర్తృకత్వం భోక్తృత్వంచ భవతీతి జ్ఞేయమ్. ... ...

—* ౧౫ ॥ సూ ॥ తస్యచనిత్యత్వాత్ *—

బహుభిశ్శ్రుత్యాదిప్రమాణైర్నిత్యత్వావధారణాత్, తస్య- శారీరస్యైవ, శరీరాయత్త కర్తృత్వ సుఖదుఃఖ భోక్తృత్వేభవతః,నత్విన్ద్రియాధిష్ఠాతౄణా మిత్యభిప్రాయః. ... ...

౬ ॥ జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩ ॥

—*౧౬॥సూ॥*తఇన్ద్రియాణితద్వ్యపదేశాదన్యత్రశ్రేష్ఠాత్ *—

'కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వా' దిత్యధికరణే జీవస్య కర్తృత్వసిద్ధిరపీహ ద్రష్టవ్యేత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౬॥సూ॥౩॥

* నియామ్యస్య సోపకరణ జీవస్య ప్రస్తావేన నియన్తుః పరమాత్మన ఉపస్థితత్వాత్తస్య తన్నియన్తృత్వం వక్తుం ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మా[illegible]ద్రియాణీ) తి.

అధిదైవాధిష్ఠాతా క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యుక్తమ్, సమ్ప్రతి క్షేత్రజ్ఞాధిదైవా ధ్యాత్మాది భూతాదీనాం సర్వశ్రేష్ఠేశ్వరా ధిష్ఠాన మన్తరేణ కిమితరేతర ముపయోగిత్వ మస్తి ? ఉతనాస్తి ? ఇతివిషయే ప్రాప్తే ¶ ప్రతిప్రాహ- (త) ఇతి - 'అకరణత్వాచ్చ నదోష' ఇత్యస్మాత్సూత్రాన్నజిహఃకృష్టవ్యః, తే- క్షేత్రజ్ఞేన్ద్రియాధిష్ఠాతారః, ఇన్ద్రియాణిచ; సాధిభూతాన్యేతత్సర్వమ్, అన్యత్రశ్రేష్ఠాత్ - సాక్షాత్పరమాత్మాన మన్తరేణ నేషదపీతరేతర ముపకారాయ స్పన్దితుంశక్నోతి, కింతు తదధిష్ఠితాఏవ క్షేత్రజ్ఞాదయఃపరిస్పన్దన్తీతి ప్రతిజానీమః, కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే ? తద్వ్యపదేశాత్- తథాహి 'కింవర్ణయేతవవిభోయదుదీరితోసు స్పంస్పన్దతేతమనువాఙ్మనఇన్ద్రియాణి । స్పన్దన్తివైతనుభృతామజశర్వయోశ్చే'తి, తథా 'యేనేషితావాగసవశ్చరన్తీ'తి,తథా 'దేహేన్ద్రియప్రాణమనోధియోమీయదంశవిద్ధాః ప్రచరన్తికర్మసు । నైవాన్యదాలోహమివాప్రతప్తంస్థానేషు ద్రష్ట్రపదేశమేతీ'తి, తథా 'చక్షుషశ్చక్షుఃశ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసోమనోయద్వాచోహ వాచం'తథా'యేనవాగభ్యుద్యతే - యేనచక్షూంషి పశ్యతీ' త్యాది, తథా 'అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ సర్వాత్మా- తథా'యఃప్రథివ్యాం తిష్ఠన్'' ఇత్యారభ్య''పృథివీమన్తరోయమయతి - యఆత్మనితిష్ఠన్''ఇత్యారభ్య''యఆత్మానమన్తరోయమయతీ''త్యేవంజాతీయకాచ్ఛ్రుతయః క్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరిస్పన్దనాదికంపరమాత్మాయత్తమేవ భవతీతి వ్యపదిశన్తి, తథాచైతదుక్తం భవతి యథా వా రథాశ్వస్సారథయ స్స్వస్వామ్యనుజ్ఞయా సారథ్యాదిక్రమేణప్రవర్తన్తే, ఏవం పరమాత్మాధిష్ఠానేన క్షేత్రజ్ఞాదయఃక్రమేణస్వస్వ

¶ క్షేత్రజ్ఞేన్ద్రియాదీనాం స్వతఃప్రవృత్త్యుపలబ్ధేస్సర్వశ్రేష్ఠేశ్వరాధిష్ఠాన మన్తరా క్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరస్పరోపయోగిత్వమస్తీతి పూర్వపక్షం నిరాకుర్వన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిప్రాహే) త్యాదినా.

వ్యాపారాదా ప్రవర్తనమితి, ¶తస్మాత్ క్షేత్రజ్ఞాదీనాం ప్రవర్తనం పరమాత్మాయత్తమ్, అత స్తదధిష్ఠానాదేవ తేషాం పరస్పరోపకారిత్వమితిసిద్ధమ్, తదేతత్ క్షేత్రజ్ఞాదేః పరమాత్మాయత్తప్రవర్తనం పురస్తాత్ 'పరాత్తు తచ్ఛ్రుతే' రిత్యత్రచ స్పష్టతరమేవాలోచామ.

ననుచ 'పురుషేశ్వరయోరత్రన వైలక్షణ్యమణ్వపి । తదన్యకల్పనాపార్థే'త్యత్ర జీవేశ్వరయోర్భేదవైలక్షణ్యే ప్రతిషిద్ధే, తథాసతి జీవేశ్వరయో స్స్వతన్త్రామధిష్ఠేయా ధిష్ఠాతృభావోపి ప్రతిషిద్ధ ఏవ స్యాదత ఉత్తరమాచష్టే, ...

—* ౧౯ ॥ సూ ॥ భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యాచ్చ *—

పఞ్చవింశతితత్త్వపక్షే జీవాత్మపరమాత్మనో శ్శరీరశరీరిణోస్సతో రాత్మనత్త్వేనైక తత్త్వతామభిప్రేత్య 'పురుషేశ్వరయోరత్రన వైలక్షణ్య మణ్వపీ'త్యుక్తమ్, తత్ర†వైలక్షణ్యం పరం పశ్యసి "అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్ । స్వతోనసమ్భవేదన్యస్తత్త్వజ్ఞో జ్ఞానదో భవే"దితి, తస్మిన్నేవప్రకరణే షడ్వింశతి తత్త్వపక్షే హి జీవేశ్వరయోర్భూయాన్ భేదశ్శ్రూయతే- తం కిన్నావైక్షిః? అపిచాన్యత్ర "సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయాకృత నీడౌ చవృక్షే - జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ - నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యోవిదధాతి కామాన్ - య ఆత్మని తిష్ఠన్" ఇత్యారభ్య 'ఆత్మానమన్తరోయమయతీ' త్యేవమాదిషు బహుషు ప్రకరణేషు జీవేశ్వరయో ర్భూయో భవతి భేదగ్రహణమ్, తథా 'విరుద్ధధర్మిణోస్థానతస్థి తయో రేకధర్మిణి' తథా 'సయద

¶ ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తస్మా) దితి. ఏతదధికరణస్యానుస్మారకత్వాత్పునరుక్తి శఙ్కానిరాకార్యేత్యాహ- (తదేత) దితి - చశబ్దేనాన్తర్యామ్యధికరణేచేతి స్మారయతి. ...

† వైలక్షణ్యమ్ - విరుద్ధ లక్షణవత్త్వమ్, అ॰ ౯॥ [illegible]

జయాత్వజామనుశయీతగుణాంశ్చ జుషన్ భజతి సరూపతాం తద
నుమృత్యు మపేతభగః । త్వముతజహాసితామహిరివత్వచమాత్త భ
గో మహసి మహీయసేష్టగుణితే పరిమేయభగ ' ఇత్యాదిషుచావగ
త స్తయోర్వ్యాఖ్యయోః లక్షణభేదః, తస్మాదఖిల జీవాత్మనః పరమ కా
రుణికస్య సర్వశ్రేష్ఠస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణేన క్షేత్ర
జ్ఞాదీనాం యథోక్త క్రమేణాధిష్ఠాతృత్వమితి సుష్ఠూక్తమ్.

౭॥ తదిన్ద్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

* అథేదానీముత్పన్నానాం తత్త్వానాం కార్యోక్తి కథన ముఖే
న 'జన్మాద్యస్యయత'ఇత్యేవంజాతీయకైస్సూత్రైః స్తత్రతత్రోక్తభగ
వతో విశ్వసృష్ట్యాదిరూప లీలాగ్రప్రపఞ్చయితుమే వేదమారభ్యతే,

—*సూ॥౧౮॥సంజ్ఞామూర్తి క్లృప్తిస్తుత్రివృత్కుర్వతఉపదేశాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే ' వేదేననామరూపాణి విషమాణి సమే
ష్వపి । ధాతుషూద్ధవకల్పన్తే ఏతేషాం స్వార్థసిద్ధయే ' ఇతి, అ
త్ర వేదార్థానుసారేణ ప్రకృత్యాది పృథివ్యన్త నిఖిలతత్త్వ సఙ్క్షోభ
ణద్వారా బ్రహ్మాణ్డసృష్టిపూర్వకం నిష్పాద్యమానత్వేన శ్రూయమా
ణా నామరూపక్లృప్తికిం చతుర్వక్త్ర కృతిః? ఆహోస్విత్ ' వేదే
ననామరూపాణీ ' త్యేతద్వాక్యవక్తృపరమాత్మకృతిః? ఇతీహభూ
యసీవిచికిత్సా, ననుకుతోస్యయంవిచికిత్సాఽఽసీత్? 'వేదేనే' త్యేత

---

* పూర్వపాదే స్మిన్పాదేచ వియత్ప్రాణాధికరణాభ్యాముక్తాం
తత్త్వోత్పత్తిముపజీవ్య బ్రహ్మాణ్డ సృష్టి ద్వారా సమష్టివ్యష్టి నామరూ
పే నిరమిమీత శ్రీభగవానిత్యుత్తరాధికరణే వక్ష్యమాణత్వాత్పూర్వోక్తా
ధికరణాభ్యాముత్తరాధికరణస్యోపజీవ్యోపజీవకభావ సఙ్గతిందర్శ
యితుమాహ-(అథే) తి- తత్త్వోత్పత్తినిరూపణానన్తరమిత్యర్థః.

§ ఇహ- అస్మిన్నామ్నాయే, భూయసీ విచికిత్సా- మహాన్సన్దే
హః, భవతీతి శేషః. ... ... *

ద్వాక్యవ క్తృత్వాత్పరమాత్మన ఏవ కృతిర్నామరూపక్లృప్తిరిత్యధ్యవ
స్యతామితి చేన్నైవ దేవమ్, ‘వేదేననామరూపాణీ’త్యత్రకర్తృపవా
తుస్త్రేః;తస్మాద్భవతీయ విచికిత్సా, ¶తత్రప్రాప్తం తావచ్చతుర్వక్త్ర
కృతిరేవేయం నామరూపక్లృప్తిరితి, కుతః? శ్రుతిస్మృతిభ్యామస్యాశ్చ
తుర్వక్త్ర కృతిత్వావగమాత్; తథాపశ్రుతిః, ‘వేదేనరూపే వ్యాకరో
త్సతాసత్ప్రజాపతిః- సర్వమారిత్ర వ్యాహరత్సర్వమిమమసృజతే’ త్యా
దికా. స్మృతిశ్చ ‘సర్వేషాంతు సనామానికర్మాణి చ పృథక్పృథక్ ।
వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్మమే ॥ నామరూపం చ భూ
తానాం కర్మణాంచ ప్రవర్తనమ్ । వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ నిర్మమే
సప్రజాపతి’రిత్యాదికా. †అపిచ తీర్థమిత్యాది నామరూపేషు ఘటప
టకుడ్యగ్రహాది నామరూపేషు చ తత్తజ్జీవ కర్తృకత్వోపలమ్భాత్తత్ర
జీవకర్తృకా వా స్యాదియం నామరూపక్లృప్తిరిత్యేవం ప్రాప్తాం‡భ్రా
న్తిమాచార్యో నైహారమివభాస్కరకిరణేన వినుదతి-(సంజ్ఞామూర్తి
క్లృప్తిస్త్వి)తి-తుశబ్దః ప్రాప్తభ్రాన్తివ్యావృత్త్యర్థః, సంజ్ఞాః- నామధే
యాని, మూర్తయః- రూపాణి, తాసాం క్లృప్తిః- కల్పనా, తథాచ ‘వేదే
నే’త్యత్ర శ్రూయమాణా విచిత్రాశేష నామరూపక్లృప్తిః ఫలతః ‘వే
దేనే’ త్యేతత్ప్రతీకః పరమాత్మనో నారాయణస్యైవ కృతిర్భవితు
మర్హతి, కుతః ? త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్ , తథాహి ‘భ్రరు
షోఽణ్డం వినిర్భిద్య యదాసౌ సవినిర్గతః । ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపో

¶ నామరూపక్లృప్తిశ్చ స్ర్మృతిభ్యాం చతుర్వక్త్ర కృతిత్వ
ముపపాదయన్ పూర్వపక్షయతి- (తత్ర ప్రాప్తం తావ) దిత్యా
దినా. నామరూపక్లృప్తేశ్చైత్రాది కర్తృకత్వ స్యాపి దర్శనాత్స
ర్వజీవ సాధారణేయం స్యాదితి పూర్వపక్షాన్తరమాహ- †(అపిచే)తి.

‡ భ్రాన్తిమ్- తన్మూలం పూర్వపక్షమిత్యర్థః. ఆచార్యః-సూ
త్రకారః, నైహారమ్- తమః. ... *

స్రాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచీః ॥ తాస్వవాత్సీత్స్వసృష్టాసు సహస్రపరివత్సరాన్ ।
తేన నారాయణో నామ యదాపః పురుషోద్భవాః ॥ ద్రవ్యం కర్మ చ
కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ । యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపే
క్షయా ॥ ఏకో నానాత్వమన్విచ్ఛన్ యోగతల్పాత్సముత్థితః । వీర్యం హి
రణ్మయం దేవో మాయయా వ్యసృజత్త్రిధా' మాయయా - సఙ్కల్పేన,
'అధిదైవమథాధ్యాత్మమధిభూతమితి ప్రభుః । అథైకం పౌరుషం
వీర్యం యథాభిద్యత తచ్ఛృణ్వి' త్యాదిషు భగవాన్ శ్రీనారాయణః
ఖలు స్వసృష్టాని ప్రకృత్యాది తత్త్వాని సఙ్క్షోభ్య త్రైబ్రహ్మాణ్డం విర
చయ్య తత్ర సమష్టివ్యష్టిశరీర జాత మధి దేవాది భేదేన త్రివృత్కు
రోతీత్యుపదిశ్య 'నామరూపక్రియాధత్తే సకర్మాకర్మకః పరః । ప్ర
జాపతీన్ మనూన్ దేవానృషీన్ పితృగణాన్ పృథక్ ॥ సిద్ధచారణగన్ధ
ర్వాన్ విద్యాధ్రాన్ సురగుహ్యకాన్' ఇత్యాదిభిస్స ఏవ భగవాన్నా
రాయణోఽఖిల చేతనాత్మక ప్రపఞ్చజాతస్య నామరూపక్లృప్తిం
కరోతీత్యుపదిశ్యతే, అపి చేమమేవార్థమ్ 'యస్సృష్ట్వేద మనుప్ర
విష్టఋషిణా చక్రే పురశ్శాస్తి తాః - స ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం
స్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీమ్ । అనామరూపాత్మని రూప
నామనీ విధిత్సమానోనుససార శాస్త్రకృత్ - సర్వాణి రూపాణి విచిత్య
ధీరః - నామాని కృత్వాభివదన్యదాస్తే - ఆకల్పం వై నామరూపయోర్ని
ర్వహితే' త్యేవం జాతీయకాశ్శ్రుతయస్స్పష్టీకుర్వన్తి,¶ ఏతేన 'సే
యం దేవతైక్షత హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనా
నుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీ'తి 'తాసాం త్రివృతం త్రివృతమే
కైకాం కరవాణీ'తి, సేయం దేవతేమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవే

¶ తృవృత్కరణ ప్రస్తావేన ప్రకారాన్తరేణ తృవృత్కరణ ప్ర
తిపాదక ఛాన్దోగ్య వాక్యానాం ప్రసక్తత్వాత్తదర్థాన్ అపి సుగమా
న్వ్యాహ- (ఏతేనే) తి.

నాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరోత్తాసాం త్రివృతం త్రివృత
మేకైకామకరోద్యథా ఖలు సోమ్యేమాస్తిస్రో దేవతాస్త్రివృత్త్రి
వృదేకైకాభవతి- యదగ్నే రోహితంరూపం తేజస స్తద్రూపం య
చ్ఛుక్లం తదపాం యత్కృష్ణం తదన్నస్య పాగాదగ్నేరగ్నిత్వమితి"
త్యత్ర తాసాం త్రయాణాంనామరూప వ్యాకరణమపి భగవతో నారాయ
ణస్యైవ కృతిరితి వ్యాఖ్యాతమ్, ※ యద్యప్యస్యాం శ్రుతౌ ప్రకారా
న్తరేణ త్రివృత్కృతైస్తేజో బన్నై స్త్రిభిస్తత్త్వైరణ్డసృష్ట్యాదిక
ముపదిశ్యతే, తథాపి తేజో బన్నేష్వపి ప్రకృతి మహదాది నిఖిల త
త్త్వానామన్తర్భావాన్న తత్త్వహ్రాస విరోధః, సత్యపి తత్త్వవృద్ధి పక్షే
తత్త్వ చతుష్టయ పక్ష ముపాదాయ ప్రకారాన్తరేణ త్రివృత్కరణ
పూర్వక సృష్ట్యుపదేశస్త్వేతు స్వపక్ష బోధార్థ ఇతి మన్త
వ్యమ్, ఇతరథాఽద్వైత విషయ న్యాయరక్షణోక్తిరిన్ద్రియాణాం చాత్వ
త్త్వాది విచారస్యానర్థక్య ప్రసఙ్గాత్; అనక్షోపసఙ్గ్రహాదపినా
నాథావాదతిరేకాత్పృథక్త్వేనైవ సూత్రేణ కృతస్య తస్య తత్త్వసఙ్ఖ్యావి
రోధ పరిహారస్యాపి తథాత్వప్రసఙ్గాచ్చ; యత్పునరుక్తం నామరూ
పక్లృప్తిః ప్రజాపతి కృతా స్యాదితి తత్ర నసమ్భవతి, సహీదంప్ర
కృతి మహదాదితత్త్వాని సృష్ట్వైతైర్బ్రహ్మాణ్డంచ సృష్ట్వా తతస్సుర
నర ఖగ మృగ వివిధ గిరి సమూహాది నామరూప కల్పనాం శా
స్త్రయోనేః పరమాత్మనో వినా ప్రజాపతిరన్యోవా కశ్చిత్కర్తుంశ
క్నోతి, యాదృశస్య ప్రజాపతే ర్నామ రూప కల్పకత్వ శ్రుతి స్మృ
తయస్తాస్తు చతుర్ముఖాన్తర్యామిణో భగవతో నారాయణస్యైవ
నిఖిలజీవ నామరూపాది కల్పకత్వ మభిప్రయన్తి, యత స్స్వనాభ్య
పద్మభువః ప్రజాపతేరపి నారాయణ ఏవ నామరూపే కల్పయతీతిస

※ ఆక్షేప సమాధిభ్యాం ఛాన్దోగ్య చతుస్తత్త్వోపపాదనార్థా
యమాహ-(యద్యప్యస్యాం శ్రుతౌ) ఇత్యాదినా.

వణశ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణాదిషు జోఘూష్యతే, అపిచేష్వేష్వపి జీవేషుడిద్ధ మిత్థాది నామరూప కల్పనసామర్థ్య ముపలభ్యతే, తే షుతేష్వపి తత్తదన్తర్యామి తయావతిష్ఠ ద్భగవతో నారాయణస్యా నుగ్రహాయత్తమేవ తాదృశ సామర్థ్యం భవతీతిజ్ఞేయమ్, తస్మాన్న ప్రజాపత్యాదే ర్నామరూపక్లృప్తి సామర్థ్యమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యో హ శ్రూయతే- " నిమిత్తంపరమీశస్య విశ్వసర్గనిరోధయోః। హి రణ్యగర్భశ్శర్వశ్చ కాలశ్చారూపిణ స్తవ ॥ సృజ్యం సృజామి సృ ష్టోహం హరోహరతి తద్వశ'' ఇత్యాది. ¶తస్మాత్" వేదేన నామ రూపాణీ ' త్యత్ర శ్రూయమాణా సంజ్ఞా మూర్తిక్లృప్తి రేతద్వా క్య ఏతత్తుల్యే శ్రీకృష్ణస్య శాస్త్ర యోనేరచిన్త్యాద్భుత విచిత్ర దివ్య శ క్తేః నిజనిర్మిత తత్తైర్వణ్డసృష్టిపూర్వకే సమష్టివ్యష్టి శరీర జాతమిద మర్థిదేవాది భేదేన త్రివృత్కుర్వతో భగవతో నారాయణ స్యైవా త్యద్భుతలీలేతి ధ్యేయమ్. ...

——※ ౧౯॥సూ॥† మాంసాదిభౌమంయథాశబ్దమితరయోశ్చ※——

మాంసాదిభౌమమిత్యధిభూతం లక్షయతి, త్వగాది సప్తధా త్వాత్మకం రూపాది విశిష్టమధిభూతమ్, ఇతరయోః-అధ్యాత్మాధిదైవ యోస్సద్భావే, యథాశబ్దమ్ - శబ్దమనతిక్రమ్య, జ్ఞాపకం భవతీతి జ్ఞేయమ్, శబ్దస్తావత్ " వైకారిక స్త్రివిధోధ్యాత్మమేకమధాధిదైవ

¶ నామరూప కర్తృత్వేన సర్వజీవ పితృత్వాత్పరమాత్మ న్యా శు తల్లీలాకథన శ్రవణాది రూప భక్త్యుత్పాదన మేతదధికరణఫలమి తి సూచయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి- †' సం జ్ఞామూర్తి క్లృప్తిరధిభూతాది భేదేన సమష్టి వ్యష్ట్యుభయ దేహం త్రివృత్కుర్వత శ్రీనారాయణస్యైవ కృతి రిత్యుక్తమేతమర్థం వ్య ష్టి శరీరే ప్రత్యక్షతో దర్శయన్ సమష్టి శరీరేపి సూచయతి- (మాం సాదీ) తి. ... ...

మధిభూతమన్యత్। దృగ్రూపమార్కంవపురత్ర రన్ధ్రే॥ పరస్పరం సిద్ధ్యతియస్స్వతఃఖే- ఏకమేక తరాభావే యదానోపలభామహే" ఇత్యేవం జాతీయకః. చ శబ్దేనాధ్యాత్మమపి స్వేతరయోరధి భూతాధిదైవయోర్జ్ఞాపకం భవతి, ఏవ మధిదైవమపి స్వేతరయో రధ్యాత్మాధిభూతయోర్జ్ఞాపకం భవతీత్యేతత్సూచయతి, భూమశబ్దేనాస్మదాది శరీరాధిభూతాదిషుపరస్పర సిద్ధిపరిజ్ఞానంసుగమమితి ద్యోతయతి.

స్యాదేతదధిదైవభావేనావస్థానాభ్యుపగమేఽగ్నిరవీన్ద్రాదీనాం తత్తల్లోకాద్యవస్థానవాదో లుప్యేతేత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—* ౨౦॥ సూ॥ వైశేష్యాత్తు తద్వాదస్తద్వాదః *—

విశేషఏవ వైశేష్యమ్, వాగాద్యధిదైవభావ సద్భావేఽప్యగ్నిరవీన్ద్రాదీనాం యోగైశ్వర్య సామర్థ్య విశేష సద్భావాదేవ తత్తల్లోకాధికార స్థానేష్వవస్థాన ముపపద్యతే, అత స్తేషాం తత్తల్లోకావస్థానవాద స్సమ్భవత్యేవ, పదాభ్యాసేన పూర్వవదధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. ... ... *

౮॥ సంజ్ఞామూర్తి క్లృప్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత,ప్రథిత సకలవిద్య,పరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక
భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీభగవద్బాదరాయణ
సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.
ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా ॥ ౨౦ ॥

అధిభూతం లక్షయతి- (యదీ)త్యాదినా.

తస్మాత్సంజ్ఞామూర్తి క్లృప్తి శ్శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ కృతి రిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. ... *

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీ వత్సకులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్య విరచిత, శ్రీ భగవద్బాదరాయణి సమ్ప్రణీత సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసా భాష్య చన్ద్రికాయాం గర్గకుల శేఖర శ్రీ రామకృష్ణాచార్యా న్వయ సముద్భూత మహచ్చరణో పాసనాధిగత సకల విద్య శ్రీ కృష్ణాచార్య విరచితాయాం ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః. ... ...

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమత్స్వకభాష్యే, తృతీయాధ్యాయస్య ప్రథమపాదః.

— [illegible] ద్వితీయే [illegible] వ్యాసస్య [illegible] ప్రాక్సత్త్వస్యపరపక్ష మద్భుతతసో వేదాన్తవేద్యస్య [illegible] సహిత స్యయస్య నిగమాద్వైవాన్తసూత్రాణ్యహం వ్యాఖ్యే [illegible] స్సభగవాన్ కుర్యాత్ [illegible]మ్॥

{ ౧॥ సూ॥ ఓమ్ తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సమ్పరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్. }

తదేవం ద్వితీయేఽధ్యాయే [illegible] విప్రతిషేధం [illegible] ప్రతిప [illegible]సమన్వయస్య [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] మనా దిమ[illegible] భగవద్రామ[illegible] [illegible] తమ్, అథాస్మిన్ తృతీయేఽధ్యాయే [illegible] సమ్ప్రత్యస్య

భవజన్యజీనమూలా జ్ఞానకోశం తు జైవం సపది జరయతీహ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తా । ఝటితి భవతి భక్తీ రామచన్ద్రే యదీయా ఘో[illegible]దయనవిధభాజాం సద్గురుం తం నమామి॥ యద్భక్తిరహితా జీవా లిప్తదేహానజాగరే । సంసరత్యఖిలేయోనౌ ముహుస్తం రాఘవం భజే॥

+ తృతీయాధ్యాయం వ్యాచిఖ్యాసుర్భగవాన్ భాష్యకారో [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] భాష్యే ముముక్షూన్ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

తృతీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

భగవద్విముఖస్య జీవస్యసంసరణాది నివర్తక భగవ దుపాసన ప్రకార ఉపాస్యో పాసనయో ర్మాహాత్మ్యం పురుషార్థ సిద్ధిర్ప్రసంగా దాగతంచే త్యేతదర్థజాతం చిన్తయిష్యతే, తత్ర ప్రథమే తావత్పాదే వైరాగ్య ద్వారా జీవానాం భగవ దుపాసిసోత్పత్తయే దేహాన్తరప్రాప్త్యాదిరూపా తత్సంసృతి ర్విచార్యతే, తత్రై వంశ్రూయతే " యదాత్మానమవిజ్ఞాయ భగవన్తం పరంగురుమ్ । పురుషస్తు విషజ్జేత గుణేషు ప్రకృతేస్స్వదృక్ ॥ గుణాభిమానీ సతదా కర్మాణి కురుతేఽవశః । శుక్లం కృష్ణం లోహితంవా యథాకర్మాభిజాయతే ॥ శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ లోకాన్ ప్రాప్నోతి కర్హిచిత్ ॥ దుఃఖోదరాన్ క్రియాయాసాన్ తమశ్శోకోత్కటాన్ క్వచిత్ । క్వచిత్పుమాన్ క్వచిచ్చస్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః ॥ దేవోమనుష్యస్తిర్గ్వా యథాకర్మ గుణంభవ" ఇతి. తత్రానాది కర్మవాసనావశాజ్జీవగణం దేహేషు ప్రవిశతీతి శ్రుతమ్; సకింపుం దేహాదిబీజభూతే నకారణదేహే నాసమ్పరిష్వక్త స్తాదృశ దేహాన్తరంగచ్ఛతి ? ఆహో స్విత్ సమ్పరిష్వక్తోగచ్ఛతి ? ఇతి సన్దిహ్యతే, ¶ తత్ర కింతావత్ప్రాప్తమ్ ? అసమ్పరిష్వక్త ఇతి; కుతః ? తృణజలూకావద్దేహాన్తరమవష్టభ్యహి ప్రాక్తనం దేహంజీవస్త్యజతి, నచానుభవ విరోధ ఇతి వాచ్యమ్, ప్రతిపత్తస్య ప్రాప్త దేహ స్వీకారత్యాగయో దుర్విభావ్యత్వాత్; స్వీకారకాలే ప్రతిపత్తవ్యస్య దేహస్య కారణాత్మనా సన్నిధావాచ్చ; భవన్తి చ జీవానాం దేహబీజభూతరేతర్ష్కణాదయో య

¶ " దేహేపఞ్చత్వమాపన్నే దేహీకర్మానుగోఽవశః । దేహాన్తరమనుప్రాప్య ప్రాక్తనంత్యజతే వపుః " ఇత్యాదౌ జీవస్య ప్రాక్తన దేహత్యాగాత్పూర్వమేవ దేహాన్తరప్రాప్తిశ్రవణాన్న దేహాన్తరుప్రతిపత్తౌ జీవస్య కారణ దేహపరిష్వఙ్గో స్తీతిభావేన పూర్వపక్షమాహ- (తత్ర కింతావత్ప్రాప్త) మితి = మనఙ్గకర్మమప్రైా

[illegible] దేహ [illegible]

[illegible] *ప్రతిబ్రూతే, ([illegible]) [illegible]

[illegible] "సజ్ఞాన [illegible]" [illegible] దేహం [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] "[illegible]" [illegible]

[illegible] దేహేన [illegible] ఇతి వే

[illegible]

[illegible] "ఇతి [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] దేహం [illegible]

[illegible] కర్మ [illegible]

[illegible] దేహేన [illegible]

[illegible] దేహేన [illegible]

వేన సిద్ధాన్తయతి*(ప్రతిబ్రూతే) ఇత్యాదినా—

— [illegible]

[illegible]

ప్రారబ్ధస్య దేహబీజాని భవన్తీతియుక్తమ్, ఏతత్కరణాదిసమ్బన్ధోపి కారణమపేక్షస్సన్ కారణదేహావత ఏవ సజ్గచ్ఛతే, † అపిచజీవానామామోక్షాత్కారణదేహసమ్బన్ధోస్త్యేవ, అతఏవ "అవిభాగోవచనా" దిత్యగ్రేవక్ష్యతి, ¶ తస్మాద్భగవద్భక్తివర్జితో దేవమనుష్యాది దేహాన్తరం ప్రతిపిపిత్సుర్జీవస్సి కారణ దేహేన సమ్పరిష్వక్తో గచ్ఛతీతి నిశ్చీయతే. ... ... *

స్యాదేతద్దేహాన్తరం ప్రతిపన్నస్య జీవస్యపరిత్యక్తసోపకరణ

త్వేసూత్రంచ ప్రమాణయతి- † (అపిచ) ఇతి=తథాచేహ "మనగ్రక మఃమద్యైస్ప్రాణానామిన్ద్రియైస్సహ స్పృభిర్వృతమ్। లోకాల్లోకంప్రయాన్తన్య ఆత్మాఽదనువర్తత" ఇత్యాది వాక్య శేషాత్ "ప్రజంస్తిష్ఠన్నపై కేన" ఇత్యాదే రణుస్సన్నపిజీవస్సి కారణదేహవిశిష్టస్వరూపేణైవ దేహాన్తరం గచ్ఛతీత్యేతదర్థపరత్వసిద్ధ్యా ఘటోపహితాకాశవదన్తరికరణ రూపోపాధ్యుపహితస్య చైతన్యస్య జీవాఖ్యస్య తాదృశోపాధిగతివశాద్దేహాన్తరాదిప్రతిపత్త్యుపచారఇతి, అభినవేన్ద్రియాదికే తాదృశే దేహాన్తరేమనోగతివశాద్విభోరపి జీవస్య దేహాన్తరప్రతిపత్త్యుపచారఇతి, అభినవస్య తాదృశనిర్వికల్పకజ్ఞాన సన్తానరూపస్య జీవస్య శబ్దాది గోచరసవికల్పకజ్ఞానాఖ్యవృత్తిలాభ ఏవ దేహాన్తరప్రతిపత్తిరిత్యేవమాదికాశ్చ శ్రుత్యాదివిరుద్ధామస్తమనుజైర్జైనవైశ్వరాభేదవాదికాణాదసౌగతాదిభిస్స్వమనీషయాకల్పితాస్సప్రక్రియాస్తానిబర్హితా ఇతి ధ్యేయమ్. ¶ "మృతేరనన్తరంజన్మజన్మనోనన్తరంమృతిః। ఘటీయన్త్రవదశ్రాన్తస్సంసారోయంసుదుస్సహః" ఇత్యుక్తన్యాయేనభగవదుపాసనరహితానాం సుదుస్సహసంసృతిప్రాప్త్యవగమేనతాదృశసంసృతి నివర్తకభగవదుపాసినోత్పత్తిరేతదధికరణ ఫలమితినిశ్చాయయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి (తస్మా)దితి.

పూర్వం దేహస్య కరణాభావేన తస్యాత్ర కరణాయత్తప్రవృత్తిపం
క్త్యతేత్యస్యేవ ఇద మారబ్ధమ్.

—※ శ్లో॥ త్యాగ[illegible] ఘాయత్ర్యా[illegible] ※—

తదర్థేన అపఞ్చీకృతభూతమయ్యా[illegible], [illegible] పూర్వం దేహ
జీవేనసహావస్థి[illegible] కారణం దేహస్య సూక్ష్మరూపత్వాత్తాని భే
దేన [illegible] ఘాయత్ర్యా [illegible] ప్రతిప
[illegible] స్థూలత్వ[illegible] దేహస్య
[illegible] ప్రవృత్తి[illegible], అతఏవ కారణదేహస్య
[illegible] మాహ్యాయతే “ ఏష [illegible] షోడశ
[illegible] ఏషచేతనయాయుక్తో జీవఇత్యభిధీయతే॥ సవాసనాత్మా
విషయోపభోక్తా[illegible] షోడశాత్మా [illegible]
[illegible] బహిష్ప్రపఞ్చ[illegible] ” త్యాదిశ్రుతయః - అత్మా
నం [illegible]

[illegible] కారణతత్త్వాత్మకమ్,
షోడశ[illegible] స్థూలపఞ్చభూతాత్మకమ్, అనేకకా
రణదేహస్య అధ్యాత్మ[illegible], చేతనయా యుక్త
మిత్యనేనాధిష్ఠానాత్మకత్వముక్తమ్, ఏషః- లిఙ్గదేహః, జీవఇత్యభిధీయ
తే- సాక్షిచైతన్యేనసహాసమ్బద్ధత్వాదితి వాక్యశేషః; సవాసనాత్మేతి- స
లిఙ్గదేహః; కిమ్భూతః? విషయోపభోక్తా- పఞ్చతన్మాత్రాత్మకః, గు
ణాన్- సత్త్వాదీన్, ప్రవహతి- ధారయతి, తథా; అవిక్రియః- స్థూల
దేహవద్వికారరహితః, షోడశాత్మా - షోడశవికారాత్మకః, [illegible]
జ్ఞానశక్తిః- దేవతాదిసంజ్ఞాభిః, రూపభేదమ్- బ్రాహ్మణాది నా
నావిధశరీరమ్, అన్తర్బహిష్ట్వమ్, బ్రాహ్మణాది [illegible]
బహి[illegible]వాదికమ్, [illegible] ప్రోక్తానాదిదర్శనైః, [illegible], [illegible]
న్యేతి శేషః;

త్మకమ్, తస్య భావ స్తత్త్వమ్, తస్మాత్; భూయ స్త్వమ్- బహుళ
త్వమ్, తస్మాత్. ... ... *

స్యాదేతత్తాదృశదేహపరిష్వంగాభ్యుపగమే జీవస్య గాఢమ
న్యాలింగితగాత్రస్యైవ ప్పన్తి తు మశక్తత్వాత్కుత స్తస్య దేహాన్తరప్రా
ప్తిస్సిద్ధ్యేదిత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—※3॥ సూ॥ ప్రాణగతేశ్చ ※—

ప్రాణగత్యాయత్తామేవ లిఙ్గశరీరిణో జీవస్య దేహాన్తర ప్రతిపత్తిం
శ్రావయతి శ్రుతిః "తముత్క్రామన్తం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి ప్రా
ణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి" త్యాదికా. తత
శ్చ ముఖ్య ప్రాణ ఏవ దేహాన్తరే లిఙ్గశరీరిణం ప్రాపయతీతి నిశ్చీయ
తే, న హి ప్రాణాశ్రయం వినా లిఙ్గదేహినః క్వచిదవస్థానం తతః క్వ
చిద్గమనం వా సమ్భవతి, "ఉక్తేన రహితో హ్యేష మృతకః ప్రోచ్యతే
యథే" త్యాది శ్రుతిర్జీవస్య హి స్థూలదేహేఽపి ప్రాణాయత్తమేవా
వస్థానగమనాగమనాదికం దర్శయతి, తస్మాత్ ప్రాణగతే ర్హేతో ర్జీవ
స్సేన్ద్రియేణ సూక్ష్మదేహేన పరిష్వక్తో దేహాన్తరం గచ్ఛతీతి సిద్ధమ్.

యదుక్తమ్ "ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూ
త్క్రామన్తి" త్యనేనేన్ద్రియాణి జీవేన సహ గచ్ఛన్తీతి తదిహాక్షిప్య
సమాధీయతే॥

—※4॥ సూ॥ అగ్న్యాదిగతిశ్రుతేరితి చేన్న భాక్తత్వాత్ ※—

స్యాదేతదుత్క్రమణావసరే నైవ జీవేనేన్ద్రియాణి గచ్ఛన్తి, పరం
తు వాగాదీన్ద్రియాణి తదభిమానినోఽగ్న్యాదీన్ దేవాన్ గచ్ఛన్తీతి శ్రూ
యతే, తథా హి "యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం వాగప్యేతి వా
తం ప్రాణశ్చక్షు రాదిత్య" మిత్యత్ర జీవే దేహాన్తరం ప్రతిప్రద్యమానే
సతి వాగాదీనామిన్ద్రియాణామగ్న్యాదిప్రాప్తిర్హి దృశ్యతే, తస్మా
న్న జీవో దేహాన్తరం ప్రతి సేన్ద్రియో రంహతీతి చేన్నైవమ్, కస్మాత్?

భాక్తత్వాత్- వాగాదీనామగ్న్యాదిషు [illegible] ప్రాప్తిప్రతిపాదకశ్రుతేః [illegible]త్వాత్, అతఏవ "ఓషధీర్లోమాని వనస్పతీన్ కేశాః" ఇత్యుచ్యతే [illegible] వాగాదీనామగ్న్యాదిషు [illegible], నహిలోమాని కేశాశ్చ [illegible] ఓషధీర్వనస్పతీన్ [illegible], తస్య యథోక్త శ్రుత్యా [illegible] వాగాదీనాం [illegible] గమనం [illegible] యుక్తం భవతి, తస్మాజ్జీవో వాగాదిభిః [illegible] దేహాన్తరం గచ్ఛతీతి [illegible]తే.

—※ [illegible] సూత్రప్ర[illegible] ※—

స్యాదేతత్, యదుక్తం "ప్రాణగతేశ్చ" ఇతి జీవస్య ప్రాణాయత్తా గతిర్భవతీతి తదయుక్తమ్, "తముత్క్రామన్తం ప్రాణోనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి" ఇత్య[illegible] [illegible] క్రమేణ [illegible] [illegible] ప్రాణాయత్తత్వాత్తేష [illegible], [illegible] కర్మ[illegible] [illegible] హేత వశ్చ [illegible] [illegible] [illegible] "కర్మణా దైవనేత్రేణ జన్తుర్దేహోపపత్తయే। స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతః[illegible]" ఇత్యాదౌ భగవదుక్తోపబృంహితకర్మవాసనాభిరేవ [illegible] జీవస్య దేహాన్తరగమనోపపత్తిర్యుక్తా; తత్కర్మవాసనానుసారేణ [illegible] [illegible] జీవం ప్రాణో దేహాన్తరం గమయతీతి గమ్యతే; [illegible] జీవస్య ప్రాణాయత్తా గతి[illegible] [illegible]త్యతే- తస్మాత్ 'ప్రాణగతేశ్చే'తి యుక్తమిత్యుక్తమ్.([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

య్యాతస్మిన్ సంజాతకరుణో భగవాన్ సూక్ష్మతమప్రకృతి సమ్బన్ధం ఘటయతి, తచ్చషోడశతత్త్వజాతం సూత్రాత్మకముఖ్యప్రాణేన దృఢతమం గ్రథితంసదనాద్యనువర్తమానాజ్ఞాన తిరోహిత స్వరూపస్యాస్య స్వాన్తర్గతస్య జీవస్యకారణశరీరంలిఙ్గశరీరమితిచ తత్ర తత్ర శ్రుతిస్మృత్యాదిషూపదిశ్యతే, తదేవపునః పునర్జీవానుష్ఠిత నానావిధ కర్మవాసనామయంభవతి, అజ్ఞానసహితేన దేహేనాత్యన్తిక విభాగ ఏవజీవస్య మోక్షఇత్యుచ్యతే, తదర్థమేవైత చ్ఛాస్త్రారమ్భ ఇత్యేతదాదావవోచామ, ఏవంసతి యదాయంజీవో భగవత్సఙ్కల్ప వశాత్కర్మవాసనోపస్థాపితంయద్వ్యద్దేహాన్తరం జిగమిషతి తదాయం సూత్రాత్మకస్తు ప్రాణస్తు కారణదేహాయుక్తంతంజీవంతత్రతత్రప్రాపయతి, తదాచ జీవస్తావద్దేహాన్తరం తృణ జలూకావదష్టభ్య ప్రాక్తనంశరీరంత్యజతి, తస్మాద్యథోక్తకారణదేహపరిష్వక్త ఏవజీవో దేహాన్తరం రంహతీతితత్త్వమ్.

—※ ౬॥సూ॥అశ్రుతత్వాదితిచేన్నేష్టాదికారిణాంప్రతీతేః ※—

స్యాదేతచ్ఛాన్దోగ్యేపఞ్చాగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణఇదమామ్నాయతే " తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాశ్శ్రద్ధాంజుహ్వతి"త్యుపక్రమ్య"పఞ్చమ్యామాహుతావాపస్తు పురుషవచసో భవన్తీ " తి. తత్రద్యుపర్జన్య పృథివీ పురుషయోషిల్లక్షణేషుభావనామయేషు పఞ్చస్వగ్నిషు శ్రద్ధాసోమవృష్ట్యన్న రేతోరూపాభావనామయాస్తు పఞ్చాహుతయః

(పఞ్చాగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణ) ఇతి=" వేత్థయథాపఞ్చమ్యామాహుతావాపస్తుపురుషవచసోభవన్తి " తిజనకేన పృష్టే శ్వేతకేతౌ తదుత్తరమజ్ఞాత్వా స్వపితుర్గౌతమస్యసమీపమాగత్య రాజ్ఞాపృష్టం నివేదితవతి సతి తస్మిన్నపి గౌతమే తత్ప్రశ్నోత్తరమజ్ఞాత్వా రాజ్ఞ స్సకాశమాగతవతి సతిస్వయమేవ రాజాస్వీయ ప్రశ్నస్యోత్తరం గౌతమం ప్రత్యాహ " తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌదేవాశ్శ్రద్ధాంజుహ్వతి"తి.

ప్రత్యేతవ్యాః, తత్ర శ్రద్ధాశబ్దేన యద్యప్యాప ఉచ్యన్తే, "శ్రద్ధా
వా ఆప" ఇతి శ్రుతేః, తథాపిహ శ్రద్ధాశబ్దేనాపరిష్వక్తో జీవ ఏవ ల
క్ష్యతే, తత్కథమితి చేదుచ్యతే, అగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమా
సాదిసాధనభూతా ఘృత దధి పయః ప్రభృతయో ద్రవభూయి
ష్ఠత్వాదాప ఇత్యుచ్యన్తే, తా ఆప ఆహవనీయే ఆహుతిరూపేణ
హుతాః సూక్ష్మభూతా అపూర్వావస్థాః ఇష్టాదికారిణః ప
రిష్వజ్య తిష్ఠన్తి, అతఉపపన్నం శ్రద్ధాశబ్దస్య జీవలక్షకత్వమ్, అ
థచ తేషాం శరీరం మైథునేన విధానేన ఋత్విజోऽగ్నౌ జుహ్వతి "అగ్న
యే స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహా" ఇతి మన్త్రేణ, తతస్తా ఇష్టాది
కారిష్వాశ్రితా అపూర్వరూపా ఆపస్తా ఇష్టాదికారిణో జీవాన్ పరి
వేష్ట్యాముం లోకం ఫలదానాయ నయన్తి, తత్ర తత్ర ఆహుతిమయీభిర
ద్భిః సమ్పరిష్వక్తాస్స్వకర్మఫలభోగాయ "ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాక
శ్చ ధూమో రాత్రిస్తథాపరః । అయనం దక్షిణం సోమో దర్శ ఓషధివీరు
ధః ॥ అన్నం రేత ఇతి జ్ఞేయాః పితృయానం పునర్భవః" ఇతి శ్రుత్యుపది
ష్టక్రమేణ ధూమాదిపితృయానేనాముం లోకం గత్వా దేవానా
మన్నం భవన్తి, తత్ర హ్యేత ఇష్టాదికారిణస్స్వర్గే లోకే స్త్రీపు
త్ర మిత్ర భృత్యాదిభిరివ శేషభావాపన్నైస్స్పర్శగన్ధవర్ణాదిభిస్సహ వి
హరణేన వ్యాప్తా భక్ష్యమాణాంగాః పురుషా ఇవ భక్షిత సుకృతా
భవన్తి, తమిమమర్థం దర్శయతి హ్యేషా శ్రుతిః "అథ య ఇమే ఇష్టా
పూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవన్తి" ఇత్యుపక్రమ్య "ఆ
కాశాచ్చన్ద్రమసమేష సోమో రాజా తద్దేవానామన్నం తం దేవా భక్షయ
న్తి" ఇతి. ఏషః - ఇష్టాదికారీ, సోమో రాజా - చన్ద్రసదృశః, తదితి విధే
యలింగాభిప్రాయేణ షణ్ఢత్వమ్, తథా శ్రుత్యన్తరం చ, "తే చన్ద్రం ప్రా
ప్యాన్నం భవన్తి" ఇతి, "తాంస్తత్ర దేవా యథా సోమం రాజానమాప్యాయ
స్వాపక్షీయస్వేత్యేవమేనాంస్తత్ర భక్షయన్తి" ఇతి. ఇయం స్వర్గ

ప్రాప్తిరూపైవప్రథమాహుతిః "తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌశ్రద్ధా"మితి శ్రుత్యోచ్యతే,తతస్తేసుకృతలేశైస్సమ్పరిష్వక్తాఏవసోమరూపేణ పర్జన్యలక్షణే ద్వితీయేఽగ్నౌహూయన్తే, తతోవృష్టిరూపేణ పృథివీలక్షణే తృతీయేఽగ్నౌహూయన్తే, తతో వ్రీహి యవ తిల మాషాదిభిస్సహ పురుషైరశ్యమానా అన్నరూపేణ పురుషలక్షణే చతుర్థేఽగ్నౌ హూయన్తే, తతోయోషిల్లక్షణేపఞ్చమేఽగ్నౌ రేతో రూపేణహుతాస్సన్తగపురుషశబ్దాభిధేయాభవన్తి, తదిదముక్తమ్"పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవన్తీ"తి. అత్ర ప్రకరణే లిఙ్గదేహస్యాశ్రుతత్వాత్తేన దేహేన పరిష్వక్తో జీవోదేహాన్తరం రంహతీత్యేతద్రిక్తం వచఇతిచేన్నైషదోషః, కుతః? ఇష్టాదికారిణాంప్రతీతేః-ఇష్టాదికారిణాం ప్రాచీనబర్హిరాదీనాం సమ్బన్ధిప్రశ్న ప్రతివచనలక్షణేన "యేనైవారభతేకర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్।భుఙ్క్తేహ్యవ్యవధానేన లిఙ్గేనమనసాస్వక"మిత్యాదినా శ్రీనారద వాక్యేన జీవోలిఙ్గదేహేన పరిష్వక్తఏవ దేహాన్తరం ప్రతిపత్తుం రంహతీతిప్రత్యక్షతయాసర్వేషాం ప్రతీతేరిత్యర్థః, అత ఆహుతిమయీభిరబ్భిస్సూక్ష్మసంజ్ఞాతాభిరద్భిస్సమ్పరిష్వక్తో జీవో దేహాన్తరం ప్రతిపత్తుం రంహతీత్యత్రాప్ఛబ్దేన లిఙ్గశరీరమేవలక్ష్యతే, అమ్మయైఘృతదధిపయఃప్రభృతిభిర్ద్రవభూయోభిర్ద్రవ్యైరనుష్ఠితకర్మవాసనామయత్వాల్లిఙ్గశరీరస్య;తద్విశిష్టస్య జీవస్యాపిలక్షణయాఽప్ఛబ్దేననిర్దేశఉపపద్యతే,జీవానాం లిఙ్గశరీరానభ్యుపగమేత్విష్టాపూర్తాదికారిణాం బ్రహ్మబన్ధుప్రభృతీనామన్యేషాంచతుష్పదాంచేష్టాపూర్తాదికారిణామివ దేహాన్తరబీజభూతాద్భిఃపరిష్వంగాభావేన దేహోత్పత్త్యనుపపత్తిరనివార్యా, అపిచ "ద్రవ్యసూక్ష్మవిపా

¶ (నైషదోష)ఇతి= ఛాన్దోగ్యే లిఙ్గదేహ శ్రవణాభావ రూపదోషఇత్యర్థః=

రశ్చే" ఇత్యత్రాపి ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశబ్దేన లిఙ్గశరీరే జీవఏవ లక్షణ
యోచ్యతే, తస్మాదద్భ్యోపపాదిత లిఙ్గదేహేన సహైవజీవస్య దేహా
న్తరంప్రతి గమనాగమనాదికం సమ్భవతి ఇతి నిరవద్యమ్.

అథాపిస్యాద్యది దేహాన్తరం జీవోలిఙ్గ దేహసమ్పరిష్వక్తోరం
హతిహి "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవన్తీ"త్య
స్మిన్ ప్రతివచనే అప్ఛబ్దశ్రవణమనర్థకమిత్యత ఉత్తరం బ్రూతే,

—※ ౭ సూ॥ భాక్తం వానాత్మవిత్త్వాత్తథాహి దర్శయతి ※—

"పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవన్తి" త్య
స్మిన్వాక్యే అభాగవచనం భాక్తమ్- గౌణమేవ ప్రతిపత్తవ్యమ్, ఇష్టా
దికారివిషయ ఇతిశేషః; కుతః? అనాత్మవిత్త్వాత్- ఇష్టాది కారిణా
మాత్మవిద్యారహితత్వాత్, అప ఇతి గౌణనిర్దేశస్తు కృతఇతినిశ్చీయ
తే,తథాహి దర్శయతి† "తేనమాంసస్యమాంసిత్వ"మితిశ్రుతిర్హి
శేషు చిక్షష్విష్టాది కారిషు మాంస శబ్దస్య భాక్తత్వం దర్శయతి,
అతః "పఞ్చమ్యామాహుతావాప" ఇత్యత్ర అప్ గ్రహణస్యలిఙ్గదే
హవిశిష్టేష్టాదికారిపరత్వాన్నానర్థక్యమ్, తస్మాద్రంహతి సమ్ప
రిష్వక్త ఇతియుక్తమేవోక్తమ్. ... ... *

తదన్తరప్రతిపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్, అ॥౧॥సూ॥౭॥

—※{ ౮॥ సూ॥ కృతాత్యయేనుశయవాన్దృష్ట
స్మృతిభ్యాం యథేతమనేవంచ }※—

తదేవమిష్టాది కారిణో లిఙ్గశరీరేణ స్వర్గాశరీర ప్రాప్త్యాది
రూపసంసృతిర్నిరూపితా, సమ్ప్రతి త్విష్టాది కారిణాం ధూమాదివ
ర్త్మనాచన్ద్రమణ్డలమధిరూఢానాం భుక్తకర్మ ఫలానాం ప్రత్యవ

---

† (తేనమాంసస్యమాంసిత్వ) మితి = అస్యార్థస్తు రీతి దయ
మర్థః, అభిధానక్రతుష్విష్టాదికారిశరీరస్య జాడ్య లోకాన్తరా
దన్తర జన్మనీష్టాదికారిమాంసానిత్వాద్యానిత్యమితి. అ॥౧॥

రోహావిచార్యత్వే, తత్రైవ మామ్నాయతే "తావత్ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్పుణ్యం సమాప్యతే। క్షీణపుణ్యః పతత్యర్వాగనిచ్ఛన్ కాలచాలిత" ఇతి. తథా "తస్మిన్ యావత్సమ్పాత ముషిత్వాథైత మేవాధ్వానం పునర్నివర్తన్తే యథేతమాకాశ మాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి" త్యారభ్య¶ "రమణీయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేర"న్నితి చ. తత్ర సంశయః, కిమిష్టాదికారీ స్వర్గభోగేన క్షపిత నిఖిల కర్మా సన్నవరోహతి? యద్వా శేషితకర్మా సన్నవరోహతి? ఇతి. తత్ర కిమితి ప్రాప్నోతి? క్షపిత నిఖిలకర్మా సన్నవరోహతీతి, కుతః? "క్షీణ పుణ్యః పతత్యర్వాన్" ఇత్యాది శ్రుత్యా నిఖిల కర్మణాం క్షపితత్వాభిధానాదిత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః హే, (కృతాత్యయేనుశయవా) నితి = కృతానామ్- ఆధానాగ్నిహోత్రాది కర్మణామ్, అత్యయే- నాశే సత్యపి, అనుశయవానేవ యథేతమనైవం చావరోహతీతి యోజనా, ఏతదుక్తం భవతి, ఇష్టాదికారిణః యేన ఆధానాది కర్మబృన్దేన ఫలోపభోగాయ చన్ద్రమణ్డల మధిరూఢా స్తస్మిన్నుపభోగేన కిఞ్చిత్సావశేషం క్షపితే సతి తేషాం యదమ్మయం శరీరం చన్ద్రమస్యుపభోగాయారబ్ధం తదపి శరీరం భోగక్షయదర్శన సంజాతాని వార్యశోకహుతవహజ్వాలాపం జరమధ్య సమ్ప్రుక్తం సత్సవితృకరమధ్యసమ్ప్రుక్త హిమకరకపద్ధుతఘుగచిన్ స్సమ్ప్రుక్త ఘృతకాఠిన్యవచ్చ ప్రవిలీయతే తతోనుశయాఖ్య సుకృత శేషసహితేన ప్రాక్తనానన్తకోటి జన్మసఞ్చితకర్మవాసనామయేన లిఙ్గదేహేన సహితా ఏవ, యథేతమ్- యథాగతమ్, అనైవమ్- అయథాగతంచ, పునరిమం లోకం ప్రత్యవరో

¶ యే రమణీయచరణాః- ప్రశస్యకర్మాణః, తే రమణీయాం యోనిమ్- బ్రాహ్మణాదిజాతిమ్, ఆపద్యేరన్ - ప్రాప్నుయుః, ఇతి యత్, తత్, అభ్యాశో హ- అవశ్యం భవతి, ఇతి యోజనీయమ్, హేతి ప్రసిద్ధౌ.

హన్తి. తత్ర ప్రత్యవరోహణకాలే "యథేతమాకాశమాకాశా ద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి" ఇతి వాక్యేన అవరోహతాం ధూమప్రాప్త్యభిధానాత్ "యథేత"మిత్యుక్తమ్, ఆకాశవాయ్వాది ప్రాప్త్యభిధానాత్ "అనేవం చే" త్యుక్తమ్, ఏతేనావరోహణమార్గోఽన్యశ్చేతి గమ్యతే, ఇతః పునరేతత్ప్రతిపద్యతేఽనుశయవానవరోహతీతి? + దృష్టస్మృతిభ్యామ్-శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్, తథా చ శ్రుతిః "తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా వైశ్యయోనిం వాఽథ య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం వా సూకరయోనిం వా చణ్డాలయోనిం వే" తి, తథా "ఇహ తు పునర్భవే తదుభయశేషాభ్యాం నివిశన్తి" ఇతి చ. స్మృతిరపి "వర్ణా ఆశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్మఫలమనుభూయ తతః శేషేణ విశిష్టదేశజాతికులరూపాయుశ్శ్రుతవిత్తవృత్తసుఖమేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే" ఇత్యాదికా. తత్ర భగవత్పాదైర్యావత్సంపాతమాముష్మికఫలే కర్మజాతే ఉపభోగేన కిఞ్చిత్కర్మావశేషం ప్రమీయతే యస్తదవశేషస్స ఏవానుశయ ఇత్యుచ్యతే, తద్వన్తోఽవరోహన్తీతి విశేష్యతే, అను - అధిష్ఠమ్, మనుష్యాది దేహేషు శేతే తేనైవ జీవ ఇత్యనుశయ ఇతి భవతి, తస్య త్వాత్ లిఙ్గశరీరస్యాప్యనుశయత్వం ద్రష్టవ్యమ్, కేచిత్తు పరానుశయమేవ మాహుః, స్వర్గార్థస్య కర్మణో భుక్తఫలస్యావశేషః కశ్చిదనుశయో నామ భాణ్డానుసారిస్నేహవదవరోహన్తమాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి. యథా హి స్నేహభాణ్డం రిచ్యమానమపి న సర్వాత్మనా రిచ్యతే, కిన్తు భాణ్డానుసార్యేవ కశ్చిత్ స్నేహలేశోఽవతిష్ఠతే, తద్వదనుశయోఽపి స్వర్గా

+ అవాన్తరదృష్టభోగస్సుకృతహేతుకః, భోగత్వాత్; అదృష్టస్వర్గభోగవత్, ఇత్యనుమానం చానుశయసిద్ధౌ మానమితి ద్రష్టవ్యమ్.

దవరోహన్తం జీవమాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి. ... *

—✳ ౯॥సూ॥చరణాదితి చేన్నతదుపలక్షణార్థేతి కార్ష్ణాజినిః ✳—

స్యాదేతత్ " రమణీయ చరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేర " న్నితీయం శ్రుతిరిష్టాదికర్మచరణాద్యోన్యాపత్తిం దర్శయతి, అతో న పునరనుశయస్తావత్సిధ్యతీతి చేన్నైతదేవమ్, కుతః ? తదుపలక్షణార్థా- అనుశయోపలక్షణార్థైవహీయం చరణశ్రుతిరితి కార్ష్ణాజినిరాచార్యో మన్యతే.

—✳ ౧౦॥సూ॥అనర్థక్యమితి చేన్న తదపేక్షత్వాత్ ✳—

అథాపి స్యాదిష్టాదేః కర్మణస్స్వర్గాదిఫలదత్వాభ్యుపగమవత్తచ్ఛేషస్య రమణీయాది యోన్యాపాదకత్వాభ్యుపగమాత్స్మృత్యుక్తాచారస్యానర్థక్యం ప్రసజ్యేతేతి చేత్† తన్న, కుతః? తదపేక్షత్వాత్-ఇష్టాదికం హి కర్మజాతం స్వస్యఫలోత్పాదనసామర్థ్యార్థమాచారమపేక్షతే, నహి సదాచారహీనః కశ్చిదిష్టాది కారీ కదాచిత్ప్వచిచ్ఛిష్టైస్సత్కార్యస్స్యాత్, అతఏవ ఆచారహీనస్య స్మృత్యా విగర్హ్యతే " ఆచారహీనం నపునన్తి వేదా యద్యప్యధీతాస్సహషడ్భిరఙ్గైః । తథాప్యేనం మృత్యుకాలేత్యజన్తి నీడం శకున్తా ఇవ జాతపక్షాః" ఇత్యాదికయా. అతశ్చాశ్రమకర్మవతామిష్టాదౌ కర్మజాతే ఫలమారభమాణే సతి తస్మిన్నాచారో ఽతిశయం జనయన్ తస్య సామర్థ్యముద్దీపయతి, అతో ఽస్యస్మృత్యుక్తాచారస్యానార్థక్యమితి కార్ష్ణాజినే రభిప్రాయః, నహి సదాచారాభావే ఇష్టాదినా స్వర్గారోహో ఘటేత, నహి పద్భ్యాం పలాయితుమశక్తో జానుభ్యాం ధావేత్; ఆచారానుష్ఠానప్రకారశ్చాయమవ్యవహితాతీతాధ్యాయప్రథమసూత్రవ్యాఖ్యానావసరే సూచితః, అగ్రేచ సూచయిష్యతే.

---

† యుక్తిస్మృత్యనుభవాదిభిస్సమాధిం వివృణోతి-(తన్నే) త్యాదినా.

—※ ౧౧॥ సూ॥ సుకృతదుష్కృతే ఏవేతి తు బాదరిః ※—

బాదరిరాచార్యస్తు శ్రౌతాభ్యాం చరణశబ్దాభ్యాం సర్వసుకృత దుష్కృతే ఏవ వాచ్యే ఇతి మన్యతే, తత్ర, రమణీయచరణాః- ప్రశస్తాచారవన్తః, కపూయచరణాః- నిషిద్ధాచారవన్తః, ఇతి నిర్ణ యః; తుశబ్దేన కపూయచరణస్యాప్యత్యన్తత్యాజ్యతాం ద్యోతయతి, †అనిష్ఠితపరమకర్మణోఽప్యవరోహశ్రుతిః. ... ※

కృతాత్యయాధికరణం సమాప్తమ్. అ॥౨ సూ॥౪॥

—※ ౧౨॥ సూ॥ ¶ అనిష్టాదికారిణామపి చ శ్రుతమ్ ※—

ఇష్టాదికారిణశ్చన్ద్రమణ్డలం గత్వాఽవరోహన్తీత్యుక్తమ్, యే త్విష్టాదికారిభ్యోఽన్యే తేఽపి కించన్ద్రమణ్డలం గచ్ఛన్తి? అథవా న గచ్ఛన్తి? ఇతీహ భవతి విశయః, తత్ర ప్రాప్త మనిష్టాదికారిణోఽపి గచ్ఛన్తీతి, కు తః యతస్తేషామపి చన్ద్రమణ్డలగమనం శ్రుతమ్, తథాహి కౌషీత కినోఽధీయన్తే, "యే వై కే చాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి చన్ద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛన్తి" ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతిపద్యతే.

—※ ౧౩॥ సూ॥ సంయమనే త్వనుభూయేతరేషామారోహావరోహౌ తద్గతిదర్శనాత్ ※—

తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి, నైతదస్తి సర్వే చన్ద్రమసం

---

† స్వర్గలోకాదిష్టాదికారిణామధః పతనావగత్యా భగవదుపాసి హోత్పాదకస్య విషయవైరాగ్యస్య సిద్ధిరేవేహ ఫలమిత్యధికరణముపసం హరతి (అనిష్ఠితేతి). ఆ॥

¶ యథా సుకృతిగత్యాగతిచిన్తయా విహితవిషయవైశిష్ట్యం భవతి తథా దుష్కృతిగత్యాగతిచిన్తయా నిషిద్ధవిషయ వైశిష్ట్యం భవతీతి వక్ష్యన్ దృష్టాన్తసఙ్గతిమభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ మారభ మాణో భగవాన్ సూత్రకారః సూత్రేణ పూర్వపక్షయతి- (అనిష్టాదికారి ణామపి చ శ్రుతమితి).

గచ్ఛన్తీతి, యతోభోగాయైవతత్రచన్ద్రమణ్డలారోహణమిష్యతే, ననిష్ప్రయోజనాయనాపి ప్రత్యవరోహాయ,యథాహి ప్రసూన ఫలాద్యుపాదానాయ వృక్షారోహో ననిష్ప్రయోజనాయ నాపిపతనాయ తద్వత్; నచానిష్టాది కారిణస్స్వర్గారోహణ సాధనమనుతిష్ఠన్తి, కుతస్తేషాం స్వర్గారోహణప్రసక్తిః, తస్మాత్ “ యేవైకేచాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి ” తిశ్రుతేరిష్టాదికారిణఏవ చన్ద్రమసంగచ్ఛన్తీత్యభిప్రాయోఽవగమ్యతే, ఇతరే పాపినః,సంయమనే-యమలోకే, పాపానుగుణ్యేన యమదూతైర్గప్రాపితాస్సన్తోఽ నవరతంస్వదుశ్చరితానురూపాన్తామిస్రాది నిరయేషు యాతనాక్రమేణానుభూయపునరత్రావ్రజన్తి, తతశ్చేతరేషామేవంవిధావేవారోహావరోహాభవతః, కుతః ? తద్గతిదర్శనాత్- తథాహి దర్శయతి వికర్మనిరతానామనిష్టాదికారిణాన్నరకగతిం తతఃప్రత్యాగతించ “ యస్త్విహపర విత్తాపత్యకళత్రాదీన్యపహరతి సహికాలపాశ బద్ధోయమపురుషైః రతిభయానకైస్తామిస్రే నరకేఽతిబలాన్నిపాత్యతే, బలాదాపాత్యానశనానతిపాన దణ్డతాడన సన్తర్జనాదిభిర్యాతనాభిర్యాత్యమానోజన్తుర్యత్ర కశ్మలమాసాదిత ఏకదైవ మూర్ఛాముపయాతి తామిస్రప్రాయే ” ఇత్యారభ్య “ ఇహాతు పునర్భవేత ఉభయశేషాభ్యాంని విశన్తి ” త్యేవంవిధాశ్రుతిః, తథా శ్రుత్యన్తరంచ† “ న సామ్పరాయఃప్రతిభాతిబాలం ప్రమాద్యన్తం విత్తలోభేనమూఢమ్।

† సామ్పరాయఇతియమవచనమ్,సామ్పరాయః - పరలోకప్రాప్తిసాధనీభూతధర్మః, బాలమ్- అజ్ఞంప్రతి, నప్రతిభాతి- సతన్నజానాతీత్యర్థః, కీదృశంబాలమ్ ? విత్తలోభేన- అర్థాసక్త్యా,మూఢమ్- మోహంప్రాప్తమ్, అతఏవ, ప్రమాద్యన్తమ్- ప్రమాదంకుర్వన్తమ్, అశుద్ధాచారమిత్యర్థః; అతస్తస్యాయం లోకః పరలోకశ్చ నాస్తి- ఉభయలోకేపి సుఖంనాస్తీత్యర్థః, ఇతీతి హేతౌ, మానీ-

అయం లోకో నాస్తి నపర ఇతి మానీ పునః పునర్వశ మాపద్యతే మే ” ఇతి. ... ... *

—✻ ౧౩॥సూ॥ స్మరన్తి చ ✻—

పరాశరాదయశ్చ కపూయకర్మణః పాపాన్యవనాంగ యాత ఇతి స్మరన్తి “ సర్వేతే వశమాయాన్తి యమస్య భగవన్ కిల ” ఇత్యాదినా. తే- పాపాచారా ఇత్యర్థః, పరస్తేన “ కరోత్యవిరతం మూఢో దుఃఖానిమనాశయ ” ఇతి పాతకినాం గ్రహస్య “ మన్త్రైర్వశో వానారీవా మిథస్సఙ్గైర్వ నిమిత్తతా ” ఇత్యాదినా కపిలాదయ అమన స్తీతిసూచయతి.

కథంధా పునస్తే నరకాభవన్తీతి ప్రతి విశ్వాసాయా ముత్తరం పఠతి, ... *

—✻ ౧౪॥సూ॥ అపి సప్త ✻—

అపి సప్త తామిస్రాదీనేకవింశతినరకానాహ, తథాచ తామిస్రాదీనష్టావింశతి నరకాన్ కపూయచరణాన్ ప్రాప్య యమేన సమ్యక్ప్రేష్యన్త ఇతి శేషః, ఏవం సతి తే కస్మాత్ హేతోః [illegible] యమకో హేయ ఇత్యభిప్రాయః.

నన్వేతద్విరుద్ధమ్? యదుతాష్టావింశతి నరకేషు కపూయచరణాన్ యమ ఏవ దణ్డయతీతి ; యతశ్చిత్రగుప్తాదయోపి కపూయచరణాన్నరకేషు నిపాత్య దణ్డయన్తీతి భారతాదౌ స్మర్యత ఇత్యాశఙ్క్యాపరి హరతి,

—✻ ౧౫॥సూ॥ తత్రాపి చ తద్వ్యాపారాదవిరోధః ✻—

చిత్రగుప్తాదయో యమాయత్తా ఏవ పాపిష్ఠేషు దణ్డం ధారయన్తి, తతశ్చ తత్రాపి- చిత్రగుప్తాదిదణ్డ్యేషు, యమవ్యాపారాదవిరోధ [illegible] సమాహిత. [illegible] మే - మమ, యమస్య; వశమ్- [illegible] ప్రా ప్నోతీతి [illegible].

థః, తథాహి-శ్రూయతే " యత్ర హవా భగవాన్ పితృరాజో నైజ స్వతస్స్వవిషయం ప్రాపితేషు స్వపురుషైర్జన్తుషు సమ్పరేతేషుయ థాకర్మావద్యం దోషమేవానుల్లఙ్ఘిత భగవచ్ఛాసన స్సగణోదమం ధారయతి " ఇతి.†చ శబ్దేన "ఏవంవిధా నరకా యమాలయేసన్తి శ తసహస్రశః " ఇత్యుక్తేష్వపీతరనరకేష్వవరానుశిష్టవేవ సఞ్చయమ్ళ పాపినః పాతయిత్వా వ్యాప్రియత ఇతిదర్శయతి.

—※ ౧౧॥సూ॥¶విద్యాకర్మణోరితి తుప్రకృతత్వాత్ ※—

" అథ నస్తి హైకం ఫలమస్యగృధ్రశ్రగామేచరా ఏక మర్ణవా పాః । హంసాయ ఏకం బహురూపమిష్ట్వా మాయయామయకవేద స వేదవేద్య " మిత్యత్ర గృధ్రహంసశబ్దాభ్యాం వ్యపదిష్టైః ప్రవృత్తని వృత్తైః రద్వయత్వేనోపదిష్టే సుఖదుఃఖలక్షణే ఫలే కిం శరీరతస్స్వత ఏవోత్పన్నే ? ఆహోస్విద్విద్యాకర్మణోః ఫలే? ఇతి విశయే " అథ న్తి హైకం ఫల " మితి శ్రుతిబలాత్తేఫలే శరీరతస్స్వత ఏవోత్పన్నేఇ తిప్రాప్తే ప్రాహ- (విద్యాకర్మణోరితితు)ఇతి- తుశబ్దశ్శఙ్కా వ్యా వృత్త్యర్థః, గృధ్రహంసాదనీయత్వేన యథోక్తే శరీరవృక్షోత్పన్నే సుఖదుఃఖే విద్యాకర్మణోః ఫలే వేదితవ్యే, కస్మాత్ ? ప్రకృత త్వాత్- " ఏకస్యైవ మమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బన్ధో స్యావిద్యయానాది ర్విద్యయాచతథేతర " ఇతి పూర్వత్ర విద్యాక ర్మఫలయోః ప్రస్తుతత్వాత్, అన్యథా కృతనాశాది దోషస్స్యాదిత

† తస్మాచ్ఛిష్టాచారవతాం నిరయ ప్రాప్త్యభావత్వాద్యథోక్త వైరాగ్య సిద్ధిరిహఫల మిత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్.

¶ పూర్వాధికరణేషు స్వర్గనరకరూప పఞ్చాగ్నివిద్యాక ర్మాయకర్మఫలప్రస్తావేన బ్రహ్మకర్మవిద్యాఫలస్యస్మృతత్వాత్ప్ర సఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (విద్యాకర్మణో) రితి.

అస్యసూత్రస్యాధికరణాన్తరత్వారుచ్యాపూర్వాధికరణశేష

ర్యాని ప్రాయః. యద్యపి పూర్వాధికరణే నైవ ఏతేదంయాలవత్త్వత ధాహితన్యా విద్యా కర్మయోగమార్గే పాత్రాభ్యాం విద్యాకర్మ శబ్దాభ్యాం ప్రత్యాయ్యేతే, తథాపి తత్ర కర్మణో ఫల భూతా [illegible] సాధనాయాః [illegible] తపసః, తతః ప్రకృతత్వాత్ పూర్వాధ్యాయ [illegible] నానాం నామరూప [illegible] కర్మ [illegible] ర్యాత్.

3॥ అష్టాదశ [illegible] సూ.

—※ [illegible] ※—

\+ కర్మ, జ్ఞానమ్, భక్తిశ్చేతి త్రీణి వర్త్మాని శ్రేయస్సాధనాని భవన్తి, తత్ర రమణీయ చరణలక్షణస్య కర్మవర్త్మనః ప్రసరాన [illegible] కపూయ చరణ సామ్యేన సాపాయత్వం ప్రదర్శ్య జ్ఞాన [illegible] తత్త్వవివేకాత్ [illegible] భయలక్షణస్య [illegible] సాపాయత్వమేవ [illegible] జ్ఞానవర్త్మనా [illegible] మి [illegible] వచనానాం సుస్మృతి తరణం భవతీత్యేవ [illegible] కిమిహ తృతీయే భక్తివర్త్మన్యపి సాపాయత్వమస్తి ? ఉత నిరపాయ

తామాహ—(*యస్త్వ) త్యాదినా.　　　　అ॥ ౩॥ సూ॥ ౧

\+ పూర్వాధికరణేషు కర్మవర్త్మనస్సాపాయత్వముక్తమ్, న తథాస్తి భక్తివర్త్మనస్సాపాయత్వమ్, కిన్తు నిరపాయత్వమేవేతి ప్రత్యా [illegible] హరణస్యాపి [illegible] (క [illegible]) త్యాదినా జ్ఞానస్య చ సాపాయత్వం పూర్వవ్యాఖ్యానే “ ఏతేః యోగ [illegible] ” [illegible] క్తమిహానుస్మారితమిత్యేవ.

భక్తేరపి కర్మ [illegible] హా

త్వమేవ ? ఇతి. తత్రేదం †ప్రత్యభిధీయతే, (నతృతీయ) ఇతి= తృతీయే- భగవద్భజనవర్త్మని, నైషదప్యపాయో విద్యతే, కుతః ? తథోపలబ్ధేః- "నవై జనో జాతు కథంచనావ్రజేన్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గసంసృతిమ్। స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పున ర్విహాతు మిచ్ఛేన్నరసగ్రహోయతః॥ కేచిత్కేవలయాభక్త్యా వాసుదేవపరాయణాః। అఘం ధూన్వన్తికార్త్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కరః॥ నయుజ్యమానయాభక్త్యా భగవత్యఖిలాత్మని। సదృశోస్తి శివఃపన్థా యోగినాంబ్రహ్మసిద్ధయే" ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు భగవద్భజనవర్త్మనఃఖలునిరపాయత్వముపలభ్యతే, తస్మాత్ భగవద్భక్తివర్త్మైవ కర్మజ్ఞానవర్త్మభ్యాం శ్రేష్ఠతమమితి నిశ్చేతవ్యమ్.

౮॥ నతృతీయేతథోపలబ్ధేరిత్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—※ ౧౯॥సూ॥ నాతోనియమః ※—

¶ యది పునరామ్నాతస్య పురుషదేహలాభాయ "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవన్తి" త్యాదినాపఞ్చాహుతి నియమ స్సోయం కిమాదర్తవ్యః ? ఆహోస్విన్నాదర్తవ్యః ? ఇతిసంశయ+ఇదంప్రాహ- (నాత)ఇతి= యతోన్తరేణాహుతిసంఖ్యానియ

త్వాస్యాదితి ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి(†ప్రత్యభిధీయత)ఇత్యాదినా=భగవద్భక్తేః పరమోపాయత్వజ్ఞానేన తత్రాపి త్రైవేహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా)దితి.   అ॥౮॥సూ॥౧॥

¶ అస్యాధికరణస్య సిద్ధావలోకనన్యాయేనైతత్పాదా ద్యధికరణోక్తాహుతిసంఖ్యామనుస్మృత్యారబ్ధత్వాత్తేనప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయన్విషయాదికమాహ-(యదిపున) రిత్యాదినా=+"పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవన్తీ"తి శ్రుతిబలాత్పురుష దేహోత్పత్తావాహుతిసంఖ్యా నియమఆదర్తవ్యఇతిపూర్వపక్షేప్రాప్తే నేయమాహుతిసంఖ్యాసర్వపురుషదేహ సాధారణేతిభావేనసిద్ధాన్తయతి-

షం సౌభర్యాదీనాం తపోయోగైశ్వర్యాది మహిమ్నా దేహోత్ప
త్తిర్దృశ్యతే, అతో జీవానాం పుందేహోత్పత్తౌ "పఞ్చమ్యా మా
హుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి" త్యాహుతి సంఖ్యాని యమో
నాదర్తవ్యః,* ఇదమత్రబోధ్యమ్, మనుష్యాపేక్షయా యథోక్తాహుతి
సంఖ్యా యథోక్తక్రమతోప్యప దిశ్యతే, తత్రాపి యేషాం స్వర్గారో
హావరోహణాధవతస్తేషాం దేహారమ్భే యథోక్తాహుతి సంఖ్యాని
యమః, అన్యేషామాహుతిసంఖ్యానియమమన్తరేణ దేహోత్ప
త్తౌ నకశ్చిత్ప్రతిషేధ ఇతి.

—* ౨౦। సూ ॥ స్మర్యతేపి చ లోకే *—

అపిచ లోకే, అగస్త్య, వసిష్ఠ, ద్రోణ, మిథిల, ధృష్టద్యు
మ్న ప్రముఖానామ్, సీతా, ద్రౌపదీ, పురోగమానాంచాయోనిజత్వం
మహాభారతాదౌ స్మర్యతే, తత్రాగస్త్యాదీనాం నపఞ్చమ్యామాహుతి
రాసీత్, తేషాం యోషిత్సమ్బన్ధాభావాత్; మిథిల ధృష్టద్యుమ్నాదీ
నాంతు చతుర్థీ పఞ్చమీచాహుతీనాస్తామ్, తేషాం పురుష సమ్బన్ధ
స్యాప్యభావాదితి స్థితమ్, తతశ్చాహుతిసంఖ్యానాదర్తవ్యా.

—* ౨౧। సూ। దర్శనాచ్చ *—

అపిచ చతుర్విధేషు జరాయుజాది భూతవర్గేషు స్వేదజో
ద్భిజ్జయోస్సమ్భావతో న్తరేణ గ్రామ్య ధర్మముత్పత్తిర్దృశ్యతే, అ
స్మాన్నాహుతి సంఖ్యాఽపేక్షితవ్యా.

స్యాదేతత్ "తేషాం ఖల్వేషాంభూతానాం త్రీణ్యేవ బీజాని భ
వన్తి అణ్డజం + జీవజ ముద్భిజ్జ" మిత్యస్యాం శ్రుతౌ భూతగ్రామస్య
త్రైవిధ్యం శ్రూయతే, తత్కథం చాతుర్విధ్యం భూతగ్రామస్య నిర్ది
ష్టమ్ ? అత ఉత్తరం పఠతి,

(ఇదంప్రాహ)* = *ఫలంకథయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (ఇద మత్ర బోధ్య)మితి. + జీవజమ్-జరాయుజమ్. అ ౨। సూ ౭।

—※ ౨౨॥సూ॥ తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజస్య ※—

అణ్డజమ్, జీవజమ్, ఉద్భిజ్జ,మిత్యత్ర తృతీయేనోద్భిజ్జశబ్దేన, సంశోకజస్య- స్వేదజస్యాపి, అవరోధః- ఉపసఙ్గ్రహః, కృత ఇత్యవగన్తవ్యమ్, స్వేదజోద్భిజ్జయోర్ద్వయోరపి ధరణీజల సమ్బన్ధ మాత్రాదుత్పత్తే రవిశేషా ద్వస్తుతో భూతగ్రామశ్చతుర్విధ ఏవ భవతి, అత ఏవేతరత్ర చ శ్రుతౌ " జరాయుజం స్వేదజ మణ్డజోద్భిజ " మితి స్వేదజోద్భిజ్జయోర్భేదవ్యపదేశ ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయః.

౫॥నాతోఽనియమాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౪॥

—※ ౨౩॥సూ॥తత్స్వాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః ※—

ఇష్టాదికారిణశ్చాన్ద్రమసంలోకమధిరుహ్య ఆపుణ్యశేషముషిత్వా సానుశయాః పునరిమంలోకంప్రత్యవరోహన్తీత్యుక్తమ్, తత్రేయమవరోహణప్రకారముపదిశతి "అథైత మేవాధ్వానంపునర్నివర్తన్తే- యథేతమాకాశ మాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతిధూమోభూత్వాభ్రంభవతిఅభ్రంభూత్వా మేఘోభవతి మేఘోభూత్వా ప్రవర్షతి " తి శ్రుతిః. సోయంప్రత్యవరోహోవిచికిత్స్యతే, కిమేతే అవరోహన్త ఆకాశాది తాదాత్మ్యమాపద్యన్తే ? కింవా తత్సాదృశ్య మాపద్యన్తే ? ఇతి.తత్రకిముచ్యతే ? ఆకాశాది తాదాత్మ్యమాపద్యన్తఇతి; తత్కస్య హేతోః ? " వాయుర్భూత్వాధూమోభవతీ " త్యత్ర శ్రూయమాణస్య భవతేర్ముఖ్యార్థలాభాత్; అన్యథా తస్య లక్షణా స్యాత్ ; తస్మాదాకాశాది తాదాత్మ్యాపత్తిరిత్యేవ ముక్తే ప్రబ్రూమః ; ఆకాశాది సాభావ్య

ఏతత్పాదాద్యాధికరణేఇష్టాదికారిణో దివ్యదేహోపేతాః స్వర్గమారోహన్తీత్యుక్తమ్, ఇదానీమేతే తథానావరోహన్తి ? కింతు తాదృశదేహరహితా ఏవావరోహన్తి ? ఇతి ప్రత్యుదాహరణసఙ్గతిమస్య వృత్తానువాదేన సూత్రయతి- (ఇష్టాదికారిణ) ఇతి.

మేవాపద్యమానాః ప్రత్యవరోహన్తి, తథాహి, చన్ద్రమణ్డలే యద
మ్మయం శరీరముపభోగాయారబ్ధం తదుపభోగక్షయే సతి ప్రవిలీ
యమానం సత్ [illegible] ఆకాశమాత్రావశేషం భ
వతి, [illegible] తేనసహా
[illegible] తస్య భావ [illegible]
[illegible]
[illegible] వాయురేవ [illegible]
[illegible] క్రమేణ [illegible] "వాయు [illegible] ధూ
మో భవతి" త్యాదినా. కుతః పునరిదమవగమ్యతే? ఉపపత్తేః- అ
వరోహతామేవ హ్యాకాశాది సాదృశ్యమాత్రప్రాప్త్యుపగమే హి
తేషామవరోహణముపపద్యతే, ఆకాశాది తాదాత్మ్యాభ్యుపగమే
తు వాయ్వాది క్రమేణావరోహణానుపపత్తేః, ముఖ్యార్థ [illegible]
"వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి" త్యత్ర భవతేః [illegible]
ణంచ [illegible] తస్మాదాకాశాది సాదృశ్యమేవానయా శ్రు
త్యా ఆకాశాదిభావ [illegible]

౬౫ [illegible] సూ ౧౯.

—※ ౭౪॥ సూ॥+ నాతిచిరేణ విశేషాత్ ※—

అత్ర చావరోహతాం ప్రాగ్వ్రీహ్యాది భావప్రాప్తే రాకాశా
దిసంసర్గ ప్రాప్తా భవతి విలయ, కిం దీర్ఘం కాలం పూర్వపూర్వ

* [illegible] కారిణాం [illegible]
సిద్ధిరేవేహ ఫల మితి [illegible] (శ్రు
తిః)- ౭౩ సూ ౧

+ [illegible] సాభావ్య [illegible]
(నాతిచిరేణ విశేషాత్) [illegible] అవరోహ [illegible]
[illegible]

సాదృశ్యే నావస్థాయోత్తరోత్తరసాదృశ్యమాపద్యన్తే? అవరోహం తస్తు కింవాస్వల్పం స్వల్పం కాలమ్? ఇతి. తత్రకిం యుక్తంనః ప్రతిభాతి, స్వల్పకాలావస్థానేనియామకశాస్త్రాభావాద్దీర్ఘంకాలమేవతత్ర తత్రావతిష్ఠన్త ఇతియుక్తమితి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూతే-(నాతిచిరేణే)తి= నాతిచిరేణ- స్వల్పం స్వల్పం కాలమేవ, ఆకాశాదిషుతత్తత్సాదృశ్యేనావస్థాయవర్షధారాభిస్సహైతస్మిన్ లోకేనిపతన్తి,యథావృక్షాగ్రాన్నిపతమానాజలబిన్దవోధోధశ్శాఖాపరమ్పరాసు పతన్తోవనితలే నిపతన్తి, తద్వత్; కస్మాదిదమవగమ్యతే? విశేషాత్- కాలవిశేషాదేవా చిరేణావరోహణముపపద్యతఇత్యవగమ్యతే, తథాహ్యామ్నాయతే "తావత్ ప్రమోదతే స్వర్గేయావత్పుణ్యంసమాప్యతే। క్షీణపుణ్యాః పతత్యర్వాగనిచ్ఛన్కాలచాలిత" ఇతి. అన్యత్రచైవం శ్రూయతే "అతోవైఖలు దుర్నిష్ప్రపతన" మితి= దుఃఖేనపతనం భవతీత్యర్థః, అత్రతకారాధిక్యంఘ్యాన్దసమ్, తస్మాద్వ్రీహ్యాదిసంశ్లేషాత్ ప్రాగల్పేనైవ కాలేన ప్రత్యవరోహన్తీతిస్థితమ్.

౭॥నాతిచిరాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥ ౧ ॥

—✱ ౨౪॥సూ॥ అన్యాధిష్ఠితేపూర్వవదభిలాపాత్ ✱—

అవరోహణప్రకరణే ప్రవర్షణవాక్యానన్తరం శ్రూయతే "తఇహ వ్రీహియవా ఓషధి వనస్పతయస్తిలమాషాఇతిజాయన్త" ఇతి. తత్రసన్దిహ్యతే, కిమనుశయినో వ్రీహియవౌషధి వనస్పత్యాదిస్థావరజాత్యభిమాని భావమాపన్నా భవేయుః ? కింవా క్షేత్రజ్ఞావగత్యావైరాగ్యసిద్ధిరేవేహ ఫలమితి సూచయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మాద్వ్రీహ్యాది)ఇతి. అ॥౭॥సూ॥౧॥

ఆకాశాదిసంశ్లేషవదవనితలమవరూఢావ్రీహ్యాదిసంశ్లేషంప్రతిపద్యన్త ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (అన్యాధిష్ఠితేపూర్వవ)దితి.

న్తరాధిష్ఠితేషు వ్రీహ్యాది స్థావర శరీరేషు సంశ్లేష మాత్రం ప్రతి పద్యన్తే ? ఇతి. తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్ ? స్థావర జాత్య భిమాన మాపన్నా స్తత్సుఖ దుఃఖ భాజో భవన్తి, కుతః ? జాయన్త ఇతి జనే ర్ముఖ్యార్థత్వా త్సంభవాత్ ; స్థావర భావస్య చ శ్రుతిస్మృత్యోః కర్మఫల భోగస్థానత్వ ప్రసిద్ధేః ; తస్మాత్స్థా వ్యమేవేదమనుశయినాం వ్రీహ్యాది జన్మభవనమిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచ ష్టే, అన్యాధిష్ఠితే- క్షేత్రజ్ఞాన్తరేణాధి ష్ఠితేదమిత్యభిమానసమ్బ న్ధే వ్రీహ్యాది స్థావరశరీరే, సంశ్లేషమాత్రమనుశయినః ప్రతిపద్యన్తే, నతు తచ్ఛరీరక క్షేత్రజ్ఞసుఖ దుఃఖ మభ్యుపపద్యన్తే ; కస్మాత్ ? పూ ర్వవదభిలాపాత్- యథాఽఽకాశవాయుధూమాది ప్రాప్తౌ తత్సంశ్లేష మాత్ర మాపన్నా ఇత్యభిలాపి ఏవం వ్రీహ్యాది సంశ్లేష మాత్రం క్షే త్రజ్ఞాన్తరాధిష్ఠిత స్థావర శరీరే ప్రతిపద్యన్త ఇత్యభిలప్యతే, తథా హి శ్రుతిః " సోమోదకా ఓషధీరుషః అన్నం రేత " ఇతి. నహ్య త్ర వ్రీహ్యాదిజన్మ ముఖ్యం భవితుమర్హతి, అన్యథా ఆకాశా దిరూపాణాం వాయ్వాది తాపానస్థానామపి ప్రసంగాద్వాయ్వాదిక మే వాపన్నో భవేదిత్యత్ర, తస్మాత్సంశ్లేషమాత్ర మవరోహతామా కాశాదిష్వివ వ్రీహ్యాదిషు భవతీతి నిశ్చీయతే.

—✱ ౨౫ సూ॥ అశుద్ధమితి చేన్న శబ్దాత్ ✱—

స్యాదేతత్ " నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ " తి శాస్త్రం ప్రాణి హింసాయా అశుద్ధత్వ మవగమయ్య తదనువిద్ధ మధ్వరాదికమశుద్ధమి త్యవగమయతి, తతశ్చాశుద్ధస్య కర్మణ అభావాత్ " తమేతం వేదా నువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసాఽనాశకేనే " త్యాది శ్రుతిసూచితమధ్వరస్య కర్మణశ్చిత్త శుద్ధిసాధనత్వ మ ప్యశక్యత్వం దుస్సాధమితి చేత్ నైవం వాచ్యమ్, కుతః ? శబ్దాత్ - శ బ్దః శ్రుతిః, " యథా హి కో పి హింసాయా స్త్వ హాపనో హాతభ

నం న హింసా। ఏవం వ్యవాయః ప్రజయా న రత్యా ఇమం విశుద్ధం న విదు
స్స్వధర్మ" మిత్యాది శ్రుతిహి: ఫలానభిసన్ధాన పూర్వక మనుష్ఠీ
యమానం సర్వతో వైకల్యరహితం భగవత్యర్పితమధ్వరాదికం కర్మ
శుద్ధమేవాస్తీ త్యుపదిశతి, తత స్త్విదం శుద్ధమాధ్వరికం కర్మ చి
త్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్త్యఙ్గత్వే భవతీతి గమ్యతే, అతఏవాన్యత్ర
చ శ్రూయతే "యదత్ర క్రియతే కర్మ భగవత్పరితోషణమ్। జ్ఞానం
యత్తదధీనం హి భక్తియోగసమన్విత" మితి. యదిత్విదమేవాధ్వరాది
కం కర్మ ఫలాభిసన్ధిపూర్వకమనుష్ఠితం స్యాత్తథా హీదం కర్మ ఫలదానా
య స్వానుష్ఠాతౄణా మారోహావరోహాభ్యాం యథోక్తరీత్యా సంసార
యేత్, అతో స్యాశుద్ధత్వం చ భవేత్, నేహ్యుక్తరీత్యానుష్ఠానే ధ్వ
రాదేః కర్మణో ఽశుద్ధత్వం చ భవేదితి జ్ఞేయమ్. ఏవంవిధం నిష్కా
మమధ్వరాదికం కర్మైవ చిత్త శుద్ధి ద్వారా భక్త్యఙ్గమితి శ్రావయ
తి "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానే
నేతి" శ్రుతిః. యత్తూక్తమ్ "న హింస్యాత్సర్వా భూతానీ" త్యే
తచ్ఛాస్త్రం హింసానువిద్ధ మధ్వరాదికం కర్మాశుద్ధమిత్యవగమయ
తీతి తత్సత్యమ్, సతూత్సర్గః, తదపవాదః "అగ్నీషోమీయం పశు
మాలభేతే" త్యేతచ్ఛాస్త్ర రూప స్తస్మాద్బలీయాన్, తతశ్చాప
వాద శాస్త్రేణ బాధితమిదముత్సర్గ శాస్త్రం స్వవిషయైక దేశ ఏ
వ ప్రవర్తతే, తస్మాత్ "యద్ఘ్రాణభక్షో విహిత స్సురాయా స్తథాప
శోరాలభనం న హింసే" త్యుపదిష్టప్రకారేణానుష్ఠిత మధ్వరాదికం
కర్మ శుద్ధమేవ భవతీతి విజ్ఞాయతే. ... ... *

— ౨౭॥ సూ॥+ రేతస్సిగ్యోగో౽థ —

+ ఉత్తరసూత్రాభ్యామిష్టాదికారిణాం యోషిద్యోనిప్రవేశనిర్గమన
రూపాత్యుగ్రసంసృతినిరూపణేన తన్నివర్తకభగవద్బిభజిషోత్పత్తి
రేవైతదధికరణ ఫలమిత్యసూచయ త్సూత్రకారః- (రేతస్సిగ్యోగో,

తదేవ మవరోహతాం పూర్వాణాం క్రమేణా న్యాన్యానా
మపి పూర్వత్రాభిహితః, అథవ చేతస్సన్ద్ర్యద్యావా షోడశవ
ర్షా ప్రవేశబహిర్నిష్క్రమణలక్షణ మతిఘోరం సంసరణ మభిధీయ
తే, అథ-అన్నై ర్నస్సహోదరాణ మస్తాదిశాబ్దానాం చేతస్సిద్ధ్యర్థ [illegible] ర్భో భ
వతి- నిత్యమూనచేతనా నాకం తేషాం యోషిద్గర్భ ప్రవేశో భవతి
త్యర్థః. ... ... *

—※ అథ సూతికోత్పత్తిః ※—

అత్రైతేషాం చేతసా సహ [illegible] ష్టానాం [illegible]
లజ్జతృద్యాత ఇతి ప్రత్యేతవ్యమ్ , అత్రేదం [illegible], [illegible]
ణాత్రయం లిఙ్గశరీరం జీవం తద్వ్యక్త్యగ్రాహణ స్తత్ప్రదేశాత్ స్త్రియాః
దక్షిణకుక్షిం గర్భస్థానం నయతి, తతో నిషేకరాత్రిమారభ్యాస
ప్త [illegible] సానాం స్తద్గ్రాహేణ తస్యాకరణనా ద్యఙ్గ సహిత విగ్రహో
జాయతే , తతస్సప్తమ మాసే ఉత్పన్న వివేకోదయ మాస ప్రభృ
త్యా భగవత్త్వత్ర్యాణాం ప్రార్థయతే, తతః ప్రసూతికా
లే సూతిమారుతేన సంయుక్త స్తతో యోనేర్బహిర్నిర్గచ్ఛతి. ఇమమే
వార్థం శ్రావయతి "కర్మణా దైవనేత్రేణ జన్తు ర్దేహోపపత్తయే,
స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతః కణాశ్రయః। కలలం త్వేకరా
త్రేణ పఞ్చరాత్రేణ బుద్బుదమ్। దశాహేన తు కర్కన్ధూః పేశ్యణ్డం వా
తతః పర" మితి శ్రుతిః. తథా ఋతుకాలసమ్ప్రయోగా దేకరా
త్రోషితం కలలం భవతి, సప్తరాత్రోషితం బుద్బుదం భవతి, అర్ధమా
సాభ్యన్తరే పిణ్డో భవతి, మాసాభ్యన్తరే కఠినో భవతి, మాసద్వ
యేన శిరః కురుతే, మాసత్రయేణ పాదప్రదేశో భవతి, అథ చతుర్థే మా
సే మధ్యజఠర కటిప్రదేశా భవన్తి, పఞ్చమే మాసే పృష్ఠవంశో భవతి,
షష్ఠే మాసే నాసాక్షి శ్రోత్రాణి భవన్తి, సప్తమే మాసే జీవేన సంయు
క్తో [illegible] మితి. అథ సూ [illegible]

క్లో భవతి, అష్టమేమాసే సర్వసమ్పూర్ణో భవతి, పితృరేతో ఽతి
క్తాత్పురుషో భవతి, మాతృరేతోఽతిరిక్తాత్ స్త్రీభవతి, ఉభయోస్తు
ల్యత్వాన్నపుంసకో భవతి, వ్యాకులితమనసోఽన్ధాః కంజాః కుబ్జా
వామనాభవన్తి,'' అన్యోన్యవాయుపరిపీడితానాంశుక్లద్వైధేస్త్రియా
న్యాయుగ్మాః ప్రజాః ప్రజాయన్త ''ఇతి శ్రుత్యన్తరం చేమమేవార్థం
శ్రావయతి, అస్య శ్రుత్యన్తరస్య పూర్వోదాహృత సర్వ వేదాన్త
సారవాక్యావిరోధేనైవార్థస్సమున్నేయః, ఇదం సంసరణమర్వాక్
స్రోతస్సాధారణమితిజ్ఞేయమ్, తస్మాదేవంవిధ సంసృతి తరణార్థం
భగవాన్ శ్రీనారాయణ ఏవసర్వైరర్చ్యజనీయః.

౮॥ అన్యాధిష్ఠితాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౮॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృతీయాధ్యాయస్య
ప్రథమః పాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

ఏతత్పాదస్థసముదితసూత్రసంఖ్యా. (౨౮)

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛ్రీభాష్యే తృతీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

—※ ౧ సూ। సన్ధ్యే సృష్టిరాహహి ※—

¶ పూర్వస్మిన్ పాదే పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం గామినాం విరక్త్యై సుకృతినాం దుష్కృతినాంచ సర్వేషాం జీవానాం జాగ్రదవస్థాయాం పరిభ్ర తయాతాయాత లక్షణసంసరణం ప్రపఞ్చితమ్. అథాస్మిన్ ద్వితీయే తావత్స్వప్నే సర్వేషామేవ తేషాం సంసరణమవస్థాభేదేన ప్రపఞ్చ్యతే, †తత్రైవమామ్నాయతే "సఏకదా మహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగ" మిత్యారభ్య "హైమోపస్కరమారుహ్యాపఞ్చ ప్రస్థమగాద్వన" మితి. ఇహ రథరూపకేణ స్వప్నదేహ ఏవోచ్య

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః.

స్వప్నావస్థితిః ప్రోక్తా సంసారామయయావినా సాక్షీ త్వా రామ పాదాబ్జ స్మృతిరస్తు మే హృది।

¶ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసు మధ్యే పూర్వపాదేన జాగ రావస్థానిరూపణాదూర్ధ్వం బుద్ధిస్థాయాస్స్వప్నాద్యవస్థాయా అస్మి న్పాదే నిరూపణాత్పూర్వోత్తర పాదయోః ప్రసఙ్గసఙ్గతిమాహ- (పూర్వస్మిన్ పాద)ఇతి=† అస్మిన్పాదే స్వప్నాద్యవస్థానుభవరూపజీ వసంసారకష్టప్రతిపాద్య భూతభగవన్మాహాత్మ్యోభయనిరూప ణానన్తరం విషయ వైతృష్ణ్య ద్వారా భగవదుపాసన స్వరూ పచిన్తావసరఇతి హేతు తద్వద్భావ ఏవ పూర్వపాదపస్య పాద స్యైతదధ్యాయేన సఙ్గతిర్ద్రష్టవ్యా. పారంజనోపాఖ్యానేఽస్యవిషయ ముదాహరతి- (తత్రైవమామ్నాయత)ఇతి.

తే, "దేహోరథ స్త్వింద్రియాశ్వ" ఇతి స్వేనైవాగ్రే వ్యాఖ్యాత త్వాత్; కిమత్ర జీవస్య రథసంసృష్టిరతథ్యా? ఆహోస్విత్తథ్యా?ఇ తి విశయే ప్రాప్తే¶రాద్ధాన్తం ప్రాహ. (సన్ధ్య)ఇతి= సన్ధ్యశబ్దేన స్వప్నావస్థోపదిశ్యతే, ద్వయోః ప్రస్వాప ప్రతిబోధా వస్థయోస్స న్ధౌ భవతీతి సన్ధ్యమ్- స్వప్నమ్, తస్మిన్; సృష్టిః- "సఏకదామహే ష్వాసోరథం పఞ్చాశ్వ మాశుగ" మిత్యుపక్రమ్యోప దిశ్యమానేన రథేన జీవస్య సంసృష్టి స్తథ్యైవ భవితు మర్హతి, కుతః? హి- యతః, స్వప్నావస్థావిశిష్ట జీవకృతానా మేనసాం జాగరావస్థా విశి ష్టతత్కృతైనసామివ తథ్యతామభిప్రేత్య ప్రాయశ్చిత్యతా మాహ "యదిజాగ్రద్యదిస్వప్నే ఏనాంసిచకృమావయమ్। సూర్యోమాత స్మాదేనసః- విశ్వాన్ముంచత్వగ్ంహస" ఇత్యాది శ్రుతిః.†తస్మాత్స్వ ప్నే సృష్టానాం రథాదీనాం తాత్కాలికైనోవ త్తథ్యతయాతత్స్రం సర్గస్యాపేథ్యతైవావగమ్యతే. ... ... *

—✻ ౨ ॥ సూ॥నిర్మాతారంచైకే పుత్రాదయశ్చ ✻—

ఏకే-ముఖ్యా బ్రహ్మపుత్రా నారదప్రముఖాః, పరమాత్మానమే వత తజ్జీవపుణ్యపాపనానానుగుణ్యేన స్వప్నార్థనిర్మాతారం మ న్యన్తే, అత్ర్యశ్చశబ్దోఽవధారణే, అన్యచ్ఛ్రుతిం దర్శయతి, సేయం శ్రుతిశ్చ "సయత్రప్రస్వపితీ" త్యుపక్రమ్య"నతత్రరథానరథ యో

¶ శుక్తిరజతదర్శనవత్స్వప్నదర్శనస్యాపిమిథ్యాత్వాత్"సఏక దామహేష్వాస" ఇత్యత్ర శ్రూయమాణా రథసంసృష్టి రతథ్యై వేతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే స్వప్నావస్థోత్పన్నై ౨ నసాంప్రాయశ్చిత్తాను ష్ఠానాన్యథానుపపత్త్యాయథోక్తరథ సంసృష్టి స్తథ్యైవ భవతీతిభా వేన సిద్ధాన్తయతి- (రాద్ధాన్తంప్రాహే) త్యాదినా.

† స్వప్నావస్థాయాస్సత్యత్వానుసన్ధానేన వైరాగ్యసిద్ధిరేత దధి కరణఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

గానపన్థానో భవన్త్యథ రథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజతే" ఇత్యుప
దిశ్యాన్తే "సహి కర్తే" త్యుపసంహారాత్ సర్వేశ్వరస్య స్వాప్నికపదా
ర్థాన్తరం పరమాత్మాన మవగమయ్య స్వప్నద్రష్టుః తదానీం హ
స్త్యాదీనాం తిర్థత్వాభావముపదిశతి, అత ఏవ "అథో ఖల్వాహుః - జాగరి
తదేశ ఏవాస్యైష ఇతి" ఇతి శ్రుత్యా స్వప్నస్య మూలేన స్వప్నజాగ
రితయో స్సమతాం ప్రాప్తమితి, తన్నిరాకరణపరతయా ఉపల
భ్యమానార్థస్య స్వప్నస్పృష్టానామపి రథాదీనా మీశ్వరసృష్టిత్వే
సత్యత్వతయా జీవసంసారస్యాపి స్వాప్నపదార్థానామివ సత్య
తోపపద్యత ఇత్యాశయః. ... ... *

కథం స్వాప్నపదార్థజాతం పరమాత్మనా నిర్మీయత ఇత్యా
కాంక్షాయా మిదమాహ. ... ... *

—*{ ౩॥సూ॥ +మాయామాత్రంతుకార్త్స్న్యేనా
నభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ }*—

మాయా-భగవత్సఙ్కల్పః, తుశబ్దోఽవధారణే, కార్త్స్న్యే
న, స్వాప్నపదార్థజాతం పరమాత్మసఙ్కల్ప మాత్రనిర్మితమేవేత్యవ
గన్తవ్యమ్, కుతోఽయం పరమాత్మసఙ్కల్పకృతోఽస్యేతి ప్రత్యక్షేణ
నావగమ్యత ఇతి చేదుచ్యతే, అనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ - పరమా
త్మసఙ్కల్పస్య దుర్జ్ఞేయస్వరూపత్వాత్తత్కృతత్వం స్వప్నస్య
నావబుధ్యత ఇత్యర్థః; అత్ర చ మాయాశబ్దస్యేశ్వరసఙ్కల్పవాచిత్వం
సిద్ధమ్, "యావత్తర్తు పాంసవో భూమే స్సంఖ్యాతా దేవమాయ
యా" ఇత్యాదిశ్రుతిషు మాయాశబ్దేనేశ్వరసఙ్కల్పస్యావగమాత్; న
హీహ మాయాపదం ప్రకృతి మవబోధయితుం కల్ప్యమ్, తస్యాస్స్వ
చేతనతయా భూపాంసుగణన సామర్థ్యానుపపత్తేః; ఏవమ్ "ఇ

+ మాయామాత్రమ్- ప్రకృత్యైకరూపాత్ స్థూలసూక్ష్మ ... ,
... ... *

న్గో)మాయాభిర్గ్ల పురురూప ఈయతే- యుక్తాహ్యస్యహరయశ్శతా దశ " తథా " తంద్రుష్ట్వా దేవకీ దేవీ మృతాగమన నిర్గమమ్। మేనే సుస్విస్మితామాయాం కృష్ణస్యరచితాంప్రభోః" ఇత్యాదిషుచమాయా శబ్దేన భగవత్సంకల్ప ఏవావ గమ్యతే, " మాయామాత్రమిదంద్వైత మద్వైతం పరమార్థతః-మాయామయోయం గుణసమ్ప్రవాహః- సృష్ట్యాద్యయకరీం మాయా"మిత్యాదిషుతుమాయాశబ్దః ప్రకృతివాచీ, అతఏవశ్రూయతే " మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వర " మితి. " మాయామాత్ర మిదంద్వైతమద్వైతంపర మార్థత " ఇత్యస్యమాణ్డూక్యవాక్యస్యాయమర్థః, పరబ్రహ్మైక మేవ , పరమార్థతః-పరమపురుషార్థప్రదత్వాత్,అద్వైతమ్-అద్వితీయమ్,నిరస్తసామ్యాతిశయమ్ , తదితరదిదం సర్వంచేతన జాతమ్, మాయామాత్రమ్,ప్రకృత్యంశభూత స్థూల సూక్ష్మశరీరవత్, సద్వైతమ్-ససామ్యాతిశయంచ భవతీత్యర్థః," ఏవంసహస్రవదనాఙ్ఘ్రి శిరఃకరోరు నాసాస్యకర్ణనయనాభరణాయుధాఢ్యమ్ । మాయామయం సదుపలక్షణసన్నివేశం దృష్ట్వామహాపురుషమాపముదం విరిఞ్చః " ఇత్యాదౌమాయాశబ్దస్యాత్యాశ్చర్యశక్తి పరత్వంచ దృశ్యతే, మాయాశబ్దవ్యుత్పత్తిస్తు,[మాఙ్మానే] సర్వేఽపియాం భగవత్సంకల్పాదిరూపాం శక్తిమ్, నైవాయన్తి సామామేతి. [అయతేరయపయగతా] వితి స్మరణానురోధేనగత్యర్థకత్వాత్ జ్ఞానార్థ కంత్వసిద్ధమ్. యత్తుమాయాశబ్దస్యమిథ్యాపరత్వమితితదసత్, " మాయామయం సదుపలక్షణసన్నివేశమ్ - మాయామయం వేదసవేదవేద్య" మిత్యాదిషు మాయా శబ్దస్య పరబ్రహ్మణ్యప్రవృత్తి ప్రసంగాత్; తస్మాదీశ్వర సంకల్ప రచితస్మరణ విశేష లక్షణ స్వప్న తద్గోచరార్థ జాతానాం యాథాతథ్యమేవాధ్యవసీయతే. స్యాదేతత్ " హైమో పసంహరమాహ్యస్వర్ణపర్యాప్తమేషధీః । ఏకాదశచమూనాథః

పశ్చాత్ప్రస్థమగాద్యేన " ఇత్యత్రాధ్యాత్మపక్షే జీవ స్స్వప్నావస్థా
యాం స్వపన్తం దేహం పరిత్యజ్య స్వాత్మీయేన దేహేన బహిర్నిష్క్ర
మ్య తత్ర పర్యటిత్వా స్వాప్న దేహం విహాయ ప్రసన్న [illegible] దేహే ప్రవి
శతీత్యర్థ స్స్యాత్, " బహిర్దేహ దేశాత్ స్వప్నం బహిష్కులా
యాదమృత శ్చరిత్వా । స ఈయతే మృతో యత్ర కామః " ఇతి శ్రుత్యా
హైత్యవాస్య [illegible] తేనైవ, స్వప్నే జీవస్య బహూయో
జనాన్తరితం దేశం [illegible] గత్వా [illegible] సామర్థ్యాభా
వ్యవాత్; క్వచిత్ప్రత్యాగమనవర్జితమేవ [illegible]
దతి జీవః, తద్యథా కురుష్వహమద్య శయనో [illegible] కోస
లానభిగతశ్చ ప్రతిబుద్ధోస్మీతి. యదిచ తత్ర కురుషు శయానో దేహాన్ని
ష్క్రమ్య కోసలానభియాయాత్ తర్హి కురుషు తత్త్వాచ్ఛయానా
న్తం తత్ర చేష్టన్తం స్వపన్తం చ న పశ్యేయుః, " స్వే శరీరే యథా
కామం పరివర్తతే " [illegible] దేహే [illegible]
స్య [illegible], అపి [illegible] కాల
కృతాని బహూ యోజనాన్తరితాని [illegible]
[illegible] స్వప్న [illegible]
యతి, తథాచ ప్రశ్నోపనిషది శ్రూయతే " స [illegible] మహిమాన
మనుభవతియ
దృష్టం దృష్టమనుపశ్యతి శ్రుతం శ్రుతమేవార్థ మనుశృణోతి దేశదిగ
న్తరైశ్చ [illegible] ప్రత్యనుభవతి దృష్టం చాదృష్టం చ
శ్రుతం చాశ్రుతం చానుభూతం చాననుభూతం చ (సచ్చాసచ్చ) సర్వం
పశ్యతి సర్వః పశ్యతి " ఇతి. నైతావతా [illegible]
ష్యవతః, అతః " పశ్చాత్ప్రస్థమగాద్యేన " ఇత్యత్రాధ్యాత్మే [illegible]
తు స్వప్నే బహిష్కులాయాద్గమనం గౌణమితి [illegible], ఏవం
" బహిర్దేహదేశాత్ " ఇతి శ్రుతిరపి దేహాద్బహిర్గమనవిషయే గౌ

ణీప్రత్యేతవ్యా, అపిచ సుప్తః పురుషోముహూర్తమాత్రవర్తినిస్వ ప్నేకదాచిద్బహూన్ వర్షపూగానివ సుఖదుఃఖాన్యనుభవతి, ఏత చ్చావిరుద్ధమేవ, యథాజాగ్రత్పురుషోబహ్వాబ్దానుభూత సుఖదుఃఖే షుతీవ్రమనుస్మర్యమాణేషు తానితాత్కాలికానీవమత్వా హర్షవిషా దాన్ ప్రాప్నోతి, ఏవ మేవసుప్తాన్ జన్తూనీశ్వర స్తత్తజ్జన్తుపుణ్యాపా పవాసనాను గుణ్యేన తజ్జన్మతత్పూర్వజన్మసు తత్తత్కాలదృష్టశ్రుత సుఖదుఃఖాని స్వప్నావస్థాయాం తాత్కాలికానీవానుస్మారయతి,త దాత త్తద్వర్షపూగాఅపి అతిక్రాన్తా ఇవ ప్రతీయన్తే, నతావతా ముహూర్తవర్తిని స్వప్నేబహ్వబ్దపూగాతిక్రమసమ్భవః, క్వచిచ్చా దృష్టాశ్రుతమపి స్వశిరచ్ఛేద గిరిమూర్ధాబ్ధి దర్శనాదిక మీశ్వరస్స్వ ప్నావస్థాయాం పుణ్యాపాప ఫలత్వేన తత్తజ్జన్తూనాం దర్శయతి, త చ్చాప్యవిరుద్ధమ్, ఈశ్వరస్య విచిత్రశక్తిత్వాత్; యద్యపి స్వప్నస్య స్మరణాత్మకత్వేన జాగ్రదవస్థాయాం భవత్యన్తర్భావః,తథాపిసుప్తే దేహేఽత్యన్తాభి నివేశాభావాత్స్వప్నస్య జాగరావస్థాతిరిక్తత్వంవ్య క్తమ్, తస్మాదీశ్వర సఙ్కల్ప రచితస్య స్వప్నస్య తద్గోచరార్థస్యచ యాథాత్మ్యమిత్యనవద్యమ్. ... ... *

—※ ౪ ॥సూ॥ సూచకశ్చహిశ్రుతే రాచక్షతేచతద్విదః ※—

నకేవల మయం స్వాప్నోదృష్ట స్సత్యార్థోభవతి, అపితు భావినోశుభాశుభయోస్సూచకశ్చ భవతి, కుతోవగ మ్యతే ? శ్రుతేః- తథాహిశ్రూయతే"యథాకర్మసుకామ్యేషు స్త్రి యంస్వప్నేషుపశ్యతి । సమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్తస్మిన్ స్వప్ననిదర్శ నే" ఇతి. తథా "పురుషం కృష్ణం కృష్ణదన్తం పశ్యతి సఏనంహన్తి" త్యాదికా. ఏవమేవాచక్షతే స్వప్నాధ్యాయవిదః,"కుంజరారో హణాదీని స్వప్నే ధన్యాని" తి. "ఖరయానాన్యధన్యాని" త్యాదీ ని.హిశబ్దేనభావిశుభాది సూచకత్రిజటాది దృష్టస్వప్న ప్రసిద్ధిందోయత

యతి, తథాచాచష్టే త్రిజటా" స్వప్నోహ్యద్య మయాదృష్టో దారుణో రోమహర్షణః । రాక్షసానామభావాయ భర్తురస్యా జయాయచే" త్యాది.¶స్వప్నావస్థాయామేవ కేచిన్మన్త్రదేవతాప్రసాదతః వ్యక్తి విశేషాదీన్ ప్రాప్నువన్తి, తస్మాత్ స్వప్నస్య నైతథ్యమ్.

—✳{ ౪ ॥సూ॥ పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతో హ్యస్య బన్ధవిపర్యయౌ }✳—

ఏవం జీవస్య జాగరాద్యవస్థాత్రయ యుక్తస్య క్లేశ ప్రాప్తౌ నిదాన మాహ- (పరాభిధ్యానాత్త్వి)తి= తుశబ్దోఽవధారణే, పరస్య- దేహ స్య, ఆత్మతయాభిధ్యానాత్- అనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసంయ న్త్రిత

¶ స్వప్నావస్థాయాంలబ్ధార్థానాంజాగరావస్థాయామనుభూయమానత్వాచ్చ తస్య సత్యత్వమిత్యాహ- (స్వప్నావస్థాయామేవే)తి=ఇదానీమపితస్యామవస్థాయాం మన్త్రద్రవ్యాదిలాభో దృశ్యతే, దేవతాప్రసాదస్స్వామిత్యాద్యవిధి లబ్ధః, తథాచోక్తం శ్రీమద్రామాయణే " లక్ష్మణోప్యాదదే బాణమన్యస్మిన్పరాక్రమమ్। కుబేరేణ స్వయంస్వప్నే యద్దత్తమమితాత్మనా ॥ దుర్జయంయదవిషహ్యంచ సేన్ద్రైరపిసురాసురైః । తయోస్తేధనుషీశ్రేష్ఠే బాహుభిః పరిఘోపమైః ॥ వికృష్యమాణేబలవత్తాభ్యాంరుశ్చ్ఛావివచుకూజతుః। తాభ్యాంతేధనుషీశ్రేష్ఠే సహితాసాయకోత్తమౌ॥ వికృష్యమాణౌవీరాభ్యాంభృశంజజ్వలతుశ్శ్రియా । తాభ్యాసయన్త్రావాకాశం ధనుర్భ్యాం విశిఖాచ్యుతౌ ॥ ముఖేన ముఖ మాహత్య సన్నిపేతతురోజసా । సన్నిపాతస్తయోశ్చాసీచ్ఛరయోర్ఘోరరూపయోః ॥ సధూమ విస్ఫులిఙ్గశ్చతజ్జోగ్నిర్దారుణోభవత్ । తౌమహాగ్రహసఙ్కాశౌ వన్యోన్యం సన్నిపత్యచ । సంగ్రామేశతథాయాతౌ మేదిన్యాంవినిపేతతు":ఇతి.

అధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి= జాగరాద్యవస్థానుభవవత్స్వప్నాద్యవస్థానుభవరూపసంసారస్యసత్యత్వాదిత్యర్థః॥ ౪ ॥ సూ॥౬॥

దేహాత్మప్రత్యయ వశాదేవ, జీవస్యస్వరూప గుణాదికం తిరోహితము భూతాత్, తతస్తిరోధానాద్ధేతోరస్యముహుర్జాగరాద్యవస్థావహాదే హాపరమ్పరానుబన్ధస్సంసారమ్భ విపర్యయశ్చభవతః, తథాచ శ్రూయతే " అస్వేక్షేత విశుద్ధాత్మా దేహినాం విషయాత్మనామ్ । గుణేషుసత్యధ్యానేన సర్వారమ్భవిర్యయమ్ ॥ భయంద్వితీయాభినివేశత స్స్యాదీశాదపేతస్యవిపర్యయోస్మృతిః । తన్మాయయాతోబుధ ఆభజేత్తం భక్త్యైకదేశం గురుదేవతాత్మే " తి. స్మృతిశ్చ " అజ్ఞానేనావృతంజ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవ " ఇతి. ఏతదుక్తం భవతి. ఆదౌ తావజ్జీవస్సతుష తణ్డులవదనాది తయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపోవర్తతే, పరమకారుణికః పరమాత్మా తావత్తం మోచయితుం సంసృతి మూలకారణ భూతతాదృశాజ్ఞానభర్జకస్వభజన సాధనీభూతదేహేన యోజయతి, సతుజీవః పరమాత్మానమభజన్ దేహమేవాత్మతయా మన్యతే, తతోస్య ముహుర్యథోక్త బన్ధవిపర్యయౌ భవత ఇతి. తస్మాద్భగవద్భజనేనైవాశేష సంసార మూలభూతాజ్ఞానాది నివృత్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్. తథాచామ్నాయతే " నారాయణ పరోమాయా మంజస్తరతిదుస్తరా " మితి. తథా " జ్ఞాత్వాదేవం సర్వపాశాపహానిః క్షీణైః క్లేశైర్జన్మమృత్యు ప్రహాణిః । తస్యాభిధ్యానా త్తృతీయందేహభేదే విశ్వైశ్వర్యం కేవలం ఆప్తకామ" ఇతిచ. ... ... *

—※ ౬॥సూ॥ దేహయోగాద్వాసోపి ※—

ఏవం పునః పునర్దేహ యోగాదేవ, సః- సర్వ వేదాన్తసారప్రసిద్ధమోక్షోపాయభూతోభక్తియోగోపి, తిరోహితోభవతి. యద్యయంజీవోభగవద్భక్తంభజేత్తర్హి మోక్షోపాయంప్రాప్నుయాత్, తస్మాత్ ప్రాప్తదేహేనావశ్యం భగవద్భజనం కర్తవ్యమితివిధిః.

౧॥ సన్ధ్యాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౬॥

—※ ౭॥ సూ॥ తదభావో నాడీషు తచ్ఛ్రుతేరాత్మని చ ※—

* ఏవం విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞాభిధేషు జాగ్రదాద్యవస్థాసువర్త్య
విశ్వతైజసాభిధేనైవ స్వప్నజాగరస్వప్నావస్థే అభిన్నే ప్రోక్తాస్, అ
థ తస్య ప్రాజ్ఞాఖ్య భగవద్రూపస్య స్వప్నావస్థాహేతుభూతాపసుషుప్త్య
వస్థాభిన్నస్యోక్తే, అతిరిక్తస్య సుషుప్తిస్థానస్యైవ వాచ్యస్య శ్రుతివత్ ప్రా
జ్ఞస్య [illegible] సుషుప్త్యవస్థాయాం కిముత వికల్పో వా
స్య సుషుప్తిస్థానస్య సముచ్చయో వా? అన్యతరస్య సముచ్చయో వా? ఇతి
సంశయే, ప్రాప్తే ఇదం ప్రాహ- (తదభావ) ఇతి తదభావః- ప్రకృత
తస్య స్వప్నస్యాభావః, సుషుప్తిః తదాభవతి యదా నాడీషు జీవో
భూత్వా నాడీభిః సూత్వాత్మనాడీషు మధ్యే ప్రతీతదాత్మ్యావాద్యాం
ప్రవిశ్యాతత్ర ప్రాప్నోతి సుషుప్తి సాక్షిణి ప్రాజ్ఞసంజ్ఞితే పరమాత్మని చ
ప్రవిశతి, ఏతదుక్తం భవతి యథా రాజా శయనగృహం ప్రవిశ్య *

* స్వాపాః [illegible] సుషుప్త్యవస్థానుభవ రూపసంక్షేపం
నిరూప్య తదభావరూపం సుషుప్తిస్థానం [illegible]
రూపత్వాత్ [illegible] యోగ్యతా [illegible]
తిప్రాగుక్తవివరణేనాహ- (ఏవ)మిత్యాదినా.

† (వేదాన్తేష్వి)తి = " తద్యత్రైతత్సుప్త " ఇత్యాదావాహరి
ష్యమాణవేదాన్తేష్విత్యర్థః. ... ... *

\+ వికల్పః- అన్యతమః, సముచ్చయః, సముదాయః.

¶ " తద్యత్రే " త్యాది శ్రుతీనామేకవాక్యత్వే నియామకాభా
వాన్నాడ్యాదీనాం వికల్పస్య సుషుప్తిస్థానత్వవదవ్యత్యయత్వేఽపి పూర్వప
క్షే ప్రాప్తే " తద్యత్రే " త్యాదిశ్రుతీనామేకవాక్యత్వే ప్రకరణైక్య
స్యైవనియామకత్వాత్తత్రచ శబ్దైరైకద్వస్య ప్రాపితత్వాచ్చనాడ్యా
దీనాం సముచ్చయ ఏవ తత్స్థానమితి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (ఇదం
ప్రాహే)త్యాదినా= [illegible] పూర్వాధికరణే ప్రస్తుతస్యేత్యర్థః

ట్యోపరిస్థే పర్యఙ్కే శేతే, ఏవమేవైష జీవః ప్రకృతి గుణాభి భవవ శాన్నాత్రాస్వాస్థ్యం గతస్సన్నిఖిలనాడీమధ్యగతాయాం పురీ తన్నా డ్యాం ప్రవిశ్య తత్రస్థే ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞికే పరమాత్మని స్వపరజ్ఞాన పరి హీణ స్సన్ శేతే, సైవ సుషుప్తిరిత్యుచ్యత ఇతి. కుతః పునరవగమ్యతే పురీతతి విద్యమానే ప్రాజ్ఞే ప్రవిష్టస్య సుషుప్త్యవస్థా భవతీతిః తచ్ఛ్రు తేః- తస్య-పురీతన్నాడ్యాదేః, సుషుప్తిస్థానత్వంహి శ్రూయతే "త ద్యత్రై తత్సుషుప్తస్సమస్తస్సమ్ప్రసన్న స్స్వప్నం న విజానాత్యాసుత దానాడీషు సుప్తో భవతీ" తి, తథా " తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీ తతి శేత " ఇతి, తథా " య ఏషో న్తర్హృదయ ఆకాశ స్తస్మిన్ శే త " ఇతి, తథా " సతా సోమ్య తదా సమ్పన్నో భవతి స్వపీతో భవ తీ " తి, ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వక్తో న బాహ్యం కిఞ్చన వేద నాన్తర" మిత్యాదిషు శ్రుతిషు. అత్రచ జీవవిభుత్వవాదే ఇయం సుషుప్త్యవ స్థా సదాతనా ప్రసజ్యేత, పురీతత్ప్రవేశస్య సదాతనత్వాత్ ; జీవాణు త్వవాదే తు న కశ్చిద్విప్రతిషేధ ఇతి జ్ఞేయమ్, ¶ తస్మాన్నాడ్యాదిసముచ్చ య ఏవ జీవస్య సుషుప్తిస్థానమిత్యధ్యవసితమ్.   అ॥౨॥

౨॥ తదభావాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—※ ౮॥ సూ॥ † అతః ప్రబోధోస్మాత్ ※—

పురీతదధిష్ఠాతరి ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞకే పరమాత్మని సంవిశ్య సుషు ప్త్యవస్థామనుభవన్నయం జీవః కిముత్థాన కాలే స్వయమేవావబుద్ధ్యో త్తిష్ఠతి ? ఆహోస్విత్, పరమాత్మనా బోధితస్సన్నవబుద్ధ్యోత్తిష్ఠతి? ఇతి

¶ మృతితులిత సుషుప్త్యవస్థానుసన్ధానేన దేహానుబన్ధజిహాసాస మ్భవాదిహ వైరాగ్యసిద్ధిః ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహర తి- (తస్మా)దితి.   అ॥౨॥ సూ॥౧॥

† అస్మిన్నధికరణే సుషుప్తిప్రస్తావేన ప్రబోధస్యోపస్థితత్వాత్ప్ర సఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (అతః ప్రబోధన) ఇతి= జీవ

విశయ ఇదమాహ-(అత)ఇతి=యతోఽయం జీవస్సుషుప్తిసాక్షిణి ప్రా
జ్ఞే సంవిశ్య సుషుప్త్యవస్థామనుభవతి, అతః కారణాదస్య జీవస్య, ప్రబో
ధః, జాగరణమ్, అన్యైర్వ్యాపారైస్స్వతఏవోత్థానకాలేఽస్మాత్ప్రా
జ్ఞరూపాత్పరమాత్మన ఏవ భవతీతి జ్ఞేయమ్, తథా చామ్నాతమ్
"శృణోతి య ఇమం స్ఫోటం సుప్తే శ్రోత్రే చ శూన్యదృక్" ఇతి. త
స్మాత్పరమాత్మానుజ్ఞయైవాస్యోత్థాన మిత్యుక్తమ్.

౩॥ ప్రబోధాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

—※ ౯॥సూ॥ ¶ స ఏవ తు కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః ※—

పురీతతి నాడ్యాం ప్రవిశ్య తదధిష్ఠాతరి ప్రాజ్ఞరూపే పరమా
త్మని జీవ స్స్వపితీత్యుక్తమ్, కిముత్థాన కాలే యః కశ్చిదపరో జీవ
ఉత్తిష్ఠతి? ఉత పురీతతి ప్రవిశ్య పరమాత్మని సుప్తో దేవదత్త ఏవ ని
యమేనోత్తిష్ఠతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే† ప్రాహ (స ఏవ) త్వితి=తునా
పక్షో వ్యావృత్తః స ఏవ - సుప్తో దేవదత్త ఏవ, పర
మాత్మనా బోధితస్సన్ స్వాస్థ్యంగతస్సన్ పునరుత్తిష్ఠతి, న పునరన్యో వి

స్వత ఏవ శయితత్వాత్స్వత ఏవ ప్రబుద్ధ్యోత్తిష్ఠేత్స ఇతి పూర్వపక్షః,
ఫలం తు భగవత్క్రియమాణ బోధనాదిరూపోపకారానుస్మరణేన త
ద్భక్త్యుత్పత్తిరితి జ్ఞేయమ్. అ॥౩॥సూ॥౧॥

¶ ఇహ సుషుప్తిస్థానే పరమాత్మని సంవిశ్య సుప్తో జీవస్తేనైవ బోధి
తస్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యుక్తమ్, తత్పూర్వేద్యుస్సుప్త ఏవ తేన బోధితస్స
న్నన్యేద్యురుత్తిష్ఠతీత్యత్ర నియామకాభావాత్స వాఽన్యో వా పరమాత్మ
నా బోధితస్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యనియమ ఇత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వాదు
త్తరాధికరణమాక్షేపసఙ్గత్యా సమారభతే-(స ఏవ తు)ఇతి.

† స ఏవోత్తరేద్యురుత్తిష్ఠతీత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్పూర్వేద్యు
స్సుప్త స్స ఏవాన్యో వా ఉత్తరేద్యురనియమేనోత్తిష్ఠతీతి పూర్వపక్షే
ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి (ప్రాహ) త్వితినా.

ష్ణుమిత్రః, కుతః ? కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః- తథాహి పూర్వేద్యు
ర్యో హి సావశేషం కర్మానుష్ఠాయ శేతే సఏవాన్యేద్యు రుత్థాయ శేషం
కర్మ సమాపయతీత్యేతత్సర్వైర్దృశ్యతే, నహ్యన్యానుష్ఠితకర్మణ
శ్శేషమన్యస్సమాపయితుముత్సహతే, కస్మాత్పునరన్యస్మిన్ దేవదత్తే
సుప్తే సదన్యో విష్ణుమిత్ర ఉత్థాతుమర్హేత్ , తస్మాత్పూర్వేద్యుస్సు
ప్తస్యైవోత్తరేద్యురుత్థానమ్, నాన్యస్యేత్యధ్యవసితమ్. తథా అనుస్మృ
తేశ్చ సుప్తస్యైవోత్థానమధ్యవసీయతే, తథాహి వయమనుస్మరామః,
పూర్వేద్యుర్యోహమేతావద్వ్యాఖ్యాన్త మర్థమధ్యవస్యాస్మిన్నజిరణే
సుప్తోస్మి సఏవాహమిదానీమస్మిన్నేవాజిరణ ఉత్థాయ తమేవవాక్యార్థ
మనుస్మరామ ఇతి, తతశ్చేద మనుస్మరణమన్యస్యోత్థానం నసహతే,
శబ్దేభ్యశ్చ సుప్తస్యైవోత్థానం నిశ్చీయతే, తథాహి "ఇమాస్సర్వాః ప్ర
జా అహరహర్బ్రహ్మ లోకం గచ్ఛన్తి - ఏతం బ్రహ్మలోకం నవిన్ద
న్తి తఇహ వ్యాఘ్రో వా సింహో వా వృకో వా వరాహో వా కీటో వా
పతంగో వా దంశో వా మశకో వా యద్యద్భవన్తి తదాభవన్తి " ఇత్యా
దయశ్శబ్దా ఆత్మాన్తరోత్థానే నోపపద్యేరన్, తస్మాత్సుప్తస్యైవోత్థానమ
ధ్యవసితమ్-"పూర్వేద్యుః ప్రక్రామత్యుత్తరేద్యురుపతిష్ఠతే" ఇత్యాదిక
ర్మవిధిభ్యశ్చ ఏకఏవ సుప్తోత్థాతా భవతీతి ప్రతీయతే, అన్యస్యోత్థా
నాభ్యుపగమే సుప్తస్య తావన్మాత్రే ముక్తిప్రసక్తేనసర్వముక్తిః
ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కాలాన్తరభావిఫలక కర్మబ్రహ్మోపాసన వి
ధివాక్యానామానర్థక్యమాపద్యేరన్, కృతవిప్రణాశాకృతాభ్యాగమ
దోషశ్చాత్రోన్మిషేత్, కర్మానుస్మృత్యాదయశ్చ బాధ్యేరన్, అపి
చాన్యోత్థానపక్షే యదిశరీరాన్తరేవ్యవహరమాణశ్శరీరాన్తర ఉత్తిష్ఠే
త్తదా తస్య పూర్వశరీరే వ్యవహారో లుప్యేత,+తస్మాద్యో హి యస్మిన్
శరీరే సుప్తస్తస్మిన్నుత్తిష్ఠతి, అన్యస్మిన్ శరీరే సుప్తస్తస్మిన్ శరీరే

+ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౪॥సూ॥౧॥

ఉత్తిష్ఠతీతి వ్యవస్థితిః ౯

౪॥ కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్,సూ౧॥

—*— ౧౦ ॥ సూ॥ముగ్ధేఽర్ధసమ్పత్తిః పరిశేషాత్ —*—

¶ భగవద్భక్తిహీనానాం ప్రసక్తప్రవరదస్థావస్థాత్రయ లక్షణం సంసార
ణముక్తమ్, సమ్ప్రతి తాన్యా కాచిత్తేషాం కదాచిద్దుస్సహా ముగ్ధావ
స్థా భవతి, ముగ్ధతా మోహః, మూర్ఛేతియావత్; సేయమద్యమను
గ్ధావస్థా విచార్యతే, “ముసలాద్యభిహత మస్త్రిషోర్మూర్ఛితోఽయం
శేతే” ఇతి లౌకికాః కదాచిద్వదన్తి, పశ్యామశ్చ మూర్ఛితమ్, సాఖలు
మూర్ఛావస్థా కిం జాగరాద్యవస్థాసు మధ్యే క్వచిదన్తర్భవితుమర్హ
తి? కింవా తాభ్యోఽతిరిచ్యతే ? ఇతి. తత్ర ముగ్ధావస్థాయా అతిరిక్త
త్వే ప్రమాణాభావాజ్జాగరాదిషు క్వచిదన్తర్భావ ఏవ యుక్త ఇత్యేవం
ప్రాప్తే నేత్యాచక్ష్మహే, నతావన్ముగ్ధావస్థా జాగరితేఽన్తర్భవితుమ
ర్హతి, తత్రాస్య హేతోః? మూర్ఛితస్యేన్ద్రియైర్విషయానీక్ష
ణాభావాత్; జాగ్రత్పురుషస్త్విన్ద్రియైర్విషయానీక్షతే, అథాపి
స్యాదిషు కారన్యాయేన మూర్ఛితో భవేదితి ; ఇషుకార న్యా
యశ్చామ్నాతః “ యథేషుకారో నృపతిం వ్రజన్తమిహ గతాత్మా నద
దర్శ పార్శ్వే ” ఇతి. తత్ర యథేషుకారో జాగ్రదపీషుమాత్రాస
క్తచిత్తతయా స్వసమీపే గచ్ఛన్తం ససైన్యమపి నృపతి మనవీక్షమా
ణో భవతి, ఏవం మూర్ఛితోఽపి ముసలాద్యభిఘాతజనిత దుఃఖానుభ
వవ్యగ్రమనస్తయా జాగ్రదప్యన్యా న్విషయా ననవీక్షమాణో భవతీ
తి. నచైతత్సాధీయః, ముగ్ధో ధరణ్యాం పతిత దేహో విసంజ్ఞో

¶ అవస్థాత్రయ నిరూపణానన్తరమస్మిన్నధికరణే మూర్ఛావస్థా
యాస్తత్స్మాత్పృథక్స్థాపనాత్పూర్వాధికరణే నాస్యాన్తర్భావ
లక్షణాం సఙ్గతిం సూచయన్ వృత్తానువాదేనాస్య విషయమాహ
(భగవద్భక్తిహీనానా)మితి.

దృశ్యతే, ఇషుకారస్తు ధృతదేహస్తత్త్విషో వ్యావృత్తచిత్తస్సన్
బ్రూతే, అహమేతావన్తం కాలమిష్వగ్ర ఏవాసక్తచిత్తో భవమితి.
ముగ్ధస్తు లబ్ధసంజ్ఞో బ్రూతే, అహమేతావన్తం కాలమన్ధేతమసి మగ్నో
దేహమప్యధారయన్న బుధ్యవన్న కించిదవేదిషమితి చ. తస్మాన్న ముగ్ధో జా
గర్తీతి ముగ్ధావస్థా జాగరితాదతిరిచ్యతే. స్యాదేతన్ముగ్ధావస్థా స్వప్నే
న్తర్భవేత్, కస్మాత్ పునరతిరిచ్యేతేతి చేన్నైతదేవమ్, ముగ్ధావస్థా
యాం స్మృత్యనుభవాద్యఖిల జ్ఞాన విప్రణాశాత్స్వప్నావస్థాయాం
స్మృత్యనుభవాదిజ్ఞానసమ్భవాచ్చ; అతో న ముగ్ధావస్థా స్వప్నేన్తర్భ
వేత్. అస్తు తర్హి తస్యాస్సుషుప్తావన్తర్భావః, సుషుప్తౌ స్మృత్యా
దినిఖిలజ్ఞానవిప్లవదర్శనాదితి చేన్నైవమ్, ముగ్ధావస్థాయాస్సుషుప్తే
శ్చ వైలక్షణ్యాత్; తథాహి ముగ్ధః కదాచిచ్చిరమనుచ్ఛ్వసన్ వేపమా
నాఙ్గో విస్ఫారితనేత్రశ్చ దృశ్యతే, ప్రసుప్తస్తు ప్రసన్నవదనో నిమీలి
తనయనస్తుల్యకాలం పునః పునరుచ్ఛ్వసితి, న చ తస్యాఙ్గాని వేప
న్తే, ఆహ్వానమాత్రేణోత్తిష్ఠతి, న తు ముగ్ధః, అపి చ భవతి ప్రస్వా
పముగ్ధతయోర్నిమిత్తభేదః, శ్రమాదినిమిత్తజః ప్రస్వాపః, ముసల
ప్రహారాదినిమిత్తజా ముగ్ధతేతి, మా భూన్ముగ్ధతాయాస్సుషుప్త్యన్త
ర్భావః, అపి తర్హి మృతావన్తర్భూయాత్సా, మృతేరత్యన్తవి
స్మృతిరూపత్వాత్; తథా చామ్నాతమ్ "జన్తోర్వైకస్యచిద్ధేతోర్మృత్యు
రత్యన్తవిస్మృతి" రితి. తథాపి న మృతౌ ముగ్ధతాయాస్సమ్యగన్త
ర్భావో యుజ్యతే, తథాహి ముగ్ధే సతి కస్మింశ్చిన్మృతో వాయం న వే
తి సన్దిహానా ఊష్మాస్తి న వేతి నిశ్చేతుం ముగ్ధస్యోరస్థల¶మన్వారభన్తే,
తథా ప్రాణోఽస్తి న వేతి నిశ్చేతుం చ శనైర్నాసికాదేశమ్, యది ప్రా
ణోష్మాణౌ నోపలభేరన్ తదా మృతోఽయ మిత్యధ్యవసాయ దహనార
ణ్యే తమపవిధ్యన్తి, యది తు ప్రాణోష్మాణావుపలభేరన్ తదానా

¶ అన్వారభన్తే- స్పృశన్తి, అధ్యవసాయ - నిశ్చిత్యేత్యర్థః, దహ.

యం మృతఇత్యధ్యవసాయ సచితస్య సంజ్ఞాలబ్ధే [illegible] నచ లబ్ధసంజ్ఞః పునరుత్తిష్ఠతి, నచాయం లోకశాస్త్రగానామర్థగతిః, అతో ముగ్ధసతి జీవే తస్య సా ముగ్ధావస్థా అర్ధసంపత్తిః. మరణావస్థాయా అర్ధం ప్రాప్తిరితి ప్రతిపద్యామహే, కుతః ? పరిశేషాత్-యుక్తో క్తరీత్యా జాగరాదిష్వవస్థాన్తరేషు [illegible] ముగ్ధావస్థాయా అనన్తర్భా [illegible] తిహేతుత్వేన [illegible] పరిశిష్యమాణా [illegible] భాః, దృష్టాశ్చైవమేవాయం మరణస్య [illegible] నిర్ధాహ యద్యస్య సావశేషం ప్రారబ్ధకర్మ భవతి తదా [illegible] త్యాగచ్ఛేత్, యది తు నిరవశేషమేవ ప్రారబ్ధకర్మ భవతి తదా ప్రాణాదిస్తస్య నైవ ప్రత్యాగచ్ఛేత్, ఆయుర్వేదవిదస్త్వమాం ముగ్ధతాం పశ్యమీ మూర్ఛామాహుః, తత్ర జాగరాద్యాస్తిస్రోఽవస్థాః ప్రసిద్ధాః, మృత్యుశ్చ [illegible] తస్మాన్ముగ్ధేఽర్ధసంపత్తిరితి యుక్తమ్.

౫। ముగ్ధాధికరణం సమాప్తమ్, సూ।౧౦॥

—✻ ౧౧।సూ। న స్థానతోఽపి పరస్యోభయలింగం సర్వత్ర హి ✻—

¶ ఏతావతా భగవద్భాష్యకారస్య [illegible] జీవస్య జాగరాద్యవస్థానుభవరూపా సంసృతిః ప్రదర్శితా, అనన్తరము [illegible] భగవద్విభజిషా సువివృత్తమే ఉపాస్యస్య శ్రీభగవతో [illegible] హిమోపవర్ణనాయైవ 'నస్థానతో' ఇత్యాది సూత్రాణ్యారభ్యన్తే, తత్ర పరస్య బ్రహ్మణః ప్రాజ్ఞస్వరూపేణ ప్రాప్త [illegible] స్థానేపి జీవస్యేవ నతస్య ప్రస్వాపాది దోషగన్ధ ఇతి వక్ష్యమాణ నారద్యో- స్మరణే, అపిషత్స్యత్తి- [illegible]

\+ మూర్ఛావస్థాయా మృతిద్వారత్వాభ్యుపగమా [illegible] సాధకదేహాదివిషయన్నైవాన్యస్మి [illegible] (ద్వారమేవహి).

[illegible] సూ [illegible]

• సుషుప్తి [illegible] ప్ర

విచార్యతే,† కింపరస్యాపిబ్రహ్మణఃపురీతత్యవస్థానాత్కదాచిత్స్వాప
స్స్యాత్ ? ఆహోస్విన్నైవస్యాత్ ? ఇతి విశయేతం ప్రత్యాచష్టే-
(నస్థానత)ఇతి= అత్ర తసిల్ సార్వవిభక్తికః,పరస్య బ్రహ్మణః పురీ
తత్యవస్థానేపీషదపి జీవస్యేవస్వాపాది దోషఃకదాపి నభవత్యేవ,కు
తః ? హేయస్మాత్, "సయదజయాత్వజామనుశయీత గుణాంశ్చ జు
షన్ భజతి సరూపతాం తదనుమృత్యుమపేతభగః । త్వముతజహాసి
తామహిరివత్వచమాత్త భగోమహసి మహీయసేష్ట,గుణితేఽపరిమే
యభగః ॥ మాం భజన్తి గుణాస్సర్వే నిర్గుణం నిరపేక్షకమ్। సు
హృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయోగుణాః ॥ ఏతే చాన్యే
చబహవో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రార్థ్యామహత్వ మిచ్ఛద్భి
ర్నవియన్తిస్మకర్హిచిత్" ఇత్యాదిషు సర్వత్ర వేదాన్తేషుభగవతః పర
స్యబ్రహ్మణః ప్రాకృతగుణరహితత్వ మప్రాకృత పరమమఙ్గళ గుణగ
పరిపూర్ణత్వం చేత్యేతదుభయవిధం లిఙ్గం సాక్షాదేవ శ్రూయతే,
లిఙ్గమ్,లక్షణమ్- ¶ తస్మాజ్జీవస్యైవ ప్రకృతిగుణ సమ్బన్ధవశా త్స్వ్రిస్వా
పాదిదోషోభవతి, నతు పరమాత్మనఇతి తాత్పర్యార్థః; ఏతదేవా
భిప్రేత్యశ్రూయతే " సత్వాజ్జాగరణం విద్యాద్రజసా స్వప్నమాది
శేత్ । ప్రస్వాపంతమసోజన్తో స్తురీయంత్రిషు సన్తత " మితి . తురీ
యమ్- జాగరణాద్యవస్థాతీతమ్, త్రిషు- జాగరణాదిషు - సన్తతమ్-
త్తం కీర్తయతి- (ఏతావతే)తి. ... ... *

† పరంబ్రహ్మైవ విషయీ కృత్యాస్య విశయమాహ - (కింపర
స్యాపీ)తి= పురీతత్స్థానసమ్బన్ధేనజీవస్య సుషుప్తి దర్శనాత్తద్వత్త
ద్యశస్థాన సమ్బన్ధవతః పరమాత్మనోపి స్వాపస్స్యాదితి పూర్వ పక్షే
ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రత్యాచష్ట)ఇత్యాదినా=¶పరమాత్మనో
ఽప్రాకృతపరమమఙ్గళగుణగణానుసన్ధానేన విషయవైరాగ్యద్వారా
తద్భజన ప్రవృత్తిరేతదధికరణఫలమితిసూచయన్నాహ-(తస్మా) దితి.

వ్యాప్నువత్, జాగరాదీని పరం బ్రహ్మ విశ్వాని రూపేణాధితిష్ఠతీ త్యర్థః.నను "రూపం యత్తత్ప్రాహురవ్యక్త మాద్యం బ్రహ్మజ్యోతిర్నిర్గుణ" మిత్యాదౌనిర్గుణత్వం పరబ్రహ్మణశ్శ్రూయతే,తత్కథమస్యాప్రాకృత పరమమఙ్గళగుణగణపరిపూర్ణత్వం ఘటేత?తస్మాన్నాస్యోభయ లిఙ్గ ముపపద్యతఇతి చేదత్రోచ్యతే, నతావత్పరమాత్మని నిర్గుణత్వం విరుధ్యతే, నిర్గుణత్వస్య ప్రాకృతగుణరాహిత్యరూపత్వాత్, యథాపార్ష దేషు జయవిజయాదిషు " దేహేన్ద్రియాసుహీనానాం వైకుణ్ఠ పురవాసినా " మిత్యత్రో పదిష్టో దేహేన్ద్రియాసుహీనశబ్దో దేవావచక్షుత గృహీతగదాపరార్ధ్యకే "యూరకుణ్డల కిరీటవిటఙ్కవేషా । మత్తద్విరేఫ వనమాలికయానివీతౌవిన్యస్తయాసిత చతుష్టయ బాహుమధ్యే " ఇత్యాది వాక్య విశేష వశాత్ప్రాకృత దేహేన్ద్రియాది రాహిత్య పరస్సన్న ప్రాకృతదేహేన్ద్రియాదికం నవిరుణద్ధి తద్వన్నిర్గుణశబ్దోపి "ఏతేచాన్యేచబహవోయస్మిన్నిత్యామహాగుణా " ఇత్యాది వాక్య శేషవశాత్ప్రాకృత గుణరాహిత్యపరస్సన్ పరమాత్మన్య ప్రాకృతప్రోక్త గుణ గణ పరిపూర్ణత్వం నవిరుణద్ధి, ఏవం నిర్విశేషత్వాదికమపి పరమాత్మని +నవిప్రతిషిధ్యతే, అతశ్చోభయలిఙ్గమస్యోపపన్నమేవ భవతీతి ధ్యేయమ్.

—✳ ౧౨॥సూ॥ *నభేదాదితిచేన్నప్రత్యేకమతద్వచనాత్ ✳—

అత్రాహకశ్చిదవిపశ్చిత్, గుణాత్మకమేవాస్తుపరంబ్రహ్మ,నతుగుణవత్, తతశ్చ గుణ గుణినోర్నభేదస్సిధ్యేత్, తస్మాన్నబ్రహ్మణఉభయలిఙ్గం ఘటేత ఇతిచేత్తన్న, కుతః? ప్రత్యేకమతద్వచనాత్-త

+ నవిప్రతిషిధ్యతే- సవిశేషత్వాదికంన విరుణద్ధీత్యర్థః.

* పరమాత్మ గుణానాం తదభేదమభ్యుపగచ్ఛతా తస్యయథోక్తోభయలిఙ్గ మాక్షిప్తమ్, తమద్యానూద్యోత్పాటయతి సూత్రకారః-

(సూ॥భా) ౨౭.   ...   .   *

ద్వచనమ్-గుణగుణినోరభేద ప్రతిపాదకమ్, అతద్వచనమ్-తయోర్భే దప్రతిపాదకమ్, తథాహి శ్రీభగవాన్ స్వస్మాత్స్వసద్గుణానాం ప్ర త్యేకం భేదం ప్రవక్తి, "మాం భజన్తి గుణాస్సర్వే నిర్గుణం నిరపే క్షకమ్ । సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయో గుణా" ఇ తి. తస్మాత్సుఘట మేవ పరబ్రహ్మణోభయత్వ్యుభయలిఙ్గమ్.

—※ ౧౩॥ సూ॥ అపి చైవ మేకే ※—

అపి చైకే ముఖ్యాశ్చతుర్ముఖా దయో హ్యేవం భగవద్గుణానాం గుణి నో భగవతశ్చ ప్రత్యేకం భేదముపదిశన్తి "గాయన్ గుణాన్ దశశ తానన ఆదిదేవ శ్శేషోఽధునాపి సమవస్యతి నాస్య పార" మితి, "గుణా త్మనస్తేపి గుణాన్విమాతుం హితావతీర్ణస్య కఈశిషేస్యే" తి, "నాన్తం గుణానామగుణస్య జగ్ము ర్యోగేశ్వరా యే భవ పాద్మముఖ్యా" ఇతి చ.

—※ ౧౪॥ సూ॥ అరూపవ దేవ హి తత్ప్రధానత్వాత్ ※—

ఏవ మనన్త పరమకల్యాణ గుణ గణ పరిపూర్ణమపి పరం బ్ర హ్మారూపవదేవ భవతి కర్మవిక్షిప్తచిత్తానామ్-అవిద్యమాన దేహవ దేవ భవతి, స్వభక్తానాం తు పునః పునరవతీర్య సన్నిహితం భవతి కుతః ? తత్ప్రధానత్వాత్- భక్తప్రధానత్వాత్, హిశబ్దేన "య దిన సముద్ధరన్తి యతయో హృది కామ జటా దురధిగమోసతాం హృది గతోస్మృతకణ్ఠ మణిః । అసుతృపయోగినాముభయ తోప్యసుఖ" మి తి, "నాహమాత్మానమాశాసే మద్భక్తైస్సాధుభిర్వినే" తి చై వమాదిష్విదం తాత్పర్యం ప్రసిద్ధమిత్యాహ. ... ... *

స్యాదేతత్ ఆవిర్భావ తిరోభావాభ్యాం భగవతోపి సౌభ ర్యాదేరివ పరిచ్ఛిన్న మేవ స్వరూప మవగమ్యతే, తథా చ "అన్తరస్మి న్నిమే లోకా అన్తర్విశ్వ మిదం జగత్- బ్రహ్మైవ భూతానాం జ్యేష్ఠ" మి తి పరమాత్మనస్సర్వవ్యాపకత్వ సూచక శ్రుతివాక్య జాతం వ్యర్థ మితి చేన్నేత్యుచ్యతే, ...*

—※ ౧౫॥ సూ॥ ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యమ్ ※—

పరబ్రహ్మోపధాకరణే, యథా ప్రకాశో మహాభూతతృతీయ స్తేజోలక్షణస్వరూపత్వాత్ పరిచ్ఛిన్నోఽపి సర్వదా వాతాయనరంధ్రాదిష్వపి తిరోభవతిచ, తద్వదేవ పరమాత్మస్వరూపం సర్వత్ర సంబంధి వ్యాప్యవ్యాపకత్వమనపి భక్తానుగ్రహార్థం కామ్యరూపేణ తత్ర తత్రా విర్భవతి తిరోభవతిచ, సర్వాణ్యేకీభావేన సాకారభగవద్రూపస్య సర్వ త్రైవాభవతి, అతః “అస్మిన్ సర్వే లోకా” ఇత్యాది వాక్యా నామవైయర్థ్యమేవ. ... ... ※

—※ ౧౬ ॥సూ॥ ఆహచతన్మాత్రమ్ ※—

తత్-వ్యాపకత్వమ్, సదేవ తన్మాత్రమ్. “నచాన్తర్నబహిర్యస్య న పూర్వం నాపి చాపరమ్। పూర్వాపరం బహిశ్చాన్తర్జగతో యో జగచ్చ యః” ఇతి తస్య భగవతః సర్వవ్యాపకతామేవ భగవాన్ బాదరాయణస్సూత్రకార ఆహ.... ... ... ※

—※ ౧౭॥ సూ॥ దర్శయతి చాథో అపి స్మర్యతే ※—

“అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థితః” ఇత్యాది శ్రుతిశ్చ సమేతామర్థం దర్శయతి, అథో అపి చ “అథవా బహునైతేన కింజ్ఞాతేన తవార్జున। విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాం శేనస్థితో జగదిత్యాదినాయమేవార్థస్స్మర్యతే. ... ... ※

—※ ౧౮॥ సూ॥ అతఏవచోపమా సూర్యకాదివత్ ※—

కమ్-ఉదకమ్, యతఏవాస్మాత్సర్వవ్యాపకాత్పరబ్రహ్మణ ఏతస్మా ద్వివిధమిదంజగదుత్పద్యతే, అతఏవ చాస్య సూర్యకాదివదిత్యుపమో పపద్యతే, తథాచేశ్వరజగతోస్సూర్యకోపమా దృశ్యతే “యథైవ సూర్యాత్ప్రభవన్తి వారాణి పునశ్చ తస్మిన్ ప్రవిశన్తి కాలే। భూతాని ఘోరా స్థిరజంగమాని తథా హరావేవగుణప్రవాహా” ఇత్యాదిషు. అపి తత్రైవ “ఘటాఘటేషు” ఇతి స్మృత్యాప్యుపమా సూచితా.

నన్వీశ్వరస్య నిఖిల జగద న్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వేస్యాదేవ ప్రత్యక్ష త్వ మిత్యతఉత్తరం బ్రూతే. ... ... *

—※ ౧౯॥సూ॥ ¶అమ్బువదగ్రహణాత్తు నతథాత్వమ్ ※—

తుశబ్దశ్శఙ్కా వ్యావృత్త్యర్థః, కారణత్వేన నియన్తృత్వా దినాచ నిఖిల జగద న్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వేపి పరమాత్మనః క్షీరాన్తర్గ తస్యామ్బునఇవ గ్రహణాభావాత్, నతథాత్వమ్- నప్రత్యక్షత్వంభవ తి, ప్రకృతితో భగవానభక్తైర్దుర్వివేచః ఖల్విత్యభిప్రాయః, భ క్తానాం పునరయం సువివేచఏవ, తథాచామ్నాయతే "విన్దన్త్యాత్మా నమాత్మస్థం మథిత్వాకవయోన్తత " ఇతి. ... *

కేషాం చిదప్రత్యక్ష స్యేశ్వరస్య శ్రుతిప్రమాణ సిద్ధత్వేపి స ర్వత్రజగతినియన్తృత్వేన సద్భావేఇదంచ గమకం భవతీత్యాహ.

—※{ ౨౦॥సూ॥ వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్త ర్భావాదుభయ సామంజస్యాదేవమ్ }※—

జగన్నిష్ఠంవృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం సర్వత్రేశ్వరసద్భావేగమకమ వివేకినామపిభవతి, కస్మాత్ ? అన్తర్భావాత్- అన్తర్భవతిహీశ్వరో నియన్తృత్వేన జగతి, నహినియన్తృత్వేనేశ్వరే జగత్యన న్తర్భూయ మానే సత్యచేతనస్యజగతస్సర్గనిరోధ కాలయో వృద్ధి హ్రాసౌ స్యాతామ్, తతశ్చేశ్వరాన్తర్భావాదేవ జగత్యుభయం సమంజసం భవతి, తతశ్చవృద్ధిహ్రాసోభయసామంజస్యాదేవమీశ్వరో నిఖిలజగద న్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతఇత్యవోచామ. ... ... *

—※ ౨౧॥సూ॥ దర్శనాచ్చ ※—

దృశ్యతేచాబుర్తారాదావపీశ్వరాయత్తం వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం సర్వజ్ఞైః, తస్మాదపీశ్వరాస్తిత్వేతస్యోభయలిఙ్గవత్త్వేచప్రాకృతైర వివవదితవ్యమ్.౬॥ ఉభయలింగాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧౧॥

¶ ఏతచ్చ పరమాత్మనోవ్యాపకత్వం ప్రాగధ్యాయోక్తమేవేహ

—*{ +౨౨॥ సూ॥ ప్రకృతైతావత్త్వం హి ప్రతిషే
ధతి తతో బ్రవీతి చ భూయః }*—

• బ్రహ్మస్వరూపం ప్రకృత్యేదముపదిశ్యతే--నైతస్మాదితి నేత్య
న్యత్పరమస్తి (ప్రాదేశి) [illegible] శబ్దో
విబోధకః [illegible] మ [illegible] ప్రకృత [illegible] షేధ ని
[illegible]. తత్ర [illegible] బ్రహ్మస్వరూపం స
[illegible] త్మ [illegible].
తత్రేదం ప్రతిపద్యతే. సర్వగతేతి, కుతః ? " [illegible] బ్ర
హ్మణీనాంచ సూతయే । నిర్గుణాయ [illegible] వేదా
[illegible] " ఇతి, తథా " యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా
సహ " ఇతి, తథా " అథాత ఆదేశో నేతి నేతి న హ్యేతస్మాదన్యత్ప
రమస్తి " ఇతి, ఆదేశః బ్రాహ్మణమ్, " అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవి
దితాదధి " ఇతి. తథా [illegible] పృష్టస్సన్ బోధ్య [illegible] వచ
నేనైవ బ్రహ్మస్వరూపం ప్రతిప్రోవాచేతి శ్రూయతే, " [illegible] వాచా
[illegible] నితి. [illegible] ద్వితీయే [illegible]
[illegible] త్వం [illegible]
త్యేతాదృశీషు శ్రుతిషు సర్వత్రైవ బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానం [illegible]

ప్రసంగాదనుస్మారితమతోఽన పౌనరుక్త్యం శఙ్కనీయమితి జ్ఞేయమ్. అ౨౨॥

+ పూర్వాధికరణే పరమాత్మని ప్రాకృతగుణవత్త్వధర్మాన్ని
షేధితః, ఏవముత్తరాధికరణే తస్మిన్నన ఆవిర్భావకత్వేన పరిజ్ఞేయత్వ
రూపధర్మో నిషిద్ధ్యత ఇతి వృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే--
(ప్రకృతైతావత్త్వం హి) ఇతి-- [illegible]
[illegible] వేదః. ... ... *

" వేదాహ [illegible] " [illegible]
[illegible]

వం ప్రాప్తే †ప్రతిబ్రూమహే, చిరాత్ - కథఞ్చిదేకదేశతః కేషాంచిత్ప్ర
శాన్తాత్మనాం మహాత్మనాం మన ఆదిభిః పరబ్రహ్మస్వరూపం పరి
జ్ఞాతుం శక్యమేవ, న సర్వథాదుర్జ్ఞేయమితి వక్తుం శక్యమితి, కుతః?
"ద్యుపతయ ఏవ తే న యయురన్తమనన్తతయా త్వమపి యదన్తరాణ్డనిచ
యా ననుసావరణాః | ఖ ఇవ రజాంసి వాన్తి వయసా సహ" ఇతి, తథా "గా
యన్ గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవ శ్శేషోఽధునాపి సమవస్యతి నా
స్య పార" మితి, తథా "కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచత్ - కుత ఆ
జాతా కుత ఇయం విసృష్టిః - అర్వాగ్దేవా అస్య విసర్జనాయ" ఇత్యే
తాదృశీషు శ్రుతిషు పరబ్రహ్మస్వరూప తద్గుణానామేకదేశతః పరి
జ్ఞానాభ్యుపగమదర్శనాత్; ఏవమేవ "నమస్తేఽశ్రుతసత్త్వాయే"
త్యాద్యాశ్చ శ్రుతయో బ్రహ్మస్వరూపస్య సాకల్యేనాపరిజ్ఞేయత్వమభిప్ర
యన్తీత్యధ్యవసీయతే, ¶అన్యథా తత్రత్య యచ్ఛబ్దానాం సముద్రఘో
షావిశేషః ప్రసజ్యేత, ఏవమ్ "అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాద
ధి" ఇత్యత్రాపి తత్పూర్వవాక్యపర్యాలోచనయా, తత్ - పరం బ్ర
హ్మ, విదితాత్ - చక్షురాదిభిర్గృహీతాత్ప్రకృతివికారాత్ప్రప
ఞ్చాత్, అన్యత్ - వ్యతిరిక్తమేవ, చక్షురాద్యగ్రాహ్యమేవేత్యర్థః; "గృ
హ్యమాణైస్త్వమగ్రాహ్య" ఇత్యామ్నాయాత్; ఏతదుక్తం భవతి, ప
రం బ్రహ్మ స్వనియామ్యేషు సర్వప్రపఞ్చేష్వన్తర్బహిర్వ్యాప్య తద్వి
లక్షణమేవావతిష్ఠతే, తం మే "మథ్నన్తి మథ్నా మనసా దిదృక్షవో
గూఢం క్రియార్థైర్నమ ఈరితాత్మన" ఇత్యుపదిష్టక్రమేణ విచారయ
న్తీతి ఏవ తత్స్వరూపమేకదేశతః కథంచిజ్జానన్తీతి. ఏవం పరమా
త్మనః ప్రకృతివైలక్షణ్యముపదిశ్య చేతనవైలక్షణ్యముపదిశ్యతే,

ఇతి (†ప్రతిబ్రూమహ) ఇత్యాదినా ¶అన్యథా - బ్రహ్మణస్సర్వథాదు
ర్జ్ఞేయత్వే తథా చ పూర్వపక్షిమతే బ్రహ్మణోఽవాచ్యత్వాభావే నైత
త్సూత్రమస్యారణ్యకీయం స్యాదితి భావః. ... ... *

(అజ్ఞో) ఇతి—అజ్ఞో- అపిచ, అవిదితాత్ - అతిసూక్ష్మతయా చక్షు
రాద్యగృహీతాత్స్వస్వయామ్యాత్మ్యేనపరగాత్మ్యం, తదన్యాదిత్యనుషజ్య
తే, తస్మాత్ పరంబ్రహ్మ, అధి- సర్వోత్కృష్టం భవతీత్యర్థాత్ పర
మాన్నత్రాపి ప్రతిషేధః. ఏవమ్ "అథాత ఆదేశో నేతి నేతి" ఇత్యత్ర పర
బ్రహ్మస్వరూపసాకల్యేనజ్ఞానపవాదేశో నాస్తీత్యుపదిశ్యతే, ఏవం "త
త్రైతాష్ణీం భజనావే" ఇతి శ్రుతిశ్చ నపిరుద్ధ్యతే, యతః బాష్కలి
నామకేన ఋషిణా పృష్టః, స్వ, త్రి, వారం పరబ్రహ్మస్వరూపాదికం
సాకల్యేన జ్ఞేయమిత్యభిప్రేత్య బ్రూహీతి పృష్టస్సన్ బాహ్వాఖ్య ఆచార్యః
పరబ్రహ్మణస్సాకల్యేన పరిజ్ఞేయత్వ మఘటమానం భవతీతి మత్వా తూ
ష్ణీం భూత్వా స్థితః, తదిదముక్తమ్ "సహోవాచ తూష్ణీం బభూవ" ఇతి. ఏత
దుపష్టావయమేవార్థః శ్రూయతే "తం హ ద్వితీయే వా తృతీయే వా వచన ఉ
వాచ బ్రూమః ఖలు త్వం తు న విజానాసి ఉపశాన్తోయమాత్మే"తి. అస్యా
యమాశయః, సర్వోఽపి పరమాత్మస్వరూపం సాకల్యేన పరిజానన్ని
అతఏకదేశేన ఏవ పరమాత్మస్వరూపం (బ్రూ)మః, త్వం తు కృత్స్నం సాక
ల్యేన పరమాత్మస్వరూపం న విజానాసి ఖలు, అతస్తూష్ణీం భూతోఽస్మీ
తి. తతశ్చ ప్రకృతస్య "స్థిత్యుద్భవప్రలయహేతురహేతు" రి
పూర్వత్ర ప్రస్తుతస్య పరస్య బ్రహ్మణః, ఏతావత్త్వమ్- సాకల్యేనమ
నోవాగాదిగోచరత్వమేవ, ఉత్తరత్ర "నైతన్మనో విశతి" ఇత్యాదినా
ప్రతిషేధతి పిప్పలాయన ఆచార్య ఇతి ప్రతిజానీమః, కుతః ? హి య
స్మాత్, తతః- అనన్తరమ్, భూయః - పునః, బ్రవీతి "యదఙ్ఘ్ర్యబ్జ
నాభచరణైషణయోరుభక్త్యా చేతోమలాని విధమేద్గుణకర్మజాని। త
స్మిన్ విశుద్ధ ఉపలభ్యత ఆత్మతత్త్వం సాక్షాద్యథామలదృశోః సవితృప్ర
కాశ" ఇతి భగవతః పరమాత్మన ఏకదేశేన పరిజ్ఞేయత్వమభ్యుప
మ్యాభజనీయత్వం సమీహోపలక్షితత్వగర్భః, దశకేన స్వరూపేణ భజతీతి
దర్శయతి, తస్మాత్ "నైతన్మన" ఇత్యాదినా పరబ్రహ్మస్వరూప

స్య సాకల్యపరిజ్ఞానం ప్రతిషేధ్యత ఇతి నిశ్చీయతే.

* "శబ్దోపి బోధకనిషేధతయాత్మ మూల మధోఽక్త మాహ యదృతే ననిషేధసిద్ధి" రితి విషయవాక్యతాత్పర్యార్థ మాహ,

—⁂ ౨౩॥ సూ॥ తదవ్యక్తమాహహి ⁂—

యథోక్తా "శబ్దోపి బోధకనిషేధ తయాత్మ మూల" మితి శ్రుతిర్హి,తత్- నిఖిలం పరబ్రహ్మ స్వరూపమ్, అవ్యక్తమ్ - అపరిజ్ఞేయమిత్యాహ. ... ... *

అత స్తత్స్వరూపైక దేశంతు తద్భక్తాః పశ్యన్తీత్యాహ.

—⁂ ౨౪॥సూ॥అపిసంరాధనేప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ ⁂—

యద్యపి సాకల్యేన భగవద్రూప మదృశ్యం భవతి, తథాపి

ఫలంకథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

* (శబ్దోపీ)తి= విషయవాక్యోత్తరభాగతాత్పర్యార్థస్తు, శబ్దః- వేదః, కర్తా; సతు "నమస్తేఽస్తుశ్రుతసత్వాయ- యతోవాచో నివర్తన్తే" ఇత్యాదిరూపఇత్యర్థః, యదృతే- యత్పరంబ్రహ్మ వినా, ననిషేధసిద్ధిః- "నైతన్మనోవిశతీ" త్యాదినిషేధోనసిద్ధ్యేత్, తదాత్మమూలమ్- వేదకారణంపరం బ్రహ్మ, కర్మ; సాకల్యేన ప్రతిపాదయితుమశక్యతయా, అధోఽక్తమ్- అస్ఫుటం యథాభవతితథా, ఆహ-సాకల్యేన బ్రహ్మస్వరూపం నప్రతిపాదయతీత్యర్థః, తస్మాత్సాకల్యేన పరబ్రహ్మస్వరూపమపరిజ్ఞేయమపి "వేదాహమేతంపురుషంమహాన్తమ్- తంత్వౌపనిషదంపురుషంపృచ్ఛామి- దేహేన్ద్రియాసుహృదయానిచరన్తియేనసంజీవితానితమవేహిపరం నరేన్ద్ర" ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః "వేదైశ్చ సర్వైరహమేవవేద్యః" ఇత్యాదిస్మృతిభ్యశ్చ తత్స్వరూపమేకదేశతః పరిజ్ఞేయమితి భావేనోత్తర సూత్ర మవతారయతి-(అత)ఇతి=బ్రహ్మస్వరూపస్యసాకల్యేనాపరిజ్ఞేయత్వే ప్యేకదేశతోజ్ఞాతుంశక్యత్వాదిత్యర్థః. ... ... *

సంరాధనే నివృత్తే సత్యేక దేశతో భగవద్రూపం పశ్యన్తి భక్తియో-
గినః, సంరాధనమ్, శ్రవణకీర్తన ధ్యానపాదసేవనార్చనాదిలక్షణ
భక్తియోగానుష్ఠానమ్, కుతో న పునరిదమవగమ్యతే? ప్రత్యక్షానుమా-
నాభ్యామ్- శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్, తథాహి శ్రుతిః "పశ్యన్తి మేరుచిరా-
ణ్యేవ సన్తః పశ్యన్తి ... రూపాణి దివ్యాని వరప్ర-
దాని సాకం వాచం ... వదన్తి" ఇతి, "తస్మిన్ త్రిలోకప-
రమం పదగ్ సదా పశ్యన్తి సూరయః- దివీవ చక్షురాతతమ్" ఇతి, ప-
దమ్- స్వరూపమ్, తథా "పరాఞ్చి ఖాని వ్యతృణత్స్వయమ్భూ-
స్తస్మాత్పరాఙ్ పశ్యతి నాన్తరాత్మన్। కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మానమై-
క్షదావృత్తచక్షురమృతత్వమిచ్ఛన్ ॥ కాలేన సోఽజగ పురుషా యుపా-
ధిప్రవృత్తయోగేన విరూఢబోధః। స్వయం తదన్తర్హృదయమేవ భాతము
పశ్యత్యపశ్యత్ యం సపూర్వం" ఇత్యేవం జాతీయకా. స్మృతిస్తావత్
"పశ్య మే పార్థ రూపాణి" ఇత్యుపక్రమ్య "పశ్యామి త్వా సర్వతో
నన్తరూపమ్ నాన్తం న మధ్యం న పునస్తవాదిం పశ్యామి విశ్వేశ్వర వి-
శ్వరూప। కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమ-
న్తమ్। పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమన్తాద్దీప్తానలార్కద్యుతిమప్రమే-
యమ్" ఇత్యేవం రూపా. ... ...

౨౫॥ సూ॥ ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యం
ప్రకాశశ్చ కర్మణ్యభ్యాసాత్

కాలత్రయేఽపి ప్రకర్షేణ కాశతే విరాజత ఇతి ప్రకాశః- పరమాత్మా;
స తు స్వసంరాధనతత్పరమ్, అవైశేష్యమ్- స్వమాహాత్మ్యవిశేషానా-
విష్కరణం యథా తథా, వాత్సల్యాత్ప్రకాశవదనువర్తతే, యథా వా
సావిత్రః ప్రకాశః సవితారమేవానువర్తతే, ఆదిశబ్దేన ... ...
సూచయతి, యథా వా గౌర్వత్సమనువర్తతే తద్వత్, ... కర్మ-
ణ్యభ్యాసాత్- స్వభక్తలక్షణకర్మణి ప్రవృత్తిదర్శనాత్,

తథాచ దృశ్యతే “ సారథ్యపారిషద సేవనసఖ్యదౌత్య వీరాసనాను గమన స్తవనానిశుప్రిణ్వాన్ । స్నిగ్ధేషు పాణ్డుషు జగత్ప్రణతించవిష్ణోర్భక్తిం కరోతి నృపతిశ్చరణారవిన్దే” ఇతి, తథా “ అహంభక్తపరాధీనోహ్య స్వతన్త్ర ఇవద్విజః । సాధుభిర్గ్రస్త హృదయో భక్తైర్భక్తజనప్రియ” ఇతి చైవమాదిశ్రుతిషు. “ సర్వోపేతాచతద్దర్శనా ” దిత్యాదావయమర్థస్సూచితోఽపీహ సదృష్టాన్తత్వాద్విశిష్యతఇతిజ్ఞేయమ్.

—※ ౨౬॥సూ॥※ అతోఽనన్తేనతథాహిలిఙ్గమ్ ※—

(అత)ఇతి= తసిల్ సార్వవిభక్తికః, అతః- భక్తవాత్సల్యాది గుణగణ పరిపూర్ణేన, అనన్తేన- అపారమహిమ్నా భగవతా, హేతునా, తేన సహైవాముష్మికాన్ సర్వాభీష్టాన్ ప్రాప్నోతి, తథాహిలిఙ్గమ్- తథాచ శ్రుతిర్భవతి “ సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ యోవేదనిహితం గుహాయాం పరమేవ్యోమన్- సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణావిపశ్చితే ” త్యేవం రూపా. ... ... *

—※ ౨౭॥సూ॥ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్ ※—

†అత్రైవం జీవేశ్వరయోస్సంరాధకసంరాధ్యభావే సిద్ధే తద్దృఢీకరణాయ మతాన్తరే పునర్విప్రతిషేధః ప్రకటీక్రియతే, (ఉభయవ్యపదేశాత్త్వి)తి= “ సుపర్ణావేతౌసదృశౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయాకృతనీడౌచవృక్షే ” ఇతి, జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజౌ వీశానీశౌ- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకోబహూనాం యోవిదధాతికామా”

---

* ఐహిక సంరక్షణవ్యంజనేనభక్తవాత్సల్యంభగవతి ప్రదర్శ్యాముష్మిక సంరక్షణ వ్యంజనేనాపి తస్మిన్ తదేవ ప్రదర్శయతి_ (అతోఽనన్తేనే)తి. ... ... *

† ఏవం వేదాన్తసిద్ధేసిద్ధాన్తే సర్వేషా మత్యాదరం జనయితుం వేదాన్తాదిసర్వశాస్త్రవిరుద్ధేపరమతే దోష ముద్ఘాటయన్నుత్తరసూత్రమవతారయతి-(అత్రైవ)మితి. ... ... *

నతి, “ తలిస్తుతం పశ్యతి నిష్కలం ధ్యాయమానో విరుద్ధ ధర్మిణో
హ్యాత్సైతనో నేకధర్మిణః ” త్యేవమాది శ్రుతిషు కర్మఫలాశ్రితా నశ
న, కించిజ్జ్ఞత్వసర్వజ్ఞత్వా, నిత్యత్వానిత్వ, [illegible] వశ్యత్వా వశ్య
త్వ, సకళత్వ నిష్కళత్వ, [illegible] త్వయత్వా, [illegible]
శ్రయత్వ, [illegible] త్వ, [illegible]త్వ, [illegible] త్వ [illegible]
వ్యాప్య, బహుత్వైకత్వాది పరస్పర విరుద్ధధర్మయ [illegible]
శాదేవ జీవేశ్వరయోః [illegible] , [illegible]
[illegible], సతు “ మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి యఇహ నానేవ పశ్యతి
మనసైవేదమాప్తవ్యం నేహ నానాస్తి కించన ” త్యేవమాదిశ్రుత్యర్థం
త్యక్త్వ మజ్ఞానతామహాకుణ్డలవన్మ్రియస్వాజ్జీవేశ్వరయోః [illegible]
యథా కుణ్డలాకారేణ సంవిశ్యస్వర్ణ స్తమహింభ్రాన్త్యారజ్జుం మన్యతే,
తస్మాత్ విరుద్ధధర్మశీలయోర్జీవేశ్వరయోస్స్వభావత స్సత్యోపి భే
దే ఽనాది పాపకర్మవాసనయా జీవే పరమాత్మాభేదభ్రమాదనర్థం
ప్రాప్నోతి [illegible] త్యర్థః, యదేవేహ తదముత్ర
యదముత్ర తదన్విహ మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి యఇహ నానేవ పశ్య
తి- మనసైవేదమాప్తవ్యం నేహ నానాస్తి కించన ” త్యస్యాః కఠ
వల్ల్యాః శ్రుతేరయమేవ తాత్పర్యమ్, సర్వేషులోకేషు పరంబ్రహ్మ సర్వజీవా
న్తర్యామి తయా ఏకరూపేణైవాస్తి, నతు నానా, ఏవం సతియస్తా
వత్ బ్రహ్మరుద్రాది నిఖిలజీవేషు పరం బ్రహ్మ నానేవ పశ్యతి సతు మృ
త్యోర్మృత్యుమాప్నోతి- మరణానన్తరం మరణం ప్రాప్నోతి, పునః
పునర్జన్మ మరణదుఃఖ పరమ్పరాం ప్రాప్నోతీత్యర్థః, తదుక్తమ్
“ మృతేరనన్తరం జన్మ జన్మనోనన్తరం మృతిః । ఘటీయన్త్రవదశ్రా
న్తః సంసారః పాపినాం ధ్రువః ” ఇతి. ఏకస్మాదిదం పరంబ్రహ్మ సర్వే
షు [illegible] లోకేషు [illegible] నానా నాస్తి, [illegible]
[illegible]

ఏవభవన్తీతి, మనసా ద్రష్టవ్యమ్- నిశ్చేతవ్యమితి,నహ్యత్ర జీవేశ్వరయో రభేదప్రసక్తిరస్తి- అతఏవోత్తరోత్ర జీవేశ్వరయోర్వాస్తవభేదాభ్యుపగమశ్చూయతే "అఙ్గుష్ఠమాత్రఃపురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి" త్యాదౌ.*అతః "అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా" మితి సూక్తమ్. ... ... *

—※ ౨౮॥సూ॥ ప్రకాశాశ్రయవద్వా తేజస్త్వాత్ ※—

"ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్య" మిత్యస్మిన్సూత్రే భక్తవాత్సల్యాది గుణగణ ప్రకటనాయ భగవతః ప్రకాశ దృష్టాన్త ఉక్తః, సమ్ప్రతి భగవద్భక్తస్య తదాశ్రితత్వే ప్రకాశమేవ దృష్టాన్తమాహ (ప్రకాశాశ్రయవ)దితి=యథాప్రకాశః- సౌరో మయూఖః, స్వాశ్రయం సూర్యం సదాసమాశ్రిత్యాఽవతిష్ఠతే, తద్వదేవభగవద్భక్తోపి తం భగవన్తం పరమాత్మానమేవాశ్రిత్యావతిష్ఠతఇతి యావత్; కుతః పునరిదమవగమ్యతే ? తేజస్త్వాత్- భగవద్భక్తస్య ముక్తత్వేన కౌస్తుభాఖ్య భగవత్తేజో రూపత్వాదిత్యర్థః,తథాచ శ్రూయతే ¶"కౌస్తుభవ్యపదేశేన స్వాత్మజ్యోతిర్బిభర్త్యజ" ఇతి. *

—※ ౨౯॥సూ॥ పూర్వవద్వా ※—

వా శబ్దోఽవధారణే, యథాపూర్వమ్" అంశో నానావ్యపదేశా" దిత్యత్ర జీవానాం సామాన్యతః పరమాత్మాంశత్వం స్వస్వామిదృష్టాన్తేన స్పష్టీకృత్య భగవదాశ్రితత్వముక్తమ్, తద్వదేవేహాపి

---

* పూర్వసూత్రోపోద్బలకత్వాదస్యసూత్రస్య పూర్వసూత్రే నైకార్థ్యం ద్యోతయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(అత)ఇతి= పూర్వసూచితంజీవేశ్వరయోరాశ్రయాశ్రయిభావప్రపఞ్చనార్థకముత్తరసూత్రమవతారయతి- (ప్రకాశాదివ)దితి. *

¶(కౌస్తుభవ్యపదేశేన)ఇతి=కౌస్తుభాభరణస్యసదాభగవదాశ్రితత్వం యుక్తమితిభావః. ... ... *

ప్రకాశదృష్టాన్తేన భక్తానాం సామాన్యేఽనవరతం భగవదాశ్రి
తత్వంస్పష్టీకృతమితినిశ్చీయతే,ఏవముక్తంభవతి, భగవద్భక్తానాంజీ
వత్వావిశేషాత్పరమాత్మాంశత్వ సామాన్యేన తదాశ్రితత్వే సిద్ధేఽపి
తేషాం తద్భక్తిమత్త్వరూప సమ్బన్ధేన విశేషతో భగవదాశ్రితత్వమి
హస్పష్టీక్రియత ఇతి. తదేతదుపవరితం మహత్త్వమాశ్రితస్య సర్వా
శ్రయణీయత్వాత్పరమాత్మన స్సర్వోత్తమత్వం సిద్ధమితి స్థితమ్.

—※ ౩౦ సూ॥ ప్రతిషేధాచ్చ ※—

అపిచ ముముక్షూణాముపాస్యం పరతత్త్వం శ్రీనారాయ
ణాఖ్యమేవ భవితుమర్హతి, నాన్యత్; తదన్యస్య హేతోః ప్రతి
షేధాత్- ప్రతిషేధతిహి " మత్తః పరతరంనాన్యత్కిఞ్చిదస్తి ధనం
జయే " తి శ్రీభగవాన్ స్వయమేవ స్వస్మాన్నారాయణాఖ్యాదన్య
త్పరతత్త్వమితి. చశబ్దేన పురస్తాత్ " విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచ
నేతరౌ " ఇత్యస్మిన్ సూత్రే భేదం నిర్ణీతమితి స్మారయతి, తస్మా
త్పరమాత్మన స్సర్వోత్తమత్వం సిద్ధమ్. ... *

—※ ౩౧ సూ॥ పరమతస్సేతూన్మానసమ్బన్ధభేదవ్యపదేశేభ్యః ※—

అపిచ నారాయణ ఏవపరతత్త్వం భవితుమర్హతి, కుతః? అ
తోవక్ష్యమాణేభ్యస్సేతూన్మానసమ్బన్ధ భేదవ్యపదేశేభ్యః, ద్వన్ద్వా
న్తేశ్రూయమాణోవ్యపదేశశబ్దః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే, తథాచ సే
తువ్యపదేశా దున్మానవ్యపదేశాత్సమ్బన్ధవ్యపదేశాచ్చేత్యర్థః, "ఏష
సర్వేశ్వర ఏషభూతాధిపతిరేష సేతు ర్విధరణ ఏషాం లోకానా
మసమ్భేదాయే " తి, " అథ య ఆత్మా స సేతు ర్విధృతి " రిత్యా
త్మశబ్దాభి హితస్య పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య సేతు వ్యపదేశో
భవతి, తథా "జ్యాయాన్ పృథివ్యాజ్జ్యాయానన్తరిక్షాజ్జ్యాయాన్ దివో
జ్యాయానేభ్యోలోకేభ్య " ఇతి భగవత ఉన్మాన వ్యపదేశో భవతి,
ఉన్మానత్వమ్- ఊర్ధ్వపరిమాణత్వమ్, దేశక [illegible] న్త్యేవమితి,

యావత్; తథా “ స్వకృత పురేష్వమీష్వబహిర న్తర సంవరణం తవపురుషం వద న్త్యఖిల శక్తిధృతోంశ కృత ” మితి తస్య భగవత స్స వజీవాంశిత్వ లక్షణసమ్బన్ధవ్యపదేశోభవతి, తథా భేదవ్యపదేశశ్చ బ్రహ్మణోభవతి, భిద్య న్తే- విభజ్య న్తే, జీవాఅనేనేతి భేదః,పరమాత్మా సృష్టికాలే జీవానాం నామరూపవిభాగ కర్తేతి వ్యపదేశో భవతీతి యావత్; సతు“నామరూప క్రియాధ త్తే సకర్మాకర్మకః పరః-స ర్వాణిరూపాణి విచిత్యధీరః- నామానికృత్వా భివద న్యదా న్త ” ఇ త్యాదిరూపః, తతశ్చ సేతు వ్యపదేశాదిభ్యో హేతుభ్యః పరమపురు షశ్శ్రీ నారాయణ ఏవ పరతత్వ మిత్యధ్యవసీయ తే.

నను సేతుశబ్దో జలసా న్తత్యవిచ్ఛేదకే మృచ్ఛిలాది ప్రచయే ప్రసిద్ధః, సకథం భగవతి వ్యపదిశ్యత ఇత్యత ఉ త్తరంపఠతి.

—※ ౩౨ సూ॥ సామాన్యాత్తు బుద్ధ్యర్థః పాదవత్ ※—

తుశబ్దశ్శఙ్కాపనుత్యర్థః, సామాన్యమ్- సాధర్మ్యమ్, సాదృశ్యమ్; భగవతో ధర్మిష్ఠసా న్తత్య విచ్ఛేదక త్వేన సద్ధర్మ మ ర్యాదాకర త్వేనచ సేతుసాదృశ్యా త్తస్మిన్ భగవతి ప్రయుజ్యమాన స్సేతుశబ్దవ్యపదేశో ధర్మిష్ఠ సా న్తత్య విచ్ఛేదకత్వసద్ధర్మమర్యా దాకరత్వాది బుద్ధ్యుత్పాదనార్థ ఇతి జ్ఞాతవ్యమ్, పాదవ దేవాయ ముపపద్య తే, యథా “ పాదో మహీయం స్వకృతైవ యస్యే ”త్య త్ర భగవత్పాదత్వేనోపాస్య బుద్ధ్యుత్పాదనార్థం మహ్యాం భగవ త్పాదవ్యపదేశ ఉపపద్యతే తద్వత్. ... ... ※

—※ ౩౩॥సూ॥ స్థానవిశేషాత్ ప్రకాశాదివత్ ※—

యద్యపి దేశకాలాద్యపరిచ్ఛిన్నస్య భగవతస్సర్వత్రావస్థానం భవతి తథాపి స్థానవిశేష యోగాదయం భగవాన్ సుఖోపాసనో భవితుమర్హతి, తత్ర విశేషత ఆవిర్భావాదిత్యాశయః, ఇహ స్థాన విశేషశబ్దేన చలాచల లక్షణ విగ్రహవిశేషో వివక్ష్యతే, తత్రాపి చ

లక్ష్మీన భాగవతాదిషు స్మృతే, అవలక్షేపమ [illegible] గామాదికం దవ ముక్తత్వమితి జ్ఞేయమ్. ప్రకారాంతరమితి [illegible] ప్రాదుర్భావస్య [illegible] చిరస్య తం సుఖోపాస్యత్వే [illegible], యథా ప్రకారో మహాభూ తన్యసీయం తేజస్స్వరూపగమస్థానేతి [illegible] విశేష [illegible] భూతం సర్వోపాస్యం భవతి. యథా [illegible] మహా [illegible] సర్వ [illegible] భవతి తస్మాత్. ... ... ※

—※ ౩౯॥ సూ [illegible] ※—

ఇతశ్చైతదస్తి స్థానవిశేషేఽయం భగవాన్ [illegible] వోపగమ్యతే, యతస్తత్రైవాయం పరమాత్మా స్వస్వేనాపి సహ్యా [illegible] ముపపద్యతే, తథా చామ్నాయతే " భక్త్యా [illegible] " ఇతి, " [illegible] ఇతి. త [illegible] ... ... ※

—※ ౩౪ సూ [illegible] ※—

యథా " మత్తః పరతరం నాన్యత్ కించిదస్తి ధనంజయ " ఇతి స్మృతి [illegible] నారాయణాదన్యస్య పరతత్త్వమితి ప్రతిషేధాత్, తథైవ " యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిద్యస్మాన్నాణీయో న జ్యాయోఽస్తి కశ్చిత్ । వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం " మిత్యేవం జాతీయకాత్ [illegible] నారాయణాదన్యస్య పరతత్త్వమితి ప్రతిషేధాత్, [illegible] ప్రతిపాద్యత ఇతి. ... ... ※

—※ ౩౬ సూ [illegible] ※—

అనేన-అన్యప్రతిషేధేన, "ఆయామతో విస్తరత స్స్వమాన దేహేన లోకత్రయసజ్గ్రాహేణే" త్యాదిషు శ్రూయమాణేభ్య అయామశబ్దాదిభ్యశ్చావగతం సర్వగతత్వ మప్యస్మా న్నారాయణా దన్యస్య పరతత్వతాం వారయతి, ¶తథాచ పరతత్వ తయా ముముక్షూపాస్యత్వా చ్ఛ్రీభగవతో నారాయణస్యైక దేశతో జ్ఞేయత్వ మస్తీతి సిద్ధమ్. ... ... *

౭॥ ప్రతిషేధాధి కరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౪॥

—⁂ ౩౭॥సూ॥ ఫలమత ఉపపత్తేః ⁂—

† తదేవం పరబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ సర్వస్మా త్పరత్వేన సోవశ్యం ముముక్షుభి స్సమాశ్రయణీయ ఇత్యుక్తమ్,అథయదిదం స్వస్వకర్మానుగుణం *సుఖదుఃఖాదిలక్షణం ఫలంజీవై రుపభుజ్యతే;తత్కిం కేవలేభ్య స్స్వానుష్ఠిత కర్మభ్యోభవతి ? ఆహోస్విత్ పరబ్ర

¶ అధికరణముపసంహరతి- (తథాచ)ఇతి= పరమాత్మనః పరతత్వతాయాం సిద్ధాయామిత్యర్థః. శ్రీభగవతోనారాయణస్యపరతత్వత్వముముక్షూపాస్యత్వయోరాదిమాధ్యాయేధ్యవసితత్వేపీహాభగవదుపాసనలక్షణమోక్షోపాయనిరూపణాత్తత్రాదరాతిశయంజీవానాముత్పాదయితు మస్మిన్నధికరణేతస్య పరతత్వ తాదిక మనుస్మారితమితి ధ్యేయమ్. అ॥౭॥సూ॥౧౪॥

† పూర్వస్మిన్నధికరణే శ్రీభగవతో నారాయణస్య సర్వోత్తమత్వేన ముముక్షూపాస్యత్వ కథనాదుక్తిలస్య సకామోపాస్యత్వం నాస్తీత్యాక్షేపస్యాస్మిన్నధికరణే సమాధ్యభిధానాదస్య పూర్వాధికరణేనాక్షేపసఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తమనువదతి(తదేవ)మితి.

* సుఖరూపఫలమేవదేవైరుపభుజ్యతే-దుఃఖరూపఫలమేవనారకిభిరుపభుజ్యతే- ఆవిరాతదుభయవ్యామిశ్రఫలమేవమనుజై రుపభుజ్యతఇతివివేకః. కేవలేభ్యః- పరమాత్మనానధిష్ఠితేభ్యః, పరబ్రహ్మ

ష్ఠానో ద్దేశ్యఫలేభ్య స్తేభ్యో భవతి ఇత్యస్మిన్ ప్రశ్నే ప్రతిపత్తవ్యం తావత్ప్రాహ - (ఫలమత) ఇతి. అతః - అస్మాత్పరబ్రహ్మణో నారా యణా దుద్దేశ్యేభ్య ఏవ కర్మభ్య ఏషా ముపధ్య మా నం ఫలం భవతి, నతు కర్మణ స్స్వాతన్త్ర్యేణ, కుతః? ఉపపత్తేః, శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవహి నానావిధానాం [illegible] ఫలస్య వకల్పయితుం [illegible] కర్మజా యమాన తత్తత్కైంకర్యాత్ [illegible] తేషాం స్వస్వకర్మా నుగుణం ఫలం ప్రయచ్ఛతి సర్వాధ్యక్ష [illegible] ర్మాణాంతు జడతయా స్వాతన్త్ర్యేణ ఫల మపకల్పయితుం నాలమ్, ఇహహ కర్మశబ్దేన తజ్జనితా పూర్వమేవ వివక్ష్యతే, అతశ్చ కర్మణో వినాశి త్వేన కాలాన్తర భావి ఫలోత్పత్తికాలే తదసత్త్వం నదోష ఇతి జ్ఞేయమ్, తథాచ కర్మసాక్షిణ స్సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణ స్తత్తత్కాలే సర్వేషామి ణో హి ఫలదాతృత్వ [illegible].

తథాచ "కర్మణా జాయతే జన్తుః కర్మణైవ ప్రలీయతే సుఖం దుఃఖం భయం క్షేమం కర్మణైవాభిపద్యతే ॥ [illegible] " ఇత్యాదౌ కేవలకర్మణాం స్వాతన్త్ర్యేణ ఫలదాతృత్వ శ్రవణా త్కేవల కర్మభ్య ఏవైషాం సుఖాది లక్షణం ఫలం భవతి, తస్మాత్స కామైః పరమాత్మనో పాస్య ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "నిత్యో నిత్యా నాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్। త మాత్మస్థం యేఽనుపశ్యన్తి ధీరాస్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషామ్. లభతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్ హి తాన్ " ఇత్యేవం జాతీ యక శ్రుతిస్మృతిభిః "కర్మణా జాయతే జన్తుః" ఇత్యాది శ్రుతేః [illegible] మాత్మాధిష్ఠిత కర్మభ్య ఏవైషాం సుఖాది రూపం ఫలం భవతి, అతో విషయాన్ [illegible] పరమాత్మైవోపాసితవ్య ఇతి భావేన [illegible] (ఫలమత ఉపపత్తేః) ఇత్యాది [illegible] ఫలకర్త

దం తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన సుఖదుఃఖాది లక్షణం ఫలం భవతి, న త్వచేతన కాలవర్తినః పాషాణ కాష్ఠ లోష్టసధర్మణా కర్మణస్తజ్జనితా పూర్వాద్వా స్వాతన్త్ర్యేణ భవతీత్యధ్యవసితమ్.

—॥ ౩౮॥సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ ॥—

నవయముపపత్తిమాత్రేణ హేతునాస్మాత్ పరమాత్మనః ఫలం భవతీతి బ్రూమహే, అపితు శ్రుతత్వాచ్చ బ్రూమః, తథాచ శ్రుతిః “ సవా ఏష మహానజ ఆత్మా†న్నాదో వసుదాన ” ఇతి. చశబ్దాత్ స్మృతిరపి సూచితా “ యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి । తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్॥ సతయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్ ” ఇతి.

—॥ ౩౯॥సూ॥ ధర్మం ¶ జైమినిరత ఏవ ॥—

అత్ర యద్యపి జైమినిరాచార్యోఽపూర్వాఖ్యం ధర్మమేవ ఫలదాతారం మన్యతే, కుతః? అతః- శ్రుతత్వాదేవ హేతోః, శ్రూయతే హి “ జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత - వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత భూతికామః” ఇత్యాది శ్రుతిషు యాగస్యైవ స్వర్గాదిఫలోత్పాదకత్వమ్, కథం పునరసావపూర్వపదేనావగన్తవ్యో ధర్మ ఇత్యుచ్యేత, కర్మానుష్ఠానాదవశ్యం భావి ఫలస్య సూక్ష్మా కాచిత్ పూర్వావస్థాఽపూర్వపదేనావగమ్యతే, ఈశ్వరస్తు ఫలద ఇతి నశక్యతే వక్తుమ్, తస్యైకత్వాదేవ విచిత్ర కర్మఫల ప్రదత్వానుపపత్తేః కర్మాను

నపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తతశ్చే)తి.

† అద్యత ఇత్యన్నమ్- సుఖాదిరూపమ్, ఆసమన్తాత్ ప్రాణిభ్యో దదాతీత్యన్నాదః, వసూని- ద్రవిణాని, దదాతీతి తథా.

¶ జైమిని గ్రహణేన తత్సాంపరాయార్థం గురుశిష్య సంవాదోఽస్మిన్నధికరణే నిరూప్యత ఇతి ద్యోతయతి.

ష్యాపత్తైరుపపత్తేశ్చ [illegible] ఫలదమితి జైమినేర్మతమ్.
తథాపి తస్య [illegible] ప్రతిపత్తి [illegible] ప్రేత్య ప్రతిపత్త
వ్యం సిద్ధాన్తమాహ. ... ... ※

—※పూర్వం తు బాదరాయణో హేతువ్యపదేశాత్※—

[illegible] పూర్వస్మాత్ [illegible] ముక్తస్తు [illegible]
[illegible], [illegible] పూర్వ [illegible]
[illegible] పూర్వో [illegible], ఫల [illegible]
కుతః? హేతువ్యపదేశాత్-అస్యైవ [illegible]
కారయితృత్వం వ్యపదిశ్య తత్ఫలహేతుత్వం వ్యపదిశతి. "ఏష
హ్యేవ సాధుకర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే-ఏ
ష హ్యేవాసాధుకర్మ కారయతి తం యమధో నినీషతే
" ఇత్యాదిశ్రుతిః. *ఇష్టాపూర్వాదీనాం [illegible] నా
[illegible] పూర్వాదీనాం [illegible] ఫల [illegible]
[illegible], "వాయు [illegible]
[illegible]
[illegible] ఫల [illegible], " [illegible]
త్యారభ్య "వాయురన్తరీక్ష [illegible]", "అథ తేన [illegible]
మాత్మైవ విహితార్హితా" ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతిష్వేతదర్థా

---

*సిద్ధాన్తముపసంహరతి-(తస్మా)దితి= ఏతేన "జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత" ఇత్యత్ర జ్యోతిష్టోమస్య తజ్జనితాపూర్వ-స్య వా పరమాత్మాభిమతస్యైవ స్వర్గాది ఫలదత్వమితి వ్యాఖ్యాతమ్. "వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి" ఇత్యాదిష్వ [illegible] వాయ్వాదీనాం [illegible] భూత్యాది ఫలదత్వం [illegible] వ్యాఖ్యాతమ్. (వాయుమేవ) ఇతి [illegible] పరమాత్మ [illegible]
[illegible]

వగమాత్; అపిచ పరమాత్మనోవిచిత్ర శక్తిత్వేన విచిత్ర కర్మఫలప్రదత్వ ముపపద్యతే, ¶తస్మాదద్భుతమాహాత్మ్యస్సర్వోత్తమశ్శ్రీహరిశ్శేవసర్వైస్సమ్భజనీయ ఇతి ధ్యేయమ్. ... ... *

౮॥ ఫలాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౪॥

సంహరతి ¶(తస్మా) దితి= సర్వైః - స్వభోగార్థిభిరపవర్గార్థిభిశ్చ. అ॥౮॥సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృ తీ యా ధ్యా య స్య
ద్వితీయఃపాదః.
శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.
ద్వితీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౪౦॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమద్బ్రహ్మసూత్రభాష్యే తృతీయవ్యాఖ్యానస్య తృతీయః పాదః.

—✻ ॥౧॥ సర్వవేదాన్తప్రత్యయం చోదనాద్యవిశేషాత్ ✻—

ఏవం తృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాదే జీవానాం భగవదుపాసినిష్పత్త్యర్థం స్వప్నాద్యవస్థానుభవరూప తత్త్వానుసరణం నిరూప్య భజనీయ గుణాలయస్య శ్రీభగవతః పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య మహిమోపవర్ణితః, అథాస్మిన్ తృతీయ పాదే శ్రీమద్భగవన్మాహాత్మ్యం విద్యామాహాత్మ్యం తద్గుణోప సంహారానుపసంహారౌ భగవదవతార మాహాత్మ్యం ప్రసంగాదాగతం చేత్యేతదర్థజాతం ప్రపఞ్చ్యతే;† తత్రాదౌ భగవద్భజనప్రకార పరిజ్ఞానాయత

(శ్రీ)మద్భాగవతే శ్రుత్యా భక్తిస్సాఙ్గ్యస్మేర రఘూత్తమే।
అనన్యయా పరాస్మిన్నాన్యస్మాన్ గుణాగమే॥

ఏ పూర్వస్మిన్పాదే భగవదుపాసినిష్పత్త్యర్థం జీవానాం స్వప్నాద్యవస్థానుభవ రూప సంసృతి నిరూపణ పూర్వకం శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ ముముక్షూపాస్యత్వం నిర్ధారిత్య తన్నోచనోపాసనస్వరూపాదేరస్మిన్ పాదే నిర్ధార్యమాణత్వాత్పూర్వపాదేనాస్య విషయి విషయిభావ రూపాం సఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తానువాద పూర్వక మేతత్పాదార్థమాహ-(ఏతదేవ) మిత్యాదినా=విద్యామాహాత్మ్యమ్- భక్తిరష్టాఙ్గయోగస్త్వేతదుభయ ప్రభావమ్, ఏతదధ్యాయగోచర భగవదుపాసనవిషయకత్వాదస్య పాదస్యైతదధ్యాయే నైకవిషయకత్వం సఙ్గతిరితి ద్రష్టవ్యమ్.† భగవద్భక్తిరూపాదిపరిజ్ఞానార్థం మధ్యేఽతిస్య వేదాన్తవిషయో కృత్వా [illegible] ([illegible]) [illegible]

త్తచ్ఛాఖాభేదేషు శ్రూయమాణా నానావిధ వేదాన్తా అధ్యేతవ్యాః
ఆహోస్విత్సర్వ వేదాన్త ప్రత్యయభూతం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్ర
మధ్యేతవ్యమ్ ? ఇతివిశయః, నానావిధేషు వేదాన్తేషు భగవద్భజన
ప్రకారోపపాదనేన తదవగతి సమ్భవాన్నానావిధ శాఖాగత వే
దాన్తా ఏవ తద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానార్థిభిరధ్యేతవ్యా ఇత్యేవంప్రా
ప్తే బ్రూమః, సర్వవేదాన్తప్రత్యయం శ్రీమద్భాగవతశాస్త్ర మేకమే
వ భగవద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానాయాత్యాదరేణాధ్యేతవ్యమ్, సర్వ
వేదాన్తాః, నానా విధా ఉపనిషదః, తద్గూఢార్థా స్స్ఫుటతయా
ప్రతీయన్తేఽస్మిన్నితి సర్వవేదాన్తప్రత్యయమ్, " సర్వవేదాన్తసా
రంహి శ్రీభాగవతమిష్యత " ఇత్యామననాత్; కుతః ? చోదనాద్య
విశేషాత్ " నిగమకల్పతరోర్గళితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసం
యుతమ్ । పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహురహో రసికా భు
వి భావుకా " ఇతి, " యథాహరౌ భగవతి నృణాం భక్తిర్భవిష్యతి ॥ స
ర్వాత్మన్యఖిలాధార ఇతి సఙ్కల్ప్య వర్ణయే " తి, " శ్రీమద్భాగ
వతం పురాణ మమలం యద్వైష్ణవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమ
హంస్య మేక మమలం జ్ఞానం పరంగీయతే । యత్ర జ్ఞాన విరాగభక్తి
సహితం నైష్కర్మ్య మావిష్కృతం తచ్ఛృణ్వన్ విపఠన్ విచార
ణపరో భక్త్యా విముచ్యేన్నర " ఇతిచ సర్వవేదాన్తసారాదిమధ్యా
వసానేషు పునఃపున ర్భగవద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానార్థం తదధ్య
యనచోదనా ద్యవిశేషశ్శ్రూయతే, ఆదిగ్రహణేన అధీతస్య సర్వ
వేదాన్త సారస్యార్థ విచారణ చోదనామపి సూచయతి, తదిదము
క్తమ్ " విచారణ పరో భక్త్యా విముచ్యేన్నర " ఇతి. నహినానావిధ
వేదాన్తేషు భగవద్భజన ప్రకారస్స్పష్టతయాదృశ్యతే, అతఏవ " అ
తో మహా భాగ భవా నమోఘ దృక్శుచిశ్రవాస్సత్యరతో ధృతవ్రతః ।
ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్తయే సమాధినానుస్మర యద్విచేష్టిత " మి

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

తస్య మితిసిద్ధమ్. ... ... *

—※ [illegible] ※—

స్యాదేతదవస్థేషు వేదాన్తేషు వైశ్వానరవిద్యా, దహరవిద్యా, శా[illegible] విద్యా, [illegible] విద్యా, ప్రాణవిద్యా, అక్షరవిద్యా, ఇత్యే[illegible] విద్యా[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] తసంహితా[illegible] [illegible] తసంహితాయాం [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వేదాన్త[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వకేషు ప్రకరణేషు తత్ర తత్ర వైశ్వానరవిద్యాదికాస్సర్వా అపి విద్యా[illegible] [illegible] పాఞ్చరాత్రసంహితాయాం చ "అవధో[illegible] [illegible] లోకస్యాజ్ఞాన[illegible]

* [illegible]

¶ " [illegible] సంవాదో [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ... ... *

సాత్వతసంహితామ్ ॥ యస్యాం వై శ్రూయ మాణాయాం కృష్ణే
పరమపూరుషే । భక్తిరుత్పద్యతే పుంసశ్శోక మోహ భయాపహే'
త్యత్ర సమామ్నాయతే, అనర్థోపశమమ్- సంసారని బర్హణమ్,
చక్రే-భగవతా నారదేనోపదిష్టాం సమ్యక్ ప్రకాశితవా నిత్యర్థః,
తాం విశినష్టి- (యస్యా)మితి. *

అధికారితోప్యస్యాశ్శ్రైష్ఠ్య మాహ.

—*{ ౩॥సూ॥ స్వాధ్యాయస్యతథాత్వేనహిసమాచారేऽధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియమః }*—

యథా, స్వాధ్యాయస్య- "అగ్నిమీళే పురోహిత" మిత్యేవం
జాతీయకస్య వేదస్య, సమాచారే, సమ్యగధ్యయనే, "నైత దచీర్ణ
వ్రతోధీయీత" ఇతివ్రతనియమోపేతస్యాధికారస్య ప్రదర్శితః, త
థైవాస్య సర్వవేదాన్త సారస్య, తథాత్వేన-స్వాధ్యాయ రూపత్వే
న, అస్యాధ్యయనే చీర్ణవ్రతో విశేషత శ్శ్రద్ధాది సద్గుణ సమ్పన్న
ఏవాధికృతోభవితుమర్హతి, కుతః? అధికారాత్- "నైతత్ఫలాయో
పదిశేన్నావినీతాయకర్హిచి" దిత్యారభ్య "శ్రద్ధధానాయ భక్తా
య వినీతాయా నసూయవే । భూతేషుకృత మైత్రాయ శుశ్రూషాభి
రతాయచ ॥ బహిర్జాత విరాగాయ శాన్తచిత్తాయ ధీమతే । ని
ర్మత్సరాయశుచయే యస్యాహం ప్రేయసాంప్రియ" ఇతి శ్రద్ధా
దిసద్గుణోపేతస్యైవాధికారోపదేశాదిత్యర్థః, సవవచ్చతన్నియ
మ ఇతి § నిదర్శనాన్తరనిర్దేశః, యథావాబృహస్పతిసవ నామకయాగా
నుష్ఠానరూపవ్రతోపేతస్య పురోధాయాం నియమేనాధికృతస్యాత్,
తథాచశ్రూయతే "బృహస్పతిరకామయత దేవానాంపురోధాంగ
చ్ఛేయమితి- సఏతం బృహస్పతిసవమపశ్యత్-తమాహరత్తేనాయజత

§ (నిదర్శనాన్తరనిర్దేశ) ఇతి= స్వాధ్యాయదృష్టాన్తస్యా
నుక్తత్వాత్సవస్య దృష్టాన్తాన్తరత్వమితిజ్ఞేయమ్. ... *

తతో దైత్యానాం పురోధామగస్త్యత్. యః పురోధా కామస్యాస్య
త్ స బృహస్పతి సవేనయజేత పురోధా మపగచ్ఛతీ" తి. పురోధామ-
పౌరోహిత్యమ్, తదధికారమిగ యాపత్; తద్యదేవ తస్మిన్ సర్వవే
దాన్తసారార్థ్యమనే [illegible] విశేషత స్సృష్ట్యాది సర్గుణో [illegible]
దాధిక్యతత్వాన్నిరిది నియమః, బృహస్పతి సవస్య పౌరోహిత్య ప్రత
త్వం-చ "పౌరోహిత్య [illegible] కే పరమేణ సమాధినే" త్యత్ర ప్ర
పంచ్యమ్, హిత్వా [illegible]. ... ... *

—* ౭॥ సూ॥ దర్శయతిచ. *—

అపిచ "అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లో
కస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్ ॥ యస్యాం వై శ్రూ
యమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంసః శోక
మోహభయాపహా ॥ స సంహితాం భాగవతీం కృత్వానుక్రమ్య చాత్మ
జమ్। శుకమధ్యాపయామాస నివృత్తినిరతం మునిః" మిత్యాది శ్రుతి
స్సర్వ వేదాన్తసారాస్యయ తస్య నివృత్తి ధర్మాఙ్గకత్వం దర్శయతి,
తస్మాత్సర్వ వేదాన్త సారార్థ్యమనాధికారః నివృత్తి ధర్మ నిరత
స్యైవస్యాదితి సూత్రాభిప్రాయః. ... ... *

—* ౮॥ సూ॥ † ఉపసంహారోర్థాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ *—

1 "నివృత్తినిరతం ముని" మిత్యాది శ్రుతిరిత్యత్రాదినా "య
తో హామిద మధ్యగామ్ ॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్ పైలాదీన్ భగవాన్ బా
దరాయణః । మహ్యం పుత్రాయ శాన్తాయ పరం గుహ్యమిదం జగౌ" ఇతి శ్రు
తిస్తదర్థోక్తాస్యయ తస్య పరాన్త్యఙ్గకత్వంచ దర్శయతీతి సూచయతి.
ఏతేన పూర్వోత్తర కాణ్డయో స్సర్వవేదాన్తసారస్య [illegible] ముక్తమ్.

† "సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సారం సముద్ధృతమ్" ఇత్యు[illegible]
[illegible] ... ... *

ఇతశ్చాస్యశ్రైష్ఠ్యం దర్శయతి, యతః అన్తేతస్సర్వశ్రుతి స్మృతిసమానే, చకారాత్ శ్రైష్ఠ్యార్థే స్తతోఽప్యధికతమే ఏకస్మిన్నే వాస్మిన్ సర్వవేదాన్తసారే సర్వశ్రుత్యాది చోదితానాం ధర్మాణాం భగవదుపాసనానాంచోప సంహారోదృశ్యతే, ఉపసంహారః- ఉపపాదనార్థమాకర్షణమ్, కుతః ? అర్థాభేదాత్- తేషాంస ర్వశ్రుత్యాదీనాం సర్వవేదాన్తసారస్యచార్థైక్యాత్, తర్హ్యేక ధమస్యశ్రైష్ఠ్యమితిచేత్తాదృశశ్రుత్యాదిభ్యోపిస్ఫుటతయాచిదచిదీశ్వ రస్వరూపయాథాత్మ్యావభోధకత్వాదస్యశ్రైష్ఠ్యంభవతీతిజ్ఞేయమ్. అపిచాస్యావిధిశేషవచ్ఛశ్రైష్ఠ్యంభవతి, యథావావిధిశేషాణామ్- విధ్యుక్తానామగ్నిష్టోమాదిరూపప్రకృతి ధర్మాణాంతతోవిశేషధర్మాణాంచ,తద్వికృతరూపే¶ద్విరాత్రాదావుపసంహారోదృశ్యతే, అత్రద్వి రాత్రాదేరగ్నిష్టోమతోఽప్యధిక ధర్మానుష్ఠానేనాధికఫల ప్రదత్వాచ్ఛ్రైష్ఠ్యంభవతి తద్వత్; నిఖిల వేదాన్తేభ్య స్స్ఫుటతయాఽధికత- యాచభగవన్మహిమాది ప్రకాశకత్వాత్సర్వవేదాన్తసారస్య శ్రైష్ఠ్యంభవతీతిజ్ఞేయమ్. ... ... *

—⁂ ౬ ॥ సూ॥ అన్యథాత్వం శబ్దాదితి చేన్నావిశేషాత్ ⁂—

అథాపి స్యాదస్య సర్వవేదాన్తసారస్య "ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మిత" మితిపురాణశబ్దవ్యపదేశాద్వేదాన్తేభ్యోఽస్యాన్యథాత్వ మితిచేన్నైష దోషః, కుతః ? అవిశేషాత్.

¶ అథోచ్యేతద్విరాత్రాదేరహీనత్వేనాహీనాత్మక ద్వాదశాహ ప్రకృతికత్వం యుక్తమ్, నత్వగ్నిష్టోమప్రకృతికత్వమితి; "త్రయ ఏవ సాహ్నస్యోపసదో ద్వాదశాహీనస్య" త్యాదా వగ్నిష్టోమతోద్విరాత్రాదేరహీనస్యోపసదాధిక్యోపదేశలింగాద్ద్విరాత్రాదేస్తద్వికృతిత్వం సిద్ధమ్, ద్వాదశ రాత్రస్యాగ్నిష్టోమ వికృతిత్వాద్ద్వాదశ రాత్రవికృతేర్ద్విరాత్రాదేరప్యగ్నిష్టోమవికృతిత్వం సిద్ధమితి వా జ్ఞేయమ్.

అస్య సర్వవేదాన్త[illegible] రపద్య సమానత్వాన్నిగమ
స్యైవ పురాణ [illegible] హి, తథాచ " ఇదం
వా[illegible] " [illegible] స్మృతి " యద్వా[illegible]
[illegible] పురాణాని " ఇతి [illegible] మితి, అపి
చాస్య సర్వవేదాన్త[illegible] పురాణస్య " కలిమలసంహారికా
[illegible] గహాకు [illegible]
[illegible] " ఇత్యా[illegible]
మేను సర్వవేదాన్తేతిహాసపురాణాదిత్య [illegible]
స్యాత్పురాణ శబ్దేనాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య చైవాస్య భాగవతత్వేప.

—※ ౭॥ సూ॥ నవాప్రకరణభేదాత్పరోవరీయస్త్వాదివత్ ※—

† అపిచ నైవాత్ర వివదితవ్యమస్య సర్వవేదాన్తసారస్య " ద
శాష్టాశ్రీభాగవత " మితి పురాణాన్తర్గణనేన, కస్మాత్? ప్రకరణ
భేదాత్- నిగమకల్పతరోర్గలితం ఫల " మితి " సర్వవేదేతిహాసా
నాం సారం సముద్ధృత " మితి " భవ భయ మపహన్తుం
జ్ఞాన విజ్ఞాన సారం నిగమకృదుపజహ్రే భృఙ్గవద్వేదసారం " మితి
చైవమాదిప్రకరణేఽస్య సర్వవేదాన్త సారస్య వేదాన్తత్వేన సర్వ
పురాణ భేద సూచనా దిత్యర్థః, కిం తథ్యాస్య పురాణాన్తర్గణ
నమాసీదితి చేదుచ్యతే, బ్రాహ్మాది పురాణేభ్యోఽధికతయాస్మిన్ సర్వ
వేదాన్త సారే పురాణ లక్షణ సద్భావాత్ " సర్గోఽస్యాథ విసర్గ
శ్చ వృత్తీరక్షాన్తరాణిచ । వంశో వంశానుచరితం సంస్థా హేతు రపా
శ్రయః ॥ దశభిర్లక్షణైర్యుక్తం పురాణం తద్విదో విదు " రితి తాని
లక్షణాని ప్రదర్శ్యాస్య " దశాష్టాశ్రీభాగవత " మితి పురాణాన్త

† " దశాష్టాశ్రీభాగవత " మితి పురాణాన్తర్గణనేనాస్య స
ర్వవేదాన్తసారస్య అత్ర వేదాన్తత్వే [illegible]
[illegible] .. ...

ర్గణనమాసీత్, తస్మాన్నైవాస్య వేదాన్తత్వే వివిదితవ్యమ్; అపిచాస్య పరోవరీయస్త్వాదివచ్చ సర్వేభ్యో వేదాన్తేభ్య శ్శ్రేష్ఠత్వ మవగన్తవ్యమ్, యథా "సఏష పరోవరీయానుద్గీథ స్సఏషోనన్త" ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట పరోవరీయస్త్వాదిగుణ విశిష్టోద్గీథాఖ్యస్య ప్రణవస్య సర్వవేదార్థోపబృంహితత్వాత్సర్వేభ్యోవేదేభ్యశ్శ్రేష్ఠత్వ మవగమ్యతే, తద్వదేవ సర్వవేదాన్తార్థోపబృంహితత్వాదస్యసర్వవేదాన్తతశ్శ్రేష్ఠత్వ మవగన్తవ్యమ్. ... ... *

—౮॥ సూ॥ సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్త మస్తితుతదపి—

తుశబ్దోఽవధారణే, స్యాదేతత్ "సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మే" త్యాదివేదాన్తేషు పరమాత్మాస్వలక్షణైస్సమ్యక్ జ్ఞాత ఇత్యుక్తం చేదత్రోచ్యతే, తత్ర వేదాన్తేషు "సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మే" త్యాదినా పరమాత్మనో యద్యల్లక్షణ ముపదిశ్యతే, తత్సర్వ మప్యస్మిన్ సర్వ వేదాన్త సారే తతోపిస్ఫుటతరం సమ్యగుపపాదిత మస్త్యేవ, తత్రైవామ్నాయతే "సత్యజ్ఞానానన్తానన్దమాత్రైకరసమూర్తయః। అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యా అపిహ్యుపనిషద్దృశా" మితి, "ఏకస్త్వమాత్మా పురుషః పురాణస్సత్యస్స్వయంజ్యోతిరనన్త ఆద్యః। నిత్యోక్షరోజస్రసుఖోనిరంజనః పూర్ణోద్వయో ముక్త ఉపాధితోమృతః" ఇతి. నహీతర వేదాన్తేషుసర్వవేదాన్తసార ఇవ సర్వత్ర స్ఫుటతయాశ్రీనారాయణస్యైవ పారమ్యోపాస్యత్వ నిర్ధారణ ముపలభ్యతే, తస్మాదస్యాస్త్యేవ సర్వవేదాన్తతశ్శ్రైష్ఠ్యమ్. ... ... *

—౯॥ సూ॥ ¶వ్యాప్తేశ్చసమంజసమ్—

సర్వశ్రుతి స్మృతీతిహాసపురాణ తాత్పర్యార్థేషు బోధక

¶ఉక్తం సర్వవేదాన్త సారస్యశ్రైష్ఠ్యంనకదాపి సన్దేగ్ధవ్య మిత్యాశయేనాహ (వ్యాప్తేశ్చే)తి. ... ... *

స్యైవ వ్యాప్తత్వా ద్భాస్య సర్వశ్రుత్యాదిభ్య శ్రేష్ఠత్వం సమంజస
మితి నిశ్చీయతే. ... ... *

—* ౧౦॥ సూ॥ సర్వాభేదా దన్యత్రేమే *—

సర్వాప్రకరణభేదాదిస్యస్తూ [illegible] పరంతే, ఇ
మేను శ్రుత్యైర్మద్భాగవత శాస్త్రైః వివిచ్య [illegible]
[illegible], అ[illegible] - [illegible] వేదా[illegible] [illegible] సర్వే[illegible],
కుతః ? సర్వాభేదాత్ - [illegible]
వివిధ్యానుపపాదనాదిత్యర్థః, ఏతదేవాభి[illegible]
[illegible] శుకప్రోక్తం నిత్యం భాగవతం శృణు । పఠస్వ సుముఖే నాపి
యదిచ్ఛసి భవముక్తయే ॥ యదిహాస్తి నదాన్యత్ర యన్నేహాస్తి నకుత్ర
చిత్ । తస్మాచ్ఛ్రీసర్వవేదాన్త సారం శ్రీభాగవతం స్మృతం " మితి.
*ఇదముపలక్షణమ్, సర్వవేదాన్త సారోపక్రమోపసంహారయోః "స
త్యం పరం ధీమహి " త్యాదినా గాయత్ర్యాః ఉక్త బ్రహ్మత్వస్య సూ
చనేనాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య గాయత్ర్యాఖ్య బ్రహ్మవిద్యారూప
త్వమపి ద్రష్టవ్యమ్, తస్మాచ్ఛ్రీభాగవతస్యైవ సర్వశ్రుత్యాదిభ్య
శ్శ్రైష్ఠ్యం సమంజసమ్. అతస్తదేవ భగవద్భజన [illegible]
[illegible] ప్రాధాన్యే నాధ్యేతవ్యమితి నిశ్చితమ్. ... ... *

౧॥ సర్వవేదాన్తప్రత్యయాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౦॥

* గాయత్ర్యాఖ్య బ్రహ్మవిద్యారూపత్వాచ్చ సర్వవేదాన్తసా
రస్య శ్రైష్ఠ్యమిత్యాహ (ఇదముపలక్షణ) మితి=సర్వవేదాన్తసా
రోపక్రమోపసంహారయోః- సర్వవేదాన్తసారార్థప్రతిపాదక[illegible]
యోరిత్యర్థః. అ ౧ సూ ౧౦।

ఉత్తరాధికరణే క్రియమాణ గుణోపసంహార[illegible]
[illegible]
[illegible]

—※ ౧౧॥ సూ॥ *ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య ※—

తదేవం భగవదుపాసనప్రకార ప్రతిబోధకత్వేన సర్వవే దాన్తసారభూతత్వేనచ శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రమేవ భగవద్భజనాదిప్రకార పరిజ్ఞానార్థిభి రధ్యేతవ్యం శ్రోతవ్యం చేత్యుక్తమ్, ఇదానీం+భగవదుపాసనాయాం గుణోపసంహారో విచార్యతే, " ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్ " నిత్యాదౌ " సత్యజ్ఞానా నన్తానన్ద మాత్రైకరసమూర్తయ " ఇత్యాదిషుచ శ్రూయమాణా నన్దాదయో గుణాస్సర్వేషు భగవదుపాసనేష్వనుపసంహర్తవ్యాః ? ఉతోపసంహర్తవ్యాః ? ఇత్యేవం సన్దేహే ప్రాప్తే†బ్రూమః, ఆనన్దాదయస్స ర్వేషు భగవదుపాసనేషూప సంహర్తవ్యాః, పూర్వసూత్రాదభే దాదితీహాను వర్తతే, ప్రధానస్య- గుణినో ఆనన్దాది గుణైర్నిరూపణీయస్య పరస్యబ్రహ్మణః-సర్వేషూపాసనేషూపాస్యత్వేనభేదాభా దిత్యర్థః,¶ఉపసంహార-స్సంగ్రహః,అనుక్తానా మానన్దాది భగవద్గుణానాం తద్విశేషణత్వేనానుసన్ధానమ్. ... ... ※

—※{ ౧౨॥సూ॥ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయౌహి భేదే }※—

మతే-*(ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య) ఇతి. ... ... ※

\+ భగవదుపాసనాయామ్- భగవద్భజన లక్షణ దహరవిద్యాది రూపాయామ్. ... ... ※

† సర్వేషు భగవదుపాసనేషు భక్తి దహర విద్యాదిషు ప్రోక్తానన్దాది గుణానా ముపసంహారే ప్రయోజనాభావా త్తేషు తేనోప సంహర్తవ్యా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే " ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్-న బిభేతి కుతశ్చనేతి " త్యాదౌ బ్రహ్మణ్యానన్దాది గుణానుసన్ధానస్యఫ లవిశేష శ్రవణా దానన్దాది గుణాస్తేషూపాసనేషూపసంహర్తవ్యా ఇతిభావేన సిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమ) ఇత్యాదినా=¶ఉపసంహారపదా

నహ్యేవం సత్యానన్దమయం పరమాత్మానం ప్రకృత్య “ తస్య ప్రియమేవ శిరః- మోదో దక్షిణః పక్షః- ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః- ఆనన్ద ఆత్మా- బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా ” ఇత్యామ్నాతాః ప్రియశిరస్త్వాదయోఽపి ధర్మాస్సర్వేషూపాసనేషూపసంహ్రియేరన్నిత్యుత్తరం ప్రాహ- (ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తి) రితి= పరబ్రహ్మ స్వరూపే చిత్తప్రవేశాయోపదిష్టానాం ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాముపాసనాన్తరేష్వ, ప్రాప్తి-రనుపసంహారఏవ, భవతీతి శేషః, కుతః? ఉపచయాపచయౌహి భేదే-ప్రియశిరస్త్వాది ధర్మాణాం బ్రహ్మస్వరూపత్వే ఆనన్దాది గుణానామివ భేదేభ్యుపగమ్యమానే తత్స్వరూపస్యోపచయాపచయౌ ప్రసజ్యేయాతామ్, ఉపచయాపచయౌ- వృద్ధిహ్రాసౌ, ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాం బ్రహ్మస్వరూపత్వమ్ “అనన్తమయోఽభ్యాసా” దిత్యత్రావోచామ, తస్మాద్భృగువల్ల్యాం విద్యాయామామ్నాతానాం ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాం నాన్యత్ర ప్రాప్తిః, అపితు తస్యామేవేతి వ్యవస్థితిః. ... ... *

—* ౧౩॥సూ॥ఇతరే త్వర్థసామాన్యాత్ *—

ఇతరే పునరానన్దాదయో గుణా స్త్వర్థస్య- గుణిన ఉపాస్యస్య పరమాత్మన, స్సర్వేషూపాసనేషు సమానత్వాత్తైర్వినా బ్రహ్మ స్వరూప నిరూపణాసమ్భవాచ్చ తేషూపసంహ్రియేరన్.

౨ ॥ ఆనన్దాధికరణం సమాప్తమ్॥ సూ ॥౩॥

—* ౧౪॥సూ॥†ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావాత్ *—

ర్థం కథయన్ తత్సిద్ధి రేతదధికరణ ఫల మితి సూచయతి- (ఉపసంహార) ఇతి. అ॥ ౨॥సూ॥ ౩॥

† అథోపాస్యే భగవతి సర్వస్మాత్పారమ్య గుణోప సంహారోపదేశస్య ప్రాప్తావసరత్వాదవసరసఙ్గత్యాఽధునా తద్గుణోపసంహారమాహ- (ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావా) దితి.

ఇదమామ్నాయతే "భూతేషువీరుద్భ్యఉదుత్తమాయే సరీసృపాస్తేషు సభోధనిష్ఠాః। తతో మనుష్యాః ప్రమథా స్తతోపి గన్ధర్వసిద్ధా విబుధానుగాయే " ఇత్యారభ్య " భవతః పరస్సోఽథ విరిఞ్చివీర్యస్సమత్పరోహం ద్విజదేవదేవ " ఇతి. కిమత్ర వీరుదాదయస్తత్ప్రత్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితాః ? ఆహోస్విద్భక్తవత్సల ఏక ఏవ పరమాత్మా పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితః ? ఇతి విశయః, తత్ర తావద్వీరుదాదయ స్సర్వేపి ప్రత్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితా ఇతి గమ్యన్తే, సర్వేషాం తేషాం పృథక్పరత్వా మ్నానాత్; అతో వీరుదాదీనాం ప్రత్యేకం తత్ర తత్రపరత్వం ప్రతిపిపాదయిషితమిత్యేవం ప్రాప్తావిదముచ్యతే, ఏకస్యైవ భక్తవత్సలస్య పరమాత్మనఆధ్యానాయ తేభ్యో వీరుదాదిభ్య స్తస్య పరత్వంప్రతిపిపాదయిషితమ్, నత్వేషామ్; కుతః ? ప్రయోజనాభావాత్- నహీతరేషు వీరుదాదిషు పరత్వేన ప్రతిపాదితేషు ప్రయోజనం పశ్యామః, పరమాత్మని పరత్వేన ప్రతిపాదితేత్వా ధ్యానం సర్వేషాం సిద్ధ్యతి,ఆధ్యానమ్-శ్రవణకీర్తనాదిభి స్సమ్యగ్భగవదుపాసనమ్,*"ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా హ్యర్థేభ్యశ్చ పరంమనః, మనసస్తుపరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్పరః॥ మహతఃపరమవ్యక్త మవ్యక్తా త్పురుషఃపరః। పురుషాన్నపరంకించి త్సాకాష్ఠా సాపరాగతి " రిత్యత్రాపిచ పరమ పురుషస్యైత దర్థమేవ పరత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతిగమ్యతే.

—※ ౧౫॥ సూ॥ ఆత్మశబ్దాచ్చ ※—

---

* ఏతదధికరణ విషయ వాక్య సమాన ప్రకరణం తత్సంగమత్వాయోదాహరతి- (ఇన్ద్రియేభ్య) ఇతి= అర్థాః- శబ్దాదయః, మనఆదిశబ్ద చతుష్టయేన మనోబుద్ధ్యహఙ్కారచిత్తాన్యుచ్యన్తే- అవ్యక్తమ్-ప్రకృతిః, తతో జీవః పరఇతిజ్ఞేయమ్; తతఃపురుషః- పరమాత్మాపరాగతిః-ముక్తప్రాప్యఇతియావత్;ఏతదర్థమ్- ఆధ్యానార్థమిత్యర్థః.

అపిచాత్ర శ్రూయమాణాత్మశబ్దాద్వ్యపిరుదారి పరిహాప
రే పరమాత్మనఏవ పరత్వం ప్రతిపాద్యత ఇత్యవగమ్యతే, ఆత్మన శ్శ
బ్ద ఆత్మశబ్దః, ఏతస్య ప్రకరణం ప్రాధాన్యేన పరమాత్మన ఏవ పర
త్వం ప్రతిపాదయతీత్యేతత్ జ్ఞాపకాస్స్వభూత ఇతియావత్, తథాచాత్మ
శబ్దోఽత్ర శ్రూయతే “ సమన్వితోఽహం ద్విజదేవ దేవ ” ఇతి.¶అత్రబ
హువ్రీహిణా పరస్మాత్ బ్రహ్మణోఽపి ద్విజ దేవానాం పారమ్య మవగ
మ్యత ఇతి చేన్న, భక్తేషు వత్సలత్వైవంభగవదుక్త్యుపపత్తేః “ ద్వి
జదేవ దేవ” ఇత్యత్ర తత్పురుషోవావిజ్ఞేయః. ... ... *

౩॥ఆధ్యానాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—✳ ౧౬॥సూ॥ ఆత్మగ్రహీతిరితరవదుత్తరాత్ ✳—

¶ “ ద్విజదేవదేవ ” ఇత్యస్యబహువ్రీహిత్వమాశఙ్క్య సమాధ
త్తే=(అత్రే)త్యాదినా. ... ... *

తస్మాదుపాసనావసరే భగవతి సమస్త చేతనాచేతన
పారమ్య గుణోపసంహార సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యధికరణం సమా
పనీయమ్. అ॥౩॥సూ॥౩॥

ఏవం నిత్యత్వాదిగుణాశ్చోపాస్యేభగవత్యుపసంహార్యా ఇత్య
వగమయితుం ప్రోక్తమైవసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(ఆత్మగృ
హీతిరితరవదుత్తరా)దితి. ... ... *

నన్విహ శ్రూయమాణానాం నిత్యత్వాదిగుణానాం జన్మాధికర
ణేపరమాత్మ లక్షణత్వాభిధానాత్కథమిహాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ ప
రత్వసంశయః ? అత్రోచ్యతే, ఆత్మశబ్దస్య జీవేపి ప్రసిద్ధత్వాదస్త్యేవే
హాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వసంశయః, అత స్తన్నిరాస పూర్వక
ముపాసనేషు పరమాత్మని నిత్యత్వాది గుణోపసంహార రూప ఫలసి
ద్ధ్యర్థ మేతదధికరణ మారబ్ధమితి జ్ఞేయమ్. ఆత్మశబ్దస్యజీవేపి ప్రసి
ద్ధత్వాత్తత్పర ఇత్యయం పూర్వపక్షస్స్పష్ట ఏవ. ... *

ఇదమామ్నాయతే " ఆత్మానిత్యో వ్యయశ్శుద్ధ ఏక క్షేత్రజ్ఞ ఆశ్రయః । అవిక్రియస్స్వ దృఙ్మేతు వ్యాపకో సఙ్గ్యనావృతః" ఇతి. ¶ మత్రాత్మ శబ్దః పరమాత్మానమాచష్టే? అథవా జీవమ్? ఇతివిశయేసతి దమాహ- (ఆత్మగ్రహీతి) రితి= ఆత్మా గృహ్యతే బోధ్యతే అనేనే త్యాత్మగ్రహీతిః, ఆత్మగ్రహణమ్, ఆత్మశబ్ద ఇతియావత్, తతశ్చ "ఆత్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధ" ఇత్యత్రాత్మశబ్దః ఇతరవత్ పరమాత్మానమేవాచష్టే, న తుజీవమ్, యథా "ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వా నాత్మానంలక్షణైః పరైః" రి త్యత్ర ఇతర ఆత్మశబ్దః పరమాత్మాన మాచష్టే తద్వత్, కుతః పున రయమితర ఆత్మశబ్దః పరమాత్మ పర ఇత్యవ గమ్యతే? ఉత్తరాత్-"ఆ త్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధ" ఇత్యాద్యుక్త ద్వాదశలక్షణైః పరమాత్మవిదు ష ఏవో త్తరత్ర " అహం మమేత్యతద్భావం దేహాదౌ మోహజంత్య జే" దితి మోహప్రయుక్త దేహాత్మభావాదిత్యాగముఖేన "హైమంయ థాగ్రావస్వి" త్యారభ్య " అధ్యాత్మవిద్బ్రహ్మగతింలభేతే" తి పరబ్రహ్మగతిలాభ శ్రవణాదిత్యర్థః. ... ... ✻

—✻ ౧౭॥ సూ॥ అన్వయాదితి చేత్స్యాదవధారణాత్ ✻—

నన్వత్ర దృష్టాన్తితే తరాత్మ శబ్దోస్తు పరమాత్మాభిధాయకః, అధ్యాత్మశబ్దేనతు నపరమాత్మాభిధీయతే, తస్య జీవేన్వయాదితి¶ చేద

✻ త్యాగముఖేన- త్యాగపురస్సరేణ, హైమమ్- సువర్ణమ్, క్షేత్రేషు- స్ఫురత్సువర్ణకేషు, గ్రావసు, శిలా మయాకరాఖ్య దేశేషు, యోగ్యైః- ధనునాద్యుపాయైః, క్షేత్రేషు-శరీరేషు, దేహేషు-పరమాత్మశరీర భూతజీవేషు, ఆత్మయోగ్యైః- పరమాత్మజ్ఞానోపాయైః, నిత్యత్వాదిలక్షణజ్ఞానరూపైరిత్యర్థః; అధ్యాత్మవిత్-సర్వోత్కృష్టపరమాత్మజ్ఞానీ- క్షేత్ర తజ్జ్ఞ శరీరకత్వేనభగవద్భజనవానితియావత్; వ్యాపకత్వాదివిశేషణమహిమానభిజ్ఞ శఙ్కా-అవ్యదస్యతి-(అన్వయా)దితి.

¶ ఆశ్రయత్వ వ్యాపకత్వాది విశేషణానాం జీవే దురన్వయ మ

శ్రూయతే, " అక్షాదిత్యోర్వ్యయాత్మక " ఇత్యత్రాత్మశబ్దస్య పరమా
త్మన్యేవ సమంజసత్వాత్, కుతః ? అవధారణాత్. " వ్యా
పకో నస్త్యేరావృత " ఇత్యాది విశేషణైర్మహాత్మశబ్దేన పరమా
త్మైవావధార్యతే, అవధారణమ్ నిశ్చయః, *తస్మాన్మహాజీవగన్ధః.

౮॥ అత్మ గృహీత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯॥

—* ౧౮॥సూ॥ +కార్యాఖ్యానాధికరణమ్ *—

శ్రీనృసింహావతారం ప్రస్తుత్య పఠ్యతే " సత్యం విధాతుం నిజ
భృత్యభాషితం వ్యాప్తిం చ భూతేష్వఖిలేషు చాత్మనః । అదృశ్యతాత్యద్భుత
రూపముద్వహన్ స్తంభే సభాయాం న మృగం న మానుష " మి
తి. కిమిదమవతారరూపం మత్స్యాద్యవతారవచ్చతుర్ముఖసృష్టరూ
పమనుకరోతి ? కింవా నానుకరోతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే† ప్రతిభాషా
మహే, ఇదమవతారరూపం నానుకరోత్యేవ చతుర్ముఖసృష్టరూ
పమ్, కస్మాత్ ? కార్యాఖ్యానాత్. కార్యాఖ్యానమ్ - కర్తవ్యత్వవ్యా
ఖ్యానమ్, " భూతేభ్యస్త్వద్విసృష్టేభ్యో మృత్యుర్మాభూన్మమ ప్ర
భో " ఇత్యనేన హిరణ్యకశిపు వరప్రార్థన వచనేన నేదం నృసిం
హరూపం చతుర్ముఖసృష్టరూపమనుకరోతీతి నిశ్చయస్య కర్తవ్య
త్వ వ్యాఖ్యానాదిత్యర్థః, నహి చతుర్ముఖసృష్టరూపేషు నృసింహ

వగమయన్ తద్వ్యాఖ్యా సంప్రకాశయ -(అశ్రూయత) ఇత్యాదినా.

* తస్మాత్- ఏవమవధారణాత్.

\+ ఇహాత్మశబ్దేన భగవదుపాసనస్వరూపే నిరూప్యమాణే సత్యు
పాస్య స్వరూపనిరూపణస్యాపి ప్రాప్తావసరత్వాత్తన్నిరూపణాయైవ తన్ని
రూపణార్థముత్తరాధికరణమారభతే- (కార్యాఖ్యానా) దితి.

†మత్స్యాద్యవతారవచ్చతుర్ముఖసృష్టరూపానుకరణాత్ [illegible]
వతారోపి తత్సృష్టరూపమనుకరోతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే [illegible]
మాహ (ప్రతిభాషామహే) ఇత్యాదినా [illegible].

రూపసదృశం ప్రత్యక్షత శ్శాస్త్రతో వా పశ్యామః. *తస్మాదిదం శ్రీనృసింహ్యవతార రూప మపూర్వమితి నిశ్చీయతే. ... ... *

౫॥ కార్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—※ ౧౯॥ సూ ॥ +సమానఏవం చాభేదాత్ ※—

భగవతో మత్స్యాద్యవతారాన్ ప్రస్తుత్య స్తూయతే " సమః కారణమత్స్యాయ ప్రళయాబ్ధిచరాయచే " త్యాది. మత్స్యకూర్మాదిస్సర్వోపి భగవదవతారో మిథస్స్వరూపతో భిన్నః ? అహో స్విదభిన్నః ? ఇతి విశయ ఇదం ప్రత్యుచ్యతే- (సమాన) ఇతి= చశబ్దోఽవధారణే, మత్స్యకూర్మాది స్సర్వోపి భగవదవతారో మిథ స్స్వరూపత స్సమానః-అభిన్న ఏవ భవతి, యథా వా ఏకమేవ కనకకటకమకుటాది భేదేన పరస్పరం భిన్నమివ ప్రతీయమానం సర్వమపి కటకమకుటాదికం స్వరూపతోఽభిన్నమేవ భవతి, ఏవమేవ¶మత్స్యాద్యవతారః ప్రతిపత్తవ్యః, కుతః ? అభేదాత్ " యథా హిరణ్యం సుకృతం పురస్తాత్పశ్చాచ్చ సర్వస్య హిరణ్మయస్య । తదేవమధ్యే వ్యవహార్యమాణం నానాపదేశైరహమస్యతద్వ " దిత్యేవ మాదిషు భగవ దవతారాణామితరేతర మభేద శ్రవణా దిత్యర్థః, అస్య-మత్స్యావతారాదేః, నానాపదైశ్శైరితి మత్స్యాద్యవతార నామాన్యుచ్యన్తే, †తస్మాత్సమానత యైవ సర్వే అవతారాః ప్రత్యేతవ్యాః. *

---

* ఫలకథనపూర్వకమేతదధికరణముపసంహరతి_(తస్మా)దితి= అపూర్వమ్-అభూతోపమమిత్యర్థః. అ॥౫॥ సూ॥౧॥

+ అత్ర మత్స్యాద్యవతారప్రస్తావేన తత్స్వరూపస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(సమాన ఏవం చాభేదా)దితి.

¶ మత్స్యాద్యవతారాణాం పృథక్త్వాతాన్మిథో భేద ఇత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ(ఇదం ప్రత్యుచ్యత) ఇత్యాదినా †ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మాత్సమానతయైవే) తి.

—※ ౭౦॥ సూ॥ *సమ్బన్ధాదేవ మన్యత్రాపి ※—

అన్యత్ర- మత్స్యాద్యవతారేభ్యోఽన్యత్వేన ప్రతీయమానేష్వపి భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యప్రదేష్వాచార్యేష్వపి, భగవదీయజ్ఞానాంశాదిసమ్బన్ధసద్భావాత్, ఏవమ్- భగవదవతారత్వప్రతిపత్తిర్భవత్యా.

—※ ౭౧॥ +సూ॥ నవావిశేషాత్ ※—

తతశ్చాచార్యస్వరూపాణాం భగవదవతారాణాం తదీయ మత్స్యాద్యవతారేభ్యో నైవభేదోఽభవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్, కస్మాత్? అవిశేషాత్- మత్స్యాదిస్వరూపాణామాచార్యస్వరూపాణాం చ భగవదవతారాణాం సమానత్వాత్. ... ... *

—※ ౭౨॥సూ॥ దర్శయతిచ ※—

అపిచ "యథాహంజ్ఞానదో గురు" రితి, "స్వానామనుగ్రహాయేమాం సిద్ధరూపీచరత్యజ" ఇతి, "యస్యసాక్షాద్భగవతిజ్ఞానదీప ప్రదేగురౌ। మర్త్యాసద్ధీశ్శ్రుతం తస్య సర్వంకుఞ్జరశౌచవ" దితి, "యస్య దేవేపరాభక్తిర్యథాదేవే తథాగురౌ। తస్యైతేకథితాహ్యర్థాః ప్రకాశన్తేమహాత్మన" ఇతిచైవం జాతీయక శ్రుతిజా తమిమమేవార్థం దర్శయతి ... ... *

౬॥సమానాధికరణం సమాప్తమ్. ॥సూ॥౪॥

—※ ౭౩॥సూ॥ ¶సప్తమ్యతిద్యవ్యాప్త్యభిచారాతః ※—

---

* సదాచార్యాణాం భగవదవతారతామాహ-(సమ్బన్ధా) దితి.

+ తస్మాద్భగవదవతారత్వమాచార్యేష్వనుసన్ధేయమేవేత్యాహ-(నవా) ఇతి. ... ... ౭౧॥సూ॥౪॥

¶ ఇదమవతారసమానత్వ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణేసప్తమ్యాదిగుణోపసంహారాభిధానా దుపజీవ్యోపజీవకభావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే. (సప్తమ్యతిద్యవ్యాప్త్యభిచారాత) ఇతి.

[illegible]

ఇదమామ్నాయతే "శ్రుత్వాశ్వమేధై ర్యజమాన మూర్జితం బలిం భృగూణా ముపకల్పితై స్తతః । జగామ తత్రాఖిల సారసమ్భృతో భారేణ గాం సన్నమయ న్పదే పదే" ఇతి. ఇహాఖిల సారశబ్దేనాఖిల లోకాలక్ష్యన్తే, సమ్భృత శబ్దేన తత్పూర్ణత్వ ముచ్యతే, "భారేణ గాం సన్నమయ న్పదే పదే" ఇత్యుపరితన వాక్యాత్; తథా "తద్వామనం రూపమవర్ధతాద్భుతం హరేరన న్తస్య గుణత్రయాత్మకమ్ । భూఃఖం దిశో ద్యౌ ర్వివరాః పయోధయ స్తిర్యఙ్నృదేవా ఋషయో యదాసత" ఇతి చోపరిష్టా ద్ద్యువ్యాప్తిరుచ్యతే, తథా చాత్ర వామనావతారస్యాఖిలసార సమ్భృతిద్యువ్యాప్తిశ్చే త్యేవమాదికో భూయాన్మహిమో పదిశ్యతే, స కిమితరేష్వప్యవతారే ష్వస్తీతి నానుసన్ధేయమ్ ? ఉతాస్తీత్యను సన్ధేయ మితి సంశయ †ఇదమాహ- (సమ్భృతిద్యువ్యాప్తీ)తి=సమ్భృతిశ్చ ద్యువ్యాప్తిశ్చేతి సమాహార ద్వన్ద్వైకవద్భావః, వామనాదితరేషు చావతారేష్వఖిల సారసమ్భృతి ద్యువ్యాప్తి రప్యస్తీత్యను సన్ధేయమ్, కుతః ? అతః- భగవ దవతారాణామభేదాత్. ... ... *

—✳{ ౨౪॥సూ॥ ¶ పురుషవిద్యాయామివ చేతరేషా మనామ్నానాత్ }✳—

ఏవ మేకైకస్మిన్నవతారే దృశ్యమానామహిమాన స్తత్తదితరేష్వప్యవతారేషు సన్తీత్యనుసన్ధేయమ్, కస్మాదేవముచ్యతే ? పురుష విద్యాయామివానామ్నానాత్-యథా "నమస్కృత్వా గురూన్వక్ష్యే

పదేశాత్తేష్వవతారేషు తే గుణా నాను సన్ధేయా ఇత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- †(ఇదమాహ) ఇత్యాదినా=స్తోత్రాభ్యామపి చాభ్యా మేకైకావతారేష్వామ్నాతా స్సద్గుణా స్తత్త దితరావతారేష్వనుసన్ధేయా ఇతి సూచయతి, ¶ఏతదేవవిస్పష్టమాహ సూత్రకారః- (పురుషవిద్యాయామివచే)తి.

విభూతివైలక్షణ్యైరపి। యానిప్రోక్తానీవ తన్త్రే శ్రీమహారాద్యైర్మహాప
ద్మజాదిభిః॥ మాయాద్యైర్వర్ణవరిస్తత్త్వైస్స వికారమయో విరాట్।
నిర్మితోదృశ్యతే యత్ర సచిత్రే భువనత్రయమ్। మూర్ధ్ని పౌరుషం
రూపం భూఃపాదౌ ద్యౌశ్శిరోనభః" ఇత్యుపదిష్టాయాం మహాపు
రుషవిద్యాయామ్ "నమస్యాన్తోనన్త పారస్యకర్మకాణ్డస్య చోద్భవః
సక్షిప్తం వర్ణయిష్యామి యథావదనుపూర్వశః" ఇత్యాదిభిరుపది
శ్యమానమహాపురుషవిద్యాధర్మాణామనామ్నానాత్తే, ధర్మాస్తత్రాపి
సన్తీత్యనుసన్ధేయాః, *ఏవమేకైకస్మిన్నవతారోపదేశ ప్రకరణే సర్వా
వతారమహిమ్నా మనామ్నానా దేకైకస్మిన్నవతారేదృశ్యమాన మ
హిమాన స్తత్తదితరావతారేష్వపి సన్తీత్యనుసన్ధేయమ్.

౭॥ సమ్భృత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨౪

—※ ౨౫। సూ॥¶ వేధాద్యర్థభేదాత్ ※—

పరబ్రహ్మప్రాప్తిం ప్రస్తుత్య పఠ్యతే "ధనుర్హితస్యప్రణవం
పఠన్తి శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్య" మితి. తత్ర జీవలక్షణ శరవే
ధాదికం పరబ్రహ్మణిసూచ్యతే, అవిద్యా పరబ్రహ్మ వశీకరణంచ. త
త్కిం పరబ్రహ్మణినోచితమ్ ? ఉతోచితమ్ ? ఇతి సన్దేహః, తత్రైవ
వేధాదేర్హింసారూపత్వేన జేతవ్యేష్వేవ ప్రయోక్తవ్యతయా ప్రా
ప్యే పరస్మిన్ బ్రహ్మణితదనుచితమితి ప్రాప్తేప్రత్యాచక్ష్మహే, జీవశ
రవేధాది పరస్మిన్బ్రహ్మణ్యుచితమేవభవతి, కుతః? అర్థభేదాత్-రూప
కేణోక్త శరశబ్దస్యహి భవతిహ జీవరూపార్థభేదః, తతశ్చ తస్య ప
రబ్రహ్మప్రాప్తి రేవేహ వేధాదీతి సూచ్యతే, నతు హింసా, ఏవ

---

* దార్ష్టాన్తికే దృష్టాన్తధర్మోపపాదనే నేహ ఫలంకథయ
న్నధికరణముపసంహరతి- (ఏవ) మితి. అ॥౭॥ [illegible]

¶ ఇహాభేద ముపజీవ్యకస్య చిదర్థస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గస
ఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే. (వేధాద్యర్థభేదా)దితి.

మాదిశబ్దేన బ్రహ్మానన్దానుభవలాభ ఉచ్యతే, నతు తద్వశీకరణమ్,†త
స్మాన్నవిరోధః. ... ... *

౮॥ వేధాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※{ ౨౬॥ సూ॥¶హానౌతూపాయన శబ్ద
శేషత్వా త్కుశాచ్ఛన్దస్తుత్యుప
గానవత్తదుక్తమ్. }※—

సర్వవేదాన్త సార ఇదమామ్నాయతే " కథా మదీయా
యాజుషమాణః ప్రియాస్త్వమావేశ్య మామాత్మని సన్తమేకమ్। స
ర్వేషు భూతేష్వధియజ్ఞమీశం భజస్వయోగేనచకర్మ హిన్వ"న్నితి.
అత్ర భగవద్భజనకాలే సుకృత దుష్కృత కర్మణో ర్హానం భవతీ
తి తాత్పర్యార్థః శ్రూయతే, ఏవం సుకృత దుష్కృతహాన మాత్రం
తాణ్డినోధీయన్తే " +అశ్వఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇ
వ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య। ధూత్వాశరీరమకృతం కృతాత్మా బ్ర

† పరబ్రహ్మణి వేధాద్యవిరోధసిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయన్నధిక
రణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

¶ యథా సమ్భృత్యధికరణేఽవతారాన్తర దృష్ట స్సమ్భృత్వా
త్వాది గుణో అవతారాన్తరేషూపసంహృత స్తథోత్తరాధికరణే శా
ఖాన్తర దృష్టోపాయన శబ్దశ్శాఖాన్తరేషూపసంహ్రియతఇతిసమ్భృ
త్యధికరణేన దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (హానౌతూ
పాయనశబ్దశేషత్వా) దిత్యాదినా.

+ (అశ్వఇవే) తి= యథాశ్వో రజోయుక్త జీర్ణ రోమాణిధూ
ననేన విధూయ-త్యక్త్వా,నిర్మలోభవతి తద్వదహమపి పాపం విధూ
యతన్మూలం శరీరం ధూత్వా లిఙ్గదేహ సహితానా ద్యజ్ఞానంచ త్య
క్త్వారాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య శుద్ధ స్వరూపేణ స్థితశ్చ తతఏవ
కృతాత్మా- ఆవిష్కృత స్వస్వరూపస్సన్నిత్యర్థః, అకృతమ్-అకార్యమ్

హ్మలోక మభిసమ్భవాసి"ఇతి. ఏవ మేవాన్యత్రాపి కౌశీతకిబ్రాహ్మణే "+ఏత దస్మాత్ కర్మణో ఽపవర్గ ...

 ... దాపశ్యేత్ పశ్యతేరుక్మవర్ణం కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మ యోని

మ్ । తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సా

మ్యముపైతి " ఇతి. శాట్యాయనస్తు " కేవలం సుకృతదుష్కృతయో

రుపాయన మాత్రం పఠన్తి " +తస్య పుత్రాదాయ ముపయన్తి- సు

హృద ప్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా " మితి. కౌషీతకిన స్తు

న స్తయోర్హానముపాయనంచ సమామనన్తి. " *తత్సుకృత దు

ష్కృతే విధునుతే- తస్య ప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృత ముపయన్త్య ప్రియా

దుష్కృత " మితి. అత్రకౌషీతకిభిస్సుకృత దుష్కృతయోర్విభాగే

న హానోపాయనో భయస్యామ్నాతత్వా త్తత్రనకాచిద్విచికిత్సా, ఏ

వం శాట్యాయనిభిస్త యోరుభయో ఉపాయన మాత్ర స్యామ్నాత

త్వే ప్యప్రహీతయో సుకృత దుష్కృతయో రన్యైరుపాయ నాసమ్భ

వేరార్థా త్తత్ర తయోర్హానమపి సన్నిపతేదేవ, అత స్తత్రాపి నకా

చిద్విత్సా, యత్రతు " కథామసీయా జుషమాణ " ఇత్యాదౌ తయో

ర్హాన మాత్రం శ్రూయతే, నచోపాయనమ్, తత్రకిముపాయనం

సన్నిపతేత్? ఉతాహో నసన్నిపతే దేవ ? ఇతి విచికిత్సాయాం, ...

పమ్యక్తమ్ ? నసన్నిపతేదితి. కుతః ? తత్రోపాయ నశబ్దేసన్నిపాత్య

మానే కల్పనాగౌరవ ప్రసంగాద్యథాశు)తార్థ స్యైవవక్తు ముచిత

త్వాచ్చ; తస్మా దసన్నిపాత ఏవయుక్త ఇత్యేవంప్రాప్తే ప్రత్యాహ ప్తే-

---

అప్రాకృతమిత్యర్థః; బ్రహ్మలోకమ్ వైకుంఠాఖ్యం పరమపద మిత్య

ర్థః, అభిసమ్భవాసి- ప్రాప్స్యామి.(+యదాపశ్య) ఇతి--పశ్య- ద్ర

ష్టాజీవ ఇత్యర్థః, నిరంజనః- సాక్షాన్నాస్తింగా ద్విముక్తః, సామ్యమ్-

పరమాత్మసారూప్యమ్. (+తస్యపుత్రా) ఇతి--తస్య- భగవ దుపాసక

స్య, దాయమ్- గృహక్షేత్రాది ద్రవ్యాదికమ్.(*తత్సుకృత దుష్కృతే)

ఇతి - ... భగవదుపాసకస్య ... *

(హానౌత్వి)తి= తుశబ్దేన ప్రాప్తాంశజాలం శిథిలయతి, "కర్మహీ న్వే"న్నిత్యాదౌ కేవలాయామపిహానౌ శ్రూయమాణాయామన్యోపయ న్తీత్యేతత్సన్నిపతేదేవ, సన్నిపతేత్- అధ్యాహృతో భవేదిత్యర్థః, కు తః ? ఉపాయనశబ్దశేషశబ్దత్వాత్- ¶ఉపాయనశబ్దస్యసుకృతదుష్కృ తహానిశబ్దశేషత్వాత్,తతశ్చ ధనాది దాతరిసతి ప్రతిగృహీతృసద్భా వవత్సుకృత దుష్కృతహాని లక్షణ శేషిసత్వేసుహృదసుహృదుపాయన లక్షణశేషసద్భావోభవతియుక్తః,భగవద్భక్తసుహృదసుహృదాంతరీ యస్సుకృతదుష్కృతభాగిత్వాదిత్యభిప్రాయః,తథైవాభిప్రేత్యామనన్తి శాట్యాయనినః "తస్యపుత్రాదయ ముపయన్తి సుహృద స్సాధుకృ త్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా" మితి. అతోఽర్థాద్ధానం సన్నిపత తీత్యాచావుక్తమ్," అశ్వఇవరోమాణివిధూయే"త్యత్రాన్యఉపయం తీతిపదం తాణ్డిభి రధ్యాహర్తవ్యమ్- తథైవాథర్వణికైః "తదావి ద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయే"త్యత్రాప్యధ్యాహర్తవ్యమ్,కర్మహీ న్వన్నిత్యాదౌ శాఖాన్తరాత్సుహృద సుహృద ఉపయన్తీతి వాక్యా ధ్యాహారే చతుర్ధా దృష్టాంతః, (కుశాచ్ఛన్దస్తు త్యుపగానవత్తదు క్త) మితి= †సోమాదా వౌదుమ్బరీ సమీపే కట ఉపవిశ్యర్త్విజా

¶ (ఉపాయనశబ్దస్యే)తి= భగవదుపాసకప్రహాతయోస్సుకృ తదుష్కృతయోః పరత్రావస్థానస్య వక్తవ్యత్వాద్ధానశబ్ద ఉపాయ నశబ్ద మపేక్షత ఇతి భావః. ఇమమేవ భావం దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి- (తతశ్చే)తి= హానోపాయనయోశ్శేషశేషిభావసిద్ధేరిత్యర్థః.

† యద్య "స్యాన్త్రీకుశ" మిత్యనుశాసనేన కుశశబ్దస్యాస్త్రీ త్వాత్కుశేతి స్త్రీలిఙ్గత్వం దుర్వచమ్, తథాపి దర్భవిషయేకుశశ బ్దస్యాస్త్రీత్వ మనుశిష్టమ్, శలాకావిషయేతు కుశాశబ్దస్య స్త్రీత్వమే వేతివక్తుం కుశాశబ్దార్థం వదన్ తద్దృష్టాన్తం వివృణోతి-(సోమా దా)విత్యాదినా= కేంకుశాః ? వానస్పత్యాస్థ్న-మహావృక్షోత్పన్నా

దిస్తోమగానసమయే ప్రస్తోత్రాస్తోత్రసంఖ్యా ప్రజ్ఞానార్థం ప్రస్తార్య
మాణాశ్మంకుసదృశాశ్శలాకా విశేషాః కుశాశబ్దేనోచ్యన్తే, తాః కు
శా యథాభాల్ల శాఖినామ్ " కుశానానస్పత్యాస్స్యతామూహాతే"
త్యస్మిన్ నిగమే కుశానామవిశేషేణ వానస్పత్యమాత్ర శ్రవణేఽపి శా
ట్యాయనినాం శాఖాసు ఔదుమ్బరీః కుశాభవన్తి " ఇతి విశేష ప
చనదర్శనాదౌదుమ్బర్యేవ సర్వైశ్శాఖిభిర్గృహ్యన్తే. ¶యథావా
క్వచిత్కర్మణి దేవాసురఛందసాం పౌర్వాపర్యేణ మేళనే పూనే
సతి "దేవచ్ఛందాంసిపూర్వాణి" ఇతి పైంగిరామ్నానా ద్దేవచ్ఛన్దసాం పూ
ర్వపాఠో నైయ్యత్యభ్యుపగమ్యతే. + యథావాఅతిరాత్రే షోడశినోగ్ర
హస్యాక్షిభూతస్తోత్రోపక్రమకాలవిషయసన్దేహేఛన్దోగాదీనామ్ "స
తిసమయా విషితే సూర్యేషోడశినస్తోత్రముపాకరోతి" ఇతి తైత్తిరీయకై
రామ్నాతఃకాలవిశేషస్సర్వైశ్శాఖిభిస్స్వీక్రియతే. § యథైవక్కైశ్చిచ్ఛాఖి
భిః "ఋత్విజఉపగాయన్తి" ఇత్యవిశేషేణోపగానస్యామ్నాతత్వేఽపి "నా
ధ్వర్యురూపగాయేద్వాగ్వీర్యోవా అధ్వర్యు ర్యదధ్వర్యు రుపగాయే
దుద్గాత్రేవాచం సంప్రయచ్ఛే †దుపదాసుకాస్య వాక్స్యా" ఇతి తై
త్తిరీయకై ర్విశేషేణోపగానసమామ్నానాచ్ఛాఖాన్తరేపి రుప
గానవిషయవిశేషోఙ్గీక్రియతే, యథైతేషు కుశాదిషు శ్రుత్యన్తరేష్వ

భవత, తాయూయుమ్, మా- మామ్, హాత- రక్షత, ఇతి. ఛన్దో దృ
ష్టాన్తం వ్యాచష్టే- (¶ యథావాక్వచి) ఇతి= నవాహరాత్యాదౌచ్ఛ
న్దాంసి, ఏతదితర సంఖ్యాక్షరాణితు దేవ ఛ్ఛందాసీతి వివేచనీ
యమ్. స్తుతి దృష్టాన్తం స్పష్టయతి- (+యథావాఽతిరాత్ర) ఇతి=సూ
ర్యేసమయావిషితే- ఉదయసమయంగతే సతి- షోడశినస్తోత్రముపాక
ర్యాదిత్యర్థః-ఉపగానదృష్టాన్తంవిశదయతి-(§ యథైవక్కైశ్చి) ఇతి=
అధ్వర్యోమన్త్రబహుళ వక్తృత్వా ద్వాగ్వీర్యత్వం స్పష్టమ్. †ఉ
పదాసుకా- ఉపక్షీణా? ... .. *

యోభవతి, ఏవమిహహానిమాత్ర శ్రవణేప్యుపాయనాన్వయో భవతీ
త్యధ్యవసీయతే, నచాత్రోపయన్తీత్యధ్యాహారేణ వాక్యార్థే ప్రో
చ్యమానే కల్పనా గౌరవం ప్రసజ్యతే,“అనుక్తమన్యతోగ్రాహ్య”మి
తిహిన్యాయః, అపిచ శ్రుత్యన్తర గతవిశేషం శ్రుత్యన్తరేఽభ్యుపగ
మ్య తత్ర తత్ర యథాశ్రుతార్థమాత్రం వదత స్సర్వార్థవిరోధస్స్యా
దిత్యాశయః, *స్యాదేతత్ “ ధూఞ్ కమ్పనే” ఇతి స్మరణాత్ “ అ
శ్వఇవ రోమాణి విధూయపాప ” మిత్యత్ర ధూనన శబ్దేన హానమవ
గమ్యతే, “ దోధూయమానాం తాం నావం సమీరేణ బలీయసే”తి,
“ దోధూయన్తేధ్వజాగ్రాణీ ” తి చైవమాదిషు వాయునా చాల్యమా
నాయాం నావితాదృశధ్వజాగ్రేచ ధూననశబ్ద ప్రయోగ దర్శనాత్;
కింతు భగవదుపాసన మహిమ్నా కించిత్కాలం సుకృత దుష్కృత క
ర్మణోశ్చాలనమేవ “ విధూయ పాప ” మిత్యత్ర ధూననశబ్దేన ప్రతీ
యతఇతి చేన్నైషదోషః, సుకృతదుష్కృత ప్రహాణ మేవేహ విధూ
ననశబ్దేనాధ్యవసీయతే, ధాతూనామనేకార్థత్వేన విధూననశబ్దస్యా
పి ప్రహాణపరత్వ సమ్భవాత్; నహ్యప్రహీతయో స్సుకృత దుష్కృత
యోః కించిత్ప్రచలితయోస్సతో స్సుహృదసుహృద్భ్యాం స్తదుపాయనం
సమ్భవతి, తస్మాత్ “ కర్మహీనస్య ” స్నిత్యాదౌ భగవద్భక్త విధుతే
కర్మణి తత్సుహృద సుహృదోయథాక్రమ ముపయన్తీత్యధ్యవసీయ
తే, యది పునర్భాగవతానాం సుహృద సుహృదో నస్యుస్తర్హి తే
షాం సుకృత దుష్కృతయోర్గతిశ్చతుర్థాధ్యాయ ప్రథమపాదే చిం
తయిష్యతే, కుశాచ్ఛన్ద ఇత్యత్ర పదాన్తాద్వేతి దీర్ఘస్య తుగాగ

---

* “ అశ్వఇవ రోమాణివిధూయే ” త్యత్ర ధునోతేః ప్రహాణ
పరత్వ మాక్షిపతి- (స్యాదేత) దితి—అశ్వవిధూతరోమ సుప్రహాణో
పలబ్ధేః “ పాపం విధూయే ” త్యత్రాపి ధునోతేః ప్రహాణపరత్వం
సిద్ధమితి భావేన సమాధత్తే- (నైషదోష)ఇతి. ఏతదధికరణ ఫల

మో(ప్రష్టవ్యః, ¶తస్మాత్సర్వమనవద్యమ్.

౯॥ హాన్యధికరణం సమాప్తమ్. ౯॥ ౧

—※ ౨౭। సూ॥ † సాంపరాయే తర్తవ్యాభావాత్తథా హ్యన్యే ※—

మూహ.(తస్మా)దితి= సవామూర్తయోగ [illegible]
దుపాసకైర్హానమనైర్గుణయత్తం [illegible]
హానోర్వ్యర్థ ఇతి వాచ్యమ్, [illegible]
తయోరమూర్తయోరేవ సతో [illegible]
పాసకనిష్ఠసుకృత దుష్కృతయోస్తత్సుహృ[illegible]
వేనే హానోపాయనవచనాధ్యాహారస్య సార్థకత్వాత్;

యద్యప్యుపాసకనిష్ఠసుకృత దుష్కృతనష్టే ఏవ సుకృతే దు
ష్కృతే ఉపకారాపకారాభ్యాం తత్సుహృదసుహృత్సు జాయేతే ఇ
త్యుచ్యతే, తథాపి నష్టయోరుపాసకనిష్ఠసుకృత దుష్కృతయోర్య
జమానే జాయత ఇత్యేవ వక్తవ్యమ్, [illegible]
తిష్టోమాదిసుకృత [illegible]
పాసకసుకృత దుష్కృతే తత్సంబంధ [illegible]
యస్త్వితి ధ్యేయమ్. ... ... *

అనత్పన్నసుహృదసుహృదాం భగవద్భక్తానాం సుకృత దుష్కృ
తయోగ ఇతి మాహ- (యదివ్రత) ఇతి. [illegible]
గాగమం నపశ్యన్తి కేచిత్, తన్నిరాసాయ మాహ- ([illegible]
ఇష్యతే) ఇతి. ... ... *

¶ అధికరణముపసంహరతి (తస్మా) ది. [illegible]

+ ఇహ సామాన్యేన ప్రోక్తస్య సుకృత దుష్కృత [illegible]
ధికరణే సుకృత దుష్కృతహానం [illegible]
[illegible]
[illegible] ([illegible]) ఇతి.

“కథామదీయాంజుషమాణఃప్రియాం స్త్వమావేశ్యమామాత్మనిసన్త మేకమ్।సర్వేషుభూతేష్వధియజ్ఞమీశంభజస్వయోగేనచకర్మణాహిన్వ” న్నిత్యత్ర భగవద్భక్తైర్ధుతే సుకృత దుష్కృతే తత్సుహృద సుహృదశ్చపయన్తీత్యుక్తమ్, తత్రాస్య స్సంశయః, కింసావశేషం సుకృతదుష్కృతహానంభవతీత్యవగమ్యతే ? కింవా నిరవశేషం తద్భవతీ త్యవగమ్యతే ? ఇతి విచికిత్సాయాం పరమపద గమనసాధనకర్మణ అపేక్షితత్వాత్సావశేష మేవ †తద్ధానం భవతీత్యవగమ్యత ఇతిప్రాప్తేప్రబ్రూమః, భగవద్భజన సమయే నిరవశేష మేవ సుకృతదుష్కృతహానంభవతీత్యవగమ్యతే, కస్మాత్ ?. సామ్పరాయే కర్తవ్యా భావాత్- సామ్పరాయః- దేహాదపసర్పణకాలః, తస్మిన్; భగవద్భక్తియోగ మహిమ్నా సద్యఏవ సాక్షాద్భగవత్పదం ప్రాప్నువతాం హ్యన్తరాళే సుకృత దుష్కృత శేషాభ్యాం నకించిదపి కర్తవ్య మవశిష్యతే, మోక్షసాధనస్య భక్తియోగస్యైవ పరమపదగమనసాధనత్వావగమాత్; ఏవంసతి కస్మాత్పునరవశిష్యేతకర్మశేషః, తథాచ శ్రూయతే“తథామద్విషయా భక్తిరుద్ధవైనాంసి కృత్స్నశః _ కేచిత్కేవలయా భక్త్యావాసుదేవపరాయణాః।అఘంధూన్వన్తి కార్త్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కర” ఇతి.అత్రఏన శ్శబ్దా ఘశబ్దాభ్యాంసుకృతమప్యుపలక్ష్యతే, ¶యత్తుపర్యఙ్క విద్యాయాంకౌషీతకినోష్టాఙ్గ యోగేన పర్యఙ్కస్థం భగవన్త ముపాసిత్వా దేవయానేన పథా పర్యఙ్కస్థం భగవన్త మభిప్రస్థితస్యాధ్వని సుకృత దుష్కృత విధూనన మామనన్తి“స

† తద్ధానమ్-సుకృతదుష్కృతహానమ్. ¶ కేచిత్పర్యఙ్కవిద్యాయాం విరజానదీతరణావసరేసుకృతదుష్కృతవిధూననశ్రవణాత్తదానీమేవ సర్వేషాంభగవదుపాసకానాం తద్విధూననం భవతీతిమన్యన్తే, తదనూద్యాఙ్గీకృత్య క్రమముక్త్యభిలాష్యష్టాఙ్గ యోగి విషయమితి కథయన్తస్తనుగ్రాహకత్వేనసూత్రశేషం వ్యాచష్టే-(యత్త్వి)త్యాదినా.

ఏవం దేవయానం పన్థాన మాపద్యాగ్నిలోక మాగచ్ఛతి " ఇత్యు
పక్రమ్య " స ఆగచ్ఛతి విరజాం నదీం మనసైవాత్యేతి తత్సుకృత దు
ష్కృతే విధూనుతే " ఇతి. తద్వ్యాథమ్, పరంపరస్యాఽమృతా పష్టాఙ్గ
యోగినాం క్రమముక్తిసమామ్నానా త్తేషామర్చిరాదిపర్వణా గమన
త్వాత్తథైవనాన న్తరం విరజానదీపర్యన్త గమనసమాశ్రసాధనీ భూతాత్క
స్మాభ్యుపగమోదృశ్యతే, తథాఅన్యే-బాదరాయణప్రభృతయః, క్రమ
ముక్తిమీయుషాం కర్మనయస్త్రదేహ సద్భావమావసన్తి "యదిప్ర
యాస్యస్నృపపారమేష్ఠ్యం వైహాయసానాముతయద్విహారమ్ అష్టాధి
పత్యం గుణసన్నిపాతేసహైవ గచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ " ఇత్యపక
వ్య.హిత్రైనభగవద్భక్తానామజామిళ*త్వాష్ట్రగజేన్ద్రశ్రీదామదధి
భాణ్డదధిసారజ్ఞాదీనాంనిరవశేష కర్మతయాసద్యఏవ భగవత్పా
దారవిన్దావాప్తిప్రసిద్ధింస్మారయతి, తస్మాద్భగవద్భక్తానాం వద్భ
జనసమయఏవనిరవశేషమేవసుకృతదుష్కృతహానంభవతీతినిశ్చీయతే.

౧౬॥సామ్పరాయాధికరణంసమాప్తమ్.౩.౩.౧౬॥

* త్వాష్ట్రః- వృత్రః, శ్రీదామా- " బలోన్నృపోఽసౌ మాత్య" ఇత్యస్యాం నృపలీలాయామమాత్యత్వేన శ్రూయమాణో గోపాలవిశేషః, దధిభాణ్డః-చక్షుర్మీలనలీలయాం భగవతా పరమపదం ప్రాపితో గోపాలవిశేషః, తథాదధిసారజ్ఞోఽపి గోకులాదానసేన దద్ధ్యార్సీయ సుధర్మాఖ్యసభామధ్యవిరాజమానాయ శ్రీభగవతే కృష్ణాయ సమర్పితేన తద్దైవాతిహర్షేణపరమపదంప్రాపితో గోపాలవిశేషః, ఇదముపలక్షణమ్, సద్యోముముక్షూణామపినిర్వృత్తాష్టాఙ్గయోగినాం దేహాదుత్క్రమణావసరే నిరవశేషమేవసుకృతదుష్కృత విధూననంభవతీతి ద్రష్టవ్యమ్. ఫలకథనపూర్వక మధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ౩.౦.ఖా౧॥

—※ ౨౮॥సూ॥*ఛన్దత ఉభయావిరోధాత్ ※—

యేయ మష్టాఙ్గ యోగినా మర్చిరాది క్రమ ముక్తి స్సూచితా సాకిమనిచ్ఛతో ప్యష్టాఙ్గ యోగినో భవతి ? ఉతేచ్ఛావతఏవ భవతీ ఇతి సంశయానం+ ప్రతిప్రాహ—(ఛన్దత)ఇతి=క్రమముక్తిస్తావచ్ఛన్దత ఏవాష్టాఙ్గ యోగినోభవతి, ఛన్దః- ఇచ్ఛా, భగవత్సఙ్కల్ప విరచితవిచిత్రభువనదర్శనేచ్ఛాతోభవతీతియావత్ ;కుతః? ఉభయావిరోధాత్-అర్చిరాదిక్రమముక్తిమిచ్ఛతో అష్టాఙ్గ యోగినో వైహాయస విహార దర్శనాదిసాధనభూతమనఇన్ద్రియోభయ సద్భావేన విరోధాభావాదిత్యర్థః, తథాచామ్నాతః “ సహైవగచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చే”తి. ‡ తస్మాదిచ్ఛావతామేవాష్టాఙ్గ యోగినాం క్రమముక్తిర్భవతీతిసిద్ధమ్.

—※ ౨౯॥సూ॥గతేరర్థవత్త్వముభయథాన్యథాహివిరోధః ※—

క్రమముక్తీచ్ఛావత ఏవార్చిరాదిగతేః-తాదృశగత్యభ్యుపగమాదిత్యర్థః, “ స్థిత్వాసుఖమూతార్థ మకుణ్ఠ దృష్టి ర్నిర్భిద్య మూర్ధన్యపృజేత్పరంగతః - యదిప్రయాస్యన్నృపపార మేష్ఠ్యం వైహాయసానాముతయద్విహారమ్ । అష్టాధిపత్యం గుణసన్నిపాతేసహైవ గచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చే ” త్యేతద్వాక్యస్య సద్యోముక్తిరచిరాది క్రమముక్తిశ్చేత్యేవముభయథార్థవత్త్వముపపద్యతే, అన్యథాఽనిచ్ఛోరపి క్రి

---

*ఇహోత్పన్నమర్చిరాదిక్రమ ముక్తిప్రస్తావముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే-(ఛన్దత ఉభయవిరోధా) దితి.

† క్రమముక్తిస్తదిచ్ఛావతఏవ భవతీత్యత్ర నియామకాభావాత్సర్వేషా మష్టాఙ్గయోగినామనియమేనైవక్రమ ముక్తిర్భవతీతి పూర్వపక్షయన్తం ప్రతిచేతిజ్ఞేయమ్.క్రమముక్తిప్రాప్తౌ “యదిప్రయాస్య,,న్నితి-శ్రుతేరేవ నియామకత్వా దిచ్ఛావతఏవ భవతిక్రమముక్తిరితిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిప్రాహే)త్యాదినా. ... ... ‡

‡ ఫలంకథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

మము క్త్యుపక్రమే "స్థిత్వా నుహూతాంర్ధ" ఇత్యాది వాక్య స్యోభయాధారత్వేన విరోధస్స్యాదితిభావః,హి-నిశ్చితః.

—※ ౩౧॥సూ॥ఉపపన్నస్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవత్ ※—

ఉపపన్న ఏవ భవత్యయమష్టాంగయోగినాం మధ్యే కేషాం చి త్స్యైవ భగవత్సాక్షాత్కారవిన్న ప్రాప్తిః, కేషాంచి దర్చిరాది మార్గ గమన పూర్వకం తత్పదప్రాప్తి రిత్యేవం గతివిభాగః, కుతః ? తల్ల క్షణార్థోపలబ్ధేః- తల్లక్షణమ్- గతివిభాగశాస్త్రమ్, "స్థిరంసుఖంచా సనమాస్థితోయతి" రిత్యాది రూపః; తత్రహి యథోక్త గతివిభాగ రూపోర్థ స్సముపలభ్యతే, లోకవత్- యథాలోకే పుణ్యక్షేత్ర ముద్ది శ్య కేచిదతి దిదృక్షయా వ్రజన్తి, కేచిచ్ఛ్రమచిత్తా మార్గ సమ్పదం ని రీక్షన్తస్సన్తశ్శనై స్తదేవ క్షేత్రం వ్రజన్తీత్యేవం గతి విభాగ ఉపల భ్యతే, తద్వదష్టాంగ యోగినాంగతి విభాగ శ్శాస్త్రేషూప లభ్యత ఇతి మన్తవ్యః. ... ... ※

౧౧॥ ఉభయావిరోధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—※{ ౩౧॥సూ॥†అనియమస్సర్వేషామవి రోధశ్శబ్దానుమానాభ్యామ్ }※—

దహర విద్యా, వైశ్వానరవిద్యా, భార్గవీవిద్యా, ప్రతర్ద నవిద్యా, అక్షరవిద్యా, ఇత్యేవం జాతీయకాబహ్వ్యోవిద్యా మో

తస్సాదిచ్ఛావతామేవ క్రమ ముక్తిరితిసిద్ధ మిత్యధికరణ ముప సంహర్తవ్యమ్. ... ... అ॥౧౧॥సూ॥౩॥

† ఇహదేవ యానపాఠ సమభివ్యాహృతపర్యంకవిద్యా వతాం క్రమముక్త్యభిధానాదేతద్విద్యావతామేవ క్రమముక్తిరితి ప్రాప్తంని యమమపవదితుముత్తరాధికరణమారభతే- (అనియమస్సర్వేషామవి రోధశ్శబ్దానుమానాభ్యా)మితి- దేవయానంవిషయీకుర్వన్విశయమా హ (దహరవిద్యే)త్యాదినా-యస్యాంవిద్యాయాం దేవయానపాఠ

త్వహేతుత్వేనవేదాన్తేషుదృశ్యన్తే, తత్ర కాసుచిద్విద్యాసు దేవయా నంపఠ్యతే, కాసుచిన్నపఠ్యతే, తత్రయాసు దేవయానంపఠ్యతే, తాదృశ విద్యావతామేవ దేవయానమ్, ననేతరవిద్యావతామితి కింనియమః! ఉతానియమేనసర్వవిద్యావతాంతద్భవతిఃఇతివిశయే¶ప్రత్యాహ-(అనియమ) ఇతి=యాసుదేవయానంపఠ్యతే తాదృశవిద్యావతామేవదేవయానమితినియమోనాస్త్యేవ, కింత్వని యమేన సర్వవిద్యావతాం దేవయానం భవతీత్యయమ విరోధఇత్యేవావగమ్యతే, కుతః? శబ్దాను మానాభ్యామ్-శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్,శ్రుతిస్తావత్ "యేచేమేరణ్యేశ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతే తేచిరాషమభిసమ్భవన్తీత్యేవం తీజాయకా.(శ్రద్ధాతప)ఇతి=శ్రద్ధాతపోభ్యాం యేపరంబ్రహ్మోపాసతే తేర్చిషమభిసంభవన్తీతియోజ్యమ్, స్మృతిస్తు " యత్రకాలేత్వనావృత్తి మావృత్తిం చైవయోగిన " ఇత్యాదికా. తాభ్యాంసామాన్యతో బ్రహ్మవిద్యావతామర్చిరాదిగతినిశ్చయాదిత్యర్థః, తస్మా † త్సర్వేషాంబ్రహ్మవిద్యావతాందేవయానేన పథా భగవత్పాదరావిన్దప్రాప్తి రూప మోక్షో భవతీతి సిద్ధమ్. ... ... *

౧౨ ॥ అనియమాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

—※ ౩.౪॥సూ॥*యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామ్ ※—

సమభివ్యాహారో స్తితాదృశవిద్యావతామేవక్రమముక్తిరితి నియమఇతి పూర్వపక్షేసిద్ధాన్తమాహ¶ -(ప్రత్యాహ)ఇత్యాదినా=† యస్మిన్విద్యాప్రకరణే దేవయానపాఠోనాస్తితస్మిన్విద్యాప్రకరణేదేవయాన పాఠోపసంహారజ్ఞాపనద్వారాదహరవిద్యాది మతాంసర్వేషాం దేవ యానమితినియమ సిద్ధిరిహ ఫలమితిద్యోతయన్నధికరణ ముప సం హరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౧౨॥సూ॥౧॥

* భగవదుపాసకానాంమధ్యే కేషాంచిద్వర్తమానదేహపతనానన్తరందేహాన్తరోత్పత్తిశ్రవణాన్నసర్వేషాం తేషాం వర్తమానదేహపత

తదేవం పరబ్రహ్మోపాసకానాం విధూత సుకృత దుష్కృ
తానాముపాసనావసానిక దేహపాతాదూర్ధ్వం పాకసాధన సమ్ప
న్నానామోదనావాప్తినస్మృక్తిరావశ్యకీ భవతీత్యుక్తమ్, తత్రాన్య
భవతి భూయసీ విచికిత్సా, భగవదుపాసకానాం కిం కేషాంచిదేవ
మోక్షః ? ఆహోస్విత్సర్వేషామ్ ? ఇతి. తత్రకింతావత్ప్రతిపత్త
వ్యమ్? కేషాంచిదేవేతి, కుతః ? యతస్తు కేషాంచిత్పరబ్రహ్మోపాస
కానాం దేహపాతాదూర్ధ్వం దేహాన్తరోత్పత్తిశ్శ్రుతిస్మృతీతిహాసపు
రాణేషూపలభ్యతే, తథాహి వసిష్ఠస్య బ్రహ్మమానసపుత్రస్య సతో
నిమిశాపాదుత్సృష్ట దేహో ¶మిత్రావరుణాభ్యాం జజ్ఞ ఇతి శ్రూయ
తే, ఏవం భృగురపిస్వాయమ్భువో వరుణస్య పుత్రత్వేన సముత్పన్న
ఇతి శ్రూయతే. తథా దక్షాదీనామపి తేన తేన హేతునా దేహాన్తరో
త్పత్తి కథా తత్ర తత్ర శ్రూయతే, తతశ్చైతేషాం బ్రహ్మవిద్యావ
తాం దేహాన్తరోత్పత్తి దర్శనాద్బ్రహ్మ విద్యాయాః పాక్షిక మో
క్షఫల ప్రదత్వస్యైవాభ్యుపగన్తవ్యతయా కేషాంచిదేవ భగవదుపా
సకానాం మోక్షఇతిప్రాప్తే సత్యాం సర్వేషాం † భగవదుపా
సకానాం నియమేన మోక్షఇతి ప్రతి శ్రుణోతి భగవాన్ బాద

నానన్తరంనియమేన మోక్షఇత్యాక్షేపస్యోత్తరాధికరణే సమాధాస్య
మానత్వాదాక్షేపసఙ్గత్యైవోత్తరాధికరణమారభతే-(యావదధికార
మవస్థితిరాధికారికాణా)మితి.

¶ (మిత్రావరుణాభ్యాంజజ్ఞ ఇతి శ్రూయతే) ఇత్యస్య నవమస్క-
న్ధఇతి శేషః.

† తత్రతత్ర-చతుర్థస్కన్ధాదావితిహాసేః. వసిష్ఠాదీనాం స్వస్వ
తస్స్వీకృత దేహాన్తరత్వేన సర్వేషాం భగవదుపాసకానాం వర్తమా
నదేహా [illegible] నియమేన మోక్షో భవతీతి భావ మవగమ
యన్సూత్రకారస్సూత్రయతి (వ్యాసః) ఇత్యాహ.

రాయణ ఆచార్యో యావదధికారమితి- అధికారికాణామ్- శ్రుతిస్మృ
తీతిహాసపురాణాది ప్రవర్తనాద్యధికారేషు శ్రీభగవతా నియుక్తానా
మేషాం వసిష్ఠాదీనామ్, యావదధికారమవస్థితిః- యావదధికారకా
లో భవతి తావన్తం కాలమిహ ప్రకృతిమణ్డలే లోకానుగ్రహార్థమ
వస్థితిర్భవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్, తస్యాస్త్వధికారతన్త్రత్వాత్తదన్తే
తు ప్రాప్నువన్త్యేవ ముక్తిమ్, అపి చైతే తత్తద్దేషు వశాత్స్వచ్ఛన్దత
ఏవ దేహాన్తరమపి స్వీకుర్యుః, తేషాం యోగైశ్వర్యాది ప్రభావసద్భా
వాత్; ఏతదుక్తం భవతి, వశీకృత దేహేన్ద్రియ ప్రకృతీనామపరిము
షిత భగవత్స్మృతీనాం జాతిస్మరాణాం జ్ఞానావభర్జిత కర్మబీజా
నామసకృదుపాసిత భగవచ్చరణారవిన్దానాం లోకానుగ్రహార్థం త
త్తదవసరే గేహాద్గేహాన్తరమివ దేహాద్దేహాన్తరం స్వచ్ఛన్దేన ప్రవిశ
తాం భగవదాజ్ఞాపరినిష్ఠితానాం వసిష్ఠాదీనాం దర్శన స్పర్శన స్మ
రణనామసంకీర్తనాదిభిర్బహవో జీవా బ్రహ్మవిద్యామధిగమ్యాంజ
సా మోక్షం ప్రాప్నువన్తి, కిం పునస్తే మోక్షం ప్రాప్నుయురితి వక్త
వ్యమితి. తేషాం లోకానుగ్రాహకత్వం చామ్నాయతే" కుమారో.
నారదఋషురఙ్గిరా దేవలోసిత " ఇత్యుపక్రమ్య" ఏతే పరే చ సిద్ధేశా
శ్చరన్తి జ్ఞానహేతవ" ఇత్యాదౌ. +పరన్త్వేతే జ్యాముక్తేషు వేగస్యైవ
ప్రారబ్ధ వేగస్య క్షయే సతి విధూత చరమదేహాస్సన్తో బ్రహ్మణా స
హ ముచ్యన్తే, తథా చ స్మృతిః " బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సమ్ప్రా
ప్తే ప్రతిసఞ్చరే। పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరం పద "మి
తి. † సౌభర్యాదయస్తు వర్తమానదేహ ఏవ స్థిత్వా చిరకాలాను

\+ తేషాం ద్విపరార్ధాయుష్ట్వాచ్చ తదన్తే మోక్షో నియత ఇత్యాశ
యేనాహ-(పరన్త్వేత) ఇతి.

† కుతఃప్యధికారికత్వాభావేఽపి సౌభర్యాదయో బహూన్ దే
హాన్ స్వీకుర్వన్నిత్యత ఆహ-(సౌభర్యాదయస్త్వి) తి- అత్రాది నా

భావ్య ప్రారబ్ధభోగానవగత్య తానచిరేణ క్షపయితుం భగవదుపాస
నానుభావ విరచితానేక దేహేషు యోగైశ్వర్య బలేన యుగపత్స
మావిశ్య వర్తమానాస్సన్తః ప్రారబ్ధభోగక్షయే సతి దేహానుత్సృజ్య
మోక్షంప్రాపుః, §తస్మాత్ బ్రహ్మవిద్యాయా నియమేన మోక్షఫలప్రద
త్వాత్సర్వేషాం భగవదుపాసకానాం మోక్షో భవతీతి సిద్ధమ్.

౧౩॥ ఆధికారికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※{ ౩౩॥సూ॥ †అక్షరధియాంత్వవరోధ స్సామా
న్యతద్భావాభ్యా మౌపసదవ త్తదుక్తమ్ }※—

" అణ్డకోశో బహిరయం పంచాశత్కోటివిస్తృతః । దశో
త్తరాధికైర్యత్ర ప్రవిష్టః పరమాణువత్ । లక్ష్యన్తేన్తర్గతాశ్చాన్యే
కోటిశో హ్యణ్డరాశయః ॥ తదాహురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకారణ కార
ణమ్ ॥ విష్ణోర్ధామపరం సాక్షాత్పురుషస్య మహాత్మన " ఇత్యుపదిష్టా
యామస్యా మక్షరవిద్యాయా మన్తర్గతా పరిమితాణ్డ రాశిత్వాద
యోఘసూర్ అక్షరస్య- పరబ్రహ్మణః, ఉపదిష్టాః, తద్ధర్మధియా మవ
రోధః కిమ్ " వాయ్వమ్బుఖాగ్ని క్షితయ స్త్రిలోకా బ్రహ్మాదయో
యేవయముద్విజన్తః ॥ హరామయస్మై బలిమస్తకోసా బిభేతి యస్మా
దరణం తతో న " ఇత్యేవమాదినోపదిష్టాసు భగవదుపస్థాన విద్యా
దికాసు కర్తవ్యాః ? ఆహోస్విన్నకర్తవ్యాః ? ఇతి విశయః, భగవదుప

కర్దమప్రజాపత్యాదయో గ్రాహ్యాః.

§ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౧౩॥సూ॥౧

†పూర్వస్మిన్నధికరణే జాతమక్షర విద్యాప్రస్తావ ముపజీవ్యా
క్షరధియాముపసంహారం భగవదుపస్థాన విద్యాయాం వక్తుం పూర్వా
ధికరణేనోపజీవ్యోపజీవక భావ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే-
(అక్షర ధియాంత్వవరోధస్సామాన్య తద్భావాభ్యా మౌపసదవ త్త
దుక్త) మితి. ... ... ※

స్థానవిద్యాదికా స్వక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మాణామనుపదేశాత్తద్ధియా
మవరోధో న కర్తవ్య ఇత్యేవం ప్రాప్త ఇదమాహ- (అక్షరధియాంత్వి) తి।
తునా పూర్వపక్షో వ్యావృత్తః, భగవదుపస్థానవిద్యాదికాసు అక్షరస
మ్బన్ధిధర్మగోచరధియా మవరోధః కర్తవ్య ఏవ, అవరోధస్తూపసం
హారః, అనువృత్తి రితియావత్, కుతః? సామాన్యతద్భావాభ్యామ్- ఉ
పాస్యస్య పరబ్రహ్మణ స్సర్వాస్వపి విద్యాసు సమానత్వా దన్తర్గ
తాపరిమితాణ్డరాశిత్వాదీనాం బ్రహ్మధర్మత్వాచ్చ; ఔపసదవ త్తదు
క్తమితి నిదర్శనోపన్యాసః, యథా*జామదగ్న్యచతూరాత్రసంజ్ఞకే
అహీనే "పురోడాశిన్య ఉపసదో భవన్తీ" తి శ్రుతిచోదితాసు పురోడాశి
నీషూపసత్సు "సత్యహ్యహంజ్యోతిః కేతునాం జుషతా" మితి ప్రకృత
మన్త్రసమ్బన్ధే అధ్వర్యోరుద్గాతృవేదోత్పన్నానామ్ "అగ్నేర్వే
హోత్రం వేరధ్వర" మిత్యాదిమన్త్రాణాం చ సమ్బన్ధో భవతి, అధ్వర్యు

* జమదగ్నినానుష్ఠితత్వాదస్య చతూరాత్రక్రతో ర్జామదగ్న్య
త్వమ్, తథా చామ్నాయతే "జమదగ్నిః పుష్టికామశ్చతూరాత్రేణాయ
జత" ఇత్యుపక్రమ్య. అగ్నేర్వేరితి మన్త్రపాఠస్తు "అగ్నే ర్వై హో
త్రం వేరధ్వరమాపితరం వైశ్వానరమవసే కరిన్ద్రాయ దేవేభ్యో జుహు
తాహవిస్స్వాహే" తి. హే అగ్నే? హోత్రమ్- హోతుః కృ
త్యమ్, వేః- విద్ధి, హోతారమధిష్ఠాయ హోత్రం కురు, తథా అధ్వ
రమ్- యజ్ఞం చ, వేః- విద్ధి, హవిః ప్రాపణేన యజ్ఞం నిర్వర్తయే
త్యర్థః, [విదేర్థకారస్య రుత్వమ్] కిం చ పితరమ్- సర్వపాలకమ్, వైశ్వా
నరమ్- విశ్వేషాం నరాణాం హితమ్, అవసే- అస్మాకం రక్షణాయ,
అకః- అభిముఖం కురు, అహం ఋత్విజో యూయమపీన్ద్రాయ- సర్వ
దేవాధిపతయే, దేవేభ్యః- అన్యేభ్యోఽపి సర్వేభ్యశ్చ, హవిర్జుహుత- ప్ర
యచ్ఛత. (యద్వా) వ్యత్యయేన జుహోమీతి వ్యాఖ్యేయమ్. స్వాహేతి
హవిస్త్యాగాభిధానమ్. ఇదం హవిర్దత్తమస్త్వితి మన్త్రార్థః.

కర్తృకత్వాత్పురోడాశప్రదానస్య+; తత్తైవేహ దాష్టాంతికభూతా సుభగపక నస్థానవిద్యాదికానూపాస్యస్య బహూనాం ధర్మాణాముప దిష్టత్వేప్యక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మధీసమ్బన్ధో భవతీత్యు క్తమితి వేదితవ్యమ్.

౧౮॥ అక్షరధియామిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౩౪॥సూ॥¶ ఇయదామననాత్ ※—

పరబ్రహ్మోపాసనత్వావిశేషాదణిమాది సిద్ధిఫలికోషూపాస నాస్వపి కింయక్షోక్తపర్మధియామపరోధో భవేత్ ? ఉతనభవేత్ ? ఇతి విశయే†బ్రూమః,అణిమాద్యుపాసనా స్వక్షర ధియామవరోధో నభ వేదితి, కుతః ? ఇయదామననాత్- తథాహి తత్ర*ఇయత్తయా పరిమి త్యనుసన్ధానముపాస్యస్యామ్నాయతే " భూత సూక్ష్మాత్మని మయి తన్మాత్రం ధారయన్మనః । అణిమానమవాప్నోతి తన్మాత్రోపాసకో మమే '' త్యత్ర.*తస్మాదణిమాదిషిద్ధ్యుపాస్యస్య నవగసద్గుణసమ్పన్నత్వే ష్వణిమాద్యుపాసనాసు తత్తద్గుణత్వేనోపదిష్ట రూపాదన్యైవ తత్తత్ఫ లార్థిభి స్తత్తానుసన్ధేయానేత్యక్షరత్వేతవ్యమ్. ... ... *

+ మాత్ర శేషవివరణేనేహఫలందర్శయన్నధికరణ ముపసంహ రతి-(తత్తైవేహే) తి.   అ॥౧॥సూ॥౦॥

¶ భగవదుపస్థాన విద్యాదికామూక్తస్యాక్షర ధియా మవరోధ స్యాణిమాది విద్యాస్వప్యుత్సర్గతః ప్రాప్తస్యోత్తరాధికరణే ఒపో ద్యమానత్వాదాపవాదక్యాసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే -(ఇయ దామననా) దితి. ... ... *

† అన్తర్గతాణ్డరాశిత్వాదీనాం పరబ్రహ్మ ధర్మత్వాత్తస్యైవా ణిమాది విద్యోపాస్యత్వాచ్చ తాసు విద్యాస్వక్షరధియా మవరో ధో భవేదితి పూర్వపక్షేసిద్ధాన్తయతి-(బ్రూమ) ఇత్యాదినా.

* ఫలకథనపూర్వక మేతద్వాక్యార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. యద్యప్యణిమాది విద్యోపాస్యే పరమాత్మన్యక్షరవిద్యోపదిష్ట

—* ౩౫॥సూ॥¶అన్తరా భూతగ్రామవత్స్వాత్మనః *—

అపిచాణిమాద్యర్థేషు తన్మాత్రోపాసనేష్వనుసన్ధేయ మా నాధర్మాః, స్వాత్మనః అన్తరా_బహుసౌక్ష్మ్యార్థే అణిమాదిసిద్ధిప్రదేడపాస్యే పరమాత్మన్యన్తర్భూతా ఏవావతిష్ఠన్తే, భూతగ్రామవత్-యథేమే పరిదృశ్యమానాశ్చతుర్విధభూతగ్రామాః పరమాత్మకుక్షావన్తర్భూతా ఽవతిష్ఠన్తే తద్వత్, తచ్చామ్నాతమ్ "సాత్ర దవ శేవిశ్వం జగత్ స్థానున్నచ ఖందిశః | సాద్రి ద్వీపాబ్ధి భూగోళం సవాయ్వగ్నిస్స తారక" మిత్యాదినా. ... ... *

—* ॥౩౬॥సూ॥ అన్యథా భేదానుపపత్తిరితి చేన్నోపదేశాన్తరవత్ *—

నన్వణిమాద్యుపాసనాసుక్రమశః ప్రత్యేక ముపదిష్టానాం సర్వేషాం ధర్మాణాం యుగపదనుస్థాన మేకైకస్యా ముపాసనాయాం కర్తవ్యః, అన్యథోపాస్యస్య బ్రహ్మణస్స్వభేదానుపపత్తిరితిచేన్నైతదేవమ్, ఉపదేశాన్తరవదభేదోపపత్తేః; యథా "భక్తియోగోబహువిధో మార్గై ర్భామిని భావ్యతే | స్వభావగుణ మార్గేణ పుంసాంభావోవిభిద్యత" ఇత్యుపక్రమ్య"మయికుర్యాన్మయికుర్యా" దిత్యుపదేశాన్తరేషు భక్తియోగానాం తదనుష్ఠాతౄణాం తత్ఫలానాంచ భేదే సత్యప్యుపాస్యాభేదస్స్ఫుట ఏవభవతి, ఏవమిహాప్యణిమాద్యుపాసనానాం తదుపాసకానాం తత్ఫలాంచ భేదేప్యుపాస్యస్య పరస్య బ్రహ్మణోఽభేదఏవభవతీత్యధ్యవసీయతే,†అతోఽత్ర నోపాసనాధర్మాణాం సర్వేషాం సర్వాసూపాసనాస్వనువృత్తి సమ్భవః.

ధర్మాస్సన్త్యేవ. తథాపి తేఽణిమాదివిద్యాఙ్గత్వేన నావబోద్ధవ్యా ఇత్యాహ- ¶ (అన్తరా) ఇతి. ... ... *

† అణిమాదివిద్యాసు తత్ర తత్ర ప్రత్యేకమనుసన్ధేయాఇతి భావేనాధికరణముపసంహరతి-(అత) ఇతి. అ॥౧౫॥సూ॥౩॥

౧౫॥ కయవామనాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౩॥

—※ ౩౭॥ సూ॥ వ్యతిహారోవిశింషన్తిహీతరవత్ ※—

సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే “అహంబ్రహ్మ పరంధామ బ్ర
హ్మాహంపరమంపదమ్। ఏవంసమీక్ష్యచాత్మాన మాత్మన్యాధాయ ని
ష్కలే” ఇత్య*త్రశ్రూయమాణో వ్యతిహారో పక్షేశో జీవేశ్వరయో
రభేదమాపాదయన్నివ తయోరుపాసకోపాస్య భావంవారయతి, ప
రమాత్మోపాసనాసుతు తత్రతత్రవిధీయన్తే, తతశ్చకిముపాసనవిధా
ననోపపద్యతే? కింవోపపద్యతఏవ? ఇత్యేవం ప్రాప్తావిప్రతిపత్తి†మ
పనుదతి (వ్యతిహార) ఇతి—ద్వయోః పదార్థయోర్మిథో విశేషణ
విశేష్యభావాపత్తిర్వ్యతిహారః, అతశ్శరీరి శరీర భావజ్ఞాపనాయోపా
స్యోపాసకాభిధాయినోః శబ్దయోః ప్రతిలోమానులోమాభ్యాంనిర్దేశః
“అహంబ్రహ్మ పరంధామ బ్రహ్మాహంపరమంపద”మిత్యేవంరూప ఇ
హవ్యతిహారశబ్దేనోచ్యతే, సతువ్యతిహార ఇహ పరమాత్మోపాసనా
ర్థమేవభవతీతి వేదితవ్యమ్, కుతః? విశింషన్తిహీతరవత్- యథాఇత
రాణి శాఖాన్తర వాక్యాని “య ఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మ నోన్తరోయ
మాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయత్యేషత
ఆత్మాన్తర్యా మ్యమృత” ఇత్యేవంరూపాణి జీవస్యస్వశరీరకత్వేన పర

* అస్యవాక్యస్యాపాతప్రతీతార్థం కథయన్ జీవేశ్వరయోర
భేదాజ్జీవ మధికృత్య పరమాత్మోపాసనస్యావిధేయత్వాత్తత్రయథో
క్తాక్షరధియామవరోధవిచారోనఘటత ఇత్యాక్షేపసఙ్గతిమస్యాధికర
ణేనసూచయతి- (అత్రశ్రూయమాణ) ఇతి.

† జీవేశ్వరయోరభేదాజ్జీవమధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధా
నం నోపపద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తేజీవేశ్వరయోర్మిథోభేదస్యశ్రుత్యా
దిప్రమాణైరసకృదధ్యవసితత్వాజ్జీవమధికృత్య పరమాత్మోపాసన వి
ధానం సూపపద్యత ఇతిభావేనవిప్రతిపత్తిమాహ-(అపనుదతి)త్యాదినా.

మాత్మోపాసన సిద్ధ్యర్థ ముపాసకం జీవ ముపాస్యం పరమాత్మానం చ పరస్పరం శరీర శరీరి భావేన విశింషన్తి తథా౽త్రాపి జీవస్య స్వశరీరకత్వేన పరమాత్మోపాసన సిద్ధ్యర్థో౽యం వ్యతిహారః పరమాత్మానం జీవాత్మానం చ * శరీరి శరీర భావేన విశినష్టీతి ధ్యేయమ్- తత్ప్రకార స్త్వహం బ్రహ్మేత్యత్ర అహం బ్రహ్మ శరీరభూతో౽స్మీత్యనుసన్ధేయమ్, బ్రహ్మాహమిత్యత్ర తు మచ్ఛరీరకం పరం బ్రహ్మేత్యనుసన్ధేయమితి, ఉద్దేశ్య విధేయయోర్విశేష్య విశేషణ భావ సిద్ధేః పరం ధామేతి పరమం పదమితి చోభయత్ర బ్రహ్మ విశేషణమ్, తస్మాజ్జీవేశ్వరయోరుపాసకోపాస్య భావమేవ బోధయతీహ వ్యతిహారః, ఏవమేవాదిత్యా న్తర్యామిణం పరమ పురుషం ప్రస్తుత్య "తద్యో౽హం సో౽సౌ యో౽సౌ సో౽హ" మిత్యైతరేయిభి రామ్నాయమానో వ్యతిహారః తథా "త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి దేవతే" ఇతి జాబాలై రామ్నాయమానో వ్యతిహారశ్చ ఉపాసకోపాస్య భావేన మిథో౽ర్థా న్తరభూతయోర్జీవాత్మ పరమాత్మనో శ్శరీర శరీరి భావేనోపాసకోపాస్య భావమేవ బోధయతీతి ధ్యేయమ్, * అతః పరమాత్మోపాసన విధానమప్యుపపద్యతే. ... ... *

౧౬॥ వ్యతిహారాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※॥౩౮॥సూ॥† సైవహిసత్యాదయః ※—

---

* వ్యతిహారశబ్దార్థమాహ-(శరీరిశరీరభావేనే)తి.

* జీవేశ్వరయో స్స్వతస్సిద్ధా న్యోన్య భేద వత్త్వాజ్జీవ మధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధానస్య శక్యతయా తస్మిన్నర్థోక్తా ఉపరధియా మవబోధ సిద్ధిరిహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముప సంహరతి-(అత)ఇతి. ... ... అ॥౧౬॥సూ॥౧॥

† అస్మిన్నధికరణే౽భేద ప్రస్తావేన ప్రకరణద్వయ పఠితయో స్సత్యవిద్యయోర భేదస్య స్మృతత్వాత్తం వక్తుం ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (సైవహిసత్యాదయ) ఇతి.

సత్యం బ్రహ్మేతి ప్రకృత్య వాజసనేయిభిర్యా సత్యవిద్యా సమామ్నాతా సైవ కిము "సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్యం సత్యస్య యోనిం" ఇత్యత్రామ్నాయతే? కిం వా ఇతోఽన్యా? ఇతి విశయే† బ్రూమః, "యా సత్యం బ్రహ్మే"త్యుపదిష్టా సత్యవిద్యా సైవ "సత్యవ్రత"మిత్యత్రామ్నాయతే, కుతః? హి సత్యాదయః-హి-యస్మాత్ "సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్య" మితి సత్యవ్రతత్వాదయో బ్రహ్మగుణా ఉపదిశ్యన్తే, ¶ తస్మాత్ "సత్యవ్రత"మిత్యత్ర సా సత్యవిద్యైవ భవతీతి విజ్ఞాయతే.

౧౪ సత్యవిద్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౧||

—* ౩౯||సూ||* కామాదిరితరత్రచాయతనాదిభ్యః *—

() ద్వితీయసన్దర్భే భగవతస్స్వాత్మరూపోపాసనాం ప్రకృత్య శ్రూయతే "కేచిత్ స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం పు

---

† పాఠభేదాద్విద్యాభేద ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే ఉభయత్ర లిఙ్గైక్యాత్ప్రకరణైక్యాచ్చ విద్యైక్యమితి భావేన సిద్ధాన్తయతి-(బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... *

¶ "సత్యవ్రత" మిత్యత్ర సత్యవిద్యాత్వసిద్ధ్యా యథోక్తానన్తాదిగుణావరోధసిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(తస్మా) దితి. ... ... అ||౧౪||సూ||౧||

* ఇహ సత్యత్వాదిగుణైక్యాద్విద్యైక్యమిత్యుక్తం నైవముత్తరాధికరణే ఉచ్యతే, కిన్తూభయత్రామ్నాతయోర్దహరవిద్యయోరైక్యాద్గుణైక్యమితి ప్రత్యుదాహరణసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(కామాదిరితరత్రచాయతనాదిభ్య) ఇతి. ... ... *

() అత్ర కామాదిరిత్యాదిపదసమభివ్యాహృతకామపదేన వివక్షితాన్ "అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీకం వేశ్మే" త్యస్మిన్ దహరవిద్యాప్రకరణే శ్రూయమాణాపహతపాప్మత్వాది గుణాన్ విషయీకుర్వన్ విశయమాహ-(ద్వితీయసన్దర్భ) ఇతి- "కేచిత్స్వ.

రుషంవసన్త " మితి.తత్రకామాదిః- కామాద్యుపలక్షితాః "ఏష ఆత్మాఅపహతపాప్మావిరజోవిమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోపిపాసస్స త్యకామస్సత్యసఙ్కల్ప "ఇతిఛన్దోగాధీతా పహతపాప్మత్వాదయో గుణాఃకిమనవరోద్ధవ్యాః? ఉతావరోద్ధవ్యాః? ఇతివిశయేప్రాప్తే*ప్రాహ- (కామాదిరితరత్రచే) తి=కామోపలక్షితా పహతపాప్మత్వా దయోగుణాః "కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయా వకాశేప్రాదేశమా త్రం పురుషంవసన్త " మిత్యుపదిష్టాయాం దహరవిద్యాయామవరో ద్ధవ్యాః, కుతః? ఇహ-ప్రకృతే, ఇతరత్ర- ఛాన్దోగ్యేచ, ఆయతనాది భ్యః- ఉభయత్రసమానాయతనాదిభ్యఇత్యర్థః, తథాహ్యుభయ త్రాపిహృదయమాయతనమ్, ఉపాస్యఃపరమాత్మా, ఫలంచమోక్ష ఇత్యాయతనాదీనాం సమానత్వందృశ్యతే, తస్మాదిహాపహతపాప్మ త్వాదిగుణాష్టకావరోధఃకర్తవ్యః- అవరోధః- అనుసన్ధానమ్.

దేహాన్తర్హృదయావకాశ " ఇత్యత్రోపదిష్టానాంచతుర్భుజత్వాది గుణానా " మథయదిదమస్మి " న్నితిఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహర విద్యా యామశ్రవణాదుభయత్రవిద్యాభేదావగమేన " కేచి త్స్వదేహాన్త ర్హృదయావకాశ " ఇత్యుపదిష్టదహరవిద్యాయాం నఛాన్దోగ్యోప దిష్టాపహతపాప్మత్వాది గుణావరోధఃకర్తవ్య ఇతిపూర్వపక్షేప్రా ప్తేద్వయోర్విద్యయోరాయతనాది సామ్యేనఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహరవి ద్యాయామ్ " కేచిత్స్వదేహే " త్యారభ్యోపదిష్ట దహరవిద్యాగు ణానాంచతుర్భుజత్వాదిరూపాణామవరోధస్యావశ్యకత్వేనోభయ త్రశ్రూయమాణదహరవిద్యయోరైక్యాధ్యవసాయాదిహచఛాన్దోగ్యో పదిష్టాపహతపాప్మత్వాదిగుణావరోధఃకర్తవ్యఏవేతి భావేన సిద్ధా న్తయతి-*(ప్రాహే) త్యాదినా.

ఫలకథన పూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. ఇమంగుణావరోధం నిగమగీతోపదిష్టదహరవిద్యాయామతిదిశతి-

—✳ సూ ॥౪౦॥¶ఆదరాదలోపః ✳—

యద్యపి " పరిసరపద్ధతిం హృదయమారుణయో దహర " మిత్యుపదిష్టాయాందహరవిద్యాయా మపహతపాప్మత్వాదీనాం చ తుర్భుజత్వాదీనాంచ గుణానాముపదేశోఽభ్యస్యతే,తథాపి " కేచిత్స్వ స్వదేహే స్వహృదయావకాశ " ఇత్యత్ర తేషాంగుణానామాదరాద ఙ్గీకృతత్వాదిహాపి తేషాంగుణానామవరోధస్య,అలోపః- అపహతపా ప్మత్వ చతుర్భుజత్వాదిగుణావరోధన కర్తవ్యమిత్యర్థః.

సూ ॥౧౮॥ కామాద్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—✳ సూ ॥౪౧॥†ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్ ✳—

భక్తిగకింయమనియమాద్య ష్టాఙ్గయోగవల్లభ్యలంభగవత్స్వ రూపస న్తతధ్యానరూపా ? ఆహోస్విత్ భగవద్గుణగణశ్రవణ కీర్తనాదిరూపా ? ఇతిసన్దేహేప్రాప్తే()బ్రూమః,భక్తిర్భగవత్కథాశ్ర వణకీర్తనాదిరూపైభవతి, కస్మాత్? ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్-ఉపస్థితే-

¶(ఆదరా)దితి.　　అ॥౧౮॥సూ॥౨॥

† యత్రపూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్ష స్తత్రాపవాదకీసఙ్గతి " రితి న్యాయమనుసృత్యాత్ర సిద్ధాన్తేనోత్తరాధికర ణేపూర్వ పక్షోత్థానాదాపవాదకసఙ్గత్యోత్తరాధి కరణమారభతే-(ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్) ఇతి.　...　...　✳

() అష్టాఙ్గయోగస్య భక్తేశ్చమిథోవైలక్షణ్యే ప్రమాణాభావాద ష్టాఙ్గయోగవత్సన్తతధ్యానరూపైవభక్తిరితిగమ్యతే, అతోభక్త్యా చాప హతపాప్మత్వాదిగుణావరోధవ్యాః, తస్మాదష్టాఙ్గయోగ ఏవభక్తిరి త్యేవం పూర్వపక్షేప్రాప్తే అష్టాఙ్గయోగభక్త్యోర్మిథస్స్వరూపతో లక్షణతశ్చ గోమహిషయోరివభేదస్య " శ్రవణంకీర్తన " మిత్యా దిశ్రుత్యా ప్రాపితత్వాద్భక్తిరష్టాఙ్గయోగాద్భిన్నైవేతిసిద్ధాన్తయతి-(బ్రూమ) ఇత్యాదినా.　...　...　...　✳

రుపస్థానమ్, స్తుతిః; భక్తిరితియావత్; తస్యా భగవద్గుణగణ శ్రవణ కీర్తనాదిరూపత్వం ఖలువక్తి " శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణో స్స్మరణంపాదసేవనమ్ । అర్చనంవన్దనందాస్యం సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌభక్తిశ్చేన్నవలక్షణే " త్యేతద్వాక్యమ్. నహియమనియమాసనాద్యఙ్గ సహితస్వరూపసన్తతధ్యానం భక్తిరితి వక్తుం శక్యతే,తస్యాష్టాఙ్గ యోగరూపత్వాత్;¶ ఏతేనగతిసామాన్యాధికరణం పృథక్కృతమితి ధ్యేయమ్. తస్మాద్భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదిరూపైవభక్తిర్భవతీతిసిద్ధమ్. ... ... *

ఇయంభక్తిశ్శ్రీమద్భాగవత శ్రవణాదినైవసిద్ధ్యతీత్యాహ,

—*{ ౪౫॥సూ॥తన్నిర్ధారణానియమ స్తద్దృష్టేః పృథగ్ఘ్యప్రతిబన్ధః ఫలమ్ }*—

--- భక్తేరైత త్పాదాదౌ సర్వవేదాన్త ప్రత్యయ మిత్యాదినాభగవద్భక్తిప్రకాశకత్వేన ప్రసక్తం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రంపరామృశ్యతే; తస్యనిర్ధారణా- తదర్థవిచారణపూర్వకనిర్ణయః, తస్యా నియమః- భగవద్భక్తిచ్ఛూనాంనియమేన భగవత్కథారూపశ్రీమద్భాగవత శాస్త్రశ్రవణకీర్తన మావశ్యకమిత్యర్థః, కుతః?తద్దృష్టేః- దృష్టి-ర్దర్శనమ్, " శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమల " మిత్యారభ్య"తచ్ఛృణ్వన్ విపఠన్విచారణ పరోభక్త్యావిముచ్యేన్నర" ఇత్యత్రహిభగవద్భజనేచ్ఛూనాంశ్రీమద్భాగవతశ్రవణ కీర్తనమావశ్యకం దృశ్యతే, అపిచైవంభగవత్కథాశ్రవణ కీర్తనపరస్యతాదృశభక్తిర్న కేవలంమోక్షమాత్రం ఫలంసాధయతి, అపితుమోక్షాత్ప్రతి బన్ధోయోభోగస్తంచపృథక్ఫలంసాధయతి, మోక్షావిరోధ్యానుషఙ్గికభోగాంశ్చభక్తిః ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః, ఏతచ్చకుచేలాదౌదృశ్యతే, ఏతత్సూత్ర

¶ ఏతద్విచారస్యావాన్తరప్రయోజనమాహ(ఏతేనే)తి.

ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

స్యైశల్యాదాద్యధికరణాన్తర్భావేపిఫ్రక్తేరానుషఙ్గికఫలవిశేషసూచ
కత్వాచ్చైవాలితిద్రష్టవ్యమ్.

— * ౪౩॥ సూ॥ ప్రదానవదేవతదుక్తమ్. * —

యథా భగవతేవామనాయ మహీప్రదానం మహాబలే రాను
షఙ్గికమైహికం సుతలలోకైశ్వర్య, మాముష్మికమైన్ద్రపదంచ, సా
ధయతి, తద్వదేవతదుక్తమ్-†అనుషఙ్గికానైహిక భోగాన్ ముక్తిం
చభగవద్భక్తిస్సాధయతీత్యర్థః

౧౯॥ఉపస్థిత్యధికరణంసమాప్తమ్ సూ ॥౩॥

—* ౪౪॥సూ॥* లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధిబలీయస్తదపి* —

ప్రథమస్కన్ధే "పశ్యన్త్యదోరూప మదభ్రచక్షుషా సహ
స్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్ | సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం
సహస్రమౌల్యమ్బరకుణ్డలోల్లస" దిత్యత్రై కంభ గవద్రూపంశ్రూ
యతే, తథాద్వితీయస్కన్ధే "సపఏపురుషస్తస్యాణ్డం నిర్భిద్యని
ర్గతః। సహస్రోర్వంఘ్రిబాహ్వక్షి సహస్రాననశీర్షవా" నిత్యే
కంభగవద్రూపంశ్రూయతే,కిమత్రభగవదవతారద్వయముపదిశ్యతే!ఉ
తాహోస్విదేకఏవావతారః?ఇతివిప్రతిపత్తావేకఏవావతారః + ఉభయత్ర

---

† తథా చాష్టాఙ్గయోగస్య భక్తిప్రదానుషఙ్గిక భోగాదిఫల
ప్రదత్వాభావాచ్చతతోభక్తేరన్యాదృశత్వమిత్యధికరణోపసం
హారోజ్ఞేయః.		అ౹౧౯॥సూ॥౩॥

* ఇహాభక్తిప్రస్తావేన భజనీయస్య భగవదవతారస్యస్మృతత్వా
త్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే - (లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధిబ
లీయస్తదపీ)తి.	...	...	...	*

+ ఉభయత్ర ప్రకరణభేదాదుభయత్ర శ్రూయమాణయో రవ
తారయోర్మిథో భేదసతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే లిఙ్గాన్యాంనుభయత్రై
కమేవావతారరూపమితిసిద్ధాన్తయతి-(లిఙ్గేతి)త్యాదినా.

శ్రూయత ఇత్యాచష్టే హి- కుతః? లిఙ్గభూయస్త్వాత్- తథాహ్యుభయత్ర సహస్రపాదో ర్వా దీని భూయాం సి సమానిలింగాని శ్రూయన్తే, తస్మాదుభయత్ర శ్రూయమాణ మేక మేవ శ్రీనారాయణావతారరూపమిత్యధ్యవసీయతే,+ననుసమానప్రకరణేశ్రూయమాణయోరర్థయో ర్లిఙ్గ సామ్యే సతిభూయా మైక్యమ్,నతథాత్రదృశ్యతే, ప్రథమే అవతారోపదేశప్రకరణమ్, ద్వితీయేతుసృష్ట్యుపదేశప్రకరణమ్, తతశ్చప్రకరణభేదాదుభయోరవతారయో రైక్యం కథముపపద్యత ఇతి చేదుపపద్యతఏవేత్యాశయేనాహ-(తద్ధిబలీయః)ఇతి=హి-యస్మాత్,తల్లిఙ్గంప్రకరణాద్బలీయః- తదపిప్రకరణంతు లింగాశ్రవణస్థలేబలీయోభవతి, తథాహిప్రథమే " సఏవప్రథమందేవః కౌమారంసర్గమాశ్రితః । చచార దుశ్చరంబ్రహ్మా బ్రహ్మచర్య మఖణ్డిత " మితి, ద్వితీయే " తప్తంతపో వివిధలోకసిసృక్షయామ ఆదౌసనాత్స్వతపస స్సచతుస్సనోభూత్ । ప్రాక్కల్పసమ్ప్లవవినష్ట మిహాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాదమున యోయద చక్షతాత్మ "న్నితిచోభయత్రశ్రూయమాణ యోరవతారయోః ప్రకరణైక్యాదేకావతారత్వంనిశ్చీయతే,ఉభయత్రహి సనత్కుమారావతారోపదేశప్రకరణమ్,*తస్మాద్వ్యాస్వే ష్వవతారేషులిఙ్గైక్యందృశ్యతే,తేషాంతేషామవతారాణాం పరస్పరమైక్యమధ్యవసేయమ్

౨౦॥ లిఙ్గభూయస్త్వాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※{ ౭౫॥ సూ॥¶ పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్స్యాత్క్రియామానసవత్ }※—

+తద్ధిబలీయ ఇతి సూత్రమధ్యభాగవ్యుదస్యాంశజాతమాహ-(నన్వి)తి.

* శ్రుతసమానలింగానామవతారాణామైక్యసిద్ధిరిహఫలమితిభావేనాధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౨౦॥సూ॥౧॥

¶ సిద్ధావలోకనన్యాయేన భక్తిమనుస్మృత్యతత్సాధన గోచరవిచారం సాధ్యసాధన భావసఙ్గత్యా ఆరభతే- (పూర్వవికల్ప)ఇతి.

ద్వాదశేఽధ్యాయే "ధ్యాయన్ సర్వత్ర చ హరిం భావద్రవ్యైరపూజయత్" ఇతి. అత్ర భావద్రవ్యపదేన మార్కణ్డేయక్రియమాణభగవదారాధనోపకరణత్వేన కిం ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యాణ్యభిహితాని? ఉత మనోనిర్మితద్రవ్యాణి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే* బ్రూమః, మనోనిర్మితద్రవ్యాణ్యేవాత్ర భావద్రవ్యపదేనాభిధీయన్తే, కస్మాత్? ప్రకరణాత్ - నిషాదముఖకృత్యైవ మార్కణ్డేయేన క్రియమాణభగవదారాధనోపదేశప్రకరణం హ్యేతత్, అపి చ మార్కణ్డేయాదిభిర్నిషాదముఖస్థైః క్రియమాణే భగవదారాధనే పూర్వవికల్పోఽపి స్యాదితి ప్రత్యేతవ్యః, పూర్వస్య-§ ఇహ పూర్వకల్పత్వేన ప్రస్తుతస్య ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యస్య లాభే సతి తేన భగవదారాధనం నైవ క్రియతే, అన్యథా భావద్రవ్యైరేవ భగవదారాధనం నైవ క్రియత ఇత్యేవం రూపో వికల్పో భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమిత్యర్థః, ఏతచ్చ పూర్వస్మిన్ స్కన్ధే సమామ్నాతమ్ "భక్త్యా స్వయం ధాల్త్వా హృది భావేన నైవ హి" ఇతి. క్రియామానసవదితి మనోనిర్మితద్రవ్యపరిచిత భగవదారాధనే దృష్టాన్తః, యథా క్రియాయాః- ద్వాదశరాత్రాఖ్యయాగస్య, అవివాక్యసంజ్ఞకే దశమేఽహని పృథివీలక్షణేన పాత్రేణ ప్రజాపతయే దేవతాయై గృహ్యమాణస్య సముద్రలక్షణస్య సోమస్య గ్రహణాసాదనహవనాహరణోపాసనభక్షణాని మానసా

* "భావద్రవ్యైరపూజయత్" ఇతి పూజాసాధనత్వావగమాద్భావద్రవ్యాణాం మనోనిర్మితత్వేన తైర్న పూజానిష్పత్త్యనుపపత్తేర్భావద్రవ్యపదేన ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యాణ్యేవాభిధీయన్త ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సతి హి పూజత్వ్యాభావనామయ భగవదారాధనావగతేస్తత్సమభివ్యాహృతభావద్రవ్యపదేన తాదృశపూజానిష్పాదకద్రవ్యాణ్యపి భావనామయానీత్యవగమయన్ సిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమ) ఇత్యాదినా.

§ తత్ర సూత్రాభిభాగేన ప్రసిద్ధ బాహ్యద్రవ్యైశ్చ మార్కణ్డేయాదయో భగవదారాధనం కుర్వన్తీత్యభిప్రాయాత్.

నిభవన్తి, ఏవమిహాఽపిద్వాదశస్కన్ధేశ్రూయమాణేమార్కణ్డేయాది
నిష్ఠామభక్తైః క్రియమాణేభగవదారాధనే భావద్రవ్యాణిప్రసి
ద్ధబాహ్యద్రవ్యాణిచసాధనానిభవన్తీ తినిశ్చేతవ్యమ్.

౨౧॥ పూర్వవికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.॥ సూ॥౧॥

—✻ ౪౭॥సూ॥ †అతిదేశాచ్చ✻—

ఏకాదశేతృతీయాధ్యాయే "యఆశుహృదయగ్రన్థిం నిర్జిహీ
ర్షుః పరాత్మనః । విధినోపచరేద్దేవం తన్త్రోక్తేనచకేశవ" మిత్య
త్రభగవదారాధనంశ్రూయతే, తథాతత్రైవసప్తవింశే "నహ్య
న్తోఽనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవ।సంక్షిప్తంవర్ణయిష్యామియ
థావదనుపూర్వశః" ఇత్యత్రాపిభగవదారాధనంశ్రూయతే,తత్రసం
శయః, కిముభయత్రశ్రూయమాణమారాధనముభయవిధంభవతి? ఆ
హోస్విదేకవిధమేవభవతి? ఇతి.తత్రకింతావత్ప్రాప్తముభయవిధమితి

కుతః? ఏకత్రోపదిష్టారాధనేయత్కిఞ్చిదఙ్గోపదేశాదన్యత్రోపది
ష్టారాధనేఽఙ్గాధిక్యోపదేశాచ్చ, తస్మాదుభయత్ర పృథగ్విధమేవా
రాధనమిత్యేవంప్రాప్తేఏకవిధమేవేతి బ్రూమః, కుతః? అతిదేశాచ్చ-
తథాహి తృతీయాధ్యాయోపదిష్టేభగవదారాధనే కిఞ్చిదఙ్గోపదేశే
పి తత్ర సప్తవింశాధ్యాయోపదిష్టాద్భగవదారాధనాదనుక్తాఙ్గాతి
దేశశ్చకర్తవ్యః, "అనుక్తమన్యతోగ్రాహ్య" మితిహిన్యాయః,‡త
స్మాదుభయత్రాప్యేకవిధమేవారాధనమిత్యధ్యవసేయమ్.

✻ ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (ఏవమి
హాఽపీ) తి. అ॥౨౧॥ సూ॥౧॥

† యథా పూర్వస్మిన్నధికరణే లిఙ్గసామాన్యాదారాద్ధ్యైక్య
ముక్తమ్, తథోత్తరాధికరణేఽఙ్గసామ్యాత్తదారాధనైక్యముచ్యత
ఇతిదృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (అతిదేశాచ్చ) ఇతి.

‡ ఫలం దర్శయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దుభ

౨౩॥ అతిదేశాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—※ ౪౭॥ సూ॥ ※విద్యైవతు నిర్ధారణాత్ ※—

"నహ్యన్తోఽనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యబోద్ధవ । సంక్షేపతోవర్ణయిష్యామి యథావదనుపూర్వశః" ఇత్యాదికం దర్శపూర్ణమాసాదివత్కర్మకాణ్డత్వేనవేదితవ్యమ్ ? ఉతమహాపురుషవిద్యాత్వేనవేదితవ్యమ్ ; ఇతి సంశయః, కర్మకాణ్డత్వశ్రవణాద్దర్శపూర్ణమాసాదివత్కర్మకాణ్డత్వేనైవవేదితవ్యమిత్యేవంప్రాప్తేప్రచక్ష్మహే- (విద్యైవతు)ఇతి=తుశబ్దేనపూర్వపక్షోవ్యావృత్తః, "నహ్యన్తో నన్తపారస్య" ఇత్యాదికముపదిశ్యమానం మహాపురుషవిద్యైవభవితుమర్హతి, కుతః ? నిర్ధారణాత్- తథాహి ఏతద్విద్యోపదేశాన్తే "త్రిభిర్మాంతన్మయతామియా" దిత్యస్యా మహాపురుషవిద్యాయాముక్తిఫలత్వం నిర్ధార్యతే, నహిముక్తిఫలాయాఅస్యావిద్యాయాఃకర్మకాణ్డత్వంయుక్తమ్, అస్యాఃకర్మకాణ్డత్వశ్రవణేఽపి విద్యాత్వమేవాస్యాంద్రష్టవ్యమ్, తథాచ స్మృతిః "†కర్మణ్యకర్మయఃపశ్యేదకర్మణిచకర్మయః" ఇతి. కర్మణి- భగవదారాధనే,§ అపిచేయమేవము

యత్ర(తే)తి.   అ॥౨౩॥౪॥సూ॥౧॥

※ "నహ్యన్తోనన్తపారస్య" ఇత్యుపదిష్టాయా మహాపురుష విద్యాయాః కర్మకాణ్డత్వేన విద్యాత్వం నాస్తీత్యాక్షేప సమాధానార్థత్వాదుత్తరాధికరణ మాక్షేప సఙ్గత్యోపక్రమతే- (విద్యైవతునిర్ధారణా)దితి.

† (కర్మణీ)తి= కర్మణి- భగవదారాధనే, అకర్మ- బన్ధహేతుత్వాభావమ్, అకర్మణి - భగవదారాధన వ్యతిరిక్తేకృత్స్నవ్యాపారే,కర్మ - బన్ధహేతుత్వమ్, కృత్స్నకర్మకృత్- కృత్స్నభగవదారాధనకృత్.

§ నకేవలమస్యావిద్యాత్వఃస్మార్తమ్, అపితు శ్రౌతంచేత్యాహ-

హాపురుషవిద్యాప్రపఞ్చ్యతే ద్వాదశే "మాయాద్యైర్నవభిస్తత్త్వై" రిత్యాదిభిః.*తస్మాత్ "నహ్యన్తోన న్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవే" త్యేషామహాపురుషవిద్యైవేతి నిర్ధార్యతే, నిర్ధారణమ్-నిశ్చయః.

—⁂ ౪౮॥సూ॥†దర్శనాచ్చ ⁂—

దృశ్యతేహిమహాపురుషవిద్యాత్వ మస్యారాధనస్య "పూజా న్తైకల్పయేత్సమ్యక్సజల్పాగ్ని కర్మపావనీమ్। సువర్ణం ఘర్మానువాకేన మహాపురుషవిద్యయే" త్యేవంతత్రైవశ్రూయమాణవాక్యేషు. తస్మాత్ "నహ్యన్తో నన్తపారస్యే" త్యారభ్యోపదిశ్యమానామహాపురుషవిద్యేతి వేదితవ్యా.

—⁂ ౪౯॥సూ॥ శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చనబాధః ⁂—

"తవపరిమేచరన్త్యఖిల సత్త్వనికేతతయా తడుత పదాకృమన్య విగణయ్యశిరోనిబుతే" రిత్యాదిషుభగవత్పరిచరణలక్షణారాధనస్య ముక్తిఫలదత్వ శ్రుత్యాదినాఽస్యారాధనస్య దర్శపూర్ణమాసాది కర్మకాణ్డాపేక్షయా ఫలతోబలీయస్త్వాచ్చ "నహ్యన్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవే" త్యారభ్యసముపదిశ్యమానస్య భగవదారాధనస్యకర్మకాణ్డసమాఖ్యయానమహాపురుషవిద్యాత్వస్యబాధః.

(అపిచేతి)= తథాచ "మాయాద్యైర్నవభిస్తత్త్వై" రిత్యాదేః"మహాపురుషవిన్యాసస్సూర్యస్య జగదాత్మన" ఇత్యనుక్రమణవాక్యేనమహాపురుషవిద్యాత్వోపదేశాత్తాదృశవిద్యాత్మకస్య "నహ్యన్తో నన్తపారస్యే" త్యస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వం సిద్ధమితిభావః.

* ఏత దధికరణ ఫల కథన పూర్వకం సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. ... ... *

† ఏతద్విద్యాఙ్గ మన్త్రస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వే ప్రత్యక్షసిద్ధేఅఙ్గీభూతాయా ఏతద్విద్యాయా మహాపురుష విద్యాత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధమిత్యాహ- (దర్శనాచ్చే) తి. ... *

—✱{ ౫౦॥ సూ॥ () అనుబన్ధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాన్తరపృథక్త్వవద్దృష్టశ్చ తదుక్తమ్ }✱—

ఇతశ్చ “ నహ్యానోత్ర వస్తు పారస్యే ” త్యాదినా భగవదుప దిష్టస్యారాధనస్య విద్యాత్వమధ్యవసీయతే, యతోऽస్యాం విద్యాయాం వ క్తృత్వేన భగవదనుబన్ధః, తస్యైవైతదారాధ్యత్వం తస్యైవ ప్రాప్యత్వం చ దృశ్యతే, తతశ్చైతేభ్యోऽనుబన్ధాదిభ్యోऽస్యారాధనస్య దర్శపూర్ణ మాసాదికర్మకాణ్డతః పృథగ్భావో దృష్టః, ప్రజ్ఞాన్తర పృథక్త్వవత్- యథా ప్రజ్ఞాన్తరస్య దహర విద్యాయాం దర్శపూర్ణ మాసాది క ర్మకాణ్డతః పృథక్త్వం దృష్టమ్, ఏవమస్యా అపి విద్యాయా దర్శపూ ర్ణమాసాదికర్మకాణ్డతః పృథగ్భావో దృష్టః, తస్మాత్, తదుక్తమ్- భగవదారాధనస్య మహాపురుషవిద్యాత్వముక్తమిత్యర్థః.

౨౩॥ నిర్ధారణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮॥

—✱{ ౫౧॥ ¶ సూ॥ న సామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్నహిలోకాపత్తిః }✱—

() దృష్టాన్తతః కర్మకాణ్డవైలక్షణ్యకథనే నాస్యా మహాపురుష వి ద్యాత్వమధ్యవస్యన్నధికరణముపసంహరతి సూత్రకారః- (అనుబన్ధా దిభ్య) ఇతి= § ఆదిపదార్థమాహ- (తస్యైవే)తి. అ ౨౩॥ సూ॥ ౮॥

¶ భగవదారాధనలక్షణ మహాపురుష విద్యాయాస్తద్విద్యాత్వం స్థిరీకృతమ్, ఏవ ముత్తరాధికరణే దహరవిద్యాయాస్తద్విద్యాత్వ మే వ స్థిరీక్రియతే, తతో దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే (న సా మాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్నహిలోకాపత్తి)రితి.

ధ్యానస్య స్మరణాత్మకత్వాత్ “ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మ రణ ” మిత్యుపదిష్ట తృతీయభక్త్యన్తర్భావాత్ “ యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే ” ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానో ధ్యానయోగోऽపి భక్తిరేవ భవతీతి ప్రాసఙ్గికపక్షే ప్రాప్తే [illegible] స్మ రణ

తృతీయసర్గే "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యేసబీజస్య నృపాత్మజ" ఇత్యుపక్రమ్యోపదిశ్యమానధ్యానయోగః కింభక్తిః? ఉతదహరవిద్యా? ఇతీహావిశయేప్రాప్తే*తంనిరాచష్టే- (నసామాన్యాదపి) ఇతి= "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే సబీజస్యనృపాత్మజ" ఇత్యాదిషూపదిశ్యమానోధ్యానయోగో దహరవిద్యైవభవితుమర్హతి, నతుభక్తిః, కుతః? సామాన్యాత్- ఇహాపి "హృదయాంబుజవిష్టర" మిత్యత్రశ్రూయమాణహృదయ రూపాయతనతోఽస్య "కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశ" ఇత్యుపదిష్టదహరవిద్యా సామాన్యావగమాదేతద్విద్యాయాం యమనియమాద్యఙ్గోపదేశోపలబ్ధేశ్చ, తస్మాదేతద్విద్యానిష్ఠానాం సాక్షాన్మోక్షసమ్భవాన్న పునర్మృత్యుమజ్జన్మభవతి,అతఏవప్రాకృతలోకాపత్తిశ్చనభవతి,హి- నిశ్చితమ్,†ఏతచ్చఫలకథనం దహరవిద్యాయాసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వప్రదర్శనార్థమితిజ్ఞేయమ్.

౨౪॥ నసామాన్యాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

*సైవ "యస్మిన్ జనః ప్రాణవియోగకాలే క్షణం సమావేశ్యమనోవిశుద్ధమ్। నిర్హృత్యకర్మాశయమాశుయాతి పరాంగతిం బ్రహ్మమయోర్వర్ణ" ఇత్యాది వాక్యశేషేషుభక్తిత్వావ్యవసాయాత్ "యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే" ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానధ్యానయోగస్య చిరకాల సన్తతధ్యానరూపత్వేనాష్టాఙ్గయోగత్వం సిద్ధమితి భావేనసిద్ధాన్తయతి- *(తంనిరాచష్ట)ఇత్యాదినా.

(మృత్యుమన్నహి లోకాపత్తి) రితిసూత్రశేషేణస్వయమేవైతదధికరణఫలమకథయద్భగవాన్సూత్రకారః.

† స్వయంఫలకథనస్యాభిప్రాయమాహ-(ఏతచ్చే)తి= తస్మాత్ "యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే" ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానో ధ్యానయోగోదహర విద్యైవేత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౨౪॥సూ॥౧॥

ఇహాష్టాఙ్గయోగ ఫలప్రస్తావేన భక్తియోగ ఫలస్యాపి స్మృత

—*౫౩॥సూ॥ పరేణచశబ్దస్యతాద్విధ్యంభూయస్త్వాత్త్వనుబన్ధః *—

† పరేణ=అధ్యాయేన, "భక్తియోగోబహువిధోమార్గైర్భామిని భావ్యతే । స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాంభావోవిభిద్యతే" ఇతి, "మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణమయిసర్వగుహాశయే । మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా యథాగఙ్గామ్భసోమ్బుధౌ ॥ లక్షణంభక్తియోగస్య హ్యాత్యన్తిక ఉదాహృత" ఇతిచ సకామనిష్కామభేదేన బహువిధాభక్తిరుపదిశ్యతే, అత్ర పూర్వోదితయాసకామయాభక్త్యా భజతస్తత్రాభిసన్ధియమాన ఫలమాత్రంభవతి? ఉతోత్తమభక్తిరూపఫలంచభవతి? ఇతివిశయేప్రాప్తే¶తంపరిహరతి- (పరేణచే) తి- చశబ్దేనశయమశయమత్, యద్యపిపరేణాధ్యాయేనోపదిష్టస్య, శబ్దస్య- "యస్తుహింసాంస ముద్దిశ్య" త్యాదివాక్యఘటక యత్తచ్ఛబ్దార్థభూతస్య సకామభక్తియోగినః, భూయస్త్వాత్త్వనుబన్ధః- బహుఫలసమ్బన్ధోభవతి, తథాపి సకామభక్త్యాభజతః క్రమేణతాద్విధ్యంభవతి, అత్ర తచ్ఛబ్దేనైతదుపరిష్టాత్ప్రసిద్ధత్వేనోపదిశ్యమానా నిష్కామభక్తిరుచ్యతే,సానిధా- ప్రకారో, యస్య, తస్యభావస్తాద్విధ్యమ్- తద్విధత్వమ్, నిష్కామభక్తిత్వ

త్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యాతత్ఫలవిషయకచిన్తామారభతే- (పరేణచశబ్దస్యతాద్విధ్యం భూయస్త్వాత్త్వనుబన్ధ)ఇతి= అస్య "యోగస్య లక్షణంవక్ష్యే" ఇత్యస్యోపరితనాధ్యాయేవిషయమాహ-†(పరేణాధ్యాయేనే)తి. ¶ తత్రాభిసన్ధీయమానఫలమాత్రమితి హింసావ్యతిరిక్తత్వేన ఫలం విశేషణీయమ్, ఇన్ద్రహింసామనుసన్ధాయవిత్యానుష్ఠితభగవదారాధనరూప భక్తేస్తద్ధింసా ఫలప్రదత్వాదర్శనాత్; తథాచ పరహింసామభిసన్ధాయానుష్ఠితాయాభక్తేః పరహింసాభిసన్ధి విఘటనమేవఫలమితిజ్ఞేయమ్. పూర్వోదిత భక్తేః ఫలాభిసన్ధి పూర్వకమారబ్ధత్వాత్తయాభజతోఽభిసన్ధిత ఫలమాత్రం భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ (తంపరిహరతి) త్యాదినా.

భవతీత్యర్థః, అతఏవ శ్రూయతే " సమయ్యావేశితధియాం కామః కామాయ కల్పతే। భర్జితా క్వథితా ధానాః ప్రాయో బీజాయ నేష్యతే" ఇతి " కామధియ స్త్వయి రచితా న పరమారోహన్తి యథా కారమ్భబీజానీ " తి. * * * *

అపిచ " మద్గుణశ్రుతి మాత్రేణే " త్యుపక్రమ్య " స ఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్యన్తిక ఉదాహృతః। యేనాతివ్రజ్య త్రిగుణాన్మద్భావా యోపపద్యతే " ఇత్యుపదిష్టం శ్రవణకీర్తనాదిరూపం నిష్కామభక్తియోగం పూర్వోక్తయా సకామభక్త్యా భగవన్తం భజతాం ప్రాకృతభక్తానాం పరమకారుణికస్స భగవా నేవ ఘటయతి ఇత్యభిప్రేత్యాహ,

—※ ౫౩॥సూ॥ ఏక ఆత్మనశ్శరీరే భావాత్ ※—

ఆత్మనః- పరమాత్మనస్సర్వాన్తర్యామిణః, శ్శరీరే, జాతావేకవచనమ్, స్వశరీరభూతేషు జీవేషు నియన్తృత్వేన సద్భావాదేవైషాం ప్రాకృతభాక్తానాం పూర్వోక్త ముత్తమభక్తియోగం ఘటయతీ త్యేకే ముఖ్యా ఉత్తమభక్తా, మన్యన్తే. ... ... *

—※ ౫౪॥సూ॥ +వ్యతిరేక స్తద్భావభావిత్వాన్నతూపలబ్ధివత్. ※—

తత్రశ్చైవముత్తమభక్తిసమ్పన్నస్య ప్రాకృతభక్తిదశాయాం యాయాః ఫలాభిసన్ధయో భూవన్ తాసాం వ్యతిరేకశ్చ భవతి నిఃఖిలకామబీజానినశ్యన్తీ త్యర్థః, కస్మాత్? తద్భావభావిత్వాత్_ తం శ్రీభగవన్తమేవ భావయన్తి- అనవరతం భజన్తీ తితద్భావాః- ఉత్తమభక్తాః, తద్వద్భగవన్తం తాన్వా భావయితుం శీలమేషామస్తీతి తద్భావభావినః, తేషాం భావ స్తత్త్వమ్, తస్మాత్; నహ్యుత్తమభక్తాన్ తద్వద్భగవన్తం వా భజమానానాం కామబీజ మవశిష్యతే, యస్మాదేవం శ్రూయతే " ముహుర్ముహుర్వక్తి హరే జగత్పతే నారాయణేత్యాత్మగతిం గత

+ నచోత్తమ భక్తిలబ్ధ్యనన్తర మీషదపి ఫలాభిసన్ధిర్భవతీత్యాహ- (వ్యతిరేక) ఇతి. ... ... *

త్రపః । తదా పుమాన్ ముక్తసమస్తబన్ధన స్తద్భావ భావాను కృతాశయాకృతిః ॥ నిర్దగ్ధ బీజాను శయోమహీయసా భక్తి ప్రయోగే ణ సమేత్యధోక్షజ " మితి. ప్రాకృతభక్తే రనభిసన్ధితో త్తమభక్తిరూప ఫలప్రదత్వే "నతూవలబ్ధివ " దితి వైధర్మ్యాదృష్టాన్తః-ఉపలబ్ధి-లాభః, యథాలోకే ధనలాభార్థం క్రియామాణా రాజసేవా ధనమా త్రం ప్రయచ్ఛతి తద్వత్ కామాద్యర్థం క్రియమాణా భగవద్భక్తి ర్నకేవలంకామాదికం ప్రయచ్ఛతి, కింతూత్తమ భక్తించ ప్రయచ్ఛతీతి జ్ఞేయమ్,తస్మాత్ప్రాకృత భక్తానాం క్రమేణో త్తమభక్తిరూప ఫలంచ భవత్యేవేతిసిద్ధమ్. ... ... *

౨౬॥భూయస్త్వానుబన్ధాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—※ ४४॥ సూ॥†అంగావబద్ధాస్తునశాఖాసుహిప్రతివేదమ్ ※—

దేవతాన్తరాణాంముముక్షుభిరుపాస్యత్వ మసకృదావర్తితమ పిన్ధానాని ఖనన్యాయేన తదేవ సంప్రత్యర్థీ క్రియతే, కిం ముముక్షుభి ర్దేవతాన్తరముపాసితవ్యమ్ ? ఉత నోపాసితవ్యమ్? ఇతిసన్దేహే ప్రా

ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి (తస్మా)దితి.అ॥౨౬॥సూ॥ ౩॥

† అస్మిన్నధికరణే సకామభక్తప్రస్తావేన సకామానాం దేవా నాం స్మృతత్వాత్తేషామాశ్రిత వరదాన సామర్థ్య సమ్భవాచ్చ త ద్భజన విచారం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోపక్రమతే- (అంగావబద్ధాస్తు నశాఖా సుహిప్రతివేద) మితి. ... ... *

దేవతాన్తరోపాసనే ముముక్షుభిః కృతే తేషాం తతో పేక్షి తైహిక ఫలసమ్భవాన్ముముక్షుభిర్దేవతాన్తరముపాసితవ్య మితిపూ ర్వపక్షే ప్రాప్తే " యోదుస్త్యజాన్ క్షితిసుత స్వజనార్థదారాన్ ప్రార్థ్యాంశ్రియంసురవరైస్సదయావలోకామ్ । నైచ్ఛన్నృపస్త దుచితం మహతాంమధుద్విట్సేవానురక్త మనసా మభవోపిఫల్గు " రి త్యాదినా ముముక్షూణామైహిక ఫలానా సక్తత్వా ద్వ్యవసాయాత్త

ప్త+ఇదముత్తరం పఠతి- (అంగావబద్ధాస్త్వి)తి=తుశబ్ద స్సన్దేహాపను త్త్యర్థః, అంగావబద్ధశబ్దేన భగవద్వి రాడ్విగ్రహాభిమానినో బ్రహ్మరు ద్రేన్ద్రాదయ ఉచ్యన్తే, తేతు ముముక్షుభిర్నోపాసితవ్యాః, కుతః? న శాఖాసుహి ప్రతి వేదమ్- హి- యస్మాత్, ప్రతివేద పఠ్యమానేషు శాఖాభేదేషు ముముక్షూణాం దేవతాన్తరోపాసనం నవిధీయతే, తే షాముత్తమభక్తానాం ముముక్షూణాం మోక్షార్థిత్వేన భగవతోఽపి ఫలానపేక్షత్వా త్తు-తస్తే దేవతాంతర ముపాసీరన్నిత్యాశయః,ప్ర త్యుత దేవతాన్తరాణ్యపి మోక్షార్థం భగవద్భజనం కుర్వన్తీతిశూ యతే "అహంబ్రహ్మాచ విబుధా మునయశ్చామలాశయాః। సర్వా త్మనాప్రపన్నాస్త్వా మాత్మానం ప్రేష్ఠమీశ్వరమ్ - తంత్వా జగ త్స్థిత్యుదయాన్తహేతుం సమంప్రశాన్తం సుహృదాత్మదైవమ్। అన న్యమేకం జగతామధీశం భవాపవర్గాయ భజామదేవే" త్యాద్యా *తస్మాద్దేవమనుష్యాదిభిస్సర్వైర్ముముక్షుభి శ్శ్రీభగవా" న్నా రాయణ ఏవానవరతం భజనీయ ఇత్యధ్యవసేయమ్.

బహూనామేకపరమాత్మాశ్రయత్వేనకశ్చిద్విరోధఇతిసదృష్టాన్తమాహ

—✱ ౫౮॥సూ॥మన్త్రాదివదద్వా విరోధః ✱—

దేవాదయోబహవశ్శ్రీభగవన్తం నారాయణమాశ్రయన్తీత్యత్ర నా స్త్యేవహికశ్చిద్విరోధః, యథాసాక్షాచ్ఛ్రీరామమన్త్రరాజాదయోబ హవోమన్త్రాస్ప్రతిపాద్యత్వేనశ్రీభగవన్తంనారాయణమేవాశ్రయన్తే తద్వత్, †అత్రేదంరహస్యమ్,భగవత్పరాణాంబహూనాంమన్త్రాణాం

త్ఫలార్థం తేషాం దేవతాన్తర భజనమనావశ్యకమితి భావేన సిద్ధా న్తయతి- +(ఇదముత్తరం. పఠతి) త్యాదినా.

* ఏతదధికరణఫలంకథయన్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† శ్రీరామమన్త్రరాజాదయ ఇత్యత్రాదినాఽష్టాక్షరాదిమన్త్రా గ్రాహ్యాః, ప్రసంగాదేతన్మాత్ర తాత్పర్యార్థమాహ- (అత్రేద)

మధ్యే అభ్యర్హితత్వాద్రామమన్త్రరాజో ముముక్షూణామత్యావ
శ్యకఇతి. ఏతచ్చాథర్వణరహస్యే శ్రీరామోత్తరతాపనీయోపనిషది
ప్రసిద్ధమేవశ్రూయతే, తథాహి " అథహైనంభరద్వాజో యాజ్ఞవ
ల్క్యముపసమేత్యోవాచ శ్రీరామమన్త్రరాజస్య మాహాత్మ్యం నో
బ్రూహి భగవన్నితి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః స్వప్రకాశః పరం
జ్యోతిస్స్వానుభూత్యైకచిన్మయః । తదేవమన్త్రరాజస్య మనోరాఖ్య
తత్వరస్మృతః॥ అఖణ్డైకరసానన్దస్తారకబ్రహ్మవాచకః । రామాయే
తిసువిజ్ఞేయస్సత్యానన్దచిదాత్మకః॥ నమఃపదం సువిజ్ఞేయః పూర్ణా
నన్దైకవిగ్రహః । సదారమన్తిహృదయే సర్వేదేవా ముముక్షవఇతి.
యఏవైతంమన్త్రరాజం శ్రీరామచన్ద్ర షడక్షరంయోఽత్యమధీయతే
సోఽగ్నిపూతో భవతి- సవాయుపూతో భవతి- సఆదిత్యపూతో భవతి-స
బ్రహ్మణా పూతో భవతి- సవిష్ణునాపూతో భవతి - సరుద్రేణపూతో భ
వతి_ ససర్వైర్దేవైఃపూతో భవతి- ససర్వేషుతీర్థేషు స్నాతో భవతి-
ససర్వేషు వేదేష్వధీతో భవతి- ససర్వైర్యజ్ఞైఃక్రతుభిరిష్టవాన్ భవ
తి-ససర్వైర్దేవైర్జ్ఞాతో భవతి- ససర్వవేదవ్రతచర్యాసుచరితో భవ
తి-తేనేతిహాసపురాణానాంరుద్రాణాంశతసహస్రాణిజప్తాని ఫలాని భ
వన్తి-శ్రీరామమన్త్రరాజస్మరణేనగాయత్ర్యాశ్శతసహస్రం జపంఫ
లంభవతి- ప్రణవానామయుతకోటిజప్తానిఫలానిభవన్తి- దశపూర్వాన్
దశాపరాన్ పునాతి- సపఙ్క్తిపావనోభవతి- సమహాన్ భవతి- అథపు
రాణేషూ దాహరన్తి - గాణాపత్యేషుశైవేషు శాక్తసౌరేష్వభీష్ట
దాః । వైష్ణవేష్వపి సర్వేషు రామమన్త్రాః ఫలాధికాః ॥ గాణాప
త్యేషుశైవేషు కోటికోటిగుణాధికాః। మన్త్రేష్వప్రయాసేనఫలదో

మితి= రహస్యమిత్యనేన " గుహ్యంప్రకాశయేద్ధీమాన్మన్త్రమిత్యత్నేన
గోపయేత్ " ఇత్యాదిసమ్ప్రదాయాభినమన్త్రాయః.

యంషడక్షరః ॥ షడక్షరోఽయం మన్త్రస్తుసర్వాఘౌఘనివారణః॥ మన్త్రరాజఇతిప్రోక్తస్సర్వేషాముత్తమోత్తమః ॥ కృతందినేయద్దురితం పక్షమాసర్తువర్షజమ్ । సర్వందహతినిశ్శేషం తూలరాశిమివానలః॥ బ్రహ్మహత్యాసహస్రాణి జ్ఞానాజ్ఞానకృతానిచ। స్వర్ణస్తేయసురాపాన గురుతల్పాయుతానిచ ॥ కోటికోటిసహస్రాణ్యుపపాతకజాన్యపి।సర్వాణ్యపిప్రణశ్యన్తి రామమన్త్రానుకీర్తనాత్॥ భూతప్రేతపిశాచాద్యాః కూశ్మాణ్డగ్రహరాక్షసాః।దూరాదేవప్రధావన్తిరామమన్త్రప్రభావతః॥ఐహలౌకికమైశ్వర్యంస్వర్గాద్యంపారలౌకికమ్।కైవల్యంభగవన్తంచమన్త్రోయంసాధయిష్యతీ ” తె. తతశ్చాపవర్గార్థినామ్- శ్రీరామమన్త్రరాజాశ్రయణమత్యావశ్యకమితినిశ్చీయతే,¶ఇదముపలక్షణమ్.ముముక్షూణామష్టాక్షరద్వాదశాక్షరావప్యావశ్యకౌ, తయోర్నారాయణోపనిషది సర్వవేదాన్తసారే శ్రీపాఞ్చరాత్రేచముముక్షూణామావశ్యకత్వప్రసిద్ధేరితిజ్ఞేయమ్.

{ ౫౭॥సూ॥†భూమ్నఃక్రతువజ్జ్యాయస్త్వంతథాహిదర్శయతి }

భూమన్ శబ్దోబహుత్వవచనః, అతోభూమ్నః=బహుభ్యోబ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాదినిఖిలదేవేభ్యః, శ్రీభగవతో నారాయణస్య క్రతువజ్జ్యాయస్త్వమధ్యవసీయతే, యథాక్రతోః- సప్తాహయజ్ఞస్య, సర్వేభ్యోయజ్ఞేభ్యోజ్యాయస్త్వంనిశ్చితంతద్వత్పరమాత్మనస్సర్వేభ్యోదేవేభ్యోజ్యాయస్త్వం నిశ్చీయతే, శ్రీమద్భాగవతశ్రవణకీర్తనాన్య

¶ ముముక్షూణామావశ్యకే మన్త్రాన్తరేదర్శయతి- (ఇదముపలక్షణ) మితి=తథాచ†శ్రీభగవతోనారాయణస్య పూర్వపాదోక్తంసర్వోత్తమత్వమిహప్రసంగాదనుస్మృతమితి సద్దృష్టాన్తమాహ- (భూమ్న) ఇతి. ... ... *

తదాత్మకస్య సప్తాహయజ్ఞస్య శ్రేష్ఠత్వాదపి హి తేన యజ్ఞేన భగవన్తం
భజతాం సుమేధస్త్వమామ్నాయతే " కృష్ణవర్ణం త్విషాకృష్ణం సా
ఙ్గోపాఙ్గాస్త్రపార్షదమ్। యజ్ఞైస్సఙ్కీర్తనప్రాయైర్యజన్తి హి
సుమేధసః " ఇతి. అపిచ " యే మానవాః పాపకృతాస్తు సర్వదా
సదా దురాచారరతా విమార్గగాః। క్రోధాగ్నిదగ్ధాః కుటిలాశ్చ కామి
నస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునన్తి తే ॥ సత్యేన హీనాః పితృమాతృదూష
కాస్తృష్ణాకులాశ్చాశ్రమధర్మవర్జితాః। యే దామ్భికా మత్సరిణో
విహింసకాస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునన్తి తే ॥ పఞ్చోగ్రపాపాశ్ఛలఛ
ద్మకారిణః క్రూరాః పిశాచా ఇవ నిర్దయాః ఖలాః। బ్రహ్మస్వపు
ష్టా వ్యభిచారదుష్టాస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునన్తి తే॥ కాయేన వాచా
మనసాపి పాతకం నిత్యం ప్రకుర్వన్తి శఠా హఠేన యే। వ్యాద్రోగయు
క్తా మలినా దురాశయాస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునన్తి తే " ఇత్యాది
పాద్మోత్తరవచనేభ్యశ్చాస్య శ్రైష్ఠ్యమవగన్తవ్యమ్.¶ [illegible]
సర్వజ్ఞాయస్వాం భగవతో నిర్ణయత్" అగ్నిర్వై దేవానాం
మవమో విష్ణుః పరమః " ఇతి " అగ్నిర్వై [illegible] విష్ణుః పరమస్తదన్త
రేణాన్యాస్సర్వా దేవతా " ఇతి [illegible].

౨౭॥ అఙ్గావబద్ధాధికరణం సమాప్తమ్ [illegible]॥

—※ ౫౮॥ సూ॥ నానాశబ్దాదిభేదాత్ ※—

దృష్టాన్తభూతస్య శ్రీమద్భాగవతసప్తాహయాగస్య సర్వయా
గశ్రైష్ఠ్యం చ శ్రుతిసమ్మతమిత్యాహ—(శ్రీమద్భాగవతే)తి ॥*॥ యజ్ఞై
రితి బహువచనం సప్తాహయజ్ఞస్య శ్రవణాదిభేదేన నానాత్వ మతన
త్వాద్రష్టవ్యమ్. ... ... ※

¶ ఇహ ప్రసంగాత్ప్రాప్తస్య [illegible] శ్రైష్ఠ్యం చ ప్ర
[illegible] ([illegible]
[illegible]. [illegible]

※ అత్యగాత్పరవిద్యావిచారః, అథతత్సాధన విచారోఽనుక్రమిష్యతే, తచ్చ పరవిద్యాసాధనం కింనిష్కామ తయాఽనుష్ఠితాగ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్యాదినానాకర్మ స్వాశ్రమరూపం భవతి ? యద్వా తథానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మరూపం భవతి ? ఇతిసంశయేప్రాప్త ఇదమాహ-(నానే)తి= నిష్కామతయాఽనుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మరూపమేవ భవతిపరవిద్యాసాధనమ్, కుతః ? శబ్దాదిభేదాత్- "ఈజేచ భగవన్తం యజ్ఞపురుషం యజ్ఞక్రతుభి రుచ్చావచైరన్యైశ్చక్రతుభిస్సిద్ధయాహ్వాతాగ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్య పశుసోమానాం ప్రకృతి వికృతిభిరనుసవనం చాతుర్హోత్రవిధినే"త్యత్ర శ్రూయమాణాగ్నిహోత్ర శబ్దాదిభిః పరవిద్యాసాధనానాం నానాత్వేన భేదావగమాదిత్యర్థః, ¶తతశ్చనిష్కామనయానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాదయస్సర్వేపిచిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యాసాధనాని భవన్తీతినిశ్చీయతే.

అ॥నానాశబ్దాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

※వృత్తానువాదేన పూర్వాధికరణైరస్యసాధ్య సాధనభావ సఙ్గతిం ద్యోతయతి- (అత్యగా) దిని= అత్యగాత్- సమాప్త ఇత్యర్థః. పరవిద్యాభక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేత్యుభయరూపా, తత్సాధనం విషయీకృత్య విశయమాహ-(తచ్చే)తి= సాధ్యస్యైకత్వేన సాధనస్యాప్యేకత్వముచితమ్, అతోఽగ్నిహోత్రాదిష్వన్యతమమేవ పరవిద్యాసాధనం భవతీతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే వహ్నిరూపసాధ్యనిశ్చయస్య ధూమాలోకనాదినానాసాధనదర్శనాత్తద్వత్పరవిద్యా రూప సాధ్యస్యసాధనాన్యప్యగ్నిహోత్రాదినానా కర్మాణిభవన్తీతి సిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహే) త్యాదినా. ¶ ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తతశ్చే) తి.

అ॥౭౦॥సూ॥౧॥

ఉక్తం పరవిద్యా సాధన నానాత్వ ముపజీవ్య తత్సాధన వి

—※ ౫౯॥సూ॥ వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్ ※—

కిమేషామగ్నిహోత్రాదీనాం సముచ్చయో భక్తిసాధనత్వేనా
నుష్ఠాతవ్యః? ఆహోస్విద్వికల్పేనుష్ఠాతవ్యః? ఇతి విచికిత్సాయామ్
" ఈజేచే " త్యాది వేదాన్తేషు యథోక్తరీత్యా భక్తిసాధనానాం
సముచ్చయానుష్ఠాన శ్రవణాత్తేషాం సముచ్చయ ఏవ భక్తి సాధనత్వే
నానుష్ఠాతవ్య ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః, అగ్నిహోత్రాదీనాం వికల్పఏవభ
క్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః, వికల్పః- భేదః, అన్యతమఇతియా
వత్; కుతః? అవిశిష్టఫలత్వాత్- సర్వేషామగ్నిహోత్రాదీనాం
సమానఫలత్వాత్, సమానంహిభక్తిరూపఫలమేషాంభవతీతి శ్రూ
యతే " యదత్రక్రియతేకర్మే " త్యాదౌ,నహి " ఈజేచభగవన్త"
మిత్యత్రసముచ్చయానుష్ఠానవిధిశ్శ్రూయతే, అపితుతత్రద్రవ్యదేశ
కాలాదిసమ్పన్నతయాభరతస్య సముచ్చయానుష్ఠాన మాత్రంశ్రూ
యతే, తస్మాద్ద్రవ్యాదిసమ్పన్నేనేదానీమపి తద్వదనుష్ఠాతుం శక్యమే
వ, తద్వద్ద్రవ్యాద్యసమ్పన్నేనతు యథాశక్త్యైవ విధివద్వికల్పేను
ష్ఠాతవ్యం, తథాచశ్రూయతే " కర్మాణిచయథాకామంయథా
దేశంయథాబలమ్ । యథోచితం యథావిత్తమకరోచ్ఛ్రీస్సనా
తన్యృత " మితి. ఏవమగ్రే " సర్వాపేక్షాచే " త్యత్రాప్యభిప్రా
యోద్రష్టవ్యః, ()అతోవికల్పఏవానుష్ఠాతవ్యః. ... ※

౫౯॥ వికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

కల్పానుష్ఠానం వక్తుముపజీవ్యోపజీవక భావ సఙ్గత్యోత్తరాధి కరణ
మారభతే-※(వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా)దితి=అగ్నిహోత్రాదీనివిషయీ
కృత్యాస్యవిశయమాహ- (కిమేషా)మితి.

() పరవిద్యార్థినాం తత్సాధన వికల్పానుష్ఠాన సిద్ధిరిహ ఫలమి
తిసూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(అత)-ఇతి. అ॥౫౯॥సూ॥౧॥

కామ్యకర్మసు పూర్వాధి కరణన్యాయేనప్రాప్తవికల్పానష్ఠా

—✱{ ౬౦॥ సూ॥ ¶ కామ్యాస్తుయథాకామంసము
చ్చీయేరన్నవాపూర్వహేత్వభావాత్ }✱—

యదీమేఽగ్నిహోత్రాదయస్తత్తత్ఫలకామనయానుష్ఠీయేరన్ తర్హ్యేతే కామ్యాస్స్యుః, తతశ్చేమే కామ్యా అగ్నిహోత్రాదయః కింసముచ్చీయేరన్? ఉతవికల్ప్యేరన్? ఇతిసంశయేసతిపూర్వాధికరణన్యాయేనవికల్ప్యేరన్నితిప్రాప్తేప్రాహ- (కామ్యాస్త్వి) తి = తుశబ్దశ్శఙ్కాసముచ్ఛేదార్థః, కామ్యాః పునరగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసాదయః యథాకామమ్- యథేష్టమ్, †సముచ్చీయేరన్- స్వర్గఫలభూయస్త్వాపేక్షయాసముచ్చయా ఏవానుష్ఠాతవ్యాః, నవేతిస్వర్గఫలభూయస్త్వానపేక్షాయాంవికల్పానుష్ఠానంద్యోతయతి- తథాహిస్వర్గఫలభూయస్త్వానపేక్షాయాం తు కామ్యానామగ్నిహోత్రాదీనాం వికల్పోఽనుష్ఠాతవ్య ఇత్యర్థః, కుతః? పూర్వహేత్వభావాత్- హేతుః- ఫలమ్, కామ్యకర్మణాం పూర్వోక్తనిష్కామకర్మణామివసమానఫలత్వాభావాత్, కామ్యకర్మణాంప్రత్యేకం భిన్నఫలత్వాదిత్యర్థః, + తథాచఫలాభిసన్ధిపూర్వకత్వేనానుష్ఠీయమానాకర్మవిద్యాకామ్యత్వాచ్చిత్తశుద్ధిహేతుర్నభవతీత్యుక్తమ్. అథచిత్తశుద్ధిహేతుభూతపూర్వోక్తనిష్కామకర్మవిద్యానుష్ఠాన

నముపదిశ్యముత్తరాధికరణమపవాదకత్వసఙ్గత్యోపక్రమతే -¶(కామ్యాస్తుయథాకామ)మితి.

† సముచ్చీయేరన్, సాకల్యేనానుష్ఠీయేరన్నిత్యర్థః.

+ కామ్యకర్మణాంచిత్తాశోధకత్వాత్పరవిద్యార్థిభిరనాదరణీయత్వనిర్ణయోఽత్ర ఫలమితిద్యోతయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తథాచే) తి= సిహ్మావలోకనన్యాయేనేహ పఠితం పూర్వాధికరణశేషముత్తరసూత్రమవతారయతి-(అథే)తి= నిష్కామకర్మానుష్ఠానప్రకారకథనారమ్భార్థోఽథశబ్దః.

సప్రకారఉచ్యతే, ... *

—⁂ ౬౧॥సూ॥ అఙ్గేషు యథాశ్రయభావః ⁂—

నిష్కామకర్మస్వనుష్ఠీయమానేషు హవిర్భుజో యే దేవాస్తే షాం శ్రీభగవతో నారాయణస్యాఙ్గేషు, యథాశ్రయభావః- యథావదాశ్రితత్వం ధ్యాతవ్యమ్, ఏతదుక్తం భవతి "యజ్ఞభాజో యే దేవాస్తాన్ పురుషావయవేష్వభిధ్యాయ" దిత్యుపదిష్టక్రమేణేష్టాశ్రితాన్ హవిర్భుజో దేవాన్ శ్రీభగవతో బాహ్వాద్యవయవేష్వనుసన్దధ్యాదితి.

—⁂ ౬౨॥సూ॥* శిష్టేశ్చ ⁂—

శిష్టిః- విశేషః, యథోక్తప్రకారేణ కర్మానుష్ఠానం చ భగవద్భక్త్యనుకూలచిత్తశుద్ధిసాధనేషు విశిష్యతే, తథా చ శ్రూయతే "కర్మణైవ కర్మనిర్హార ఏష సాధునిరూపితః । యచ్ఛ్రద్ధయా యజేద్విష్ణుం సర్వయజ్ఞేశ్వరం మఖైః ॥ చిత్తస్యోపశమోఽయం వై కవిభిః శాస్త్రచక్షుషా దర్శితః సుగమో యోగో ధర్మశ్చాత్మముదావహః" ఇతి. కర్మణా- నిష్కామకర్మణా, కర్మనిర్హారః- చిత్తశోధనమిత్యర్థః, తస్మాదేవమేవ భగవద్భక్తీచ్ఛుభిరనుష్ఠేయమిత్యభిప్రాయః.

—⁂ ౬౩॥సూ॥ సమాహారాత్ ⁂—

సమాహారః- సమాహరణమ్, సమర్పణమ్, అనుష్ఠితం కర్మ భగవత్సమర్పణాచ్చిత్తశోధకం భవతి "కర్మశుద్ధిర్మదర్పణ" మిత్యామననాత్; తతశ్చ కర్మవిశుద్ధ్యా చ సత్త్వశుద్ధిర్భవతీతి జ్ఞేయమ్.

—⁂ ౬౪॥సూ॥¶ గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ ⁂—

---

* ప్రశస్తత్వాదేవం ప్రకారేణానుష్ఠానం చిత్తశుద్ధీచ్ఛూనామావశ్యకమిత్యాహ- (శిష్టేశ్చ) ఇతి.

¶ యాజ్యానాం దేవానాం ప్రథమాధ్యాయోక్తం భగవదవయవత్వానుసన్ధానమత్యావశ్యకమిత్యనుస్మారయతి- (గుణసాధారణ్యే) తి.

అపిచ “ పరస్య బ్రహ్మణ స్సాక్షాజ్జాతవేదోఽసి హవ్యవాట్। దేవానాంపురుషాంగానాం యజ్ఞేనపురుషంయజే” దిత్యస్మిన్ మన్త్రవిన్యాసవేఽషాం దేవానాం పరమ పురుషగుణ సాధారణ్యం శ్రూయతే- గుణసాధారణ్యమ్- గుణభావః, అఙ్గభావ ఇత్యర్థః, తస్మాచ్చిత్తశుద్ధికామైరేవమేవకర్మాణ్యనుష్ఠేయమ్.

* అథానుష్ఠానకాలే భగవత్యసమర్పిత కర్మణాంకాలాన్తరే సంజాత భగవద్భక్తిసాధకచిత్తశుద్ధిచ్ఛాపతాం కాగతిరిత్యత ఉత్తరంపఠతి,

—※ ౬౫॥సూ॥ నవాతత్సహభావాశ్రుతేః ※—

వాశబ్దోఽవధారణే, అనుష్ఠానకాలే భగవత్యసమర్పిత కర్మణాం కాలాన్తరే తాదృశకర్మజనితా పూర్వం భగవత్యర్పితం చేద్బన్ధహేతుర్నైవ భవతి, కింతు చిత్తశోధన ద్వారా తేషాం భగవద్భక్తిహేతురేవ భవతి, కుతః పునరిద మవగమ్యతే ? తత్సహ భావాశ్రుతేః- తత్సహభావః- తేనాపూర్వేణ సహితత్వమ్, తస్యాశ్రుతి- రశ్రవణమ్, చిత్తశుద్ధికామానాంభగవత్యపూర్వసమర్పణావశ్యకత్వశ్రవణమితి యావత్ ; సన్ప్రచరత్సు నానాయోగేషు విరచితాఙ్గక్రియేష్వపూర్వం యత్తత్క్రియాఫలం ధర్మాఖ్యం పరబ్రహ్మణి యజ్ఞపురుషే సర్వదేవతాలింగానాంమన్త్రాణామర్థనియామకతయాసాక్షాత్పరిపర దేవతాయాంభగవతివాసుదేవ ఏవభావయమాన” ఇత్యత్ర హ్యేవం విధశ్రవణం భవతి, తస్మాదనుష్ఠానకాలే భగవత్యసమర్పిత కర్మణాం కాలాన్తరే చిత్తశుద్ధిచ్ఛాపశా ద్భగవత్యర్పితాపూర్వాణాం చిత్త శుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తిస్సులభైవ భవతీతిజ్ఞేయమ్.

—※ ౬౬॥సూ॥ †దర్శనాచ్చ ※—

---

* ఉత్తరసూత్రస్యార్థాన్తరారమ్భకత్వద్యోతనార్థోఽథశబ్దః.

† శ్రుతిబలాచ్చైవ మేవ చిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యేచ్ఛుభిరనుష్ఠేయమిత్యధికరణార్థముపసంహరతిసూత్రకారః-(దర్శనాచ్చే)తి.

“ ఏవం కర్మవిశుద్ధ్యా విశుద్ధసత్వస్యాన్తర్హృదయాకాశ
శరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషోపలక్షణే శ్రీవత్స
కౌస్తుభ వనమాలా౽రిదర గదాభి రుపలక్షితే నిజపురుష హృల్లిఖితే
నాత్మని పురుషరూపేణ విరోచమానే ఉచ్చైస్తరాంభక్తి రనుదిన మే
ధమానరయా అజాయతే ” త్యేవం విధైర్వాక్యైర్హి భగవత్యర్పిత క
ర్మణో రాజర్షే ర్భరతస్య భగవద్భక్తి లాభో దృశ్యతే, *తస్మాచ్ఛుకా
మ్యకర్మానుష్ఠాతౄణాం పునః పునర్భ్రంశ సమ్భవాచ్చిత్త శుద్ధి
ద్వారా భగవద్భక్తి హేతుభూతనిష్కామకర్మణ్యేవ గృహీభి రను
ష్ఠేయానీతి నిరవద్యమ్. ... ... *

౨౮॥ వికల్పాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

---

* తస్మాత్సర్వప్రకారేణ భగవద్భక్తిస్సమ్పాదనీయేతి భావేనైత
త్పాదార్థ ముపసంహరతి- (తస్మాది)తి. అ॥౨౮॥సూ॥౭॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృతీయాధ్యాయస్య
తృతీయః పాదః.
శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః.
తృతీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా [illegible]॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థపాదః.

—※ ౧ ॥ సూ॥ పురుషార్థోఽతశ్శబ్దాదితి బాదరాయణః ※—

※ తదేవమతీతపాదే భగవద్భక్తిప్రకాశకసర్వవేదాన్తసారాత్మక శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యం భగవద్భక్త్యాదిరూప పరవిద్యాసు మిథోగుణోపసంహారానుపసంహారౌ భగవదవతార మాహాత్మ్యం ప్రసంగాదాగతం చేత్యేతదర్థజాతం విచారితమ్, అథాస్మిన్ చతుర్థపాదే భగవద్భక్తిరూపాయాః పరవిద్యాయా ఏవ పురుషార్థహేతుత్వం తద్విద్యాధికారిణ స్తదన్తరఙ్గసాధనాని ప్రసంగాదాగతం చేత్యేతదర్థ జాతం విచార్య నిర్ణీయతే, తత్ర పరవిద్యాయాః “ తన్నిష్ఠస్య

యద్భక్తిః పరవిద్యైవ పురుషార్థోత్తమప్రదా ।
యస్యామధికృతాశ్చోర్ధ్వ రేతసో రాఘవం భజే ॥

※ పూర్వస్మిన్ పాదే గుణోపసంహారోక్త్యా పరవిద్యాస్వరూపం నిరూప్యాస్మిన్పాదే తద్విద్యాయాస్స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వ నైష్ఠికాద్యధికృతిత్వాదేర్నిరూపణేన తద్విద్యాస్వరూపస్య నిరూప్యమాణత్వాదస్య పూర్వపాదే నైకవిషయత్వ రూపాం సఙ్గతిం సూచయితుం పూర్వోత్తర పాదార్థం సఙ్క్షిప్యాహ- (తదేవ) మితి= అస్యపాదస్య తదధ్యాయేనాపి ప్రోక్తైకవిద్యా విషయత్వమేవ సఙ్గతిరితి ద్రష్టవ్యమ్, తత్రభగవదుపాసనే తదధికారిణో ముముక్షూన్ ప్రవర్తయితుం తదుపాసనస్య స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వలక్షణం ప్రభావమాహ, (పురుషార్థోఽత) ఇతి. ఏతత్సూత్రస్య పౌనరుక్త్యశఙ్కాం వ్యుదస్యతి- (తత్రపరవిద్యాయా) ఇతి.

మోక్షోపదేశా" దిత్యేవంజాతీయశ్రుతిస్మృతిసూత్రైస్తత్రతత్ర పరమపురు
షార్థహేతుత్వంనిర్ణీతమపిస్థూణానిఖననన్యాయేన పునరపితదేవ
దృఢీకర్తుమాదావేవం చిన్త్యతే,పరావిద్యాకింస్వాతన్త్ర్యేణపరమ
పురుషార్థహేతుర్భవతి ? కింవాకర్మశేషతయాతస్మిన్నన్తర్భవ
తి? ఇతిసన్దేహేప్రాప్తే పరవిద్యాయా మకర్మశేషత్వేన తస్మిన్నన్త
ర్భావాన్నస్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వ మితిజైమినిమతము
పన్యస్యపూర్వపక్షయిష్యన్ ఆదౌ తావత్సిద్ధాన్తమాహ-(పురుషా
ర్థోఽత) ఇతి=అతః- అస్మాన్నిఖిలవేదాన్తసారభూతశ్రీమద్భాగవ
తశాస్త్రవిహితాద్భగవద్భక్తిరూపపరమాత్మోపాసనాదేవ, పరమ
పురుషార్థో-మోక్షస్సిద్ధ్యతి, నతుతదన్యతఇతి భగవాన్ బాదరాయ
ణ ఆచార్యోమన్యతే, కుతః ? శబ్దాత్-"భక్త్యాహమేకయాగ్రాహ్య
శ్శ్రద్ధయాత్మాప్రియస్సతామ్। భక్తిఃపునాతిమన్నిష్ఠా శ్వపాకానపి
సమ్భవా" దితి, "తత్రోపాయసహస్రాణామయం భగవతోదితః।
యదీశ్వరేభగవతి భక్తిర్యస్స్యాద్యథారతి" రితి=తత్ర- మోక్ష
సిద్ధావనాబుధైః ప్రోక్తోపాయానాంమధ్యే, అయం భగవతోదితో
భక్తియోగరూపోపాయశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః, "ప్రీతయేఽమలయాభక్త్యా
హరిరన్యద్విడమ్బనమ్- తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతి- నాన్యఃపన్థావి
ద్యతేఽయనాయే"త్యేవంజాతీయకాభ్యశ్శ్రుతిభ్యః, భగవద్భక్తిలక్షణ
పరవిద్యాయాఏవహిపరమపురుషార్థహేతుత్వం భవతీతినిశ్చీయతే.

—✻{ శ్లో॥ శేషత్వాత్పురుషార్థవాదోయ
థాన్యేష్వితిజైమినిః }✻—

*యథోక్తార్థదృఢీకరణాయ జైమినిమత ముపన్యస్యపూ

పరవిద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వావగత్యాతస్యాంతదధికా
రిణాం ముముక్షూణాం ప్రవృత్తిసిద్ధిరేత దధికరణఫల మిత్యధ్యేయమ్.
* యథోక్తార్థః- పూ[illegible]త్యర్థః.

వాదపక్షం దర్శయతి-(శేషత్వాది) త్యాదిభిః = తథాహి*కర్మశేష త్వాత్క్రతుర్యాత్మనో ప్రీహ్యాదేః ప్రోక్షణవదాత్మవిద్యాసం స్కారో భవితుమర్హతి,†అపిచాస్యాం పరవిద్యాయాం యః పురుషార్థవాదో-ముక్తిఫలశ్రుతిః,స్సోపియథాన్యేషు కర్మకాణ్డభాగేషు "ఇషేత్వోర్జేత్వే త్యాహ- ఇషమేవోర్జం యజమానేదధాతి- ఊర్జ

* కర్మశేషత్వాత్- ఆత్మవిద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వాత్-

† నను "హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చ భక్తిం రసిచ్ఛతో గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే" ఇత్యాదావాత్మవిద్యాయాస్స్వతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వశ్రుతేర్నేయమాత్మవిద్యాకర్మాఙ్గతాంనేష్యతీత్యత ఆహ-(అపిచాస్యా)మితి= గుణవాదః- గుణప్రశంసనమ్.

"ఇషేత్వోర్జేత్వే" తి మన్త్రోచ్చారణపూర్వకం శాఖాచ్ఛేదనస్య మనానన్తరం యజమానేఅన్ననిధానాదర్శనాత్ "ఇషేత్వోర్జేత్వేత్యాహ- ఇషమేవోర్జం యజమానే దధాతీ" త్యస్యాధ్వర్యుస్థయజమాన విషయకానురాగాది గుణప్రశంసా రూపగుణ వాదత్వమితిభావః.

ఉక్తంచైతాదృశార్థవాదానాం గుణవాదత్వమ్, "విరోధేగుణవాదస్స్యాదనువాదోఽవధారితే। భూతార్థవాదస్తద్ధానాదర్థవాదస్త్రిధామతః" ఇతి. "గ్రావాణః ప్లవన్తే- ఇషమేవోర్జం యజమానే దధాతీ" త్యాదిర్గుణవాదః; తత్రోక్త ప్లవనాది రూపార్థస్య గ్రావాదిషు విరుద్ధత్వాద్గ్రావాణః ప్లవన్తఇత్యాద్యర్థవాదానాం గ్రావగతలఘుత్వాదేర్గుణవాదత్వం భవతి. యత్రావధారితార్థ ప్రతిపాదకత్వం సోనువాదాత్మకోర్థవాదః, యథా "తస్మాద్విస్సంవత్సరస్య పచ్యతే- అగ్నిర్హిమస్య భేషజమ్" ఇత్యాదిః; ఏతదుభయభిన్నాతీత వృత్తాన్త కథనం భూతార్థవాదః, యథా "తృతీయస్యామితో దివిసోమఆసీత్- వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా- వాయుమేవ స్వేనభాగధేయేనోపధావతి సఏవైనం భూతింగమయతీ" త్యాదిః;

స్వాశీః పయస్వతీరిత్యాహ- ఊర్జం గృహే పయస్స్వత్కర స్త్రీ-యస్యాశ్చ
మయీజుహోతిభవతి- న స పాపం శ్లోకం శృణోతి'' త్యేవం జాతీయకా
గుణవాదాభవస్తీతి జైమిని రాచార్యో మన్యతే. ... ... *

—✱ ౩॥సూ॥ ఆచారదర్శనాత్ ✱—

* '' జనకోహ వై దేహో బహుదక్షిణేన యజ్ఞేన యక్ష్యమాణో
వై భగవన్తోహమస్మి '' త్యేవంజాతీయకాసు శ్రుతిషు విద్యావతామపి
జనకాదీనాం కర్మానుష్ఠానదర్శనాద్విద్యాయాః కర్మశేషత్వం స్మృ
త్యతే, తస్మాన్న విద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వమ్. ... *

—✱ ౪॥సూ॥ తచ్ఛ్రుతేః ✱—

తచ్ఛ్రుతిః-పరవిద్యాయాః కర్మశేషత్వ శ్రుతిః'' యదేవ విద్య
యాకరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీ''త్యత్ర కర్మ
శేషత్వ శ్రవణాద్విద్యాయా న స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వమ్.

—✱ ౫॥సూ॥ సమన్వారమ్భణాత్ ✱—

¶ '' తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే '' ఇతి విద్యాకర్మణో ఫ

జైమిని గ్రహణేన ప్రపూర్వపక్షవాదాన్యధికరణత్వేన పర విద్యాయాః
పురుషార్థహేతుత్వనిర్ణయాయ గురుశిష్య సంవాదోస్మిన్నధికర
ణే క్రియత ఇతి సూచయతి. ... ... *

*(జనకోహ వై దేహ) ఇతి_ వైదేహో జనకో మిథిల దేశాధిపతిః,
హే భగవన్త ఇతి బ్రాహ్మణానా మన్త్య్ర ప్రార్థ్య బహుదక్షిణేన య
జ్ఞేనాహం యక్ష్యమాణ ఏవాస్మీతి, తస్మాద్భవద్భిరిహావ స్తవ్యమితి వా
క్యశేషః, మిథిలానాం విద్యాత్వంచ '' తపతే మిథిలారాజ న్యాత్మవి
ద్యా విశారదాః '' ఇత్యాదౌ ద్రష్టవ్యమ్, తస్మాత్- విద్యావతామా
చారదర్శనాత్. ... ... *

¶ తమ్- పరలోకం గచ్ఛన్తమ్, ప్రాగనుష్ఠితే విద్యాకర్మణీ సమ
న్వారభేతే- పరలోకసాధనత్వేన తమనుగచ్ఛత ఇత్యర్థః.

లారభ్యాయ ఏకస్మిన్పురుషేయుగపత్సంస్పర్శనాన్న విద్యాయా స్స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థ హేతుత్వమ్. ... ... *

—※ ౬॥సూ॥ తద్వతో విధానాత్ ※—

తద్వతః-విద్యావతః,కర్మవిధానాచ్చ తస్యాస్స్వాతన్త్ర్యమ్. తథాహి * "ఆచార్య కులాద్వేద మధీత్య యథా విధానం గురోః కర్మాతిశేషేణాభి సమావృత్యకుటుమ్బేశుచౌ దేశే స్వాధ్యాయమధీయాన" ఇత్యాదిశ్రుతిర్విద్యావతః కర్మ విదధాతి,¶ విద్యా-మన్త్రాధ్యయనార్థ పరిజ్ఞానమ్,"వ్రీహీనవహన్తి" త్యత్రయథాఅవఘాతవిధిః ఫలీకరణ పర్యన్త పర స్తథా "స్వాధ్యాయో ధ్యేతవ్య" ఇత్యత్రాధ్యయనవిధిరప్యర్థావబోధాన్తపరో భవతి ,తతశ్చ "వేదమధీత్యే" త్యత్రాధ్యయన శబ్దో వేదార్థావగతి పర్యన్తపర ఇతిజ్ఞేయమ్. "యదధీతమవిజ్ఞాతం నిగదేనైవశబ్ద్యతే అనగ్నావివశుష్కైధోనతజ్జ్వలతికర్హిచిత్ ॥ స్థాణురయంభారవాహః కిలాభూదధీ

* యథావిధానమ్-ఉపాకర్మ *పవిత్రపాణిత్వ ప్రాఙ్ముఖత్వాదివిధానమనతిక్రమ్య, గురోః కర్మ- శుశ్రూషాదికం కుర్వన్, వేదమధీత్యానన్తరమ్, అతిశేషేణ- అవశిష్టేన కాలేన,ఆచార్యస్య కులాత్,గృహాదాగత్య,బ్రహ్మచర్యావిధిస్సమావృత్య-సమావర్తనం కృత్వా, కుటుమ్బే- గార్హస్థ్యే, స్థితః,సదాశుచౌ దేశే నివసన్, స్వాధ్యాయ మధీయానః- స్వాధ్యాయాధ్యయనంకుర్వన్నన్యానిచ కర్మాణిచ కుర్వన్ బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతీతి శ్రుత్యర్థః.

¶ వేదస్య భగవత్పరత్వాత్తదధ్యయన శ్రవణ తదర్థావబోధానాం శ్రవణకీర్తన స్మరణ రూప భక్తిత్వామభిప్రేత్య విద్యాత్వ ముక్తమిత్యాహ- (విద్యే) తి=మన్త్రేతి- వేదః, "వేదమధీత్యే"త్యత్ర అధ్యయనమర్థావగతిపర్యన్తపరమితి సదృష్టాన్తమాహ- (వ్రీహీనవహన్తీత్యత్రేతి)తి. ... ... *

త్యవేదాన్న విజానాతి మోక్షమ్- వేదభారభరాక్రాన్తస్సవైబ్రాహ్మ ణగర్దభ " ఇత్యాదిషు కేవలాధ్య యనస్యప్రతిషేధాత్. *

—*౭౬॥ నియమాచ్చ*—

* " కుర్వన్నేవేహకర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా " ఇత్యత్ర కృత్స్నస్యాప్యాయుషః కర్మానుష్ఠానేనియమితత్వాచ్చ విద్యాయాః కర్మ శేషత్వమవగమ్యతే, తస్మాత్స్వతన్త్రేణవిద్యాయాః పురుషార్థ హేతుత్వమిత్యేవం ప్రాప్తే పరిహ్యాతిపఠ్యతే. ... *

—*{౭౭॥సూ॥+ అధికోపదేశాత్తుబాదరాయణ స్యైవంతద్దర్శనాత్}*—

తుశబ్దేన జైమినిపక్షంవ్యావర్త్యతి, యత్పునరుక్తం కర్మశేషత్వా ద్విద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వ శ్రుతిరర్థవాదఇతితదయుక్తమ్, కస్మాత్?అధికోపదేశాత్-సంసారిణశ్శారీరా దధికస్యోపాస్యస్యాఖిల జగదుదయస్థితి సంయమేశస్యవివిధానితరసాధారణశక్తే ర్భగవతో నారాయణస్యోపదేశో భవతి సర్వేషు వేదాన్తేషు, తథాహి " ప రోమాదనోర్యజగతస్తస్థుషశ్చ ఓతంప్రోతంపటవద్యత్రవిశ్వమ్ । యదం శతోస్యస్థితిజన్మ నాశానస్యోతవద్యస్యవ గేచలోకః " యోనామభి వాచిజనం నిజాయాంబధ్నాతి తంత్యామివదామభిగార్వః । య స్మైబలింతఇమే నామకమర్భినిర్బద్ధబద్ధా శ్చకితావహన్తి ॥ సఏష సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశానస్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదంప్రశాస్తి- య

* పఞ్చమం హేతుం వ్యాచష్టే-(కుర్వన్నేవేహ) తేనకర్మాణికుర్వన్నేవేహదేహే, శతంసమాః-శతవత్సరాన్, జిజీవిషేత్- జీవితుమిచ్ఛేదితి యోజనీయమ్. ... ... *

+ కర్మకర్తుర్జీవాదధికస్య పరమాత్మనః కర్మశేషత్వా భావాత్తద్విద్యాపి నకర్మాఙ్గమితి భావేన ప్రోక్తం సిద్ధాన్తమనుస్మారయన్ పూర్వపక్షం నిరస్యతి- (అధికోపదేశాత్త్వితి).

దిదం కిం చ- ఏష సర్వేశ్వరః- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్- విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో విశ్వతోహస్త ఉత విశ్వతస్పాత్- సం బాహుభ్యాం నమతి సమ్పతత్రై ద్యావాపృథివీ జనయన్ దేవ ఏకః- యతః ప్రసూతా జగతః ప్రసూతీ తోయేన జీవాన్ వ్యససర్జ భూమ్యామ్- య ఓషధీః పురుషాన్ పశూంశ్చ వివేశ భూతాని చరాచరాణి- అతః పరం నాన్యదణీయసం హి పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తమ్ - భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః-భీషాఽస్మాదగ్నిశ్చేన్ద్రశ్చ-మృత్యుర్ధావతి పఞ్చమ ఇతి-మద్భయాద్వాతి వాతో యం సూర్యస్తపతి మద్భయా "దిత్యాదిరూపః, నహ్యేవం విధ పరబ్రహ్మోపాసనస్య పురుషార్థహేతోః కర్మశేషత్వం యుక్తమితి శక్యతే వక్తుమ్, నాప్యస్యోపాసనస్య పురుషార్థహేతుశ్రుతేః కర్మవిధిశేష తయార్థవాదత్వమ్, పురుషార్థోత్పత్త్యుపాసనస్య స్వాతన్త్ర్యేణ హేతుత్వాత్; ప్రత్యుతోపమర్దం చేత్యత్రోపాసనేన కర్మణాం సముచ్ఛేదో వక్ష్యతే, తస్మాత్ "పురుషార్థోఽతశ్శబ్దా" దిత్యేవం భగవతో బాదరాయణస్య మతమ్ " శేషత్వా" దిత్యాదిభిర్హేత్వాభాసైర్నేషదపి చాలయితుం శక్యతే, కిం తు తత్రైవ భవతి కస్మాత్? తద్దర్శనాత్ -తమిమమర్థం హి "భక్త్యా హ మేకయా* గ్రాహ్యా" ఇత్యేవమాద్యాః శ్రుతయో దర్శయన్తి, తస్మాత్స్వాతన్త్ర్యేణ పరబ్రహ్మోపాసనస్య పురుషార్థహేతుత్వం సిద్ధమ్.

—※ ౯॥సూ॥ తుల్యం తు దర్శనమ్ ※—

() యే పునరాచారదర్శనాద్యస్సద్ధేతవ ఉక్తాః క్రమేణ తే పరిహరిష్య

---

* గ్రాహ్యః- ప్రాప్య ఇత్యర్థః.

() (ఆచారదర్శనాది) తి పూర్వపక్షిణోక్తాచారదర్శనాది హేతునిరాసం ప్రతిజానీతే- (యే పున) రితి=తత్ర ప్రథమ హేతు నిరా

తత్రాదౌ తావత్ " జనకో హ వైదేహ " ఇత్యాది జనకాదీనామపి
బ్రహ్మవిదామాచారదర్శనాత్ కర్మశేషో విద్యేతి యదుక్తం తత్రోచ్య
తే- (తుల్యంత్వితి)=తుల్యం- ఆచార దర్శనమ్ - అకర్మ శేషత్వేన
విద్యాయా అనుష్ఠానదర్శనమపి. బహుషు బ్రహ్మవిత్సు తుల్యమ్-సమాన
మేవ భవతి,*తథాచ శ్రుతిః "ఏతద్ధస్మ వై తద్విద్వాంస ఆహుః ఋషయః
కావషేయాః కిమర్థా వయమధ్యేష్యామహే? కిమర్థా వయం య
క్ష్యామహే? కింప్రజయా కరిష్యామః? ఏతద్ధస్మ వై విద్వాంసోఽగ్నిహో
త్రం న జుహవాంచక్రిరే ఏతం వై తమాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పు
త్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయా
థ భిక్షాచర్యం చరన్తి" ఇతి, తథా " ఏతావదరే ఖల్వమృతత్వమితి హో
క్త్వా యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవవ్రాజ" ఇత్యాదికా-తథాచ లోకసంగ్రహా
ర్థమేవ జనకాదయః కేచిద్బ్రహ్మవిదః కర్మానుతిష్ఠన్తీతి భావః,
తస్మాన్న విద్యాయాః కర్మశేషత్వమ్. ... ... *

——* ౧౦॥ సూ॥ అసార్వత్రికీ *——

యదప్యుక్తమ్ " తచ్ఛ్రుతే " రితి తత్ప్రతివిధీయతే, యదే

సకమ్ " తుల్యంతు దర్శన " మిత్యేతత్సూత్రమవతారయతి-(త
త్రావా)వితి. ... ... *

* (తథాచ శ్రుతి)రితి=అయమిహాశయః, కేచిద్బ్రహ్మవిదః క
ర్మానుతిష్ఠన్తీతిచేత్ కేచిద్బ్రహ్మవిదః " జిజ్ఞాసాయాం సమ్ప్ర
వృత్తో నాద్రియేత కర్మచోదనామ్ " ఇత్యాది శ్రుతిపర్యాలోచనయా
కర్మాణి విసృజన్తీతి, తస్మాత్ కర్మాచారదర్శనం న విద్యాయాః క
ర్మశేషతామావహేదితి. తర్హి " జనకో హ వైదేహ " ఇతి శ్రుతేః
కోఽభిప్రాయః? తత్రాహ-(తథాచే)తి=ఏవం జనకాదీనాం లోకసంగ్ర
హసంసిద్ధిరభిప్రేతైవ " కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయః "
ఇతి స్మృతేరితి ప్రసంగః. ... ... *

వవిద్యయాకరోతీ" తి ఛన్దోగ పఠితేయం శ్రుతి ర్నసర్వత్ర పఠిత వి ద్యానాం కర్మాఙ్గత్వముపదిశతి, కింతుతత్రప్రకృతాయావిద్యాయా ఏవ; ప్రకృతాతు " ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతే " త్యేవ ముప దిష్టోద్గీథవిద్యా, ... *

—※ ౧౧॥సూ॥ విభాగశ్శతవత్ ※—

యదప్యుక్తమ్ " సమన్వారమ్భణా " దితితత్రబ్రూమః? " తంవిద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే " ఇత్యేతత్సమన్వారమ్భణ వచ నంయద్యపివిద్యాయాః పురుషార్థం ప్రత్యస్వాతన్త్ర్యే లిఙ్గమిత్యు క్తమ్, తథాపివిద్యాకర్మణోరధికారిభేదేన విభాగోద్రష్టవ్యః, విద్యా తద్వన్తంపురుషంఫలదానాయసమన్వారభతే కర్మతదనుష్ఠాతారమి తి, శతవదితి విభజనమాత్రేదృష్టాన్తః, యథా శతంగావస్సాయం గో ష్ఠద్వయంప్రవిశన్తీత్యుక్తేఏకస్మిన్గోష్ఠేపఞ్చాశద్గావోపరస్మిన్గోష్ఠేప ఞ్చాశద్గావ ఇతివిభాగోజ్ఞాయతే తద్వదేవముముక్షు ముముక్షువిష యం విద్యాకర్మణోస్సమన్వారమ్భణ వచనమ్; అతఏవాధికారిభేదే న విద్యాకర్మణోర్విభాగఉపదిశ్యతే " నవేదవాదానసువర్తేతమతి స్స్వఏవలోకే రమతేమహామునేః ।యథాగతిర్దేవమనుష్యయోః పృథక్స్వఏవధర్మే నపరంక్షిపేత్స్థితః॥కర్మప్రవృత్తంచ నివృత్త మప్యృతంవేదే వివిచ్యోభయలిఙ్గమాశ్రితమ్ ।విరోధితద్యోగపదేకక ర్తరిద్వయంతథాబ్రహ్మణికర్మనచ్ఛతీ " తి. ... ... *

—※ ౧౨॥సూ॥ అధ్యయన+మాత్రవతః※—

యత్పునరుక్తమ్" తద్వతోవిధానా " దితితత్రాపిబ్రూమః"

+ సౌత్రేణ మాత్రపదేన వేదాన్తార్థజ్ఞానాదికం వ్యావర్త్యతేత థాచ" ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్యే " త్యత్ర అధ్యయనం కర్మానుష్ఠా నోపయోగ్యర్థావబోధాన్తమపి తదూర్ధ్వస్య పరవిద్యాత్వాభావమే వనిర్దిశ్యతే, ఉపకుర్వాణస్యావిద్యత్వాత్;

“ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్య” ఇత్యత్రాధ్యయనమాత్రస్యశ్రవణాదుపకుర్వాణస్యాధ్యయనమాత్రవతో గృహాశ్రమప్రవేశనకర్మానుష్ఠానంచవిధీయతే, నతువిద్యావతః; తథాసతికథంవిద్యాకర్మశేషత్వమియాత్, తస్మాత్పరవిద్యాకర్మనిరపేక్షాసతీస్వాతన్త్ర్యేణైవపరమపురుషార్థహేతుర్భవతీతియుక్తమేవోక్తమ్. ... *

—* ౧౩॥సూ॥ నావిశేషాత్ *—

“ కుర్వన్నేవేహకర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమాః, ఇత్యేవమాదిషునియమశ్రుతివాక్యేషు నహిపరబ్రహ్మోపాసకస్యకర్మనియమవిశేషశ్రుతిరస్తి, కస్మాత్? అవిశేషాత్- అవిశేషేణహినియమవిధానం భవతి, తతశ్చవిద్యాకర్మణోరధికారివిభాగాత్ “ కుర్వన్నేవేహకర్మాణిజిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమాః ” ఇత్యత్ర కర్మసు యావదాయుర్నియమనం భగవదుపాసనానధికారివిషయమితినిశ్చీయతే, తస్మాత్ “ నియమాచ్చేతి ” యదుక్తంతచ్చప్రత్యాఖ్యాతమ్. ... *

—* ౧౪॥సూ॥ స్తుతయేనుమతిర్వా *—

అనుమతి- రనుజ్ఞానమ్, “ నకర్మలిప్యతేనర ” ఇతివక్ష్యమాణశ్రుతిపర్యాలోచనయావిద్యావతిపురుషే చిరకాలంలోకసఙ్గ్రహహేతోః ప్రకృతివశాద్వాకర్మకుర్వత్యపి విద్యాసామర్థ్యాత్తస్మిన్నకర్మలేపోభవతీత్యేవం విద్యాస్తుత్యర్థమేవ “ కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమాః ” ఇతి విద్యావతః కర్మానుమతిః క్రియతే, నతు విద్యావతః కర్మానుష్ఠానవిధానార్థమితివాజ్ఞేయమ్.

—* ౧౫॥ సూ ॥ * కామకారేణచైకే *—

అపిచైకే- ముఖ్యాః, పరబ్రహ్మనిష్ఠా హ్యపరోక్షీకృతవిద్యాఫలాస్సన్తస్తదవష్టమ్భాత్కామకారేణ భగవదుపాసనం కుర్వన్తి,

*విద్యావతస్స్వైరేణకర్మహానలింగాచ్చవిద్యాస్వాతన్త్ర్యేణపురుషార్థతేత్యాహ-(కామే)తి. ... ... *

కామకారః- స్వచ్ఛన్దాచారః, తథాచామ్నాయతే "యత్పాద పఙ్కజ పరాగ నిషేవతృప్తాయోగప్రభావ విధుతా ఖిల కర్మ బన్ధాః। స్వైరంచరన్తి మునయోపి ననహ్యమానా" ఇతి, "శౌచ మాచ మనంస్నానం నతుచోదనయాచరేత్ । అన్యాంశ్చ నియమాఞ్జ్ఞానీయ థాహంలీలయేశ్వర" ఇతిచ. తస్మాన్నవిద్యాయాః కర్మణ శేషత్వమ్, నాపి¶తద్విషయాయాః ఫలశ్రుతేః గుణవాదరూపార్థవాదత్వమ్, అపి తు భూతార్థవాదరూపైవభవతి తద్విషయాఫలశ్రుతిరితి ధ్యేయమ్.

—✻ ౧౬॥సూ॥* ఉపమర్దంచ ✻—

"తావత్కర్మాణికుర్వీత ననిర్విద్యేత యావతా । మత్కథా శ్రవణాదౌవా శ్రద్ధాయావన్నజాయతే" ఇతి "యస్త్వాత్మ రతిరేవస్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః । ఆత్మన్యేవచ సన్తుష్టస్తస్యకార్యంన విద్యతే" ఇతి చైవం జాతీయకాశ్శ్రుతిస్మృతయః పరబ్రహ్మ విద్యయాకర్మణాముపమర్దముపదిశన్తి, ఉపమర్దః- నిపీడనమ్, నిరాసఇతి యావత్;† అతశ్చ బ్రహ్మవిద్యాయాస్స్వతన్త్రేణ పురుషార్థ హేతుత్వమధ్యవసీయతే. * * * *

౧॥ పురుషార్థాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧౬॥

అథపరబ్రహ్మవిద్యాధికారి విచారఆరభ్యతే,

¶(తద్విషయాయాఃఫలశ్రుతేః)ఇతి= "త్వైద్ధగ్నసీయా వయమైరుదారవిలాస హాసేక్షణ వామసూక్తైః। హృతాత్మనో హృత ప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే" ఇతి ప్రాగుదాహృతపరవిద్యాఫలశ్రుతేరిత్యర్థః. ... ... *

* విద్యాయాస్స్వాధికృతానాంకర్మాధికార నివర్తకత్వాచ్చనాస్యాః కర్మశేషతేత్యాహ- (ఉపమర్దంచే)తి.

†ఫలకథన పూర్వక మేతదధికరణ ముప సంహరతి- (అతశ్చే)తి. అ॥౧॥సూ॥౧౬॥

—✱ ౧౭॥సూ॥ †ఊర్ధ్వరేతస్సుచశబ్దేహి ✱—

పరబ్రహ్మవిద్యాయాం కిమనూర్ధ్వరేతసో ముఖ్యాధికారిణః? ఆహోస్విదూర్ధ్వరేతసః? ఇతిమీమాంసమానో రాద్ధాన్తి తాదర్ధ్యం తావత్ప్రతి- (ఊర్ధ్వరేతస్సుచే) తి= ఊర్ధ్వరేతస్సు- నైష్ఠికవానప్రస్థపరివ్రాజకాశ్రమిషు, బ్రహ్మవిద్యాముఖ్యాధికారో భవతీతిప్రత్యేతవ్యమ్. చశబ్దేనానూర్ధ్వరేతస్స్వప్యాశ్రమిషుకథంచిచ్చ్రీస్వావి

భగవదుపాసనేస్వరూపతః ఫలతశ్చ సిద్ధే తేసతి తదధికారిచిన్తనస్యప్రాప్తావసరత్వాదుత్తరాధికరణేఽవసరసఙ్గతిం సూచయతి- (అథే)తి=†అధికరణ ముపక్రమతే-(ఊర్ధ్వరేతస్సుచశబ్దేహి)ఇ.

యజ్ఞాదివిద్యాసాధనవత్త్వాదనూర్ధ్వరేతసఏవపరవిద్యాయాంముఖ్యాధికారిణ ఇత్యేవంపూర్వపక్షేప్రాప్తే శమదమాద్యన్తరఙ్గ విద్యాసాధనవత్త్వాదూర్ధ్వరేతసఏవ పరవిద్యాయాం ముఖ్యతయాఽధిక్రియన్తఇతిభావేన సిద్ధాన్తమాహ-(రాద్ధాన్తితార్థ)మిత్యాదినా.

(నైష్ఠికే) తి= చతుర్విధేషు బ్రహ్మచర్యేషు మద్ధ్యే, చతుర్విధాబ్రహ్మచర్యనిష్ఠానైష్ఠికాఇత్యర్థః, చాతుర్విధ్యంచబ్రహ్మచర్యస్యామ్నాయతే"సావిత్రంచప్రాజాపత్యంబ్రాహ్మంచైవ బృహత్తథా"ఇతి. బ్రహ్మోపనయనమారభ్యాతురీయరాత్రాత్సావిత్రమ్,తదారభ్యప్రథమోపాకర్మణఃప్రాజాపత్యమ్, తదారభ్యాస్వాధ్యాయాధ్యయన సమాప్తేర్బ్రాహ్మమ్, తతఊర్ధ్వ మాశ్రమాన్తర ప్రవేశం వినాతత్తైవయావజ్జీవం యద్వ్యవస్థానం తద్బృహత్, తదేవ నైష్ఠికమిత్యుచ్యతే- ఏవమ్ "వార్తా సంచయ శాలీన శిలోఞ్ఛ ఇతివై గృహే। వైఖానసా వాలఖిల్యోదుమ్బరాః ఫేనపా వనే॥ న్యాసే కుటీచకఃపూర్వం బహూదోహంస నిష్క్రియా" ఇత్యామ్నాయానుసారేణ గార్హస్థ్యాదేః ప్రత్యేకం చాతుర్విధ్యం సమ్ప్రతిపన్నమ్,

ద్యాధికారో భవతీతి సూచయతి, తథాహి యే పునరనూర్ధ్వరేతసస్తేపి శ్రుతదేవకుచేలాదివద్విరక్తాస్స్యుస్తదా తేషామపి కథం చిద్విద్యాధికారస్స్యాత్, యది గృహాశ్రమిణః పునరవిరక్తా భవేయుస్తదా తేషామగ్న్యాధానగర్భాధానాద్యనేక కర్మానుష్ఠానవ్యగ్రచేతస్త్వాద్బ్రహ్మవిద్యాపరినిష్ఠితనైష్ఠికాదిసంసర్గోపి దుర్లభ ఏవ, కుతస్తేషాం బ్రహ్మవిద్యాధికారస్స్యాత్, తస్మాదూర్ధ్వరేతస ఏవాశ్రమిణో ముఖ్యతయా పరబ్రహ్మవిద్యాయామధిక్రియన్త ఇతి జ్ఞేయమ్. కుతః? శబ్దేహి-శబ్దశ్శ్రుతిః, "ప్రజాపతిపతిస్స్వాయమ్భువో భగవాన్ గిరిశో మనుః। దక్షాదయః ప్రజాధ్యక్షా నైష్ఠికాస్సనకాదయః। మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసః పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతే మదన్తా బ్రహ్మవాదినః॥ తస్యానయా భగవతః పరికర్మశుద్ధసత్త్వాత్మనస్తదనుసంస్మరణానుపూర్త్యా। జ్ఞానం విరక్తిమదభూన్నిశితేన యేన చిచ్ఛేదసంశయపదం నిజజీవకోశమ్" జ్ఞానమ్-భక్తిః, "యదనుచరితలీలాకర్ణపీయూషవిప్రుట్సకృదదనవిధూతద్వన్ద్వధర్మా వినష్టాః। సపది గృహకుటుమ్బం దీనముత్సృజ్య దీనా బహవ ఇవ విహఙ్గా భిక్షుచర్యాం చరన్తి" త్యేవం జాతీయకశ్రుతిషు నైష్ఠికాదీనాం హి బ్రహ్మవిద్యాధికారోవగమ్యతే, ¶ తస్మాదూర్ధ్వరేతసామేవ బ్రహ్మవిద్యాయాం ముఖ్యాధికార ఇత్యధ్యవసీయతే. ... ... *

—※ ౧౮॥ సూ॥ పరామర్శం జైమినిరచోదనాచ్చాపవదతి హి ※—

యద్యపి జైమినిరూర్ధ్వరేతసామాశ్రమాణామచోదనాద్దేవతదాశ్రమిణోనసన్త్యతో గృహాశ్రమిణామేవ విద్యాధికార ఇతి పరామర్శం ప్రాప్నోతి - పరామర్శో-నిశ్చయః, తథాప్యేతన్మతమేకాదశస్కన్ధే "అథైషాం కర్మకర్తౄణాం భోక్తౄణాం సుఖదుఃఖ

¶ ఏతదధికరణ ఫల కథన పూర్వకం సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. ... ... *

యోః। నానాత్వ మథసత్యత్వం లోకకాలాగమాత్మనా " మిత్యా దినో పన్యస్య "ఏవమప్యఙ్గసర్వేషాం దేహినాందేహయోగతః ।కాలావయవతస్సన్తి భావాజన్మాదయోఽసకృది " త్యాదినాభగవాన్ స్వయమేవాపవదతి- నిరాకరోతీత్యర్థః, తస్మాదూర్ధ్వరేతసామేవ బ్రహ్మవిద్యాయాంముఖ్యాధికారసిద్ధిః, హీతితత్రతత్రస్వేన కృతాంశ్చైమినిమతనిరాకరణ ప్రసిద్ధింద్యోతయతి. ... ... *

౧౯॥సూ॥* అనుష్ఠేయంబాదరాయణస్సామ్యశ్రుతేః

భగవాన్ బాదరాయణస్తు నైష్ఠికాద్యాశ్రమమేవావశ్యమనుష్ఠేయమన్యతే, కుతః? సామ్యశ్రుతేః- తథాహినైష్ఠికాద్యాశ్రమాణాం గృహాశ్రమసామ్యే నానుష్ఠేయత్వం శ్రూయతే, " గృహంవనంవోపవిశేత్ప్రవ్రజేత్తత్రవావసే " దిత్యాదౌ. తస్మాదచోదనాదూర్ధ్వరేతసఆశ్రమానసన్తీత్యేతజ్జైమినేరనన్తరఙ్గమతమిత్యనాదరణీయమ్. ... ... *

౨౦॥సూ॥† విధిర్వాధారణవత్

వాశబ్దఉపమా[illegible]ద్యపి " గృహంవనంవోపవిశేత్ప్రవ్రజేత్తత్రవావసే " ది[illegible]శ్రమాణామివగృహాశ్రమస్యాపి భవతివిధిః, త[illegible]త్ర దేవాదివత్ " గృహేష్వవస్థితో రా[illegible]దితా।వాసుదేవాపణంసాక్షాదుపాసీత మః[illegible]త్యాచవిధి వదనుష్ఠాతురేవచిత్తశుద్ధ్యాదికముత్పాదయతి, ధారణవత్- యథా " అధస్తాత్సమిధంధారయన్ననుద్రవేదుపరిదేవేభ్యోధారయే " దితిశ్రౌతేచైవిక కర్మవిష

---

*యత్ప్రాక్తమచోదనాదూర్ధ్వరేతస ఆశ్రమానసన్తీతితదహమేవ నిరాకరోమీత్యాహసూత్రకారః- (అనుష్ఠేయ)మితి.

† బ్రహ్మచర్యాదిషు మధ్యే గార్హస్థ్యానుష్ఠానం దుష్కరమిత్యాహ. (విధిర్వే)తి. * * * *

యేవిధివదుపరిసమిద్ధారణ మేవాపూర్వముత్పాదయతి తద్వదయం గృహాశ్రమోపివిధివదనుష్ఠితఏవసన్ చిత్తశుద్ధ్యాదికముత్పాదయతీతి జ్ఞేయమ్. ... ... *

—*{ ౨౧॥సూ॥స్తుతిమాత్రముపాదానా దితిచేన్నాపూర్వత్వాత్ }*—

స్యాదేతద్గృహాశ్రమోపాదానాత్ప్రాయేణ కేషుచిదనుష్ఠీయమాననానావిధసుకృత దుష్కృతమలినీకృత మేవచిత్తముపలభ్యతే,తస్మాత్ "కర్మణాకర్మ నిర్హారఏషసాధునిరూపితః। యచ్ఛ్రద్ధయాయజేద్విష్ణుంసర్వయజ్ఞేశ్వరంమఖైః॥ చిత్తస్యోపశమోయం వైకవిభిః శాస్త్రచక్షుషా।దర్శితస్సుగమోయోగోధర్మశ్చాత్మనుదావహః" ఇత్యేవంజాతీయకం గార్హస్థ్యమేధిక కర్మానుష్ఠానస్య చిత్తశోధకత్వవచనంస్తుతిమాత్రమితిచేన్నైతద్యుక్తమ్, కుతః? అపూర్వత్వాత్- శ్రుతదేవకుచేలాది వద్విధివదనుష్ఠాతుర్భగవత్యర్పితాపూర్వత్వాచ్చిత్తశుద్ధ్యాదికంస్యాదేవేత్యధ్యవసీయతే. ... ... *

—* ౨౨॥ సూ॥* భావశబ్దాచ్చ *—

భావో- భక్తిః, "గృహేష్వస్యగతింయాయాద్రాజంస్తద్భక్తిమాన్నర" ఇతిగృహాశ్రమిణోపి భగవద్భక్తిసమ్భవశబ్దాచ్చాస్యతద్ధేతుభూతచిత్తశుద్ధిర్భవతీత్యవగమ్యతే. * *

—* ౨౩॥సూ॥పారిప్లవార్థాఇతిచేన్నవిశేషితత్వాత్ *—

ననుచ "యదపక్వ కామకరణ్ణఏష ఆవసధః - తథా ప్లవాహ్యేతే దృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్తమవరంయేషుకర్మ ఏతచ్ఛ్రేయోఏభినన్దన్తిమూఢా జరాంమృత్యుం తే పునరేవాపియన్తి- నాకస్య పృష్ఠేతేసుకృతేనుభూత్వేమం లోకం హీనతరం వావిశన్తి" ఇత్యాదౌ

---

* శ్రుతిరేవ గార్హస్థ్యానుష్ఠానాచ్చిత్తశుద్ధిస్స్యాదిత్యవగమయతీత్యాహ (భావ)ఇతి. * * *

గృహమేధినగపారిప్లవార్థాస్సన్తస్సం సరన్తీతి శ్రూయతే- పారిప్లవార్థాః- పరితశ్శ్లవనరూప ప్రయోజనకసుకృత దుష్కృతఫలాయిన్యో ఽర్థాః, ఏవం సతి కుత స్తేషాం చిత్తశోధన ద్వారా బ్రహ్మ విద్యాధికారసద్గతిరితి చేన్నై షదోషః, కస్మాత్ ? విశేషితత్వాత్- గృహాశ్రమిణాః " గృహేష్వావసతాం వాపి పుంసాం కుశలకర్మణామ్ । మద్వార్తాయాతయామానాం నబన్ధాయగృహాశ్రమ " ఇత్యాదౌ కుశలకర్మత్వాదిభిర్విశిష్య స్తే, భగవదర్పితత్వం కర్మణాం కుశలత్వమ్, "యస్య పక్వకామకారణ్డ ఏషఆవసథ " ఇత్యాది శ్రుతి స్తస్వ విరక్తానాం గృహిణాం చిత్తశుద్ధిదౌర్లభ్యాద్బ్రహ్మవిద్యా నధికారం శ్రావయతి, అత స్తేషాం గృహాశ్రమిణాం కుశలకర్మత్వాదిభిర్విశేషితానాం కర్మఫలబన్ధాభావాచ్చిత్తశుద్ధి ద్వారా బ్రహ్మవిద్యాధికార సిద్ధి రవగమ్యతే.

—✳ ౨౪॥ సూ॥ * తథా చైకవాక్యోపబన్ధాత్ ✳—

* తథాచ గృహాశ్రమవిషయే శ్రుతిచోదితానామగ్నిహోత్రాదికర్మణాం యథోక్తక్రమేణచిత్తశోధన ద్వారావిద్యాఙ్గతయా పరమపురుషార్థ ప్రయోజకత్వేసిద్ధే పూర్వోత్తర కాణ్డయోరైకార్థ్యాదేకవాక్యతయోపబన్ధస్స్యాత్, ఏకవాక్యోపబన్ధః- ఏకవాక్యత్వ కల్పనమ్, తస్మాత్ సర్వాసాం శ్రుతీనాం భగవద్భక్త్యుత్పాదనే తాత్పర్యమితినిశ్చీయతే, నతు గృహాశ్రమమాశ్రిత్యకర్మానుష్ఠానే, అతఏవగృహాశ్రమస్య హేయత్వం శ్రూయతే " జహ్యాన్న నాశ్రమ మసత్తమయూథగాథం శ్రీణీహిహంసశరణం విరమక్రమేణే " తి.

—✳ ౨౫॥ సూ॥ †అతఏవ చాగ్నీన్ధనాద్యనపేక్షా ✳—

* గృహాశ్రమచోదితకర్మణాం పరవిద్యా ప్రయోజకచిత్తశుద్ధిఫలకత్వే సిద్ధేసర్వాసాం శ్రుతీనా మైకార్థ్యేనైకవాక్యత్వంచ సిధ్యతీత్యాహ- (తథాచే)తి. * * * * *

† నిష్పన్న విద్యాలాభేష్వాస్వి ద్యాక్షేపిగృహస్థాస్విరేఫాః తత్ర

యతః "పురుషార్థోఽతశ్శబ్దా" దిత్యాదావుపాదితరీత్యాస్వా
తన్త్ర్యేణపురుషార్థ హేతౌ విద్యాయాం నైష్ఠికాదివద్గృహస్థా అప్య
ధికృతాః, అతఏవ గృహే నివసద్భిరపి భగవదుపాసకై రగ్నీన్ధనాన
పేక్షైవక్రియతే, అగ్నీన్ధనాదీని- అగ్నిసాధ్యాధానాదికర్మాణి, భగవ
దుపాసకానా మగ్నిసాపేక్ష వివిధకర్మసాధ్య విద్యా సిద్ధేస్స్వత్వాద్భవ
ద్భూతాగ్నిసాపేక్షిత కర్మణామనపేక్షా భవతీత్యేత దుక్తమ్, తదు
క్తమ్ "అర్కేచేన్మధువిన్దేత కిమర్థం పర్వతం వ్రజేత్ । ఇష్టస్యార్థ
స్య సంసిద్ధౌ కోవిద్వాన్ యత్నమాచరే" దితి.

—✱ ౨౬॥ సూ॥ ¶సర్వాపేక్షాచ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్ ✱—

గృహాశ్రమిణాంతు చిత్తశుద్ధిద్వారా భక్తిచ్ఛత్వాద్విద్యాహే
తుభూతానాం శ్రుతిస్మృతిచోదితానాం సర్వేషా మపి నిష్కామా
నామాశ్రమకర్మణా మపేక్షాయథాశక్తి భవత్యేవ, కస్మాత్? యజ్ఞా
దిశ్రుతేః- తథాచ శ్రుతిర్భవతి "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మ
ణావివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనే" తి. అశ్వవదితిగృ
హిణాం విద్యాప్రాప్త్యర్థం కర్మసాపేక్షత్వే దృష్టాన్తః, యథా దేశా
న్తర గమనార్థం గమనాశక్తో ఽశ్వమపేక్షతే తద్వద్గృహ్యపి చిత్త
శుద్ధ్యాది ప్రాప్త్యర్థం సర్వాణ్యపి నిష్కామానికర్మాణ్యపేక్షత ఇతి
ద్రష్టవ్యమ్. * * * *

౨॥ ఊర్ధ్వరేతోఽధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧౦॥

నిష్పన్న విద్యానాం నివృత్తకర్మాధికారత్వేన విద్యాపారవశ్యేనచా
గ్నిసాధ్యకర్మాణ్యనావశ్యకానీత్యాహ- (అతఏవచే)తి.

¶గృహేనివసద్భి- ర్గృహస్థైః, భగవదుపాసకైర్నిష్పన్నవిద్యై
స్సాధ్య సిద్ధౌసాధనాపేక్షాత్యాగే నిదర్శనమాహ- (అర్క)ఇతి=అ
ర్కే- అన్తికే, హస్తఇతియావత్; అనిష్పన్నవిద్యానాం గృహాశ్రమి
ణామగ్నిసాధ్యకార్యాణ్యావశ్యకానీత్యాహ-(సర్వాపేక్షాచే)తి.

—✳{ ౨౭॥సూ॥ శమదమాద్యుపేతస్స్యాత్తథాపితు తద్విధేస్తదఙ్గతయాతేషా మవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ }✳—

✳ విద్యోపోద్గ్రహాశ్రమిణఃగకామేనానుష్ఠేయాని విద్యాబహిరఙ్గసాధనాని శ్రౌతస్మార్తాని కర్మాణీత్యుక్తమ్, కిం కేవలైః శ్రుత్యాదివిహితైర్యజ్ఞాదిభిః కాయికైః కర్మభిర్బహిస్థా విద్యా సాధ్యతే? కింవా సాధనాన్తరసహితైరేవ తైః కర్మభిర్బహిస్థా విద్యాసాధ్యతే? ఇతివిశయ ఇదముత్తరమాహ- (శమదమాద్యుపేత) ఇతి=యద్యపి విద్యేప్సయా గృహస్థో యజ్ఞాది కర్మాణ్యనుతిష్ఠతి, తథాపి శమదమాదిమానసధర్మోపేతశ్చ స్యాత్, కుతః- తద్విధేః- తథాహి శమదమాది విధిర్భవతి విద్యోపోద్గ్రహస్థస్య " తస్మాదేవం విచ్ఛాన్తోదాన్త ఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితో భూత్వాత్మన్యేవాత్మానంపశ్యే "దిత్యేవం రూపః. అస్య విధేస్సర్వాశ్రమసాధారణత్వేపి గృహస్థస్యబహుప్రకారతశ్శాన్తిప్రసక్తేస్తద్విషయత్వమిహోదాహృతమితిమన్తవ్యమ్. తతశ్చ, పద

తస్మాన్నైష్ఠికాదయ ఏవ పరవిద్యాయాంముఖ్యాధికారిణో భవన్తీత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్.　　అ॥౩॥సూ॥౧౮॥

✳ పూర్వాధికరణే యజ్ఞాదీని విద్యాబహిరఙ్గసాధనాన్యనుస్మారయిత్వాఽస్మిన్నధికరణే శమదమాదీని విద్యాన్తరఙ్గసాధనాన్యుచ్యన్తే, అతోస్య పూర్వాధికరణేనాన్తర్బహిర్భావ రూపాం సఙ్గతిం వృత్తానువాదేన ద్యోతయతి-(విద్యోపోద్గ్ర) ఇతి=యజ్ఞాది వ్యతిరిక్తాని విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని సన్తినవేతివిశయ తాత్పర్యార్థః, యజ్ఞాది వ్యతిరిక్తానాం విద్యాన్తరఙ్గ సాధనానా మవిధానాత్తాని నసన్త్యేవ, కుతస్తేషామనుష్ఠానప్రసక్తిరితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే విద్యాన్తరఙ్గ సాధనానాం శమదమాదీనాం విహితత్వాత్తాని విద్యోప్సునాఽవశ్యమనుష్ఠేయానీతి సిద్ధాన్తయతి- (శమదమాద్యుపేత) ఇత్యాదినా.

ఙ్గతయా-విద్యాఙ్గతయా, తేషామ్- శమదమోపరతితితిక్షాదీనామ్,అ వశ్యానుష్ఠేయత్వా చ్ఛమదమాద్యు పేతస్య గృహస్థస్య విద్యానిష్ప త్తిర్భవతీత్యవగమ్యతే, "శమోమన్నిష్ఠతాబుద్ధే దమఇన్ద్రియసం యమ" ఇత్యాది నిరుక్తిమనురుధ్యైహశమదమాది పదాని వ్యాకర్త వ్యాని,*తస్మాద్యథాశక్తి ప్రోక్తనిష్కామకర్మాణి విద్యాబహిరఙ్గ సాధనానిచ విద్యేప్సునాగృహస్థేనావశ్యమపేక్షితవ్యాని.

3॥ శమదమాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※—అ॥ సూ॥ సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయేతద్దర్శనాత్ ※—

¶ శమదమాదీని విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని ప్రాగధికరణేఽభిహితా ని,సమ్ప్రతిపునరాహారశుద్ధిరూపవిద్యాబహిరఙ్గసాధనాన్తరం వ వక్తుమిదమధికరణమారభ్యతే, తత్ర ఛన్దోగాస్సమామనన్తి "నహ వా†ఏవం విదికించనానన్నం భవతీ" తి- తథావాజసనేయిన శ్చామన ని "నహవా+అస్యానన్నంభవతి-నానన్నం ప్రతిగృహీతంభవతీ"తి. అనయోశ్శ్రుత్యోరయమర్థఃప్రతీయతే, ప్రాణోపాసకస్య సర్వమ ప్యన్న మదనీయంభవతీతి. కిమత్ర సర్వాన్నమపి సర్వదాఽద్యత్వేనా

---

* ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మాద్యథా శక్తీ)తి. నిష్కామకర్మణాం చిత్తశుద్ధిద్వారావిద్యాహేతుత్వా ద్బహిరఙ్గత్వమ్, శమదమాదీనాం సాక్షాద్విద్యాసాధనత్వా దన్తరఙ్గ త్వమితి ద్రష్టవ్యమ్. అపేక్షితవ్యానీత్యస్య ఇతి సిద్ధమితి వాక్య శేషః. అ॥3॥సూ౧॥

¶ ప్రపూర్వాధికరణేనాస్యాన్తర్భావబహిర్భావరూపాసఙ్గతి మేవాహ-(శమదమాదీ)తి=పునర్గ్రహణేన సర్వాపేక్షేత్యత్ర విద్యా బహిరఙ్గసాధనాని యజ్ఞాదీన్యుక్తానీతి స్మారయతి.

† ఏవంవిది-సర్వమపి ప్రాణస్యాన్నంభవతీతి ధ్యానవతి.+అస్య- ప్రాణోపాసితుః. ... ... *

నుజ్ఞాయతే ? ఆహోస్విదన్నాభావేన ప్రాణాత్యయకాల విశేషఏవ
సర్వాన్నానుమతిః క్రియతే ? ఇతి ప్రతిపద్యమానః*ఏవ మధ్యవస్యతి,
(సర్వాన్నానుమతిశ్చ)ఇతి—చశబ్దోఽవధారణే, ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్య
ప్రాణాత్యయే-పరమామాపద్యేవహి,సర్వాన్నమప్యదనీయత్వే
నాభ్యనుజ్ఞాయతే, కస్మాత్ ? తద్దర్శనాత్- తథాహి చాక్రాయణ
స్య ఋషేఃపరమామాపదిప్రత్యుపస్థితాయామస్పృశ్యోచ్ఛిష్ట భ
క్షణందర్శయతి " మటచీహతేషు కురుష్వి " తి బ్రాహ్మణమ్. ఏత

---

* యథా వామదేవ్య సామోపాసకవ్యతిరిక్తవిషయమ్ " నప
రాన్గచ్ఛే " దితి పరస్త్రీనిషేధశాస్త్రం భవతి తథా " తస్మా
ద్బ్రాహ్మణస్సురాం నపిబేన్నకలంజం భక్షయే " దిత్యాది నిషేధశా
స్త్రం ప్రాణోపాసక వ్యతిరిక్తవిషయమ్,అతో "నహవా ఏవం విది"
త్యుక్తప్రాణోపాసకస్య సర్వదాసర్వాన్నానుమతిః క్రియత ఇతి పూ
ర్వపక్షేప్రాప్తే ప్రాణోపాసకస్యాపది సర్వాన్నానుమతౌ లిఙ్గం
వివరిష్యన్ సిద్ధాన్తయతి-(ఏవమధ్యవస్యతీ)త్యాదినా.

అస్పృశ్యోచ్ఛిష్టభక్షణమ్-హస్తిపాలకోచ్ఛిష్టకుల్మాషభక్షణమిత్య
ర్థః.మటచీహతేష్వితిబ్రాహ్మణస్యత్వయమర్థః మటచ్యః-రక్తవర్ణాః క్షు
ద్రపక్షిణః,తైర్హతేషు, కురుషు-కురుదేశసస్యేషుదుర్భిక్షేజాతేసతీత్య
ర్థః.ఆటక్యాఖ్యయాస్వజాయయాసహోషస్తినామకశ్చాక్రాయణఋ
షిర్దేశాన్తరం గచ్ఛన్నిభ్యగ్రామే-హస్తిపాలకగ్రామే,ప్రద్రాణకః-క్షు
ద్బాధయోపక్షీణస్సన్ స్థితవాన్. సచాక్రాయణఃకుల్మాషాన్ఖాదన్త
మిభ్యంభిక్షితవాన్, సచేభ్యోఽన్యమయాభక్ష్యమాణకుల్మాషేభ్యోఽన్య
త్కిమపినాస్తీత్యువాచ, తచ్ఛ్రుత్వాచాక్రాయణఏతానేవకుల్మాషాన్మే
దేహీత్యువాచ, తచ్ఛ్రుత్వేభ్యోనార్ధభక్షితాన్స్వోచ్ఛిష్టాన్కుల్మాషాన్
చాక్రాయణాయదత్వాజలంచగృహాణేత్యుక్తేసతిత్వదుచ్ఛిష్టంజలంమే
నపేయంస్యాదితిప్రత్యాచఖ్యౌ,తతో కుల్మాషాః కింనోచ్ఛిష్టా ఇతీభ్యో

ద్బ్రాహ్మణపాఠస్తు “ మటచీ హతేషు కురు ష్వాటక్యా సహజాయ యోష స్తిహచాక్రాయణ ఇభ్యగ్రామే ప్రద్రాణక ఉవాస- సహే భ్యం కుల్మాషాన్ ఖాదన్తం బిభిక్షేతగ్ం హోవాచ-నేతోఽన్యేవిద్యన్తే యచ్చయేమ ఇమ ఉపనిహితాఇతి-ఏతేషాంమే దేహీతిహోవాచ-తా నస్మై ప్రదదౌ హంతానుపానమిత్యుచ్ఛిష్టం వై మేపీతగ్ స్యాదితిహో వాచ- నస్విదేతే ప్యుచ్ఛిష్టా ఇతి నవా జీవిష్యమిమానఖాదన్నితిహో వాచకామోమ ఉదపానమితి- సహఖాదిత్వాతి శేషాన్ జాయాయా ఆజహరసాగ్రఏవసుభిక్షాబభూవతాన్ప్రతిగృహ్యానిదధౌ-సహప్రాత స్సంజిహానఉవాచయద్బతాన్నస్యలభేమహి ధనమాత్రాగ్ రాజాసౌ యక్ష్యతేసమానర్త్విరాత్రిర్వైజ్యేర్వృణీతేతి- తంజాయోవాచహంత పతఇమఏవకుల్మాషాఇతి తాన్ ఖాదిత్వాముంయజ్ఞంవితతమేయాయే”

నోక్తేసతి కుల్మాషభక్షణే జలత్యాగేచ కారణ మువాచ, అన్నాభా వేమమ ప్రాణాపద స్తిజలపానంతు స్వేచ్ఛాత స్తటాకాదౌ లభ్యతఇ తికుల్మాషాన్ ఖాదిత్వాఽవశిష్టాన్ జాయాయైదత్తవాన్, సాచ స్వ యంనాపద్గతాపత్యురాపదంజ్ఞాత్వాతాన్ కుల్మాషాన్ సంరక్ష్యాపరే ద్యురుదితేసూర్యే ప్రాతరన్నకాంక్షిణేభర్త్రే ప్రాయచ్ఛత్, సోపి తాన్స్వపరోచ్ఛిష్టాన్ పర్యుషితాన్ తాన్ కుల్మాషాన్జగ్ధ్వాదేశాన్త రం గత్వా తత్ర వితాయమానం రాజ్ఞో యజ్ఞం ప్రాప్య ప్రస్తోత్రా దీన్ “ ప్రస్తోతర్యాదేవతాప్రస్తావమన్వాయత్తే ” త్యాదిక్షేప్య, తత స్తై స్తత్సమాధానేనాధిగతేసతి ప్రాణాదికాప్రస్తావాది దేవతాఇతి తేభ్య ఉపదిశ్యతైర్దత్తం ప్రహీణం ధనం ప్రాప్య స్వాశ్రమంప్రాతిష్ఠ దితి. అతోచ్ఛిష్ట భక్షణజలత్యాగాత్మకలిజ్గాదనాపది ప్రాణవిదుషా ప్యభక్ష్యమభక్షణీయ మిత్యభిప్రాయః. ... ... *

ఆహార శుద్ధిద్వారా సత్వశుద్ధి సిద్ధిరే తదధికరణ ఫలమితిసూ చయతి- (తతశ్చే)తి. ... ... *

త్యాది.తతశ్చ ప్రాణాత్యయకాలే ప్రత్యుపస్థితఏవ ప్రాణవిద్యావతా ప్రాణసన్ధారణార్థం సర్వమన్నంభక్షయితవ్యమిత్యనుజ్ఞాయతే, స్వస్థావస్థాయాంతునభక్షయితవ్యం తేజీయసామపీతినిశ్చీయతే,తస్మాత్ "నహవాఏవంవిదీ "త్యాదిప్రాణవిద్యాప్రకరణ పఠితశ్రుతిసూచితాసర్వాన్నానుమతి రాపద్విషయా. * * * *

— ౨౯॥సూ॥ † అబాధాచ్చ —

తథాచసతి "ఆహారశుద్ధౌసత్వ శుద్ధిస్సత్వశుద్ధౌ ధ్రువాస్మృతి "రితిశాస్త్రస్యాబాధో భవతి, తస్మాదాపద్యేవ సర్వాన్నానుమతిః క్రియత ఇతిచజ్ఞేయమ్. ... ... *

— ౩౦॥సూ॥ అపిచస్మర్యతే —

కించాపద్యేవసర్వాన్నభక్షణం పరబ్రహ్మవిద్వదవిద్వదవిశేషేణాపిస్మర్యతే "జీవితాత్యయమాపన్నో యోన్నమత్తియతస్తతః। లిప్యతేనసపాపేన పద్మపత్రమివామ్భసే"తి. * నచైవమాపదిసురాపానకళంజ భక్షణాదికంప్రసజ్యేత, "నహవాఏవంవిదీ " త్యన్నానుమతివదాపది సురాపానాద్యనుజ్ఞాభావాత్;ప్రత్యుత "తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాంనపిబేన్నకళంజంభక్షయే"దితివాచకనిషేధాత్ "మద్యంనిన్ద్యం బ్రాహ్మణః- సురాపస్య బ్రాహ్మణ స్యోష్ణామాసించేయుః- సు

---

† "నహవా ఏవం విదీ" త్యాది శ్రుతే రాపద్విషయత్వే సిద్ధే "ఆహార శుద్ధౌ సత్వశుద్ధి "రితి శ్రుతేస్సాఫల్యం భవతీత్యాహ సూత్రకారః- (అబాధాచ్చే)తి. ... ... *

* యత్తూక్తమ్ "తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాం నపిబే "దిత్యాది శ్రుతిఃప్రాణోపాసక వ్యతిరిక్తవిషయేతి తన్నేత్యాహ- (నచైవ) మిత్యాదినా= తథాచ "తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాంనపిబే "దిత్యాది నిషేధశాస్త్రం సర్వబ్రాహ్మణ సాధారణమితిభావః.

రాపాఁః కృసయోభవన్త్యభక్ష్యభక్షణ" ఇతిస్మృతినిషేధాచ్చ. త స్మాచ్ఛాస్త్రీయమన్నమ శుద్ధమప్యాపది భక్ష్యమిత్యనుజానాతి "జీవి తాత్యయ"ఇతిస్మృతిరితిజ్ఞేయమ్.()మద్యంనిన్ద్యమ్, బ్రాహ్మణోవర్జ యేదితిశేషః, బ్రాహ్మణస్యేతి=అస్యఇతిశేషః; ఉష్ణామ్, వహ్నివర్ద్ర వమాణకాష్ఠాయసధారామ్. ... ... *

—※ ౩౦॥సూ॥ శబ్దశ్చాతోఽకామకారే ※—

కామేనకరోతీతికామకారః - బుద్ధిపూర్వకమశుద్ధాన్నభో క్తా, తద్విపరీతోఽకామకారః-ప్రమాదాదశుద్ధాన్నభోక్తా,తతశ్చై తముక్తంభవతి,యతః ప్రాణాత్యయ ఏవసర్వాన్నానుమతిఃకృతా, అతశ్శబ్దః "జగ్ధస్యమోహాద్ధివిశుద్ధిమన్ధసోజుగుప్సితస్యోద్గిరణంప్రచ క్షత" ఇత్యాదయోఽనాపద్యకామకార విషయే వ్యుద్గిరణాదిరూ పంప్రాయశ్చిత్తంవిదధాతి, తస్మాదశుద్ధాన్నం సర్వథావర్జనీయమ్.

౪॥ సర్వాన్నానుమత్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

() మద్యం నిన్ద్యమితి స్మృతిపదాని యోజయన్నేకదేశతో వ్యా చష్టే- (మద్యంనిన్ద్య)మితి= ఏతేన పూర్వపక్షిణోక్త దృష్టాన్తస్యాసి ద్ధిరపి ద్రష్టవ్యా, తథా హితత్ర ఛాన్దోగ్యే "ఏతద్వామదేవ్యం మిథు నేప్రోత" మిత్యారభ్య "నకాంచన పరిహరేత్తద్వ్రత"మిత్యన్తం శ్రూయమాణస్య పర్యాయస్య "తపన్తం ననిన్దేత్తద్వ్రత" మిత్యు త్తరపర్యాయ పర్యాలోచనయా వామదేవ్యసామోపాసకో నకాం చన పరాభావయే దిత్యేవమేవ తాత్పర్యం ప్రతీయతే, నపున స్త స్యపరదార గమనానుజ్ఞానతాత్పర్యమ్. ఏవం సతి "నపరదారాన్గ చ్ఛే" దితి పరస్త్రీనిషేధశాస్త్రంకుతోవామదేవ్యసామోపాసకం వ్యతిరేచయేత్, అతః ప్రాక్పక్షిణోక్తదృష్టాన్తస్యాసిద్ధిస్సిద్ధా,ప్రమా దాదశుద్ధాన్నాదనస్య ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చ"నహవాఏవంవిదీ" తి సర్వాన్నానుమతి రాపద్విషయేత్యాహ-(శబ్దశ్చే)తి. ॥అ॥౪॥సూ॥౪॥

—✻ ౩౨॥సూ॥ ✻ విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి ✻—

పూర్వం తావత్ “సర్వాపేక్షా చే” త్యత్రాగ్నిహోత్రాదీనామాశ్రమకర్మణాం చిత్తశుద్ధిద్వారా విద్యాసాధనత్వమభ్యుపగతమ్. సమ్ప్రత్యముముక్షోర్విద్యామకామయానస్య తాన్యాశ్రమకర్మాణ్యనుష్ఠేయాని? యద్వా నానుష్ఠేయాని? ఇతి ¶ సంశయం పరిహరతి- (విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి) తి=అపీత్యవధారణే, ఆశ్రమకర్మణాం విద్యాసాధనత్వేఽవధృతేఽప్యాశ్రమమాత్రనిష్ఠేన చిత్తశుద్ధిద్వారా విద్యాం కామయానేన తాన్యేవాశ్రమకర్మాణ్యనుష్ఠేయానీత్యవగమ్యతే, కస్మాత్? విహితత్వాత్- “ యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ ” ఇత్యేవం చిత్తశోధనాదికం కామయానస్య సర్వకర్మవిధానాత్, ద శక్తేనాప్యకర్మణస్తత్ఫలనే ప్రత్యవాయశ్రుతిం ద్యోతయతి, తథా చ శ్రుతిః “వీరహా వా ఏష దేవానాం యోఽగ్నిముద్వాసయతే, ఇతి ... ✻

—✻ ౩౩॥సూ॥ సహకారిత్వేన చ ✻—

ఫలమభిసన్ధాయానుష్ఠితాన్యాశ్రమకర్మాణి స్వస్వఫలప్రదాని భవన్తి, ఫలమనభిసన్ధాయానుష్ఠితాని బ్రహ్మవిద్యాసహకారిత్వేన చ భవన్తీతి జ్ఞేయమ్. ... ... ✻

—✻ ౩౪॥సూ॥ సర్వథాపి త ఏవోభయలిఙ్గాత్ ✻—

తస్మాత్సర్వప్రకారేణాపి చిత్తశోధనద్వారా బ్రహ్మవిద్యోత్ప

✻ ప్రపూర్వస్మిన్నధికరణే యజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మప్రస్తావే నోపస్థితస్యాశ్రమమాత్రనిష్ఠస్యాపేక్షానర్హత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి)తి.

¶ “ తమేతం వేదానువచనేన ” ఇత్యాదౌ యజ్ఞాదీనాం విద్యాసాధనత్వావధారణాత్తామకామయమానేనాశ్రమమాత్రనిష్ఠేన యజ్ఞాదీని నానుష్ఠేయానీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (సంశయం పరిహరతి) త్యాదినా. ✻ ✻ ✻

భిర్గృహిభి స్తథైవ ఫలాభిసన్ధిరహితాగ్నిహోత్రాదయోధర్మాఅను ష్ఠేయాః, కుతః? శ్రుతిస్మృత్యుభయ లింగాత్- శ్రుతి లిఙ్గం తావత్ "తమేతంవేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిషన్తియజ్ఞేనదానేనతపసా నాశకేనే " తి. స్మృతిలిఙ్గంతు అనాశ్రితః కర్మఫలంకార్యంకర్మక రోతియః। ససన్న్యాసీచయోగీచనసిరగ్నిర్నచాక్రియ " ఇతి. యోగీ-ప రబ్రహ్మవిద్యారూప మోక్షోపాయవాన్ భవతీత్యర్థః. *

—※ ౩౫॥సూ॥ *అనభిభవంచదర్శయతి ※—

అపిచ " ధర్మేణపాపమపనుదతీ " త్యేవమాదిశ్రుతిరాశ్ర మకర్మభిర్విద్యాప్రతిబన్ధక పాపాపనోదన ద్వారా విద్యాయా అన భిభవమేవదర్శయతి, అనభిభవ- స్త్వబాధః,అభివృద్ధిరితియావత్;¶త స్మాత్ఫలా నభిసన్ధి పూర్వక మనుష్ఠితాని యజ్ఞాదీ న్యాశ్రమ కర్మా ణివిద్యాసహకారిణీతిసిద్ధమ్. ... ... *

౫॥ ఆశ్రమకర్మాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—※ ౩౬॥సూ॥†అన్తరాచా పితుతద్దృష్టేః※—

విధురాదీనాం బ్రహ్మచర్యాదిష్వన్య తమాశ్రమ సమ్బన్ధ రహి తత్వేనా న్తరాళవర్తినాం కింబ్రహ్మవిద్యాధికారోస్తి ? ఉతన ? ఇతి విప్రతిపత్తిః- " తమేతంవేదానువచనేనే " త్యాదిషుయజ్ఞాద్యాశ్ర మకర్మణాంవిద్యాహేతుత్వావగమేన "అయజ్ఞోవాఏషయోఽపత్నీ

---

* ననుయజ్ఞాదీన్యనుతిష్ఠతాం గృహిణాం విద్యాప్రతిబన్ధక సత్వే కథం విద్యోత్పత్తిః ? తత్రాహ-(అనభిభవంచే)తి.

¶ఫల కథన పూర్వక మేతదధికరణముపసంహరతి-(తస్మా) దితి. ॥అ॥౫॥సూ॥౪॥

† ఇహాశ్రమవర్తిప్రస్తావేనానాశ్రమిణాం విధురాదీనాంస్మృత త్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యా తద్విచారాత్మకముత్తరాధికరణ ముపాకరో తి- (అన్తరాచాపితు తద్దృష్టే)రితి.

క" ఇత్యాది శ్రుతిషు చ విధురాదీనాం యజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మాప్రతీతే స్తేషాం న బ్రహ్మవిద్యాధికార ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూతే - (అన్తరా చాపి త్వి) తి- తు శబ్ద శ్చోద్యం వ్యావర్తయతి, అపి రసంభావనామపనుదతి, చశబ్దో ఽవధారణే, అన్తరా - ఆశ్రమేభ్యో ఽన్తరా, వర్తమానానాం విధురాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారో ఽస్త్యేవ, కుతః? తద్దృష్టేః- "కన్న్వర ఏనమేతత్సన్తం సయుగ్వానమివ రైక్వమాత్థే" త్యాదౌ రైక్వప్రభృతీనాం విధురాణాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వదర్శనాత్.

—*౩౭॥సూ॥ అపిచస్మర్యతే*—

అపిచానపేక్షితాశ్రమకర్మణామపి సంవర్తప్రభృతీనాం మహాయోగినాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వం మహాభారతాదౌ స్మర్యతే. *

—*౩౮॥సూ॥ విశేషానుగ్రహశ్చ*—

విధురాదీనామయజ్ఞత్వే ఽప్యవిరుద్ధైః పురుషమాత్రసమ్బన్ధిభిః పుణ్యతీర్థనిషేవణ బ్రహ్మవిచ్చరణానుసేవామన్త్రజపోపవాసాదిభిర్ధర్మవిశేషైర్విద్యా¶ నుగ్రహో భవతి, "శుశ్రూషోశ్శ్రద్దధానస్య వాసుదేవకథారుచిః। స్యాన్మహత్సేవయా విప్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవణా" దితి, "జప్యేనైవ తు సంసిద్ధ్యేద్ బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః। కుర్యాదన్యన్న వా కుర్యాన్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే" ఇతి చ.

---

* నన్వయజ్ఞానాం విధురాదీనాం విద్యాప్రాపకయజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మాభావాద్విద్యాధికారో నాస్తీత్యాశఙ్కస్సమాధిరాగత ఇత్యత ఆహ- (విశేషే)తి. ... ... *

¶ అనుగ్రహః- శ్రుతిస్మృత్యనుజ్ఞేతి యావత్.

వాసుదేవకథారుచిః- భగవత్కథామృతనిషేవణాదిరూపపరవిద్యేతి యావత్, జప్యేన- మన్త్రజపాదినా. సంసిద్ధ్యేద్ దేవవిద్యాం ప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః. మైత్రః- సవితా, తదుపస్థాతా మైత్రః, సన్ధ్యోపాస్త్యాది [illegible] ఇతి యావత్. ... ... *

*తస్మాద్విధురాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారోఽస్తీతి సిద్ధ్యతి, యత్తు "అ
నాశ్రమీ న తిష్ఠేత దినమేకమపి ద్విజః॥ అనాశ్రమీ వత్సరంతు స్థిత్వా కృచ్ఛ్రం
సమాచరేత్" ఇతి స్మృతివచనం తత్త్వవిరక్తవిధురవిషయమ్.

—※ సా॥సూ॥ అతస్త్వితరజ్జ్యాయోలింగాచ్చ ※—

అతః- అన్తరాళవర్తిత్వాదాశ్రమవర్తిత్వాదుభయస్మాత్। ఇత
రత్-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠత్వమ్, జ్యాయః-శ్రేష్ఠమేవ భవతి, కుతస్సున
రిదముపగమ్యతే! లిఙ్గాచ్చ- "మయ్యపి తావన్న గతం పో మయి సన్న్య
స్తకర్మణః। న పశ్యామి పరం భూతమకర్తుస్సమదర్శనా" దిత్యా
దిప్రతిపత్త్యర్థాచ్చ చకారేణ సాధనానుష్ఠాననిష్ఠాత్ ధ్యానానుష్ఠాననిష్ఠ
స్య శ్రేష్ఠత్వాదితీమం హేతుం సూచయతి, తస్మాత్సిద్ధం సర్వాశ్రమి
భ్యో భక్తియోగనిష్ఠ ఏవ జ్యాయానితి. ... ... *

౧౧ విధురాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—※{ ౪౦॥సూ॥ తద్భూతస్య తు నాతద్భావో జైమి
నేరపి నియమాతద్రూపాభావేభ్యః }※—

యేషు వినోక్తధర్మవిశేషైర్విద్యోత్పత్తిర్దృష్టా, తేషు జన్మాన్త
రసిద్ధైః ప్రోక్తధర్మవిశేషైర్విద్యోత్పత్తిరభూదితి ద్రష్టవ్యమ్. తథా
చోక్తమ్ "జన్మాన్తరసహస్రేషు తపోధ్యానసమాధిభిః। నరాణాం
క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే" ఇతి. * ఫలంకక్షయ
స్యాధికరణోపసంహారం సూచయతి(తస్మా)దితి. అ॥౭॥సూ॥౪॥

¶ ఉపరితనాధికరణే భక్తియోగనిష్ఠస్యాతిశయకథనాదుచిత్య(?)స్యాపి స
న్నిభే కథమస్యాప్యయ స్త్వమిత్యాక్షేపస్యాదేవ్యమాణత్వాదాక్షేప
సఙ్గత్యోపరితనాధికరణముపాకరోతి-(తద్భూతస్యేతి)= "ఏ
యోగినో యే విహితాన్తరాయైర్మనుష్యభూమౌ త్రిదశోపస్పృష్టైః।
తే ప్రాక్తనాభ్యాసబలేన భూయో యుఞ్జన్తి యోగం నతుకర్మ

స్యాదేతత్ — భక్తియోగనిష్ఠస్య తత్త్వజ్ఞానాదిష్వర్థేష్వశక్తస్య కథమాత్మ్యేకైవల్యస్య? ఇతి సత్యం తథాపి భగవానాహ- (తస్యాపి తస్యైవ) తత్ప్రయోజనస్య పురుషార్థస్య ప్రాప్తిః, తదుపాయత్వేన శ్రీమద్దాస భావమాశ్రిత్య, తాదాత్మ్యాభిమానరహితస్య సాధ్యత్వం, ఇతి తత్ర తత్త్వజ్ఞానాదిషు [illegible], కుతః? [illegible] సాధారణ్యం తత్త్వత్రయసాధారణ్యం- † అసమ్యగ్ జ్ఞానే శ్రీమద్దాసభావవత్త్వే తదుపాయత్వే [illegible] తదుపాయాదిషు [illegible], త [illegible] యత్ (") ముముక్షోర్ఇత్యస్య [illegible] స్వరూపస్యాపి [illegible] " ఇతి. [illegible] యత్ర [illegible] ఇతి. ... *

॥ తదుపాయాధికరణసమాప్తమ్. [illegible]॥

---

* తత్ర " మధ్యే యోగనిష్ఠస్య కర్మాదిష్వశక్తస్య, [illegible] శ్రవణాద్యుపాస్త్యాద్యధికరణేషు [illegible] తత్త్వ [illegible] యోగనిష్ఠస్యాపి కర్మాదిష్వశక్తస్య [illegible] ఇత్యాదినా.

† అసమ్యగ్జ్ఞానే శ్రీమద్దాసభావత్త్వే - అష్టాఙ్గయోగ [illegible] [illegible] ఇత్యర్థః. ... ... *

.. () ముముక్షోరితి - [illegible] అష్టాఙ్గయోగ [illegible] [illegible], [illegible] భక్తియోగనిష్ఠస్యాష్టాఙ్గయోగస్యాపి [illegible] [illegible] ఇతి భావః. * * * *

భక్తినిష్ఠస్యైవ తాదాత్మ్యసిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణముపసం [illegible]. ఫలితోఽస్య సాధనస్య [illegible] స్పష్టీకర్తుం [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]

అత్ర [illegible] తే [illegible] [illegible]

—*{ ४౧॥సూ॥¶ నచాధికారికమపిపతనా
నుమానాత్తదయోగాత్ }*—

యదిచభగవద్విముఖో గృహస్థస్స్వాశ్రమధర్మేభ్యః ప్ర
చ్యుతస్స్యాత్తదాతస్య కింప్రాయశ్చిత్తమస్తి? ఉతన? +ఇతిమీమాంస
మానోధ్యవస్యతి- (నచాధికారికమపి,) ఇతి= గృహస్థమధికృత్యయ
త్కూశ్మాణ్డగణహోమాదికం ప్రాయశ్చిత్తం విహితంతదప్యాధికా
రికం ప్రాయశ్చిత్తం నైవస్వాశ్రమపరిభ్రష్టం గృహస్థంపునాతి,కుతః?
పతనానుమానాత్తదయోగాత్- అనుమానమ్- నిశ్చయః, "వీరహా
వాఏష దేవానాం యోగ్నిముద్వాసయతే- ద్వాదశాహమనగ్నిస్తు శూ
ద్రఏవనసంశయః" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్య స్స్వాశ్రమపరిభ్రష్టస్యతి
స్యపతనంహినిశ్చీయతే, అత స్తస్యప్రాయశ్చిత్త మపినయుజ్యత ఇతిన
చిత్రమ్. యతస్స్వాశ్రమధర్మరతస్యాపి భగవద్విముఖస్య ప్రాయ
శ్చిత్తాభావఆమ్నాయతే"*ప్రాయశ్చిత్తానిచీర్ణాని నారాయణప
రాఙ్ముఖమ్ ।ననిష్పునన్తి రాజేంద్రసురాకుమ్భమివాపగాః"ఇతి. ()త
స్మాదభక్తస్స్వాశ్రమ పరిభ్రష్టోగృహస్థో భవత్యేవమహాపాతకీ, తతశ్చ
కూశ్మాణ్డాదిభిరన్యైర్వా ప్రాయశ్చిత్తై నచసపూయేతఇత్యవ
గమ్యతే. ... ... *

ముపజీవ్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి-¶ (నచాధికారికమపీ)తి.

\+ మీమాంసమానః- సన్దిహానః, కూశ్మాణ్డహోమాదీనాం మహా
ప్రాయశ్చిత్తత్వాత్తాన్యేవ స్వాశ్రమధర్మతఃప్రచ్యుతగృహస్థస్యప్రా
యశ్చిత్తాని భవన్తీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (అధ్యవ
స్యతీ) త్యాదినా.

* వీరహావా ఇత్యుదాహృత శ్రుతిస్మృత్యో ర్భగవద్విముఖ విష
యత్వేవాక్య శేషముదాహరతి- (ప్రాయశ్చిత్తాని చీర్ణానీ)తి.

() ఫలకథయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

—※ ౪౨॥సూ॥ ఉపపూర్వమపిత్వేకే భావమశనవత్తదుక్తమ్ ※—

ఏకేతు- ఆచార్యాః, గృహస్థాశ్రమిణాం స్వాశ్రమపరిభ్రంశే * ఉపపూర్వమపి- ఉపపాతకమేవమత్వా, తస్యప్రాయశ్చిత్తసద్భావమిచ్ఛన్తి, అశనవత్-యథా అత్యాశనాది నిమిత్తస్య పాపస్యాఘమర్షణాది ప్రాయశ్చిత్త సద్భావం శ్రుతిరామ్నాయతే, తథాచ శ్రుతిః “అత్యాశనాదతీపానాద్యచ్చ ఉగ్రాత్ప్రతిగ్రహాత్- తన్మే వరుణోరాజాపాణినాహ్యవమర్శతు ” ఇత్యాది. తదుక్తమ్. ... *

—※ ౪౩॥సూ॥ ¶ బహిస్తూభయథాపి స్మృతేరాచారాచ్చ ※—

గృహాశ్రమచోదితాగ్ని హోత్రాదికర్మభ్యః పరిభ్రష్టా అగ్నిహోత్ర కర్మనిరతాశ్చైత్యేవ ముభయథావర్తమానా భగవద్విముఖాగృహస్థాభగవద్భక్తైర్బహిష్కార్యాఏవ, కుతః స్మృతేరాచారాచ్చ- తథాచస్మృతిః “ ఆరూఢపతితంవిప్రం మణ్డలాచ్చవినిస్సృతమ్ । ఉద్బద్ధంక్రిమిదష్టంచస్పృష్ట్వా చాంద్రాయణంచరే ”దితి. ఆరూఢపతితశబ్దేనేహ భగవద్భజనోపయోగి మనుష్యదేహంప్రాప్య తత్రాపి భగవద్భక్తి సాధకవర్ణాశ్రమధర్మాచ్చ భ్రంశితో వివక్షితః, తథాచశ్రూయతే “ యన్ప్రాప్యమానుషంలోకం ముక్తిద్వారమపావృతమ్। గృహేషుభగవద్భక్తస్తమారూఢచ్యుతంవిదుః ” తత్రైవశిష్టాచారశ్చభవతి, శిష్టాః-పరమమహాభాగవతాః ప్రహ్లాదాదయోఽపి స్వాశ్రమకర్మనిష్ఠానపి భగవద్విముఖాన్ బహిష్కుర్వన్తి తథాచామ్నాయతే “వి

---

* ఉపపదం పూర్వం యస్మాత్పాతకాత్తదుపపూర్వమ్, ఉపపాతకమిత్యర్థః. యద్యపీహోపపూర్వత్వం పాతకశబ్దస్యైవ భవతి నత్వర్థస్య; తథాపి నామార్థయో రభేద వివక్షయాఽత్ర పాతకస్యోపపూర్వకత్వ ముక్తమిత్యనుసన్ధేయమ్. ¶ స్వాశ్రమధర్మనిరతోపి గృహస్థో భగవద్విముఖశ్చేత్స్వాశ్రమధర్మతః పరిచ్యుతభగవద్విముఖవత్త్యాజ్య ఇత్యాహ-(బహిస్త్వితి) అ॥౪॥సూ॥౩॥

ప్రాప్య షడ్గుణయుతా చరవిన్దనాభపాదారవిన్ద విముఖాన్ప్రవదన్తి శిష్టాః। మన్యేత వదితే మనోవచనదేహాదిభిః ప్రాణాంతునాతి సకలం సముద్ధారిమాన " ఇతి. ఏవంసతి స్వాశ్రమపరిభ్రష్టాన్ భగవద్విముఖాన్ బహిష్కుర్వన్తీతి ఏవ కర్తవ్యమ్, తస్మాత్ బహిర్భూతా ఏవేతి సూత్రార్థః.

౫॥ ఆధికారికాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౩॥

—※ ౪౪॥ సూ॥ స్వామినః ఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః ※—

ఏవం భగవద్భక్తి బహిర్భూతానాం గృహస్థానాం ముత్కృష్టోపాయానుకూల ప్రాయశ్చిత్తం నాస్తి కింవాస్తి ఇతి సంశయే ఇదముత్తరం పఠతి (స్వామినః) ఇతి— స్వామినః భగవద్భక్తస్య పాదారవిన్దాశ్రయణమేవైకం విధానాద్గృహస్థానామాత్మోత్కృష్టోపాయానుకూల ప్రాయశ్చిత్తం భవతీతి ద్వైయమ్. కుతః? ఫలశ్రుతేః. " యేన్యే చ పాపాయత పాశ్రయాశ్రయాః శుద్ధ్యన్తి తస్మై ప్రభవిష్ణవే నమః " ఇత్యాది భగవద్భక్త సమాశ్రయణరూప ప్రాయశ్చిత్తస్య మహాత్మ్య శుద్ధిరూపఫలవాక్త్వశ్రూయతే, అత్ర శుద్ధిభాక్త్వం ... "భక్తిర్పునాతి మన్నిష్ఠా శ్వపాకానపి సంభవా" ఇతి శ్రుతేః† అతో భగవ

---

* "తపఃపూర్వ" మిత్యస్మిన్ సూత్రే స్వాశ్రమభ్రంశితస్య గృహస్థస్య సామాన్యతః ప్రాయశ్చిత్తముపదిశ్య సామాన్యజ్ఞానస్య విశేష విత్తాపేక్షత్వన్యాయ మాత్రేతోత్తరాధికరణే తస్య విశేష్యాదిత్యస్య మాణత్వాద్ధేతు తద్వ్యాఖ్యాన సఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి (స్వామిన)ఇతి. ... ... *

¶ పూర్వస్మిన్నధికరణే ప్రాయశ్చిత్తాభావోపదేశాత్ గృహస్థోత్కృష్టోపాయానుకూలప్రాయశ్చిత్తం నాస్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి (ఇదముత్తరం పఠతి) త్యాదినా.

† ఏతదధికరణ ఫలం సూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి (అత) ఇతి. * * * *

ద్భక్తపాదారవిన్ద సమాశ్రయణేనైవ నైరపాయాన్మోక్షకారణో పాదో భవతి త్యాశ్రయ ఆచార్యో మన్యతే, అత్రేదం - వక్తవ్యమ్, నను "అహంత్వనామ స్త్వద్భక్తస్త్వంచ స్వామ్యనపాశ్రయః ", ఇత్యుక్తా. స్వామిశబ్దస్వరూపస్వామినః శ్రీభగవతి నారాయణ ఏవ ప్రయుక్తే, స త్యంతథాపి " సత్సన్తోవహి నైతేయా యాతుధానాః భగాన్వగాః ॥ క న్ధర్వా వ్సరసో నాగాస్సిద్ధచారణ గుహ్యకాః ॥ విద్యాధరామనుష్యేషు వైశ్యాశ్శూద్రాః స్త్రియోన్త్యజాః ॥ రజస్తమః ప్రకృతయ స్తస్మిన్ తస్మిన్ యుగేనఘ । బహవో మత్పదం ప్రాప్తా స్త్వాష్ట్రకాయాధవాదయః " ఇత్యాది భగవత్పద ప్రాపకతయా భాగవతానాంభగవ దనుగ్రహాయత్త స్వామిత్వావగమాత్త దభిప్రాయేణ భగవద్భక్తానామిహ స్వామి శబ్దం దేశో పపత్తిరిత్యాశయః ॥ * *

—* ౪౫ ॥ సూ ॥ ఆర్త్విజ్యమిత్యాదులోమి స్వామి పరిక్రియా *—

ఆర్త్విజ్యమ్- యజమానాయ ఋత్విగ్భిః క్రియమాణం పరిచరణమ్, ప్రకృతేతు ఆర్త్విజ్యశబ్దేన స్వామి పరిచరణం లక్ష్యతే, ఏతదుక్తం భవతి, తస్మై-స్వామినేఏవం విశిష్టగృహస్థాయ ఆర్త్విజ్యం పరిక్రియతే చేత్తదేవైషాం మోక్షకారక మిత్యాదులోమి రాచార్యో మన్యతఇతి. తస్మాత్ భగవద్భక్త పదారవిన్ద సమాశ్రయణేనైవైషాం సద్గతిర్నాన్యథేతి నిశ్చేతవ్యమ్.

—* ౪౬ ॥ సూ॥ శ్రుతేశ్చ *—

" సంసారేస్మిన్ క్షణార్ధోపి సత్సఙ్గశ్శేవధిర్నృణామ్ " ఇత్యేవంజాతీయకశ్రుతేశ్చ యుక్తమేవాహోడుధ్యవస్యతే.

+ బ్రహ్మవిద్వరణానుసేవనైవైషాం సాక్షాన్మోక్షకారకమిత్యాదులోమి మతమిత్యాహ (ఆర్త్విజ్య)మితి.

తస్మాత్స్వామి పరిచరణ మేవస్వాశ్రమ పరిత్యాగస్య గృహస్థస్యమహాప్రాయశ్చిత్తం భవతీత్యధికరణాభిప్రాయం సంప్రాప్తమ్.— ౪౬ ॥ సూ ॥ ౩

౯॥ ఫలశ్రుత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

() అథ శమదమాదిభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గస్వతన్త్రసాధన గోచర విచార ఆరభ్యతే,

—*{ ౪౭॥ సూ॥ సహకార్యన్తరవిధిః పక్షేణ తృతీయం తద్వతో విధ్యాదివత్. }*—

శమదమాధికరణే శమదమాదయో విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని భవన్తీత్యవధారితమ్, కిం తేభ్యోఽప్యన్తరఙ్గసాధనాని న భవన్తి ? ఆహో స్విద్భవన్తి ? ఇతి విశయే * ఇదమాహ- (సహకార్యన్తరవిధి)రితి=సహకార్యన్తరాణి-సాధనాన్తరాణి, తేషాం విధిర్భవతి, ఏతదుక్తం భవతి- "గురుశుశ్రూషయా భక్త్యా సర్వలాభార్పణేన చ। సఙ్గేన సాధుభక్తానామీశ్వరారాధనేన చ" ఇత్యాదౌ శమదమాదిభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గాణాం స్వతన్త్రాణాం గురుశుశ్రూషాదిరూపసాధనాన్తరాణామవశ్య పక్షేణైవ విధిర్భవతి, తథాపి తత్ర యత్తృతీయం సాధుసఙ్గలక్షణం సాధనమభిహితమ్, తద్వత - స్తాదృశసాధనవత ఏవ, గురుశుశ్రూషాదీని సాధనాన్తరాణి తత్సాధ్యో భక్తియోగశ్చాఞ్జసా సిద్ధ్యతీతి నిశ్చీయత ఇతి. తథా హ్యామ్నాయతే "సతాం ప్రసఙ్గాన్మమ వీర్యసంవిదో భవన్తి హృత్కర్ణరసాయనాః కథాః। తజ్జోషణాదాశ్వపవర్గవర్త్మని శ్రద్ధా రతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతి" ఇతి. అత్ర దృష్టాన్తో విధ్యాదివదితి, యథా దర్శపూర్ణమాస లక్షణప్రకృతివిధితద్విహితధర్మానుష్ఠానాభిజ్ఞస్య తద్వికృతిరూపసోమాఙ్గప్రాయ * ణీయా ద్యనుష్ఠాన మఞ్జసా సిద్ధ్యతి తద్వత్, ఏతచ్చ శ్రూయతే

() ఉత్తరాధికరణస్య యథోక్త శమదమాధికరణేనాన్తర్బహిర్భావసఙ్గతిమాహ-(అథే)తి=ఆనన్తర్యార్థోఽథశబ్దః.

* శమదమాదీనాం విద్యాన్తరఙ్గ సాధనానాం పూర్వముపదిష్టత్వాన్న తేభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని సన్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే

*"ఏష వై దేవరథో యద్దర్శపూర్ణమాసౌ యో దర్శపూర్ణమాసా
విష్ట్వా సోమేన యజతే రథస్పష్ట ఏవావసానే దేవరథే దేవానామవస్యతి" ఇతి.

—* ౪౮॥సూ॥ కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహారః *—

తుశబ్దోఽవధారణే, భావః - అస్తిభావః, గురుశుశ్రూషా
యాం కృత్స్నానాంభక్తి సాధనానామస్తిభావాదేవ తామాశ్రి
త్యావాప్త సత్సంగేన గృహిణా స్వాశ్రమ కర్మణాముపసంహారః
క్రమేణ కర్తవ్యః, ఉపసంహారః - సమాప్తిః "ఏతత్సర్వం గురౌ భ
క్త్యా పురుషో హ్యంజసా జయే"దితి, "జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నా
ద్రియేత కర్మచోదనా" మితి శ్రవణం హి శ్రూయతే, ఇదమస్యేషామ
ప్యాశ్రమిణామనాశ్రమిణాం చోపలక్షణమితి జ్ఞేయమ్. ... *

—* ౪౯॥సూ॥ మౌనవదితరేషామప్యుపదేశాత్ *—

అథ సద్గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షితవ్యా ధర్మా ఉచ్యన్తే "మౌనా
నీహానిలాయామా దండా వాగ్దేహచేతసా" మిత్యాదౌ యథా మౌనా
దయో ధర్మాః స్వగురోస్సకాశాచ్ఛిక్షుభిశ్శిక్షితవ్యత్వేనోపదిశ్యన్తే,
తద్వదితరేషాం సత్సంగాదీనాం ధర్మాణాం గురోశ్శిక్షితవ్యత్వేనో
పదేశాత్తే ధర్మా గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షితవ్యాః, తథా హి భగవత్యుపదే
శః "తస్మాద్గురుం ప్రపద్యేత జిజ్ఞాసుశ్శ్రేయ ఉత్తమమ్। శాబ్దే పరే చ ని
ష్ణాతం బ్రహ్మణ్యుపశమాశ్రయమ్॥ తత్ర భాగవతాన్ ధర్మాన్ శిక్షేద్గు
ర్వాత్మదైవతః। అమాయయానువృత్త్యా యైస్తుష్యేదాత్మాత్మదో హరిః॥
సర్వతో మనసోఽసఙ్గమాదౌ సఙ్గం చ సాధుషు" ఇత్యాదిరూపః.

సిద్ధాన్తమాహ-(ఇదమాహే) త్యాదినా.

* "ఏష వై దేవరథ" ఇతి బ్రాహ్మణార్థస్తు యథా రథ చరణక్షు
ణ్ణమార్గే గన్తా స్ఖలనాదికం వినా ప్రాపయిష్ణిత గ్రామం ప్రాప్నోతి త
థా యో దర్శపూర్ణమాసావిష్ట్వా సోమయాగేన దేవాన్యజతే, స ఏవ
వైకల్యాదికం వినా సోమయాగాంగమాపయతీతి,

౧౦॥ సహకార్యన్తరవిధ్యధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౩॥

—※ ౫౦॥సూ॥※అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్ ※—

"బుధోబాలకవత్క్రీడేత్కుశలో జడవచ్చరేత్ । వదేదున్మత్తవద్విద్వాన్గో చర్యాంనైగమశ్చరేత్" ఇతి సర్వవేదాన్తసారేశ్రూయతే, కిమత్రబుధోబాలకాది వత్కౌస్తుకాది క్రీడాద్యాచరణ రతో భవేదితిప్రతిపత్తవ్యమ్?ఆహోస్విద్బాలకాది వద్దేహాద్యభిమానంపరిత్యజ్య విద్యాపాణ్డిత్యాదినా స్వాత్మాన మప్రఖ్యాపయన్ భగవల్లీలాను కరణ రతోభవేదితిప్రతిపత్తవ్యమ్? ఇతివిప్రతిపత్తౌసిద్ధాన్తి- (అనావిష్కుర్వ) న్నితి= యథాబాలకాది ర్జాతిగుణలిఙ్గాదిభిస్స్వాత్మానమప్రఖ్యాపయతి తథాబుధస్సర్వదావిద్యాపాణ్డిత్యాదిభి స్స్వాత్మాన మప్రఖ్యాపయన్ భగవల్లీలాను కరణరతో భవేదితి ప్రతి పత్త

తస్మాద్గురుశుశ్రూషాదీనాం విద్యాన్తరజ్గస్వతన్త్రసాధనానామనాయాసేనసిద్ధిరిహఫలమిత్యధికరణముపసంహార్యమ్. అ॥౧౦॥సూ॥౩॥

※ ఇహ గురుశుశ్రూషాది రూపవిద్యాసహకారిప్రస్తావేనవిద్యానావిష్కరణ రూపతత్సహకార్యన్తరస్యాపిస్మృతత్వాత్ప్రసజ్గసజ్గత్యాతద్విధానార్థముత్తరాధికరణముపక్రమతే- (అనావిష్కుర్వన్నన్వయా)దితి. ... ... ※ ※

"బుధో బాలకవత్క్రీడే" దితివిధిబలా ద్బాలకాదివత్కౌస్తుకక్రీడాద్యాచరణరతో భవేదితి ప్రతిపత్తవ్యమితిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే "ఆత్మక్రీడశ్చాత్మ రతోవిచరామీహబాలవత్ । బాలక్రీడనకైః క్రీడన్ కృష్ణక్రీడాం యఆదద" ఇత్యాదివాక్యశేషేభ్యో "బుధోబాలకవత్క్రీడే" దిత్యాదివిధీనాం నిష్పన్నవిద్యేన బాలకవద్దేహాపత్యకళత్రాద్యాత్మసైన్యానుచిన్తాం విహాయ భగవల్లీలాదికమనుకర్తవ్యమిత్యేతాదృశార్థః ప్రత్యాయకత్వ మధ్యవసీయత ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (సిద్ధాన్తీ) త్యాదినా. ※

వ్యమ్, కస్మాత్? అన్వయాత్- ఏవంచేత్ "బుధో బాలకవత్క్రీడేత్" ఇత్యాదివాక్యస్య ఆత్మక్రీడశ్చాత్మరతో విచరామీహ బాలవత్ । ఆల క్ష్యమాణఆచారైర్మునిరేకోల్పభాషణః ॥ నృలోకేనరతాం స్యస్యేత్- * తస్మాత్పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేనతిష్ఠాసేత్ "ఇత్యేవం జాతీయకశ్రుతివాక్యైస్సాకమేకాన్వయోభవతి, అతఏవభరతాసమంజసాదిషుమహాభాగవతేషువిద్యాపాణ్డిత్యా నావిష్కరణభగవల్లీలానురతత్వంచ దృశ్యతే,+ తస్మాదుత్పన్నవిద్యాస్తస్యాప్సంరక్షణాయకాణే విద్యామాహాత్మ్యాదినాస్వాత్మాన మనావిష్కుర్వన్తస్సదా భగవల్లీలానుసయకోవిదాభవేయురితినిశ్చీయతే. ... ... *

౧౧॥ అనావిష్కారాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

—※ ౫౧॥సూ॥ ఐహికమప్రస్తుతప్రతిబన్ధే తద్దర్శనాత్ ※—

¶ "నానాశబ్దాదిభేదా" దిత్యాదౌ "సర్వాపేక్షాచయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవ" దిత్యాదౌచపరబ్రహ్మ విద్యాసాధనానివివిధాన్యవధారితాని, కిమేషాంసాధనానాం ఫలభూతాపరబ్రహ్మ విద్యా ఇహైవజన్మనిసిధ్యతి ? ఆహోస్విజ్జన్మాన్తరే ? ఇతిసన్దేహే (సూ) త్రేఽదము త్త

---

* తస్మాత్పాణ్డిత్యం నిర్విద్య- నితరాం లబ్ధ్వా, బాల్యేనతిష్ఠాసేత్- బాలవద్యతిరిక్త్వేభగవత్క్రీడానుకరణరతోభవేదిత్యర్థః.

+ ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౧౧॥సూ౧॥

¶ విద్యావిచారాత్మకస్యాస్యాధికరణస్య విద్యాసాధన విచారాధికరణైస్సాకస్యసాధన భావసఙ్గతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి-(నానాశబ్దాదిభేదాదిత్యాదా) విత్యాదినా.

ఇహైవ జన్మని విద్యోత్పద్యత ఇత్యత్ర ప్రమాణాభావాదేషాం సాధనానాం ఫలభూతా విద్యాఽన న్తరజన్మన్యేవోదేష్యతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరంప్రపతతీ) త్యాదినా.

రం ప్రవర్తతి· (ఐహికం) మితి= యజ్ఞోక్తే విద్యాసాధన వర్గే అప్ర
స్తుతప్రతిబన్ధే- అసమ్మిశ్రిత మహదపచారాది రూపప్రతిబన్ధకే సతి, ఐ
హికంఫలంభవతి- ఇహైవజన్మన్యస్య సాధనవర్గస్య పరబ్రహ్మవి
ద్యాలక్షణంఫలంభవతీత్యర్థః, యది తాదృశసాధనవర్గః ప్రస్తుతప్ర
తిబన్ధస్స్యాత్తర్హి విప్రకృతంమహాత్మానమసకృచ్చరణోపసర్పణాదిభిః
క్షమాపయతోవహితస్యైవ తాదృశమహదనుగ్రహేణ తస్మిన్ జన్మన్య
నన్తరజన్మని వా పరబ్రహ్మ విద్యాసిద్ధిరిత్యవగమ్యతే, కుతః? తద్దర్శ
నాత్- దృశ్యతే హి రహూగణేన్ద్రద్యుమ్నాదౌ భరతాగస్త్యాద్యనుగ్ర
హేణ తజ్జన్మని తదనన్తరజన్మని చ పరబ్రహ్మ విద్యోత్పత్తిః, () యది త్వప
రాద్ధా విప్రకృతం మహాత్మానమసకృచ్చరణోపసర్పణాదిభిర్న క్షమా
పయేత్తర్హి న స కదాచిదపి బ్రహ్మ విద్యాం ప్రాప్నోతి, ప్రత్యుతాసిప
త్రవనాఖ్యే నిరయే నిపతతి, తథా చ శ్రూయతే "యస్త్విహ వై నిజవే
దపథాదనాపద్యపగతః కుపథం పాషణ్డమేవోపగత శ్శ్రీవాసుదేవాయ
తదపాశ్రయేభ్యో వా యోపరాధ్యత్యదాన్తో ఘుసంయన్త్రితస్తం
చాపి దగ్ధామ్బరసధర్మాణం పశ్యేతమతి ఘోరాకృతయో యామ్యాః
పథా పాపీయసా నీత్వా సిపత్రవనం సంప్రవేశ్య కశయా ప్రహరన్తి
తత్ర తత్రాసౌ ఇతస్తతో ధావమాన ఉభయతో ధారైస్తాలవనా
సిపత్రైస్సంఛిద్యమాన సర్వాఙ్గో హాహతోస్మీతి పరయా వేదనయా మూ
ర్ఛితః పదేపదే నిపతత్యయుతయోజననిమ్నవిస్తారే ప్రళయానలజ్వా
లామయేగ్నికుణ్డే నిరయాధమేఽవాక్ఛిరా నిపతత్యా + భూతసంప్లవమ్-
ఏవంస్వధర్మహానేచ పాషండానుగమనఫలంభుఙ్క్తే" ఇతి.¶ తస్మాన్మహా

() ప్రస్తుతప్రతిబన్ధస్య యజ్ఞాది సాధనస్య విద్యారూప ఫలాభా
వేప్యనర్థ ప్రాప్తిమాహ- (యది త్వ)తి.

+ ఆభూతసమ్ప్లవమ్ - ప్రాకృతిక ప్రళయమిత్యర్థః.

¶ ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

దపచారాద్భీతస్స భగవద్భక్తిసాధనాన్యనుష్ఠేయానీతి నిశ్చేతవ్యమ్.
సమ్ప్రతి యథోక్తసాధనసమ్పన్నస్యాన్నాయావిద్యాయాస్స
కృజ్జన్మని ముక్తిరూపఫలం నియతమిత్యాహ, ... *

—*{ ౫౨॥సూ॥ ఏవం ముక్తిఫలానియమ స్తదవస్థా
వధృతే స్తదవస్థావధృతేః }*—

ఏవమ్ * యథాధికారమ్, యథోక్తక్రమేణ సాధనానుష్ఠానసంజా
తా భగవద్భక్తి ముక్తిఫలా భవతి, మోక్షలక్షణఫలప్రదా భవత్యేవేతి
నియమః- తథా నిశ్చయః కర్తవ్యో భవతి, కుతః? తదవస్థావధృతే స్తదవ
స్థావధృతేః- తదవస్థావధృతిః- ముక్తిసాధనత్వనిశ్చయః, యథోక్తప్రకా
రేణ సర్వేషు వేదాన్తేషు భగవద్భక్తే ర్ముక్తిసాధనత్వనిశ్చయోదయా
దిత్యర్థః, † తస్మాన్ముముక్షవో భక్తవత్సలం భగవన్తం శ్రీనారాయణ
మేవానవరతం భజేయుః, పదాభ్యాసః పూర్వవదధ్యాయ పరిసమా
ప్తిద్యోతనార్థః. ౧౨॥ ముక్తిఫలాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥
ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకాయిత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస పరమగు
రునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య
విరచితే శ్రీభగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్త సార మీ
మాంసాభాష్యే తృతీయాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

చతుర్థపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౫౨॥

---

* (యథాధికార)మితి=అనేన కేషాంచిద్గురుశుశ్రూషాద్య
న్తరఙ్గసాధనేన విద్యోత్పద్యతే, కేషాంచిద్యజ్ఞాదిబహిరఙ్గ యజ్ఞసా
ధనానుష్ఠానేన ప్రోక్తాన్తరఙ్గ సాధనాధిగమద్వారా హ్యుత్పద్యత ఇతి
దర్శయతి- ఇహ భక్తి పద మష్టాఙ్గయోగస్యాప్యుపలక్షణమ్.

† అధ్యాయార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. పదాభ్యాసాభి
ప్రాయం పూర్వవద్దర్శయతి (పదాభ్యాస) ఇతి. అ॥ ౧ పా॥ ౨॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛ్రీకభాష్యే చతుర్థాఽధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

శ్రీబేరాపురమన్దిరేనివసతః కారుణ్యవారాంనిధేస్తాత్త్వార్థ్య
స్య మదర్థమద్భుత తనో వేదాన్తవేద్యాత్మనః। శ్రీ
బేరాసహితస్య యస్య నిగమాద్వేదాన్తసూత్రాణ్య
హం వ్యాకుర్వే ఋషభూషణస్సభగవాన్ కుర్యాద్ధరి
మఙ్గళమ్॥ *

చరణశత పలాశానాతపేయస్యవస్త్వా భగవతిరఘునాథేభ
క్తిమాసాద్యజీవః । అఘుతవితరలేశై రశ్లిషన్ప్రాప్యముక్తింపచపున
రిహాసజ్జేత్సగ్గురుంతంనమామి ॥ అసకృద్రసికోఽయం శ్రీరామచన్ద్రంభ
జన్పుమాన్ । దగ్ధ్వానుశయబీజానియంప్రయాతిభజేమతమ్॥

శ్రీభగవదభిమతత్త్వేనాస్మిన్భాష్యేపరమాదరేణ ముముక్షూన్
ప్రవర్తయితుం ప్రాగ్వన్మఙ్గళమనుస్మారయతి- (శ్రీబేరే)తి= యద్య
ప్యేతన్మఙ్గళస్యైతద్భాష్యాదావనుష్ఠానేనా స్యభాష్యస్యభగవదన్తర
ఙ్గాభిమతత్వంప్రతీత్యముముక్షవోఽస్మిన్భాష్యేపరమాదరేణప్రవర్తేరన్
తతః కృతమేతన్మఙ్గళస్య ప్రత్యధ్యాయాదావనుస్మరణేనేతి స్యాత్త
థాప్యధ్యాయశో భగవన్నియోగేనైవస్వస్యైతద్భాష్యేప్రవృత్తి
మత్త్వాత్స్వభాషితానామధ్యాయచతుష్టయార్థానాంమధ్యేత్త్వేష దర్థ
స్యాపి భగవన్నియోగానతిక్రాన్తత్వాచ్చేమమర్థం ప్రతీత్యైవ సర్వే
ముముక్షవః పరేణాదరేణప్రవర్తేయురితి భావేనప్రత్యధ్యాయమా
దౌభాష్యకృద్భిరిదం మఙ్గళమనుస్మారితమితి ధ్యేయమ్.

—✻ ౧ ॥ సూ ॥ ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ ✻—

✻అతీతే తావదధ్యాయే పరబ్రహ్మోపాసిసిషోత్పత్తయే జీవానాం సంసృతి నిరూపణ ముఖేన తస్మిన్వైతృష్ణ్యభక్త్యుత్పత్త్యై యోగోభయాత్మకపరమాత్మ విద్యాస్వరూప గుణోపసంహారాదికం నిరూప్య తత్సాధనానుష్ఠానేతి కర్తవ్యతా చ నిరూపితా, అథేహ చతుర్థేఽధ్యాయే తాదృశ విద్యాఫలప్రాప్తి స్తత్ప్రసఙ్గోత్క్రాన్త్యాది ప్రకారశ్చ చిన్త్యతే, తత్ర ప్రథమే పాదే ప్రాధాన్యేన భగవద్భజనాత్మక పరవిద్యా ఫలనిష్పత్తయా విద్యాస్వరూపేఽపి తిరోహితాః స్వరా విశేషవిదర్శయిష్యయా పాదౌ భగవద్భజనం ప్రస్తుత్య విచార్యతే, తథా హి "తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశా" దిత్యారభ్య తృతీయాన్తతత్ర తత్ర భగవద్భజనమేవ ముముక్షుభిః కర్తవ్యమితి రాద్ధాన్తితమ్, సంప్రతి తదనుష్ఠాన ప్రకారే కాచిద్విప్రతిపత్తిః, కిం భగవద్భజనం ముముక్షుణా సకృదేవ కర్తవ్యమ్ ? ఆహోస్విదావర్తితవ్యమ్ ? ఇతి, తత్ర "భజన్తేహ్యనసూయవ" ఇత్యాదావావృత్తేరశ్రవణాత్సకృదేవ భగవద్భజనం కర్తవ్యమితి ప్రాప్తే బ్రూమః, ముముక్షుభిర్భగవద్భజనమావర్తితవ్యమేవ, కుతః ? అసకృదుపదేశాత్, తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్ర సర్వదా । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయ" మిత్యాదౌ హి భగవద్భజనావృత్తిరకర్తవ్యతయైవాసకృదుపదిశ్యతే, తతశ్చ "భజన్తేహ్యనసూయవ" ఇత్యత్రాపి భజనావృత్తిరేవాభిప్రేయత ఇతి గమ్యతే, +తస్మాద్భగవద్భజనం ముముక్షుణా యథాశక్త్యావర్తితవ్యమ్, తతో రసావేశా దా

✻ పూర్వాధ్యాయే మోక్షోపాయం ఫలేనసంబద్ధమభిధాయాస్మిన్నధ్యాయే మోక్షరూపతత్ఫలస్య నిరూప్యమాణత్వా దస్యప్రాగధ్యాయేనఫలఫలిభావసఙ్గతిమాహ- (అతీతే తావదధ్యాయ) ఇత్యాదినా.

+ ఏతదధికరణఫలం కథయన్నాహార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)

మోక్షం భక్తిస్స్వత ఏవ తస్యాభివర్ధ ఇతి " పిబ భాగవతం రసమాలయ " మిత్యాది శ్రుతిబలాన్నిశ్చీయతే.

—※ ౨॥సూ॥*లిఙ్గాచ్చ ※—

అపిచ భగవ దుపాసన మావర్తితవ్య మిత్యత్ర " తమేవాత్మానమాత్మస్థం సర్వభూతే ష్వవస్థితమ్ । పూజయధ్వం గృణన్తశ్చ ధ్యాయన్తశ్చాసకృద్ధరి " మిత్యేషా శ్రుతిర్లిఙ్గం భవతీజ్ఞేయమ్, తస్మాద్భగవద్భజనమావర్తితవ్యమ్.

౧॥ ఆవృత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—※ ౩॥సూ॥¶ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తిచ ※—

ది౩-యద్యప్యయమర్థ ఉపాస్యలక్షణాధ్యాయే సర్వత్ర ప్రసిద్ధాధికరణేఽవగత స్తథాపి తత్ర భగవద్భజన మనుదినమావర్త నీయమితి నిర్ణయస్యాజ్ఞైదైత్, కింతు కాలవిశేష మప్రతీక్ష్య తద్భజనం కర్తవ్యమిత్యేతావన్మాత్ర నిర్ణీతిరుదీయా త్తస్మాత్తదావర్తనీయమితి సమ్యఙ్నిర్ణయోదయార్థమిదమధికరణమారబ్ధమితి ధ్యేయమ్.*నన్విహాపి కాలవిశేషమనపేక్ష్య కించిత్కాలం తద్భజనం కర్తవ్యమిత్యేవ నిర్ణయోభవతి,నత్వనుదినమావర్తనీయమతో హేత్వన్తరమాహ- (లిఙ్గాచ్చ) ఇతి.

ఆలయమిత్యత్రలయోనామ ఆత్యన్తికప్రళయః= మోక్షఇత్యర్థః, ఆఙ్ అభివిధౌ, మోక్షేపిభగవద్గుణ గణామృతనిషేవణాదిరూపభక్తిగ కార్యేత్యర్థః.

అ॥౧సూ॥౨॥

¶ ఇహోపదిష్ట భగవద్భజన ప్రస్తావముప జీవ్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే (ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచే) తి.

" మూర్తింనగ పురుకృపయాబభారసత్వ "మిత్యేవంజాతీయకేషు వేదాన్త వాక్యేషు భగవత్తన్మూర్త్యోర్భర్తృ భర్తవ్య భావేన భేదావగమాత్తయో స్సంయోగఏవ తత్రమూర్త్యేతి తృతీయయాఽవగమ్యతఇత్యేవం ప్రాప్తే" భగవాన్స్వాశ్రయాశ్రయ " ఇత్యాదావే

ఇదమామ్నాయతే "లబ్ధ్వానుగ్రహ ఆచార్యాత్తేన సన్దర్శితాగమః। మహాపురుషమభ్యర్చేన్మూర్త్యాఽభిమతయాత్మనః" ఇతి. అత్ర ఆరిరాధయిషు శ్రీరామకృష్ణాద్యవతారమూర్తీనాం మధ్యే స్వాభిమతయా మూర్త్యా సహితం మహాపురుషమభ్యర్చేదిత్యర్థః ప్రతీయతే, కిమిహ మూర్త్యేతి తృతీయయా మూర్తిసంయోగః పరమాత్మన్యుపగన్తవ్యః? కింవా తత్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధోఽభ్యుపగన్తవ్యః? ఇతి పృష్టే హేత్ర ప్రాప్తే +బ్రూమః; ఇహ మూర్త్యేతి తృతీయయా మహాపురుషే పరబ్రహ్మణి తన్మూర్తితాదాత్మ్యసమ్బన్ధ ఏవాభ్యుపగన్తవ్యః, కుతః? యతః "యావద్వత్సపవత్సకాల్పకవపుర్యావత్కరాంఘ్ర్యాదికం యావద్యష్టివిషాణవేణుదలశిగ్యావద్విభూషామ్బరమ్ । యావచ్ఛీలగుణాభిధాకృతివయో యావద్విహారాదికం సర్వం విష్ణుమయం గిరోఽఙ్గవదజస్సర్వస్వరూపో బభౌ" ఇత్యేవంజాతీయకాః శ్రుతయో భగవదవతారమూర్తిః పరమాత్మేత్యేవాభ్యుపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చేమమర్థమితరాః, సత్యత్ర వత్సపాదిషు భగవద్వ్యాప్తివశాత్తస్య సర్వస్వరూపత్వముచ్యత ఇత్యాచక్షతే విచక్షణాః, ఏతద్వత్సపాదీనామమ్భోజజన్మని ప్రముషిత వత్సపాదీనాం చావిశేషప్రసంగాత్; యావద్వత్సపేత్యత్ర తృతీయమాణానాంతు వత్సపాదీనాం "సత్యజ్ఞానానన్తానన్దమాత్రైకరసమూర్తయ" ఇతి విశేషస్తు శ్రూయతే, తతశ్చ "మూర్త్యాఽభిమతయే" త్యత్ర తృతీయయాఽభిధాన్యేన ధనవానితివత్పరమాత్మని మూర్తితా

కస్యైవ పరమాత్మన స్తాదాత్మ్యఘటితాశ్రయాశ్రయిభావోఽయథోపపన్నో భవత్యేవమ్ "మూర్తిం సగిరుకృపయే" త్యాదావపి భగవత్తన్మూర్త్యోస్తాదాత్మ్యఘటిత భర్తృభర్తవ్యభావావగమ సమ్భవాత్ "మూర్త్యాభిమతయే" త్యత్రాపి తృతీయయా భగవత్తన్మూర్త్యోస్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధస్సిద్ధ ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి. +(బ్రూమః) [illegible]

తా॥ ౧.

దాత్మ్యమేవాభ్యుపగన్తవ్యమ్,*తస్మాద్భగవదవతారమూర్తిస్తత్స్వరూపమేవేతి నిశ్చీయతే. ... ... *

౨॥ ఆత్మాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—※ ౪॥సూ॥†నప్రతీకేనహిసః ※—

" మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీత- అథాధ్యాత్మమథాధిదైవతమ్-ఆకాశోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే " తి,తథా "ఆదిత్యో బ్రహ్మేత్యుపాసీతే " త్యేవమాది శ్రుతివిహితేషు ప్రతీకోపాసనేష్వప్యుపాస్యేమనఆదౌకింపూర్వవత్పరమాత్మత్వ మభ్యుపగన్తవ్యమ్ ? అథవానాభ్యుపగన్తవ్యమ్ ? ఇతి విచికిత్సాయాం ¶ప్రతిపాద్యతే, (నప్రతీకే)ఇతి=ప్రతీకోపాస్యే మనఆదౌ పూర్వవత్పరమాత్మత్వం నాభ్యుపగన్తవ్యమ్, కుతః ?హి- యస్మాత్, సః- ఉపాస్యః, మనఆదిః, పరమాత్మా నభవతి, ()తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేషు మనఆదిషు నపరమాత్మత్వ మభ్యుపగన్తవ్యమితి సిద్ధమ్, ప్రతీకోపాసనమ్- అఙ్గోపాసనమ్,సాక్షాత్పరబ్రహ్మోపాసన సాధనభూతోపాసనమితియావత్.

౩॥ ప్రతీకాధికరణం సమాప్తమ్. సూ౦౧॥

---

* ఫలకథనపూర్వక మేతదధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౨॥సూ॥౧॥

† ఏవంమనఆదిషు ప్రతీకోపాస్యేషు భగవత్తాదాత్మ్యనభ్యుపగమాత్ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (నప్రతీకేనహిస) ఇతి.

¶ " మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే " త్యాదౌబ్రహ్మమనసోః స్సామానాధికరణ్యశ్రవణా త్తయోరభేదోభ్యుపగన్తవ్యఇతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (ప్రతిపాద్యత) ఇతి.

() ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేష్వి) తి. అ॥౩॥సూ॥౧॥

—*౫॥సూ॥* బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాత్ *—

తత్రేద మపరంసన్దిహ్యతే, కిం మన ఆదిదృష్టి బ్రహ్మణి కర్తవ్యా ? కింవా బ్రహ్మదృష్టిర్మనఆదిషు ? ఇతి. తత్ర బ్రహ్మ శబ్దస్య మనఆదిశబ్దైస్సామానాధికరణ్యదర్శనాన్మనఆది దృష్టిరేవ బ్రహ్మణి కర్తవ్యేత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః, బ్రహ్మదృష్టిరేవమనఆకాశాదిత్యాదిషు కర్తవ్యా, కుతః? ఉత్కర్షాత్- మనఆదీనాంపరబ్రహ్మవిభూత్యవస్థానత్వేన తత్రతత్రధ్యాతవ్యస్య బ్రహ్మణః ఉత్కృష్టతయోపాస్యత్వోపదేశాదిత్యర్థః, తథాచ లౌకికన్యాయోనుసృతో భవతి, సతూత్కృష్టదృష్టిర్నికృష్టేషు కర్తవ్యేతి,యథాకార్యవశాద్రాజదృష్టిః క్షత్తరి క్రియతే, †తథాచపరబ్రహ్మోపాసనార్థినా మన ఆదిషు ప్రతీకోపాసన గోచరేషు బ్రహ్మదృష్టిః కర్తవ్యేతి సూత్రార్థః.

—*౬॥సూ॥*ఆదిత్యాదిమతయశ్చాఙ్గ ఉపపత్తేః *—

ఆదిత్యప్రసఙ్గాదిద ముచ్యతే- (ఆదిత్యే) తి= అఙ్గే- దహారో

---

* ఏతదధికరణ వత్ప్రతీకోపాసనగోచరత్వా దుత్తరాధికరణ మేకవిషయత్వ సఙ్గత్యో పక్రమతే- (బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షా) దితి.

+ "సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మే" త్యత్రేవ "మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే" త్యత్రాపిబ్రహ్మమనసోస్సామానాధికరణ్యం భవతీతి భ్రాన్త్యాపూర్వపక్షయతి-(తత్రబ్రహ్మశబ్దస్యే)తి= "మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే" త్యాదౌమనఆదీనా ముద్దేశ్యత్వేన ప్రథమోపదిష్టత్వాత్తేషు శైల్యాదిప్రతిమాసు భగవద్దృష్టి వద్బ్రహ్మదృష్టిః కర్తవ్యేతిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఏవంప్రాప్తేబ్రూమ) ఇత్యాదినా= యథారాజ్ఞిక్షత్తృదృష్టింకృతవతోరాజా పరాభవేనతద్దణ్డభాక్త్వం భవత్యేవం బ్రహ్మణి మనఆదిదృష్టిం కృతవతో బ్రహ్మపరాభవేన తద్దణ్డభాక్త్వం భవతీత్యేతదర్థప్రదర్శనార్థం లౌకికన్యాయమనుసరతీతివివృణోతి- (తథాచే) త్యాదినా-

పాసనాద్యఙ్గస్థూల రూపోపాసనావసరే, ఆదిత్యాదిషూ-పాస్యచక్షు రాదిష్వాదిత్యాది మతయ ఏవకర్తవ్యాః, కుతః? ఉపపత్తేః- ఏవం చేద్ధి "ద్వ్యారక్షిణీ చక్షు రభూత్పతఙ్గ" ఇత్యాదినా విహితం స్థూలరూపోపాసనముపపద్యతే. ... ... *

౪ || బ్రహ్మదృష్ట్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౫||

—※ ౭||సూ||* ఆసీనస్సమ్భవాత్ ※—

కిందహర విద్యారూపం భగవదుపాసన మనియమేన వ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీన శ్శయానోవాకుర్యాత్? ఆహోస్విన్నియమేనాసీన ఏవ కుర్యాత్? ఇతి విశయే† ఇదం ప్రాహ ఆసీనఏవాష్టాఙ్గయోగేన బ్రహ్మోపాసీతేతి, కుతః? సమ్భవాత్- అష్టాఙ్గయోగోపాసనంహి మనోవ్యాపార జన్యధ్యాన ప్రవాహరూపమ్, తత్తు వ్రజతో ధావతశ్చాంజసానసిద్ధ్యతి, వ్రజనాదీనాం చిత్తవిక్షేపకత్వాత్; నచ తిష్ఠతః కాయధారణే వ్యాపృతం మనస్సూక్ష్మస్యోపాస్యస్య బ్రహ్మస్వరూపస్య గ్రహణేక్షమం భవతి, నాపిశయాన ఉపాసితుం శక్నోతి, సద్యాకస్మాదేవ నిద్రయాఽభిభూయేత, ఆసీనస్యతు అభ్యాసాదినాస్వాధీనంసమ్భవతిమనః, తతశ్చాసీనేనైవాష్టాఙ్గ యోగ ఆవర్తితవ్య ఇతి నిశ్చీయతే. అయమష్టాఙ్గ యోగానుష్ఠానప్రకారస్తు శ్రుతిస్మృతిషు స్పష్టమామ్నా

తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేషు మనఆదిషుబ్రహ్మదృష్టేః కర్తవ్యత్వసిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ||౪||సూ||౫||

* యథాభగవద్భక్త స్తద్భక్తిమనియమేనవ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీనశ్శయానోవాకరోతినతథాఽష్టాఙ్గయోగం యోగీకుర్యాదితివక్తుంప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే-(ఆసీనస్సమ్భవా)దితి.

† భక్తివద్యోగస్యాప్యుపాసనత్వా త్తద్వదనియమేనవ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీనశ్శ యనోవాకుర్యాదితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేతంనతథాకుర్యాదితిసిద్ధాన్తయతి- (ఇదంప్రాహే)త్యాదినా.

యతే, తథాచశ్రుతిః “ యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే” ఇత్యారభ్య “ అహింసా సత్యమస్తేయం యావదర్థ పరిగ్రహః । బ్రహ్మచర్యం తపశ్శౌచంస్వాధ్యాయః పురుషార్చనం ॥ మౌనంసదాసనజయ స్థైర్యం ప్రాణజయశ్శనైః । ప్రత్యాహార శ్చేంద్రియాణాం విషయాన్మనసా హృది। స్వధిష్ఠానామేకదేశే మనసాప్రాణధారణమ్। వైకుంఠలీలాభిధ్యానంసమాధానంతథాత్మనః ॥ ఏతైరన్యైశ్చ పథిభిర్మనోదుష్టమసత్పథమ్ । బుద్ధ్యాయుంజీత శనకైర్జితప్రాణోహ్యతన్ద్రితః ॥ శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్య విజితాసనఆసనమ్।తస్మిన్‌స్వస్తికఆసీనోఋజుకాయస్సమభ్యసేత్ । ప్రాణస్యశోధయేన్మార్గం పూరకుంభక రేచకైః॥ ప్రతికూలేనవాచిత్తం యథాస్థిరమచఞ్చలం, మిత్యాదిరూపా. స్మృతిరపి “ యోగీ యుంజీత సతత మాత్మానం రహసి స్థిత ” ఇత్యారభ్య “ప్రశాన్తాత్మా విగతభీర్బ్రహ్మచారి వ్రతేస్థితః ” ఇత్యాది రూపా, తస్మాదాసీన ఏవోపాసీతేత్యుక్తమ్. ... ... *

—*౮॥సూ॥ ధ్యానాచ్చ *—

అపిచతైలధారావద విచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానలక్షణధ్యాన రూపత్వాచ్చాష్టాఙ్గయోగో ఽపివదాసీనస్యైవ సిద్ధ్యతీతినిశ్చీయతే. *

—*౯॥సూ॥ అచలత్వంచాపేక్ష్య*—

“ మౌనంసదాసనజయస్థైర్యం ప్రాణ జయశ్శనైః ” రిత్యత్రస్థైర్యశబ్దాభిలప్యమచలత్వం చాసీనస్యోపాసనసిద్ధి మపేక్ష్య విధీయతే, అచలత్వ- మాసీనత్వమ్, * తస్మాదాసీనఏవ యథోక్తముపాసనం కుర్యాదిత్యవగమ్యతే. ... ... *

—*౧౦॥సూ॥ స్మరన్తిచ *—

అపిచస్మరన్తిశిష్టావ్యాసాదయోయథోక్తోపాసనస్యాసనాఙ్గ

---

* ఆసనాఙ్గకత్వాద్ధ్యేయపగమే దహరవిద్యాయా అష్టాఙ్గత్వాసిద్ధిరితిభావః

కర్తవ్యమ్ "శుచౌదేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసన మాత్మన" ఇత్యాదినా చశబ్దేనాఽఽసనం సూచయతి, భవతి హి "శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య విజితాసన ఆసనమ్। తస్మిన్ స్వస్తిక ఆసీనో ఋజుకాయస్సమభ్యసే" దిత్యాదిరూపమాఽఽమననమ్. ... ... *

—*౧౧॥సూ॥ † యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్ *—

బహుషు శుచిప్రదేశేషు సత్స్వపి యత్ర సమే శుచిప్రదేశే మనస స్స్వైకాగ్ర్యమేకాగ్రతా భవతి, తత్రైవాసితో హ్యుపాసనం కర్తవ్యమితిశేషమ్, కుతః? అవిశేషాత్- అవిశేష- స్సమానః, తథాహి "దేశే శుచౌ సమే రాజన్నాసీత జ్వలన్నిమితి" త్యాదిషు శర్కరాకణ్టకాదివర్జిత సమానప్రదేశో పదేశాదిత్యర్థః, తస్మాచ్చిత్తస్యైకాగ్రతాపాదకసమానశుచిప్రదేశ ఏవ ఆసీనోఽష్టాఙ్గయోగ మావర్తయేత్, నాన్యథా, పతనప్రసఙ్గాదిత్యాశయః ... ... *

౫॥ ఆసీనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౫॥

—*౧౨॥సూ॥ ¶ ఆప్రయాణాత్తత్రాపి హి దృష్టమ్*—

అష్టాఙ్గయోగః కిం భక్తివద్యథాశక్తి కతిచిత్కాల మావర్తనీయః? కింవాఽఽప్రయాణాదావర్తనీయః? ఇతి విశయే సతి తత్ర భక్తివత్పరవిద్యాత్వాదష్టాఙ్గయోగోఽపి యథాశక్తి కతిచిత్కాల మావర్తనీయ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యభిధీయతే, ఆప్రయాణాదష్టాఙ్గయోగ ఆవర్తనీయ ఇతి. ప్రయాణమ్- దేహాదపసర్పణమ్, కుతః? తత్రాపి హి దృష్టమ్- హి- యస్మాత్, తత్ర- ప్రయాణావసరేఽపి. యోగానుష్ఠానం దృష్టమ్ "స్థిరం సుఖం చాసనమాస్థితో యతి ర్యదా జిహాసురిమమఙ్గలోక" మిత్యాదౌ. స్మర్యతే చాయమర్థః "ప్రయాణకాలే మనసా చలేన భక్త్యా"

---

† దేశవిశేషం చాహ- (యత్రేతి. అ॥౫॥సూ॥౯॥

¶ ఏతదధికరణే నైకవిషయత్వ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (ఆప్రయాణాత్తత్రాపి హి దృష్ట) మితి.

త్యాదౌ. భక్త్యుత్కర్షేణ,() తస్మాత్ప్రతిన శ్రీమద్రామానుజ ప్రయాణకాలస్మరణాదౌ
యోగఅపవర్తనీయ ఇతినిశ్చీయతే. ... ... *

౭॥ ప్రయాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

+ పూర్వాధ్యాయతృతీయపాదే ఉపాయనాధికరణే భగవ
ద్భక్తానాం సుకృతదుష్కృతే తత్సుహృదసుహృద ఉపయన్తీత్యు
క్తమ్, సమ్ప్రత్యసంజాత సుహృదసుహృదాం భగవద్భక్తానాం సు
కృతదుష్కృతనాశకథనేన భక్తేరవాన్తరఫలమాహ, ... *

—*{ ౧౩॥సూ॥ తదధిగమఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌతద్వ్యపదేశాత్. }*—

మోక్షఫలకేభగవద్భజనే తద్భక్తైరేవం క్రియమాణేసతితే
షుకింతత్ఫలప్రతిబన్ధకమఘంతిష్ఠతి? ఉతక్షీయతే? ఇతివిశయే " నాభు
క్తంక్షీయతే కర్మకల్పకోటిశతైరపి " త్యాదినాకర్మణామనుభవైక
నాశ్యత్వస్మరణాత్స్వ ఫలానిదత్వైవాఘంనశ్యతి నమధ్యఇతి పూర్వ
పక్షంప్రాప్తంవిధునోతి- (తదధిగమ)ఇతి-తస్య- భగవద్భజనస్యా
ధిగమే సత్యుత్తరపూర్వాఘయోః- ఆగామిసఞ్చితయోరఘయోః,
అశ్లేషవినాశౌభవతః-*ఉత్తరస్యాశ్లేషః పూర్వస్యవినాశ ఇతియోజ

() ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)
దితి.   అ॥౭॥సూ॥౧॥

+ ఏవమష్టాఙ్గయోగస్య భక్త్యపేక్షయాదుష్కరత్వ జ్ఞాపనార్థ
మిహఫలాధ్యాయేపి తద్యోగానుష్ఠానం విచార్య తదధ్యాయస్థవిద్యా
ముఖ్యఫలచిన్తాయాః ఏతత్పాదాన్త్యాధికరణే చికీర్షితత్వాదవాన్తరఫ
లచిన్తాయాః శ్రోత్రాధికరణే కరిష్యమాణత్వాత్తస్యైతత్పాదాద్య
ధికరణేసఫలఫలిభావసఙ్గతిం సూచయితుమాహ- (పూర్వాధ్యాయే)
త్యాదినా.

* ఉత్తరస్యాశ్లేషః- తదస్పర్శః.

న్నా,అధిగమో-నిష్పత్తిః,తత్ర-స్య హేతోఃతద్వ్యపదేశాత్- తథాహి భగవద్భక్తానామ్ "కేచిత్కేవలయాభక్త్యా నారాయణపరాయణాః। అఘం ధున్వన్తి కాత్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కర " ఇతి, " యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్తే ఏవమేవం విది పాపంకర్మ నశ్లిష్యతే " ఇతి, తథా " తస్యైవాత్మా పదవిత్తం విదిత్వా-నకర్మణా లిప్యతే పాపకేనే " త్యాది శ్రుతిరుత్తరాఘాశ్లేషం వ్యపదిశతి, తథా " నిశమ్య కర్మాణిగుణానతుల్యాన్ వీర్యాణి లీలా తనుభిః కృతాని। యదాతిహర్షోత్పుళకాశ్రుగద్గదం ప్రోత్కణ్ఠ ఉద్గాయతి రౌతి నృత్యతి ॥ యదాగ్రహగ్రస్తఇవక్వచిద్ధసత్యాక్రందతే ధ్యాయతి వందతే జనమ్। ముహుర్ముహుర్వసన్హరేజగత్పతేనారాయణేత్యాత్మగతింగతత్రపః ॥ తదా పుమాన్ ముక్తసమస్తబన్ధన స్తద్భావ భావాను కృతాశయాకృతిః । నిర్దగ్ధబీజాను శయోమహీయసా భక్తి ప్రయోగేణ సమేత్యధోక్షజ" మితి. తథా " తద్యథేషికా తూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేత ఏవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్త " ఇతి.తథా " భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వ సంశయాః । క్షీయన్తే చాస్యకర్మాణి మయిదృష్టేఖిలాత్మనీ " తి. " తథా- యథాగ్నిస్సుసమిద్ధార్చిః కరోత్యేధాంసి భస్మసాత్ । తథామద్విషయాభక్తిరుద్ధవైనాంసి కృత్స్నశ " ఇతిచైవం జాతీయకా శ్రుతిశ్చ తేషాం పూర్వాఘనాశం వ్యపదిశతి, ¶ తస్మాద్భగవద్భక్తానాముత్తర పూర్వదురితయోరశ్లేషవినాశౌ భవతఇతి సిద్ధమ్.

౭ ॥ తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౧౪॥ సూ॥ ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః పాతేతు ※—

¶ ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౭॥సూ॥౧॥

భక్తిమత్యుత్తర పూర్వసుకృతయో రప్యుక్తావశ్లేషవినాశావ

* పూర్వస్మిన్నధికరణే బన్ధహేతుత్వాదుత్తరపూర్వాఘయో-
రశ్లేషవినాశౌ భగవద్భక్తానాం భవత ఇత్యవధృతమ్, సమ్ప్రతి తు తే-
షాం శాస్త్రీయయో రుత్తరపూర్వపుణ్యయోః పునస్సంశ్లేషాస్తిత్వే భ-
వతః ? ఉతాసంశ్లేషవినాశౌ భవతః ? ఇతి విశయే శాస్త్రవిహితానుష్ఠా-
నార్జితత్వాదుత్తరపూర్వపుణ్యయోస్సంశ్లేషాస్తిత్వే భక్తానాం భ-
వత ఇతి చ ప్రాప్తే తన్నిరాకరణాయేహ పూర్వాధికరణన్యాయాతి-
దేశః క్రియతే- (ఇతరస్యాప్యేవ)మితి. తుశబ్దః పూర్వపక్షాపనుత్త్య-
ర్థః, ఇతరస్యాపి- ఉత్తరస్య పూర్వస్య చ పుణ్యకర్మణః, ఏవమ్- అ-
ఘవదేవాశ్లేషో వినాశశ్చేత్యుభౌ భవత ఇతి జ్ఞేయమ్, కస్మాత్ ? తస్యాపి
స్వఫలహేతుత్వేన భగవదుపాసనఫలభూత మోక్షవిరోధిత్వాత్; ఉ-
క్తే- "ఇహైవైష ఏతే తరతి- తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ ని-
రఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి- తత్సుకృతదుష్కృతే విధునుతే"
ఇత్యేవమాదిశ్రుతిషు దుష్కృతవత్సుకృతస్యాపి ప్రహాణవ్యపదేశా-
చ్చ, తతశ్చైవం బన్ధహేత్వోస్సుకృతదుష్కృతయోర్భగవద్భక్తి-
మహిమ్నాఽశ్లేషవినాశసిద్ధౌ సత్యామవశ్యం భావినీ భగవద్భక్తానాం
శరీరపాతే ముక్తిరేవేతి గమ్యతే, †అష్టాఙ్గయోగినామప్యేతావుత్తరపూ-
ర్వసుకృతదుష్కృతాశ్లేషవినాశౌ భవత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. ¶తస్మాదఘ-
వదేవోత్తరపూర్వసుకృతయోరశ్లేషవినాశౌ భక్తానాం భవత ఇతి ని-
శ్చీయతే. ౧౪॥ తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

తి విశతి- (ఇతరస్యాప్యేవమసంశ్లేషపాతేతు) ఇతి.

* అతిదేశత్వాదస్య సఙ్గతిమనపేక్ష్య వృత్తానువాదపూర్వకం సుకృతం విషయీకృత్య స్వవిశయమాహ- (పూర్వస్మిన్నధికరణ) ఇతి.

† ఉక్తౌ సుకృతదుష్కృతాశ్లేషవినాశౌ విద్యాన్తరనిష్ఠానామపీతి విశది- (అష్టాఙ్గయోగినామపీ)తి.

¶ ఫలముపదిశన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౪॥సూ॥౧॥

—※ ౧౫॥సూ॥అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వేతదవధేః ※—

* పూర్వయో రధికరణయో ర్భగవద్భజన సామర్థ్యా త్ప్రయుక్తస్సుకృతదుష్కృతయో ర్నాశో భవతీత్యవధారితమ్, సకిమారబ్ధ కార్యయోశ్చ సుకృత దుష్కృతయో ర్భవతి ? ఉతానారబ్ధకార్యయో రేవభవతి ? ఇతి విశయః,†తత్ర “ క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి ” త్యాదావనారబ్ధకార్యయో రేవక్షయ ఇతివిశేషాశ్రవణా దారబ్ధకార్యయోరపి నాశో భవేదితి ప్రాప్తే ప్రతివక్తి- (అనారబ్ధకార్యే ఏవ)త్వితి=తుశబ్దశ్చోద్యం వ్యావర్తయతి,అనారబ్ధమ్_ కార్యమ్- ఫలమ్, యయోస్తే అనారబ్ధ కార్యే, పూర్వే- పూర్వాధి కరణోక్తే సుకృత దుష్కృతే, ఏవం భగవదుపాసన సామర్థ్యా న్నశ్యతః, న త్వారబ్ధకార్యే, కుతః ? తదవధేః- “ ముక్తోపి తావద్బిభృయాత్స్వదేహ మారబ్ధ మశ్నన్నభిమాన శూన్య ” ఇత్యాది శ్రుత్యా ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతయో ర్నాశాపవాదేన “ క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి ” త్యాదావనారబ్ధకార్యయో రేవ తయోరవధిశ్రవణాదిత్యర్థః, అవధిః- నాశః,¶తస్మాదనారబ్ధాగామిసఞ్చితయో రేవసుకృతదుష్కృతయోర్భగవద్భజనమహిమ్నాఽశ్లేషవినాశౌభవతఇతిసూక్తమ్.

౯॥ అనారబ్ధకార్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

* ఇహపూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షోత్థానాదస్య పూర్వాధికరణేనాపవాదకీం సఙ్గతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి (పూర్వయో) రితి.

† ఉత్సర్గన్యాయమాశ్రిత్య పూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షమాహ_ (తత్రే) తి= పూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తమిహాపవదన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రాప్తేప్రతివక్తీ) త్యాదినా.

¶ ఫలంసూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.అ॥౯॥సూ॥౧॥

పూర్వస్మిన్నధికరణే ఇతరపదోపాత్త సుకృతప్రస్తావేనవిద్యా

—✳ ౧౬॥సూ॥అగ్నిహోత్రాదితుతత్కార్యాయైవతద్దర్శనాత్ ✳—

సమ్ప్రతి భగవత్పూజనార్థం కృతమగ్నిహోత్రాదికం కర్మ కించిత్తచ్ఛుద్ధిద్వారా భక్తిముత్పాద్యాన్తరం తిష్ఠతి ? ఉతనశ్యతి ? ఇతివిచికిత్సాయాం విద్యాసహకారిత్వాత్తాముత్పాద్యతయాసహతిష్ఠేది తి ప్రాప్తావిద ముచ్యతే, యదగ్నిహోత్రాదికం కర్మజాతం తత్తు చిత్తశుద్ధిద్వారా తాదృశభగవద్విద్యారూప కార్యాయైవహికృతమ్, అతస్తాదృశ కార్య ముత్పాద్యా నన్తరం నశ్యత్యేవేతి బోద్ధవ్యమ్, కుతః ? తద్దర్శనాత్- కర్మణాం స్వఫలనాశ్యత్వ న్యాయదర్శనాత్, " తావత్ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్పుణ్యం సమాప్యతే " ఇత్యాదిను థాస్వర్గప్రమోద హేతోర్గ్ని పుణ్యస్యతాదృశ ఫలనాశ్యత్వంసిద్ధమ్, త థావిద్యాహేతోరగ్నిహోత్రాదేరకర్మణోపి తాదృశ విద్యారూప స్వఫల నాశ్యత్వం సిద్ధమితిహి న్యాయఇతి భావః, తతశ్చ పర విద్యాం ప్రాప్తవతి తాదృశ విద్యాహేతురగ్నిహోత్రాదికం కర్మాపి నతిష్ఠ తీత్యభిప్రాయః. ... ... ✳

—✳ ౧౭ ॥ సూ॥ యదేవవిద్యయేతిహి ✳—

విద్యా- విచారణా, హి- యస్మాత్, " యదేవ విద్యయా క రోతి శ్రద్ధయోపనిషదాతదేవ వీర్యవత్తరంభవతీ " తి విచారణా సం యుక్తస్యైవ కర్మణశ్చిత్తశుద్ధిద్వారాశ్రవణ కీర్తనాదిలక్షణవిద్యో

హేతో రగ్నిహోత్రాదికర్మజాతస్యా పేక్షితత్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యో త్తరాధికరణముపక్రమతే- (అగ్నిహోత్రాదితు త త్కార్యాయైవతద్దర్శనా) దితి.

కర్మణాంస్వఫలనాశ్యత్వన్యాయ ముపపాదయతి- (తావత్ప్ర మోదత) ఇతి.

వైగుణ్యాంవిహాయ నుష్ఠిత మేవాగ్నిహోత్రాదికంవిద్యాం సా ధయతీతికృపయాహ- (యదేవే) తి.

త్పాదనసామర్థ్యమభిధీయతే, తస్మాదవిద్యాదేశకాలమన్త్రాదర్థత న్త్రైర్విగుణత్వేనావిధానాని శిష్టైస్సమ్భావయ సమ్యగ్విచార్యైవా గ్నిహోత్రాదికర్మజాతం ఫలానభిసన్ధిభిశ్చిత్తశుద్ధ్యాదికామైరను ష్ఠేయమితి నిశ్చీయతే. ... ... *

ప్రసంగాద్ధ్రువదుపాసకసుకృతదుష్కృతయోరన్యైరుపా యనంచాహ, ... *

—౧౮॥సూ॥ అతోఽన్యాపి హ్యేకేషాముభయోః—

అతః- ప్రారబ్ధఫలాత్, సుకృతదుష్కృతకర్మజాతాదన్య యోరుభయోః- విద్యావతామాగామిసఞ్చితసుకృతదుష్కృతయోః, నాశమన్తరేణాన్యాపి గతిరేకేషాం శాఖినాం పాఠానురోధేన భవ తీతి వేదితవ్యమ్, తథాచైకే శాఖినఃపఠన్తి "తస్య పుత్రాదాయ ము పయన్తి సుహృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తఃపాపకృత్యా" మిత్యాది. హీత్యస్యార్థస్య పూర్వాధ్యాయే ఉదాహృతత్వేన ప్రసిద్ధిం స్మారయ తి, తస్మాదధిగతవిద్యేషు విద్యాసాధనమన్యత్స్వానకించిత్కర్మతిష్ఠతీ తినిశ్చీయతే. ... ... *

౧౦॥ అగ్నిహోత్రాధికరణంసమాప్తమ్ ॥3॥

—౧౯॥సూ॥భోగేనత్వితరేక్షపయిత్వాసమ్పద్యతే—

భగవద్భక్తఃప్రారబ్ధసుకృతదుష్కృతే కిం సామిభుక్తఫలే వి హాయ బ్రహ్మసమ్పద్యతే ? కింవాకృత్స్నఫలోపభోగేన తే క్షపయి

ఫలముపదిశన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మాదధిగతవిద్యే) ష్వితి. అ॥౧౦॥సూ॥3॥

ఏవమశ్లేషాద్యధికరణైర్విద్యావాన్తరఫలేధ్యవసితేతన్మోక్ష ఫలావజిగమిషోత్థానాత్తద్వక్తుం ప్రోక్తాధికరణైర్హేతుతద్వద్భా వసఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి- (భోగేనత్వితరేక్షపయిత్వా సమ్పద్యత) ఇతి. సామిశబ్దోఽర్ధవచనః...

త్వా బ్రహ్మసమ్పద్యతే ? ఇతిహవిశయః, తత్ర భగవద్భక్తసుకృతదు
ష్కృతానామ్ " తస్యప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృతముపయన్త్యప్రియాదు
ష్కృత " మిత్యాది శ్రుత్యా తత్ప్రియాప్రియైరుపాయనశ్రవణాత్సా
మిభుక్తఫలే అపిప్రారబ్ధే సుకృతదుష్కృతే విహాయ బ్రహ్మసమ్పద్యతే
భక్త ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతి బ్రూమః, అనారబ్ధ కార్యాభ్యాం సు
కృత దుష్కృతాభ్యా మితరే - ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతే, ఫలో
పభోగేనైవ క్షపయిత్వా బ్రహ్మ సమ్పద్యతే, భక్త ఇతి ప్రతిపత్త
వ్యమ్, తుశబ్దః పూర్వపక్ష వ్యావృత్త్యర్థః, " *ముక్తోపి తావద్బి
భృయాత్స్వదేహ మారబ్ధ మశ్నన్నభిమాన శూన్యః యథానుభూతం
ప్రతియాత నిద్రః కింత్వస్య దేహాయ గుణాన్న వృత్తిః ॥ భోగేన పు
ణ్యం కుశలేన పాపం కలేబరం కాలజవేనహిత్వా । కీర్తిం విశుద్ధాం
సురలోకగీతాం వితాయమామేష్యతి ముక్తబన్ధః ॥ భోగైః పుణ్యక్ష
యంకుర్వన్నభోగైరశుభక్షయమ్-ఇత స్సమ్పద్యతే మయా- §తస్యతా
వదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఽథసమ్పత్స్య" ఇత్యాద్యాశ్రుతయః
ప్రారబ్ధ సుకృతదుష్కృతయోరుపభోగైకనాశ్యత్వంహి శ్రావయన్తి,
ఆరబ్ధకార్యయోరపిసామిభుక్తఫలయోస్సుకృతదుష్కృతయోర్వైరు
పాయనే నాశే వాఽభ్యుపగమ్యమానేతుభగవద్భజనారమ్భోత్తరక్ష

---

* (ముక్తోపీ) తి= భక్త్యారమ్భోత్తరక్షణ ఏవసఞ్చితనిఖిల సుకృతదుష్కృతేనసహ లిఙ్గదేహస్య దగ్ధత్వాద్భక్తానాం ముక్తత్వ మితిద్రష్టవ్యమ్.

§ " తస్యతావదేవచిర " మితిశ్రుతేరయం తాత్పర్యార్థః యావత్ప్రారబ్ధాన్నవిముచ్యతే తావదేవేహ భక్తస్యచిరమ్-విలమ్బః, ప్రారబ్ధాద్విమోకేసత్యనన్తరమయమవిలమ్బేన బ్రహ్మసమ్పద్యత ఇతి.

ఏవ తద్భక్తానాం శరీరాపాతః ప్రసజ్యేత,† తథాదర్శనాభావా
దుక్తశ్రుతి జాతాత్ "నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటి శతైర
పి" త్యాది స్మృతేశ్చోపభోగేనైవ ప్రారబ్ధకర్మాణి క్షపయిత్వా
తాదృశ దేహపతనోత్తరక్షణ ఏవాజామిళాదివద్విమానమారుహ్య
పరంధామప్రయాతి భక్తఇతి సిద్ధమ్. నను ప్రారబ్ధదేహాన్తే బ్రహ్మస
మ్ప్రాప్తిర్నసర్వభక్తసాధారణీ, మహాభాగవతానాం భరతాదీనాం
మృగవిప్రజన్మాదిభ్యో విళమ్బదర్శనాత్; తథాచ కేషాంచిద్భక్తా
నాం ప్రారబ్ధదేహపాతానన్తరమపిసంసారస్స్యాదితిచే¶ న్నైష దో
షః, మహాభాగవతత్వేపి భరతాదీనామాధికారికత్వాన్మృగసఙ్గద్వా
రామృగాది దేహాన్తరోత్పాదన మన్యేషాం జీవానాం భక్తియోగస
హకారివైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం రహూగణాదీనాంభక్తిమార్గోపదేశా
ర్థంచ శ్రీభగవతైవ హి ఘటితమ్, అతో భరతాదీనాం దేహాన్తరోత్పత్తి
దర్శనం నకస్యాపి భక్తస్య ప్రారబ్ధాన్తే సంసారాపాదకమ్, తతశ్చ
సర్వేభక్తాః ప్రారబ్ధాన్తే బ్రహ్మసమ్పద్యతఏవ, ముక్తోపీత్యాది శ్రుతి
భిస్సర్వేషాంభక్తానాం ప్రారబ్ధాన్తేబ్రహ్మసమ్ప్రాప్త్యవగమాత్;()ఏతే
షాం పరమపదే బ్రహ్మానన్దానుభవ ప్రకారశ్చతుర్థపాదే వక్ష్యతే, త
స్మాద్భోగేన పుణ్యం హిత్వా అభోగేన పాపం హిత్వా భక్తియోగి
నోఽజామిళాదివత్ప్రారబ్ధదేహపతనోత్తరక్షణఏవ విమానమారు

---

† ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తథాదర్శనాభావా) దితి.

¶ ఏషః- భరతాదీనాం దేహాన్తరోత్పాదః.

() బ్రహ్మసమ్పన్నాః పరస్మిన్ ధామ్నికింకుర్వన్తీత్యాకాఙ్క్షా
యామాహ- (ఏతేషా) మితి. పాదార్థముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.

ష్యాభగవత్పాదశ్శైస్సహపరమపదస్థం భగవన్తం సమ్ప్రాప్య న్తఇతి సా ధ్వేతద్వ్యాహృతమితిద్యేయమ్. ... ... *

౧౧॥ ఇతరక్షపణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧।

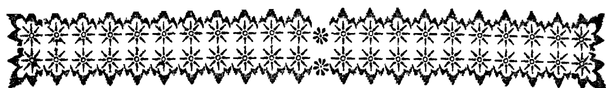
ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస
పరమగురు సిద్ధాన్తరిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
చతుర్థాధ్యాయస్య
ప్రథమః పాదః.

ప్రథమపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౧౯॥

అజామిళాది వదిత్యత్రాదినా శ్రుతదేవకుచేల శ్రీదామాదయో గ్రాహ్యాః. చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః. అ॥౧౧॥సూ॥౭॥

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

—॥ ౧॥ సూ॥ వాఙ్మనసి దర్శనాచ్ఛబ్దాచ్చ ॥—

తదేవం చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే భగవద్భజనాదికం ప్రస్తుత్య విచార్యాభ్యర్హితత్వాత్ ప్రథమం తత్ఫలమీరితమ్, అథ ద్వితీయపాదే అష్టాఙ్గయోగినాం ప్రయాణకాలే సద్యో దేవయానేన

యదనుగ్రహతో యోగీ వాగాదీన్ విలాపయన్ ।
దేహాదుత్క్రమతే హం తం భజామ్యేవ రఘూత్తమమ్॥

ముక్తిఫలా పరవిద్యా హి ద్వివిధా, భక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేతి. తత్ర భక్తిఫలోక్త్యనన్తరం ప్రసఙ్గాదష్టాఙ్గరూపవిద్యాఫలం వక్తవ్యమ్, తచ్చ ఫలం ద్వివిధమ్, సద్యోముక్తిః క్రమముక్తిశ్చేతి. తత్ర సద్యోముక్తిరుత్క్రాన్తిద్వారాఽస్మిన్పాదేఽభిధీయతే, క్రమముక్తిస్త్వర్చిరాదిమార్గప్రాప్తిరనన్తరపాదే వక్ష్యతే, సాచార్చిరాది మార్గప్రాప్తిరుత్క్రాన్తిసాధ్యా, అతోఽస్మిన్పాదే ఉభయథా ముముక్షూణాం యోగినాముత్క్రాన్తిరభిధీయతే, తథా చాస్య భక్తిఫలప్రతిపాదకపూర్వపాదప్రసక్తయోగఫలప్రాపికోత్క్రాన్తిపాదస్య పూర్వపాదానన్తరం దర్శితప్రసఙ్గసఙ్గత్యోక్తిరేతదధ్యాయసఙ్గతిశ్చాస్యైకవిషయత్వమిత్యేతదర్థజాతం పూర్వోత్తరపాదార్థకథనేన సూచయతి (తదేవ) మిత్యాదినా॥ తత్ర ప్రథమాధికరణస్య ప్రాగ

పథాచపరన్నామ ప్రాప్తిరూపఫలంవక్ష్య॥తత్ఫలసాధనీంయథాశా స్త్రముత్క్రాన్తిం వక్తు* మాదౌవాగాది తత్వానాంకింప్రవిలాపోభ వతి? కింవాతద్వృత్తీనాం ప్రవిలాపోభవతి? ఇతివిచిన్త్యతే "వాచం జుహోతి" త్యాదావాగాది తత్వవృత్త్యశ్రవణాద్వాగాదితత్వానా మేవమనసి ప్రవిలాపో భవతీత్యేవం ప్రాప్త¶ఇదముత్తరంపఠతి- (వాగి) తి= అత్రవాక్ఛబ్దేన తద్వృత్తిర్లక్ష్యతే, వృత్త్యుపశమమాత్ర స్యైవవివక్షితత్వాత్; సాచవాగ్వృత్తిరసమ్భాష్యసమ్భాషణరూ పా, అతఏవకృతవాగాది తత్వలయస్యాపి జగరణుసేవ ద్రష్టాదర్శ నేపునర్వాగ్వృత్త్యుపక్రమస్సప్తమే "సమ్భాషణీయోహిభవా నా త్మనశ్శుద్ధిమిచ్ఛతే" త్యాదాదృశ్యతే,ఏవముపరిచద్రష్టవ్యమ్, †వృత్తి తద్వతోరభేదవివక్షయావాగిత్యుక్తమ్. తస్మాదేతదుక్తంభవతి, వా గ్వృత్తిర్మనసి ప్రవిలీనతయా యోగిభిర్భావ్యతఇతి. కస్మాత్? దర్శ నాచ్ఛబ్దాచ్చ- దృశ్యతేహి సత్యామపిమనోవృత్తౌ వాగ్వృత్తిలయః, అ పిచశబ్దాదప్యేతదవగమ్యతే, తథాచశ్రుతిః "వాచంజుహోతిమన సీ" తి, తథా "అస్యసోమ్యపురుషస్య ప్రయతోవాఙ్మనసిసమ్పద్య తే- మనఃప్రాణే- ప్రాణస్తేజసి- తేజఃపరస్యాందేవతాయా" మి త్యాదిశ్రుతిశ్చ. అత్రతేజశ్శబ్దేన తైజసాహఙ్కారఉచ్యతే, "బుద్ధిః ప్రాణశ్చతైజస" ఇతి ప్రాణస్య తైజసాహఙ్కారప్రకృతిత్వం హ్యభిధీయతే. ... ... *

ధికరణేనప్రసఙ్గసఙ్గతిమభిప్రేత్యవిషయాదికమాహ- *(ఆదా) వితి.

¶ వాచోమనసి ప్రకృతికత్వాభావేన వాక్పదస్యతద్వృత్తిలక్షక త్వంవదన్ సిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతీ) త్యాదినా-

† కథంతర్హిశ్రుతి సూత్రయోర్వృత్తిపదం నోపాత్తమిత్యత ఆహ- (వృత్తితద్వతో) రితి.

అన్యాసామపి [illegible] వృత్తీనాం మనోధీనత్వాత్ [illegible] [illegible]

—※ ౨॥సూ॥*అతఏవచసర్వాణ్యను ※—

యతోవాగ్వృత్తిరేవమనసిప్రవిలీయత ఇత్యుక్తమ్, అతఏవచసర్వాణ్యపి-ఇన్ద్రియాణి-తద్వృత్తయో, వాగ్వృత్తినిరోధానన్తరంమనఏవానువర్తన్త ఇత్యర్థః, తథాచశ్రూయతే "ఇన్ద్రియేషుక్రియాయజ్ఞాన్ జ్ఞానదీపేషుజుహ్వతి-ఇన్ద్రియాణిమనస్యార్హా" ఇతి. ... ※

—※ ౩॥సూ॥ ¶తన్మనః ప్రాణ ఉత్తరాత్ ※—

తత్తు మనః ప్రాణే ప్రవిలీయతే, కస్మాత్ ? ఉత్తరాత్-"వాచంజుహోవమనసీ"త్యేతదుపరిశ్రూయమాణాత్ "తత్ప్రా"ఇతివాక్యాదిత్యర్థః, †అత్రాపిమనోవృత్తిరేవప్రాణేప్రవిలీయత ఇతిద్రష్టవ్యమ్, ప్రాణాయత్తత్వాన్మనోవృత్తేః. ... ... ※

—※ ౪॥సూ॥+సోధ్యక్షే తదుపగమాదిభ్యః ※—

సచ- ముఖ్య ప్రాణః, అధ్యక్షే- తైజసాహఙ్కారే, ప్రవిలీయత ఇత్యవగమ్యతే, కుతః ? "ప్రాణస్తేజసీ" తి శ్రుత్యన్తరేణతథాభ్యుపగమాదిభ్యః, ఆదిగ్రహణేన యోగిభిరేవ మేవ తత్వానిప్రవిలాప్యన్త ఇతిసూచయతి, అతేన్ద్రియసహితఃప్రాణస్తైజసాహఙ్కారేప్రవిలాప్యతే, ఇన్ద్రియాభిమానిదేవైస్సహమనస్సాత్వికాహఙ్కారేప్రవిలాప్యత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్, "తానిపరేతథాహ్యాహే"త్యహఙ్కారత్రయమారభ్య ప్రవిలాపస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ; అపిచ " వాచం

త్తిలయమాహ- *(అతఏవచే) తి.

¶ ఉభయేన్ద్రియనాయకత్వేపిమనసఃప్రాణాధీనత్వాత్తత్రై వమనోవృత్తిర్లీయత ఇత్యాహ- (తన్మన) ఇతి.

† మనఃపదస్య తద్వృత్తి లక్షకత్వం సయుక్తికమాహ- (అత్రాపీ) తి.

+ తైజసాహఙ్కారస్యప్రాణప్రకృతిత్వాత్తత్ర ప్రాణస్యవృత్తేర్లయమాహ- (సోధ్యక్ష) ఇతి.

జుహోవ మనసీ" త్యేవం జాతీయకేషు తత్త్వవిలాపోపదేశప్రకరణేషు "అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య" మితి న్యాయమనుసృత్యాన్యోన్యాపికోథేన తత్త్వవిలాపప్రక్రియోపపాదనీయా. ... ... ●

—✳ ౫ సూ॥ *భూతేషు తచ్ఛ్రుతేః ✳—

పృథివ్యాదిషు మహాభూతేషు యథోద్భవం దేహం పఞ్చధా విభజ్య ప్రవిలాప్యత ఇతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్మాత్? తచ్ఛ్రుతేః "వాయుం వాయౌ క్షితౌ కాయం తేజస్తేజస్యయూయుజత్ । ఖాన్యాకాశే ద్రవంతో యే యథాస్థానం విభాగశః" ఇతి తద్విషయ శ్రుతేరిత్యర్థః, † దేహవిభాగప్రవిలాపో మహాభూతేషు యథాభాగం పూర్వవన్మనసా నిర్దేశరూపావితి జ్ఞేయమ్, అత్రాపి "క్షితిమప్సు వి త్తేజస్యదో వాయౌ నభస్యము" మితి పృథివ్యాది మహాభూతానాం స్వస్వతన్మాత్రప్రవిలాపనద్వారా తామసాహఙ్కారపర్యన్తప్రవిలాపోఽనేన సూత్రేణ సూచిత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. ✳

—✳ ౬ సూ॥ ¶ నైకస్మిన్ దర్శయతో హి ✳—

ఏకస్మిన్ వాపితత్త్వే ప్రవిలాప్యమానే సతి యోగినాం దేహస్మిన్ క్రమణం నైవ భవతి, కుతః? హి–యస్మాత్, "వాచం జుహోవ మనసీ" త్యాది శ్రుతిః, "సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది ని

* ఏవం కరణలయముక్త్వా ప్రసఙ్గాత్తద్గోళకాత్మకదేహలయమాహ -(భూతేష్వ)తి.

† దేహలయోఽపి స్వప్నియవద్భావనావయ ఏవ వేదితవ్యో, అన్యథా దేహస్య తదానీమదృశ్యత్వం ప్రసజ్యేతేత్యాశయేనాహ- (దేహవిభాగప్రవిలాపా) వితి.

సిద్దేశరూపౌ- భావనామయౌ,

¶ శాస్త్రోక్త క్రమ ముల్లఙ్ఘ్య తత్త్వాని ప్రవిలాపయతో యోగినో దేహాదుత్క్రాన్తి ర్న స్యాదిత్యాశయేనాహ- (నైకస్మి) న్.

రుద్ధ్యచ । మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగ ధారణా " మిత్యాది స్మృతిభ్యశ్చ భేదయన్నో క్తరీత్యాఽష్టాఙ్గ యోగిభిః క్రియమాణం సర్వ తత్త్వ విలాపం దర్శయతః,¶ తస్మాద్దేహాదుచ్చిక్రమిషర్యోగితత్త్వసంఘాత రూపం సేన్ద్రియం దేహం యథోద్భవం ప్రవిలాపయతీతి ప్రతిపద్యామహే. ... ... *

౧॥వాగధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౬॥

—*{ ౭॥సూ॥†సమానాచాసృత్యు క్ర
మాదమృతత్వంచానుపోష్య }*—

సద్యోముక్తిమిచ్ఛతా మష్టాఙ్గయోగినా మయం తత్త్వ విలాపద్వారోత్క్రాన్తి క్రమోఽవధారితః, యే పునరష్టాఙ్గ యోగినః క్రమముక్తి మిచ్ఛన్తి తేషా మప్యేవ మేవకిం తత్త్వ విలాపద్వారోత్క్రాన్తి స్స్యాత్? ఆహోస్వి§ దన్యాదృశీ? ఇతివిప్రతిపత్తౌ+విదమాహ-(సమానాచే)తి= చశబ్దోఽవధారణే, సద్యోముక్తిమిచ్ఛతాం క్రమముక్తిమిచ్ఛతాం చోభయేషా మప్యష్టాఙ్గ యోగినా మాసృత్యుపక్రమాదు

¶ తత్త్వవిలాప ప్రకారావగతి సిద్ధిరిహఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి, అ॥౧॥సూ॥౬॥

† సద్యోముముక్షోరివ క్రమముముక్షో రపితత్త్వవిలాప పూర్వకమేవోత్క్రాన్తి రితివక్ష్యమాణత్వా దుత్తరాధికరణం దృష్టాన్త సఙ్గత్యోపక్రమతే (సమానాచే) తి. * * *

§ అన్యాదృశీ- తత్త్వవిలాపాపురస్సరా,

+ క్రమ ముముక్షూ నధికృత్య తత్త్వ విలాపా నుపదేశా త్తేషాం తత్త్వ విలాపా పురస్సరై వోత్క్రాన్తి స్స్యా దితిపూర్వ పక్షే ప్రాప్తే " యదిప్రయాస్య " న్నిత్యాదౌ తేషాం ప్రాగుక్తతత్త్వ విలాప మభ్యుపగమ్యార్చిరాదిగత్య భిధానా త్తత్త్వ విలాపపురస్సరైవైషా ముత్క్రాన్తి ర్భవతీతిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహ) ఇత్యాదినా.

త్క్రాన్తిస్సమానైవ, సృతి-ర్నాడ్యన్తర్మార్గః, ఉపక్రమః-శేషమా
ర్గేణోత్క్రమణారమ్భః, తతశ్చ తత్త్వప్రవిలాపనపూర్వకా నాడ్యన్త
ర్మార్గేణోత్క్రమణారమ్భపర్యన్తం సమానైవోత్క్రాన్తి రుభ
యేషాం భవతి, తతః* స్తత్ర సద్యోముక్తిమిచ్ఛన్తోఽనాద్యనువర్తమా
నాజ్ఞాన సహిత కార్యకారణ లక్షణ దేహద్వయాద్విముక్తాస్సన్తస్తత్ర
మముక్తిమిచ్ఛన్త ఇహాస్మిన్ ప్రకృతిమణ్డలే, అనుపోష్య- నిరశనస్థిత్వై
వ, అమృతత్వమ్- మోక్షమ్, ప్రాప్నువన్తి, తథాచ శ్రూయతే “స్థి
త్వాముహూర్తార్ధమకుణ్ఠదృష్టిర్నిర్భిద్యమూర్ధస్వస్వకళేవరంగత”
ఇతి. ... ... ●

౪॥ సమానాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౧॥

—✱ ౮॥సూ॥ ¶ తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్ ✱—

సమధిగతం సద్యోముక్తిమీయుషాం సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మా
ర్గేణోత్క్రాన్తిసమయ ఏవ మోక్షో భవతీతి. అథ సుషుమ్నామార్గే
ణోత్క్రాన్తస్య క్రమముక్తిమీయుషః కిమర్చిరాది లోకగత భోగ
సాధన శరీర కారణ భూత లిఙ్గశరీర సమ్బన్ధోఽస్తి? కిం వాన? ఇతి
విశయే+ ప్రాహ-(తదాపీతే)రితి=తచ్ఛబ్దేన వైహాయస విహారదర్శన
సాధన శరీర కారణ భూత లిఙ్గశరీరముచ్యతే, ఆఙ్ మర్యాదాయామ్,

---

* తత్ర- ఉభయవిధయో రష్టాఙ్గయోగినోర్మధ్య ఇత్యర్థః. క్ర
మముక్తిశ్చానుదయగఫలమిహేతి వేదితవ్యమ్. ౪॥౭॥సూ॥౧॥

¶ ఇహతు విలాపితతత్త్వత్వాదుత్క్రమముముక్షోః సంసారో నాస్తీ
త్యాక్షేప సమాధానార్థత్వాదుత్తరాధికరణమాక్షేప సఙ్గత్యోపా
కరోతి- (తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్) ఇతి.

\+ ప్రవిలాపితతత్త్వత్వాభ్యుపగమాదుత్క్రమ ముముక్షోర్లిఙ్గశరీ
రసమ్బన్ధో నాస్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రాహే)
త్యాదినా. * * * * * *

అపీతి- రప్యయః, ఆత్యన్తికలయః; తతశ్చ తత్, ఆపీతేః క్రమముక్తిమీయుషిసమ్బన్ధమవతిష్ఠతే, ఆప్రధానావరణాతిక్రాన్తే ర్లిఙ్గశరీర మవతిష్ఠతఇతియావత్; కస్మాత్ ? సంసార వ్యపదేశాత్- తథాహి "యది ప్రయాస్యన్నృప పారమేష్ఠ్యం వైహాయసానాముత యద్విహారమ్। అష్టాధిపత్యం గుణసన్నిపాతే సహైవగచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ "ఇతి తస్య యథోక్త శరీర సమ్బన్ధ లక్షణ స్సంసారో వ్యపదిశ్యతే.

—॥ ౯॥సూ॥ † సూక్ష్మంప్రమాణతశ్చ తథోపలబ్ధేః॥—

తచ్చ ప్రకృత్యాది తత్త్వాత్మకం జీవస్యాస్మాచ్ఛరీరాత్ప్రవసత ఆశ్రయ భూతం కారణశరీరమ్, ప్రమాణతః- పరిమాణతః, సూక్ష్మమ్, ఇతరైరత్యన్త మదృశ్య స్వభావం భవితుమర్హతి, కుతఃతథోపలబ్ధేః- సుషుమ్నా నాడీ ప్రవేశ నిష్క్రమణాదిభ్యోస్య శరీరస్య సూక్ష్మత్వోపలబ్ధేః, అతఏవహి స్థూలదేహాన్నిష్క్రామదేత చ్ఛరీరం పార్శ్వస్థైర్నోపలభ్యతే, అతిసూక్ష్మత్వా త్తేజోవదతిస్వచ్ఛత్వాచ్చాస్య సర్వత్ర సంచారావిఘాతా వుపపద్యేతే.

—॥ ౧౦॥సూ॥ () నోపమర్దేనాతః॥—

అతః- అతిసూక్ష్మత్వాదేవ,ఏతచ్ఛరీర ముత్క్రమణ కాలే నోపమర్దేనోత్క్రామతి, ఇదం సూక్ష్మశరీరంస్థూలశరీరమనుపమర్దయ దేవస త్తస్మాదుత్క్రామతీత్యర్థః, స్వయంచస్థూలశరీరవచ్ఛేదన శోషణ దాహన ప్లావనాదిభిర్నోపమర్ద్యతఇత్యభిప్రాయః.

---

† లిఙ్గశరీర మపరిమేయ మిత్యాహ- (సూక్ష్మ) మితి-

() లిఙ్గదేహస్యాతిసూక్ష్మత్వేయుక్తిమాహ- (నోపమర్దేనాత) ఇతి.

* * * * * *

స్థూలదేహాన్తస్సూక్ష్మశరీరసత్త్వేహి తేన క్రమ ముముక్షురుత్క్రామేత్, తదేవప్రమాణాభావాన్నాస్తీతిచేన్మరణాత్ప్రాగూర్ధ్వంచోష్మోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిభ్యాం తాదృశోష్మాశ్రయత్వేన తాదృశ

—※ ౧౧॥సూ॥ అస్యైవచోపపత్తేరేష ఊష్మా ※—

యోఽయం స్థూలదేహే సమాలభ్యమానే ఉప లభ్యత ఊష్మా సత్వేష ఊష్మాప్రసిద్ధస్థూలదేహ వ్యతిరిక్తశరీరవ్యాపాశ్రయో భవితుమర్హతి, కుతః? ఉపపత్తేః- తథాహి మృతావస్థాయామవస్థితేపి స్థూల దేహే సత్స్వపి తత్ర రూపాది గుణేషునైవోష్మోపలభ్యతే, జీవితావస్థాయాంతూపలభ్యతే, తస్మాదుపలభ్యమాన ఏష ఊష్మాస్థూలదేహాన్తర్గత సూక్ష్మదేహస్యైవ గుణఇత్యుపపద్యతే. చ శబ్దేన శ్రుతిముపోద్బలయతి, తథాచ శ్రుతిః " ఉష్ణ ఏవైవ జీవిష్య ఞ్చీతో మరిష్యన్ని " తి. ... ... ※

—※ ౧౨॥సూ॥ప్రతిషేధాదితిచేన్న శారీరాత్స్పష్టో హ్యేకేషామ్ ※—

అథ యదుక్తం " వాఙ్మనసీ " త్యారభ్య తత్వవిలాప పూర్వక ముత్క్రమణం తదధునాఽఽక్షిప్య సమాధీయతే, తథాహి, భగవదుపాసకస్య శరీరాదుత్క్రాన్త్యాదికం నోపపద్యతే,"ఘటే భిన్నే యథాకాశఆకాశస్స్యాద్యథాపరా। ఏవం దేహేమృతేజీవో బ్రహ్మ సమ్పద్యతే పున " రిత్యాదినా వాగాది తత్వాపగమేసతి జీవ బ్రహ్మణో భేద ప్రతిషేధాదితి చేన్నేత్యుచ్యతే, హి-యస్మాత్, "ఏవం దేహే మృతే జీవో బ్రహ్మ సమ్పద్యతే పున "రిత్యాదౌ ప్రాప్తృశారీరాద్భేదేన ప్రాప్యగిపరమాత్మా స్పష్టఏవై కేషామ్- ముఖ్యానామ్, వివేకినాం ప్రతీయతే, నత్వవివేకినామ్, యదిపునరుపాసకస్య ప్రాప్యోవస్యాత్తర్హి కథముపాసీత, స్వాత్మసమ్ప్రాప్త్యర్థమితి చేన్న,ఆత్మసమ్ప్రాప్తేః పూర్వసిద్ధత్వేన తదర్థం విధీయమానానాంభగవదుపాసనానామానర్థక్య ప్రసంగాచ్ఛాస్త్రారమ్భ భఙ్గప్రసంగాచ్చ, నహి"ఘటేభిన్నేయథాకాశ"ఇతి దృష్టాన్తో దార్ష్టాన్తికేజీవాత్మ పరమాత్మనో

సూక్ష్మదేహస్యాస్తిత్వసిద్ధేస్తేన సహైవాయముత్క్రామతీతిభావేనాహ-(అస్యైవే) తి. ※ ※ ※ ※

భేదం ప్రతిషేద్ధుముపాదీయత ఇతి శక్యతేవక్తుమ్, కింత్వాకాశవజ్జీవస్య స్వచ్ఛతాముపపాదయితుమ్, తథాహి యథాస్వచ్ఛోమహాకాశో ఘటాది సమ్బద్ధో మలినఇవ భవతి తత స్స్వస్మిన్ సమ్బద్ధే ఘటాదౌ భిన్నేసతి పూర్వవత్స్వచ్ఛోభవతి, ఏవం స్వచ్ఛఏవ జీవో జ్ఞానతః ప్రకృతికార్యదేహైస్సమ్బద్ధస్సన్ మలిన ఇవభవతి, తతో భగవదుపాసనమహిమ్నా స్వసమ్బద్ధే దేహే మృతే సతి జీవస్స్వచ్ఛోభవతి, తతో బ్రహ్మప్రాప్తివ్యవధాయక కార్యకారణ దేహద్వయాద్యభావాదనాయాసేనైవ బ్రహ్మసమ్పద్యతే-భగవన్తం ప్రాప్నోతి, తస్మాద్బ్రహ్మప్రేప్సోరుపాసకస్య శారీరస్య తత్వ ప్రవిలాప పూర్వకం శరీరాదుత్క్రాన్తిస్తతో గతిరిత్యేతదుభయం సూపపద్యతే.

—✲ ౧౩॥సూ॥ స్మర్యతేచ ✲—

అపిచ శరీరాదుత్క్రాన్త్యాదికం జీవేశ్వరయోర్భేదసద్భావాభిప్రాయేణైవ భగవద్గీతాసు స్మర్యతే “ ప్రయాణకాలే మనసాచలేన భక్త్యాయుక్తో యోగబలేనచైవ। భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్యసమ్యక్సతం పరం పురుషముపైతిదివ్య ” మితి.

౩॥సంసార వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ ॥సూ॥౬॥

—✲ ౧౪॥సూ॥ † తానిపరేతథాహ్యాహ ✲—

సమాప్తోత్క్రాన్తిప్తాచిన్తా, అథప్రకృతమేవానువర్తతే, ప్రకృతేచాష్టాఙ్గయోగినాం సాధిదైవతాని వాగాదీనీన్ద్రియాణి శరీరారమ్భక పఞ్చమహాభూతాని చత్రివిధాహఙ్కారే యథోద్భవం ప్రవి

ఇహసంసారజిహాసోదయః ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౩॥సూ౬॥

ప్రపూర్వాధికరణే త్రివిధాహఙ్కార పర్యన్తస్తత్వ విలాప ఉక్తః, తదాది తత్వ ప్రవిలాపకథనస్య తదధికరణశేషత్వాత్తమిదానీం సింహావలోకనన్యాయేనానుస్మృత్యాహ(తానిపర)ఇతి.

లీయన్తఇత్యుక్తమ్. సంప్రతి, తాని- వైకారికతైజస తామసానిత్రీణ్య
ప్యహఙ్కారణ్యాని,మహత్తత్త్వ ప్రకృతి విలాపద్వారా, పరే- పరస్మిన్
బ్రహ్మణి, విలాప్యన్తే, ఏవంయోగిభిరనుసన్ధే యమిత్యర్థః, కుతః?
తథాహ్యాహ- "తేజః పరస్యాం దేవతాయా" మిత్యాదిశ్రుతిః, అ
త్ర తేజశ్శబ్దేన తైజసాహఙ్కారో పలక్షిత మహఙ్కారత్రయమభిధీ
య్యతే,* తస్మాదేవంయోగిభిస్తత్త్వలయఃకర్తవ్యఇత్యేవగన్తవ్యమ్.

౪॥ తానిపరేతథాహ్యాహేత్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౧౫॥సూ॥† అవిభాగోవచనాత్ ※—

కిమనయాతత్త్వ ప్రవిలాపభావనయా, సద్యోముక్తిమీయుషా
మివక్రమముక్తిమీయుషామపి కారణదేహాద్విభాగో భవతి? ఆహో
స్విదవిభాగోభవతి? ఇతివిశయేప్రాహ- (అవిభాగ) ఇతి= క్రమము
క్తిమీయుషాం స్థూలదేహాదుత్క్రమణ కాలేకారణదేహేనా విభాగ
ఏవభవతి, కుతః ? వచనాత్ "సహైవగచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చే"తి
క్రమముక్తిమీయుషాం యథోక్తదేహ సాహిత్యవచనాత్; తస్మాదిహ
తేషాం తాదృశదేహేనావిభాగఏవ భవతీత్యవగన్తవ్యమ్. ¶ఏతచ్చా
ధికరణమ్"తదాపీతే స్సంసారవ్యపదేశా" దిత్యధికరణ ప్రపఞ్చనార్థ
మితిజ్ఞేయమ్.　…　…　…　*

౫॥ అవిభాగాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

* ఫల కథన పూర్వక మేతదధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)
దితి.　అ॥౪॥సూ॥౧॥

† తదా పీతేరితి పూర్వాధికరణ దృఢీకరణార్థత్వాద్ధేతు తద్వ
ద్భావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (అవిభాగోవచనా) దితి.పూ
ర్వపక్షస్తు ప్రాగ్వత్.　*　*　*

¶ ఫలముపదిశన్న ధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి- అస్య
ప్రానరుక్త్యశఙ్కాం-నిరస్యతి- (ఏతచ్చే) తి.　అ॥౫॥సూ॥౧॥

౧౬॥సూ॥తదోకోఽగ్రజ్వలనంతత్ప్రకాశితద్వా
రోవిద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియో
గాచ్చహార్దానుగృహీతశ్శతాధికయా

యదుక్తమ్ "సమానాచాసృత్యుపక్రమా" దితితత్రకింస్మృతి శబ్దేనయస్యాగకస్యాశ్చిన్నాడ్యాఅన్తమార్గోవివక్షితః? యద్వాసు షుమ్నాఖ్యా నాడ్యన్తర్మార్గఏవ ? ఇతిసన్దేహేప్రాప్తే* తత్ర స్మృతిశ బ్దేన సుషుమ్నానాడ్యన్తమార్గఏవ వివక్షితఇతి వక్తుమిదమాహ- (తదోక) ఇతి= తదోకః- తస్య- క్రమముక్తిమీయుషోదేహాదుచ్చక్ర మిషోః,యదోకః- ఆయతనమ్, సుషుమ్నానాడీస్వరూపమ్; తత్, ఉ త్క్రమణకాలేఅగ్రజ్వలనమ్- హృదయాదుపరి ప్రద్యోతితాగ్రంభవ తి, తథాచామ్నాయతే "సఏతాస్తేజోమాత్రా స్సమభ్యాదదానో హృదయ మేవాన్వవక్రామతి తస్యహైతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యో తతేతేనప్రద్యోతేనైష ఆత్మానిష్క్రామతీ" తి. అత్రహృదయాగ్రశబ్దే నహృదయ సమీపవర్తితేజోమయం సుషుమ్నాఖ్యా నాడీస్వరూపంల క్ష్యతే, తేజోమాత్రా శబ్దేనేన్ద్రియా ణ్యుచ్యన్తే, తతస్తత్ప్రకాశిత ద్వారః- తేన-జ్వలతా సుషుమ్నానాడీ లక్షణేన హృదయాగ్రేణైవ,ప్ర కాశితమ్-దర్శితమ్,ద్వారమ్- తదన్తఃప్రవేశవివరమ్, యస్యసః,సుష

* "సమానాచాసృత్యుపక్రమా" దిత్యధికరణేసామాన్యత స్సముపాత్తస్స్మృతిశబ్దో త్రవిశేషతో విమృశ్యతఇతి తేనాస్య హేతు హేతుమద్భావ సఙ్గతింసూచయన్నస్య విషయాదికమాహ- (యదు క్త) మిత్యాదినా= సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మార్గేణైవోత్క్రామత్యుపాస కఇతివిశేషా శ్రవణాద్యస్యాగ కస్యాశ్చిన్నాడ్యా ఏవాన్తర్మార్గస్స్మృతి శబ్దేనవివక్షితఇతిపూర్వపక్షేసుషుమ్నానాడ్యన్తర్మార్గేణైవోపాసకఉ త్క్రమతీతి విశేషం శ్రావయన్సఏవ స్మృతిశబ్దార్థ ఇతిభావేన సిద్ధా న్తయతి- (తత్రస్మృతిశబ్దేనే) త్యాదినా.

మ్నా నాడ్యన్తః ప్రవిశ్య తదన్తర్మార్గేణ తాం నాడీం మాశ్రిత్య మూర్ధస్థ బ్రహ్మరన్ధ్రద్వారా యథోక్తోపాసకో బహిర్నిష్క్రాన్తం బహిర్నిష్క్రామతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కథం తస్తు నాడ్యన్తరేభ్యస్తానాన్తరేభ్యశ్చ నిష్క్రామన్తీతి జ్ఞేయమ్, కుతః పునరుపాసకస్సుషుమ్నా మార్గేణ తామాశ్రిత్య మూర్ధస్థ బ్రహ్మరన్ధ్రద్వారో త్క్రామత్యవగమ్యతే ? విద్యాసామర్థ్యాత్ - విద్యాయాస్తాదృశ ప్రభావత్వాదిత్యర్థః, తథాచ శ్రూయతే “ పరిసరపద్ధతిం హృదయమాహురయోవ హరమ్ । తత ఉదగాదనన్తతవ ధామ శిరః పరమం పునరిహ యత్సమేత్య న పతన్తి కృతాన్తముఖే ” ఇతి. తచ్చైవ గత్యనుస్మృతి యోగాచ్చ - యోగినస్తదా విద్యాఙ్గభూత సుషుమ్నాఖ్య మూర్ధన్యనాడీద్వార గత్యనుస్మృతి సమ్భవాచ్చ, *తతశ్చైవం హార్దేన - హృత్పద్మస్థితాలయేన భగవతా శ్రీహరిణా, అనుగృహీతస్సన్ మూర్ధన్యనైవ, శతాధికయా - శతాదతిరిక్తయా, ఏకశత తమ్యా - సుషుమ్నాఖ్యయా నాడ్యా, బ్రహ్మప్రాప్త్యం నిష్క్రామతీతి నిశ్చీయతే, ఇతరాభిరితరఇతిచ. తథా శ్రుత్యన్తరేచ శ్రూయతే “ శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకా - తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవన్తి ” ఇతి. ¶తస్మాత్ “ సమానాచాసృత్యుపక్రమా ” దిత్యత్ర సృతిశబ్దేన సుషుమ్నాఖ్యనాడ్యన్తర్మార్గ ఏవ వివక్షితః, తేనైవ మార్గేణ యోగీ నిష్క్రామతి, తత్ప్రవేశ నిష్క్రమణాదికం సర్వం యోగినాం భగవదనుగ్రహేణైవ ఘటితం భవతీతి ధ్యేయమ్. ... ... *

— ౧౭॥ సూ॥ రశ్మ్యనుసారీ —

---

* “ తదోకోఽగ్రజ్వలన ” మిత్యేతదాదికముపాసకస్యోత్క్రాన్తికాలే హృదిస్థస్స శ్రీహరిరేవ ఘటయతీతి ప్రాహ - (తత శ్చైత్థ) మితి.

¶ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి. (తస్మాది) తి.

"శతంచైకాచ హృదయస్య నాడ్య" ఇత్యుపక్రమ్య బ్రహ్మ ప్రేప్సోః స్వప్రపఞ్చం సుషుమ్నా నాడీ రశ్మిసమ్బన్ధముపపాద్యానన్తరం శ్రూయతే "యత్రైతదస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామత్యథైతై రేవ రశ్మిభిరూర్ధ్వ ఉత్క్రమత" ఇతి. తస్మాచ్ఛతాధికయా నిర్గచ్ఛన్ తద్రశ్మ్యనుసారీ గచ్ఛతీత్యవగమ్యతే. ... ... *

—*{ ౧౮॥ సూ॥ నిశి నేతి చేన్న సమ్బన్ధస్య యావద్దేహభావిత్వాద్దర్శయతి చ. }*—

స్యాదేతత్ అహని నాడీ రశ్మిసమ్బన్ధసమ్భవా త్తదోత్క్రమతో స్తిరశ్మ్యనుసారిణీ గతిః, నిశి పరేయుషస్తు న స్యాద్గతిర్న స్యాత్, నిశి నాడీరశ్మి సమ్బన్ధ విచ్ఛేదాదితి చేన్నైవం వాచ్యమ్, నాడీరశ్మి సమ్బన్ధస్య యావద్దేహభావిత్వాత్- యావల్లిఙ్గ దేహభావీ హి సుషుమ్నాఖ్యసిరాకిరణ సమ్పర్కః, అపి చైతమర్థం శ్రుత్యన్తరం దర్శయతి "అముష్మాదాదిత్యాత్ప్రతాయన్తే తా ఆసు నాడీషు సృప్తా అభ్యో నాడీభ్యః ప్రతాయన్తే తే అముష్మిన్నాదిత్యే సృప్తా" ఇతి, "వైశ్వానరం యాతి విహాయస సాగతా స్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషే" తి నైవం జాతీయకమ్. అస్తి చ నైదాఘికాసు నిశాస్వపి కిరణోప లబ్ధిః, తదాతాపాదికార్య దర్శనాత్; యథాదుర్దినేషు భవతి కిరణానువృత్తిరేవం నిశ్యపి భవత్యేవ కిరణానువృత్తిః, నహి చిరం పరం బ్రహ్మోపాసితవతో రాత్రిప్రయాణమాత్రాపరాధేనోర్ధ్వగతి విహతిరితి శక్యతే వక్తుమ్, తథా హి పాక్షిక ఫలైవ విద్యేతి తస్యాం న కస్యాపి ప్రవృత్తిస్స్యాత్, మృత్యోస్సమయస్యానియతత్వాన్నాహరాగమోదీక్షా యోగినా ముపపద్యతే, తస్మాత్తేషా ముత్క్రాన్తానాం దివానిశమవిశేషేణ భవతి రశ్మ్యను సారిణీ గతిరితి స్థితమ్. ... ... *

—* ౧౯॥ సూ॥ అతశ్చాయనేపి చ దక్షిణే *—

అతశ్చ- "అహరాగమోదీక్షానుపపత్తేః, విద్యాయా అపాక్షి

కఫలత్వాన్మృత్యుకాలస్యానియతత్వాచ్చరమేతేష్వయనేషుకోత్తరాయణ యో గీ(ప్రాప్తిర్నిత్యోపాసనఫలం మోక్షమవాప్తుం రశ్మ్యనుసారిణాం x తిమ్, ఉత్తరాయణ ప్రాశస్త్యప్రఖ్యాపనార్థం స్వస్యపితుః ప్రసా దలబ్ధస్వచ్ఛన్దమృత్యుతా ప్రఖ్యాపనార్థంచ భీష్మాచార్యః ప్రతీక్ష దుత్తరాయణమ్, అథవా స్వచ్ఛన్ద మృత్యవో యోగినః ప్రాహుః ఉత్త రాయణ ఏవోత్క్రమన్తీత్యేతత్ప్రదర్శనార్థమేవభీష్మప్రతీక్షణమి త్యవగమ్యతే, యద్వా సద్యోముక్తి మిచ్ఛతాం విషయే ఇద మహరు త్తరాయణాగమో దీక్షణావశ్యకత్వజ్ఞాపకసూత్రద్వయమస్తు, త థైవ శ్రూయతే " దేశేచ కాలేచ మనోనసజ్జేత్ప్రజ్ఞాస్యయచ్ఛే న్మనసాజితాసు " ఇతి క్రమముక్తిమిచ్ఛతా మిదమహరాద్యాగమో దీక్షణమావశ్యకమ్, నహితేషాం స్వచ్ఛన్దమృత్యూనా*మహరాద్యాగ మోదీక్షాభ్యుపగమే విరోధంపశ్యామః, ఏతత్ప్రదర్శనార్థమేవ భీ ష్మాచార్యేణోత్తరాయణం ప్రతీక్షిత మితివేదితవ్యమ్ " ధర్మాత్ ప్రవదత స్తస్యసకాలః ప్రత్యుపస్థితః । యోయోగినశ్ఛన్దమృత్యోర్వాఞ్ ఛితస్సోత్తరాయణ " ఇతిహిశ్రూయతే, " యఏవంవిద్వానుదగ యనేప్రమీయతే దేవానామేవమహిమానంగత్వాఽఽదిత్యస్యసాయు జ్యంగచ్ఛతి " తిశ్రుతేశ్చేదమేవతాత్పర్యమవగమ్యతే. ... *

—౨౦ ॥ సూ॥ యోగినఃప్రతిచస్మర్యతేస్మార్తేచైతే—

అపిచ " యత్ర కాలేత్వనావృత్తి మావృత్తించైవ యోగినః । ప్రయాతాయాన్తితం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ " ఇత్యుపక్రమ్య అ ర్చిరాదిక్రమము క్త్వాచ్ఛయాఽహరాగమం ప్రతీక్ష్యపఠేతాస్పష్టాఙ్గ యో గినః ప్రత్యేవదేవయానం స్మర్యతే, తస్మాదతే అహరుత్తరా యణో

---

* తథాచక్రసుముముక్షూణామహరాద్యాగమోదీక్షణమావశ్య కమితిభావః.   *   *   *   *   *

ఏవంయోగినా మిచ్ఛానుసారేణో భయథాగతిప్ప వఽతిభా

దీక్షణే స్మార్తే-స్మృత్యుక్తేచేతి నిశ్చితవ్యమ్.

ఉత్తరదోకోధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౫॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల

తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస

పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త

శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ

గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వ వే

దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే

చ తు ర్థా ధ్యా య స్య

ద్వి తీ య ః పా దః.

ద్వితీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౨౦॥

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

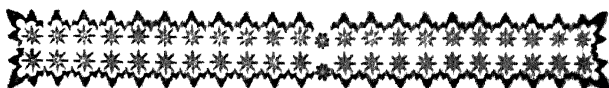

వేనపాదార్థముప సంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౬॥సూ॥౫॥

చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః.

శ్రీశుకభగవత్పాదాచార్యాః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

—※ ౧॥ సూ॥ అర్చిరాదినాతత్ప్రథితేః॥ ※—

¶ తదేవమతీతపాదే యోగితత్త్వలయానన్తరం సుషుమ్నయోత్క్రాన్తస్తద్రశ్మ్యనుసారీ గచ్ఛతీత్యుక్తమ్,తదేవగమనమస్మిన్ తృతీయేపాదే ప్రపఞ్చ్యతే, తత్రగమనమార్గం బహుధాశ్రూయన్తే, తథాహి " యత్రైతస్మాచ్ఛరీరాదుత్క్రామత్యథైతైరేవరశ్మిభిరూర్ధ్వమాక్రమత " ఇత్యేకోరశ్మ్యనుసారీ,తదా " ఛాన్దోగ్యే " తేర్చిషమభి సమ్భవన్త్యర్చిషోఽహ్న అహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణ పక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతిమాసాంస్తాన్మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చంద్రమసంచన్ద్రమసోవిద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మగమయత్యేషదేవయానఃప

అర్చిరాది పథాయోగీ యదనుగ్రహతోఽచిరాత్ ।
ప్రయాతిపరమంధామ తంసీతారామమాశ్రయే॥

¶ అస్యపాదస్యైతదధ్యాయేనపూర్వపాదవదేకవిషయత్వమేవసఙ్గతిః, పూర్వపాదోక్తోత్క్రాన్తిసాధ్యార్చిరాది గతేరిహప్రపఞ్చ్యమానత్వాదస్యపూర్వపాదేన సాధ్యసాధనభావసఙ్గతిం పూర్వోత్తరపాదార్థకథనేన సూచయతి- (తదేవ) మిత్యాదినా- ఇమాం సఙ్గతిమేవ ప్రాగధికరణేనాస్యాభిప్రేత్యమార్గాత్మకంవిషయముపస్థాపయతి- (తత్రే) త్యాదినా.

న్థాఇతీ " త్యన్యః, తథా కౌషీతిక్యామ్ " సఏతం దేవయానం పన్థా నమాసాద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతి సవాయులోకం సవరుణలోకం సఇన్ద్రలోకం సప్రజాపతిలోకం సబ్రహ్మలోక " మిత్యపరః, అత్ర లోకశబ్దస్థానపరః, ప్రజాపతిశబ్దోనప్రజాపతిపరః,బ్రహ్మశబ్దశ్చ తుర్ముఖపరః, తథా " యదావై పురుషోస్మాల్లోకాత్ప్రైతిసవాయుమాగచ్ఛతీ " తీతరః, తథా " సూర్యద్వారేణతే యాన్తి పురుషం విశ్వతోముఖ " మితికశ్చిత్, తథా " సూర్య ద్వారేణ తేవిరజాః ప్రయాన్తి " తిచైకః, కిమేతే మార్గాః ప్రతిశాఖంపఠ్యమానా మిథోభిన్నాః ? అహోస్విద్గుణోప సంహారవదన్యోన్యగుణైరన్యోన్య విశేషితాస్సన్త ఏకఏవార్చిరాది మార్గోభవతీతి సంశయే ప్రతిశాఖం దేవయాన పాఠభేదాన్మిథోభిన్నా ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, అర్చిరాది మార్గస్త్వేక ఏవభవతి, యథా శాఖాన్తరోప దిష్ట విద్యాగుణానాం తదితర శాఖోప దిష్టతథా విధవిద్యాయా ముపసంహారఃక్రుతః, ఏవ మిహాపి శ్రుత్యన్తరోపదిష్టమార్గ విశేషాణాం శ్రుత్యన్తరోపదిష్టమార్గేషూపసంహర్తుముచితత్వాత్; తతశ్చైకఏవార్చిరాది మార్గ ఇతి సిద్ధే తేనైవార్చిరాదినా ఉపలక్షితేనోత్తరేణమార్గేణపరమపదంప్రేప్సూనారంహతీతినిశ్చినుమః,తస్మాత్ తత్ప్రిధితేః-"వైశ్వానరంయాతివిహాయసాగతస్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషే " త్యాదౌ"అగ్నిస్సూర్యోదివాప్రాహ్ణశ్శుక్లోరాకోత్తరస్స్వరాడి"త్యాదౌచోపాసకగన్తవ్యార్చిరాది మార్గస్యైకత్వ ప్రసిద్ధేరిత్యర్థః, సౌత్రమర్చిః పదమగ్నిపరమ్. " అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్ల"ఇతిస్మృతౌ జ్యోతిఃపదమాదిత్యపరమితిజ్ఞేయమ్. ... ... *

అత్రభక్తియోగినా మష్టాఙ్గయోగినా మిచ్ఛాయాం సత్యామర్చిరాదిమార్గేణ గమనంభవతి, యదీచ్ఛానస్యాత్తేషాం తదాప్రారబ్ధాన్తేఅజామిళాదివద్భగవ దనుగ్రహేణైవ విమానమారుహ్యాపార్ష దె

స్సహసద్యఏవ తే యథేచ్ఛం పరమపదం. ప్రాప్నువ న్తీతిప్రత్యేతవ్యమ్-
*తతశ్చశాఖాభేదేన పాఠభేదేప్యర్చిరాదివర్త్మైక మేవభవతి,తేనై
వ దేవయానేన పథాఅష్టాఙ్గయోగిరంహతీతి స్థితమ్.　...　*

౧॥ అర్చిరాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—*— ౨॥సూ॥ ¶ వాయుమబ్దాదవిశేషవిశేషాభ్యామ్. —*—

" అగ్నిస్సూర్యోదివా ప్రాహ్ణాశ్శుక్లోరాకోత్తరస్స్వరా " ఇ
త్యత్రశ్రూయమాణే దేవయానే †ఉత్తరాయణాదూర్ధ్వంసంవత్సరోవా
యుశ్చాగ్న్యాది వత్కు-తమయోశ్చిత్ స్థానయోః స్థితావభ్యుపగన్త
వ్యౌ? కింవానాభ్యుపగన్తవ్యౌ? ఇతివిచికిత్సాయా †ముత్తరాయణా
దూర్ధ్వం సంవత్సర వాయూ స్త ఇత్యభ్యుపగమయితు మిదమాహ-
(వాయు) మితి= భగవదుపాసకో దేహా దుత్కు-)మ్యార్చిరాదిక
[ప్రాప్యో]త్తరాయణ మభిస మ్భాయతస్మాదబ్ద మభిసమ్భవతి, అబ్దా
ద్వాయుమభిసమ్భవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్మాత్ ? అవిశేషవిశేషా
భ్యామ్- తథాహి " షడుదఙ్ఙేతిమాసాన్మాసేభ్యస్సంవత్సర " మి
త్యత్రో)త్తరాయణా దూర్ధ్వం సంవత్సరస్యార్చిరాదివ త్ప్రాప్య
త్వావిశేష శ్శ్రూ)యతే, తథా శ్రుత్యన్తరే" యదావై పురుషోస్మా
ల్లోకాత్ ప్రైతిస వాయుమభిగచ్ఛతీ " త్యాదౌ వాయోఃప్రాప్యత్వ

* ఫల కథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి-
(తతశ్చే) తి.　　అ॥౧॥సూ॥౧॥

¶ దేవయానస్థార్చిరాదిప్రస్తావేన తత్రత్యాబ్దవాయ్వోస్సంప్రత
త్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (వా
యుమబ్దా) దితి.

† " అగ్నిస్సూర్య "ఇత్యత్రోత్తరాయణా దూర్ధ్వమపఠితత్వా
త్తౌసతత్రనివేశితా వభ్యుపగన్తవ్యావిత్యేవంప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి-
(ఉత్తరాయణా దూర్ధ్వ) మిత్యాదినా.

విశేషశ్శ్రూయతే, తస్మాద్భుదగయనాదూర్ధ్వం మబ్దవాయూ నివేశి తావభ్యుపగన్తవ్యౌ, అపిచ "మాసేభ్యో దేవలోక" మితి "ఆది త్యాచ్చన్ద్రమస" మితిచ వాజసనేయకచ్ఛాన్దోగ్యవాక్య పర్యాలో చనయా వాయులోకోపరి దేవలోకచన్ద్రలోకౌ స్తతిజ్ఞేయమ్.

— 3॥సూ॥ + తటితోధివరుణస్సమ్బన్ధాత్ —

చన్ద్రలోకాదధిచ ప్రాప్యా తటిదస్తి, తటిత్- విద్యుల్లోకాధిపతిః, అమానవాఖ్య పురుష ఇత్యర్థః, తంప్రాప్య తటితోఽధి- విద్యుదుపరి,వరుణస్తిష్ఠతి, తం ప్రాప్నోతీతి జ్ఞేయమ్. కస్మాత్ ? సమ్బన్ధాత్- అస్తిహి విద్యుద్వరుణయో స్సమ్బ న్ధః "యదాచ విశాలా విద్యుత స్తీవ్రస్తనిత నిఘోషా జీమూతో దరేషు విద్యోతన్తే తదాపోవర్షన్తి జీమూతాః అపాంచాధిపతి ర్వ రుణ" ఇతి శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధః, అత స్తయోస్సమ్బన్ధాత్ "తటితో ధివరుణ" ఇతి సూక్తమ్.()యద్యప్యాదిత్యాదే స్తత్తచ్ఛ్రుతిషు దేవ యానేపథి స్థాన భేదశ్శ్రూయతే, తథాహి "సంవత్సరా దాది త్య" మితి ఛాన్దోగ్యే "యదావై పురుషోస్మాల్లోకాత్ ప్రైతిసవా యుమభిగచ్ఛతి తస్మై సతత్ర విజిహీర్షతే యథారథచక్రస్యఖం తేనస

+ "ఆదిత్యాచ్చన్ద్రమసంచన్ద్రమసోవిద్యుత" మితిఛాన్దో గ్యోక్తచన్ద్రమో విద్యుతావిహోపసంహృత్య కౌషీతక్యుక్తవరుణ లోకమిహోపసంహర్తుమాహ- (తటితోఽధీ) తి.

() ఆదిత్యాదీనాంస్థానభేదకథనాచ్ఛ్రుతీనాం విప్రతిషేధము ద్భావయఞ్శఙ్కతే-(యద్యప్యాదిత్యాదే) రితి= తత్ర"యదావైపు రుష" ఇతిశ్రుతేరయమర్థః, పురుషః- ఉపాసకః,అస్మాల్లోకాత్ , ప్రై తి- ఉత్క్రామతి, తస్మై- ప్రాప్తాయపురుషాయ, సః- వాయురి త్యధ్యాహార్యః, విజిహీర్షతే- ఛిద్రంకరోతీత్యర్థః- తేన- వాయుదత్తే న్యరథచక్రఛిద్రతుల్యేన ద్వారేణోర్ధ్వముత్క్రామ్యాదిత్యంగచ్ఛతీతి.

ఊర్ధ్వమాక్రమతేస ఆదిత్యమాగచ్ఛతి'' త్యపరత్ర, " మాసేభ్యో దేవలోకం దేవలోకాదాదిత్య '' మితి వాజసనేయకే, తైత్తిరీయకేతు వాయోశ్చాపిస్థానభేదశ్రుత్యా మతే "వ్యపోహ్య శిశ్నకపాటే-స్వాహేత్యగ్నౌ ప్రతితిష్ఠతి-భువ ఇతివాయౌ-సువరిత్యాదిత్యే" ఇతి, అస్యార్థశ్చ 'ఆదిత్యాత్పరస్య' మన "మితి, "వైశ్వానరం యాతి విహాయసా గత స్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేనశోచిషా। విధూతకల్మషః-అథహ సైరుదస్తాత్ ప్రయాతివక్రంస్సపశైంశుమార'' మితి సర్వవేదాన్తసారే పిక్వచిదాదిత్యాత్ దేవయానే ఉవస్థానమపిన శ్రూయతే, శైంశుమారస్యాప్యవస్థానం శ్రూయతే, శైంశుమారమ్-ధ్రువస్థానమ్, స్వర్గాదుపరితనలోకః, విష్ణుపదసంజ్ఞ మితియావత్; తథాపి తేషు శ్రుత్యన్తరేషు కేవలపాఠ మాత్రేణాదిత్యాదేర్దేవయానేపథి అవస్థాన మాత్రం వివక్షితమ్ నతు క్రమతోవస్థానంచ, సర్వవేదాన్తసారే క్వచిద్వైశ్వానరా దూర్ధ్వ మాదిత్యాదేః క్రమతో ఉవస్థానా ప్రదర్శనేపి తత్రైవోపరిష్టాదాదిత్యాదేః క్రమతోవస్థానస్య నిర్ణయప్రదర్శనా త్తత్రోపదిష్టః క్రమ ఏవాత్ర నిర్ణేయః, తత్రతు " అగ్నిస్సూర్య'' ఇత్యాదినోక్త ద్వితీయస్థానే సమాప్యతే,

---

అత్రాగ్న్యాదయస్సప్త "అగ్నిస్సూర్య" ఇతి సర్వవేదాన్తసారాదిప్రసిద్ధాః, తదుపరిస్థ మాససంవత్సరౌ " అపూర్యమాణపక్షా ద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతి మాసేభ్య సంవత్సర '' మితిఛాన్దోగ్య ప్రసిద్ధౌ, సంవత్సరోపరిచ వాయ్వస్తిత్వమ్ " సఏతం దేవయానం పన్థానమాసాద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతి సవాయులోకమితి '' తికౌషీతకి ప్రసిద్ధమ్, తస్యాబ్దావాన న్తర్యంచ " వాయుమబ్దా " దితిసూత్రసిద్ధమ్, తదుపరి దేవలోకాస్తిత్వంచ " మాసేభ్యో దేవలోక '' మితి వాజసనేయకప్రసిద్ధమ్, తతఊర్ధ్వం పవన్తి తటిత్తోః క్రమతోస్తిత్వమ్ " సంవత్సరాదాదిత్య మాదిత్యాచ్చన్ద్రమసం చన్ద్రమసో విద్యుత '' మితిఛాన్దోగ్యాది ప్రసిద్ధమ్, [illegible]

ఏవమేవ "వైశ్వానరంయాతి" త్యత్ర వైశ్వానరాత్పరాచీనతయా ఆదిత్యాదేరవస్థానమభిప్రేతమ్, తస్మాదస్మాద్యోగీఅగ్నిమభిసమ్భూ యాదిత్యమభిసమ్భవతీతి నిశ్చీయతే, ఏతైర్విచారై రేవంప్రక్రృతే "అ గ్నిస్సూర్యో దివాప్రాహ్ణశ్శుక్లో రాకో త్తరస్స్వరాడి" త్యత్ర ముక్తి ప్రాప్త్యే దేవయానక్రమ స్సమ్ప్రతిపన్నః, పరబ్రహ్మ ప్రేప్సురాదౌ తావదస్మాద్దేహాత్సుషుమ్నానాడ్యోత్క్రమ్య తద్రశ్మ్యనుసారీ సన్న గ్నిస్వామికం లోకం ప్రాప్యాగ్ని మభిసమ్భవతి, తతస్తేనాతి వాహ్య మానస్సూర్య స్వామికం లోకం ప్రాప్య సూర్య మభిసమ్భవతి, తత స్త్వేవం దివా, తతః ప్రాహ్ణామ్, తతశ్శుక్లమ్, తతో రాకామ్, తత ఉత్తరాయణమ్, తతష్షడుదఙ్మాసాన్, తతస్సంవత్సరమ్, తతోవాయు లోకమ్, తతోదేవలోకమ్, తతశ్చన్ద్రలోకమ్, తతోవిష్ణులోకమ్, త తోవరుణలోకమ్, తతశ్చేన్ద్రలోకమ్, తతశ్శింశుమారచక్రమ్, తతో మహాలోకమ్, తతోజనోలోకమ్, తత స్తపోలోకమ్, తత స్సత్యలో కమితి.* తస్మాదయమేవ దేవయానాఖ్యస్య పథః క్రమోభవతీత్యర్థ్యవ

యోర స్తిత్వంచ "సవరుణలోకంస ఇన్ద్రలోక" మితికౌషీతకీసిద్ధ మ్, వరుణలోకస్య తటిదాన స్తర్యంచ "తటితోధివరుణ" ఇతి సూ త్రసిద్ధమ్, తదుపరి శింశుమారమహాజన స్తపోలోకానాం క్రమతో స్తిత్వంచ "ప్రయాతిచక్రం నృపశైంశుమారమ్- తద్విశ్వనాభిం త్వ తివ ర్త్యవిష్ణోరణీయః సావిరజేనాత్మ నైకః। నమస్కృతం బ్రహ్మవిదా ముపైతి కల్పాయుషోయద్విబుధారమన్త" ఇతి శ్రుతిసిద్ధమ్, తదు పరిసత్యలోకా స్తిత్వంచ "స్వరా" డితి సర్వవేదాన్తసారాది సర్వ శ్రుతిసిద్ధమ్,తతశ్చాగ్న్యాదీనామేవం క్రమతో దేవయానావస్థాన కథ నంన్యాయ్యమేవేతి తిధ్యేయమ్.

* ఫలకథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా) దితి.

సాలోక్యాఞ్, శ్రుత్యన్తరేషుచైవ మేవార్చిరాదయో దేవయానపర్వతయా
ముగ్రథితవ్యాః. ... ... *

౨॥ వాయ్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—*— ౪॥సూ॥ §ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గాత్ —*—

అర్చిరాదయో దేవయానే పథి నత్వత్యుక్తమ్, తత్రేదమప రం సన్దిహ్యతే, కిమేతేఽర్చిరాదయో ఽచేతనయా దేవయానాఖ్య మార్గే చిహ్నభూతాస్తిష్ఠన్తి? కింవా చేతనభూతా ఏవైతే ఉద్గన్తౄ ణాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః? ఇతి. తత్ర ప్రాప్తం తావ న్మార్గచిహ్నభూతా ఇతి, కుతః? "అగ్ని స్సూర్యో దివాప్రాహ్ణ" ఇ త్యాదిషు తథైవోప లబ్ధేః; యథా లోకే కశ్చిద్గ్రామాన్తరంవా ప్రతి ష్ఠాసమానోఽన్యేనానుశిష్యతే, గచ్ఛతస్తే పథ్యాదౌ గిరిరస్తి తతో నది తతో ఽవటస్తతో వటస్తతో మఠస్తతో నగరమేతా న్యతిక్ర మ్య గ్రామాన్తరాదికం ప్రాప్స్యసీతి, ఏవమిహాపి "అగ్నిస్సూర్య" ఇ త్యాద్యుపదిశ్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే-(ఆతివాహికాః) ఇ తి=ఆతివాహికాః- అత్యుపచారపూర్వకం గమయితారః, ఏతదు క్తంభవతి, చేతన భూతా ఏవార్చిరాదయో దేవా భగవదుపాసనయా వైకుణ్ఠంగచ్ఛతాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః పరమాత్మ నా నియుక్తాస్సన్తో దేవయానే పథి తిష్ఠన్తీతి, కస్మాత్? లింగాత్-త థాహి "చన్ద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీ" తి శ్రుతి రగ్న్యాదీనామప్యాతివాహికత్వం సిద్ధమేవ ద ర్శయతి, తత్పురుషః-తస్యవిద్యుతోఽభిమానీపురుషః, అమానవ ఇతి వైద్యుతస్యపురుషస్యసంజ్ఞా, *తస్మాదర్చిరాదయోగన్తౄణాం నేతార

---

§ ఉక్తం దేవయానాస్తిత్వ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభ తే. (ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గా) దితి.

*ఫలకథనపూర్వక మేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(తస్మా)

ఇతిస్థితమ్.—※ ౫॥ సూ॥ +ఉభయవ్యామోహాత్తత్సిద్ధేః ※—

కథమేషామర్చిరాదిభిరేవమతివాహ్యత్వంసిద్ధ్యేదితినవిస్మర్తవ్యమ్, కుతః? ఉభయవ్యామోహాత్తత్సిద్ధేః- వ్యామోహో-విస్మృతిః, భగవదుపాసకానాంప్రాక్తన దేహాతదనుబన్ధోభయాస్మరణాత్తేషాం భగవదుపాసన సిద్ధేర్భగవదాశ్రితానాం సర్వపూజ్యత్వాదర్చిరాద్యతివాహ్యత్వం నాశ్చర్యమిత్యభిప్రాయః.

౩॥అతివాహికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—※ ౬॥సూ॥ ¶వైద్యుతేనైవ తతస్తచ్ఛ్రుతేః※—

విద్యుల్లోకాదుపరిచకింవరుణాదయోగన్తౄణామతివాహయుః? ఉతామానవఏవాతివహేత్? ఇతీమాంవిప్రతిపత్తిముచ్ఛేత్తుం ()పఠతి-(వైద్యుతేనైవే)తి= తతః-విద్యుల్లోకాదూర్ధ్వమ్ గన్తారః, వైద్యుతేనైవ పురుషేణామానవ సంజ్ఞేన వరుణ లోకాదిష్వతి వాహ్యమానాస్సన్తస్సత్య లోకం గచ్ఛన్తీత్యవధర్తవ్యమ్, కస్మాత్? తచ్ఛ్రుతేః- తాదృ- వైద్యుతాత్, పురుషోమానవఏత్యబ్రహ్మలోకాద్గమయ

దితి. స్థితమ్-నిశ్చిత మిత్యర్థః.

+ భగవదుపాసకానా మేవమర్చిరాద్యాతి వాహ్యత్వంనాతి చిత్రమిత్యాహ- (ఉభయవ్యామోహా) దితి. తస్మాదర్చిరాదయోఽతివాహికా ఇత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౩॥సూ॥౨॥

¶ తల్లిఙ్గ ప్రస్తావముప జీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే_ (వైద్యుతేనైవే) తి.

()విద్యుల్లోకాదుపరి గన్తౄణా మతివహనం వరుణాదికర్తృకమ్? అహోస్విదమానవకర్తృకమ్? ఇతివిచికిత్సాయాం, గన్తౄణామతివహనార్థం శ్రీహరిణానియుక్తత్వాదర్చిరాదయ ఇవవరుణాదయోపి గన్తౄనతి వహేయురితి పూర్వపక్షేసిద్ధాన్తమాహ- (పఠతీ) త్యాదినా.

తీతి తస్యైవహి గమయితృత్వం శ్రూయతే, బ్రహ్మ లోకానితి బహు
వచనం వరుణ లోకాదీనాముపలక్షణార్థం. బ్రహ్మ- చతుర్ముఖః,
తత్ర †వరుణాదయ స్త్వమానవాను వర్తినో భూత్వా గన్తౄన్ప్రాస
పర్యన్తో ఽధివాహయన్తీత్యభిప్రాయః.
" సవినాన్ బ్రహ్మగమయతీ"త్యత్ర బ్రహ్మశబ్దశ్చతుర్ముఖపరఇత్యా
శయేనాహ,

—✱ ౭॥సూ॥ కార్యం బాదరిరస్యగత్యుపపత్తేః ✱—

అమానవేనతుసత్య లోకపర్యన్తమేవాతివాహనమ్. కార్యమ-
భవతి, తస్మాత్ బ్రహ్మగమయతీత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దస్సిద్ధాన్తే జీవదన్త ఇ
తివ చ్చతుర్ముఖే గౌణ ఏవప్రయుజ్యతఇతి బాదరిరాచార్యో మన్యతే,
కుతః? అస్యామానవస్య చతుర్ముఖాదర్వాచీనత్వేన సత్యలోకాన్త
గత్యుపపత్తేః. ... ... *

—✱ ౮॥సూ॥ ¶విశేషితత్వాచ్చ ✱—

" బ్రహ్మలోకాన్గమయతీ " తిసత్యలోకపర్యన్త గమయి
తృత్వేనహ్యమానవో విశిష్యతే, తస్మాత్సత్యలోకాన్త మేవామానవే
నాతివహనస్యకార్యతయా బ్రహ్మపదంచతుర్ముఖపరమితినిశ్చీయతే.

—✱ ౯॥సూ॥ సామీప్యాత్తుతద్వ్యపదేశః ✱—

తుశబ్దోఽపి, అపిచాత్మజత్వేన పరబ్రహ్మసామీప్యాదస్యాత్మ
యోనా తద్వ్యపదేశః- గౌణతయాబ్రహ్మ శబ్దప్రయోగ ఉపపద్యతే.

వైద్యుతాన్- అర్చిరాది పథావిద్యుల్లోకం ప్రాప్తాన్ స్థితాన్
గన్తౄనిత్యర్థః. †తర్హిన్ శ్రీహరిణా వరుణాదివినియోగా సర్థక్యమి
త్యతఆహ-వరుణాదయస్త్వి)తి.

¶ ఇహబ్రహ్మశబ్దస్య చతుర్ముఖపరత్వేహేత్వన్తరమాహ- (విశే
షితత్వాచ్చే)తి.

తస్మాద్విద్యుల్లోకాదుపర్యమానవస్యైవప్రాధాన్యేనాతివాహ

౪॥ వైద్యుతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—*{ ౧౦॥ సూ॥* కార్యాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహాతః పరమభిధానాత్ }*—

త్రేధా ఖలు జీవాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి, కేచిత్పుణ్యాతిశయినః, కేచిద్ధిరణ్యగర్భోపాసకాః, కేచిదష్టాఙ్గయోగిన ఇతి. తత్ర యే పుణ్యాతిశయేన సత్యలోకం వ్రజన్తి తే కల్పాన్తరేఽధికారిణో భవన్తి, అష్టాఙ్గయోగినాం దేవయానేన సత్యలోకం ప్రాప్తానాం పరమపదప్రాప్తిం వక్ష్యతి, యే చ హైరణ్యగర్భోపాసకాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి కిం తేషాం తత్ర లబ్ధయోగానాం తదధిపత్యాగమన మనపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిర్భవతి? ఉత తేషాం తదాగమన మపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిర్భవతి? ఇతి విశయే+ప్రత్యభిధీయతే- (కార్యాత్యయ) ఇతి=సత్యలోకాధిపత్యలక్షణకార్యాన్త ఏవ, తదధ్యక్షేణ-సత్యలోకాధిపతినా హిరణ్యగర్భేణ సహైవ, తదుపాసకాః- తత్రసంజాతభగవదుపాసనాసన్తః, అతః- సత్యలోకాత్పరమ్, పరమపదం ప్రాప్నువన్తీత్య

కత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౪॥

* భగవదుపాసకానాం దేవయానేన పథా చతుర్ముఖప్రాప్తిప్రస్తావేన చతుర్ముఖోపాసనయా తం ప్రాప్తానామపి స్మృతత్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (కార్యాత్యయ) ఇతి.

+యద్యేవం భగవదుపాసకా ఏతల్లోకాధిపత్యాగమనమనపేక్ష్య పరంపదం వ్రజన్తి తద్వత్సత్యలోకే లబ్ధభగవదుపాసనా అపి తదధిపత్యాగమన మనపేక్ష్యైవ పరంపదం వ్రజన్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే హిరణ్యగర్భోపాసనయా సత్యలోకం గతానాం తదనుగ్రహాయత్తభగవదుపాసన వత్త్వాత్తథా శ్రుత్యనుగ్రహాచ్చ తేషాం హిరణ్యగర్భాగమన మపేక్ష్యైవ పరంధామ ప్రాప్తిరితి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (ప్రత్యభిధీయత) ఇతి.

వగన్తవ్యమ్, కస్మాత్ః "ఏతంపరేత్య భగవన్తమనుప్రవిష్టా యేయోగినోఽజితమరుస్మనసోవిరాగాః! తేనైవసాకమమృతం పురుషంపురాణం బ్రహ్మప్రధాన ముపయాన్తి గతాభిమానా" ఇతి "తే బ్రహ్మలోకే తుపరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తిసర్వే" ఇతిచాభిధానాత్, ఇదముపలక్షణమ్, వసిష్ఠభృగుదక్షాదీనా మప్యధికారాన్తే బ్రహ్మణా సహైవ పరమపద ప్రాప్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్, ఖల్విద *మసూచి" యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణా" మిత్యనేన.

—※ ౧౧॥సూ॥† స్మృతేశ్చ ※—

"బ్రహ్మణాసహతే సర్వే సమ్ప్రాప్తే ప్రతి సఞ్చరే పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తిపరంపద" మితి స్మృతే శ్చాయమర్థ స్స్పష్టమవగమ్యతే, ప్రతిసఞ్చరః- ప్రళయః, ప్రాకృతిక ఇత్యర్థః.

౫॥ కార్యాత్యయాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౩॥

—※ ౧౨॥సూ॥ పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాత్ ※—

సత్యలోకంప్రాప్తా యథోక్తాష్టాఙ్గ యోగినః యథోక్తోపాసకవత్సత్యలోకాద్ధ్యత్యాగమనంప్రతీక్ష్య పరంధామప్రాప్య ముద్గచ్ఛన్తి! కిలవాత దాగమనమప్రతీక్ష్యైవోద్గచ్ఛన్తి?-ఇతి విశయే ¶యథోక్తోపాస

* అసూచి- సూచితమ్, చోదనాపాద ఇతి శేషః.

తస్మాదేషాం తదధ్యక్షేణైవ పరంధామప్రాప్తిర్నిశ్చీయత ఇత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్.

ఫలంచాయం నిశ్చయఏవేతి ధ్యేయమ్. అ॥౫॥సూ॥౩॥

† యద్యపితే హిరణ్యగర్భోపాసకాస్తదాగమనం ప్రతీక్షన్తేమైవ మష్టాఙ్గయోగి నస్తదాగమనం ప్రతీక్షన్త ఇతి ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వా) దితి.

¶ యథోక్తోపాసకవత్- హిరణ్యగర్భోపాసక వదిత్యర్థః, ఏతే- అష్టాఙ్గయోగినః.

కవ త్తదాగమనం ప్రతీక్షైతఉద్గచ్ఛన్తీతి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః-మేష్టా
ష్టాఙ్గయోగినో దేవయానేన పథా సత్యలోకం ప్రాప్తాస్తేతు కిఞ్చి
త్కాలం సత్యలోకే బ్రహ్మణాకృతోపచారాదికం ప్రాప్య తదాగమ
నం కార్యాత్యయంచానపేక్ష్యతతస్సాక్షాత్పరంపద మాప్తు ముద్గచ్ఛ
న్త్యేవేతి జైమిని రాచార్యోమన్యతే, కుతః ? అష్టాఙ్గయోగేన సాక్షా
ద్భగవదుపాసకానాంహిరణ్యగర్భోపాసకాపేక్షయాముఖ్యత్వాత్,
¶ తస్మాత్తేషాంకార్యాత్యయపర్యన్తవిళమ్బో నభవతీత్యవగన్తవ్యమ్.

—౧౩॥సూ॥ దర్శనాచ్చ—

దృశ్యతేచ " నయత్రశోకోనజరానమృత్యుర్నార్తిర్నచోద్వే
గఋతేకుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోదఃకృపయాఽనిదంవిదాందురన్తదుఃఖ
ప్రభవానుదర్శనా " దిత్యత్రసత్యలోకాదుద్గమనహేతుశ్చిత్తతోదః
తస్మాదేషాంకార్యాత్యయపర్యన్తం సత్యలోకే నవిళమ్బ ఇతినిశ్చీయతే.

—౧౪॥సూ॥† నచకార్యే ప్రత్యభిసన్ధిః—

యద్యపి " ప్రజాపతే స్సభాం వేశ్మప్రతిపద్యత " ఇతిశ్రుతి
ర్విరిఞ్చి సభామధ్యవర్తి భగవద్గుణగణామృతపానార్థ నిర్మిత మ
ణ్టపప్రాప్తిరేవాష్టాఙ్గయోగేన భగవదుపాసకస్య భవతీతి శ్రావయతి,
తథాపి తస్యకార్యే- అనిత్యే సత్యలోకే చిర ముషితుమ్, నచ ప్రత్యభి
సన్ధిః- నైవేచ్ఛా భవతీతి యావత్; తత్ర భగవ దుపాసన విరహిత
భూలోకగత జీవ దురన్త దుఃఖాను దర్శన నిబన్ధనచిత్తతోదప్రసఙ్గ
గాదిత్యభిప్రాయః, తస్మాదగ్రతో యాన్తీతి నిశ్చీయతే.

౬॥పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

పరబ్రహ్మోపాసనమాహాత్మ్యసూచనాయోత్తరాధికరణమారభ్యతే,

¶ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† అనిత్వాత్సత్యలోకేవస్తుంనైషామిచ్ఛాస్యాదిత్యాహ (నచే)
తి.

—*{ ౧౫॥సూ॥ అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతి బా
దరాయణఉభయథాఽ్యదోషాత్తత్క్రతుశ్చ }*—

() అథయదుక్తమ్ "బ్రహ్మదృష్టి రుత్కర్షాత్" దిత్యత్ర ప్రతీకోపాసనం తదాలమ్బనాదీనపి కిమర్చిరాది రాతివాహికో గణో బ్రహ్మలోకం నయతి? ఉత అప్రతీకాలమ్బనానేవేతి నియమః? ఇతి+విశయం ప్రశమయతి_(అప్రతీకాలమ్బనా)న్ ఇతి=ప్రతీకాలమ్బనాః- "మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీత" *ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్టప్రతీకోపాసననిష్ఠాః, అప్రతీకాలమ్బనాః- సాక్షాత్పరబ్రహ్మోపాసకాః నిష్ఠాగ్ర యోగిన ఇత్యర్థః, తానేవైష ఆతివాహికోర్చిరాదిదేవగణో దేవయానేన బ్రహ్మలోకం నయతీతి నియమ ఇతి భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే, కుతః? ఉభయథాఽ్యదోషాత్-నహి పరబ్రహ్మోపాసకా ఏవ పరమపదం ప్రాప్తుమర్చిరాది మార్గేణ బ్రహ్మలోకం గచ్ఛన్తి, నతు ప్రతీకోపాస

అథనిహ్మోవలోకనన్యాయేన ప్రతీకోపాసకానమస్మృత్య ప్రసజ్గసజ్గత్యోత్తరాధికరణమారభత ఇతిసూచయన్ తత్ఫలమాహ- (పరబ్రహ్మే)తి.

() అథేత్యర్థాన్తరే, తదాలమ్బనాదీనపీ త్యత్రాదినా హిరణ్యగర్భోపాసకాగ్రాహ్యాః.

అర్చిరాదిరాతివాహి కోగణః కిం ప్రతీకాలమ్బనానపి సత్యలోకం నయతి? కింవాననయతి? ఇతివిశయస్యార్థః.

+ పరమపదప్రేప్సుత్వా త్ప్రతీకాలమ్బనానపి ప్రోక్తాతివాహికోగణస్సత్యలోకంనయతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేతేషామనుత్పన్నభగవదుపాసనత్వాత్తాన్ యథోక్తాతి వాహికోగణో దేవయానేనసత్యలోకంననయతీతిభావేనసిద్ధాన్తయతి-(విశయంప్రశమయతీ)త్యాదినా.

* ఇత్యాదిశ్రుతీత్యత్రాదినా హిరణ్యగర్భోపాసనవిధయూపాసనవిధయూపాత్తు తిసృణాం గ్రహః.

కా అపీత్యేవ ముభయథోపాసక గతివిభాగా భ్యుపగమస్య దోషో భవతి, అపిచ తత్క్రతు న్యాయశ్చైత మర్థం సమర్థయతి, క్రతు- రుపాసనమ్, సచ న్యాయ్యమనుపహీ యత్క్రతు స్సతదీయ మైశ్వర్యం ప్రాప్నుయాదితి. " తంయథాయథోపాసతే తదేవ తద్భవతీ" తిహి శ్రూయతే,* తతశ్చ పరబ్రహ్మక్రతూనేవార్చిరాది రాతివాహికోగణో దేవయానేనబ్రహ్మలోకం నయతీతి సాధ్వేత ద్వ్యాహృతమ్,† అష్టాఙ్గయోగినాం భగవదుపాసకత్వా త్తత్క్రతుత్వమపిసమ్భవత్యేవ, నచ ప్రతీకోపాసకస్య పరబ్రహ్మక్రతుత్వం సమ్భవతి,తస్య ప్రతీక ప్రధానత్వాత్ ; ¶కింతు ప్రతీకోపాసకస్యాపిక్రమేణపరబ్రహ్మోపాసకత్వ రూపతత్క్రతుత్వంసిద్ధ్యేదిత్యభిప్రాయః

౭॥ అప్రతీకాలమ్బనాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

—※ ౧౬॥ సూ॥+ విశేషంచదర్శయతి ※—

అథ సత్యలోకాదుత్క్రాన్తాః కిమాపరమ పద ప్రాప్తే రన్తరాళేకిమప్య ప్రాప్య పరమ పదంప్రాప్నువన్తి?యద్వాకించిత్ప్రాప్య తదతిక్రమ్యైవ తే పరమ పదంప్రాప్నువన్తి ? ఇతి పరీక్షాయాం తత్రేదం ప్రతివిధీయతే-(విశేషంచే)తి=అత్ర విశేషశబ్దః పృథివీము

---

* ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తతశ్చే)తి.

† అష్టాఙ్గయోగినాం పరబ్రహ్మ క్రతుత్వముపపాదయన్ ప్రతీకాలమ్బనానాంతన్నాస్తీత్యాహ- (అష్టాఙ్గయోగినా)మితి.

¶ కదాపునఃప్రతీకోపాసకస్య తత్క్రతుత్వం సిద్ధ్యేదిత్యాశఙ్కాయామాహ- (కింత్వి) తి. అ॥౭॥సూ॥౧॥

+ ఇహాప్రతీకాలమ్బన ప్రాప్యప్రస్తావేన సత్యలోకాదూర్ధ్వమష్టాఙ్గయోగిప్రాప్యస్యోపస్థితత్వాత్తద్విచారాత్మకముత్తరాధికరణం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోపక్రమతే- (విశేషంచదర్శయతీ) తి.

సత్యలోకా దుద్గతానాం పరంధామప్రాప్తేః ప్రాక్ప్రాప్య

పదిశతి, "విశేషస్తు వికుర్వాణాదమ్భసో గన్ధవానభూ"దిత్యాదౌ పృథివ్యాం విశేషశబ్దప్రయోగాత్; శతశ్చార్చిరాది వర్త్మనా సత్యలోకం ప్రాప్తా భగవదుపాసకాః సత్యలోకాదుత్క్రమ్య, విశేషమ్-పృథివ్యావరణమ్, ప్రతిపద్య తమతిక్రామన్తి, చశబ్దోఽనుక్త సముచ్చాయకః, తేనానేన చశబ్దేన సావరణాదీన్యతిక్రమన్త స్తత్తదావరణాతిక్రమణావసరే పృథివ్యాది తత్తదావరణేష్వేవ లిఙ్గదేహగతపృథివ్యాద్యంశాన్ యథాభాగం ప్రవిలాప్యానాదిత్వేనానువర్తమానాజ్ఞానేన సహ ప్రకృతిమాత్రావశేషితం లిఙ్గదేహం చ ప్రధానావరణే ప్రవిలాప్య తదపి ప్రధానావరణమతిక్రమ్య జాగరాద్యవస్థాసాక్షితయా విశ్వతైజసప్రాజ్ఞసంజ్ఞావన్త్యనిరుద్ధప్రద్యుమ్నసఙ్కర్షణనిర్వర్తిత జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాశ్చ ప్రహాయ స్వస్వరూపమాత్రావశేషితాస్సన్తో విరజాం నదీం తీర్త్వా పరిశుద్ధస్వరూపాశ్చ సన్తో మనోవాగాద్యగోచరం ముక్తవగాహనన్దయిత్రితయా తుర్యసంజ్ఞక వాసుదేవాధిష్ఠితం సాక్షాత్పరమపదం ప్రాప్నువన్తీత్యవగమయితుం కతశి?+యతోదర్శయతీమమర్థమ్ "తతో విశేషం ప్రతిపద్య నిర్భయస్తేనాత్మనా

దేశానామ్నానాత్సత్యలోకాదుత్క్రమ్య త్వరమైవ తే పరంధామ ప్రాప్నువన్తీతి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తమాహ- (తత్రేదం ప్రతివిధీయతే) ఇత్యాదినా=సౌత్రచ శబ్దేనసూచితమావరణాద్యతిక్రమమాహ- (తేనానేనే)తి= అనుక్తసముచ్చాయకేనేత్యర్థః.

+ నచైకేన చశబ్దేనాయంబహ్వర్థః కథమవగమ్యత ఇతి సశఙ్క్యమ్, సౌత్రాక్షరాణాం సారవద్విశ్వతో ముఖత్వం చ "అల్పాక్షరమసన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్" ఇతి సఙ్గతిభాష్యే ప్రోక్తత్వాత్సత్యలోకాదుపరి యోగినాం విశేషాద్యావరణ ప్రాప్తిరస్తీతి శ్రుతిరేవ దర్శయతీత్యాహ- (యతోదర్శయతీ) తి.

ప్యోగ్నిమమూర్తిరత్వరః । జ్యోతిర్మయో వాయుముపేత్య కాలేవా
య్వాత్మనాఖంబృహదాత్మలిఙ్గమ్ ॥ ఘ్రాణేనగన్ధం రసనేనవైరస'' మి
త్యారభ్య '' తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమ
యోవసాన''ఇతి, ''విశ్వోథతైజసః ప్రాజ్ఞస్తుర్య ఆత్మాసమన్వయాం''
దితిచైవంజాతీయకామ్నాయః, ¶తస్మాదచిరాదివర్త్మనానాసత్యలో
కం ప్రాప్తాః కార్యాత్యయమనపేక్ష్యైవ ప్రాగ్ఘిరణ్యగర్భో
త్క్రమాత్తల్లోకాదుత్క్రమ్య బ్రహ్మాణ్డం భిత్వా సాక్షాత్పరమపదం
ప్రాప్నువన్తీతి నిశ్చీయతే. †యథామహారాజసమాశ్రితస్తస్యపితుః
పశ్యతస్తత్పుత్రోత్యన్తం తద్రాజసమాశ్రయేణ స్వపిత్రపేక్షయాభూ
యాంసంమహారాజప్రసాదంలబ్ధ్వా తత్ప్రాసాదాదికమారుహ్య రా
జ్ఞాసహ యథేచ్ఛం విహరన్మహారాజవ దానన్దమనుభవతి తద్వదిద
మవగన్తవ్యమ్. ౮॥ విశేషాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

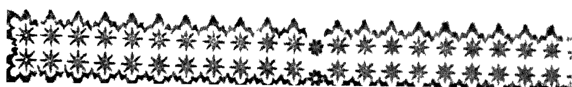
ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వ వే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
చతుర్థాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.
తృతీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౧౬॥

¶ ఫలకథనపూర్వకమధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

† భగవదుపాసకానాం ప్రాగ్ఘిరణ్యగర్భాద్గమనా త్పరంధా
మారోహణంఘటమానం మన్వానోదృష్టాన్తేన సమర్థయన్ పాదా
ర్థముపసంహరతి- (యథే) తి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

చతుర్థస్యాధ్యాయస్యతృతీయః పాదః.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థపాదః.

—*సూ॥ సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేనశబ్దాత్.*—

*అవగతమేతత్తృతీయ పాదేఽష్టాఙ్గయోగినామచిరాదిమార్గేణసత్యలోకం ప్రాప్యతస్మాదుద్గతానాంసావరణబ్రహ్మాణ్డభేదనావసరేస్థూలదేహభఙ్గేసతి తేవిరజానదీ మపితీర్త్వాసాక్షాత్పరమ పదం ప్రాప్నువన్తీతి.అథైతావతా సపాదత్రయాధ్యాయత్రయకృతవిచారేణేయంప్రక్రియాసమ్పన్నా,సంసృతౌనిశ్శ్రేయససాధనానికర్మజ్ఞానం భక్తివైరాగ్యాణిభవన్తి, తత్రకర్మ త్రివిధమ్, నివృత్తమ్, ప్రవృత్తమ్, నిషిద్ధమ్, చేతి; తత్ర నిషిద్ధానుష్ఠాతారో నిరయం వ్రజన్తి, ప్రవృత్తానుష్ఠాతారస్తు ధూమవర్త్మనా స్వర్గారోహావరోహాభ్యామిహపరలోకయో స్సంసరన్తస్సన్తోఽనవరతం సుఖదుఃఖాన్యనుభవన్తి, ని

ఆవిర్భూయస్వరూపేణ యద్భక్తాః పరమేపదే।
బ్రహ్మసమ్పద్యనావృత్తాస్సీతారామస్సమేగతిః॥

*ఏతదధ్యాయేనాస్య పాదస్యైకవిషయత్వసఙ్గతిస్స్ఫుటైవ,అతీతపాదత్రయేణసామాన్యతోఽవగతాబ్రహ్మసమ్పత్తిరస్మిన్పాదేవిశేషతఃప్రపఞ్చ్యతే, అతస్సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వన్యాయమనురుధ్యపాదత్రయేణైతత్పాదస్య హేతుతద్వద్భావసఙ్గతింవక్ష్యన్ సవిస్తరం వృత్తమనుస్మారయతి- (అవగతమేతత్) ఇత్యాదినా— సఙ్గతి

వృత్తకర్మనిరతాస్తు చిత్తశుద్ధిమవాప్యక్రమేణ జ్ఞానం భక్తింవా ప్రా
ప్నువన్తి, జ్ఞానంచ ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మవివేకోఽష్టాఙ్గయోగశ్చేతి, త
త్ర ఆత్మానాత్మ వివేకినో విళమ్బ్యక్రమేణ భక్తియోగమష్టాఙ్గయో
గంవా ప్రాప్నువన్తి, అష్టాఙ్గయోగస్తు విఘ్న బహుళత్వేన శ్రమబహు
ళత్వేనచ ప్రాయేణదుష్కరతరఏవభవతి, తథాప్యనేక జన్మాన్తరకృ
తాభ్యాసేన కథంచిద్యేషాం సిద్ధ్యతి తేప్యష్టాఙ్గ యోగినః ప్రారబ్ధా
న్తేసద్యోవా యథోక్త క్రమేణార్చిరాదిపర్వణోత్తరవర్త్మనావా స
త్యలోకం ప్రాప్య బ్రహ్మాణ్డభేదన ద్వారా పరమపదం ప్రాప్నువన్తి,
భక్తిస్తు భగవత్కథా తదీయ దివ్యమఙ్గళాభిధాన శ్రవణ కీర్తనాది
భేదేన నవలక్షణాభవతి, సాపి ద్వివిధా, సకామా నిష్కామాచేతి.
తత్ర సకామ భక్తినిష్ఠా భగవత్ప్రసాదోపచిత భోగాన్ భుక్త్వా
ప్రారబ్ధేనసహ వినిర్ధూతానాద్యజ్ఞాన సహితప్రకృతి సమ్బన్ధాస్స
న్తోఽఞ్జసా పరమపదం ప్రాప్య బ్రహ్మానన్ద మనుభవన్తి, నిష్కామభ
క్తి నిష్ఠాస్తు భజనారమ్భకాల ఏవ వినిర్ధూతానాద్యజ్ఞానసహిత ప్ర
కృతి సమ్బన్ధాస్సన్తస్త్వనవరతం భగవత్కథాభిధానశ్రవణకీర్తనా
దిభిస్తమేవ భగవన్తం భజన్తః కృపయైవ బహూన్ జీవాన్ భవా
మ్బుధేరుద్ధరన్తశ్చ సన్తః ప్రారబ్ధాన్తే పరమపదం ప్రాప్య భగవతా
సహ తదనుగ్రహేణానవరత మవాఙ్మనోగోచర బ్రహ్మానన్ద మనుభవ
న్తోఽవతిష్ఠన్త ఇతి. †తదిద ముక్తంసామాన్యతః "భోగేన త్వితరే క్షప
యిత్వా సమ్పద్యత" ఇత్యాది సూత్రేణాయమేవార్థోఽస్మిన్ పాదే

మాహ-†(తదిద) మిత్యాదినా, ఇదమ్-ప్రారబ్ధాన్తేభగవదుపాస
కాస్తంసమ్పద్యన్తఇత్యుక్తమర్థజాతమ్. ఇత్యాదిసూత్రేణేత్యత్రాదినా
"సమానాచాసృత్యుపక్రమాదమృతత్వంచానుపోష్య" ఇతి "విశే
షంచదర్శయతి" ఇతిచసూత్రద్వయంసూచయతి. అయమేవార్థః - బ్ర
హ్మానన్దమనుభవన్తోఽవతిష్ఠన్త ఇతీతార్థఇత్యర్థః. * * *

విశేషతః ప్రపఞ్చ్యతే,* తత్రేదమామ్నాయతే “తస్మాదిమాంస్వాం ప్రకృతిం దైవీం సదసదాత్మికామ్। దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత” ఇతి, తేనాత్మనాత్మాన ముపైతిశాన్త మానన్ద మానన్ద మయోవసాన” ఇతి. తత్ర కిముపభోగస్థాన భూత దేవలోకగతానామివైతేషాం పరమపదం ప్రాప్తానాం బ్రహ్మానన్దానుభవసాధనతయా దేహానుబన్ధో ఽపేక్షితవ్యః? ఆహోస్విత్స్వరూపావిర్భావమాత్రమ్? ఇత్యస్యాం విచికిత్సాయాం ప్రాప్తాయాం† రాద్ధాన్తస్తావదభిధీయతే-(సమ్పద్యే)తి= సమ్పత్తిః- ప్రాప్తిః, యథోక్తరీత్యా ఆత్యన్తికతయా ప్రకృతిసమ్బన్ధాద్విముక్తానాంపరం బ్రహ్మసమ్పద్యావతిష్ఠతాం తదానన్దానుభవసాధనతయా స్వస్వరూపావిర్భావ ఏవాపేక్షితవ్యః, కస్మాత్? స్వేనశబ్దాత్-శబ్దః-శ్రుతిః, తథాహి “తేనాత్మనాత్మానముపైతిశాన్తమానన్దమానన్దమయోవసాన” ఇతి, “ఏవమేవైష సంప్రసాదోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత” ఇతి, తథా “తస్మా దిమాంస్వాంప్రకృతిందైవీంసదసదాత్మికామ్। దుర్విభావ్యాంపరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత” ఇతిచైవంవిధాభ్యశ్శ్రుతిభ్యోముక్తానాం స్వేనరూపేణావిర్భూతయావస్థేమావగమాదిత్యర్థః. —* ౨॥సూ॥ముక్తః ప్రతిజ్ఞానాత్ *—

ముక్తఇతి జాతావేకవచనమ్, యోహ్యత్ర “తస్మాదిమాంస్వాం ప్రకృతిం దైవీం సద సదాత్మికామ్। దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత” ఇతి, “తేనాత్మనాత్మాన ముపైతిశాన్త” మితిచ గమాత్మోపేతోపదిష్టస్సత్వనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసహితకార్యకా

---

* ఇమాంసఙ్గతిమేవాస్యప్రాగధికరణేనాభిప్రేత్య విషయమాహ- (తత్రే)తి. †పరంధామప్రాప్తేరుపాసనఫలరూపత్వాత్తత్ఫలస్యదేహానుబన్ధేనవినాఽననుభావ్యత్వా ద్దేవలోకగతానామివ పరంధామప్రాప్తానామపి బ్రహ్మానన్దానుభవసాధనతయా దేహానుబన్ధో ఽపేక్షితవ్య ఇత్యేవం ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ-(రాద్ధాన్తస్తావ) దిత్యాదినా.

రణాత్మక దేహద్వయసమ్బన్ధాద్వినిర్ముక్తస్సన్ పరిశుద్ధేనైవస్వాత్మనా(బ్రహ్మణాన్వ) మనుభవన్నవతిష్ఠత ఇత్యత్ర) నసన్దేగ్ధవ్యమ్, తత్రాస్య హేతోః పునరిద మవగమ్యతే ? తథా ప్రతిజ్ఞానాదితి బ్రూమః, తథాహి ప్రతిజ్ఞానాతి భగవాన్ బాదరాయణిరాచార్యః "ముక్తిర్హిత్వాన్యథారూపం స్వరూపేణవ్యవస్థితి" రితి, యథారోగనివృత్తౌ సత్యాంరోగాన్నిర్ముక్తః పూర్వవత్సుఖస్వరూపేణావతిష్ఠత ఇత్యుచ్యతే, ఏవమనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసహితకార్యకారణాత్మక దేహద్వయసమ్బన్ధాద్వినిర్ముక్తో జీవః పరిశుద్ధేన జ్ఞానానన్దాదిగుణకేనస్వస్వరూపేణావతిష్ఠత ఇత్యుచ్యతే, తస్మాత్సుష్ఠూక్తమ్ "సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేనశబ్దా"దితి.

—*౩॥సూ॥*ఆత్మాప్రకరణాత్*—

ఏవం నామగోత్ర దేహాదిభ్యో వినిర్ముక్తతయాఽవతిష్ఠతాం సర్వేషామాత్మమాత్రావశేషాదాత్మేత్యేవావిశేషేణ సంజ్ఞా భవితుమర్హతి, కుతః ? ప్రకరణాత్- నామగోత్రాది వినిర్ముక్తతయాహి "తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్తమానన్ద మానన్ద మయోవసాన" ఇతి ప్రకరణం భవతి, నహి తత్ర చైత్ర మైత్ర యజ్ఞదత్త దేవదత్తాది సంజ్ఞాః కల్ప్యేరన్, దేహనిబన్ధనత్వాత్తాసాంసంజ్ఞానాం దేహేన సహావినష్టత్వాత్, "యథా నద్యస్స్యన్దమానాస్సముద్రేఽస్తంగచ్ఛన్తి నామరూపే విహాయ-తథా విద్వాన్నామ రూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్య" మిత్యేవం జాతీయకేభ్యశ్చైవమేవావగమాచ్చ, † తస్మాదాత్మేత్యేవాభిధేయ స్తేముక్తాః.

౧॥ సమ్పద్యావిర్భావాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౩॥

—* †అథ సాయుజ్యవిచారః*—

---

* ముక్తానాంసత్యపిమిథో భేదే వైలక్షణ్యాందుర్జ్ఞేయమిత్యాహ (ఆత్మే) తి. † ఏవంముక్తస్వరూపావగతిరిహఫల మితిభావేనాధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

అ॥౧సూ॥౩॥

+ ముక్తానాంమిథస్సాయుజ్యం గతానామభ్యర్హిత తత్త్వేనోప

—※ ౪॥ అవిభాగేన దృష్టత్వాత్ ※—

“ తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్త మానన్ద మానన్ద మథోప సాన ” ఇత్యాదావపరోభవతి విశయః, కిం + ముక్తాః పరమపదే పరబ్రహ్మస్వరూపేణైకీభూతా ఽవతిష్ఠన్తే ? ఉతాహోఽర్థాన్తరభూతా ఏవ సన్తో జ్యోతి జ్యోతిషీవా విభాగేన పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యవతిష్ఠన్తే ? ఇతి, తత్రాధ్యవసాయయతి-(అవిభాగేనే)తి=ముక్తాస్త్వహో భగవత్సాయుజ్యం ప్రాప్తాస్సర్వేపి పరమాత్మనోఽర్థాన్తరభూతా ఏవసన్తోజ్యోతి జ్యోతిషీవపరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యవిభాగేనావతిష్ఠన్తోఽపరిమితానవరతానన్దమనుభవన్తీ త్యవగన్తవ్యమ్,ఏతదుక్తం భవతి, యథావా ప్రౌఢవత్యాం క్రమే ప్రౌఢ జ్యోతిషి స్థితాసేతరవత్యాం

స్థితత్వాదనేనోత్తరాధికరణస్యప్రసఙ్గసఙ్గతి రితిసూచయతి-(అథే)తి.

+ ముక్తాః- సాయుజ్యం గతా ఇత్యర్థః. “ యథోదకంశుద్ధేశుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవభవతి- ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మాభవతిగౌత మే ” తిశ్రుత్యాపరమపదేముక్తానాం పరబ్రహ్మస్వరూపేణైకీభూతత్వ ప్రాపణాత్తత్ర తే తథైవావతిష్ఠన్త ఇతిపూర్వపక్షేప్రాప్తే “ యథోదక ” మితిశ్రుత్యా యథా పరిశుద్ధే గఙ్గాద్యుదకేసిక్తం శుద్ధంయ మునాద్యుదకమ్, తాదృక్- గఙ్గాద్యుదకసదృశమ్, తత్స్పర్శశుద్ధికర మేవభవతి, ఏవంవిజానతో మునేర్భగవదుపాసకస్య,ఆత్మా-పరిశుద్ధం స్వరూపమ్,పరబ్రహ్మ ప్రాప్త్యనన్తరమ్, తాదృక్-పరబ్రహ్మవదానన్ద మయమేవభవతీత్యేతాదృశార్థప్రాపణాన్నతయాతత్ర తేషాంబ్రహ్మ స్వరూపేణైకీభవనమవగమ్యతే, అపితుతయా “ తేనాత్మనే ” త్యాదిశ్రుత్యాచతత్రముక్తానాంజ్యోతిజ్యోతిషీవార్థాన్తరతయాఽవస్థానం భవతీత్యుపదిశన్సిద్ధాన్తయతి-(తత్రే)త్యాదినా=యద్యుదకేసిక్తముదకమాధారోదకేనైకీభూయాత్తపాత్వాధారోదకేవృద్ధిర్నోపలభ్యేత, అతస్తయోరుదకయోరస్త్యేవస్వరూపభేదః, తస్మాన్నయథోదకమితి శ్రుతిర్ముక్తజీవానాంబ్రహ్మస్వరూపేణైక్యముపదేష్టుమీష్టఇతిస్థేయమ్.

త్రయాణి జ్యోతీంషి స్వరూపతోర్థాన్తరభూతాన్యేవ భవన్తి, ఏవం పరబ్రహ్మణి ముక్తా అవతిష్ఠన్త ఇత్యవగన్తవ్యమితి. కస్మాత్? దృష్టత్వాత్- తథాహి "తేనాత్మనాత్మానముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమయో వసాన" ఇతి, "ఆత్మయాజ్యుపశాన్తాత్మా హ్యాత్మస్థో న నివర్తత" ఇతి, "సోశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితే"తి,¶ తస్మాదవిభాగేనైషాం బ్రహ్మణా సాకం పరమపదేవస్థానమితి స్థితమ్.

—✻ ౫॥సూ॥ † బ్రాహ్మేణ జైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః ✻—

బ్రహ్మణో హ్యపహతపాప్మత్వాద్యనన్త పరమకల్యాణపరమమఙ్గళగుణగణపరిపూర్ణస్వరూపమిత్యవధృతమ్, తేనైవ బ్రాహ్మేణ స్వరూపేణ సాకమవిభాగావస్థానాదేషామపి ముక్తానామపహతపాప్మత్వాది గుణా ఆవిర్భవన్తీతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే, కస్మాత్? ఉపన్యాసాదిభ్యః- తేషామపహతపాప్మత్వాది గుణానాం ముక్తాత్మస్వపి "య ఆత్మాఽపహతపాప్మా విరజో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్ప" ఇతి శ్రుత్యుపన్యాసాదిభ్య ఇత్యర్థః, ఆదిగ్రహణేన "తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి స తత్ర తత్ర పర్యేతి జక్షన్ క్రీడన్ రమమాణ" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తానన్దవిశేషావిర్భావమావేదయతి, తస్మాన్ముక్తాత్మనామపహతపాప్మత్వాదయో గుణా ఆవిర్భవన్తీతి నిశ్చేతవ్యమ్, పరమపదఏవస్థితస్యాసఙ్కల్పమాత్రేణాఖిలలోకేషు భగవత్కృతాత్యద్భుతానన్తకోట్యవతారలీలాద్యవసాయగకామచారః, తతో భగవద్గుణగణరసానుభవో జక్షణమ్, తతో గోప్యాది వత్తన్మయత్వేన తల్లీలానుకరణం క్రీడా, తతోపి తత్ర రసానుభవో రమణమితి బోద్ధవ్యమ్. ... ... ✻

—✻ ౬॥సూ॥ ✻చితితన్మాత్రేణ తదాత్మకత్వాదిత్యౌడులోమిః ✻—

¶ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† సాలోక్యాది గతముక్తాత్మ సాధరణమపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావమాహ-(బ్రాహ్మేణే)తి. ✻ముక్తానాం గుణావిర్భావ

యద్యపి పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యపహతపాప్మత్వాదయో గుణా భవన్తి తథాపి, చితి-జ్ఞానఘనే తస్మిన్, సమ్పన్నానామాత్మనాం చైతన్యమాత్రేణ స్వరూపేణావిర్భావోయుక్తః, చైతన్యాత్మకత్వాత్ప్రతేషామిత్యౌడులోమిరాచార్యో మన్యతే, "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ- ఏవం వా అరేయమాత్మానన్తరో బాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ" ఇత్యాదిభ్యః ప్రజ్ఞానఘనత్వం వ్యక్తమేవావధృతం బ్రహ్మణః.

౭॥ సూ॥ ఏవమప్యుపన్యాసాత్పూర్వభావాద విరోధం బాదరాయణః

ఏవం చైతన్యమాత్రస్వరూపేణావిర్భావాభ్యుపగమేఽపి 'అపహతపాప్మే'తి శ్రుత్యుపన్యాసాదిభ్యోఽవగతస్య పూర్వస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణజాతస్య సద్భావాత్తద్విశిష్టస్వరూపేణావిర్భావావిరోధమేవ ముక్తానాం భగవాన్బాదరాయణో మన్యతే, ఏతచ్చ మననం సాలోక్యాదిగతముక్తాత్మసాధారణమితి జ్ఞేయమ్. ౩॥ అవిభాగాధికరణం సమాప్తం. సూ॥ ౪

౮॥ సూ॥ సఙ్కల్పాదేవ తు తచ్ఛ్రుతేః

కిం ముక్తస్స్వాతన్త్ర్యేణైవానన్దమనుభవతి? కింవా భగవత్సఙ్కల్పాదేవ తత్పరతన్త్రస్సన్నానన్దమనుభవతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే ప్రబ్రూమః, ముక్తో భగవత్సఙ్కల్పాత్తత్పరతన్త్ర ఏవ సన్ బ్రహ్మానన్దమనుభవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కుతః ? తచ్ఛ్రుతేః - తథా హి శ్రూయతే "ఏష హ్యేవానన్దయాతి - ఏతస్యైవా

విషయే పక్షాన్తరమాహ- (చితితన్మాత్రేణే) తి. * *

తస్మాన్ముక్తాత్మనామపహతపాప్మత్వాదిగుణా ఆవిర్భవన్తీతి సిద్ధమ్. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౭॥

అపహతపాప్మత్వాదిగుణావిర్భావవదానన్దగుణావిర్భావం వక్తుం దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (సఙ్కల్పాదేవత్వి)తి. ప్రాగధికరణే ముక్తస్య సత్యసఙ్కల్పత్వోక్త్యా స్వసఙ్కల్పాదేవానన్దమనుభవతీతి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రబ్రూమ) ఇత్యాదినా.

నన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ఉపజీవన్తి " ఇతి. † తస్మాద్భగవత్సజాత్యాదేవ తదానన్దానుభవో ముక్తస్య భవతీతి జ్ఞేయమ్.

—౯॥సూ॥ అతఏవచానన్యాధిపతిః—

అతః- యథోక్తశ్రుతే రేవ, ముక్తోఽనన్యాధిపతిశ్చ భవతి హ్యద్వయః, అనన్యాధిపతిత్వ- మకర్మవశ్యత్వమ్, భగవదేకపతిత్వమితియావత్, శ్రీభగవాన్ ఖలు ముక్తాననవరత మానన్ద యన్ పాలయతి- అతో యమనన్యాధిపతిః. ౩॥ సజాత్యాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౨॥

—౧౦॥సూ॥¶ అభావం బాదరిరాహ హ్యేవమ్.—

తదేవం " సాలోక్య సార్ష్టి సామీప్య సారూప్య కత్వమిత్యుతే " త్యత్రా న్తరశ్రూయమాణభగవత్సాయుజ్యం గతానాం ముక్తానాం బ్రహ్మానన్దానుభవప్రకారో విచారితః, తత్రాదితశ్రూయమాణ భగవత్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానాం కింభగవదనన్తకల్యాణగుణగణానుభవ సాధనత్వేన శరీరేంద్రియాణిసన్తి ? కింవానసన్తి? ఆహోస్విదుభయమప్యస్తి ? ఇతివిచికిత్సాయాం ప్రాప్తాయాంత* త్రబాదరిస్తావ దాచార్యో దేహేన్ద్రియాభావ మేవముక్తానాంమన్యతేకస్మాత్ః "నహవైసశరీరస్య ప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి- అశరీరం వావసన్తంనప్రియాప్రియేస్పృశతః- మనసైతాన్కామాన్ పశ్యన్ రమతే యఏతేబ్రహ్మలోకే" ఇత్యేవంహిశ్రుతిరాహ, బ్రహ్మలోకే- పరమప

† ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౩॥సూ॥౭॥

¶ ముక్తస్య యథాఽఽనన్దాదిగుణావిర్భావో నియతః నైవంతస్య శరీరావిర్భావో నియత ఇతిప్రత్యుదాహరణసఙ్గత్యో పరితనాధికరణ మారోహతి- (అభావ) మితి. * * *

ఉభయమ్- దేహేన్ద్రియాద్యభావతద్భావోభయమిత్యర్థః

* సూత్రకృద్దర్శిత పూర్వపక్ష ద్వయార్థక సూత్రయోర్మధ్యే " అభావం బాదరి " రితిప్రథమసూత్రం వ్యాచష్టే- (తత్రబాద

దే,కామాన్-భగవత్సఙ్కల్పరచితాశ్చర్యభూతలీలావిశేషాన్,రమతే-మ
నసాభగవల్లీలామృతంనిషేవతే,తతశ్చముక్తాభగవన్మహిమామృతనిషే
వణార్థమప్రాకృతమనోమాత్రమాత్మనఇచ్ఛాయాం సఙ్కల్పయన్తీ
తిగమ్యతే,తస్మాన్ముక్తానాందేహేన్ద్రియాభావ ఇతిబాదరిరాద్ధాన్తః.

—✱ ౧౧॥సూ॥ భావంజైమినిర్వికల్పామననాత్ ✱—

*జైమినిరాచార్యస్తు ముక్తానామప్రాకృతస్యసేంద్రియస్యశరీరసద్భా
వంమన్యతే, కుతః“ సఏకధాభవతి త్రిధాభవతి”త్యాదినాభగవత్సా
లోక్యాదికం ప్రాప్తానాంవివిధభవనరూపవికల్పామననాత్, నహితే
షామన్తరేణ దేహాదికమనేకధాభవనంసామఞ్జస్యమియాత్, తస్మా
దేషామప్రాకృతదేహేన్ద్రియాదిమత్త్వమస్తీతి జైమిని రాద్ధాన్తః,
“ నహవై సశరీరస్యప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి ” తిశ్రుతిస్తు కర్మ
నిబన్ధన శరీరేసావకాశేత్యభిప్రాయః. ... ... *

—✱ ౧౨॥ †ద్వాదశాహవదుభయవిధంబాదరాయణోఽతః ✱—

భగవాన్ బాదరాయణస్తు,అతః-“ మనసైతాన్ కామాన్ప
శ్యన్రమతే యఏతే బ్రహ్మలోకే సఏకధాభవతి త్రిధాభవతి ” త్యేవ
మశరీరత్వ సశరీరత్వోభయప్రతిపాదకశ్రుతేరేవ, ప్రాకృతశరీరరహి
తత్వమప్రాకృతశరీరవత్త్వం చేత్యుభయవిధ ధర్మవత్త్వం ముక్తా
నాం సాధ్వేవ భవతీతిమన్యతే, ద్వాదశాహవదిత్యేకస్యైవముక్తస్యా
శరీరత్వ సశరీరత్వోభయవిధ ధర్మవత్త్వేదృష్టాన్తః,యథాఏకస్యై
వ ద్వాదశాహస్య సత్రత్వమహీనత్వంచే త్యుభయవిధ ధర్మవత్త్వం
భవతితద్వత్, ద్వాదశాహశ్చ“ ద్వాదశాహమృద్ధికామాయాజయేయు” రి
తివిధిమనురుధ్యబుద్ధికామనయాసఙ్కల్పితస్సత్రంభవతి,సఏవ“ యఃక
కామయేతప్రజాయేయేతిసద్వాదశరాత్రేణయజేతే” తివిధిమనురుధ్య

రిస్త్రావ)దిత్యాదినా. *ద్వితీయసూత్రమ్“ భావంజైమిని” రితితద్వ్యా
చష్టే- (జైమినిరాచార్యస్త్వి)త్యాదినా. †అభిప్రాయభేదేన తదుభ
య మభ్యుపగమ్య సిద్ధాన్తమాహసూత్రకారః (ద్వాదశాహవ) దితి.

ప్రజాకామనయా సఙ్కల్పితశ్చేదహీనో భవతి, తస్మాద్భగవత్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానామేవం ప్రాకృతశరీరరహితత్వమప్రాకృతశరీరవత్త్వం చేత్యుభయం యుక్తమితి స్వసిద్ధాన్తః. ఏతమేవార్థముదాహరణేన స్పష్టయతి.— ౧౩॥సూ॥ తన్వభావేసన్ధ్యవదుపపత్తేః —

తన్వభావే-ప్రాకృతశరీరాభావపక్షే, ముక్తానాం నకశ్చిద్విరోధః, కుతః? సన్ధ్యవదుపపత్తేః-తథాహి అన్తర్బహిశ్చేత్యేతదుభయసన్ధా ద్వారేవర్తమానస్సన్ధ్యః-పార్షద ఇత్యర్థః, యథా జయవిజయాదిపార్షదానామ్ "దేహేన్ద్రియాసుహీనానాం వైకుణ్ఠపురవాసినా"మితి ప్రాకృతశరీరాభావాభ్యుపగమపక్షే నకశ్చిద్విరోధః, తద్వదిదమప్యవిరుద్ధమేవముక్తానాముపపద్యతే. — ౧౪॥సూ॥భావేజాగ్రద్వత్ —

ముక్తానామప్రాకృత తనుసద్భావేపి నకశ్చిద్విరోధః, కుతః? యతో జాగ్రద్వదేవతచ్చోపపద్యతే- యథా భగవత్సేవా జాగరూకాణాం పార్షదాదీనామప్రాకృత తనుసద్భావ ఉపపద్యతే, తద్వదేవ ముక్తానామప్యప్రాకృతతనుసద్భావస్సూపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్, అతఏవ శ్రూయతే "నయత్ర మాయాకిముతాపరే హరేరనువ్రతా యత్ర సురాసురార్చితాః। శ్యామావదాతాశ్శతపత్రలోచనాః పిశఙ్గవస్త్రాస్సురుచస్సుపేశసః ॥ సర్వే చతుర్బాహవ ఉన్మిషన్మణిప్రవేకనిష్కాభరణాస్సువర్చసః । ప్రవాళవైడూర్యమృణాళవర్చసః పరిస్ఫురత్కుణ్డల మౌళిమాలిన"ఇతి. ౪॥ అనన్యాధిపత్యధికరణం సమాప్తమ్॥ సూ॥౫॥

— ౧౫॥సూ॥ప్రదీపవదావేశస్తథాహి దర్శయతి —

+"భావం జైమినిర్వికల్పామననా"దిత్యారభ్య తావతా సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానామప్రాకృతశరీరసద్భావోఽభ్యుపేతః, తత్ర "త్రిధా భ

తస్మాన్ముక్తానా ముభయవిధత్వం సిద్ధమితి నిర్ణయోఽత్ర ఫలమితి ప్రదర్శ్యాధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౫॥ +దేహాదిసద్భావముపజీవ్యతదావేశస్యేహోచ్యమానత్వాత్ "భావం జైమిని" రితి సూత్రేణాస్యోపజీవ్యోపజీవకభావరూపాం సఙ్గతిం సూచయతి- (భావం జైమిని)రితి.

వతిపఞ్చధాభవతి" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తమనేకధాభవనంముక్తాత్మనో
నోపపద్యతే; ఆహోస్విదుపపద్యతే; ఇతివిశయే ప్రత్యగాత్మనోఽణుత్వే
నైకధావృత్తిత్వావధారణాదనేకధాభవనంనోపపద్యతఇత్యేవంప్రా
ప్తేప్రత్యభిధత్తే.(ప్రదీపవ)దితి= యథాప్రదీపస్యైకత్రైవవిద్యమానస్య
దీపాన్తరరూపేణ వర్త్యన్తరేష్వావేశఉపపద్యతే, ఏవమస్యాత్మనో
ఽణుత్వేనైకధావర్తిత్వేఽపి యథాసఙ్కల్పం బహూని శరీరాణి సఙ్క
ల్ప్య తేషుసర్వేష్వపిదేహేష్వావిశ్యానేకధా భవనముపపద్యతే, కస్మా
త్? 'సఏకధాభవతిత్రిధాభవతిపఞ్చధాభవతిసప్తధాభవతినవధాభవ
తీ"తిశాస్త్రేమణోరస్యముక్తాత్మనోఽనేకధాభవనంహి దర్శయ
తి+అత్రేదంతత్త్వం-"మూర్తిభిశ్చచతుర్భిశ్చచతుర్వింశతిమూర్తయః|జా

+ బద్ధావస్థాయాం జీవస్యాణుత్వేనైకదేశవర్తినస్సతస్తిరోహి
తస్వరూపగుణత్వేఽప్యస్యాపాదమస్తకావేశస్తత్ర శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధ్యా
నిశ్చీయతే, తదాకింపునర్వక్తవ్యం తస్యముక్తిదశాయామావిర్భూతస్వ
రూపగుణస్య సతశ్శ్రీభగవత్సమగ్రానుగ్రహలబ్ధనిరవగ్రహజ్ఞానై
శ్వర్యవశాద్దేహాన్తరావేశో నిశ్చీయత ఇతిభావేనాధికరణసారార్థ
మాహ-(అత్రేదంతత్త్వ)మితి=ఏతేనముక్తస్యాపిలిఙ్గోపహితత్వమభ్యు
పేత్యతాదృశలిఙ్గదేహస్యవ్యాపిత్వాత్తదేవానేకదేహేషుప్రదీపవదా
విశత్యతస్తదుపహితస్యజీవస్య"సఏకధాభవతిత్రిధాభవతీ"త్యాదిశ్రు
త్యుక్తానేకధాభావఉపపద్యతఇతినిరస్తమ్, ముక్తేలిఙ్గోపధానాభ్యుపగ
మస్యాన్యాయ్యత్వాత్తదభ్యుపగమేవాకథంజీవస్యముక్తత్వముపపద్యే
త? యదిచాయం ముక్తైశ్వర్యానుభవస్సత్యలోకఏవేత్యుచ్యతే తదా
తల్లోకం గతానాం వక్ష్యమాణమనావృత్తివచనజాతమ్ "స్థానంమ
దీయంసహవిశ్వమేతత్క్రీడావసానేద్విపరార్ధసంజ్ఞే|భ్రూభఙ్గమాత్రేణ
హి సన్నిధత్తోఽగకాలాత్మనోయస్యతిరోభవిష్యతి"ఇత్యాదిప్రజాపతివా
క్యంచవిరుధ్యేత, కించైతన్మతేఏకత్రిపఞ్చధాభవనాదేరేవంలిఙ్గవిషయ
త్వేతాదృశదేహస్యైవముక్తత్వప్రసక్త్యాభావాయోగః స్యాచ్చాత్రశ్లో

ధః, యస్తే క్రమశో బ్రహ్మాదీపాద్దీపాన్తరం యథే''తి శ్రీపాఞ్చరాత్రవచనమనురుద్ధ్య యథా పరమాత్మా స్వాత్మానం వాసుదేవాది రూపేణ మత్స్యాదిదిరూపేణ చ వ్యూహ్యానేకధా భవతీ తద్వత్తదనుగ్రహేణ ముక్తా అపి స్వాత్మానమనేకధా వ్యూహ్య భగవల్లీలామృతనిషేవణం కుర్వన్తీత్యనుసన్ధేయమ్, *తస్మాదవిరోధః. ... ... *

—※{ ౧౬॥సూ॥ స్వాప్యయసమ్పత్త్యోరన్యతరాపేక్షమావిష్కృతం హి }※—

నను ముక్తస్యానేకశరీరావేశాదిలక్షణమైశ్వర్యం కథం సఙ్గచ్ఛేత? యతః ''ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వక్తో న బాహ్యం కించ న వేద నాంతర''మిత్యాదిరామ్నాయః పరమపదం ప్రాప్తస్యాన్తర్బహిర్జ్ఞానమపి వారయతీతి చేదత్రోచ్యతే-(స్వాప్యయసమ్పత్త్యో)రితి=స్వమ్- ప్రాజ్ఞ, మప్యేతి- ప్రాప్నోతీతి స్వాప్యయః-సుషుప్తిః, సమ్పత్తిః-ప్రాకృతికప్రళయే బ్రహ్మసమ్పత్తిః, తయోరన్యతరావస్థాపేక్షం హి ''ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వక్త'' ఇత్యామననం భవతి, తాదృశామననం స్వాప్యయసమ్పత్త్యన్యతరవిషయమిత్యభిప్రాయః, ¶ ముక్తిదశాయాంత్వప్రాకృతైశ్వర్యాదిహ్యావిష్కృతం, అతోనేకశరీరావేశాదిలక్షణమైశ్వర్యం ముక్తస్య సఙ్గతతమమేవేతి ధ్యేయమ్. ౫॥ ప్రదీపవదధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౨॥

—※{ ౧౭॥సూ॥ †జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ }※—

అపహతపాప్మత్వాదిసత్యసఙ్కల్పత్వాన్తగుణాష్టకావిర్భా

నచాయమస్మన్మతే విరోధోస్తీత్యాహ-(తస్మా)దితి. ¶ ఫలోపదేశపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(ముక్తిదశాయాంత్వి)తి. అ॥౫॥సూ॥౨॥

†అత్ర ప్రదీపవదావేశ ఇతి పరమాత్మవత్స్వచ్ఛన్దతోనేకదేహగ్రహణాభిధానాద్బ్రహ్మేణేత్యత్ర సత్యసఙ్కల్పత్వాభిధానాచ్చ ముక్తస్యాపి విశ్వసృష్టినియమనాదివ్యాపారః ప్రసజ్యేతేత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వాదుత్తరాధికరణమాక్షేపసఙ్గత్యోపక్రమతే-(జగద్వ్యాపారవర్జ)మితి.

వేన పరమాత్మవన్నారాదేహస్వీకారశక్త్యాదయేన మత్తస్యాపికిం జగత్సృష్టినియమనాదిరపి కదాచిత్సమ్భవతి? ఉనవేతి మీమాంసాయాంప్రత్యుత్తరమ్-(జగద్వ్యాపారవర్జం)మితి- ముక్తోజగత్సృష్టినియమనాదివ్యాపారాన్వర్జయిత్వాఅన్యాత్ఖిలాన్వ్యాపారాన్ భగవదనుగ్రహేణకర్తుమర్హతి, జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారంతు నిత్యత్వేన భగవాన్ పరమాత్మైవకరోతీతినిశ్చేతవ్యమ్,కుతః? ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ-తథాహి "సవైకిలాయంపురుషః పురాతస్మిఏకఆసీదవిశేష ఆత్మని అగ్రేగుణేభ్యో జగదాత్మనిత్యే లీలితాత్మన్నిసుప్తశక్తిషు॥ సఏవభూయోనిజ వీర్యచోదితాంస్వజీవమాయాం ప్రకృతింసిసృక్షతీమ్। అనామరూపాత్మనిరూపనామనివిధిత్సమానోஉనుససారశాస్త్రకృత్ "తథా "సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మ-తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూతః"తథా "యతోవాఇమానిభూతానిజాయన్తే" ఇత్యేవమాదీనిజగత్సృష్టిప్రకరణానిసాక్షాత్పరమాత్మకర్తృకం హిజగద్వ్యాపారాదికముపదిశన్తి, నహ్యత్రజగద్వ్యాపారాదౌచిరకాలోపాసనార్జిత భగవత్పాదలబ్ధమోక్షస్య ప్రత్యగాత్మనస్సన్నిహితత్వమస్తి, నేదాయం జగద్వ్యాపారేవేత, అపిచజగద్వ్యాపారాభ్యుపగమేముక్తానామానన్త్యాత్సర్వేషామైకమత్యాభావేనైకస్య స్థిత్యవసరే కస్యచిత్ స్థిత్యభిప్రాయః, కస్యచిత్సంహారాభిప్రాయ ఇత్యాది భూయాన్విరోధో భూయాత్, తస్మాజ్జగద్వ్యాపారవర్జమేవ పరమాత్మపరతన్త్రం ముక్తైశ్వర్యం భవతీత్యధ్యవసీయతే.

—※ ౧౮॥సూ॥ప్రత్యక్షోపదేశాదితిచేన్నాధికారికమణ్డలస్థోక్తేః ※—

అథాపిస్యాత్ "ఆప్నోతిస్వారాజ్య" మిత్యేవం జాతీయకోయా శ్రుతిస్తయాప్రత్యక్షేణజగద్వ్యాపారోపదేశాన్ముక్తస్య జగద్వ్యాపా

పూర్వపక్షసూత్రమేవ, జగద్వ్యాపారమేవేత-జగద్వ్యాపార...

ర్థః. పూర్వపక్షేజగదీశ్వరానన్యసిద్ధిః, సిద్ధాన్తేవిచి...నక్తేక్తే స్సర్వజ్ఞస్యాశేషచేతనచేతనానాం పరమాత్మనిష్ప్రయోజనాయ...

రోప్యస్తీతి చేన్నైతదస్తి, కుతః? ఆధికారికమణ్డలస్థోక్తేః- ఆధికారికమ్- యద్ధైరణ్యగర్భమణ్డలం సత్యలోకః, తత్రత్యభోగ ప్రాప్తిరేవ దేవయానేన సత్యలోకంప్రాప్తస్య "ఆప్నోతిస్వారాజ్య" మిత్యాదినోచ్యతే, 'శుక్లోరాకోత్తరస్స్వరా' డితివాక్యశేష ఘటకస్స్వరాట్ఛబ్దోపియథోక్తార్థమేవావగమయతి, తస్మాన్ముక్తస్య జగద్వ్యాపారవర్జమేవైశ్వర్యం భగవదనుగ్రహేణావిర్భవతీతి నిశ్చీయతే.

—※ ౧౯॥సూ॥ ¶వికారావర్తిచతథాహిస్థితిమాహ ※—

ఆవృత్తిః-అగోచరః, అపిచ ప్రకృతివికారభూతవాఙ్మనసాగోచరత్వేన వర్తమానంపరంధామప్రాప్తానామనవరతం బ్రహ్మానన్దమనుభవతాం తత్రైవావస్థానముచితతమమ్, నతు జగద్వ్యాపారాదౌ, కుతః? తథాహిస్థితిమాహ- స్వయమేవ భగవాన్ముక్తస్య "సమ్పద్యతేగుణైర్ముక్తో జీవోజీవంవిహాయమామ్ । జీవోజీవేన నిర్ముక్తోగుణైశ్చాశయసమ్భవైః॥ మయైవబ్రహ్మణాపూర్ణోనబహిర్నాన్తరంచరే" దితి, తథాచ పరబ్రహ్మసమ్పన్నానామనవరతం తదానన్దసముద్రనిమగ్నానాం నతతఃపునరుత్థానసజ్జాల్పోభవతీ త్యభిప్రాయః, ఏతదన్యత్రచామ్నాయతే, "చిత్తం బ్రహ్మసుఖస్పృష్టంనైవోత్తిష్ఠేతకర్హిచి" దితి, "స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్నరసగ్రహోయత" ఇత్యాదిచ. ... ※

—※ ౨౦॥సూ॥ దర్శయతశ్చైవం ప్రత్యక్షానుమానే ※—

దర్శయతశ్చశ్రుతిస్మృతీ పరమపదస్యైవం ప్రకృతివికారవాగాద్యగోచరత్వేనస్థేమానమ్, "యతోవాచోనివర్తన్తే అప్రాప్యమనసాసహే" తి, తథా "నతత్రసూర్యోభాతి నచంద్రతారకం నేమావిద్యుతోభాన్తికుతోయమగ్ని" రితి, తథా "నయత్రవా

వజగత్కర్తృత్వసిద్ధిరితిఫలవివేకః.

కించముక్తానాంజగద్వ్యాపారాదౌప్రవృత్త్యవసరోనాస్తీత్యాహ- (వికారే) తి.

చోనమనో న సత్త్వం తమో రజో వా మహదాదయోఽపి । న ప్రాణబు
ద్ధీంద్రియదేవతా వా న సన్నివేశః ఖలు లోకకల్పః ॥ న స్వప్నజాగ్రన్నచ
తత్సుషుప్తం న ఖం జలం భూర్న నిలో న వహ్నిః । సంసుప్తవచ్ఛూన్యవద
ప్రతర్క్యం తన్మూలభూతం పదమామనన్తి, ఇతి, తథా “ నయత్ర
కాలో నిమిషాం పరః ప్రభుః కుతో ను దేవా జగతాం య ఈశిరే । నయ
త్రసత్త్వం నరజస్తమశ్చ న వైవికారో న మహాన్ ప్రధానమ్॥ పరం పదం
వైష్ణవమామనన్తి ” త్యాదికాశ్శ్రుతయః, స్మృతయస్తు “ నతద్భా
సయతే సూర్యో న శశాఙ్కో న పావకః యద్గత్వా న నివర్తన్తే తద్ధామ ప
రమం మమ ” త్యాదికాః, తస్మాత్ప్రకృతివికారవాగాద్యగోచరమేవ
పరమపదమితి ధ్యేయమ్. ... ... *

—* ౨౧॥సూ॥*భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ*—

ఇతశ్చ ముక్తైశ్వర్యం జగద్వ్యాపారవర్జమిత్యవగమ్యతే,
యస్మాన్ముక్తానాం పరమకల్యాణ పరమమఙ్గళాఖిలగుణగణపరిపూ
ర్ణేన సర్వజ్ఞేన పరబ్రహ్మణా సాకం భోగమాత్రసామ్యం శ్రూయ
తే, “సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితే- రసగ్
హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతి-స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః- శ్రోత్రియస్య చా
కామహతస్యే” త్యాదిషు. ... ... *

† నన్వేవం చేదేషామైశ్వర్యం సాతిశయవత్త్వేనాన్తవత్త్వాత్, త
తశ్చైషామావృత్తిః ప్రసజ్యేతేత్యత ఉత్తరం ప్రపఠతి + భగవాన్ బాద

---

* ముక్తైశ్వర్యస్య జగద్వ్యాపారావర్జత్వే హేత్వన్తరమాహ-
(భోగమాత్రే) తి,ఇతః- ఏతస్మాల్లిఙ్గాదిత్యర్థః.యస్మాదేవం తస్మాదేతస్మా
ల్లిఙ్గాదితి యోజనీయమ్.

† “అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తి శ్శబ్దా” దిత్యుత్తర సూత్రనిరస్తాం
శఙ్కామాహ- (నన్వేవంచే)దితి. సూత్రకారం పూజయతి-+(భగవా)
నితి= అస్యైతచ్ఛాస్త్రప్రణేతుః కృష్ణద్వైపాయనస్య సమగ్రస్యై
శ్వర్యాదిషాడ్గుణ్యపరిపూర్ణత్వం ద్యోతయతి, బాదరాయణపదేన తస్యైవ

రాయణఆచార్యః. ... ... *

౨౨॥సూ॥ అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దాత్.

ఏవంయేయే సదాచార్యా దుపదేశం ప్రాప్యాంజసావాప్తే నాజస్రం భగవద్గుణగణాభిధాన శ్రవణకీర్తనాదిరూప భగవద్భజనే నదుర్జయమనోనిగ్రహాది శ్రమానుభవ పూర్వకాష్టాఙ్గ యోగలక్షణేనోపాసనేనవా దేహాన్తేభగవదనుగ్రహేణ పరమపదం ప్రాప్తాస్తేసర్వేఽపిపరమపదాన్నచంద్రలోకాదివద్భుక్తభోగాఆవర్తన్తే,కస్మాత్పునరిదమవగమ్యతే? శబ్దాత్- "మయ్యేవబ్రహ్మణి పూర్ణే న బహిర్నాన్తరంచరేత్- ఏతాంగతింభాగవతీంగతోయస్సవైపునర్నేహ విషజ్జతేఙ్గ - యద్గత్వాననివర్తన్తేయోగీలిఙ్గవినిర్గమే । ఆత్మయాజ్యుపశాన్తాత్మాహ్యాత్మస్థోననివర్తతే ॥ ఏతేనప్రతిపద్యమానా ఇమంమానవమావర్తం నావర్తన్తే బ్రహ్మలోకమభిసమ్పద్యతే నచ పునరావర్తతే నచపునరావర్తతే- మాముపేత్యపునర్జన్మదుఃఖాలయమశాశ్వతమ్ । నాప్నువన్తిమహాత్మానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున । మాముపేత్యతుకౌన్తేయపునర్జన్మనవిద్యతే ॥ ఇదంజ్ఞానముపాశ్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతాః । సర్గేఽపినోపజాయన్తే ప్రళయేనవ్యథన్తిచ ॥ యద్గత్వా ననివర్తన్తేతద్ధామపరమంమమే "త్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యఇత్యర్థః, త

దరికాశ్రమవాసార్థకేనచిరకాలికతపస్సంరాధ్ధాన్నిత్యనిసర్గసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదినిఖిలసద్గుణపరిపూర్ణస్యశ్రీమన్నారాయణస్యపరమగురోః ప్రసాదాత్సమ్ప్రణీతత్వే నాస్మిన్ శాస్త్రే నిరవద్యతయాఽధికారిణోఝడితిప్రవర్తయతి, ఆచార్యఇత్యనేన తస్యసర్వవేదాన్తసారమీమాంసాఖ్యైతచ్ఛాస్త్రప్రణయనద్వారాబహూనాంజీవానాం భగవద్ధర్మాచారయితృత్వంద్యోతయతి,ఆచారయితృత్వమ్-అనుష్ఠాపకత్వమ్, ఏతచ్చనిరుక్తమ్ "ఆచినోతిహిశాస్త్రార్థానాచారేస్థాపయత్యపి। స్వయమాచరతేయస్మాత్తస్మాదాచర్యఈరిత" ఇతి.